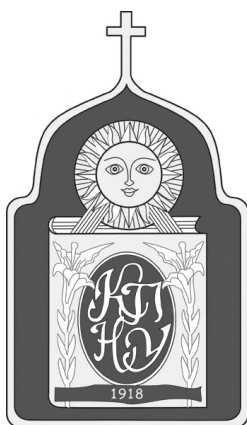

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВІ ПРАЦІ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

**Збірник за підсумками звітної наукової конференції
викладачів, докторантів і аспірантів**

5-6 березня 2019 року

Випуск 18

Том 3

Кам'янець-Подільський
2019

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 14575-3546 ПР від 11.11.2008 р.

Друкується згідно з рішенням вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, протокол № 9 від 25 вересня 2019 року.

Рецензенти:

Брицький П. П., доктор історичних наук, професор;
Бріцин В. М., доктор філологічних наук, професор;
Гапан С.В., доктор біологічних наук, професор;
Кокурн О. М., доктор психологічних наук, професор;
Мазур Н.А., доктор економічних наук, професор;
Самойленко В. Г., доктор фізико-математичних наук, професор;
Терещук Г. В., доктор педагогічних наук, професор.

Редакційна колегія тому:

Копилов С. А., доктор історичних наук, професор (*голова*);
Конет І. М., доктор фізико-математичних наук, професор (*відповідальний редактор*);
Віннічук О. В., кандидат політичних наук, доцент (*відповідальний секретар*);
Абрамович С. Д., доктор філологічних наук, професор;
Бахмат Н. В., доктор педагогічних наук, професор;
Бабюк Т. Й., кандидат педагогічних наук, доцент;
Волковинський О. С., доктор філологічних наук, професор;
Галайбіда О. В., кандидат філологічних наук, доцент;
Джурбій Т. О., кандидат філологічних наук, старший викладач;
Калинюк Т. В., кандидат філологічних наук, доцент;
Кеба О. В., доктор філологічних наук, професор;
Коваленко Б. О., кандидат філологічних наук, доцент;
Кучинська І. О., доктор педагогічних наук, професор;
Лабунець В. Н., доктор педагогічних наук, професор;
Марчук Л. М., доктор філологічних наук, професор;
Рарицький О.А., доктор філологічних наук, доцент;
Уманець А. В., кандидат філологічних наук, доцент;
Хоптяр А.О., кандидат філологічних наук, доцент;
Шулик П. Л., кандидат філологічних наук, доцент.

НЗ4 **Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка :**
збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів :
у 3-х томах. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, 2019. — Вип. 18. — Т. 3. — 144 с.

У збірнику вміщено доповіді та повідомлення науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів і здобувачів наукових ступенів, виголошені на звітній науковій конференції за підсумками науково-дослідної роботи у 2018 році. Представлено матеріали секцій літературознавства, мовознавства, української філології та журналістики, педагогіки та методики дошкільної та початкової освіти.

Адресується науковцям, учителям і студентам.

УДК 378.4(082)
ББК 74.58я431

УДК 821.161.1

С. Д. Абрамович, доктор філологічних наук, професор

СОТВОРЕНИЕ МИРА В ИЛЛЮСТРАЦИЯХ К «БИБЛИИ ФРАНЦИСКА СКОРИНЫ»
КАК МОДЕРНИЗАЦИЯ ВИЗАНТИЙСКОЙ ТРАДИЦИИ

У статті розглянуто художню структуру двох гравюр з «Біблії» Ф. Скорини як свідчення активності ренесансного впливу в контексті змагання візантійсько-православної та гуманістично-ренесансної традицій у білоруському культурному середовищі XVI ст.

Ключові слова: образ Бога-отця, візантійське мистецтво, ренесанс, першодрук.

Возникновение мира – одна из самых волнующих человека проблем. «проблема уникального человеческого мышления и бытия» [Хван, с.8]. Интерпретация этой темы различными художниками в искусстве различных эпох, безусловно, актуальнейшая задача; это могло бы стать материалом для объемистого монографического исследования. Но подчас и малая деталь способна рассказать о человеке и его времени очень многое. В частности, загадочны иные иллюстрации в Пражской Библии Скорины, привлекавшие внимание серьезных искусствоведов (В. Стасова, Д. Ровинского, П. Владимировича, И. Каратаева, Н. Щекотихина, Л. Баразны и др.).

Обычно считается, что Скорина создал лишь отдельные гравюры (по разным подсчетам, от 39 до 51), но у некоторых исследователей нет полной уверенности в авторстве Скорины вообще. Однако хочется согласиться не с ними, а с российским журналистом О. Белоусовым, утверждающим, что характерная деталь этого цикла – образ сплетенных вместе Солнца и Луны – есть личная «монограмма» Скорины (впрочем, не со всеми положениями того же О. Белоусова можно согласиться, о чем будет сказано далее).

И если даже предельно сузить задачу до рассмотрения отдельно взятых листов, можно обнаружить достаточно материала для размышлений. Укажем хотя бы на то, что библейское предание о сотворении мира проиллюстрировано здесь дважды и по-разному.

В частности, эти два изображения можно атрибутировать как созданные Скориной – благодаря той самой «монограмме». Но необычно, что одна и та же тема решена в совершенно разных стилистических ключах.

Рис. 1.

Первое изображение выполнено в свободной манере; пейзаж достаточно натуралистичен, хотя и репрезентирует Творение в целом (небо, земля, вода, животные, птицы): земля обозначена как склон холма, плавно нисходящий к воде. В сонм реально существующих зверей (лев, олень, медведь) органично вплетен образ единорога, воспринимаемого как реальное существо; в птицах угадываются утки и

попугай; рыбы представлены щукой и лещом. лишь Небесные тела даны более условно и симультанно: рядом со сплетенными лицами Солнца/Луны – несколько звезд. Но интереснее всего фигура Бога-Творца. Отметим прежде всего отсутствие нимба, что вызвало в свое время энтузиазм О. Белоусова: «Отсюда уже один шаг до ереси или до атеизма <...> на иллюстрации к первой книге «Бытия» господь нарисован без нимба! Среди всей сушесей на земле живности стоит не бог – Человек! Ошибка? Забывчивость? Ну нет. Богобоязненный человек в те времена таких ошибок не делал, за меньшее можно было угодить на костер. Это позиция» [1, с.42]. Никто не спорит, что один из основных принципов эстетики Возрождения – абсолютизация человеческой личности в ее целостности; см. об этом, например, в исследовании С.А. Подокшина [4]. Гуманист Пико делла Мирандола не жалеет восхищенных слов, превознося человека, который «является самым счастливым из всех живых существ и достойным всеобщего восхищения и какой жребий был уготован ему среди всех прочих судеб, завидный не только для животных, но для звезд и потусторонних душ» [3, с.506]. Вот и Бог Отец изображается в эту пору в западной церкви вполне «человеческим» и без нимба – вспомним хотя бы фрески Микельанджело; это не «ересь», а победа миметичности, стремления «материализовать» дух.

Библия Скорины, современника Микельанджело, конечно, была новаторским изданием, ибо «нарушала те правила, которые существовали при переписывании церковных книг: содержала тексты от издателя и даже гравюры с его изображением. Это единственный случай за всю историю издания Библий в Восточной Европе. Из-за запрета на самостоятельный перевод Библии католическая и православная церковь отвергала книги Скорины», – пишет Д. Панкратов [2]. Оставим на совести автора утверждение о гонениях со стороны католиков – здесь вызвала вопросы не «модерность» издания, переведенного с ортодоксально-чешского католического текста, а как раз его подчеркнутая «православность», продиктованная, видимо, ориентацией издателя на массового восточного покупателя, «людей посполитых русского языка». Идеалистам и просветителям точно так же нужны средства к существованию, как и низменным натурам. Печатать книги на заказ, для определенного читателя, становилось делом обычным: в Венеции, например, печатали православные, армянские и даже иудейские книги. Но у Скорины с православными не сложилось, в Московии его книги были сожжены как «латинская прелесть», а сам он, «подданный Римской Церкви», изгнан (см. письмо Жигмонта II Августа к своему послу при дворе папы Юлиа III, 1552).

«Латинская прелесть» конечно, тут была. Во-первых, Бог Отец – с нимбом или без него – вообще, в принципе, не может являться объектом изображения. Ведь Он непостижим и непознаваем в своей трансцендентной сущности; «Бога не видел никто никогда» (Ин. 1:18). В старину Бог

Отец изображался символически, в виде одного из Трех Ангелов, гостивших у Авраама («Троица Ветхозаветная»). Но, поскольку Библия утверждает, что человек создан по образу и подобию Божию (Быт. 1; 26-27), в ренессансном сознании возникло основание антропоморфизировать изображение Бога. Был еще один прецедент: образ Ветхого Днями из книги Даниила, чьи волосы и борода белы как снег; он обычно ассоциируется с Богом Отцом. В Новом Завете точно такой же вид принимает Христос в момент Преображения; это дало Дионисию Псевдоареопиту основание утверждать, что белизна эта есть «фаворский свет», т. е. не примета увядания, а примета Вечности, неиссякаемый первозаданный свет творения. При этом атрибуты, предписанные каноном, уже ранним ренессансным мастерам как бы «мешают»: вспомним профиль Христа у Джотто – тут нимб трактован не как сияние, а как напыленный на голову и рассчитанный исключительно на восприятие анфас плоский диск.

В общем, отдельные изображения Отца известны уже с V в.; а в начале XI в. был создан манускрипт Иоанна Климаха, в котором антропоморфная фигура Бога вполне определилась. Это происходит в рамках еще не разделившейся Церкви, но на Востоке такая инициатива не приживается. С разделением церковий образ Бога Отца и икона Святой Троицы («Отечество» и ее изводы – «Сопрестоліе», «Предвечный совет» и др.) распространяются в православном мире лишь за счет католическо-униатского влияния. Характерно, что в 1551 г. Московский Стоглавый собор запретил изображения Бога Отца (43 правило), и в Русской Церкви они доселе считаются, строго говоря, неканоническими. Таким образом, Скорина явно опирался в первом рисунке на латинскую традицию, особенно если учесть характер окружающей фигуру Творца природы – это настоящее ренессансное упоеие «чувственным блеском вещей».

Что же до второй гравюры, то она, во-первых, более условна и традиционна уже по своей композиции, восходящей к средневековым житийным «клеймам» (эпизодам). Это шесть дней творения, увенчавшиеся сотворением человека. Но, при всей щедрости пейзажных деталей, в каждом «кадре» доминирует фигура Творящего, причем это уже не Бог Отец в пышных седых локонах, а Иисус Христос, увенчанный характерным «крестовым» нимбом, статичный по сравнению с фи-

гурой Отца на первом листе. Но ведь сотворение мира и положено было, по византийскому канону, изображать именно так. Мы привыкли воспринимать Христа исключительно «по человечеству», как мученика в терновом венце. Однако это лишь воплощение Бога в человеческом естестве; а не-физический Христос, Ипостась Троицы, и есть в Новом Завете то самое Слово Отчее, которое творит мир из ничего, создает самое материю. На старых иконах это изображалось буквально: много раз повторенный художником в пространстве изображения Иисус буквально собственноручно пролагал путь рекам, формировал горы и пр. т. е., в данном случае Скорина возвращается к византийскому штампу.

В целом же просветитель стремился к синтезу, модернизации канона. Подобную реформу проводит в украинском православии П. Могила, что в будущем выльется в восточнославянское церковное барокко, но протобарочные тенденции у Скорины – предмет особого разговора.

Список використаних джерел:

1. Белоусов О. Монограмма Франциска Скорины. *Вокруг света*. 1979. № 1. С. 41-43.
2. Панкратов Д. Первопечатник Франциск Скорина. URL: d-pankratov.ru/archives/1132/2.
3. Пикоделла Мирандола Дж. Речь о достоинстве человека. Перевод Л. Брагиной. *История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли в 5 тт.* М. : Искусство, 1974. Т. 1. С. 506-514.
4. Подокшин С.А. Философская мысль эпохи Возрождения в Белоруссии: От Ф. Скорины до Симеона Полоцкого. Минск : Наука і тэхніка, 1990. 288 с.
5. Хван М.П. От Большого взрыва до ускоренного расширения, от кварков до суперструн. Неистовая Вселенная. Москва : ЛЕНАНД, 2006. 408 с.

The article considers the artistic structure of two engravings from the «Bible» by F. Skoryna as a testimony to the activity of the Renaissance in the context of the competition of Byzantine-Orthodox and humanistic Renaissance traditions in the Belarusian cultural environment of the XVI century.

Key words: Image of God-Father, Byzantine art, Renaissance, incunabula.

Отримано: 22.02.2019

УДК 821.112.2

І. Ю. Голубішко, кандидат філологічних наук, доцент

СЕРЕДНЬОВІЧНА ЛЕГЕНДА В ЛІТЕРАТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ НОВОГО ЧАСУ

Стаття має за мету розглянути втілення мотивів середньовічної легенди про кохання рицаря-трубадура і далекої Прекрасної Дами у творах різних видів мистецтва подальших часів, перш за все у літературі та живопису.

Ключові слова: середньовіччя, література Нового часу, легенда, пластичні види мистецтва, інтерпретація.

Однією з епох, що створила своєрідний культурний спадок людства, може вважатися доба середньовіччя. Середніми віками прийнято вважати тисячоліття з V по XV сторіччя – період між епохою Античності і добою Відродження. В цей час в Європі панувала віра у Єдиного Бога, у безсмертя душі, очі людей спрямовувались у височинь, у небо. Адже віряни були впевнені, що після смерті душа людини, котра чинила добрі справи, потрапляє у рай, де буде насолоджуватися вічним блаженством. Саме середньовіччя створило прекрасну мрію про рицарську честь і величчю відданих коханням, яке здатне подолати всі перешкоди і довгу розлуку. Мистецтво цієї доби й досі вражає: надзвичайного розвитку набула архітектура (особливо готика – кам'яне мереживо), скульптура, вітражні картини і композиції, ткацтво (шпалери, gobelени), середньовічна книжкова мініатюра, література. У спадок майбутнім поколінням залишилися рукописи. Прикладом може слугувати Кодекс Манессе, схожий на книгу ілюстрованих збірник пісень із зображеннями їх авторів – німецьких мінезингерів на 426 пергаментних листах. У замкових середньовічних будинках обов'язково були часослови – домашні молитовники. Крім того, вони містили уривки з Біблії, календар, деякі відомості з медицини, географії тощо. Одним з найбільш відомих є «Розкішний часослов герцога Беррійського» (XV ст.).

Вплив літератури середньовіччя – поезії трубадурів, легенд і героїчного епосу – на творчість письменників у подальші періоди важко переоцінити. Лірика трубадурів надихала Данте і Петрарку, В. Шекспір використав, наприклад, легенду про дух Арієля і королеви Фердинанда («Буря») та ін. Мета даної статті показати, якого розвитку набула середньовічна легенда про «кохання на відстані» трубадура Жоффруа Рюделя у творчості письменників і представників інших видів мистецтва Нового часу.

З ім'ям Жоффруа Рюделя, провансальського трубадура, пов'язана одна з найромантичніших легенд про кохання. Цей поет XII ст. був високого походження – сеньором Блаї, міста, що знаходилося західніше Бордо. Як поет він став відомий через оспівування далекого кохання, або любові здалеку, віддалік. Найвідомішою є «Канцона» («Мені під час травневих днів»), присвячена прекрасній графині Тріполійській. За легендою, рицарі, повертаючись з паломництва на Схід, розповідали, що ця жінка була не просто красивою, а й благородною, доброю. Поет закохався у неї. Слухаючи ці розповіді, трубадур співав пісні про любов ідеальну, чисту, недосяжну.

Я щастя у житті зустрів
В моїм коханні віддалік.

Немає в світі кращих днів
Ні поблизу, ні віддалік!

(Переклад М. Терещенка)

З роками образ Прекрасної Далекої Дами не блякнув, і нарешті у 1146 р. разом з іншими хрестоносцями Рюдель вирушив до Антіохії, сподіваючись побачити свою кохану: «Немає в світі кращих снів –Примчать до неї віддалік...». Але під час подорожі морем він захворів. Коли графині сповістили про вмираючого поета, вона прийшла до нього і прийняла останній подих. Трубадур був похований у Триполі, а графиня стала монашкою. Але це легенда, і навіть напевне невідомо, як звали графиню, ким вона була – однією з дочок короля Балдуїна II Єрусалимського (одна з них, Іовета, дійсно була монашкою) або дружиною графа Раймонда II Триполійського. Деякі дослідники вважають, не названа графиня – це дочка Годієрні і Раймонда Триполійського Мелісента, котра отримала своє ім'я на честь тітки – королеви Єрусалимської. Та це їй не важливо, головне, що відлуння цього кохання досягло наступних епох.

Слід наголосити, що в сучасників творчість Рюделя не викликала особливого захоплення. Самого поета і його далеке кохання згадують лише в декількох старопровансальських текстах. Але продовження історія його кохання отримала в творчості європейських поетів-романтиків. Серед них назвемо італійського поета Джозуе Кардуччі (вірш «Джауфре Рюдель»), англійських авторів Роберта Браунінга («Рюдель і леді Триполійська»), Алджернона Чарльза Суйнберна (до цієї теми він звертався декілька разів – «Триумф часу або смерть Рюделя», а також «Рюдель у Раю»), відомому також як «Золотий Дім»). Німецький поет Генріх Гейне написав вірш «Жоффрау Рюдель і Мелісанда Триполі» (входить до збірки «Романсеро»), в якому закохані по ночах зустрічаються один з одним під таємничий акомпанемент повітряних рухів. Він уявляв кохання Джоффрау і Мелісанди в образах, створених яскравою вишивкою на килимі, де зображені море і корабель, і як Мелісанда побачила рицаря і відгадала в помираючому прообраз свого кохання.

В замке Блэ ночами слышен
Шорох, шелест, шепот странный.
Оживают две фигуры
На картине шелкотканой.
И, стяхнув оцепененье,
Дама сходит с трубадуром,
И до света обе тени
Бродят вновь по залам хмурым...

(Пер. В. Левика)

Не випадково поет XIX сторіччя малює картину на килимі, можливо, на гобелені. У середньовіччі мистецтво ткалі було ознакою доброчинності жінки, до цього ремесла долучались дівчата ще в ранньому віці, а пізніше все, що було виткано, складало частину її посагу. Серед вправних майстринь були й дами шляхетного походження, навіть з королівських родин. Сюжетами для вишитих картин часто слугували історії, створені трубадурами. Цю традицію у другій половині XIX ст. відродили прерафаеліти. Молоді англійські майстри, котрі працювали разом з художником і

поетом Вільямом Моррісом, підняли створення гобеленів на рівень високого мистецтва. Всі полотна створювалися вручну, за середньовічними технологіями, які художник вивчав за давніми рукописами. Наприклад, за малюнками художника Е.К. Бьорн-Джонса була виткана серія гобеленів на тему пошуків Святого Грааля. Зображені нітками неясних кольорів видовжені фігури рицарів і прекрасних дам, хвилясті складки одягу, рослинний орнамент створюють на поверхні килима примхливі візирунки.

Повертаючись до історії кохання рицаря-трубадура і Далекої Дами, слід згадати ім'я французького драматурга Едмона Ростана, який у 1895 році написав драму «Принцеса Грьоза». У творі героїня носить ім'я Мелісенти. На весні цього ж року постановка п'єси з успіхом пройшла у Франції, з Сарою Бернар в головній ролі графині Триполійської. Ростан не жалкував «фарб» і з короткого середньовічного життєпису вийшла чудова поетична драма, в якій багато дії і емоцій, а образи виписані яскраво і багатогранно.

У 1896 році п'єсу зіграли на російській сцені. Переклала її письменниця, драматург і поет Т. Щепкіна-Куперник. Вистава отримала гарні відгуки критиків і глядачів.

Після постановки драми тема «віддаленого кохання» стала надзвичайно популярною. З'явилися однойменні вальс, опера, парфуми, шоколад, поштовий папір з цитатами з драми, вишукані ювелірні прикраси (майстри ар-нуво Альфонс Муха і Рене Лалік).

Романтична історія кохання Рюделя вплинула на творчість задуми художника Михайла Врубеля. Художник зобразив на своєму панно «Принцеса Грьоза» не реальне побачення Жоффрау Рюделя і Мелісенти, а лише його бачення, його марення про Грьозу, яке виникло у момент, коли трубадур співав свою пісню в останнє. Врубель змінив сюжет Ростана, «вважаючи, що зустріч закоханого поета і прекрасної принцеси можлива лише в іншій реальності, а не на землі, і на корабель до вмираючого Жоффрау спускається світлий, напівпрозорий образ прекрасної жінки, котра тримає в руках білу лілію, символ чистоти і непорочності <...> і чоло її теж прикрашене білими ліліями» [1].

Історія кохання трубадура і далекої графині це лише одна з легенд, які дійшли до наших часів з глин середніх віків: серед них можна назвати легенди про рицарів Круглого столу, вплив на життя людей ельфів і сельфід, ундін і гномів, історія про рейнську діву Лору та ін. Багато з них знайшли своє друге народження в творчості митців подальших епох, інколи створюючи несподівані ланцюжки взаємовпливів.

Список використаних джерел:

1. Росси Г.Я в сердце заключил завет. URL: <http://www.monsalvat.globalfolio.net/rus/manifest/poetry/rossi/index2.php>.

The article aims to consider the embodiment of the medieval legend about the love of the knight-Troubadour and the distant Beautiful Lady in the works of different types of art of subsequent times, especially in literature and painting.

Key words: medieval time, literature of the Modern time, the legend, plastic art, interpretation.

Отримано: 22.02.2019

УДК 812.111(71)«19»

О. В. Кеба, доктор філологічних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ НАРАТИВНОЇ СТРУКТУРИ РОМАНУ М. ЕТВУД «СЛІПІЙ УБИВЦЯ»

У статті пропонується аналіз наративної структури роману канадської письменниці М. Етвуд «Сліпий убивця». Особлива увага приділяється своєрідності оповідної перспективи у романі та розгляду метатекстуальних аспектів роману.

Ключові слова: наратив, точка зору, фокалізація, наратор, наративна поліфонія, метатекст.

Поетико-стильові особливості роману Маргарет Етвуд «Сліпий убивця» визначаються ускладненим сюжетом і наративом. Твір характеризується нелінійним розгортанням розповіді, численними фрагментарно-ретроспективними мікросюжетами, накладанням фокалізаційних планів, багатою інтертекстуальною парадигмою. Оповідна перспектива у творі постійно змінюється. Центральне місце зай-

має розповідь від імені 83-річної жінки, Айріс Чейз. У ретроспективній формі вона викладає історію свого життя в канадському місті Порт-Тикондерога, а пізніше в Торонто між двома світовими війнами, переважно в 20-30 роки минулого століття. Тон її розповіді максимально нейтральний, навіть коли вона згадує драматичні епізоди дитинства чи юності. Більша частина основної сюжетної лінії базується

ся на монолозі Айріс. При цьому вона постійно рефлексує з приводу власної нарації, чим породжує потужний метатекстуальний струмінь розповіді. Численні метатекстуальні рефлексії Айріс-романістки максимально увиразнюються у фіналі твору, коли вона звертається до своєї онуки, майбутньої гіпотетичної читачки її «записів»: «But I leave myself in your hands. What choice do I have? By the time you read this last page, that-if anywhere-is the only place I will be» [1].

Наратив побудовано таким чином, що героїня одночасно постає в трьох часових вимірах: у дитинстві; під час нещасливого заміжжя з Річардом Гріфеном; й у похилому віці, в період написання спогадів, що для читача постають романом, який він читає. Айріс, з іронією описуючи свій стан старої жінки (week knees, arthritic knuckles, varicose veins), з сумом зауважує: «Inside our heads we carry ourselves perfected – ourselves at our best age, and in the best light as well» [1].

Роман починається згадкою про смерть 25-річної Лори Чейз, сестри Айріс, і розповідь Айріс є своєрідним ключем до розгадки цієї смерті, чи, можливо, самогубства. Спогади героїні одночасно стають літописом її роду. Айріс згадує свого діда Бенджаміна, одного з найвпливовіших людей в Тикандерозі, свою бабусю Аделю, завдяки якій рядовий масток отримав назву Авалон і став справжнім «островом щасливих». Багато сторінок твору присвячено опису долі батька, який повернувся важко пораненим з першої світової війни, рано втратив дружину, не мав успіху в бізнесі й помер від алкогольної залежності. Сімейна сага Чейз перемирюється з історією заміжжя Айріс з успішним бізнесменом, але бездушною людиною Річардом Гріфеном.

Назви розділів роману найчастіше вказують на предмети (грамофон, срібну скриньку, чорні стрічки, листівки з Європи) або місця (Авалон, імперська зала, кафе «Діана»), з якими пов'язані згадки Айріс про минуле. Події подаються в романі відбитим планом: долі інших людей постають тільки відображеннями в дзеркалі уявлень Айріс про саму себе.

Долі головних персонажів – Лори, чоловіка Айріс Річарда, її коханця Алекса Томаса тісно переплетені. Їх непрості відносини містять якусь таємницю, яка до певного часу залишається нерозкритою. Разом з тим, уважному читачеві М. Етвуд пропонує можливі розгадки задовго до того, як це робить Айріс.

Другий план наративу – це вбудований в основний текст роман, що подається як розповідь від імені молодої і замочної жінки, яка постійно зустрічається з коханцем у різноманітних готелях, квартирах та парках. Авторство цього роману спочатку приписується Лорі Чейз. Тут ми бачимо дотепного, розумного і сильного оповідача. Тільки з часом ми дізнаємося що і в першому, і в другому випадках оповідач той самий, а саме Айріс Гріфен.

Окрім означених двох наративних планів, ромен містить і третій. У внутрішній роман вкладено ще один текст – фантастичний роман, автором якого є коханець головної героїні першого вбудованого роману. Таким чином, композиція роману в основі своїй має принцип контрапункту, тобто поєднання різних, відносно незалежних сюжетних ліній,

які розвиваються з різною швидкістю. Такий тип побудови характерний для складних музичних творів, а в романі М. Етвуд він зумовлює поліфонію (багатозвучність) твору, що разом із тим сприяє цілісності та узагальненості твору.

Три розповіді перемирюються вставками з газет, листами та світськими хроніками. Метою витягів зі справжніх газет, згадок популярних тоді ресторанів, готелів, опису круїзу є ствердити реальність зображуваних подій в контексті національної історії.

Через приховані інтертекстуальні відсилання прочитується символіка предметно-образних деталей. Так, родинний масток Чейзів із промовистою назвою Авалон сприймається як якийсь міфологічний образ: «Avilion is not the standard-issue limestone. Its planners wanted something more unusual, and so it is constructed of rounded river cobblestones all cemented together. From a distance the effect is warty, like the skin of a dinosaur or the wishing wells in picture books. Ambition's mausoleum» [1], а наприкінці життя Айріс думає про нього як про Валгаллу, тобто потойбічне царство загиблих воїнів. Біблійні, євангельські, міфологічні прецеденти, згадки політичних діячів, рефлексії персонажів над ними формують строкату ковдру індивідуального сприйняття історії.

Крім того, М. Етвуд наголошує на безпосередньому зв'язку між літературними історіями та реальним часом. У одному зі своїх інтерв'ю вона говорить: «Whatever stories we tell will inevitably be about the world we live in now – no matter where or when we set them. Any novel is about the time in which it's written. You can't help it...» [4].

Таким чином, наративна структура роману М. Етвуд «Сліпий убивця» характеризується множинністю; вона включає різні оповідні перспективи та поєднання різних голосів, що водночас сприяє цілісному прочитанню твору.

Список використаних джерел:

1. Atwood M. The Blind Assassin. URL: <http://flibusta.is/b/132793>.
2. Author Study of Margaret Atwood. URL: <https://authorstudy-atwood.weebly.com/the-blind-assassin.html>.
3. Cooke N. Margaret Atwood: A Critical Companion Westport. Greenwood Press, 2004. 175 p.
4. The Irish Times. Margaret Atwood's zombies: the present state of the future. URL: <https://www.irishtimes.com/culture/margaret-atwood-s-zombies-the-present-state-of-the-future-1.1513562>.
5. Women in Literature: Актуальные проблемы изучения англоязычной женской литературы : международный сборник научных статей / ред.: А.М. Бутырчик, Н.С. Поваляева, В.В. Халипов ; отв. ред. Н.С. Поваляева. Минск : РИВШ БГУ, 2004. С. 126-130.

The article reveals the problem of plural narration structure in the novel «The Blind Assassin» of the Canadian writer Margaret Atwood. Special attention is given to the defining of the point of view in the novel and the investigation of the work as the novel-within-the-novel.

Key words: narration, point of view, focalization, narrator, narrative polyphony, metatext.

Отримано: 22.02.2019

УДК 821.161.1

В. С. Кивецький, кандидат філологічних наук, доцент

TRADITIONS OF THE EUROPEAN POETRY OF THE XVI CENTURY IN THE POETIC CYCLE «DREAMS OF MANKIND» BY VALERY BRYUSOV

У статті аналізуються традиційні елементи середньовічної поезії у поетичному циклі «Сни людства» В. Брюсова. Автор доходить висновку, що поезія Брюсова, перш за все, характеризуються контрастністю, образною пластичністю, зовнішньою простотою, чіткістю ритмічної впорядкованості і посиленням архітектонічної семантики.

Ключові слова: архітектоніка, стопа, танець смерті, метр.

The literature of the beginning of the twentieth century is one of the world's largest artistic phenomena. Taking into account the fact that among the basic principles of art of that time was the proclamation of the apriority of poetry as an art capable to «enchant the environment, penetrate in the most intimate depths of the universe» [5, с.65], we speak about necessity of study of poetry of this period.

Literature critic T. Hundorova the main changes in the literature of the early twentieth century links with European modernism that «born in the 90s in German literature and literature of the central region, widely spread through Europe under the influence of French symbolist school, established as a special aesthetic and philosophical practice at the beginning of the twentieth century» [4, с.9].

Despite a rather long period of time, at the beginning of the 21st century, a comprehensive study of the period of modernism in both Russian and German and Ukrainian literatures, «deepening and improving knowledge about it, conceptual updating of its interpretation, ultimate liberation from stereotypes, discrimination and unreasonable preferences remain imperative» [10, c.3].

In our time, studying the theory and practice of symbolism is constant both in Ukraine and abroad. There appeared scientific works different in their generalizing character, the authors of which consider various aspects of the functioning of symbolism in culture in the nineteenth and twentieth centuries (A. Payman [7]) and the representations of symbolism in various forms of art («Encyclopedia of Symbolism. Painting, Graphics and Schooling. Literature. Music» [15]).

One of the first works where versification skills of Bryusov are considered in a comparative perspective, is a study «Russian Symbolists» (1910) by poet-modernist Ellis (Kobylynsky) [13]. The author reviewed the basic theoretical principles of Russian symbolism on the example of the poetic heritage of three prominent representatives of the era – V. Bryusov, K. Balmont and Andrey Belyi. Drawing parallels with the creative method of the young symbolists, Ellis identifies the main features of Bryusov's lyrics – «unshakable perseverance and strict decoration; general trend – integration, more and more complete form» [13, c.110]. The peculiarity of the poet's skill is «clear thoughtfulness and meticulous attention to all the constituent elements... proportion of parts and severity of the plan» [13, c.110]. The main feature of the artist's architectonic poetry lies in its harmony and measures, thereby Bryusov's verse is always sculptural and concise» [13, c.110], full of symbols.

Ellis draws attention to the fact that Bryusov's creative method is widely based on the laws of architecture: «The whole outline of Bryusov's lyrics appears like the strict look of a Doric temple, each new plane of his lyrics, each new world of images – this is a new bas-relief of a single and integral temple. All parts of this temple are so harmonious, all its bas-reliefs unfold and sweep in front of eyes so that it begins to seem as if the necessary spaces were measured in advance, that the architect provided all the possibilities and outlined a common architectural plan» [13, c.134]. These thoughts about intermediality will be confirmed in the second half of the twentieth century in the studies by M. Bakhtin [1], Yu. Lotman [6], V. Tyupa [12] and others.

The individuality of the symbolist poet can be traced only in the very elements of his/her creative method: «in his metaphors, in his meters and rhymes» [11, c.304], – in the so-called «factors of artistic impression» [1, c.47], of which the lyrical text consists. Therefore, to understand the aesthetic reality of a work of art, it is not enough just to analyze the feelings and thoughts of the lyric hero of a particular poetry. Thus, the literary critic F. Batiushkov [9] supports the opinion that «consideration of the individual meters that Bryusov uses – from the traditional... to free verse... would require special study» [9, c.132]. Analyzing the individual artist poetry, the researcher indicates a dominant creative Bryusov's skills, among them – the following features of architectonic: «precisely designed form, almost always ideal verse structure, clear, «forged» language» [9, c.129], which we can «see» and «touch», as well as close attention to each word-symbol in the text.

According to literature researcher B. Purishev [8], German literature and culture in general occupied an important place in the wide circle of interests of Bryusov. Bryusov translated German poets, and his attention was attracted by the epochs of the Renaissance (Sachs, Fishart), the XVIII century (Goethe, Schiller), romanticism (Lenau, Uland), and the poets of modern times (Gheorghe, Demel).

As a man who sensitively understood mood in society, Bryusov was always extremely attracted with crucial times when traditional forms of life gave deep cracks. XVI century in Germany, no doubt, is one of the most dramatic and controversial periods of European history. The German 16th century was represented by Bryusov in the poetic cycle «Dreams of Mankind». Among the published texts of this cycle we meet the poem «The Dance of Death. German engraving of the XVI century».

The Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary [14] gives such information on the concept «Dance of Death» (German Totentanz): this is an allegorical plot in painting and litera-

ture of the Middle Ages, representing one of the variants of European iconography of the frailty of human existence. On the illustration we see how a personified Death leads dancing representatives of all levels of society to the grave: nobility, clergy, merchants, peasants, men, women, children. The basis of the plot of the Dance of Death is the idea that human life is constantly threatened by the death, and it does not matter who you are: the Pope, the emperor, poor old man, or young reach man or a newborn baby. Since the beginning of the XV century Dance of Death has become more and more popular not only in painting but also in sculpture, wood carving, on carpets and book illustrations. From France, the love to these images and, what is more important, the poetic explanations of Dance of death passed to England, Spain and, especially, Germany. No European country knew in the XV and XVI centuries xylography in such way as Germany [8]. The oldest image of the German Dance of Death (the beginning of the XIV century.) were found in the Monastery near Basel. In one of the Chapels of Lübeck Church Dance of Death is represented in its simplest form: 24 figures depicting clergy and peasants, held hand by the hand, and in a form of a string who dance to the sound flute, death plays on, presented separately from other figures. We find the poetic interpretation of these engravings in the works of Goethe (ballad «Dance of Death» (1815), Rilke (poem «Dance of Death»), Strindberg, Brecht, Blok, etc.

After the invention of printing a large number of «Folk» Pictures of Death Dance began to appear in the form of separate sheets or notebooks with or without poetic text. The most famous of such publications is a series of 58 images by H. Holbein the Younger, who composed them, differently from the old type of such compositions and treated the story in a completely new way. His aim was to express not the idea that death is equally mercilessly kills a man, taking into account his or her age and social status, as to show that Death comes suddenly when you can be pleased and happy; so instead of a string of dancing pairs he draws a number of individual scenes in which death is a sudden guest. This innovative idea, not popular on xylography of previous ages was using by Bryusov in his poetic cycle.

Bryusov accepted this gruff xylographic manner very well [8]. Although Bryusov does not directly name the author of the drawings, writing the only reference «German engraving of the 16th century» he is undoubtedly close to Holbein in a form. As in Holbein, everything is very concrete and visible in Bryusov poem. He «composes» the text to certain engravings – in the 16th century many European poets did like this.

Undoubtedly, polymetric poem of Bryusov, The Death of Alexander (trochee8 + iamb4 + trochee8) echoes the «Dance of Death». Graphically and metrically highlighting the three parts, Bryusov leads the reader through the life of an extraordinary man, commander Alexander the Great. At the thematic level, it is possible to distinguish three main events – the fact of Alexander's death (trochee8), the emperor's story about his victories (iamb4), civil war and the struggle for power after the death of Alexander the Great (trochee8).

The first and the third parts of poetry are perceived extremely expressively due to the *contrast* between the poetic size and the ideological content. Despite the *simplicity and song character of the trochee size*, verses trochee8 of Bryusov, due to their elongation, are perceived as a *model of high lyrics*:

Тайну замыслов великих смёрть ревниво погребла,
В прошлом – яркость, в прошлом – слава, вперёд –
туман и мглá [2]

Distich with caesura trochee8 (unlike quatrain trochee8, which corresponds to it graphically), having a graphical relationship with long dimensions – hexameters and alexandrine – creates a unique flavor, provides a poetic speech attribute of *celebrations, pomp* and is fully consistent with the poet's intention. Comparing with the subsequent part which has iambic basis, introductory and concluding parts are stronger emotionally. The repetition throughout the entire poem of the constant infernal images and symbols (*fire, smoke, dance of*

salamanders) in combination with a clear rhythm of the verse provide poetic speech with signs of suggestion, therefore, shifting the reader into the epicenter of the described events.

Bryusov four times in different stanzas uses a constant couple of words that rhyme – «the *dance of salamanders*» and «Alexander», drawing peculiar symbolic parallels. *The dance of the salamanders* complements and expands the image of Alexander, since in the Western European heraldry the salamander was a symbol of courage and perseverance [3, с. 299]. But for the symbolist poet this comparison was not enough.

It is known that the salamander is a mythical creature, born in a volcano crater, which embodies the substance of fire. Bryusov gradually brings the reader to this myth, because in all the couplets the appearance of the «dance of salamanders» is always preceded by the «flame of torches». The dance of salamanders is a metaphorical duplication of flashes of fire around Alexander's deathbed. Giving special importance to the image of a fire, the author focuses attention on its properties of purification. At the semantic level, after «cleaning» Alexander enters the kingdom of Charon, where he seems no longer as a great king-conqueror, but a mortal with all his shortcomings and sinful deeds. Together with the change in the ideological sound, there is a change at the level of the metric – trochee 8, which corresponded to a high tone, is changed with iambic4, more mundane and «prosaic»:

И, встáв, безлїкий Нѣкто стрóго
 | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ |
 Гласїт: «Он мѹж был мнóгих жѣн.
 | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ |
 Он нарекался сыном бóга.
 | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ |
 Им дрѹг на пїре умерщвлѣн [2].
 | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ | ˘ |

Clear iambic in the last three verses and the fullness and completeness of the proposals on the syntactic level, turn the words of «Someone» (the words of Death?) into a kind of sentence in the tribunal that can not be questioned and challenged.

The end of a poetry – these are the words of the lyrical hero, full of irony about the past «heroic» actions of the emperor. Using trochee8 as a metric background for the six couplets (the size of meter which in the first part of the poem made the effect of majesty and pomp), the author speaks about cruel struggle for power after Alexander's death.

Similar to the German engraving of the XVI century, and in the poetry «Dance of Death», everything in Bryusov's «Alexander's Death» is very concrete and contrasting. In his poem there is nothing abstract: death is everywhere, it is visible. Such patterns of the architectonics emphasize the idea of the connection of poetry with the «Dance of Death». The engraving of the XVI century», the randomness of the choice of metric schemes by the author and the search for new forms for the processing of traditional subjects.

In general, the references of V. Bryusov to European culture of the 16th century are closely connected with the general trends in the development of European verse in the first quarter of the 20th century. Balanced architectonic poetry at all levels became the hallmark of his style. The poems are primarily characterized with figurative contrast, plasticity, external simplicity, but strengthening of the architectural semantics.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет. М. : Худож. литература, 1975. 564 с.
2. Брюсов В. Стихотворения и поэмы. М. : Советский писатель, 1961. 912 с.
3. Вовк О.В. Энциклопедия знаков и символов. М. : Вече, 2006. 528 с.
4. Гундорова Т. Проявления слова. Дискурсия раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів : Літопис, 1997. 300 с.
5. Літературознавча енциклопедія : [у 2-х т.] / уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2: М (Маадай – Кара) – Я (я – форма). 2007. 624 с.
6. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста: Структура стиха : пособие для студентов. Ленинград : Просвещение, 1972. 271 с.
7. Пайман А. История русского символизма. [Пер. с англ. В.В. Исакович]. М. : Республика, 2000. 415 с.
8. Пуришев Б.И. Брюсов и немецкая культура XVI века. URL: <http://bryusov.lit-info.ru/bryusov/kritika/purishhev-nemeckaya-kultura.htm>.
9. Русская литература рубежа веков (1890-е – начало 1920-х годов). М. : Наследие, 2000. Кн. 1. 2000. 960 с.
10. Русская литература XX века (1890-1910) : [в 2-х кн.] / под ред. проф. С.А. Венгерова. М. : Издательский дом «XXI век-Согласие», 2000. Кн. 1. 2000. 512 с.
11. Русская литература XX века : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений : [в 2 т.] / Л.П. Кременцов, Л.Ф. Алексеева, Т.М. Колядич и др. ; под ред. Л.П. Кременцова. М. : Академия, 2003. Т. 1.: 1920-1930 годы. 2003. 496 с.
12. Тюпа В.И. Анализ художественного текста. М. : Академия, 2006. 336 с.
13. Эллис [Кобылинский Л.Л.]. Русские символисты. Томск : Водолей, 1998. 288 с.
14. Энциклопедический Словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. URL: <http://www.vehi.net/brokgauz/>
15. Энциклопедия символизма. Живопись, графика и скульптура. Литература. Музыка. [Пер. с фр. Кассу Ж. и др]. М. : Республика, 1998. 430 с.

The article analyzes the traditional elements of medieval poetry in the poetry cycle «The Dreams of Mankind» by V. Bryusov. The author concludes that Bryusov's poetry, above all, is characterized by contrast, figurative plasticity, external simplicity, clarity of rhythmic ordering and intensification of architectonic semantics.

Key words: architectonics, death dance, foot, meter.

Отримано: 22.02.2019

УДК 821.111:82-32Лавкрафт

А. О. Лаврова, кандидат філологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ХРОНОТОПУ Г. Ф. ЛАВКРАФТА

Творчість Г.Ф. Лавкрафта набула популярності серед читачів, породила ряд імітацій, вплинула на письменників ХХ століття, що працювали в жанрі хорор і, нарешті, стала предметом вивчення літературознавців. У статті розглядаються особливості хронотопу в оповіданнях письменника.

Ключові слова: Г.Ф. Лавкрафт, оповідання, хорор, хронотоп.

Творчість Г.Ф. Лавкрафта набула популярності в читачів, породила цілу низку наслідувань, вплинула на творчість письменників ХХ століття, які працюють у жанрі хорору і, нарешті, стала предметом дослідження літературознавців. І хоча спеціальних досліджень творчості дивного американця не так вже і багато, але вони представлені досить відомими іменами. Це, насамперед, біографія Лавкрафта автора Сунада Тріамбака Джоші [9], праці Лайона Спрега де Кампи [6], Мішеля Вельбека [7], Глеба Єлісеєва [1], Олексія Зверєва [2], дисертація 2001 р. Т.М. Ковалькової «Готична традиція в американській прозі 1920-30-х рр.:

новелістика Г.Ф. Лавкрафта» [3] і, звичайно, монографія Грема Хармана «Weird Realism: Lovecraft and Philosophy», що вийшла з друку 2012 р. Зокрема, Харман стверджує, що як Гельдерлін був Мартіном Хайдеггером та Малларме Жаком Деррідою, так і Лавкрафт – філософом спекулятивного реалізму. У цій книзі Грэхем Харман розглядає основні філософські концепції, що лежать в основі творчості митця, даючи «дивний реалізм», здатний звільнити континентальну філософію від її нинішнього несамовитого тупика. Харман розвиває нову філософську міфологію, орієнтовану на таких лавкрафтівських фігур, як Ктулху, Вілбур

Вейтлі та щуроподібних монстрів Брауна Дженкіна. Річка Міскатонік замінює Рейн та Істер, а Гельдерлінів Кавказ поступається місцем Лавкрафтовим хребтам божевілья Антарктики [8]. Однак, оскільки наша точка зору відмінна від позиції Хармана, ми звернулися до цієї теми.

Сьогодні поцінуювачі літератури жаків знають його як одного з найкращих американських письменників жанру хорор. У цьому жанрі він формулював теми і страхи, що бентежили розум літераторів упродовж усього ХХ ст. І сьогодні ці теми зовсім не стали менш актуальними. Лавкрафт відмовився від звичних атрибутів класичного жаху і створив абсолютно специфічну манеру оповіді. По суті, він винайшов новий жанр. Лавкрафт розкриває справжнє значення людства в масштабах Всесвіту, і він з ясністю дає зрозуміти: древні божества байдужі до нашої долі. І допомагає йому у вирішенні цього завдання специфічний часопростір.

1919 року на молодого письменника звернула увагу у журналі «Скиталець». Першим оповіданням Лавкрафта, що з'явилося у пресі, став «Дагон». Полонений німецьким рейдером, американський моряк рятується втечею. Невдовзі він опиняється на клаптику суші, що піднялася з дна океану: «... зловонне і чёрная гниль вокруг произвели на меня самое гнетущее впечатление. Мерзкий запах исходил от разлагающихся останков рыб и других с трудом поддающихся описанию объектов, которые тут и там торчали из отвратительной грязи, образующей это нескончаемую равнину» [4, с.6]. Ця історія буквально просякнута атмосферою жаху. Бідолаха викинутий на берег незнамо де, сонце палить нещадно у розпечених небесах. Досліджуючи берег, моряк наштовхується на ісполінський моноліт, поверхня якого вкрита зображеннями древніх людей-риб. Несподівано починається неосяжне. Перед нами виникає «це», яке охоплює гігантськими руками, вкритими лускою, моноліт і... УСЕ! Наш герой втрачає розум. Він живе вже на другому кінці світу, але все одно боїться, що «це» поллює на нього. З криків героя ми так і не розуміємо, чи то монструозне створіння насправді вистежило його, чи то він остаточно з'їхав з глузду. Що б там не було, у підсумку ми маємо чудове оповідання, в якому є і циклопічна споруда, і невідомий морський монстр, по суті – Ктулху в мініатюрі.

Одружившись 1924 р., Лавкрафт переживає небувале творче піднесення. До цього періоду відноситься створення трьох невід'ємних елементів лавкрафтівської міфотворчості, до яких він буде звертатися знову і знову: Міскатонікський університет, похмуре місто Аркхам і, нарешті, найзловісніший гримуар у літературі, написаний божевільним арабом Абдулом Аль-Хазредом, якого Лавкрафт вигадав ще у п'ятирічному віці, начитавшись казок «1000 і 1 ночі». «Некрономікон» з того часу перетворився на дивну суміш міської легенди і дурнуватою жарту. Спочатку він існував лише в уяві Лавкрафта. Але згодом його почали використовувати й інші автори. Концепція полягала у тому, що нашій увазі репрезентована маса туманних натяків, що лише припускають наявність певного велетеньського манускрипту, в якому приховано таємниці, про які Лавкрафт навіть не наважується згадувати. І ось інші письменники починають вставляти «Некрономікон» у свої твори: Фріц Лейбер, Роберт Блох, Менлі Вайт Веллмен, Август Дерлет...

УДК 812.111(71)«19»

В. В. Лісевич, аспірантка

РОМАН ФІЛІПА РОТА «ЛЮДСЬКЕ ТАВРО» В ОЦІНЦІ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

У статті пропонується огляд літературно-критичної рецепції роману видатного американського письменника Філіпа Рота «Людське тавро». Особлива увага приділяється оцінці соціально-політичної проблематики роману та відображення в ньому актуальних проблем особистісної ідентичності.

Ключові слова: Філіп Рот, літературна критика, рецепція, ідентичність.

Філіп Рот (1933-2018) – «найвидатніший письменник сучасності» – згідно з опитуванням, проведеним 2013 року впливовим журналом *Vulture* серед 30 титулованих американських літераторів [3]. Таку саму оцінку цьому письменникові дала провідна українська американістка Т.Н. Денисова [1].

До того ж періоду відноситься ще один твір, який можна назвати найкращим у ранній творчості Лавкрафта. Це «Щури у стінах». Останній представник знатного колись роду Делапоер повертається у свій маєток в Англії, де він і його кошеня Ніггер опиняються в облозі полчищ гризунів, що ховаються у стінах. Лавкрафт чудово передає моторошну мить: звуки, швидкоплинний танок тіней. Усе це переносить читача в самий центр подій. І ось вже ти сам напружено вслуховуєшся, чи не роздасться зловісне скреготіння за дерев'яними панелями. Делапоер вирішує розібратися, що ж є причиною цих незрозумілих явищ. І ось він іде до підвалу, пробігається усе глибше й глибше, доки не знаходить низку неосяжних печер під мастком. Вони стають ніби подорожжю в глибини минулого, що дозволяє розкрити жахливу таємницю, яка пов'язана з історією мастку: «Эти черные ямы распыленных, высосанных костей и вскрытых черепов! Кошмарные траншеи, забытые костями питекантропов, кельтов, римлян и англичан за столько веков греха! Некоторые были заполнены доверху и определить их глубину было невозможно, другие казались бездонными, даже свет фонаря не достигал дна. Какие еще ужасы они хранили?» [5]. Це одне з тих оповідань Лавкрафта, де він обігрує штампи готичного роману: тут є родина, у чиєму минулому прихована якась похмура таємниця, є усі елементи «страшної історії» 18 ст. – дивні чутки, що оточують маєток; загублений світ під обривом; мерзенні тварі, що верещать; головний герой, нащадок двох древніх родів.

Список використаних джерел:

1. Елисеєв Г. Лавкрафт. Певец бездны. Москва : Вече, 2014. 288 с.
2. Зверев А. Храм Гекаты. Лавкрафт Г.Ф. По ту сторону сна. Москва : Гудьял-Пресс, 2000. URL: <http://www.philology.ru/literature3/zverev-00.htm>
3. Ковалькова Т.М. Готическая традиция в американской прозе 1920-30-х годов : новеллистика Г.Ф. Лавкрафта. URL: <http://www.dissercat.com/content/goticheskaya-traditsiya-v-amerikanskoi-proze-1920-30-kh-godov-novellistika-khf-lavkrafta>.
4. Лавкрафт Г.Ф. Дагон. Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-Аттикус, 2017. С. 5-12.
5. Лавкрафт Г.Ф. Крысы в стенах. URL: <http://lib.ru/INOFAANT/LAWKRAFT/krysy.txt>.
6. Спрег де Камп, Лайон. Лавкрафт / пер. с англ. Д. Попов. Санкт-Петербург : Амфора, 2008. 664 с.
7. Уэльбек, Мишель. Против человечества, против прогресса / пер. с фр. И. Вайсбур. Екатеринбург : У-Фактория, 2006. 144 с.
8. Harman G. Weird Realism: Lovecraft and Philosophy. Zero Books, 2012. 277 p.
9. Joshi S.T. H.F. Lovecraft : A Life. Necronomicon Press, 1996. 704 p.

G.F. Lovecraft's creativity has gained popularity among readers, gave birth to a number of imitations, influenced the writers of the XX century, working in the genre of horror, and finally became the subject of study of literary critics. The article deals with the chronotope in the writer's stories.

Key words: G.F. Lovecraft, short story, horror, chronotope.

Отримано: 22.02.2019

веде розповідь у романах «Американська пастораль» і «Мій чоловік – комуніст», що разом із «Людським тавром» складають одну із трилогій автора. Цукерман виступає здебільшого в ролі спостерігача, оскільки складна історія протагоніста Коулмена Сілка, професора античної словесності у відставці, розкривається поступово.

У 2012 році письменник розповів, яким чином виникла ідея написання роману. Його надихнула подія із життя товариша Мелвіна Туміна, професора соціологічних наук Принстонського університету, який працював там близько тридцяти років. Тумін став жертвою процесу «полвоання на відьом», зрештою його було виправдано у справі щодо застосування слів, що принижують расову приналежність стосовно двох афроамериканських студентів. Рот повідомив також, що писав трилогію з метою відображення таких ключових подій американської історії ХХ ст., як період маккартизму, війна у В'єтнамі, процес імпічменту президента Білла Клінтона, що, на його думку, є «важливими моментами в історії післявоєнного життя Америки, які суттєво вплинули на моє покоління» [7].

Американська літературна критика, попри колосальний успіх твору і його швидку екранізацію 2003 року, сприйняла роман неоднозначно. Відома журналістка Мічіко Какутані, яка багато пише на літературні теми, сказала, що в романі Рот «досліджує проблеми ідентичності та становлення суспільства Америки, які розглядає і в попередніх творах». Вона інтерпретувала це таким чином: «Це книга про те, як Дух часу може змінити, і, навіть, зруйнувати життя особистості. Книга, яка вміщує усі улюблені теми Філіпа Рота щодо самоусвідомлення, бунтарства, боротьби поколінь, виражені не через суб'єктивне бачення автора, а через широкомасштабний кут огляду подій, який розкриває усі тріщини у житті ХХ ст. Коли твір позбавити підтексту расового спрямування, книга переформулюється з історією, яку письменник розповідав майже у всіх романах...» [5].

У 2003 році у своїй праці Марк Шехнер написав, що у романі Рот «досліджує проблеми американського суспільства, які змушують людей, таких як Сілк, приховувати власне походження, навіть не розповідаючи цієї «таємниці з особистої історії» сім'ї. Він хотів провести курс навчання, необмежений расовими упередженостями, але, зрештою, постав саме тим, кого колись зневажав. Його падіння певним чином є задумом Дельфіни Ру, молодої, розумної французької інтелігентки, яка стривожена можливістю життя у такого роду форпості Нової Англії та вважає Сілка не придатним до роботи в наукових колах.

У 2000 році у рецензіях на книгу в газетах «Дейлі» та «Сандей» Какутані та Лоррі Мур натякнули, що створення образу головного героя роману Коулмена Сілка пов'язане з особистістю Анатоль Броярда, відомого літературного редактора газети «Таймс». Таке є припущення висунули інші письменники академічної та щоденної преси. Після смерті Броярда у 1990 році вияснилось, що він був прийнятий за расовою приналежністю на посаду критика «Нью-Йорк Таймс». Він був Луїзіансько-креольського походження. Однак Рот стверджував, що не знав про походження Броярда, коли взявся за написання книги, а дізнався про це декілька місяців потому [7].

Дослідники [8], зокрема й українські [1, 2], відзначали актуальність роману для сучасного американського суспіль-

ства, пов'язану з гостро поставленими в ньому проблемами расової та особистісної ідентичності. Водночас поетико-стильові особливості твору, зокрема й функціональне наповнення окремих елементів художньої структури, досі залишаються в тіні його соціально-історичної та культурно-політичної проблематики. Між тим ідейно-естетична цілісність роману значною мірою забезпечується напрочуд майстерним насиченням тексту різноплановими асоціативними паралелями і включенням до нього численних інтертекстуальних елементів різного походження, від ремінісценцій з давньогрецької міфології і літератури до соціально-політичних алюзій щодо історії та сучасного життя США.

Парадоксально, аде саме представники академічного літературознавства, на відміну від неоднозначних відгуків літературних критиків, як загалом позитивно оцінили роман, так і відзначили майстерність автора у створенні характерів, використанні зображально-виражальних засобів та утримуванні твору в цілісній поетико-стильовій парадигмі [4, 8].

Таким чином, сучасне літературознавство інтерпретує роман Філіпа Рота «Людське тавро» як один із видатних творів на актуальну тему індивідуальної та національно-культурної ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Денисова Т.Н. Нагорода знайшла достойного. Живий класик американської літератури Філіп Рот став лауреатом Міжнародної Букерівської премії. *ЛитАкцент*. URL: <http://litakcent.com/2011/07/11/u-poshukahvtrachenoho-ja>.
2. Калужина О.В. Творчість Філіпа Рота у контексті американської єврейської літератури другої половини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Сімферополь, 2013. 20 с.
3. Філіп Рот – найвидатніший письменник сучасності. *ЛитАкцент*. URL: <http://litakcent.com/2013/03/01/filiprotnej-vydatnishyjpysmennyksuchasnosti>.
4. Moynihan S. Passing into the Present: Contemporary American Fiction of Racial and Gender Passing. Manchester University Press, 2010. 192 p.
5. Kakutani Michiko. Confronting the Failures of a Professor Who Passes. URL: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/books/050200roth-book-review.html>.
6. Roth Philip. The Human Stain. URL: <http://flibusta.is/b/215222/read>.
7. Roth Philip. An Open Letter to Wikipedia. URL: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/an-open-letter-to-wikipedia>.
8. Tierney W.G. Interpreting Academic Identities: Reality and Fiction on Campus. *The Journal of Higher Education*. Vol. 73, №1, Special Issue: The Faculty in the New Millennium (Jan. – Feb., 2002). P. 161-172.

The article deals with the problems of interpretation of Philip Roth's novel «The Human Stain». Particular attention is paid to the assessment of the socio-political issues of the novel and the reflection of the actual problems of personal identity in it.

Key words: Philip Roth, literary criticism, reception, identity.

Отримано: 22.02.2019

УДК 821.111

Н. І. Маланій, кандидат філологічних наук

ДИЗАБІЛІТІ В ХУДОЖНЬО-ФІЛОСОФСЬКІЙ ВІЗІІ АНГЛІЙСЬКОГО РЕНЕСАНСУ

Стаття присвячена проблемі дизабіліті в світогляді епохи Відродження. Проаналізовано художню та філософську проєкції Іншої тілесності. Особливий акцент зроблено на творчості Томаса Мора, Вільяма Шекспіра та Френсіса Бекона. Автором засвідчено амбівалентний характер дизабіліті в світлі антропоцентричного гуманізму та емпіризму англійського Ренесансу.

Ключові слова: дизабіліті, ненормативна тілесність, гуманізм, Відродження, антропоцентризм, емпіризм.

Магістральним компонентом у дослідженнях ненормативної тілесності є студії дизабіліті. Важливою ж передумовою у розумінні процесів сучасного їх стану є необхідність звернення до історії моделювання світоглядних під-

валін у ставленні до людей з особливими потребами. Цінним у цьому контексті постає досвід епохи Відродження.

Нова доба, яка прийшла на зміну Середньовіччю, беззаперечно змінила європейський континент, а її здобутки

стали надбанням усього людства. Бурхливий розвиток міст, архітектури, університетської освіти, книгодрукування, мистецтва та культури, заснований на поверненні до спадщини античності, падіння авторитету католицької церкви та початку Реформації, уможливив розквіт антропоцентричної гуманістичної ідеології. Однак всі ці звершення цивілізації мали амбівалентний вплив на проблему дизабіліті. Неоднозначність крилася у сутнісному конфлікті старих усталених парадигм із новітнім більш прогресивним баченням місця людини з усіма її духовними й тілесними вадами. В межах різних дискурсів, як от теологічного, філософського, юридично-інституційного чи художньо-літературного, виглумачення ненормативної тілесності мало свої особливості.

В українському дискурсі питання дизабіліті представлено у поодиноких розвідках (Т.Г. Свєрбілова [3], В.А. Суковата [4], О.В. Узлова [5]), які здебільшого не виходять за хронологічні рамки минулого століття. Ми, Секція, продовжуючи серію наших праць з історії Іншого тіла, визначаємо метою цієї роботи встановлення закономірностей конструювання концепту дизабіліті провідними мислителями англійського Ренесансу.

В англійському Відродженні дискурс ненормативної тілесності представлений художньою (Вільям Шекспір) та філософською проєкціями (Френсіс Бекон). Неперевершений драматург у низці своїх творів відтворює осіб із дизабіліті, проте найглибше ця проблематика простежується в драмі «Річард III», у якій автор наділяє деформованим тілом не простолюдина, а знатну особу. Її називають історичною, проте не все написане є вірогідним. Митець опирається на «Історію Річарда III» Томаса Мора, знаного противника короля, який був: «малий на зріст, погано складений, з горбом на спині, ліве плече набагато вище правого, з неприємним обличчям – весь такий, що інші вельможі обзивали його хижаком, а інші й того гірше. Він був злісний, гнівливий, задрісний з самого свого народження і навіть раніше. Повідомляють як явну істину, що герцогиня, його мати, так мучилася ним під час пологів, що не змогла народити без допомоги ножа, і він вийшов на світ ногами вперед [подібно до того, як був народжений Агриппа] (тоді як зазвичай буває навпаки) і навіть нібито з зубами в роті. Так свідчить чутка; то це люди зі злості своєї говорять зайве, то чи саме ество змінило свою течію при народженні того, хто протягом життя зробив настільки багато проти ества (переклад наш – Н.М.)» [2, с.238]. Підтвердженням є вже перший монолог п'єси, слова герцога Глостера, майбутнього короля Річарда III, про себе самого:

«Невдатна скривдила мене природа –
Ні постаті, ні вроди я не маю,
Потвора недороблена, у світ цей
Дочасно кинута напівлюдина,
Такий бридкий, кульгавий, що й собаки
На мене брешуть, як до них наближусь» [6, с.317].

Тілесна монструозність є способом підсилення виродження духовного. «Герой» прекрасно усвідомлює, що коханцем йому не бути. Він замість міркувань про власну потворність приймає себе таким, яким він є. Антагоністичність персонажа розкривається Шекспіром в його життєвих цілях:

«Поклав собі негідником я стати
Й прокляв пусті забави наших днів.
Через намови, наклепи зловісні,
І нашепти про сни, й пророцтва п'яні
Смертельну встиг посяти я ненависть
Між братом Кларенсом і королем.
Коли король Едвард прямий і чесний,
Як віроломний і брехливий я, –
Сьогодні ж Кларенс буде у в'язниці,
Бо є пророцтво, що від букви «Г»
Едвардові загинуть спадкоємці» [6, с.318].

Готовність переступати навіть через людське життя заради досягнення своєї мети свідчить про свободу від пут моралі, від рамок та шаблонів соціуму. Автор вміло висуває на перший план деформовану фігуру Річарда задля кращого змалювання розширення політичного впливу свого «героя». Зверненням до тілесних деформацій і безсилля вміло поєднано із проникливими політичними маневрами. Розуміння амбітних

цілей, для яких Річард використовує свою дизабіліті, дозволяє нам задуматись про нестабільність життя людей з обмеженими можливостями в епоху Відродження [7]. На наше переконання, драматург з перших же рядків формує чи можливо представляє упереджене ставлення до самих людей з дизабіліті в цілому в конкретний період. Відсутність і натяку на нейтральність чи гіперболізована надмірність в описі головного персонажа в міру розгортання дії п'єси можна обґрунтувати не тільки впливами Томаса Мора, а й суб'єктивованою прихильністю драматурга до династії Тюдорів, які походили з роду Ланкастерів і перемогли Йорків у так званій війні Червоної та Білої троянд у другій половині XV століття. Дивлячись із сучасної перспективи, Інша тілесність стала засобом у боротьбі з ідейними чи політичними опонентами, яких у такий спосіб прагнули принизити чи сформувані негативну суспільну думку, вкласти власні погляди через посередництво як літературного твору, так і театральної вистави.

Філософська парадигма дизабіліті англійського Ренесансу присутня у «Дослідах, або повчаннях моральних і політичних» Френсіса Бекона. Автор, опираючись на емпіричний метод пізнання, розглядає декілька аспектів потворності. Підвищена схильність до самогубства є першим із них. Люди з Іншим тілом прагнуть звести рахунки з життям, мстятись природі, бо вважають себе обділеними Божою любов'ю. Проте мислитель наголошує, що індивід, будучи істотою наділеною вільною волею і правом вибору, має мислити своєю фізіологічною особливістю не ознакою злої природи, а шукати причину в злій вдачі, яка лише зрідка не має наслідків. Другим аспектом є сміливість людей з дизабіліті. Перебуваючи в оточенні сповненого презирством і неприйняттям, виникає природне бажання власного захисту – інстинкт самозбереження. Третьюю особливістю виступає старанність. Здоровий не бачить цінності у своїй нормі, оскільки сприймає її як належне. Так само він недооцінює та не розглядає як свого конкурента каліку. Хворий, з іншого боку, поставлений у ситуацію постійного руху до ідеалу, переступу через свої вади. Філософ слушно твердить, що для великого розуму потворність стає навіть перевагою на шляху до піднесення, кар'єрного чи духовного. Як приклад він наводить спартанського царя Агесілая, байкаря Езопа і філософа Сократа [1, с.443-449].

Проаналізувавши окремі концепти дизабіліті періоду англійського Відродження, ми можемо констатувати поліфонічність думок з цього злободеного питання. Ставлення до осіб з відмінним тілом, попри очевидний прогрес гуманістичного мислення та емпіричного методу осягнення дійсності, було доволі поляризованим. З художньої перспективи – це суб'єктивоване використання дизабіліті як прийому у зображенні політичних аутсайдерів, та філософської як прагнення до більш виваженого, об'єктивного тлумачення проблеми ненормативної тілесності. Ренесанс у цьому контексті слід розглядати як поступ уперед, проте доволі обережний. Він є перехідною ланкою між виміраючими постулатами Середньовіччя та секуляризаційними рухами XVII-XVIII століть. Вважаємо доцільним здійснення подальших досліджень проблем дизабіліті в історичній перспективі.

Список використаних джерел:

1. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. 2-е, испр. и доп. изд. / сост., общ. ред. и вступит. статья А.Л. Субботина. М. : Мысль, 1978. Т. 2. 575 с.
2. Мор Т. Утопия. Эпиграммы. История Ричарда III. (Utopia. Epigrammata. The History of King Richard III) Издание второе, исправленное и дополненное. Издание подготовили М.Л. Гаспаров, Ю.М. Каган, Е.В. Кузнецов, И.Н. Осинский, Ю.Ф. Шульц. Ответственный редактор И.Н. Осинский. Москва: Издательство «Ладомир», Наука, 1998. 463 с.
3. Свєрбілова Т.Г. Мотив подорожі в сучасному сінема-тексті в світлі соціальної моделі дизабіліті (ненормативної тілесності) *Сучасні літературознавчі студії*. 2015. Вип. 12. С. 488-505.
4. Суковата В.А. Теорія «дизабіліті» та конструкції інвалідності в масовій культурі *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2012. №1. С. 84-98.
5. Узлова О.М. Хвороба як «нарративний протез» (на матеріалі романів Девіда Лоджа «Терапія» і «Глухота як вирок») *Тіло як вистава: мистецькі проєкції* : [збірник наукових статей] / [гол. ред. М. Варикаша]. Бердянськ : ФОП Ткачук О.В., 2015. С. 18-24.

6. Шекспір В. Твори в шести томах. Том 1. Генріх VI. Частина перша; Генріх VI. Частина друга; Генріх VI. Частина третя; Річард III; Тіт Андронік. Перекл. з англ.; Передмова Д. Затонського. Післямови Д. Наливайка. К.: Дніпро, 1984. 534 с.
7. Schaap Williams Katherine Enabling Richard: The Rhetoric of Disability in Richard III Disability Studies Quarterly 2009. Vol. 29. №4. URL: <http://dsq-sds.org/article/view/997/1181>.

The article is devoted to the problem of disability in the worldview of Renaissance. The author analyzes the artistic and

philosophical projections of Other corporeality. A special emphasis is placed on the works of Thomas More, William Shakespeare and Francis Bacon. The author attests the ambivalent character of disability in the light of anthropocentric humanism and empiricism of English Renaissance.

Key words: disability, non-normative corporeality, humanism, Renaissance, anthropocentrism, empiricism.

Отримано: 22.02.2019

УДК 821.111ЕмісМ.

О. В. Неумта, аспірантка

РОЛЬ РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДУ МАРТІНА ЕМІСА

У статті розглянуто роль російської літератури у формуванні світогляду Мартіна Еміса (нар. 1949 р.) – митця-новатора, відомого англійського прозаїка і критика. Досліджено витоки цікавості письменника до російської історії і літератури.

Ключові слова: Мартін Еміс, російська література, літературна критика, біографія.

У віці 24 років Мартін Еміс увірвався на літературну сцену і швидко завоював репутацію провідного англійського письменника. За визначеннями критиків, Мартін Еміс – «письменник, який майстерно володіє словом, винахідливий і нещадно-дотепний критик суспільства» [1, с.240-242]. Часто Еміса-стиліста ставлять в один ряд з В. Набоковим та С. Беллоу. У біографічних нарисах С. Беллоу прирівнював його до Гюстава Флобера та Джеймса Джойса. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю комплексних досліджень, присвячених вивченню життєвого та творчого шляху Мартіна Еміса. Метою статті є висвітлення ролі російської літературної спадщини у формуванні світогляду Мартіна Еміса. Матеріалом для дослідження слугують романи «Вагітна вдова» та «Коба Жакхливий».

Творчість Мартіна Еміса викликає великий інтерес британської критики. На сьогоднішній день існує кілька монографій, присвячених творчості цього письменника. Книгу Н. Тределла «Художня проза Мартіна Еміса» [2] відкриває короткий нарис життя Еміса, в якому, однак, даються лише зовнішні, виключно біографічні дані письменника і не робиться спроба простежити взаємозв'язок подій його життя з творами. Серед дослідників, що системно займаються проблемами творчості цього письменника, особливо виділяється О. Джумайло, результати досліджень якої відображені в ряді статей і монографій [3, 4].

У дитинстві письменник багато подорожував з батьками, змінив 13 шкіл в Англії, Іспанії та США. У 1971 блискуче закінчив Оксфордський університет. Згадки про його студентські роки вміщені в упорядкованій Енн Твейт (Ann Thwaite) книжці «Мій Оксфорд» («My Oxford», 1977) [5, с.213]. З 1971 М. Еміс рецензував видання для Лондонського «Observer», пізніше співпрацював із «Times Literary Supplement». Пройшов шлях від редакційного помічника до редактора відділу прози та поезії. У 1975 – 1979 працював заступником літературного редактора, згодом літературним редактором щотижневика «New Statement». З 1980 присвятив себе літературній діяльності, але не припиняв писати рецензії та статті. У 1973 Еміс дебютував романом «Записки про Рейчел» («The Rachel Papers») [6]. Критики, за невеликим винятком, оцінили майстерність створення комічних ситуацій. У 1974 книгу було удостоєно премії Сомерсета Моєма. У 2008 році «The Times» зарахувала його до 50 найкращих британських письменників із 1945 року. У своїх книгах Еміс поєднує абсурдність постмодерністського світу і надлишку пізньокapіталістичного західного суспільства з його гротескною карикатурою.

Найвідомішими є три романа Еміса: «Гроші», «Лондонські поля», «Інформація». Вони складають так звану «Лондонську трилогію». Хоча книги мало мають спільного, всі вони – дослідження життя англійця середнього віку – антигероя, котрий веде неправильний спосіб життя та намагається уникнути банальності. У 2000-х роках Еміс приділяв більше уваги нехудожній літературі. Він публікує свої мемуари «Пережите», історію злодіянь Леніна та Сталіна «Коба Жакхливий». У 2010-х роках Мартін Еміс публікує роман «Вагітна вдова». Назва книги – алюзія на слова

Олександра Герцена, російського публіциста-революціонера, про те, що деформоване суспільство на руїнах зруйнованого старого світу нагадує «вагітну вдову». Якщо Герцен мав на увазі соціальну революцію, то Еміс – революцію сексуальну, котра залишила глибокий слід у його власній долі. Так у канву твору вплітається і трагічна історія його сестри (у книзі вона Вайолет), котра стала жертвою бурхливих 70-х. Головний герой книги, студент Кіт Нірінг – візія самого автора, проводить канікули у компанії друзів в італійському замку, а 40 років по тому згадує події того літа, роздумує щодо особистої психологічної травми, котра скалічила його на довгі роки. Герой лише зараз починає розуміти, що насправді тоді відбувалося.

Мартін Еміс, який називає Набокова своїм літературним кумиром, не раз писав про радянську Росію. У 2002 році вийшла його книга про злочини Сталіна «Коба Жакхливий» – дослідження жаків сталінізму і ставлення західних інтелектуалів до режиму радянської влади. Його наступний роман, який має назву «Будинок З'їздів» (2006), є потужним вигаданим спогадом, який інтерпретує аналогічні приклади жакливого радянського ГУЛАГу і сталінських звірств. В одному із інтерв'ю Мартін Еміс пояснив витоки свого інтересу до Росії, який загалом описується як цікавість до природи тиранії і тоталітаризму. Важливо зазначити, що роман про Сталіна – «Коба Жакхливий» – все ще не переведений російською. Сам автор не вважає, що: «... книга – це якийсь свіжий погляд, але це погляд людини, дуже захопленої історією російської революції. Я не знаю інших ангლოსаків, які спробували б написати роман на цю тему – можливо, є один або двоє. У мене було відчуття, що ступаєш на засніжене поле без єдиного сліду – для романіста це особливо цікаво. Ти відчуваєш себе поза законом на цьому полі, немов крадькома проникаєш в чужі володіння» [7]. В літературному доробку письменника дві книги про Третій Рейх і дві про Радянський Союз. Це більша частина від усього, що він написав. Також Еміс зазначав, що хотів би коли-небудь написати третю книгу про нацистську Німеччину, яка б стала останнім пазлом у трилогії.

Сьогодні твори Мартіна Еміса читають в пострадянському просторі, що дивує самого автора: «Можливо, через жорстокий гумор, властивий російській літературі. А жорстокий гумор мені цікавий. Два моїх найулюбленіших письменника – Сол Беллоу і Володимир Набоков – розуміли ритм жорстокості і писали про неї. Але в той же час, як це не парадоксально, всі їх твори наповнені чутливістю» [8].

Російська література завжди вабить письменників-постмодерністів, адже саме непроста історія Росії – невичерпне джерело глибокої проблематики та художніх образів. Особливо митці почали досліджувати радянську Росію після відкриття доступу до архівних даних. Мартін Еміс пояснює чим саме стиль російської літератури захоплює та відрізняється від англійської так: «Раніше в Британії схилилися перед російською поезією і літературою. Можливо, це пов'язано з тим, що в історії країни величезна кількість пролитої крові, страждань і люті, якої завжди бракувало англійській літературі. Як писала Анна Ахматова, «Росія любить кров». У нас же розвиток йшов помірно, і просто не

могло бути такої літератури. Все те страшно, що відбувалось в Росії в минулому столітті, не покращує якості її літератури. Як писав американський дослідник літератури Джордж Стейнер: «епоха категоричності не покращує літературу через те, що вона кривава» [8].

Як бачимо, Мартін Еміс глибоко зацікавлений у проблемах революції, тоталітаризму та жорстокості режиму. Можливо, така цікавість зумовлена прикладом його батька, який до 35 років був комуністом, а з 1956 року став різко виступати проти комуністичного режиму. Після цього письменник почав досліджувати тему ідеології. Саме ці чинники і виступають засадничими у формуванні світогляду автора, а також допомагають увиразнити його цілісний образ та загальний автобіографічний струмінь романів.

Список використаних джерел:

1. Эмис М. Джон Леннон: от «битла» до «домохозяйки». URL: <http://magazines.russ.ru/inostran/1999/6/amis-pr.html>.
2. Tredell N. The fiction of Martin Amis. Palgrave Macmillan, 2002. 208 p.
3. Джумайло О. За границами игры: английский постмодернистский роман. 1980-2000. *Вопросы литературы*. 2007. Вып. №5. С. 5-46.

4. Джумайло О. Дегуманизация. Постмодернистские исторические рефлексии и образ холокоста в «Стреле времени» Мартина Эмиса. *Диалог со временем: Альманах интеллектуальной истории*. 2009. Вып. 29. С. 16-21.
5. Thwaite A. *My Oxford*. Robson, 1977. 213 p.
6. Amis M. *The Rachel Papers*. Harmondsworth : Penguin, 1984. 224 p.
7. Головастиков Кирилл. «Мне как писателю Сталин понятен». Интервью с британским классиком Мартином Эмисом. URL: <https://m.lenta.ru/articles/2013/12/03/amis>.
8. Фочкин О. Мартин Эмис: Отношения писателя и читателя похожи на любовную связь. URL: <https://vm.ru/news/225080.html>.

The article examines the role of the Russian literature in the formation of the outlook of Martin Amis (born 1949), an innovative artist, a well-known English prose writer and critic. The sources of the writer's interest in Russian themes and issues are also investigated in the article.

Key words: Martin Amis, Russian literature, literary criticism, biography.

Отримано: 22.02.2019

УДК 821.133.1ГідеМопассан:159

В. Г. Притуляк, кандидат філологічних наук, старший викладач

МАЙСТЕРНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ МОПАССАНА-НОВЕЛІСТА

У статті звертається увага на своєрідність художнього психологізму у новелістиці Гі де Мопассана, на майстерність автора у змалюванні внутрішнього світу людини та мотивації вчинків і поведінки героїв. Основна увага приділяється купності форм та прийомів художнього психологізму у структурі новел Гі де Мопассана.

Ключові слова: психологізм, внутрішній світ героя, психологічна новела, індивідуальність.

В історію світової літератури Мопассан увійшов перш за все як новеліст. Він повернувся до національних першоджерел новели, відкинувши брутальність і словесну неохайність стародавніх авторів фавль. Його новела стала стрункою, лаконічною, в ній особливо підкреслювалися певні риси персонажа. Мопассан є автором шістнадцяти збірок новел, серед яких: «Заклад Тельє», «Мадемуазель Фіфі», «Місячне сяйво», «Міс Гарріет», «Іветта» тощо. Мопассан створив свій неповторний характер новели, завжди актуальної і правдивої, сповненої глибокого психологізму. Це дало йому підставу сказати: «Я повернув Франції смак до новели» [3, с.67].

Тонкий спостерігач дійсності, людина з надзвичайно розвиненим чуттям правди і разючою інтуїцією, Мопассан-новеліст став літописцем епохи. Тільки він оперував не історичними фактами чи датами, писав не про події, не про задуми і вчинки можновладців чи перемоги і поразки полководців. Він проникав глибоко в психологію особистості людини, аналізував її думки, почуття, настрої, переживання, дії. Героями Мопассанових творів стали типові представники народу і буржуазного суспільства, об'єктом зображення – їхні стосунки, їхня мораль, їхнє існування в умовах появи нових факторів соціально-економічного життя.

Мопассан був справжнім гуманістом і завжди вболівав за долю простих людей. Звідси – трагічні конфлікти, справжній драматизм його оповідань, поглиблений психологізм. На цю особливість Мопассанової новелістики вказує і М.Є. Єлізарова: «Повнота життя та безмежна радість перших книг Мопассана вже несли десь у глибині прихований на самому дні смутку. Наприкінці 80-рр. письменник створював вже не життєрадісні, а, точніше кажучи, просто сумні хворобливо-тривожні оповідання. Навіть серед веселих історій іноді траплялись сюжети, що торкалися найтонших струн людської душі» [2, с.119].

Саме в жанрі новели Мопассан продемонстрував таку майстерність зображення драматизму життя, що, можна з певністю сказати, дав йому друге дихання. Мопассанові твори дивують розмаїттям типових ситуацій, сюжетів, характерів, які ніколи не справляли враження випадковості. Тут не можна не погодитись з оцінками новелістики письменника В.І. Пащенко: «У нього майже немає схожих новел, кожна з них

має власне забарвлення, тональність і настрої. Одні мають лірично-сумний характер, сповнені чудовими описами природи, що ніби покликані підкреслити почуття героїв, їх душевні настрої та переживання. У деяких доброзичлива посмішка, легка іронія поступають місцем уїдливого сарказму, гострій сатири, які викривають егоїзм, лицемірство й аморальність представників так званого «вищого світу». В окремих новелах із навмисне підкресленими стриманістю та об'єктивністю письменник показує мерзенність їхнього існування, їхньої моралі, жорстоку правду трудового люду» [3, с.69].

Л.Г. Андреев вважає, що «найкращі новели Мопассана є новелами характеру» [1, с.203]. Мопассанові характери зумовлені життям, подіями, соціальним становищем, оточенням. Підтекст Мопассанових новел залишає в душі гіркий осад, пекучу потребу зазирнути собі в душу і замислитись над життям, над собою, над людьми, їх долею. Цей «тайнопис» письменника і становить принаду Мопассана, і викликає інтерес до його творів.

Величезна заслуга Мопассана полягає і в тому, що «він став засновником психологічної новели і водночас творцем бездоганних зразків цього жанру. Свідомий своїх пошуків, він писав у одній із своїх теоретичних статей, що твір мистецтва досягає досконалості лише тоді, коли він є символом і точним зображенням дійсності. Ці думки знайшли практичне втілення в його новелах. «Завжди гострі й динамічні сюжети мали характерну рису – вони розповідали про якийсь типовий епізод, несли в собі величезний життєвий матеріал» [3, с.70] – зазначає В.І. Пащенко.

Часто окрема деталь у новелі стає центром, навколо якого розгортаються всі події, – наприклад, намисто, барильце, парасолька, торт, орден в однойменних новелах. Мопассанові досить кількох штрихів, щоб створити справжній характер. Часом письменник використовує якийсь рух чи навіть погляд персонажа, щоб розкрити його внутрішній стан. Лише оповідач, від імені якого Мопассан часто веде свою розповідь, характеристики, зазвичай, не має, про нього автор говорить дуже лаконічно («Тестамент», «Плетільниця солон'яних стільців» тощо).

Усі дії героїв у новелах Мопассана психологічно вмотивовані, хоч би якими несподіваними вони були. Зрозумілими стають вчинки старої Соваж, Рашелі, коваля Філіпа, пана Моріссо та пана Соважа, шкіпера Жавеля, товарища Барре.

Мопассан продовжував традиції своїх попередників і вчителів, вносячи в жанр новели пристрасний інтерес до внутрішнього світу людини, філософське осмислення особистості людини і дійсності, що її оточувала, думку про необхідність збереження постійної гармонії між людиною і природою, людиною та її душею.

Однією з провідних тем творчості Гі де Мопассана є викриття продажності буржуазного суспільства. Новели письменника охоплюють майже всі сторони існування цього ладу, висвітлюючи його механізми, що спираються на егоїзм і жорстокість, лицемірство і брехню.

На той час на широкому тлі буржуазної дійсності з'явилися десятки найрізноманітніших ділків, що становили цілу галерею типових образів. Саме в їхньому середовищі – і це майстерно доводить Мопассан – немає нічого святого: усе переводиться на гроші, все перетворюється на товар, усе продається, включно з людськими почуттями. У своєму памфлеті «Чоловік-повія» (1883) Мопассан проголосив, що для Франції 80-х років стала типовою продажність: газети і палати депутатів переповнені чоловіками-повіями.

Письменник-реаліст не лише викривав продажність і духовне зuboжіння чиновництва, буржуазних ділків, а й з нищівною іронією затарував повну моральну деградацію французького дворянства, що остаточно втратило свої колишні ідеали і прагнуло збагатитися будь-якими способами. Водночас письменник показав, як гонитва за прибутками, можливість швидко збагатитися руйнують традиційний уклад селянської родини, викликають в ній розлад і ворожнечу, як процес дегуманізації під впливом капіталістичних відносин швидко проникає і в село.

Тема війни також була провідною у творчості Гі де Мопассана. Тема війни і смерті, страждань, які вона несе людям; життя представників різних суспільних верств і прошарків; кохання, щастя чи нещастя в шлюбі; вірності і зради; самотності людини.

Темою багатьох новел є доля жінки в суспільстві і сім'ї, доля людей, які опинилися за межами суспільства. Буржуазні й аристократичні звичаї в столиці і провінції, релігія та її вплив на людей, ескізи яскравих людських характерів, психологічні феномени й аналіз хворої психіки, жартівливі сценки й анекдоти.

Однією з найголовніших у творах Мопассана була тема кохання, могутнього, прекрасного почуття, яким природа обдарувала людину. Подібно до вченого-соціолога Мопассан розглядає, тільки в художній формі, кохання в найрізноманітніших варіантах соціальної реальності. В його творах воно постає в багатьох обличчях – ніжне й бруталне, щире й продакне, глибоке й легковажне, вірне й зрадливе.

Роздуми Мопассана про любов – важливу моральну проблему всіх часів – подекуди набувають глибокого філософського змісту, особливо, коли письменник звертається до своєї епохи. Сучасне йому суспільство, антигуманне й жорстоке, вороже всяким проявам благородства й людяності, було безжалюдим і до кохання. Тому у творах Мопассана кохання рідко робить людину щасливою, воно стає для неї стражданням, приносить горе й муки. Лише в поодиноких новелах герої досягають щастя («Щастя», 1884). Письменник переконаний, що поступатися своїм коханням людина не має права, вона цим самим прирікає себе на тоскне існування («Прогулянка»).

Одна з рис майстерності Мопассана полягає в тому, що на порівняно невеликому обсязі дії він настільки глибоко розкриває людську драму, що додавати чи роз'яснювати нічого більше не потрібно.

Серед соціально-психологічних новел Мопассана значне місце посідають патріотичні твори про франко-пруську війну.

Справжні патріотичні почуття змальовував автор у своїх новелах. У них відсутня звична для письменника іронія – про своїх героїв він розповідає із широким симпатією і хвилюванням, як і про долю двох завятих рибалок, розстріляних прусками. Німецький офіцер вимагає від них лише назвати пароль – і їх відпускає живими. Але вони не промовили й слова, навіть не усвідомивши, що йдуть на подвиг. Ані Морісо, ані Соваж не підозрюють, що вони помирають смертю героїв («Два приятелі»). Новела «Два приятелі» зовсім інша за характером, ніж «Пампушка», хоч обидві вони написані на тему війни. У новелі показано звичайних французьких обивателів: годинникаря Морісо та дрібного торгівця Соважа, які в силу обставин стали солдатами.

«Пампушка» – це одна з найоригінальніших новел Мопассана. Тут драматична ситуація поєднується з іронією, сатирою, гротеском, а образ головної героїні ще й неодноразово повториться в подібних образах інших новел. Пампушка, героїня однойменної новели, повія за родом своєї діяльності, не пасує перед пруським офіцером, відстоює свою честь і гідність на відміну від своїх титулованих знатних попутників, яким не притаманне почуття патріотизму. «Пампушка» – це ще й одна з найвідоміших новел, автор вибудовує свій невеликий, змістовний твір, де він психологічно вмотивовано випишує неперевершені образи подорожніх, де переконливо відтворює події, ситуації, про які розповідає.

Близькою до образу Пампушки є образ повії Рашель, яку разом з її подругами привезли для розваг пруським офіцером («Мадемуазель Фіфі», 1882). Вона зазнає знущань від пруського маркіза фон Айріка – він глумиться з її батьківщини і хоче, щоб прусакам належали всі жінки Франції. Цього вже не могла стерпіти Рашель – вона вбиває загарбника і рятується втечею.

У Мопассана є й такі новели, де з окупантами розп'яються, стаючи на шлях помсти за своїх рідних. Месниками стають селяни, які ненавидять німецьких зайд вже за те, що ті вбивають їхніх синів («Дядько Мілон», 1883; «Тітка Соваж», 1884 та інші).

Якось Анатоль Франс висловився про Гі де Мопассана так: «Він має три найбільші прикмети французького письменника – ясність, ясність і ще раз ясність...» [4, с.25]. У його творах здебільшого немає висновків. Та це й зайве, їх досить легко зробити самому читачеві.

Список використаних джерел:

1. История зарубежной литературы конца XIX – начала XX века (1871-1917) / под ред. Л.Г. Андреева, Р.М. Самарина. Москва : Изд. Моск. университета, 1968. 656 с.
2. История зарубежной литературы конца XIX – начала XX века (1871-1917) / под ред. М.Е. Елизаровой, Н.П. Михальской. Москва, 1970. 622 с.
3. Пашенко В. Гі де Мопассан: Нарис життя і творчості. Київ : Дніпро, 1986. 230 с.
4. Соловцова І. Гі де Мопассан – неперевершений майстер реалістичної новели II пол. XIX ст. *Заруб. літ.* 2004. №11-12 (364-365), березень. С. 20-26.

The article deals with the phenomenon of artistic psychology as one of the forms of artistic literature. The analysis focuses on the Maupassant's psychological short stories. The main attention in the article is focused on the combination of forms and techniques of artistic psychology in the structure of the works by Maupassant.

Key words: psychology, inner world of the hero, psychological short story, personality.

Отримано: 22.02.2019

ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ В НОВІТНЬОМУ БРИТАНСЬКОМУ РОМАНІ

У статті розглядаються особливості ідейно-художніх пошуків англомовних письменників кінця ХХ століття. Відзначається відтворення внутрішнього життя людини у всій його складності, різноманітні і багатоплановості.

Ключові слова: мультикультуралізм, історичний роман, «моральний інтерес», «центральна свідомість», інтертекстуальність, точка зору, психологічний аналіз.

Один із найвідоміших англійських літературознавців другої половини ХХ ст. Френк Кермоуд зауважував, що «писання романів нагадує писання історії частіше, ніж нам хотілося б думати. Взаємозв'язок між подіями, вибір епізодів навіть у складних творах, властивий їм скептицизм щодо процедур і припущень – усе це ставить питання, знайомі філософам історії як проблеми, пов'язані з історичним поясненням» [2, с.135]. Також дуже часто помічали, що написання історії також стало схоже на написання романів, оскільки, як сказав колись історик Гейден Байт, реальні події ніколи не з'являються нам у формі розповіді і не розповідають себе; це роблять історики. Безумовно, дослідження минулої та новітньої історії в час, коли її розвиток видавався або невизначеним, або згубним, а багато прогресивних мрій першої половини століття відверто розвіялися, стало головною темою літератури 80-х років. На початок 90-х років справді почало здаватися, що жодний роман не матиме успіху, якщо в той чи інший спосіб не повернеться до часів війни, до кінця імперії чи до доби едвардіанської країни чудес ще перед тим, як ХХ сторіччя геть зіпсувалося. Тут не було, звичайно, нічого нового; від «Історії Тома Джонса» Філдінга до «Улісса» Джойса, односторонньої історії Дубліна, до «Опівнічних дітей» і далі роман завжди був формою історії. Але те, що розуміють під історією, засоби, за допомогою яких вибудовуються важливі художні історії, і те, як вони пов'язані з розумінням нашої власної ситуації, постійно змінюються, і все це має тенденцію до загострення, коли письменники відчувають, що вони наближаються до завершення епохи, до кінця історії – як це відбувалося з багатьма сучасними авторами на межі ХХ і ХХІ століть.

«Ми повинні постійно вичерпувати, вичерпувати з самих глибин цю безжалюбну субстанцію, яку залишає після себе час», – каже Том Крік у романі Грема Свіфта «Вотерленд» (1983), одному з найкращих серед багатьох романів останніх десятиліть минулого віку, де головною проблемою є відновлення минулого.

Свіфт утвердив себе як романіст у 1980 році «Власником цукерні», історією, що відбувається в північному місті, про чоловіка, який відчуває себе слабким, безсилим свідком великих драм війни, кохання та сучасної історії. Від того часу тематика його творчості постійно ускладнювалась.

Центральною постаттю роману є вчитель історії Том Крік, а історія є головною темою розповіді. Саме це слово означає, як визнається в книжці, багато речей: розслідування, оповідь про минуле, просто історію. Сама книжка є всім одразу, граючись різними поняттями історії. Щодо минулого як такого, то це справді «болото», яке являє собою не стійке минуле, а безліч похованих і заборонених минулих, потоплених трупів, «незавершених справ». Том Крік досліджує всі ці шари й самі способи дослідження не тільки зі своїми учнями, але й у ході дивної історії свого власного життя, бачачи оманливу двозначність усіх пам'яток. Назви розділів з'ясовують проблему: «Про запитання «чому?», «Про пояснення пояснення», «Хто каже?» Книжку Свіфта відзначає захоплення літературою як історією, історією як літературою, яке дійсно мало велике значення в романі ще від 60-х років. Але головним чином вона розповідає про відновлення, про повторне відкриття того, що минуло та пам'ять залишили нам.

Одним із перших у ХХ ст. британський історик Робін Дж. Колінгвуд обстоює ідею суб'єктивної природи історичного письма та спорідненості між історіографом і романістом. Згідно Колінгвуда, аргументація історика суттєво відрізняється від наукової аргументації, оскільки спирається не на закони, а на історичну уяву. Коментуючи відомий вислів Бенедетто Кроче «всяка історія є історією сучасною», Колінгвуд пише: «Всяка історія є історією сучасною – не у зви-

чайному розумінні слова, де «сучасна історія» означає історію порівняно недавнього минулого, а в строгому розумінні, коли йдеться про усвідомлення чіткої власної діяльності, як вона тією особою здійснюється. Історія є, отже, самопізнанням живого духу. Адаже навіть тоді, коли події, що їх вивчає історія, є подіями, які відбулися у віддаленому минулому, умовою їхньої історичної пізнаності є те, що вони повинні «бриніти в істориковій душі» [3, с.45].

Колінгвуд указує на паралелі між написанням історичного та художнього твору: «Кожен із них [історик і романіст] ставить собі за мету вибудувати картину, котра була б почасти оповіддю подій, почасти – описом ситуації, розкриттям мотивів, аналізом характерів. Кожен прагне зробити свою картину когерентним цілим, де б кожен персонаж і кожна ситуація були так пов'язані з усією рештою, щоб цей персонаж у цій ситуації міг діяти тільки в цей спосіб, і ми не могли б уявити, щоб він діяв якось інакше. Історія й художня проза вже більше не розташовуються на різних полюсах як те, «що сталося насправді» й те, що вигадали письменники [4, с.87]. За словами А. Флайшмана, «Це ставить літературу та життя, знаки та об'єкти настільки рівноправно на одну площину, що вони входять у ніч, де всі кішки є сірими» [5, с.66]. Минуле не можна побачити без допомоги мови, котра завжди є «написаною», вторинною. Більше того, сучасні історичні діячі ніколи не стикаються з історією у чистому вигляді, начебто уперше. «Коли Маргарет Тетчер зрозуміла, що англійська колонія на Фолклендських островах опинилась під загрозою, – пише М. Скандлан, – вона почала діяти за умовами певного сценарію, тексту, що є однією з версій власного іміджу Англії, концепту імперії, цивілізаційних привілеїв, морського домінування й подібних речей, які мають витоки у популярному історичному наративі та навіть у літературі» [4, с.115].

Піддавши сумніву уявлення про історію як науку, котра зводиться до чітких методів, визначень, правил та законів, власне, повернувшись до тези про спорідненість історії з літературою, сучасні вчені з тією чи іншою мірою скептицизму ставлять за можливість віднаходження історичної істини.

Найбільш продуктивними у розвитку прози були дві загальні тенденції – літературоцентрична і реалістична, що поставали у формі роману інтертекстуального пастишу і роману соціальної проблематики й моралі. Але часто ці тенденції і перетиналися, оскільки постмодерний експеримент змішується і зливається з традиційним наративом. Оглядаючи минуле, британські письменники найчастіше віднаходили в історії не якусь стабільно еволюціонуючу культурну неперервність, а, скоріше, «черепки» й «уламки», які часто перебували в якомусь дивовижному, зміщеному, «археологічному» зв'язку з сьогоденням. Або ж вони озиралися на жахливі примари недавньої історії: Друга світова війна, голокост, Нюрнберзький процес, атомні вибухи в Хіросімі й Нагасакі, дзеркальний світ антагонізмів «холодної війни», в'язниця Східної Європи, нескінченні й не вирішені проблеми Ольстера, травма Південної Африки були постійними темами британської літератури. Сорок п'ять років холодного миру нічого не зробили, щоб унеможливити ядерні жахи, які кидали свою тривожну тінь на значну частину цієї літератури, як, наприклад, у «Палаючій книзі» (1983) Меггі Джі. Збірка оповідань Мартіна Еміса «Чудиська Айнштайна» (1988) розповідає про світ, де «всіх дітей нудить, і всі вони хочуть додому», і де на планеті, яка нідверто старіє, «минуло й майбутнє однаково здешевлені».

Таким чином, у новітній британській літературі «про минуле» формується специфічний жанр – історіографічний роман, який, на відміну від класичного історичного роману, претендує на те, щоб називатися не тільки формою лі-

тератури, а й формою історії. Ця особливість є результатом по стільки трансформацій у літературному процесі 2-ї пол. XX ст., скільки значних змін у розумінні основних концепцій історії й історіографії цього ж періоду, який подекуди визначають як «постісторичний». Проблематизація та деконструкція самої історії, текстуралізація історичних фактів, подій та персоналій, скептичне переосмислення понять «історична реальність» та «історична правди» уможливили перетворення фікціональної історії на одну з форм історіографії, зберігши при цьому її літературно-художній вимір.

Список використаних джерел:

1. Английская литература. 1945-1990. Москва : Наука, 1987. 514 с.
2. Жлуктенко Н.Ю. Английский психологический роман XX века. Киев : Изд-во Киевского ун-та, 1988. 180 с.
3. Зверев А. Модернизм в литературе. Москва : Наука, 1989. 320 с.
4. Сидорова О.Г. Британский постколониальный роман последней трети XX века в контексте литературы Велико-

британии. Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2005. 262 с.

5. Урнов Д. «Точное слово» и «точка зрения» в англо-американской прозе. Москва : Прогресс, 1992. 528 с.
6. James H. The Selected Letters. Bibliographical Society of University of Virg. : Belknap Press, 1985. 480 p.
7. Hocks R.A. Henry James: A Study of the Short Fiction. Boston : Twayne Publishers, 1990. 193 p.
8. W. D. Howells as Critic / ed. by E.H. Cady. London : Boston, 1973. 254 p.

This paper deals with a method of artistic originality of English speaking writers at the end of 20 century. It is also admitted a reproduction of the internal life in all its complexity, diversity and enigma.

Key words: multiculturalism, «moral interest», historical novel, «central consciousness» point of view, intertextuality, psychological analysis.

Отримано: 22.02.2019

УДК 821.162.1-94.09

Н. О. Стахнюк, кандидат філологічних наук

РЕАЛІЗАЦІЯ МІФУ ПРО «СКЛЯНІ БУДИНКИ» У «ПРОВЕСНІ» СТЕФАНА ЖЕРОМСЬКОГО

Статтю присвячено останньому роману Стефана Жеромського. «Провесна» тісно пов'язується з суспільно-політичною ситуацією, яка склалася у країні в перші роки незалежності після понад сторічного періоду неволі. Детально досліджується представлений у романі міф про «скляні будинки», його роль, символіка та особливості реалізації у тексті.

Ключові слова: міф, революція, суспільство, держава, інтерпретація.

Роман Стефана Жеромського «Провесна», опублікований наприкінці 1924 року, викликав яскраву полеміку. Щоб зрозуміти масштаб дискусії та емоцій, що виникли з цього приводу, слід усвідомити значення як автора, так і самого роману в ті часи. Проза, яку писав Жеромський, за сучасними критеріями є соціальним романом. Натомість якби подібна книга була написана сьогодні, вона, ймовірно, вважалася б твором політичного спрямування. І саме цей його вимір – цілком однозначний для сучасників – визначав сприйняття роману. Це не суперечило намірам автора, який бажав знову сколихнути суспільство, показуючи йому безперспективність дороги, якою прямувала нещодавно повстала з руїн Річ Посполита. Такий підхід відповідав його особистим поглядам на обов'язок літератури, яка, незважаючи на відновлення незалежності, мала бути не лише художнім посланням, але й певним видом виховної діяльності і попередженням від того, хто «відчуває сильніше».

Елементом, який з самого початку викликав інтерес, хоча головна дискусія розгорталася не навколо нього, був мотив «скляних будинків», присутній і у більш ранній прозі Жеромського («Краса життя», 1912). Цього ж разу так було названо першу частину роману, яка розповідала про дитинство та революційні перипетії долі Цезарія Барика і про свою подорож з Росії – разом з дивом віднайденим його батьком – до Польщі, яка щойно відновила незалежність. Обґрунтування міфу є розказана батьком героя історія про «нову цивілізацію», що виникає в країні на річці Вісла завдяки чудовому винаходу, що дозволяє задіяти силу стихії та безкоштовний морський пісок і створити особливий вид будівельного скла – дешевий і міцний. Завдяки цьому відкриттю винахідник та одночасно далекий родич Бариків – Калікт – буде сучасні, світлі та гігієнічні будинки для робітників і селян. Завод, який виробляє цю чудову сировину, є їхньою спільною власністю: *«Зроблю з цієї жмені піску світ нових яєць. Справжньою та єдиною революцією є винахід. Фальшивою революцією є примусове видирання речей, які були іншими зроблені»* [6, с.85].

Розповідь інтерпретували і оцінювали по-різному. Для одних це було тільки «маячнею зраненої голови», «примарною утопією», «утопічним саботажем», за допомогою якого вмираючий батько хоче «заманити» на батьківщину сина, якого, в принципі, патріотом назвати складно, оскільки Польщі він не знає і за нею не тужить. Для критиків метафора «скляних будинків» була ще однією спадщиною доби розділів Польщі, свого роду соціальним міфом про вільну батьківщи-

ну, необхідним в період неволі для виживання, наслідком месіанської переконання на перевагу і особливу роль польської нації, яка після повернення собі незалежності піднесеться над рештою світу, не тільки через свою божественну місію і моральну перевагу, а й завдяки технологічному прогресу, який дозволить побудувати найкращу з можливих справедливих державу. Тому скляні будинки аби б бути символом Польщі, не обов'язково такої, якою вона зараз є, але омріяної Батьківщини, досконалого, комфортного дому для всіх.

Роздуми про «революційну» природу «Провесни» супроводжувалися запитаннями про значення відомого концепту, який виступає в романі. Скляні будинки трактувалися як один з шляхів, яким, за словами Жеромського, могла б піти передвоєнна польська держава. На думку деяких критиків, письменник чинив опір запитам, адже *«скляні будинки – це не тільки символ Польщі, що відроджується як надкласова держава, а й символ втрачених ілюзій і соціальних ідеалів Жеромського»* [3, с.18]. Незважаючи на інтерпретації, які свідчать про те, що автор не підтримує жодного з шляхів розвитку, представлених ним у «Провесні», включаючи революційні зміни, намагаючись лише представити велич загрози, у післявоєнній Польщі домінували переконання, що Жеромський «передбачив соціалізм», але його образ «скляних будинків» – метафоричне бачення ідеальної держави – стосувався країни «диктатури пролетаріату», безкласової держави, що будується на союзі робітників і селян.

Дійсно, картина ідеальної держави – а саме такими мрії є омріяні головним героєм Жеромського будинки зі скла – є характерною для проєкції утопічного характеру. Протиставлення образу «найкращої держави» з Польщею періодом «Провесни», а саме початку 1920-х років, які ототожнюються з бідністю, соціальними конфліктами та політичними суперечками, звучало іронічно для деяких людей, для інших це була квінтесенція абсурду, «фатальна метафора».

Варто зазначити, що концепція Жеромського не завжди розглядалася як фантазія чи своєрідна авторська метафора. Вже на першому етапі дискусії про «Провесну» було висловлено думку, що бачення письменника є не тільки літературною причетою, але й наслідком переконання автора про можливість створення винаходу, що «змінить світ», який, зрештою, є цілком реальним чи досяжним. В той же час дослідники вказували на зв'язок ідеї Жеромського про «скляну архітектуру» з баченням німецького дизайнера Бруно Таута, який вважав, що будівлі, побудовані з сучасних матеріалів, які відповідають

нормам естетики, можуть викликати позитивні етичні зміни в суспільстві [2, с.135]; а також з досягненнями модерністських тенденцій у мистецтві, особливо кубізму та конструктивізму. Помітними є зв'язки концепції Жеромського з планами американського інженера Істмена, який експериментував з великими аркушами молочного скла, які мали б використовуватись у великих масштабах у будівництві [5, 68-69.]. Інші ж вважають, що ці зв'язки можуть бути свідченням серйозного трактування автором цього поняття і, що більш важливо, можливостей його реалізації [1, с.40]. В такому випадку Жеромський мав бути не «невиправним утопістом», а провидцем. Досліджуючи питання «генезису скляних будинків», Людвік Рат писав про Жеромського: «... під його віртуозним пером «скляні будинки» набувають ліричного, серйозного забарвлення, в них відчувається натхненний пророк майбутнього» [4, с.43].

Бурхливі дискусії про останній роман Стефана Жеромського перервала смерть письменника. Незважаючи на попередні заклики до показового покарання автора, всі його твори, у тому числі «Провесна», були популярні в міжвоєнний період, ними цікавилась громадськість, як голосям авторитету, шанованого педагога і суспільного діяча.

УДК 821.111:791.091

О. Г. Шаповал, кандидат філологічних наук, доцент

РОМАН В. ГОЛДІНГА «ВОЛОДАР МУХ» У КІНЕМАТОГРАФІЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ (на матеріалі фільму Г. Хука «Володар мух», 1990)

Стаття присвячена проблемі кінематографічного прочитання роману «Володар мух». У ході дослідження виявлено, що під час екранізації першоджерело піддається значній трансформації у відповідності до мистецьких інтенцій режисера.

Ключові слова: інтермедіальність, кінематограф, екранізація, інтерпретація.

У ХХ столітті з розвитком кіно, телебачення, комп'ютерних технологій друковане слово поступово втратило місце єдиної домінанти інформаційного простору, поступившись аудіовізуальним «текстам», що синтезують вербальні й невербальні елементи, тому проблема художньої взаємодії різних видів мистецтв набула особливого значення. Одним із найяскравіших і найважливіших явищ такого роду постає взаємодія літератури і кіно в процесі екранізації літературних творів. Екранізація в сучасному культурному просторі стає невід'ємним супутником самого літературного твору, виконуючи різні соціально-психологічні функції: або заміщує літературне першоджерело, або існує паралельно з ним, або спонукає до (пере) прочитання. Усе це означає одне – так чи інакше екранізації впливають на сприйняття екранізованих творів [3, с.414]. Наразі дослідженням такої інтермедіальної взаємодії займається водночас декілька наукових галузей, до числа яких відноситься кінознавство та компаративне літературознавство.

«Батьком» компаративного дослідження екранізації часто називають американського вченого Дж. Блюстоуна, чия робота «Роман у фільм: перетворення художньої літератури на кіно» (1957) [5] стала засадничою для напрямку «fidelity criticism», якому властивий погляд на екранізацію як на вторинний продукт порівняно із літературним першоджерелом та відповідно настанова на пошук схожості/відмінності. Наприкінці ХХ ст. під впливом постструктуралізму та постмодернізму відбувається зміна наукової парадигми дослідження екранізації. Екранізації починають розглядатись як інтерпретації, переклад та інтермедіальне перекодування літературних творів. Саме таке бачення відстоює відома канадська компаративістка і теоретик постмодернізму Л. Хатчсон у книзі «Теорія адаптації» (2006) [6]. У вітчизняній науці окремі аспекти цього явища вивчаються у працях У. Левко [4], О. Дубініної [3] та ін. Утім на сьогодні поки ще не вироблено узагальненого підходу до зіставного аналізу екранізації та художнього тексту, що обумовлює актуальність подібного виду досліджень. У цій статті матеріалом для вивчення постають роман В. Голдінга «Володар мух» та його екранізація 1990 року, запропонована американським режисером Гаррі Хуком.

На сьогодні відомі лише три екранізації творів В. Голдінга. Це трьохсерійний телесеріал ВВС «Подорож до

Список використаних джерел:

1. Hutnikiewicz A. «Przedwiośnie» Stefana Żeromskiego. Warszawa, 1971, 223 s.
2. Klein K. Na marginesie «Przedwiośnia». *Ruch Literacki*. 1926. № 5. S. 135-149.
3. Markiewicz H. O Prusie i Żeromskim. Kraków, 1995, 288 s.
4. Rath L. Geneza «szklanych domów» Żeromskiego. *Ruch Literacki*. 1930, №10. S. 40-51.
5. Szacki J. Spotkania z utopią. Warszawa, 1990, 214 s.
6. Żeromski S. Przedwiośnie. Warszawa : Greg, 2015. 272 s.

The article is devoted to the latest novel by Stephan Żeromski. «The Spring to Come» is closely linked to the socio-political situation prevailing in the country in the first years of independence after more than a century of captivity. The novel presents the myth of «glass houses», its role, symbolism and peculiarities of realization in the text.

Key words: myth, revolution, society, state, interpretation.

Отримано: 22.02.2019

краю світу» (2005 р.) за мотивами «Морської трилогії» та дві кіноверсії найпопулярнішого роману письменника «Володар мух». Такий низький рівень зацікавленості кіноіндустрії викликає певний подив, особливо у порівнянні з багатоміліонною театральних версій перепрочитання творів Голдінга. На театральній сцені представлені п'єси за романом «Шпиль», опера за романом «Злюджка Мартін» та ін. П'єса «Володар мух» входить до репертуару різних театрів світу, зокрема Бірмінгемського репертуарного театру, Річмондського театру (Лондон), театральної компанії Лазарь (Великобританія), Академічного малого театру (С.-Петербург), ЦСМ «Дах» (Київ) та багатьох інших. Певним чином такої популярності сприяла вдала сценічна адаптація Найджела Вільямса, проте відомий сюжет ставиться на сцені у різноманітних варіаціях: від дитячих спектаклів до рок-опер і завжди користується популярністю, проте кінематографічна голдінгіана є набагато біднішою.

Перша спроба екранізувати роман «Володар мух» була зроблена британським режисером Пітером Бруком у 1963 році. Режисер намагався дотримуватись сюжету книги і приділив багато уваги оригінальному тексту. Фільм був схвально прийнятий як критиками, так і самим автором і значно сприяв зростанню популярності роману серед масового читача.

Інший підхід представлений в американському рیمейку 1990 року. Режисер Гаррі Хук вносить значні зміни в сюжет фільму від самого початку. Англійських школярів, які вижили після авіакатастрофи, замінюють юні курсанти американської військової школи, різні за віком і навіть кольором шкіри. І хоча зі зміною національності головних героїв втрачається один із мотивів оригінального твору: «... ми ж не дикуни. Ми англійці, а англійці завжди і в усьому найкращі» [2, с.55], важливішою виглядає заміна звичайних школярів на військових курсантів. В романі Голдінга діти, які потрапили на острів, до цього не були знайомі, за винятком хору, який очолював Джек Мерідью. Тому, нове суспільство будується без опори на попередні стосунки, діти достеменно не знають навіть скільки їх на острові й скільки малюків гине при першій пожежі, помічаючи відсутність лише малюка з плямою на обличчі, тому що він перший питав про змія [2, с.60]. Приналежність героїв до військової школи означає, що вони не лише знайомі, а й були членами одного колективу, побудованого за принципами дисципліни та ієрархічного підпорядкування. Звідси, навіть бу-

лінг у бік Рохи пояснюється тим, що він новенький у цьому колективі, а його прізвисько пов'язується з іменем міс Піггі – однієї з героїнь телевізійного *Маппет-шоу*.

Найбільше заміна школярів на курсантів впливає на трактування образів Ральфа і Джека. В романі Джек від початку має схильність до тиранії: він безжально керує хором, що відштовхує від нього інших дітей. Ральф, обраний ватажком, визнає право Джека на владу і залишає під його командою хористів, фактично створюючи ситуацію двовладдя. У фільмі відсутня сама процедура виборів. Ральф і Джек є старшими не лише за віком, вони обидва мають звання полковника і молодші діти звертаються до них, використовуючи слово «сер». Проте Ральф від початку демонструє лідерські якості і Джек беззаперечно слідує за ним. Група мисливців формується пізніше, і в ній поступово зростає авторитет Джека, який відмовляється підпорядковуватись ватажку. Тобто створюється традиційна для Голівуда опозиція позитивний/негативний герой, що підкріплюється історією про минуле Джека, якого нібито примусово відправляють до військової школи після вчинення правопорушення. З тієї ж причини ні Ральф, ні Роха не беруть участі у вбивстві Саймона: вони є лише свідками жакливого моменту. Цим втрачається принциповий для Голдінга момент наявності «темряви» у кожного в душі, поступової втрати нашарувань цивілізації, відкриття істинної природи людини. Образ Саймона як візонера, пророка також залишається нерозкритим. У кіноверсії це лише просто дивакуватий, добрий хлопчик, який стає жертвою нещасного випадку.

Ще одним суттєвим відхиленням від авторського задуму є поява на острові капітана Бенсона – пораненого вихователя військової школи. Вже на перших кадрах його рятує Ральф, і цим героїчним вчинком утверджує своє лідерство і позитивний образ. Те, що діти опиняються на острові без дорослих, складає основу антиробінзонада Голдінга: немає дорослих, немає правил, відсутній авторитет цивілізації. У кінострічці пораненим опікується Саймон, але капітан втрачає розум і лякає дітей. Висловлюються пропозиції зв'язати і навіть зовсім позбутися пораненого (і це ще до першого полювання і першої крові на острові). Зрештою, капітан Бенсон тікає, ховається у печері і там помирає, перетворившись на того «звіра», якого бояться і якому приносять у подарунок свинячу голову.

УДК 373.5.016:82(100)

П. Л. Шулик, кандидат філологічних наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ВИВЧЕННЯ ДАВНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті пропонується варіант концептуальної основи вивчення давньої літератури, яка стає запорукою раціональної організації викладання курсу Історії зарубіжної літератури у вищому навчальному закладі. Представлений варіант допомагає з'єднати єдиним стрижнем давні твори і розкрити їх значення для сучасності.

Ключові слова: античність, біблійний текст, давньогрецька міфологія, концептуальна основа, категорія.

Ефективне вивчення будь-якої навчальної дисципліни неможливе без раціональної організації цього процесу. Ґрунтовному та доступному викладенню матеріалу сприяє створення концептуальної основи як всього курсу, так і кожного заняття. Саме концепція дозволяє поєднати єдиним стрижнем всі розділи навчальної програми і всі етапи заняття.

Специфіка кожного навчального предмету, вид, тема і мета кожного навчального заняття вимагає індивідуального підходу до цієї проблеми.

Спробуємо визначити концептуальну основу вивчення курсу *Історії зарубіжної літератури*. Ця основа вже у загальному вигляді закладена в навчальній програмі. Разом з тим треба пам'ятати, що об'єктом курсу є не просто художнє слово як самобутній інструмент проникнення в сутність людського буття, не просто література як художнє явище, а історико-літературний процес, що вимагає, враховуючи специфіку етапів цього процесу (адже література зазвичай чутливо реагує на зміни і трансформації у громадському житті), створення індивідуальної концепції вивчення кожного з літературних періодів.

Наприклад, вивчення давньої літератури вимагає врахування особливостей світосприйняття давньої людини, але

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що зміни, внесені у сюжет екранізації, значно спрощують зміст твору і навіть спотворюють авторську філософію. Режисер Гаррі Хук використав відомий сюжет з метою створити видовищний тріллер, про що опосередковано свідчить слоган фільму: «The classic story of conflict and survival» [1]. Очевидним є звернення режисера до концептів масової культури з метою розширення кола глядачів. Але навіть таке, поверхове перепрочитання роману-притчі сприяло поживленню інтересу до книги і спрямувало читача до оригіналу твору.

Думається, що матеріали та висновки, отримані в ході дослідження, можуть в подальшому сприяти осмисленню процесу міжмистецького діалогу в межах різних аспектів інтермедіальних студій.

Список використаних джерел:

1. Володар мух: фільм. URL: <https://my-hit.org/film/6866>.
2. Голдінг В. Володар мух. Пер. з англ. та передм. С. Павличко. 2-е вид. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 254 с.
3. Дубініна О. Екранізація літературного твору: специфіка інтермедіального перекодування. *Література на полі медій*: зб. наук. пр. відділу теорії літ-ри та компарат-ки Інст-ту літ-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Київ, 2018. С. 414-445.
4. Левко У.Е. Герменевтичні аспекти кіноінтерпретації художнього твору (на матеріалі екранізації художньої прози Станіслава Лема): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Тернопіль, 2010. 23 с.
5. Bluestone G. *Novels into Film*. Baltimore: Johns Hopkins UP, 2003. 251 p.
6. Hutcheon L. *A Theory of Adaptation*. New York and London: Routledge, 2006. 232 p.

The article is devoted to the problem of cinematographic reading of W. Golding's «Lord of the Flies». The research shows that in the process of adaptation the source text suffers a great transformation in accordance with the director's artistic intentions.

Key words: intermediality, cinematography, adaptation, interpretation.

Отримано: 22.02.2019

аналіз античності тільки з точки зору міфологічного світосприйняття не наблизить давні твори до сучасного учня або студента. Тут викладач повинен продемонструвати своє вміння інтерпретувати літературний процес, що допоможе йому створити концептуальну основу вивчення давньої літератури як складової частини культурного життя античної людини. Слово античність у нашому випадку позначає в широкому сенсі панораму життя всього Давнього Світу, у вузькому – традиційно Давню Грецію та Давній Рим.

Зважаючи на просторове, часове і культурне (а звідси і літературне) розмаїття цієї панорами, визначимося перш за все з питанням, що саме з культурної спадщини цього періоду найбільше вплинуло на подальший розвиток літератури. Множинність відповідей однозначно введе на перший план два культурні феномени, які з часом не втрачають своєї актуальності, – Біблію і давньогрецьку міфологію. Саме у цих текстах, зосереджені дві різні концепції життя давньої людини, які відбилися у різних формах вітання: *Хайре – Радій, Шалом – Мир тобі*. Що означає це вітання? Відповідь підказує біблійний текст.

Коли Ной благословляв синів своїх, то сказав: «Благословенний Господь, Симів Бог, і хай Ханаан рабом буде йому! /

Нехай Бог розпросторить Яфета, і нехай пробуває в наметах він Симових, і нехай Ханаан рабом буде йому!» (Буття 9:26-27). Слова: «Нехай Бог розпросторить Яфета» в оригіналі звучить «Яфет Елокім ле Ефет» (יַפֶּת אֱלֹהִים לֵעֶפֶת), тобто Бог дасть Яфету категорію «Ефет». Що означає ця категорія? Зазвичай це перекладають як «дасть Бог простір». Але корінь «йфт» (פ.פ.) можна перекласти по-різному, як, наприклад, краса чи простір, а взагалі позначає зовнішню культуру, матеріальну культуру, створення чогось, наприклад мистецтво. Яфт, розширення, це категорія Яфета. Яфет «виходить з себе» і робить дещо окреме, чи завойовує простір, чи створює мистецтво. Культура Яфета виражається створенням відокремлених від його особистості «об'єктів культури».

На відміну від цього, категорія Сима (Шема) виражена зовсім в іншому смислі. Сказано «нехай пробуває в наметах він (тобто Всевишній) Симових». Категорія Сима – це намет. На відміну від Яфета, категорія якого простір, в самих різних смислах і в духовному, і матеріальному, категорія Сима виражається не в творіннях культури, а у способі життя. Найбільш впливовий представник Яфета – Греція, а представник Сима – євреї, Ізраїль. Коли говорять: де у вас у євреїв ваш живопис, мистецтво, архітектура тощо, то це питання не за адресою. Все це є у Яфета, але не у Сима. Категорія Сима – це життя, тобто етика, мораль, – і всі ці речі виражені поняттям намета. І тому культура Сима і цивілізація Сима – це етика взаємовідносин між людьми, яка виражається у виконанні ними законів, а не в окремих від людини «культурних цінностях».

Про Сима сказано: по-перше – що Господь є Бог Сима, а по-друге, що Всевишній перебуває у наметі Сима. Богом Яфета є Елокім. Яфет відноситься до категорії Елокім, а Сим відноситься до категорії Господь. Им'я «Господь» означає особистий зв'язок, означає не «природного Бога», а «Бога Завіту». Елокім – це Всевишній, що проявляє себе у природі, в оточуючому світі, у красі, у гармонії світу. Яфет чутливий до краси, йому притаманний цей дар. Але якщо герой Яфета (літератури Давньої Греції) – це людина, що може завойовувати (у різному

сенсі) світ, тобто у певному смислі «природна людина», то, на відміну від цього, герой Шема (біблійної літератури) перш за все – людина з внутрішніми пошуками, внутрішньою боротьбою добра і зла.

І література Давнього світу – це пошуки співвідношення між Симом и Яфетом, між *Хайре* і *Шалом*. Це співвідношення ми побачимо у проаналізованому біблійному вірші «нехай пробуває в наметах він Симових» у разі його іншого прочитання, коли слово «він» прочитується не як Всевишній, а як Яфет. Отже, Яфет повинен «пробувати» в наметах Сима. Ця фраза має два смисла. Перший – Яфет повинен своє вміння поводитися зі зовнішнім світом, з красою спрямувати на служіння намету Сима, естетика повинна бути підпорядкована етиці, сприяти укріпленню, прикрашати, надавати Симу додаткову силу своєю красою, обмежуючись у той же час цим наметом. Тобто сини Ноя повинні були б жити в симбіозі, щоб Яфет слухався Сима в галузі моралі, а Сим поважав би Яфета за його красу і за все, що він може зробити. Літературі Давнього Світу не вистачало цього симбіозу, але кращі її твори прагнули поєднання двох сторін буття: насолоди, радості, краси, природності (*хайре* – Давня Греція, пізніше – Рим) і етики, моралі, поваги та інтересу до особистості та її внутрішнього світу, людяності (*шалом*). Самі ці висновки складають концептуальну основу вивчення літератури античності, яка в свою чергу допомагає з'єднати єдиним стрижнем давні твори і розкрити їх значення для сучасності.

The article gives the variant for the conceptual study of ancient literature as a good basis in the rational arrangement of the course «History of world literature» in the University curriculum. This methodology helps to connect old literary works by the unifying thread of their importance for modern times.

Key words: antiquity, the Biblical text, ancient Greek mythology, conceptual basis, category.

Отримано: 22.02.2019

УДК 305:821.111(73)ЛеГуїн

О. О. Барбанюк, кандидат філологічних наук, доцент

ГЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ ГІПЕРРЕАЛЬНОГО СВІТУ ФЕНТЕЗІ (на матеріалі творів Урсули Ле Гуїн циклу про земномор'я)

У статті йдеться про гендерну асиметрію гіперреального світу фентезі, що, передусім, виявляється у нерівних правах чоловіка та жінки у межах магічної ієрархії, їх полярних інтенціях щодо творення магії – основоположного елементу авторської реальності Урсули Ле Гуїн.

Ключові слова: фентезі, гіперреальний світ, Урсула Ле Гуїн, магія, гендер, асиметрія

Становлення та інтенсивний розвиток гендерних досліджень в лінгвістиці доводиться на останні десятиліття ХХ століття, що пов'язано зі зміною наукової парадигми в гуманітарних науках під впливом постмодерністської філософії. Нове розуміння процесів категоризації, відмова від визнання об'єктивної істини, інтерес до суб'єктивного, до приватного життя людини, розвиток нових теорій особистості, зокрема теорії соціального конструктивізму, привели до перегляду наукових принципів вивчення таких категорій, як *етнічність*, *вік і стать*, які раніше інтерпретувались як біологічно детерміновані [1]. Однак, крім біологічних відмінностей, між людьми існують поділ їх соціальних ролей, форм діяльності, відмінності в поведінці і емоційних характеристиках. Новий підхід потребував застосування нової термінології, яка більш точно відповідає методологічним установкам дослідників, що і стало причиною введення терміна *гендер* на позначення сукупності соціальних і культурних норм, які суспільство наказує виконувати людям залежно від їх біологічної статі [2]. Відтак, бути чоловіком або жінкою в межах будь-якого суспільства означає не просто мати ті чи інші анатомічні особливості, але й виконувати запропоновані гендерні ролі.

Створюючи твір в жанрі фентезі, автор насамперед створює новий світ. С. Лук'яненко говорив про це: «Кожен текст – це створення світу. Іноді –абсолютно нового». Створити новий світ непросто, адже він повинен бути якомога більш реалістичним, незважаючи на різні відхилення від законів істинної реальності. Реалістична основа вигаданого світу надає йому правдивості. Такий гіперреальний світ творить жанр фентезі – це авторський конструкт зі своїми власними правилами та закономірностями. Однак, беззаперечним є той факт, що у межах творів епічного фентезі (яскравим прикладом якого є цикл Урсули Ле Гуїн про Земномор'я) цей надреальний світ ототожнюється передусім з магією. Власне на прикладі творів зазначеного циклу МАГІЯ і є тим гіперреальним світом, всеохоплюючою сутністю, адже спостерігаємо магію імені, речей, чисел, локусів, знань, чоловіків, жінок, зла, темряви, перевтілень, стихій, кольорів, мови та ін.

Тому, МАГІЯ як центральний концепт гіперреального світу Урсули Ле Гуїн семантизується через опозиції: *світло / темрява, чоловік / жінка, життя / смерть*, у чому прослідковуються витоки прадавньої східної філософії Дао, якою так захоплювалась авторка.

МАГІЯ є переважно характерною ознакою чоловіків, в чому вбачаємо гендерну нерівність. Значна роль у магії приділяється гендерній асиметрії, чітко окреслені ролі чоловіка та жінки у її творенні, і оскільки, чоловік є повноправним та могутнім творцем, носієм магічного начала, то МАГІЯ – ЦЕ ЧОЛОВІК (MAGIC IS MAN).

Тут, МАГІЯ реалізується у межах профілів на позначення власне

- чоловіка – *witchmen of little account* [Т.1. WE]; *power belongs to men* [Т.1. WE]; *he is a wise man and a wizard* [Т.1. WE]; *men of power* [Т.1. WE]; *witchmen – men of power* [Т.1. WE]; *wizardry was a man's work, a man's skill* [Т.4. LBE];

magic was made by men [Т.1. WE – Т.4. LBE]; *a man witch* [Т.4. LBE];

- демонструючи опозицію 'не жінка' – *it's different for a woman and a man* [Т.4. LBE]; *a man gives out, a woman takes in* [Т.4. LBE]; *if women had power what would men be but women who can't bear children?* [Т.4. LBE]; *it's not a weapon or a woman can make a man, or magery either, or any power, anything but himself* [Т.4. LBE].

Отже, МАГІЯ в першу чергу осмислюється як чоловіче начало, оскільки представники сильної статі, на противагу жінкам, є повноправними творцями та носіями магії з добрими намірами [3].

Опозиційно, МАГІЯ концептуалізується і в метафорі МАГІЯ – ЦЕ ЖІНКА (MAGIC IS WOMAN). Об'єктивація цієї концептуальної метафори представлена профілями:

- об'єкт ненависті – *what did he dislike you for? – for being a woman, mostly*;
- помилка – *to be a woman was her fault*;
- адепт темних сил – *most women of the house were adepts of dark arts*;
- жорстокість, злість – *some witches were fierce, bitter women*.

Таким чином стверджується негативна роль жінки у творенні магії, її нікчемне та принизливе становище у досліджуваному гіперреальному світі, створеному Урсулою Ле Гуїн.

Протистояння чоловічого та жіночого начал спостерігається і в наступному: *a queen is only a she-king* [Т.4. LBE]; *there can't be she-archmage* [Т.4. LBE]. Таким чином підкреслюється неможливість займання високих та шанованих посад жінкою, її нікчемне становище у досліджуваному просторі.

Сама жінка, власне як і її магія – слабка та мізерна, вона знаходиться на найнижчому шаблі магічної ієрархії: *Weak as woman's magic, wicked as woman's magic, powers of woman, village witch, ordinary witch*.

Відтак, гіперреальний світ Урсули Ле Гуїн «чоловічий», «нежіночий», у якому соціальні ролі його персонажів чітко визначені – чоловіки займають високі посади, наділені тасмними автентичними знаннями, є верховними магами та носіями добрих намірів, в той час як жінка – це неписемна знахарка, яка займається відьомством, часто служить силам темряви.

Список використаних джерел:

1. Кирилина А.В. Исследование гендера в лингвистических научных дисциплинах. *Гендерные образования в системе высшей и средней школы: состояние и перспективы* : материалы международной научной конференции, Иваново, 24-25 июня 2003 г. Иваново : Иван. гос. ун-т, 2003. С. 132-138.
2. Халеева И.И. Гендер в теории и практике обучения межкультурной коммуникации. *Гендер: язык, культура, коммуникация* : доклады Первой Международной конференции. М., 2001. С. 7-11.
3. McLean S. The Power of Women in Ursula K. Le Guin's Tehanu. *Extrapolation*. 1997. № 38. P. 111-158.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. T1. [WE] Guin, Ursula le A Wizard of Earthsea. URL: <http://readr.ru/ursula-le-guin-a-wizard-of-earthsea.html>.
2. T2. [TA] Guin, Ursula le The Tombs of Atuan. URL: <http://readr.ru/ursula-le-guin-the-tombs-of-atuan.html>.
3. T3. [FS] Guin, Ursula le The Farthest Shore. URL: <http://readr.ru/ursula-le-guin-the-farthest-shore.html>.
4. T4. [LBE] Guin, Ursula le Tehanu. The Last Book of Earthsea. URL: <http://readr.ru/ursula-le-guin-tehanu-the-last-book-of-earthsea.html>.

УДК 811.161.2'373.43:821.161.201/7].08

Т. П. Білоусова, кандидат філологічних наук, доцент

ПРЕЗЕНТАЦІЯ НЕОЛОГІЗМІВ У «ГРАМАТИКО-СТИЛІСТИЧНОМУ СЛОВНИКУ ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ» ІВАНА ОГІЄНКА

У статті проаналізовані погляди Івана Огієнка на внесок письменника у поповнення мови новими словами і значеннями. Приділено увагу положенням, які стали теоретичним підґрунтям опису Шевченкових неологізмів у «Грамактико-стилістичному словнику Шевченкової мови».

Ключові слова: Іван Огієнко, індивідуально-авторський неологізм, Шевченкова мова, словник.

Вивчення індивідуально-авторських неологізмів – одне з актуальних питань сучасної лінгвістики, адже мова є живою та динамічною системою, що постійно змінюється, поповнюється новими словами, значеннями, сталими виразами, а мова художньої літератури багата на матеріали для вивчення цих змін. Тим більше це стосується «словника письменника» або «словника твору», в якому одиниці авторської мови не лише акумульовані, але й описані та проаналізовані з чітких наукових позицій. Таким є «Грамактико-стилістичний словник Шевченкової мови», укладений Митрополитом Іларіоном [2].

Знавець, популяризатор і палкий захисник української мови Іван Огієнко не міг залишатись осторонь гарячих суперечок, що точилися навколо «неологічного буму» середини XIX ст. Його ставлення до цього явища ілюструє цитата з «Історії української літературної мови»: «Коли б не поставали в нашій мові новотвори, літературна мова остаточно завмерла б» [3, с.221]. Внесок письменників у неологізацію вчений розцінював як «дуже бажаний і вельми корисний процес у житті кожної мови» [4, с.57]. Письменник, на його думку, – «творець літературної мови, і цього він ніколи не повинен забувати!» [4, с.58].

Одним із важливих джерел неологізації Огієнко вважав творче, нестандартне мислення людини: «Звичайно, кожна людина мислить значно ширше, ніж можна висловити її своїми словами, – їй завжди бракує слів, а тому вона кидається й до новотворів, щоб такі висловити можливо повно свою думку» [3, с.221]. Втім, учений застерігав від зловживання неологізмами, наголошував що «треба мати певний такт і глибоке мовне чуття» при їх творенні [3, с.223].

Огієнко протиставляв «добре створені» і «невдалі» неологізми. Останні, на його думку, лише засмічують мову – так само, як архаїзми, локалізми, варваризми і вульгаризми. Тоді як вдалі новотвори «ніколи не шкодять чистоті літературної мови», складаються за її моделями, мають прозору структуру і зрозумілі носіям [4, с.41, 58].

Учений усвідомлював, що навіть найкращі (т. зв. «ясні») новотвори спершу можуть не сприйматись людьми через мовну консервативність: «кожне нове слово чи вираз, поки до нього не звикли, все видається недобре і чудне» [4, с.41]. Але з часом у запеклій боротьбі з узвичаєними словами вони врешті-решт виборюють собі право на існування в літературній мові.

Іван Огієнко розмежував «чисті», тобто реально створені неологізми і колишні локалізми, що «були знані в мові народній, тільки мало вживалися в мові літературній» [4, с.40-41]. Він називав живу народну мову невичерпним джерелом збагачення мови літературної, але застерігав, що з неї варто брати «тільки те, що її (літературну мову – Б.Т.) доповнює і збагачує» [4, с.52]. Закликав письменників не боятися новотворів, як не боятись їх жива народна мова [4, с.58]. Справжній талановитий митець, на його думку, «вживає багато небуденних слів, сміливо і обіруч творить гарні новотвори». Навіть якщо не всі індивідуально-авторські слова закріплюються у

The article deals with the gender asymmetry of the hyperreal world of fantasy, which, above all, manifests itself in the unequal rights of men and women within the magical hierarchy, their polar intentions in creating magic – the fundamental element of the author's reality created by Ursula Le Guin.

Key words: fantasy, hyperreal world, Ursula Le Guin, magic, gender, asymmetry.

Отримано: 22.02.2019

літературній мові, серед них знаходяться ті «сміливі й удалі», що «завжди підносять нашого творчого духа й заохочують до дальшої подібної праці» [4, с.57].

Яскравим свідченням інтересу вченого до ідіостилю Тараса Шевченка стала багаторічна копітка праця над «Грамактико-стилістичним словником Шевченкової мови»: створення першої картотеки (Кам'янець-Подільський, 1918-1919 рр.), її втрата, укладання другої картотеки (Варшава, 1932-1933 рр.), друк окремими частинами на сторінках часопису «Рідна мова» (1933-1939 рр.), видання окремою книжкою (Вінніпег, 1961 р.).

В «Передмові до словника» наголошено, що мова «Кобзаря» лягла в основу літературної української мови, тож знати її треба «глибше і більше. І треба знати її практично». Словник, за задумом автора, мав стати довідником «для широкого громадянства, для його щоденного вжитку», а також цінним джерелом матеріалу для мовознавців [2, с.35-39].

Монографічний розділ «Шевченко як творець української літературної мови», що передусє словниковим статтям, присвячений милозвучності, народності, релігійності мови «Кобзаря», у ньому проаналізовані різні елементи шевченкової мови, серед них – новотвори, яким присвячено нашу статтю.

Огієнко вважав причиною появи новотворів у тексті те, що Шевченкові «живих слів виразно бракувало, і він уже пробував складати новотвори, як сам творець літературної мови» [2, с.27].

Індивідуально-авторські неологізми, як відомо, поділяються на лексичні та семантичні. Семантичні – це нові значення існуючих слів, а лексичні створюються з наявного в мові матеріалу властивими для неї словотвірними способами. Огієнко щиро захоплювався силою і змістом лексичних неологізмів, зокрема, розкрив «їх поетичний, і глибокосоціальний зміст прикметника *широкополій*: після своєї смерті поет хотів би дивитися не на вбогі й вузьенькі кріпацькі поля, а на вільні, безпанщиніві «лани широкополі» [2, с.27]. Для порівняння навів поетичні означення *широколистий* (у виразі «Широколистий тополі»), *високочолій* («Мов ті діди високочолі, діди з Гетьманщини стоять»), *великолітній* («Дуби і всякі дерева великолітні»), *крутоберегий* («Дніпро крутоберегий»).

Зауважимо, що Огієнко не робив суто словотвірних коментарів до описуваних неологізмів, обмежившись лише загальною стилістичною оцінкою, зокрема: «Такі новотвори міг творити тільки великий майстер-маляр» [2, с.28]. Але підбір матеріалу свідчить про те, що дослідник помітив і справедливо акцентував увагу на тяжінні Шевченка до творення ад'єктивів-комполітивів [1].

У тому ж розділі «Новотвори в Шевченковій мові» розкрив значення неологізмів *одіна* – «самотність» («В одніні – самотині в садку буду спочивати»); *недвіга* – «інертна людина» («Сліпа була еси, незряча, недвіга серцем: спала день і спала ніч»); *недосвіт* – «ранній мороз» («Барвінок цвів і зеленів, слався, розстилався, та недосвіт перед світом в садо-

чок укрався»). Перше слово утворене шляхом приєднання нульового предметного суфікса до числівникового кореня *один-*; друге – комбінацією префікса із заперечним значенням *не-*, дієслівного кореня *-двиг-*, нульового суфікса на позначення особи (закінчення *-а* при цьому вказує на загальний рід новотвору). Слово *недосвіт*, за припущенням Огієнка, походить з народної мови, тобто є колишнім локалізмом. Шевченко підхопив і вдало використав його.

Дослідник вважав новотворами іменники *сніва* – ‘співання, спів’ («Чому (Гонта) не співає? Тепер йому, мабуть, не до неї, не до співи»); *усюда* («Дурні та горді ми люди на всіх шляхах, по всій усюді»; «З усіх усюд наро́ду йде») [2, с.27-28], оцінюючи зміну граматичних ознак роду і числа як словотвірну.

Коректне ставлення Огієнка до неологізмів полягало не лише в тому, що він завжди наводив контекст їх вживання і точно паспортизував цитати за «Кобзарем» видання В. Доманицького (1910 р.), але й у тому, що посилався при описі на авторитетні тогочасні джерела – зокрема, «Словарь української мови» Б. Грінченка.

«Про Шевченкові новотвори можна щиро сказати: жаль, що він дав їх так мало!» – наголосив Огієнко. Втім, як об’єктивний дослідник він не міг проігнорувати і «маловдалі» новотвори, які «в ужиток не пішли». Так, слово *зрище*, на його думку, складене «на взір рос. зрелище, по наших словниках його нема» [2, с.29]. У контексті розкриває зміст неологізму – ‘публічний розгляд, позор’: «Уловлять, і судить не будуть: в кайдани туго окують, в село на зрище приведуть».

Огієнко підкреслив, що внесок Кобзаря у збагачення української літературної мови не обмежується лише лексикою. Поет і глибокий мислитель суттєво збагатив пареміологію: його короткі, глибокі та змістовні вирази «стали крилатими і розійшлися по всій Україні, і вживаються й досі, а деякі стали приказками» [2, с.28-29].

Підводячи підсумок, зауважимо, що Іван Огієнко був одним із фундаторів неології, зробив суттєвий внесок у збирання, описування, теоретичне осмислення, лексикографічне упорядкування неологізмів. Неможливо переоцінити його роль як дослідника ідіостилю Тараса Шевченка – засновника української літературної мови. Усе це засвідчив «Грамматико-стилістичний словник Шевченкової мови», який дає широкий простір для подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Белоусова Т.П. Экспрессивное словообразование в «Дневнике» Т.Г. Шевченко. *Шевченко і Поділля* : зб. наук. праць. Кам’янець-Подільський : КПДПУ, інформ.-вид. відділ, 1999. С. 155-163.
2. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Грамматико-стилістичний словник Шевченкової мови. Вінніпег : Накладом товариства «Волинь», 1961. 256 с.
3. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / упоряд. М.С. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2001. 440 с., іл.
4. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Наша літературна мова. Як писати й говорити по-літературному. Вінніпег : Вид-во «Наша культура», 1958. 424 с.

The article analyzes the views of Ivan Ohienko on the writer's contribution to the enrichment of language with new words and meanings. The attention was paid to the ideas that formed the theoretical basis for the entries of Shevchenko's neologisms in «Grammatical and Stylistic Dictionary of Shevchenko's Language».

Key words: Ivan Ohienko, individual author's neologism, Shevchenko's language, dictionary.

Отримано: 22.02.2019

УДК 378.147:811.112.2

Т. В. Боднарчук, кандидат педагогічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «ДЕБАТИ» НА ЗАНЯТТЯХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто сутність технології «дебати», проаналізовано трактування даного поняття у науковій літературі. Особлива увага зосереджена на етапах підготовки та проведення дебатів, а також окреслено можливості використання цієї технології на заняттях німецької мови у вищій школі.

Ключові слова: педагогічна технологія, технологія «дебати», заняття німецької мови, вища школа.

У сучасному глобалізованому світі, де комунікація стає доступною в масштабах всього людства, при чому без обмежень в просторі та швидкості, спостерігаємо безпосередній контакт різних цивілізацій і культур, цілих суспільств та окремих індивідумів, різних поглядів і переконань. Отже, сучасний світ є діалогічним за своєю сутністю і причинами цього є пізнавальний та емоційний інтерес людини, потреба в передаванні та сприйманні інформації, необхідність постійного зв'язку з певними об'єктами, діями, процесами. Людина може відкрити широкі обрії для своїх думок і дій, якщо вона готова до спільних роздумів та діалогу. Діалог означає створення чогось нового, коли виграють усі. Ці та інші моменти актуалізують необхідність такого різновиду інформаційного контакту як дебати.

Засновником педагогічної технології «дебати» вважають філософа Карла Поппера. Проблеми використання даної технології у навчальному процесі досліджували З. Імжарова, Г. Каліберда, Л. Києнко-Романюк, Н. Клаксон, А. Кроуфорд, Е. Ламах, Н. Леонова, Х. Лиммерман, А. Панченков, М. Скрипник, І. Сущенко та ін.

Метою статті є розглянути сутність технології «дебати», визначити основні етапи її підготовки та проведення, а також окреслити можливості використання цієї технології на заняттях німецької мови у вищій школі.

Вважаємо доцільним проаналізувати визначення поняття «дебати» у науковій літературі: дебати розуміють як спеціально організований, чітко структурований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми [3]; як «процес аргументації певних тверджень в ситуаціях, у яких результат має бути визначений суддею» [4, с.2].

Дослідник інтерактивних технологій М. Скрипник зазначає, що «дебати» – це рольові інтелектуальні змагання, в яких одна команда аргументовано доводить певну тезу, а інша – опонує їй [2].

Слід зазначити, що у педагогічній та методичній літературі зустрічається багато різних понять: «дебати як педагогічна технологія», «дебати як технологія навчання», «дебати як метод навчання», «дебати як навчальний інструмент», «дебати як стратегія навчання», «гра «Дебати» тощо. В Україні вперше щодо дебатів термін «педагогічна технологія» почала використовувати О. Пометун.

Дебати – це не просто цікаве заняття, але й ефективний засіб всебічного розвитку студента як особистості та формування його іншомовної комунікативної компетентності. Використання цієї технології стимулює розвиток критичного мислення (вміння аналізувати, виявляти сильні та слабкі боки тієї чи іншої тези, знаходити оптимальне рішення враховуючи конкретну ситуацію); розвиток структурного мислення (вміння структурно викладати свої думки, будувати логічні схеми та виявляти в них суперечності); розвиток риторичних навичок (мистецтво переконання, вміння тримати себе перед аудиторією); розвиток дослідницьких та організаторських навичок, вміння працювати в команді. Крім того, ця педагогічна технологія сприяє розвитку мотивації студентів до самостійного вивчення іноземної мови (особливо це актуально для студентів, які вивчають іноземну мову не як спеціальність) і відповідального вирішення завдань в різноманітних комунікативних ситуаціях.

Дебати – це педагогічна технологія, яка передбачає певний рівень змагання, і тому необхідно дотримуватися, як стве-

рджують науковці, основних трьох принципів проведення дебатів –по-перше, повага (слід аргументовано спростовувати твердження опонента, але це не повинно стосуватися його особистості); по-друге, чесність (надавати лише правдиву інформацію та вміти визнати той факт, що у вас недостатньо фактичного матеріалу для обґрунтування своєї позиції); по-третє, завжди пам'ятати, що основна ціль дебатів – навчальна і, тому, тут немає переможців та переможених, оскільки кожна із проблем може мати декілька варіантів її вирішення[1, с.3-4].

Підготовка до проведення заняття з використанням технології «дебати» передбачає чіткість та однозначність формулювання теми, яка буде запропонована на обговорення. Вона повинна бути сформульована у формі твердження і не повинна змінюватися в процесі обговорення. Далі відбувається поділ учасників на команди.

Як показує аналіз наукових джерел з даної проблеми та практика, існують такі способи поділу на команди:

- добровільний (учасники самостійно розділяються на команди, проте, увага звертається на рівносильність команд та однакову кількість учасників у них, особливо, коли така технологія використовується вперше);
- авторитарний (поділ на команди відбувається за вказівкою викладача або учителя);
- випадковий (наприклад, шляхом жеребкування тощо).

Далі науковці вказують на три етапи технологічного циклу технології «дебати»:

- підготовка до ведення дебатів (активізація знань учасників, пошук інформації, систематизація отриманого матеріалу, вибудовування системи аргументів, підготовка питань, підбір цитат, фактів та інших інформаційних даних);
- проведення дебатів;
- підведення підсумків: обговорення та оцінювання виконання спікером своєї ролі, злагодженість роботи команди, ефективність вибраних аргументів та контраргументів, проведення раунду перехресних запитань.

Порядок проведення дебатів наступний: спочатку виступає команда, яка підтримує твердження і пояснює чому,

інша команда, яка заперечує дане твердження, повинна аргументовано спростовувати доводи опонентів. Представники команд по черзі виступають зі своїми аргументами, кожна із них має однаковий час для висловлення своїх думок. По закінченню команди отримують декілька хвилин для вибору питань, які вони мають поставити одна одній. Закінчуються дебати фінальним виступом кожної команди. Оцінюють роботу команд члени журі або судді, які ведуть спеціальний протокол, де фіксують усі виступи, враховують повноту висвітлення теми, аргументи, слідкують, щоб вони не повторювалися, оцінюють питання, а також фінальний виступ команд.

Отже, використання технології «дебати» на заняттях німецької мови сприятимуть реалізації практичних, освітніх, розвиваючих та виховних цілей практичного заняття німецької мови.

Список використаних джерел:

1. Калинин Е.Г., Наумов С.А. Формат дебатов Карла Поппера с элементами политического кейса : методическое пособие. Санкт-Петербург, 2002. 38 с.
2. Скрипник М.І. Інтерактивні технології в післядипломному навчанні : довідник НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ, 2013. 232 с. URL: www.academia.edu/.../ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ.
3. Шнайдер А., Шнурер М. Навчання через дебати: різноманіття поглядів. Київ : БФ «Вчителі за демократію та партнерство», 2009. 320 с.
4. The Debatabase Book: a Must Have Guide for Successful Debate / by the editors of IDEA; introduction by Robert Trapp. 4th ed. New York : IDEA, 2009. P. 1-238.

The article deals with the essence of the technology of «debate», the interpretation of this concept in the scientific literature is analyzed. Special attention is paid to the stages of preparation and holding of the debate, as well as the possibilities of using this technology in the German language classes at the high school.

Key words: pedagogical technology, technology «debate», German language classes, high school.

Отримано: 22.02.2019

УДК 811.162.1

Л. Б. Вишнеvsька, асистент

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ (на матеріалі польської мови)

Робота висвітлює теоретико-методологічний підхід, що об'єднує методи, які сприяють вивченню фразеологічних інновацій. Методи трактуються як окремі прийоми, методики, інструменти для опису конкретного мовного і мовленнєвого матеріалу – стійкого новоутворення. Нова фразеологія аналізується із синхронних позицій і оперує конкретними методами, а саме: описовим, фразеологічною ідентифікацією, аплікацією, порівнянням, математичного та функціонального аналізу.

Ключові слова: методологія, методи, дослідження, системний підхід, фразеологічна інновація.

Методологічна основа наших пошуків ґрунтується на розумінні мови, як системи, що постійно змінюється і розвивається. Теоретико-методологічна база дослідження інтегрує методи, які сприяють вивченню фразеологічних інновацій, та спирається на доробок таких мовознавців, як Булаховський Л., Буттлер Д., Вавжинчик Й., Гак В., Дембровська К., Котелова Н., Кубрякова О., Марковський А., Саткевич Х., Селіванова О., Смолькова Т., Текель Д., Ядацька Г.

Методологію, перш за все, ми трактуємо як вчення про методи – окремі прийоми, методики, інструменти та дослідження конкретного мовного і мовленнєвого матеріалу. Незаперечним фактом є те, що фразеологія відзеркалює не лише національну культуру, але й специфіку системної організації мови, її структури, типології тощо. Тому, вивчаючи фразеологічний матеріал на фоні реального життя, обмеженого часом, можна визначити і зафіксувати його трансформаційні зміни та функціональні особливості, характерні для певної епохи. Характеризувати фразеологізовані новотвори доволі непросто. Пояснюється це феноменом фразеологічної одиниці, яка сама по собі є знаком вторинної номінації за специфічною структурою, семантикою, морфолого-синтаксичними, сполучувальними та стильовими особливостями.

Об'єктом дослідження були фразеологічні інновації польської мови, зафіксовані лексикографічною літературою, публіцистикою, інтернетом.

Визначальним у описі стійких словесних комплексів вважається системний підхід, націлений на вивчення нової фразеології із синхронних позицій, а використання методів залежить від конкретних задач і цілей дослідження.

Метою спостережень є теоретичне і практичне осмислення фундаменту нової польської фразеології завдяки різним методичним прийомам.

Спробуємо обґрунтувати нашу методику вивчення фразеологічних інновацій.

Насамперед, аби визначити предмет дослідження, тобто довести приналежність нових стійких сполук до фразеології, ми оперували методом фразеологічної ідентифікації, який надав можливість виявити «фразеологічність» будь-якого сполучення слів. Основними показниками названого процесу, на думку переважної більшості вчених, є переосмислення, багатоконтактність (роздільне оформлення), структурно-семантична стійкість.

Наявність переосмислення (повного або часткового) компонентного складу ми з'ясували за допомогою контекс-

тного аналізу, співставляючи словесне оточення сталої сполуки зі словниковими тлумаченнями її складників-компонентів.

Семантична стійкість фразеологічних сполук залежить від переосмислення слів-компонентів. Ми встановлювали її методом аплікації: цілісне значення новоутворення співставляли з буквальним значенням складових компонентів. Подібна процедура доводить, що значення слів-компонентів (одного або всіх) знаходяться поза дефініцією фразеологічної одиниці.

Для доказу роздільного оформлення фразеологізму ми також залучали контекстний аналіз, за допомогою якого фіксувалися граматичні зміни його компонентів. Таким чином, ми зрозуміли, що цільність слів-складників (у різних граматичних формах) може бути доказом багатоконпонентності (роздільного оформлення) фразеологічного новоутворення.

Компонентний аналіз застосовували у зв'язі із семним аналізом. Лексеми-компоненти ми розкладали на семи і вирізняли в них інноваційні елементи. Цей підхід дозволив описати семантичні деривати, їхні продуктивні моделі та варіативні межі.

Методика словотвірного аналізу складників фразеологічної інновації дозволила описати механізми словотвірної варіативності та її подальші перспективи.

Граматичний аналіз цікавив нас з позиції сполучуваності фразеологічних новоутворень з іншими членами речень. Також ми визначали граматичну структуру та морфолого-синтаксичні особливості материнської одиниці та співставляли з інновацією.

Фактичний ілюстративний матеріал було зібрано завдяки методу вибірки з різних джерел і ресурсів. Математичний метод, як складова кількісного аналізу, допомагає фіксувати частоту вживання фразеологічних інновацій за принципом їхнього формування: словотвірна варіативність, компонентна варіативність, семантична деривація. Такі підрахунки дозволяли визначити найбільш продуктивні механізми морфологічного та семантичного словотвору.

Описовий метод разом із методом буквального і художнього перекладу послуговував нам при співставленні польських і українських фразеологізмів.

Дослідженню сфер вживання фразеологічних інновацій посприяло широке залучення методів функціонального аналізу, що дозволило краще зрозуміти коснітивну сутність мовленнєвої діяльності, вивести її з абстракції, трактуючи як повсякденну реальність. Семантико-прагматичний підхід названого аналізу був доречним при опису неофразем у комунікативному акті. Він підкреслював прагматичну цінність спілкування, коли носій мови мав намір озвучити щось нове, що вже має назву, більш експресивно і влучно.

Метод порівняння в нашому дослідженні найбільш вагомий. Його можливості дозволили нам визначити і описати критерії виділення фразеологічних одиниць. Порівняння різних поглядів призвело до формування робочої дефініції термінів «фразеологізм», «неологізм», «фразеологічна інновація», що дало нам змогу стати на позиції «широкого» розуміння фразеології. Вказаний метод допоміг зіставити способи морфологічної деривації – лексичний і формальний – та окреслити межі їхньої варіативності. За допомогою методів порівняння нам вдалося практично підтвердити, що більша частка фразеологічних інновацій продукується пресою та інтернетом. Співставлення стильових маркерів надало можливість характеризувати фразеологічні інновації як важливий засіб виявлення прагматичних аспектів комунікації. Використання інноваційної фразеології – показник якості освіти та культури мовлення.

Таким чином, дослідницькі завдання вирішуються за допомогою загальнонаукових підходів – аналізу та синтезу. Наукові пошуки передбачають використання низки традиційних лінгвістичних методів аналізу, а саме: фразеологічної ідентифікації, аплікації, суцільної вибірки, математичний, описовий, порівняльний, а також контекстний, компонентний, семний, словотвірний, граматичний та функціональний прийоми.

Від методів дослідження всіх стійких словесних комплексів залежить класифікація всього фразеологічного фонду, а також критерії виділення й опису фразеологічних одиниць і фразеологічних інновацій.

Методологічне підґрунтя представленої роботи спирається на комплексне застосування пошукових підходів, що сприяє висвітленню неологізаційних процесів у польській мові.

Теоретична і практична цінність наших пошуків дозволяє узагальнити деякі теоретичні положення неології, окреслити перспективи розвитку цієї актуальної проблеми на фоні різних слов'янських мов. Систематизований матеріал може бути використаний в практичній лексикографії.

The work highlights a theoretical and methodological approach combining methods that promote the study of phraseological innovations. Methods are treated as separate techniques, methods, tools for describing a particular language and speech material – stable neoplasms. The new phraseology is analyzed from synchronous positions and operates with specific methods, namely: descriptive, phraseological identification, application, comparison, mathematical and functional analysis.

Key words: methodology, methods, research, systematic approach, phraseological innovation.

Отримано: 22.02.2019

УДК 821.112.2-3.09

Т. А. Гавловська, викладач

СИМВОЛІКА РОМАНУ ТЕОДОРА ФОНТАНЕ «ЕФФІ БРИСТ»

В статті зроблена спроба перепрочитання вершинного твору Т. Фонтане «Еффі Бріст» як зразка реалістичної прози межі XIX-XX ст., який традиційно розглядається як соціально-критичний твір, взірць поетичного реалізму. Письменницька велич Фонтане проявляється у простоті ідей, наближеності до реальності, символіці ірреальності. Автор підкреслює наявність кодів епохи *fin de siècle* в романі. Наголошується на символах моря, води, смерті, танцю, дзеркала, квітів, взаємозв'язку любові та смерті.

Ключові слова: роман, реалізм, *fin de siècle*, символ, смерть, любов, танець, море, Мелузїна, жінка-дитина, Т. Фонтане.

Традиційно роман Теодора Фонтане «Еффі Бріст» у дослідницькій літературі сприймається в контексті реалізму, що є характерною як для зарубіжного, так і для східнослов'янського літературознавства, але останнім часом в літературознавчих дослідженнях все частіше зустрічається думка про те, що роман щільно пов'язаний з культурою епохи *fin de siècle*, з модерністською парадигмою [3]. Наше дослідження – це своєрідна спроба поєднати обидва прочитання тексту, оскільки символіка літератури *fin de siècle* (жінка-дитина, квіти, смерть та любов, море, вода, жінка з моря тощо) гармонійно вписується в «картину суспільства» Німеччини бісмаркського періоду з становими границями, законами честі, підпорядкованим становищем жінки.

На наш погляд, «Еффі Бріст» – міметична оповідь, тобто історія, закладена в сюжет твору, реалістична. Роман «Еффі

Бріст» містить велику кількість символів, що зближують його з літературою межі століть (*Literatur der Jahrhundertwende, Literatur um 1900, Fin de Siècle*). Символіка в романі виступає елементом поезики. Вона проста, але й одночасно виразна та багатомовна, і безумовно для розкриття основної теми твору і думки використовує її Фонтане.

Щонайменші деталі в романі символізують щось: кладовище – знак смерті. Будь-який літературознавець, який досліджує цей літературний період, при уважному прочитанні легко розпізнає в творі підвищений інтерес до теми смерті (вже з перших сторінок роману неодноразово згадується кладовище), прослідковує в романі мотив танцю, мотив моря, мотив жінки з моря (Мелузїни), упізнає тип жінки-дитини («*Kindfrau*») або «*femme enfant*»), популярний в культурі того часу, знайде мотив дзеркала як один

з найуніверсальніших у світовій літературі, квіткові мотиви, властиві стилю модерна (лейтмотив безсмертників, які ростуть біля могили китайця та неподалік місця дуелі, лейтмотив гвоздик, геліотропу, плюща, дикого винограду), мотив хвороби, зокрема, хвороби жінки (*Krankheit der Frau*), притаманний літературі межі XIX-XX ст.

Слід звернутись до смислових домінант культури, а саме до літератури зламу XIX-XX ст., щоб мати можливість розмірковувати про наявність її символів у романі Т. Фонтане.

Специфіка цього літературного періоду досліджена в низці робіт, таких як «Німецька література межі століть» В. Раша [7], «Fin de siècle» Й.-М. Фішера [5], про цю епоху писали також Х. Хаман, Й. Херманд, Й. Йост, Р. Боер, Г. Вунберг, У. Картахуа та інші.

Очевидно, що один з основних водорозділів між реалістичним методом і світоглядом у художніх направленнях періоду fin de siècle пов'язаний з антитезою раціоналістичного та ірраціоналістичного.

Присутність у творі ірраціонального начала поєднано із заміною деяких причинно-наслідкових зв'язків стосунками таємничо-метафізичної якості. Перш за все, це стосується зв'язку смерті та еросу. Тема смерті здобуває величезне значення, коли стає втіленням таємниці буття. Так, дослідник Й. Пфайфер вказує, що смерть «стала ключовим поняттям літературної творчості межі століть» [6, с.101]. Причини цього вчений вбачає у втраті метафізичного смислу буття, обумовленій кризою релігії наприкінці XIX ст. Мотив смерті проходить червоною ниткою через весь роман Фонтане. Вже з перших сторінок з'являється мотив кладовища, герої часто говорять про смерть, Еффі стає свідком похорону реєстраторки Родє, саме на кладовищі вона знайомиться з Розвітою, майбутньою нянькою своєї доньки. І, як в багатьох творах цього часу, мотив смерті співвідноситься з мотивом любові (у вищезгаданій історії китайця, його смерть відбувається майже одразу після весілля Ніни, яка протанцювала з ним свій останній танець на весіллі).

Мистецтво танцю на межі XIX-XX ст. переживало своє відродження. Танець – одне з самих загадкових явищ індивідуального та суспільного життя людини. В літературі цього періоду танець з його пластичним сприйняттям та психічною ірраціональністю стає одним із «зручних» і часто вживаних символів. Мотив танцю зустрічається також в творах Фонтане. У сьомій главі «Еффі Бріст» головна героїня дещо налякана – вночі вона чула дивні звуки, шарудіння довгого шлейфу, їй навіть причулись атласні туфельки. Молода жінка перелякана з першого дня перебування в чудернацькому будинку ландрата, в чужому місті Кессині. Еффі постійно бачить страшні сни, чує невловимі звуки музики чи танцю. Отже, ірреальність проходить крізь твір письменника-реаліста. Також, як вже було сказано, на своєму весіллі Ніна, онука капітана Томзена, танцювала зі всіма. Останнім з Ніною танцював китаєць і після цього зникає онучка капітана, а китаєць через чотирнадцять днів помирає. Можна дійти висновку, що зображення танцю на злам століть пов'язано з чимось мертвим, позбавленим життєвих сил, порочним, незрозумілим, ірраціональним.

Фонтане як літератор не був байдужим і до мотиву дзеркала, оскільки в історико-літературному контексті межі XIX-XX ст. поєднувались традиції використання цього образу в світовій літературі. Дзеркало двоїсте за своєю природою: річ побутова і містична одночасно, воно сприймалося як межа між реальністю та ірреальністю. В романі ми знаходимо приклад, коли за допомогою дзеркала підкреслюється ірраціональність. Еффі дивиться в дзеркало і їй здається, що хтось позаду «пытається заглянуть ей в лицо» [2, с.170], з острахом вона вимовляє: «Бедная Эффи, ты погибла!» [2, с.170]. Слід ще зауважити, що дзеркало присутнє майже завжди в романах Фонтане в епізодах написання листів. Так і Еффі, перш ніж почати писати листа мамі, дивиться у дзеркало [2, с.189].

Взаємозв'язок любові та смерті висвітлюється і в історії головних героїв – берег моря, місце зустрічі Еффі та Крампаса, стає і місцем загибелі героя на дуелі. Ерос і Танатос пов'язані один з одним просторовими відношеннями, як в історії Еффі та Крампаса, але не раціональними. Водночас, історія Еффі та Крампаса таємничо співвідноситься з історією

китайця: прогулянки героїв відбуваються недалеко від його могили, помирає Крампас також на березі моря, де ростуть безсмертники, як і на могилі китайця. Встановлюючи містичний взаємозв'язок між любов'ю та смертю, роман «Еффі Бріст» виявляє свою спорідненість з багатьма іншими творами межі століть: з драмами Ф. Ведекінда, Г. фон Гофманстала, А. Шніцлера, творами Р.М. Рільке, картинами Е. Мунка та Г. Клімта. Море уособлює зв'язок любові та смерті й набуває тим самим характеру не просто елементу емпіричного простору, а символу, тобто вираження деякого раціонально недосяжного смислу. Особливо поширеним є зображення жінки біля моря. В. Раш вважає, що символ моря слугує для вираження загальної єдності життя – море є джерелом життя і могилою, в морі взаємодіють ціле та індивідуальне [7, с.25]. Безумовно, подібні конотації присутні і в символіці моря в «Еффі Бріст» – берег моря поєднує Еффі та Крампаса, там же знаходиться могила китайця і відбувається фатальна дуель. Поза рамками нашого дослідження доводиться залишити розгляд низки мотивів, семантично пов'язаних в романі з мотивом моря, – це ставок у фамільному маєтку Брістів, матроський костюм Еффі, її мрії про те, щоб батько поставив щоглу в саду тощо. З перших абзаців твору головна героїня корелює з морем, з водою, що явно представляє один з поширених кодів епохи.

При розгляді творів Теодора Фонтане питання щодо мотиву жінки з моря досить важливе і цікаве, тому що Фонтане ставить свій власний акцент на дефініцію цього жіночого типу, і власне він установлює завдяки мотиву Мелузїни певний жіночий образ [1]. Там, де демонічна природа води виступає імпульсом подій, з'являються жіночі фігури, які його викликають, дивним чином не торкаючись інструмента подій, над яким вони самі не мають сили.

Жіночі образи, типові для європейських літератур межі XIX-XX ст., зокрема літератури німецької, своїми визначальними рисами напрочуд оригінально дають про себе знати в особі Еффі Бріст. Образ головної героїні роману Еффі долучається до типу жінки-дитини («Kindfrau»), яка уособлює дитячу невинність, чистоту та асексуальність [4, с.102]. Еффі не любила свого чоловіка Інштеттена і не змогла полюбити Крампаса.

Підсумовуючи, можна сказати, що роман Т. Фонтане «Еффі Бріст» не лише хронологічно належить до літератури «межі століть», але й виявляє значну духовну єдність з цим культурним періодом [8]. Однією з важливих якостей цього світосприйняття на злам століть є ірраціоналізм, якому віддає належне і Т. Фонтане. Ірраціональне складає важливий аспект роману. З ірраціоналізмом пов'язаний і пошук інших ірраціональних зв'язків між діями, що призводить до зближення любові та смерті в художньому світі твору.

Вираженням такої єдності протилежностей постають символи – наприклад, поширені на межі століть символи води та моря, символи танцю, дзеркала тощо. І саме сукупність цих художніх феноменів, а не кожен з них окремо, зближують роман «Еффі Бріст» з мистецтвом зламу століть. Варто ще раз підкреслити, що наші міркування не ставлять під сумнів звичне прочитання роману як реалістичного тексту, вони лише покликані розширити його розуміння, розкрити багатогранність відомого твору.

Список використаних джерел:

1. Гавловська Т. Містична присутність образу Мелузїни у прозі Теодора Фонтане. *Питання літературознавства* : наук. зб. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. Вип. 82. С. 135-141.
2. Фонтане Т. Эффи Брист. Роман / пер. с нем. М. : Гослитиздат, 1960. 299 с.
3. Amrein U., Dieterle R. (Hrsg) Gottfried Keller und Theodor Fontane: Vom Realismus zur Moderne. *Schriften der Theodor Fontane Gesellschaft*. Berlin : de Gruyter, 2008. Bd. 6. 248 S.
4. Catani S. Das fiktive Geschlecht. Weiblichkeit in anthropologischen Entwürfen und literarischen Texten zwischen 1885 und 1925. Würzburg : Königshausen&Neumann, 2005. 353 S.
5. Fischer J.-M. Fin de siècle. Kommentar zu einer Epoche. München : Winkler, 1978. 298 S.
6. Pfeiffer J. Tod und Erzählen. Wege der literarischen Moderne um 1900. Tübingen, 1997.
7. Rasch W. Zur deutschen Literatur seit der Jahrhundertwende. Stuttgart : Metzler, 1967. 326 S.

8. Wunsch V. Vom späten «Realismus» zur «Frühen Moderne»: Versuch eines Modells des literarischen Strukturwandels. *Modelle des literarischen Strukturwandels*. Tübingen, 1991. S. 187-204.

An attempt is made to reread T. Fontana's poem «Effie Brist» as a model of realistic prose of the turn of the nineteenth and twentieth centuries. Fontane's writing grandeur manifests itself in the simplicity of ideas, the closeness to reality, the symbolism of surrealism. The author emphasizes the presence

of fin de siècle codes in the novel. It is emphasized on the symbols of sea, water, death, dance, mirrors, flowers, the interconnection of love and death.

Key words: romance, realism, fin de siècle, symbol, death, love, dance, sea, Melusina, woman child, T. Fontane.

Отримано: 22.02.2019

УДК 811.111'367'38:821.111(73)

О. В. Галайбіда, кандидат філологічних наук, доцент

СТИЛІСТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ У ПОВІСТІ ДЖЕРОМА К. ДЖЕРОМА «ТРОЄ У ЧОВНІ»

На матеріалі повісті відомого майстра англійського гумору Джерома К. Джерома розглянуто функціонування простих речень, ускладнених однорідними та відокремленими членами, парентезами. Виявлено, що ці синтаксичні структури не тільки структурно і семантично модифікують речення, але й індивідуалізують стилістично, виступають синтаксичним засобом створення гумористичної модальності художнього тексту.

Ключові слова: просте ускладнене речення, синтагматичне членування, однорідні та відокремлені члени, парентези, стилістичні функції, гумористична модальність.

Ускладнення – важливий чинник синтаксичної структури і семантики простого речення. У лінгвістичній традиції засобами ускладнення є однорідні та відокремлені члени, парентези, звертання, вигуки (див. дослідження М. Будько [1], П.С. Дудика [2], Л.О. Кадомцевої [3], А.К. Мойсієнко [4], А.Ф. Прияткіної [5]). Ці синтаксичні одиниці не тільки розширюють семантику речення і доповнюють його структуру, але й виконують стилістичні функції, мають образно-композиційну роль у художньому тексті, сприяють реалізації комунікативних інтенцій автора.

Іноді стилістичне навантаження стає вирішальним чинником у створенні ускладненої структури речення. Яскравим прикладом є повість відомого англійського гумориста XIX століття Джерома К. Джерома «Троє у човні», у синтаксичній канві якої переважають ускладнені семантико-комунікативні структури, які стають синтаксичними засобами створення гумористичної модальності, яка є визначальною у цьому художньому творі.

Однорідні члени у повісті здебільшого створюють стилістичний прийом перелічування. Нагромадження великої кількості синтаксично однорідних, але семантично гетерогенних членів, які часто є поширеними конструкціями, ускладненими відокремленими елементами, які містять комічні оцінні зауваження, створює комічні контексти: *There were a mastiff, and one or two collies, and a St. Bernard, a few retrievers, and Newfoundland, a boarhound, a French poodle, with plenty of hair round its head, but mangy about the middle, a bull-dog, a few Lowther Arcade sort of animals, about the size of rats, and a couple of Yorkshire tykes* [7, p.101]. Окрім того, однорідні члени неодноразово виступають засобом створення градації та антиклімаксу, пор.: *I took the mast, and poised it up high in the air, and gathered up all my strength and brought it down* [7, p.96].

Відокремлені конструкції є засобом синтагматичного членування, яке виокремлює та акцентує певні семантичні аспекти висловлення. У повісті «Троє у човні» відокремлення слугують засобом позначення одночасовості дії і стану, акцентують увагу на двозначності того, що кажуть головні герої, і того, що робиться насправді: *If I may do so, without appearing boastful, I think I can honestly say that our one small boat, during that weeks, caused more annoyance and delay and aggravation to the steam-launches that we came across than all the other craft on the river put together* [7, p.105]. Контраст між тим, що сказано, і тим, що мається на увазі, і лягає в основу комізму оповіді. У відокремлених конструкціях може міститися імпліцитна інформація, як ось, наприклад, у наступному уривку, де персонаж зазначає, що він, Гаррі і Джордж повернулися спинами до катери, який пропливав повз них, і тільки з урахуванням попереднього контексту стає зрозумілим, що то був знак великої «неповаги» до катерів, які «вимагали», щоб їм дали дорогу маленькі човни: *«Steam-launch coming!» one of us would cry out, on sighting the enemy in the distance; and in an*

instant, everything was got ready to receive her. I would take the lines, and Harris and George would sit down beside me, all of us with our backs to the launch, and the boat would drift out quietly into mid-stream [7, p.105].

Парентезні конструкції – це вставлені у речення або ширший відрізок тексту слова, словосполучення, речення, які мають експліцитний або імпліцитний зв'язок з ними, а змістовно утворюють категорію додаткового повідомлення до речення, його компонента, ширшого контексту, містять суб'єктивно-оцінні зауваження. На думку Р.С. Самолетової [6], парентези не тільки забезпечують тематичний розвиток текстової канви, але й поглиблюють її семантично, влітаючи у неї нове конотативно-стилістичне забарвлення. Для стилю відомого англійського прозаїка XIX ст. Джерома К. Джерома характерне активне послугоування вставленими конструкціями. Парентезні конструкції у повісті Джерома К. Джерома «Троє у човні» є ефективним засобом створення гумору, вираження авторського ставлення до зображуваних подій, яскравим засобом експресивного синтаксису. Джером К. Джером часто вносить авторське зауваження у вставлення з метою посилення комізму ситуації, яка описується в основному реченні: *It does not seem good to be always going with the current. There is more satisfaction in squaring one's back, and fighting against it, and winning one's way forward in spite of it – at least, so I feel, when Harris and George are sculling and I am steering* [7, p.143]. Нагромадження сполучників та перелічувальних конструкцій в основному реченні акцентує комічність оповіді.

У повісті Джерома К. Джерома є приклади парентезних конструкцій, які містять пресупоновану інформацію, тобто такий компонент змісту висловлювання, який автор вже повідомив адресатові, напр.: *We finished dressing, and, when it came to the extras, we remembered that we had packed the tooth-brushes and the brush and the comb (that tooth-brush of mine will be the death of me, I know)* [7, p.36]. Без знання попереднього контексту неможливо зрозуміти причину метафоризації і гіперболізації ролі зубної щітки у житті персонажа. А причину розкрито на с.32: *Had I packed my tooth-brush? I don't know how it is, but I never do know whether I've packed my tooth-brush. My tooth-brush is a thing that haunts me when I'm travelling, and makes my life a misery* [7, p.32].

Речення, у яких поєднуються різні засоби ускладнення, стають своєрідними центрами стилістичного насаження художнього тексту: *The order of the procession was as follows: – Montmorency, carrying a stick. Two disreputable-looking curs, friends of Montmorency's. George, carrying coats and rugs, and smoking a short pipe. Harris, trying to walk with easy grace, while carrying a bulged-out Gladstone bag in one hand and a bottle of lime juice in the other* [7, p.104].

У даному уривку представлені уточнювально-відокремлені компоненти, які вказують на одночасовість дії і супутніх ознак; нагромадження перелічувальних конструкцій

цій створює гумористичний ефект. Джером у цьому контексті створює яскраву зорову картинку, яка засвідчує його майстерність як художника слова.

Отже, у синтаксичній канві повісті відомого англійського гумориста XIX століття Джерома К. Джерома «Трое у човні» переважають ускладнені семантико-комунікативні структури, які не тільки модифікують речення, виражають суб'єктивну модальність, інформативність, емоційність, привертають увагу читача, але й стилістично індивідуалізують художнє мовлення письменника.

Список використаних джерел:

1. Будько М.В. Семантико-синтаксическая структура простого осложнённого предложения : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев, 1992. 16 с.
2. Дудик П.С. Просте ускладнене речення. Вінниця, 2002. 336 с.
3. Кадомцева Л.О. Ускладнення структури простого речення (синтаксис, семантика, функції) : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.02. Київ, 1992. 260 с.

УДК 811.111:81*373.611

О. І. Главацька, кандидат філологічних наук, доцент

АНГЛІЙСЬКІ НЕОНОМІНАЦІЇ ОСОБИ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ 'ЗАХИСТ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА'

Стаття присвячена опису англійських новацій особи тематичної групи 'захист навколишнього середовища'. Зроблено висновок про необхідність подальшого комплексного аналізу (структурно-семантичних, прагматичних, словотвірних особливостей та способів творення) названих одиниць на прикладі нових джерел матеріалу.

Ключові слова: іменник, назва особи, неонімація, неологізм, захист навколишнього середовища.

Як відомо, однією з головних ознак наукової парадигми кінця XX-початку XXI століття передусім в гуманітарних науках став антропоцентризм. Про постійну потребу вивчення та вирішення цілого комплексу проблем, що стосуються номінативного потенціалу нового слова, його здатності фіксувати, нагромаджувати і відтворювати у свідомості людини певний осмислений нею фрагмент реального світу зі всією переконливістю свідчать праці дослідників англійської неології [1-5 та ін.].

Дана стаття присвячена опису спостережень над соціолінгвістичними новаціями тематичної групи 'захист навколишнього середовища'. Фактичний матеріал взято зі словника «Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття» [2]; використано також дані Інтернету та англійських періодичних видань, що виявляють найбільшу оперативність мовного реагування на всі різноаспектні зміни в житті суспільства [7].

Словниковий склад сучасної англійської мови відрігував на проблеми взаємозв'язку суспільства і природи, людини і навколишнього середовища, які надзвичайно загострилися в епоху бурхливого розвитку науки і техніки, неконтрольованого зростання населення Землі, поступової деградації природного середовища під впливом негативних антропогенних чинників, що призводить до порушення екологічної рівноваги, що складалася протягом тривалого часу і спричинює появу екологічної кризи, небезпечної для людей і довкілля [6]. Так, на позначення науковців та волонтерів, які ведуть спостереження за дотриманням правил збереження екології з'явилися неологізми на позначення особи: *bioethicist* – вчений, що займається проблемою етичних аспектів втручання людини в біологічні процеси; *combat biologist* – біолог, який займає радикальну позицію щодо екологічних проблем; *pyrogeographer* – the scientist who studies the past, present, and projected distribution of wildfires; *checkbook environmentalist* – a person that contributes to the protection of the environment solely by donating money to environmental causes or by purchasing carbon offsets; *ecoguard* – екорейнджер, який стежить за тим, щоб не бивали тварин, занесених до Червоної книги; *hypermiler* – a person who attempts to maximize gas mileage by using driving techniques that conserve fuel; *eco-driver* – a person who drives in a way that minimizes fuel consumption and ex-

4. Мойсієнко А.К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 208 с.
5. Прияткина А.Ф. Русский язык: Синтаксис осложнённого предложения. М. : Выс. шк., 1990. 176 с.
6. Самолетова Р.С. Явление парентезы в аспекте лингвистики текста. *Вопросы семантики и методики преподавания иностранных языков*. Минск, 1982. С. 137-145.
7. Jerome K. Jerome. Three men in a boat to say nothing of the dog. Moscow : Higher School, 1976. 158 p.

On the material of a famous novel by Jerome K. Jerome the article considers functioning of simple sentences complicated by homogeneous, detached constructions and parentheses. It proves that these syntactic elements not only modify semantic and syntactic structure of the sentence but individualize it stylistically, become effective means of creating humorous modality of the fiction text.

Key words: simple complicated sentence, syntagmatic division, homogeneous, detached construction, parentheses, stylistic function, humorous modality.

Отримано: 22.02.2019

haust emissions; *ecolonist* – a person who sustains living through environmentally friendly business practices etc.

В останні десятиліття значне висвітлення отримала проблема «глобального потепління» (global warming), «парникового ефекту» (green-house effect). Прикладом інновації слугують: *Carbon offsetter* – той, що відшкодовує збитки завдані довкіллю в зв'язку з викидом в атмосферу вуглекислого газу; *Climate refugee* – людина, яка змушена переїхати з обжитого місця на інше з причини зміни клімату, природних катастроф і т.д.

Однак, існують люди, які вважають, що, якщо нам дані природні ресурси, то ми маємо їх використовувати, а такі проблеми, як глобальне потепління, забруднення атмосфери, виснаження і забруднення поверхневих і підземних вод, ерозія ґрунтів, є лише вигадкою науковців. Як наслідок цього з'явилися неологізми: *biostitute* – a biologist who supports a company or activity that is harmful to the environment [*bio*]logist + *pro*[stitute]; *exemptionalist* – a person who discounts or ignores societal or environmental problems because they believe that intelligence and technological prowess make humanity exempt from the natural processes that govern other species; *depletist* – особа, яка не дбає про збереження довкілля і виступає за повне використання природних ресурсів; *eco-sceptic* – людина, яка скептично ставиться до екорадикалізму; *SUV Democrat* – a politician – particularly one who is a member of the United States Democratic Party – who talks about energy conservation but who owns and drives a fuel-inefficient sport utility vehicle (SUV); *solar guerrilla* – a person who uses an alternative energy source such as solar power to illegally direct electricity back to the public utility grid; *killer litterer* – той, хто викидає небезпечно для життя людини сміття з багатоповерхового будинку; та ін.

Останнім часом виникає цілий ряд «екологічних» акронімів *NOTE* [*Not over there either*] для позначення особи, що безкомпромісно ставиться до нового, особливо комерційного будівництва у певній місцевості, *BANANA* [*Build Absolutely Nothing Anywhere Near Anything*] для позначення особи, що радикально-екстремістські ставиться до нового будівництва. Можна помітити, що неологізми-акроніми створюються, як правило, з урахуванням «символічного ефекту».

Істотною семантичною характеристикою назв осіб є те, що називаючи конкретну особу, вони в той же час характеризують її дії, вчинки, поведінку.

В англійській мові позначення назв осіб здійснюється переважно через словотворення (суфіксація (-er/-or, -ist,

-arian), складання з суфіксацією, префіксація (*eco-, hyper-*) та словоскладання, що передбачають систему моделей за допомогою яких реалізується процес номінації. Крім того, значно зросло число акронімів.

Вважаємо, що усі новотвори на позначення особи значеної тематичної групи потребують в подальшому комплексного аналізу та вивчення їх структурно-семантичних, прагматичних, словотвірних особливостей та засобів творення на прикладі нових джерел матеріалу.

Список використаних джерел:

1. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка : уч. пособие [для студентов институтов и факультетов иностр. яз.]. М. : Высшая школа, 1989. 126 с.
2. Зацний Ю.А., Янков А.В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття. Вінниця : Нова Книга, 2008. 360 с.
3. Зацний Ю.А., Пахомова Т.О. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2001. 243 с.

4. Зацний Ю.А. Развитие словарного состава английской лексики в 80-90-е годы XX столетия : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 1999. 405 с.
5. Левицький А.Е. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови). *Вісник Житомирського державного університету*. 2005. Вип. 23. С. 16-21.
6. Юрченко Л.І. Екологія. Київ : Професіонал, 2009. URL: http://pidruchniki.ws/19620801/ekologiya/antropogeniy_vplyv_nav_kolishnye_seredovische_regionalni_ekologichni_problemi_ukrayini.
7. WordSpy. URL: <http://www.wordspy.com>.

The article deals with the description of English sociolinguistic innovations of the thematic group 'Environmental Protection'. The conclusion about the necessity of further complex analysis (structural and semantic, pragmatic, word-formation features) is done.

Key words: noun, name of person, neonomination, neologism, Environmental Protection.

Отримано: 22.02.2019

УДК 378.016:81'243:005.336.2:316.77

О. М. Городиська, кандидат педагогічних наук, старший викладач

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

У статті розглядається іншомовна комунікативна компетентність як здатність особистості засобами іноземної мови здійснювати усне та писемне спілкування як у сфері професійної діяльності, так і в соціумі. Процес її формування включає розвиток когнітивних, діяльнісних та професійних характеристик особистості.

Ключові слова: комунікативна компетентність, іншомовне спілкування, студенти немовних факультетів.

Вихід України на європейську та світову арену, нові економічні, політичні та культурні реалії потребують суттєвих трансформацій у сфері освіти як важливого державного інституту, зокрема й у галузі навчання іноземних мов. Статус іноземної мови у суспільстві постійно зростає. Вона стає засобом міжкультурного та професійного спілкування.

Сучасні інтеграційні процеси відкривають перед студентами можливість ознайомлення й безпосередньої участі в освітніх, культурних, економічних та інших досягненнях світової цивілізації. Тому першочергове значення в цьому процесі відіграє вивчення іноземної мови як засобу спілкування, яка є важливим інструментом для інтеграції студентів та засобом відкриття і пізнання світу та інновацій з професійного напрямку підготовки.

Вузівський курс іноземної мови має комунікативно-орієнтовану та професійну спрямованість. Його мета – набуття студентами такого рівня знання іноземної мови, який дозволить використовувати її у професійній діяльності, а також для самоосвіти, співвідносити мовні засоби з конкретними сферами, ситуаціями, умовами й завданнями діяльності та спілкування.

Дослідженню теоретичних та практичних питань, пов'язаних з навчанням іншомовної комунікації та формуванням іншомовної професійної компетентності присвячені праці відомих фахівців у галузі комунікативної лінгвістики, теорії навчання іноземним мовам та ін. (Т. Аванесова, І. Бім, Л. Борозенець, Н. Гавриленко, І. Гальперін, Г. Китайгородська, Н. Кучеренко, Т. Лучкіна, Ю. Маслова, Р. Мілруд, Є. Пассов, А. Самсонова, А. Щукін та ін.).

А. Щукін вважає, що основою комунікативної компетентності є лінгвістична компетентність, яка об'єднує знання системи мови та вміння користуватися засобами мови у спілкуванні [4].

На думку І. Бім, Г. Китайгородської, Р. Мілруд, Є. Пассова та ін. розвитку комунікативної компетентності ефективно сприяє застосування інтерактивних методів: аналіз проблемних ситуацій, дискусії, ігровий метод, комунікативний тренінг, рефлексивні практики та ін.

Недостатньо висвітленим та обґрунтованим залишається поняття «готовність до іншомовного спілкування». Теоретичні основи формування іншомовної професійної компетентності теж недостатньо досліджені в науковій літературі.

Теоретична та практична актуальність проблематики зумовила мету статті – дослідити сутність іншомовної компетентності на сучасному етапі розвитку науки та визначити основні засади її формування.

Комунікативна компетентність в структурі іншомовного спілкування означає не лише знання того, як потрібно вести себе у різних видах спілкування, а реальне та ефективне використання знань для вирішення проблем. В цьому контексті спілкування можна розглядати як включеність в процес комунікації на основі засвоєння культурного досвіду, пізнання, саморегуляції. В рамках спілкування необхідно звернути увагу на три показники, які відображають рівень його засвоєння:

- когнітивний, направлений на побудову ситуації спілкування на основі знань про правила, стилі та прийоми взаємодії і поведінки;
- діяльнісний, який відображає вміння та навички спілкування, орієнтовані на розуміння, дотримання норм взаємодії;
- професійний, який характеризується сформованістю таких особистісних якостей, як адекватна реакція на вчинки партнерів, гнучкість та уважність при оцінці взаємовідносин, вміння керувати комунікативним процесом [1].

Ми базуємося на принципах комутативного методу, висунутого Є. Пассовим: мовленнєва спрямованість навчання, індивідуалізація мовленнєвої діяльності, функціональність чи принцип відбору мовленнєвого матеріалу, адекватного процесу комунікації, ситуативність, новизна, яка забезпечує розвиток мовленнєвого вміння [2].

В процесі навчання, моделюючи на заняттях умови спілкування на іноземній мові, відтворюються основні, принципово важливі параметри спілкування: особистісний характер комунікативної діяльності суб'єкта спілкування, взаємовідносини мовленнєвих партнерів, ситуації як форми функціонування спілкування, змістова основа процесу спілкування і т.д.

Системою мови студенти оволодівають лише при умові функціонування її в реальних уривках комунікації, тобто при висловлюваннях в ситуативно обумовлених монологіях та діалогах. В монологічному мовленні реалізується дві функції мови: функція спілкування (комунікативна) та виражальна (експресивна) функція.

Зміст навчання основам іншомовного спілкування у формі монологічного чи діалогічного мовлення повинен містити

три компоненти: лінгвістичний, психологічний і методологічний. Лінгвістичний компонент передбачає наявність мовного та мовленнєвого матеріалу для здійснення комунікації в межах заданої теми, психологічний компонент спрямований на оволодіння вміннями і навичками експресивного мовлення, а методологічний компонент концентрується на формуванні прийомів іншомовного говоріння [1].

Комунікацію слід розглядати не лише як пряме усне спілкування, але й читання, аудіювання, письмо, тобто всі актуальні для студентів форми діяльності з використанням іноземної мови.

Застосування інноваційних технологій у процесі викладання іноземних дозволяє суттєво підвищити якість іншомовної підготовки студентів немовних факультетів. Інноваційні технології з використанням комп'ютерних навчальних програм дозволяють тренувати різні види мовленнєвої діяльності та поєднувати їх у різних комбінаціях, що дозволяє усвідомити мовні явища, сформувані іншомовні здібності, автоматизувати мовну та мовленнєву діяльність, створювати реальні комунікативні ситуації.

Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів немовних факультетів може відбуватися у процесі засвоєння соціальних ролей, які властиві певному культурному суспільству. Засвоєння ролей відбувається у взаємодії, де контакт між суб'єктами є умовою та наслідком продуктивного спілкування. Тому необхідно звертати увагу студентів на розуміння та усвідомлене використання в процесі комунікації моделей іншої для них культури для адекватного їх засвоєння.

Соціально-рольову взаємодію слід розглядати як форму організації спілкування на заняттях з іноземної мови на немовних факультетах, де відбувається накопичення матеріалу, обмін інформацією, спільна діяльність. Соціально-рольова взаємодія особистісно орієнтована та передбачає діалог як основну форму взаємодії партнерів у мовленнєвих ситуаціях [3].

У процесі соціально-рольової взаємодії студенти немовних факультетів ознайомлюються з мовленнєвими задачами, усвідомлюють свої права та обов'язки, знають та прогнозують

послідовність дій, будують свою мовленнєву поведінку у відповідності з соціокультурними і соціолінгвістичними нормами іншомовної культури. Тематична наповненість ситуацій залежить від особистих потреб комуніканта та його особистого ставлення до ситуації. Така взаємодія дозволяє студентам досягти основної мети навчання – здійснювати продуктивне, автентичне спілкування на міжкультурному рівні.

Необхідно підкреслити важливість формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних факультетів, яка виявляється у розвитку вмінь та навичок міжособистісного спілкування в усній, писемній та мультимедійній формах через застосування усних та писемних комунікативних здібностей, сучасних технологій соціально-рольової взаємодії з метою співробітництва та міжособистісної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Неверова Н.В., Рыбакова Л.В. Основы формирования коммуникативной компетенции в процессе иноязычного общения у студентов неязыкового вуза. *Теория и методика профессионального образования*. 2017. №2. С. 96-102.
2. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование: готовим к диалогу культур : пособие для учителей. Минск, 2003. 184 с.
3. Суйская В.С. Обучение межкультурному диалогическому общению будущих бакалавров в ходе социально-ролевого взаимодействия : дис. ... канд. пед. наук. Н. Новгород. 2013.
4. Щукин А.Н. Методика обучения речовому общению на иностранном языке. М., 2011. 452 с.

The article deals with the foreign language communicative competence as the ability of an individual to conduct oral and written communication by means of foreign language in professional activity and society. The process of its formation includes the development of cognitive, activity and professional characteristics of personality.

Key words: communicative competence, foreign language communication, students of non-language faculties.

Отримано: 22.02.2019

УДК 81-115:811.162.4*373

Н. І. Дворницька, кандидат філологічних наук, доцент

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ

У статті доводиться доцільність застосування порівняльно-історичного методу під час навчання іноземним мовам. Використання означеного мовознавчого прийому демонструється на прикладі вивчення явища міжмовної енантіосемії. Аналіз проводиться із застосуванням елементів етимологічного дослідження.

Ключові слова: порівняльно-історичний метод, іноземні мови, міжмовна енантіосемія, етимологічний аналіз.

Очевидно, що вся система мови, її будова, склад в даний час є результатом всієї попередньої історії, всього попереднього розвитку і, навпаки, «отим механізмом в известное время обуславливается дальнейшее развитие языка» [2, с.1].

Саме тому надзвичайно актуальним для сучасного стану мовознавства є вирішення проблем саме історичної мовної динаміки, що дозволить виявити закономірності розвитку мови в цілому, еволюцію окремих елементів, закономірності основоположних та окремих процесів в мовній системі.

Ідея динамічного підходу до системного вивчення мови, запропонована видатним лінгвістом І.О. Бодуеном де Куртене, до недавнього часу нерідко піддавалась сумнівам. Науковий авторитет Ф. де Сосюра не дозволяв ставити під сумнів висунуту свого часу ученим тезу про те, що мовні зміни в діячості носять одиничний та випадковий характер і, відповідно, мова як система може досліджуватись лише в сфері синхронії. Суперечливість даного ствердження найбільш очевидна в словотворенні та лексикології, під час аналізу ряду лексичних процесів, оскільки утворення нових слів та їх подальше функціонування «в своей сущности исторично... и имплицитно представляет о процессе» [6, с.17].

Діалектичний взаємозв'язок синхронного та діячного підходів до явищ та процесів в лінгвістичних об'єктах обґрунтовує «единственно верный принцип рассмотрения языковых явлений» [4, с.11]. Оскільки діячність передбачає дослідження закономірностей розвитку мови, що ґрунту-

ється на порівнянні синхронних зрізів як однієї мови, так і кількох лінгвістичних систем в історичному аспекті, видається цілком очевидною доречність використання порівняльно-історичного методу під час різноаспектних лінгвістичних досліджень та в процесі вивчення іноземних мов. Абсолютно очевидно, що саме порівняння мовних фактів (особливо генетично споріднених лінгвістичних) значно полегшує вивчення та викладання іноземних мов. Історичний аспект співставлення, порівняльне спостереження над елементами генетично споріднених мов дозволяє зрозуміти особливості їх формування, розвитку, функціонування, поглиблює процес аналізу, робить його науково обґрунтованим, цікавим.

Цей підхід видається істинно науковим, оскільки дозволяє не тільки фіксувати та описувати мовні явища, але й пояснювати їх, виявляючи причини, закономірності та тенденції еволюції. Для успішного дослідження застосовується етимологічний аналіз у поєднанні з текстологічними екскурсами у порівняльному аспекті, що в останніх наукових працях визначено як принцип генетичної об'єктивності.

Актуальність статті полягає в спробі продемонструвати доцільність порівняльно-історичного методу дослідження мовних явищ на різних рівнях лінгвістичних систем, що викладаються як іноземні.

Мета статті полягає в демонстрації застосування методу в процесі лінгвістичного аналізу деяких лексичних

явищ, зокрема міжмовної енантіосемії, в аспекті порівняння даних різних мов на основі етимологічного аналізу.

Цілком доречним видається порівняльно-історичний аспект вивчення одного з найцікавіших явищ в лексичі індоєвропейських мов – енантіосемії, що передбачає розвиток у слові антонімічних значень, їхню поляризацію (розвиток двох слів з однієї лексеми). Енантіосемія, що може розвиватися як в одній мові, так і в різних лінгвосистемах, демонструючи бінарність протиставлень, єдність протилежностей, з точки зору лінгвістичних процесів ще раз доводить (на основі етимологічного аналізу) спільність походження різномовних лексем.

Так, індоєвропейська лексема **ghostis* («чужий», «іншоплеменний») трансформується в латині в іменник *hostis* («ворог»), в німецькій мові – в лексему *Gast* («гість», «запрошений»), в українській лінгвосистемі – *гість*, відповідно, в російській мові – *гость*, польській лінгвосистемі – *gosć* тощо. Тобто процес міжмовної енантіосемії призводить до того, що відпочаткова сема «чужий», спільна для всіх індоєвропейських мов, поступово розвивається, диференціюючись у два протилежних значення. Отже, давня мова (а, відповідно, наші пращури) передбачала, що «чужий» – це той, з ким можуть сформуватися відповідні (доброзичливі, гостинні або ворожі) стосунки. Давня лексема (як і давні поняття й світосприйняття) демонструють спільність походження не тільки мови, але й ментальності праіндоєвропейців, що поступово (в процесі еволюції) набуває специфічних рис.

Заслугує особливої уваги історія праслов'янської лексеми **rekti*, основна сема якої пережила процес енантіосемії в різних слов'янських мовах. Так, в старослов'янській мові формується дериват *РЪЧЬ* зі значенням «слово, промова»; відповідно – в болг. – *реч* «слово», сербохорв. – *ријеч* «слово», чеськ. – *reč* «слово», словц. – *reč* «слово», в.-луж. – *reč* «слово», але – в українській лінгвосистемі лексема *річ* означає «предмет, річ», відповідно, й в польській мові іменник *rzecz* функціонує в значенні «предмет, річ».

Завдяки етимологічному аналізу в аспекті порівняльно-історичного дослідження співставляємо цей лексемний ряд з лексемою мови санскрит **rekaṭi*, що мала глибоке дихотомічне значення «впорядковувати, наводити лад, умовляти, творити», тобто відпочатково об'єднувала бінарні значення «слово/діло».

Представлений аналіз яскраво ілюструє давню лінгвофілософську концепцію про те, що мова, як і прадавні письмена, є божественним творінням, одкровенням Вищого Логосу. Читасмо в Біблії: «Скрижалі були справою Божою, а письмена, начертані на скрижалях, були письменами Божими» (Ісход. 22, 15). Означена концепція стверджує, що звук мови є кодом Всесвіту, в ньому закладено вищий сенс й вищу енергію творіння й безсмертя. Відповідно, слово та звук мали чудодійну силу творіння, відродження й знищення.

УДК 811.111'373.6'366

І. М. Дяконович, старший викладач

ЕТИМОЛОГІЯ АНГЛІЙСЬКИХ СЛІВ З АФІКСОМ 'DE-'

У статті розглядається етимологія декількох англійських популярних слів, які наведені, як приклад, у роботі Масквела Нурнберга, а також проводиться невелике дослідження етимології англійських слів з префіксом «de-» з зважанням на два значення даного афіксу: 1) відокремлення у просторі, 2) в переносному значенні причиною чогось. Зазначається необхідність знання латинської мови, яка є джерелом багатьох запозичень в англійській мові.

Ключові слова: афікс, префікс, етимологія, походити, латина, значення.

Заглиблюючись в історію слова, не завжди легко зрозуміти, звідки воно пішло. Мовознавство, а саме історичне, досліджує етимологію слів. Саме слово «етимологія» є транслітерацією грецького складного слова «ἔτιμον», що означає «правда», «істина» та «λόγος», слова, яке є частиною низки слів у будь-якій європейській мові, і яке означає «слово, наука» [2]. Тобто, істинне, правдиве значення слова не завжди є на поверхні самого слова, яке приходить в світ акустично, або ж у письмовій формі. Етимологією мови займалося багато мовознавців. Так, свій внесок в історичне мовознавство зробили Ф. Бопп, Р.К. Раск, Я. Грім, А.Ф. Пошг, А. Шлейхер, Ф. Діц, Ф. Міклошич. Уже у ХХ столітті до них приєднався

Можливо, саме цим слід пояснити, що лексема **rekaṭi* споконвічно мала бінарне значення «слово/діло», яке давніми сприймалося як єдине поняття, а для сучасної людини стало антонімами.

Бінарність означеної лексеми, дихотомічність поняття доводять дані й інших мов, мертвих й сучасних живих. Наприклад, д.англ. *cheatta* «предмет, річ», але сучасне англ. *chat* «балачки»; хет. *memiia* «предмет, річ», але водночас «мова, слово»; вірм. *ban* «слово», але також «предмет»; нім. *dingen* «говорити», але *Ding* «предмет, річ».

Дослідження доводять, що порівняльно-історичний метод є ефективним при вивченні не тільки лексичних явищ в різних мовних лінгвосистемах. Даний метод дає очевидні результати під час дослідження граматичних трансформацій, формування акцентологічних та орфоепічних особливостей лінгвосистем. Порівняння означених явищ в історичному аспекті поглиблює процес навчання іноземним мовам, оскільки дозволяє не тільки фіксувати та описувати мовні явища, але й пояснювати їх, виявляючи причини, закономірності та тенденції еволюції.

Список використаних джерел:

1. Бодуэн де Куртене И.А. Избранные труды по общему языкознанию : в 2 т. М. : Изд-во АН СССР, 1963. Т. 1. 384 с.
2. Дмитриева О.И. Диахрония, синхрония, динамика: проблема синхронно-диахронного исследования словообразовательных подсистем. *Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 2. Языкознание*. 2012. №2. С. 42-46.
3. Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики индоевропейских языков. М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1996. 416 с.
4. Николаев Г.А. Русское историческое словообразование: Теоретические проблемы. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1987. 152 с.
5. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / пер. с фр. 5-е изд. М. : Кн. дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 256 с.
6. Трубачев О.Н. Синхрония, диахрония – und kein Ende... (маргиналии по русскому историческому словообразованию). *Исследования по русскому историческому словообразованию*. М. : Изд-во РАН, 1994. 628 с.
7. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / за ред. О.С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1966.

The article proves the expediency of applying the comparative historical method in learning foreign languages. The use of this linguistic technique is demonstrated by the example of studying of the phenomenon interlingual enantiosemeia. Analysis is carried out with element of etymological research.

Key words: comparative historical method, foreign languages, interlingual enantiosemeia, etymological analysis.

Отримано: 22.02.2019

Масквел Нурнберг, американський мовознавець польського походження, який свою любов до слова передав своїм учням, позаяк тривалий час (36 років) викладав англійську мову у школі Абрама Лінкольна в Брукліні (Нью Йорк) [1, с.79]. Свою працю «The mystery and wonder of words» («Тємниця і загадка слова») Нурнберг розпочинає цитатою з п'єси Вільяма Шекспіра «Король Річард II»: «How long a time lies in one little word!» («Скільки часу вміщає в собі слово!»). Далі Нурнберг розкриває читачу темницю таких слів, як: *companion* (товариш), *breakfast* (сніданок), *good bye* (до побачення), *alphabet* (абетка). Згідно Нурнберга слово «breakfast» складається з двох коренів (основ) «break» (ламати) «fast» (піст

(*rel.*)), тобто, англійське слово «breakfast» (сніданок), це той прийом їжі, який припиняє найкоротше нічне утримання людини від їжі, що англійською звучить «fast» (піст) (Через об'ємну полісемію англійської мови, слово «fast» закріпилося у свідомості тих, хто вивчає англійську, як іноземну, як прикметник «швидкий»). Англійське слово «alphabet», як і українське «абетка» мають очевидну етимологію: грецька назва перших літер упорядкованої структури літер «*αλφα*» (альфа) та «*βητα*» (бета). Прощальний англійський вираз «good bye» вміщує щонайменше декілька століть, згідно Нурнберга. Так, давно, за часів Шекспіра, англійці, прощаючись з кимось, бажали людині, з якою розлучались, залишатись з Богом. В Україні досі батьки таким виразом традиційно проводжають дітей у далеку путь. З плином часу, через притаманний людям поспіх, ця фраза «God be with you» редукувалась до знайомого нам «good bye» [1, с.80].

В допомозі читачеві, який цікавиться корінням слова існують етимологічні словники. Переважно такі лексикографічні джерела розраховані на підготовленого мовознавця. До прикладу, в англійських словах з префіксом *de-*, значення самого афікса вже не пояснюється: decrease, desert, delude, deject, decline, detour, deviate, deviant, defeat, тощо, позаяк в етимологічному словнику окремою статтею подано, власне, значення самого префікса *de-*, який походить від латинського прислівника та приєднання «*de*» зі значенням відокремлення у просторі, а в переносному значенні він є співвідносним з причиною чогось [5]. Цей афікс поширений і в французькій мові, тому запозичені слова з ним також мають подібне до латинського прислівника значення «відокремлення від чогось»: *deice* (почистити від льоду), *deorbit* (зійти з орбіти), *delete* (стерти, не залишити слідів). А у відомому всім латинському вислові «*de iure*» (укр. *де-юре*), (англ. *dejure*) «*de*» має вище згадане значення «відповідно до», «згідно з». Так само співвідносимо з фактами вираз «*de facto*» [5]. Володіючи інформацією про афікс *de-*, можна самостійно (без етимологічного словника) припустити значення англійського слова «desert», як місця покинутого, як спустошену землю, а відтак, зрозуміле й значення дієслова «desert», яке прийшло в англійську мову з французької, і яке ми також вживаємо в українській, але у вузькому значенні «дезертирувати», «покидати військове місце дислокації» [4, с.201]. Інше англійське слово «despair» також має префікс *de-*, а корінь «-s-pair». Не звертаючись до словника, робимо припущення, що слово «s-pair» при зміні кореневої голосної, явище притаманне багатьом європейським мовам, нагадує слово «spir(it)», що значить «дух», «запал», «характер», тому слово «despair» означає «без духу, характеру, запалу». Всі тлумачення походжень слів є відносними, адже кожна мова проходить процес розвитку і змін. Одні слова виходять із вжитку і часом, з певним соціальним прошарком населення, яке вимирає, втрачається й значення цих слів. До прикладу, в українській мові вже не функціонують старі форми інфінітива таких дієслів, як «пекти – печи, бігти – бігчи», і якщо наступне покоління українців не читатиме класичну українську літературу XIX, початку XX століття, їм потрібно буде пам'ятати про чергування приголосних при словозміні, щоб ідентифікувати архаїзми.

УДК 378.016:811.112.2'367.635

О. О. Добричук, кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови

МОДАЛЬНІ ЧАСТКИ: ТРУДНОЦІ ПРИ ПОЯСНЕННІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

У статті розглядаються особливості використання модальних часток при навчанні німецькій мові як іноземній; аналізуються дидактичні труднощі при поясненні цієї теми, а також пропонується власний підхід до розгляду даного питання.

Ключові слова: модальні частки, контекст, пояснення, Motive.

За сучасних умов розвитку суспільства питання формування комунікативних навичок з будь-якої іноземної мови є дуже важливим. Проте не лише граматично-вірно побудовані речення та великий запас слів говорять про те, що студент володіє мовою. Живе спілкування відрізняється від академічного, воно характеризується емоційністю та жвавістю. Щоб наблизитися до такого «живого» спілку-

вання потрібно використовувати різні засоби суб'єктивної модальності, до яких належать і модальні частки (надалі МЧ). О.К. Садикова справедливо зауважує: «Розмовна мова без модальних часток сприймається носіями німецької мови як суха, нелюб'язна, занадто категорична. Володіння німецькою розмовною мовою передбачає правильне вживання модальних часток» [1, с.188]. Отже, навчання студе-

нту потрібно використовувати різні засоби суб'єктивної модальності, до яких належать і модальні частки (надалі МЧ). О.К. Садикова справедливо зауважує: «Розмовна мова без модальних часток сприймається носіями німецької мови як суха, нелюб'язна, занадто категорична. Володіння німецькою розмовною мовою передбачає правильне вживання модальних часток» [1, с.188]. Отже, навчання студе-

нту потрібно використовувати різні засоби суб'єктивної модальності, до яких належать і модальні частки (надалі МЧ). О.К. Садикова справедливо зауважує: «Розмовна мова без модальних часток сприймається носіями німецької мови як суха, нелюб'язна, занадто категорична. Володіння німецькою розмовною мовою передбачає правильне вживання модальних часток» [1, с.188]. Отже, навчання студе-

нту потрібно використовувати різні засоби суб'єктивної модальності, до яких належать і модальні частки (надалі МЧ). О.К. Садикова справедливо зауважує: «Розмовна мова без модальних часток сприймається носіями німецької мови як суха, нелюб'язна, занадто категорична. Володіння німецькою розмовною мовою передбачає правильне вживання модальних часток» [1, с.188]. Отже, навчання студе-

Список використаних джерел:

1. Дяконович І.М. Unfinished Message to Your Heart: антологія американського оповідання XX століття. Кам'янець-Подільський : ПП Міркотан А.Г., 2014. 214 с.
2. Етимологія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F>.
3. Shakespeare W. Richard II. New York : Living Shakespeare, INC. 32 p. URL: <ftp://http://www.stjoes.org/ourpages/auto/2016/1/28/56444559/King%20Richard%20II%20script.pdf>.
4. Houghton Mifflin Beginning Dictionary. Boston : Library of Congress, 1989. 816 p.
5. Online etymology dictionary веб-сайт. URL: <https://www.etymonline.com/search?q=de>.

The article deals with the origin of some popular English words the etymology of which is given by Maxwell Nurnberg in his «The mystery and wonder of words». It studies the origin of English words that have prefix 'de-'. The studied examples exemplify two Latin origins of prefix 'de-', one of them is with connotation «separation», the other has figurative meaning of the reason of the notions. The importance of Latin is considered to be essential in finding out the origin of words since many English words are borrowed from it.

Key words: affix, prefix, etymology, originate, Latin, meaning.

Отримано: 22.02.2019

нтів правильного використання МЧ у своєму мовленні і визначає **актуальність** даної статті.

Мета статті – розглянути основні труднощі при поясненні теми Modalpartikeln та проаналізувати особливості використання МЧ у підручнику Motive (A1, A2), запропонувати оптимальний підхід при вивченні даної теми на заняттях німецької мови.

Пояснення теми «Modalpartikeln» є певним викликом для викладача німецької мови, адже у вітчизняній дидактиці немає чіткого підходу до вирішення питання: а як саме пояснити студенту, яку МЧ потрібно вживати у певній ситуації. Це пов'язано із наступними чинниками:

1. Досі лінгвісти не прийшли до єдиного визначення МЧ. Головним фактором при їх вивченні залишається **контекст**. Саме тому стає практично неможливо створити певний комплекс вправ для засвоєння цієї теми.
2. Також, досі точно не встановлена конкретна кількість МЧ німецької мови. Кожна МЧ має не одне і не два значення, вони є **багатозначними**. Отже, надзвичайно важко відокремити одну МЧ і назвати усі її значення. Це зробити майже неможливо, як і проаналізувати усі можливі ситуації її використання.
3. Ще однією із труднощів при поясненні теми «Modalpartikeln» є їх **омонімія**. МЧ часто можна сплутати із іншими частинами мови (сполучниками, прислівниками, тощо).
4. Також важливу роль відіграє **інтонація**, під впливом якої МЧ змінюють своє значення. Саме тому МЧ краще вивчати та аналізувати за допомогою аудіовізуальних засобів.
5. МЧ допомагають зрозуміти цілі та наміри мовця, його емоційну оцінку змісту висловлювання, його очікування, тобто виявляють прагматичну спрямованість висловлювання. МЧ **емоційно забарвлені**, вони передають найглибші відтінки значення вислову, речення, тексту. Трудність полягає у тому, що для вираження однієї емоції можна підібрати декілька МЧ.

Дослідник І.В. Нікіфоренко констатує той прикрий факт, що МЧ приділяється зовсім мало уваги при вивченні німецької мови як іноземної, про них подекуди не пишуть жодного слова у навчальних посібниках, а якщо і згадують, то дуже коротко [5, с.247]. Закордонні науковці притримуються тієї ж думки, детально аналізуючи сучасний підручник Menschen A 1.1 (2012 vom Hueber Verlag). Дослідники приходять до висновку, що МЧ у даному навчальному посібнику з'являються у текстах та діалогах імпліцитно, без жодного пояснення. Вони наголошують, що деякі вправи, в яких пропонується вживати МЧ зовсім не диференціюють їх як МЧ, наголошуючи на омонімії МЧ, що плутає не лише студента, але й викладача. Також немає в Arbeitsheft і тренувальних вправ до теми Modalpartikeln [2].

Проаналізувавши підручник Motive (A1, A2), зазначимо, що автори навчального посібника не дають жодного пояснення теми Modalpartikeln. В Arbeitsheft у рубриці Lernwortschatz подається перелік невідомих слів, серед яких пропонується деякі МЧ, проте не зазначається, що ці слова належать до категорії МЧ.

У навчальному підручнику Motive МЧ подаються також імпліцитно, хаотично та не систематизовано. Вони зустрічаються у текстах різних типів, інтернет-форумах, діалогах, як у прямій мові, так і у словах автора, а також у назвах підрозділів. Так як тексти несуть яскраво виражене емоційне забарвлення, то у кожному з них є МЧ. Тексти переважно побудовані на контрасті думок та поглядів, тому для підсилення певної думки використовуються МЧ, зокрема, найчастіше *doch*, саме на початку речення з метою розмежування двох поглядів на одну проблему. Зазначимо, що саме МЧ *doch* зустрічається найчастіше (47 разів). Проте у підручнику також розпізнаємо і наступні МЧ: *ja, na ja, schon, mal, aber, eben, auch, denn*.

Автори підручника Motive пропонують завчати стали висловлювання або використовувати конкретні фрази, у яких є МЧ, для автоматизації певної конструкції при роботі у парах, тощо, наприклад: Das geht *doch* nicht! Das geht *gar* nicht! Das ist *doch* kein Problem. Das ist *doch* nicht (so) schlimm. Das macht *doch* nichts. Hören wir *doch* die Lösung. Aber das stimmt *doch* nicht. Da fehlt *doch* etwas. Was *denn*? Wann hast du *denn* Zeit? Wann *denn*? [3; 4].

Такий підхід до вивчення МЧ, на думку багатьох дослідників [2; 5; 6] є найоптимальнішим при вивченні німецької мови як іноземної. Саме за допомогою так званих Chunks (слова, які у поєднанні утворюють логічну єдність, слово вивчається не ізольовано, а у контексті) вивчення МЧ та їх коректне застосування стає можливим вже на початковому етапі вивчення мови. На нашу думку, викладачеві не варто заглиблюватися у правила використання МЧ, їх функції та ознаки, тощо. Студентам не потрібно пояснювати усі значення кожної МЧ.

Ми пропонуємо наступний підхід при вивченні теми Modalpartikeln:

1. Повідомити студентам про таку частину мови як МЧ, дати визначення МЧ.

Зазначити, що основною сферою вживання МЧ є діалогічне повсякденне мовлення. Наголосити на наступних основних особливостях МЧ:

- значення МЧ залежить від контексту;
  - МЧ емоційно-забарвлені та багатозначні.
2. Важливо також звертати увагу на інтонацію в реченні та смисловий наголос.
  3. Навчити розпізнавати МЧ та не плутати їх з іншими частинами мови.
  4. Намагатися зупинитися на кожній МЧ, яка трапляється у текстах та аналізувати її емоційний вплив на все висловлювання. Таким чином у студента сформується уявлення, в яких саме ситуаціях потрібно вживати конкретну МЧ.
  5. При можливості намагатися перекласти МЧ рідною мовою (українська мова володіє дуже розгалуженою системою часток), щоб акцентувати увагу на МЧ, а не упускати її з поля зору.
  6. Враховуючи той факт, що МЧ є типовими «Gesprächswörter», пропонуємо створювати ситуації із повсякденного життя на заняттях, якомога більше використовувати метод рольової гри. Важливим фактором при вживанні МЧ у діалогічному мовленні відіграє емоційність студентів. На нашу думку, потрібно створювати такі ситуації, в яких студенти можуть продемонструвати свої емоції: незадоволення, обурення, захоплення, тощо. Адже чим приватнішою стає розмова, тим частіше у ній зустрічаються МЧ.

Отже, однією із важливих навчальних цілей на занятті німецької мови є розвиток здібностей використовувати іноземну мову по можливості коректно у повсякденних ситуаціях. Саме тому МЧ повинні вивчатися як «типові розмовні слова», які допомагають зробити мову іноземця більш живою та близькою до мови носія. Нажаль, у навчальному підручнику Motive A 1 та A 2 немає жодного пояснення використання МЧ, чому саме ця частка, а не інша. На викладача покладене завдання пояснити студентам ситуативно та контекстуально значення тієї або іншої МЧ та спонукати до використання МЧ у власному мовленні.

Список використаних джерел:

1. Садикова О.К. Модальні частки для вираження емоцій у німецькій розмовній мові. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. пр. Хмельницький : ХНУ, 2009. Вип. 4. С. 188-190.
2. Filho E., Lima Th., Barros B. Modalpartikeln im DaF-Unterricht: Vermittlung und Lehrwerkanalyse. *Caderno de Letras*. 2017. № 29. S. 51-65.
3. Krenn W., Puchta H. Motive: Kursbuch. München : Hueber Verlag GmbH&Co. KG, 2016. 244 S.
4. Krenn W., Puchta H. Motive: Arbeitsbuch. München : Hueber Verlag GmbH&Co. KG, 2016. 244 S.
5. Nikiforenko I.V. Modalpartikeln im DaF-Unterricht. *Записки з романо-германської філології*. 2010. Вип. 25. С. 246-250.
6. Pittner K. Modalpartikeln in neueren Lehrwerken für Deutsch als Fremdsprache. In: N. Hinrichs, A. Limburg (eds.), *Gedankenstriche – Reflexionen über Sprache als Ressource. Für Wolfgang Boettcher zum 65. Geburtstag*. Tübingen: Stauffenburg, 171-184. URL: <http://homepage.ruhr-uni-bochum.de/~Karin.Pittner/ModalpartikelnDaF.pdf>.

The article deals with the peculiarities of the use of modal particles in the teaching of German as a foreign language; analyzing didactic difficulties in explaining this topic, and proposes an own approach by working with modal particles.

Key words: modal particles, context, explanation, Motive.

Отримано: 22.02.2019

ГЕНДЕР ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ

Стаття присвячена вивченню гендерних відносин за допомогою невербальних засобів комунікації. У ній ми визначили спільні та відмінні невербальні засоби спілкування, які виражають емоції та почуття у певних комунікативних актах, що є характерними для осіб обох статей. Для нашого дослідження було використано фрагменти з англійської художньої прози таких авторів як Джордж Мойєс та Скотт Фіндджеральд.

Ключові слова: гендерний аспект, невербальна комунікація, невербальні знаки спілкування, жести.

У художньому дискурсі гендер простежується в образах персонажів, які є втіленням не лише уяви автора, а й певних його інтенцій. При створенні чоловічого та жіночого образу автор використовує різноманітні лексичні, синтаксичні та стилістичні засоби для того, щоб уможливити сприйняття образу героя читачем, виокремити героя серед інших персонажів оповідання, його вчинків протягом історії. А ще кожен художній образ включає у себе основні естетичні категорії того часу у якому він живе. Сюди відносять і етику спілкування, і етику поведінки і етику моди. Комунікативно-прагматична поведінка героїв сюжетної лінії оповідання теж розставляє акценти гендерних ознак.

Невербальна комунікація здійснюється при особистому контакті. Як відомо ці засоби можуть супроводжувати комунікативний акт або і здійснюватися окремо без вербалізації мовлення. Невербальні знаки спілкування можна розподілити на 3 основні групи: мова тіла, пара лінгвістичні засоби, одяг. Мова тіла може розповісти про почуття і наміри комунікантів. Значення пози, положення кінцівок, пальців рук не завжди визначені спочатку, вони залежать від контексту.

Мова тіла включає у себе 5 компонентів:

1. Жести: спосіб знакової використання рук (махати рукою з іншого кінця залу, вказувати на зріст та інші розміри, вказувати пальцем; професійно: футбольні арбітри вказують на центр поля чи у сторону воріт).
2. Міміка: спосіб використання виразу обличчя (в першу чергу очі – дзеркало душі, рот, найдрібніші різниці у посмішці та погляді, підняті брови у здивуванні, гніві, страху чи привітанні).
3. Положення тіла: спосіб тримати себе (розслаблене положення передає довіру до співрозмовника).
4. Проксемика: спосіб використання простору (на це впливає вік та стать комунікантів, зазвичай незнайомі люди тримають від себе на відстані витягнутої руки).
5. Тактильна комунікація: дотик (говорить про взаємні відношення, статусі, ступінь дружби між мовцями) [2, с.3].

Парамова говорить про те, як інтерпретувати слова, паралінгвістичні жести супроводжують мовлення, доповнюють емоційну сторону дискурсу (присвиснути від здивування, зітхнути від відчаю чи від захоплення). До паралінгвістичних понять можна віднести і мовленнєві суперсегментні засоби: інтонацію, тон голосу і навіть гучність [1, с.56-58].

Креолізований текст являє собою поєднання вербальних та інших семіотичних систем у межах одного спілкування.

Наприклад, інтонація наголошення певних слів у реченні надає можливість читачеві зрозуміти основну думку сказаного. Наприклад, герой наголошує у реченні на тому, що він робить кожен день наголошуючи на словах у реченні. Наголошення певних слів у реченні характерне як для жіночого, так і для чоловічого мовлення.

'I don't do anything, Miss Clark. I can't do anything anymore. I sit. I just about exist.' [4, с.107].

Основним із засобів для створення певного ефекту тако-го як хвилювання, розгубленості чи занепокоєння автор вживає у репліках героїв паузи, які є характерними для представників обох статей. У наведеному прикладі дівчина не знає як повідомити своєму колишньому хлопцю про те, що вона збирається вийти заміж за іншого, тому намагаючись це розповісти вона хвилюється і зачасти робить паузи при розмові.

'I thought – well, we thought – that it would only be right to let you know ... but, well, here's the thing. Rupert and I are getting married.'

I stood very still, calculating whether I could turn round without being heard.

The woman continued, lamely. 'Look, I know this is probably a bit of a shock to you. Actually, it was rather a shock to me. We – it – well, it only really started a long time after ...'

My arms had begun to ache. I glanced down at the basket, trying to work out what to do. 'Well, you know you and I ... we ...' [4, с.139].

Переривання фраз характерне для жінок, воно надає час та можливість зібратися з думками.

'Do you think ... ?' I could see her working out the best way to put it. 'Do you think you'll win?' Like it was some kind of contest'. [4, с.56].

Привітання можна виразити не лише за допомогою певних слів, а й за допомогою певних жестів. Варто зазначити, що у ході дослідження нами було встановлено, що жінки зазвичай вітаються у словесній формі, а чоловіки потискають один одному руки або хлопають по плечах:

«Hello, Wilson, old man», said Tom, slapping him jovially on the shoulder.

«How's business?»

«—So I took one look at him», said Mr. Wolfsheim, shaking my hand earnestly, «and what do you think I did?»

«What?» I inquired politely. [3, с.25].

Неправильно вимовлені звуки, поспішність вимовлення певних слів та фраз у реченні, або навпаки пауза на певних відрізках речення може говорити про певні наміри героя, про певні фізичні вади.

He looked at me sideways – and I knew why Jordan Baker had believed he was lying. He hurried the phrase «educated at Oxford», or swallowed it, or choked on it, as though it had bothered him before. And with this doubt, his whole statement fell pieces, and I wondered if there wasn't something a little sinister about him, after all [3, с.43].

Кивок головою зазвичай уживається чоловіками та жінками для того щоб підтвердити якусь сказану інформацію, при чому чоловіки та жінки в однаковій мірі використовують даний жест.

«Don't talk. I want to hear what happens».

«Is something happening?» I inquired innocently. «You mean to say you don't know?» said Miss Baker, honestly surprised. «I thought everybody knew».

«I don't».

«Why» – she said hesitantly, «Tom's got some woman in New York».

«Got some woman?» I repeated blankly. Miss Baker nodded [3, с.21].

Жест пожимання плечима можна трактувати як показ героєм невпевненості або не знання чогось. Цей жест характерний більше для чоловіків ніж для жінок.

«See!» he explained. «It went in the ditch».

The fact was infinitely astonishing to him, and I recognized first the unusual quality of wonder, and then the man – it was the late patron of Gatsby's library.

«How'd it happen?» He shrugged his shoulders.

«I know nothing whatever about mechanics», he said decisively.

«But how did it happen? Did you run into the wall?» [3, с.168].

Чоловіки та жінки у рівній мірі використовують посмішку, яка може передавати будь-які емоції починаючи від захоплення і завершуючи презирством.

He smiled understandingly – much more than understandingly. It was one of those rare smiles with a quality of eternal reassurance in it, that you may come across four or five times in life. It faced – or seemed to face – the whole external

world for an instant, and then concentrated on you with an irresistible prejudice in your favor [3, c.56].

«Now you're started on the subject», she answered with a wan smile. «Well, he told me once he was an Oxford man» [3, c.43].

Для жінок характерна занадто емоційність. Так для того щоб виразити різні види почуттів жінки вдалися до плачу: в одному випадку це була заздрість, а у іншому відчай та розгубленість:

«Oh, you want too much!» she cried to Gatsby. «I love you now – isn't that enough? I can't help what's past». She began to sob helplessly. «I did love him once – but I loved you too» [3, c.167].

Suddenly, with a strained sound, Daisy bent her head into the shirts and began to cry stormily. «They're such beautiful shirts», she sobbed, her voice muffled in the thick folds. «It makes me sad because I've never seen such – such beautiful shirts before» [3, c.45].

Під час досліджень, нами було виявлено багато жестів, які супроводжували розмову двох героїв та передавали їх емоції та задуми. Наприклад, коли мати головного героя хвилювалася при розмові із сином, вона завжди рухала хрестиком, що висів у неї на шії.

Mrs Traynor was holding the cross at her neck with slim white fingers. She moved it backwards and forwards along its thin gold chain, a nervous habit [4, c.91].

Відчуття тривоги та нерішучості може передаватися також за допомогою жестів. Наприклад, головна героїня, не знаючи що їй робити і як поводитись, вертить шарфом, таким способом показуючи нерішучість.

She was wearing a brown shearling gilet, the kind of thing that would have made me look like a yeti, and a pale-grey cashmere scarf around her neck, which she began to fiddle with, as if she couldn't decide whether to unwrap herself or not [4, c.17].

Варто зазначити на тому, що для жінок є характернішим відчуття тривоги та переживання. За даними нашого дослідження у тексті було виявлено 16 ситуацій, коли жінки були у стані тривоги, у той час коли чоловіки виражали занепокоєння лише 7 разів. Кивок головою це звичай жест, який виражає схвалення. За даними дослідження можна зробити висновок, що чоловіки та жінки у однаковій мірі використовують цей жест (жінки – 46 разів, чоловіки – 39).

I put my coffee cup on the table. I did it carefully, so that it didn't clatter. 'I'm doing my best, Mrs Traynor.'

'I know, Louisa.' She nodded. I let myself out [4, c.42].

He shook his head, and partially opened his mouth. 'Cold drink?' He nodded [4, c.177].

Бажання сказати комусь неправду також видає людину, на прикладі з нашого дослідження ми можемо чітко це побачити:

I am pretty hopeless at keeping secrets. Treena says I touch my nose as soon as I even think of lying [4, c.154].

Плескання рукою по спині може вважатися жестом схвалення та сприйняття людини як свого друга.

'Good job,' Nathan said, clapping me on the back as he let himself out, but I found it hard to believe it had been [4, c.97].

Варто також зазначити, що такий жест характерний більше для осіб чоловічої статі, так у тексті якому ми досліджували чоловіки вдавалися до такого жесту 6 разів, а жінки лише раз.

Взяти когось за руку означає виявити почуття до когось, жест щоб заспокоїти когось і прояв радості. Варто зазначити, що він проявлявся у представників обох статей.

'It's good news, Steven. Really. You never know, this might be the start of a whole new independent life for Will.' I placed my hand over hers [4, c.148].

Погляди є найбільш розповсюдженим засобом невербальної комунікації. Вони можуть виражати найрізноманітніші почуття та бажання. Ось невеличкий перелік:

Здивування:

The wheelchair stopped. There was a long pause, and then he reversed and turned slowly, so that he was facing me, his hand on the little joystick.

'What?'

I faced him, my heart thumping. 'Your friends got the shitty treatment. Fine. They probably deserved it. But I'm just here day after day trying to do the best job I can. So I would really appreciate it if you didn't make my life as unpleasant as you do everyone else's.'

Will's eyes widened a little. There was a beat before he spoke again. 'And what if I told you I didn't want you here?' [4, c.163].

Задоволення:

'We're very proud,' Mum said. 'And grateful. To you. For employing her, I mean.' 'Gratitude's all mine,' Will said. He glanced sideways at me [4, c.135].

Невдоволення:

Stop staring, I told Patrick silently. Finally, he caught my eye and looked away. He looked furious [4, c.47].

Варто зазначити, що найчастіше серед невербальних жестів чоловіки та жінки використовували посмішку, при чому у різних ситуаціях: привітаннях, жартах, проханнях. У даному романі, згідно розрахунків жінки посміхаються у 2 рази частіше за чоловіків.

When Patrick spoke again, there was a faint air of martyrdom in his tone. 'It's just research that I thought might be helpful. But I'll say no more about it.'

Will looked up and smiled, his face blank, polite. 'I'll certainly bear it in mind' [4, c. 147].

I greeted Will with a broad smile and a cheery hello, and he didn't even bother to look round from the window [4, c.117].

На невербальному рівні спілкування ми визначили, що існують жести та міміка, котра є характерною для обох статей, а є й така, що належить тільки жінкам або чоловікам. Так, наприклад, плескання співрозмовника по плечу є характерним для чоловічої статі, за допомогою якого чоловіки виражають привітання або схвалення певного факту, сказаним співрозмовником. За своєю природою жінки є більш витонченими натурами, тому відчуття тривоги та переживання є більш характерним для них. Необхідно наголосити і на тому факті, що жінки є більш привітними у спілкуванні ніж чоловіки, так жінки посміхаються під час розмови у два рази частіше за чоловіків.

Список використаних джерел:

1. Кучерук О. Гендерні особливості спілкування в етикетних мовленнєвих ситуаціях. *Дивослово*. 2005. №8. С.56-58.
2. Музычук Т.Л. Русский невербальный дискурс в языковой системе и речевой деятельности : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». М., 2010. 41 с.
3. The Great Gatsby. F. Scott Fitzgerald. *Scribner*. 200 p.
4. Jojo Moyes. Me Before You. *Penguin Publishing Group*. 2012. 235 p.

The given article is devoted to the study of gender relations through non-verbal means of communication. We have identified common and distinct nonverbal means of communication that express emotions and feelings in certain communicative acts of both sexes. The fragments from the English artistic prose from the authors such as Jojo Moyes and Scott Fitzgerald were used for our study.

Key words: gender aspect, nonverbal communication, nonverbal signs of communication, gestures.

Отримано: 22.02.2019

ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-СЕРВІСУ КАНООТ НА ЗАНЯТТІ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена питанням використання онлайн-сервісу Kahoot на занятті з німецької мови у вищій школі. Розкрито алгоритм роботи із вказаним додатком та розглянуто доцільність використання його на занятті з іноземної мови.

Ключові слова: онлайн-сервіс Kahoot, тестовий контроль, іноземна мова, заняття.

Однією з найпоширеніших форм контролю у викладанні іноземної мови на сьогодні є тестовий контроль. Тестування широко використовується на усіх ланках навчання, починаючи з тренувального контролю і закінчуючи самопідготовкою та має низку переваг [1]: можливість охопити велику кількість студентів (групу чи курс) та використовувати однаковий матеріал і однакові умови процесу тестування; економія аудиторного часу, що дуже важливо при тенденції до зниження кількості аудиторних годин; зорієнтованість на сучасні технічні засоби навчання та використання комп'ютерних навчальних та контролюючих програм; збільшення об'єктивності педагогічного контролю, мінімізація суб'єктивного фактора під час оцінювання відповідей.

Метою статті є висвітлити алгоритм роботи з онлайн-сервісом Kahoot при проведенні тестового контролю на заняттях з німецької мови.

На сучасному етапі викладання іноземної мови використання комп'ютерної техніки та мережі Internet для проведення тестування є звичним явищем. Таким додатком у мережі Internet є онлайн-сервіс Kahoot [2], який дає змогу здійснювати тестування, обговорення, проводити вікторини, інтерактивні навчальні ігри тощо.

Отож, як працювати з вищезгаданим додатком? Аби розпочати роботу в онлайн-сервісі Kahoot, потрібно зареєструватися: перейти за посиланням та обрати у правому верхньому кутку опцію «Зареєструватися безкоштовно» (Sign up for free!). У першому віконці потрібно натиснути на стрілочку й обрати роль «Я – вчитель» (I'm a teacher). Нижче з'явиться ще одна віконце, де потрібно ввести назву навчального закладу. Відтак заповнити реєстраційні дані: обрати ім'я користувача (Username), зазначити свою електронну адресу та підтвердити її, обрати пароль. Аби завершити реєстрацію, слід обрати опцію «Створити обліковий запис» (Create account). Сервіс пропонує чотири форми гри. Мета, з якою Ви збираєтеся створити інтерактивну гру, допоможе визначитися з формою [3]: визначити рівень ознайомленості учасників із тією чи тією темою, чи рівень її розуміння – **вікторина (Quiz)**, влаштувати дискусію щодо певного питання, презентувати ідею й отримати щодо неї «зворотній зв'язок» – **обговорення (Discussion)**, зібрати думки, погляди учасників на ту чи ту проблему – **опитування (Survey)**, тест-гра з перемішаними відповідями – **путанина (Jumble)** (рис.1) [2].

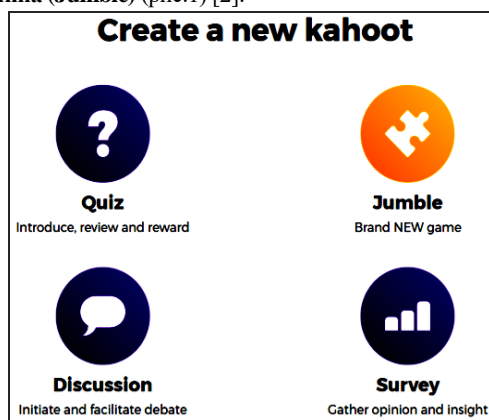

Рис. 1.

Kahoot розрахований першочергово на застосування його під час аудиторної роботи – викладач показує матеріал (завдання) на головному екрані, а в цей час студенти відповідають на питання, використовуючи спеціальний додаток для комп'ютерів або браузер на смартфонах (Android, iOS, Windows Phone). Для того щоб увійти в особистий кабінет, студенти повинні ввести спеціальний код у

своїх смартфонах, який висвітлюється на головному екрані (рис. 2) [2]. Сервіс Kahoot дозволяє дізнатися, як відповідав на запитання кожен студент, або будувати діаграми успішності усієї групи. Самі ж студенти можуть стежити за своїми результатами в спеціальних таблицях.

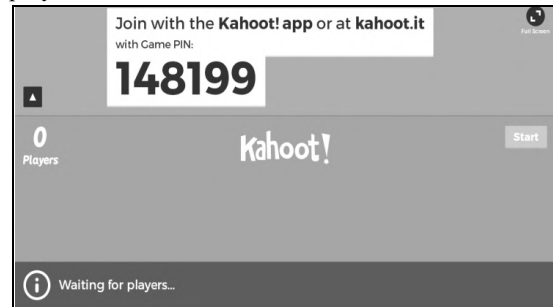

Рис. 2.

На занятті з німецької мови граматичне тестування з множинним вибором буде доречним при вивченні чи не усіх граматичних тем (прийменники, прикметники, іменники, часові форми індикативу, часові форми пасиву, умовний та наказовий способи, дієслова з відокремлюваними та невідокремлюваними префіксами, зворотні та модальні дієслова, числівники, займенники та ін.). При роботі з текстом можна провести тестування на повне розуміння прочитаної інформації та послідовності змісту, на вірність / невірність тверджень до тесту. Аналогічно буде й робота з аудіо матеріалом. Для перевірки засвоєння активної лексики підійде завдання на вибір варіанту слова, яке підходить у речення, тоді як для перевірки нової лексики – вибір правильного перекладу на українську мову або ж навпаки – вибір правильно написаного німецького слова. На етапі підведення підсумків заняття логічним буде обговорення – для отримання зворотного зв'язку від студентів.

Висновок. Отож, участь студентів в ігрових формах роботи, створених за допомогою сервісу Kahoot, допомагає визначити наступні характеристики володіння іноземною мовою: засвоєння значення мовних одиниць та їх розуміння; володіння семантичною валентністю слів і структур певної мови; уміння вибирати адекватні мовні одиниці і користуватися ними; навички диференціації комунікативних та не комунікативних форм та засобів мови; навички співвідношення особливостей діалогічного та монологічного мовлення; володіння модальними засобами мовного висловлювання; володіння питальними формами і вміння ними користуватися в певних ситуаціях; володіння формами висловлювання заперечень або стверджень та інше. А також сприяє спілкуванню та співпраці студентів у групі, підвищує рівень обізнаності в інформаційно-комунікаційних технологіях, стимулює критичне мислення.

Список використаних джерел:

1. Біднячук О.М. Тестування як ефективний засіб організації контролю у навчанні іноземної мови. URL: <http://intkonf.org/-bidnyachuk-o-m-testuvannya-yak-efektivniy-zasib-organizatsiyi-kontrolyu-u-navchanni-inozemnoyi-movi/>
2. Онлайн-сервіс Kahoot. URL: <https://kahoot.com>.
3. Сім платформ для створення тестів. URL: <http://osvita.ua/school/method/technol/45747>.

The article is devoted to the use of Kahoot's online service in German language classes at higher education. The algorithm of work with the specified application is revealed and the expediency of its use in the foreign language lesson is considered.

Key words: online service Kahoot, test control, foreign language, classes.

Отримано: 22.02.2019

DIE TENDENZEN IN DER DEUTSCHEN GEGENWARTSSPRACHE

У статті розглянуто поняття тенденції розвитку і мовних змін, а також основні тенденції, які характерні для розвитку сучасної німецької мови.

Ключові слова: тенденції розвитку, розмовна лексика, словотвір.

Der vorliegende Artikel ist den Entwicklungstendenzen der deutschen Gegenwartssprache gewidmet. Nicht wenige Sprach- und Stilkritiker schreiben (und klagen) über Veränderungen und Entwicklungen, ohne hinreichend kenntlich zu machen, was sie unter Begriffen wie Veränderung, Wandel, Entwicklung, Evolution verstehen. Da die moderne Linguistik weitgehend synchronisch ausgerichtet ist, kann man ihrerseits nur wenig Hilfe und Aufklärung erwarten. Zu klären sind die Fragen primär aus der Sicht und dem Verständnis der historischen Linguistik und mit Hilfe einer funktionalen Sprachbetrachtung.

Was den Wortschatz der unmittelbaren Gegenwart anbetrifft, so hat sich die Hochsprache immer mehr der Umgangssprache gegenüber geöffnet. Der formvollendete Stil der Dichter des 19. Jahrhunderts wurde jetzt nicht mehr als Norm gesetzt. Das zeigt sich vor allem in der gesprochenen Standardsprache, in die zunehmend umgangssprachliche Formen und landschaftliche Eigenheiten in den letzten 40 Jahren eingeflossen sind. Auch in Rundfunk, Fernsehen und Film wurde nach 1945 in eher zwangloser, salopper Art und Weise gesprochen. Das zeugt davon, dass die Umgangssprache eine der wichtigsten Quellen der Bereicherung der Gegenwartssprache ist.

In der gesprochenen Standardsprache sind heute umgangssprachliche Wörter wie kaputt[machen], rasant, bekloppt, doof (diese beiden letzten Adjektive sind ursprünglich mundartlich) in einem Ausmaß zu finden, wie es vor 50 Jahren noch kaum denkbar gewesen wäre. Die Ausdrucksweise der Journalisten hat ebenfalls viel zu dieser salopperen Handhabung der Standardsprache beigetragen. Dies zeigen Zeitungsüberschriften wie «Griechen beschoss Helikopter» (gemeint ist ein griechisches Schiff) oder «In den USA und Europa sind die Messer schon wieder gewetzt» (bezogen auf einen erneuten Handelskonflikt zwischen der Europäischen Gemeinschaft und den USA).

Die heutige Standardsprache hat sich auch Bereichen gegenüber geöffnet, die ihr früher verschlossen waren, so z. B. der Sprache der Jugendlichen. Wört er wie *astrein*, *klasse/Klasse*, *spitze/Spitze*, *stark*, *super* und wie *absolut*, *echt*, *geil*, *krass*, *tierisch*, *total*, *unheimlich*, *wahnsinnig* sind längst nicht mehr nur auf die Ausdrucksweise von Schülern und Jugendlichen beschränkt. Dies gilt auch für Verben wie *anmachen*, *checken*, *frustrieren*, *nerven*, *schlauchen* oder Substantive wie *Chaot*, *Frust* (gekürzt aus *Frustration*), *Typ* und Wendungen wie *cool* bleiben, das ist nicht mein Bier/mein Ding, weg vom Fenster sein, in/out sein.

Ein weiteres Kennzeichen unseres gegenwärtigen Sprachstadiums ist die zunehmende Verwissenschaftlichung des standard-sprachlichen Wortschatzes. Dies wird sicherlich dadurch gefördert, dass viele, bedingt durch Ausbildung und Beruf, täglich eine große Zahl von Fachwörtern z. B. aus dem Bereich der Datenverarbeitung (Input, Output, Speicher, speichern, Back-up, CD-Brenner) oder der Elektrotechnik und Elektronik (Mikrochip, Mikroprozessor, Generator, Feldstärke, Gleichrichter, Linearbeschleuniger, Energiesparleuchte) verwenden oder zumindest kennen. Presse, Rundfunk und Fernsehen tragen mit dazu bei, dass Fachwörter aus dem Bereich der Wirtschaft, der Naturwissenschaften und der Medizin immer weitere Verbreitung finden.

Als die wichtigste Tendenz in der deutschen Wortbildung wird die Synthese, oder Komposition, betrachtet. Darüber hinaus lässt sich eine beträchtliche Zunahme von Neologismen wie Okkasionalismen in der Jugend- sowie Werbesprache feststellen. Als die am häufigsten gebrauchten Fremdwörter in der deutschen Gegenwartssprache treten die Anglizismen auf.

Die quantitative Erweiterung und der qualitative Ausbau der Gegenwartssprache erfolgen weitgehend mithilfe von Wortbildung und Wortbildungsmitteln. Die Neubildung von Wörtern vollzieht sich unter Verwendung von vorhandenem Sprachmaterial. Hinter jedem neuen Wort steht ein anderes, länger in der Sprache existierendes.

P. Braun stellt die Behauptung auf, dass als Haupttendenz im Bereich der deutschen Wortbildung die Zunahme und Verstärkung der Univerbierung angesehen werden kann [1, S.159]. Der Autor richtet seinen Wahrnehmungsfokus dabei auf die in der Sprachgeschichte stärker werdende Tendenz, Wortgruppen zu einem Wort zusammenzufassen. So wird z.B. aus Einführung auf dem Markt die Markteinführung. Dieses Phänomen bezeichnet man als Synthese; sie trat bereits im Mittelalter auf, erreichte aber gerade in den letzten Jahren ungeheueren Ausmaße. In keiner anderen europäischen Sprache werden so viele Wortgruppen zu einer Einheit zusammengefasst wie im Gegenwartsdeutsch.

Die überaus starke Zunahme der zusammengesetzten und abgeleiteten Lexeme lässt sich auf folgende Ursachen zurückführen: 1) der ungewöhnlich große Benennungsbedarf in allen Bereichen des modernen Lebens, Z.B.: Spendenmarathon, Bundesgesundheitsministerium, Fachkräftemangel usw.; 2) das Streben nach Verdeutlichung, z.B.: Verhütungsmittel, Serviceleistung, Doppelstaatsangehörigkeit usw.; 3) das Streben nach sprachlicher Ökonomie; 4) stilistische Gründe (viele Zusammensetzungen und Ableitungen bringen eine Aussage prägnanter und anschaulicher zur Geltung als umständliche Wortgruppen).

Dieses Phänomen der Komposition stellt eine der produktivsten Wortbildungsarten im Deutschen dar. Bisher gab es nur eine Art Komposita zu schreiben – zusammen. Dies scheint sich nun zu ändern; es ergeben sich einige neue Schreibweisen, die sich am Englischen orientieren. So findet beispielsweise der Bindestrich immer häufiger Verwendung, wenn es um Komposita geht. Diese Schreibart; wird heutzutage fast in allen Bereichen des modernen Lebens verwendet, am meisten aber in der Werbesprache: Schokogenuss, puder-rosa, Kreativ-Ideen, Tropen-Paradies, Schnür-Boots, Top-Figur, push-up-raffiniert usw. Viele dieser Komposita haben eine Konstituente, die aus dem Angloamerikanischen entlehnt wurde: GalaxSea-Bad, Ticket-Shop, Merchandising-Palette, E-Learning, High-Tech-Fahrrad, Handy-Rechnungen usw. Dieser Neuerung in der Schriftsprache unterliegen auch Komposita, die ausschließlich deutsche Lexeme enthalten: Qhrfeigen-Urteil, Bund-Länder-Kommission, Uni-Verwaltung, Sprungbrett-Praktikumsbüro usw. Dieser Trend, zusammengesetzte Wörter mit Bindestrich (en) zu schreiben, macht einerseits die Wörter übersichtlicher, verständlicher beim Lesen und bringt die Aussagen prägnanter zum Ausdruck; andererseits tragen diese Komposita zur Sprachökonomie bei.

Eine weitere, offensichtlich eine sehr beliebte Neuerung ist die Sitte, Komposita ebenfalls überschaubarer zu machen, indem man einzelne Elemente im Wortinnem großschreibt: HiWis, ServiceZentrum, TaschenAtlas, MitMission, MandolinenClub, UniversitätsLichtSpiele. Diese Tendenz ist in der Werbesprache äußerst gebräuchlich, aber selbst in amtlichen Drucksachen ist diese Neuerung verbreitet: LandesBank, Inter-CitiTreff, InHausPost, ProfiPartner, WirtschaftsWoche. Die Aussagen wirken durch diese Schreibweise apart, expressiv, ästhetisch, viel lesbarer und anschaulicher, weil die Wörter optisch gegliedert werden.

Eine vergleichsweise seltenere Gruppe von Komposita bilden Zusammensetzungen, bei denen die einzelnen Elemente wie im Englischen getrennt geschrieben werden: Windows Anfänger, Support Datei, Shell Verweis. Auch warn sämtliche Elemente aus der deutschen Sprache stammen, wird es so gemacht: Notizblock Anwendung, Raster Schifffahrt, System Säuberung Eigenschaft.

Eine weitere Neuerung im geschriebenen Deutsch ist, zwei Wörter mithilfe des «kaufmännischen Und» (&) zu verbinden: Uni & Job, mitmachen & gewinnen, Einstieg & Aufstieg, Einsichten & Aussichten, Infos & Fakten, Peperoni & Chili, Lust & Liebe, Mensch & Natur. Einerseits fördert auch dieses Phänomen die Übersichtlichkeit im Satz, andererseits wird die enge Verbindung zwischen den beiden Begriffen unterstrichen.

Literaturverzeichnis:

1. Braun P. Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache: Sprachvarietäten 3 Auflage. Stuttgart : Kohlhammer, 1993. 265 S.
2. Glück H., Sauer W.W. Gegenwartsdeutsch. Stuttgart : Metzler, 1997 [1990]. 199 S.
3. Elsen H. Neologismen: Formen und Funktionen neuer Wörter in verschiedenen Varietäten des Deutschen. Tübingen : Günter Narr, 2004. 202 S.
4. Fleischer W., Michel G., Starke G. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache. 2 Auflage. Frankfurt-am-Main : Peter Lang, 1993. 341 S.
5. Deutsches Neologismenwörterbuch: neue Wörter und Wendungen in der Gegenwartssprache. Berlin ; New York : de Gruyter, 2007. 696 S.
6. Der Duden: 12 Bd. Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1880-2005. Bd. 8: das Fremdwörterbuch 2009. 1104 S.

The article deals with the concepts of developmental trends and linguistic changes, as well as the basic tendencies that are characteristic of the development of modern German.

Key words: development trends, spoken vocabulary, word formation.

Отримано: 22.02.2019

УДК 811.112.2'373

Т. В. Калинюк, кандидат педагогічних наук, доцент

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Визначено основне поняття фразеології – фразеологічна одиниця. Зосереджено увагу на питанні виокремлення ознак фразеологізму, зокрема стійкості. Проаналізовано основні концепції визначення стійкості у фразеології.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічна одиниця, стійкість, поріг стійкості.

Виділення з мовного потоку стійких сполук слів, які відрізняються за характером від вільних комбінацій синтаксичного плану, і залучення їх до одиниць мови як системи, викликало необхідність їх точного термінологічного позначення. Із великої кількості термінів, що пропонувалися у свій час різними ученими, найбільшого поширення набули такі: фразеологічна одиниця (ФО), стійка сполука слів, стійке словосполучення, фразеологізм, ідіома.

Фразеологізм як одиниця мовної системи – складне і багатогранне явище. Як зазначає О.В. Кунін, фразеологізація – це утворення фразеологічних одиниць та стійких словосполучень нефразеологічного характеру в результаті поступового процесу придбання тими або іншими словосполученнями всіх елементів фразеологічної стійкості або всіх елементів стійкості нефразеологічного характеру [3, с.127]. Наразі у наукових колах ведеться полеміка навколо таких питань, як стійкість ФО, методи дослідження та їх вивчення. З огляду на це, актуальність обраної проблеми очевидна.

Одним з головних питань теорії фразеології є стійкість ФО. Від вирішення цієї проблеми значною мірою залежить встановлення межі фразеологічного фонду та межі дослідження фразеології в цілому. Варто зазначити, що не усі фразеологи розглядають проблему стійкості як одну з основних у теорії фразеології, а саме слово стійкість ще не набуло загального визначення як термін.

Найбільш поширеним є визначення стійкості ФО, як відтворюваності у готовому вигляді. Воно стало традиційним і довгий час не піддавалося ні критиці, ні перегляду. У свій час проблему відтворюваності як характерну рису ФО розглядали у своїх працях О. Потебня, Ф. де Соссюр, пізніше Ш. Баллі, В. Виноградов та ін. Дехто з дослідників і сьогодні вважає відтворюваність найхарактернішою ознакою всіх видів ФО, незалежно від ступеня семантичної цілісності і експресивності, від граматичної структури тощо. Відтворюваність допомагає вирізняти ФО з маси вільних сполук слів та нефразеологічних стійких утворень.

Оригінальну концепцію стійкості ФО запропонував В. Архангельський. В її основу покладено поняття про постійні та змінні члени ФО, і про внутрішню залежність між ними. Якість постійних та змінних членів, на його думку, визначається однотипними видами лінгвологічної залежності між мовними елементами на різних, але суміжних рівнях мовної структури: лексичному, семантичному, парадигматичному та синтаксичному. Внутрішню залежність між членами ФО В. Архангельський поділяє на три види: взаємну детермінацію, детермінацію, індетермінацію [1, с.127]. Розглянемо кожен із зазначених видів детальніше.

Взаємна детермінація – це залежність, при якій один член фразеологізму як одиниця певного рівня мовної структури передбачає існування другого члена як одиниці того ж або суміжного рівня, і навпаки.

Детермінація – це вид залежності, при якому один член фразеологізму як одиниця певного рівня мовної стру-

ктури передбачає існування другого члена – як одиниці того ж або суміжного рівня, але не навпаки.

Індетермінація – це вид залежності, при якому обидва члени фразеологізму як одиниці одного рівня мовної структури сполучаються один з одним як логічно рівноправні і жоден елемент не передбачає існування іншого, хоч обидва відтворюють традиційну комбінацію: *mit Haut und Haar, seit Jahr und Tag, fix und fertig, klipp und klar*.

Структура ФО, бінарної чи багаточленної, характеризується наявністю певних відношень між її членами. Багаточленні ФО врешті-решт зводяться до бінарного виду, де виділяються постійний і змінний члени. Постійним називається член фразеологізму, взятий як одиниця певного рівня і як член певної залежності, наявність якого є необхідною умовою для присутності другого члена ФО того ж рівня і тієї ж залежності. Водночас, змінним називається член ФО, взятий як одиниця певного рівня і як член певної залежності, наявність якого не є необхідною умовою для присутності іншого члена ФО, взятого як одиниця того ж рівня і як другий член тієї ж залежності. Наприклад, у фразеологізмі *unter den Pantoffel stehen* лексема *stehen* є постійним членом, бо її присутність є необхідною умовою наявності у структурі ФО лексеми *Pantoffel*, яка не вживається в інших сполуках. Навпаки, лексема *Pantoffel* є змінною у відношенні до лексеми *stehen*, бо її наявність не є необхідною умовою для вживання лексеми *stehen*, оскільки остання вживається і в інших стійких словосполученнях (*Schlange stehen*).

Однак, запропоноване В. Архангельським визначення стійкості ФО, зазнало критики за його незавершеність, оскільки воно не розкриває специфіку ФО. Крім цього, ФО в обмеженні вибору змінних компонентів прирівнюються до аналогічних теоретично можливих вільних сполук слів. Критикуючи В. Архангельського, О. Кунін зазначає, що учений у своєму визначенні стійкості опирався не на теорію обмеження різноманітності, не враховуючи при цьому ступенів стійкості та коефіцієнта мінімальної стійкості на фразеологічному рівні. О. Кунін підкреслює, що стійкість ФО варто визначати на базі реальних, а не теоретично можливих сполук слів.

Концепція стійкості ФО за О. Куніним ґрунтується на понятті обсягу інваріативності різних аспектів фразеологічного рівня, а саме:

- 1) стійкість вживання ФО, яка полягає у тому, що ФО – це загальноновживаний зворот для певної мовної спільноти колективу (а не індивідуальне утворення), який є одиницею мови;
- 2) структурно-семантична стійкість ФО базується на стійкості їх лексичного складу, на їх структурно-семантичній немодельованості;
- 3) стійкість значення і лексичного складу ФО. Ці фактори взаємопов'язані. Стійкість лексичного складу ФО виражається у тому, що вони можуть бути застиглими традиційними формулами, які не допускають жодних змін, а також інваріантності значення фразеологізмів. Таким

чином, стійкість лексичних компонентів, що зазнали повної або часткової семантичної зміни, зберігає стійкість значення фразеологізму, стійкість значення не допускає лексичних змін, що виходять за рамки нормативності;

- 4) синтаксична стійкість ФО проявляється у стабільному порядку слів, де можливі лише нормативні зміни у рамках залежності компонентів і деяких типів стилістичної інверсії.

Вищенаведені аспекти утворюють мінімальну стійкість на фразеологічному рівні. Вони взаємопов'язані і їх сукупність характерна лише для ФО. Кожен з них окремо може бути властивий й іншим утворенням, зокрема: пересмикування значення – для складних слів, стійкість складу і синтаксична стійкість – термінам тощо.

Окрім того, О. Кунін виокремив пороги та ступені стійкості:

- ФО з нижнім порогом стійкості: сюди належать такі звороти, які допускають найбільшу кількість змін (їх число коливається від двох до шести);
- ФО із середнім порогом стійкості властива лише одна зміна;

- ФО з верхнім порогом стійкості змін не допускають.

Таким чином, одним з основних критеріїв визначення фразеологічної одиниці є її стійкість.

Список використаних джерел:

1. Баран Я.А., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І.М. Фразеологія: знакові величини : навч. пос. для студ. факультетів іноземних мов. Вінниця : Нова кніга. 2008, 256 с.
2. Баран Я., Зимомря М. Теоретичні основи фразеології : навч. пос. для студентів факультетів іноземних мов університетів та педагогічних інститутів. Ужгород, 1999. 176 с.
3. Кунин А.В. О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре. *Тетради переводчика*. М., Высш. школа. 1964. 127 с.

The article deals with the basic concept of phraseology – phraseological unit. It focuses on the issue of identifying signs of a phraseological unit, in particular, on sustainability. The main concepts of definition of sustainability in phraseology are analyzed.

Key words: phraseology, phraseological unit, sustainability, sustainability threshold.

Отримано: 22.02.2019

УДК 811.112.2'373.7

Ю. А. Крецька, кандидат педагогічних наук

VARIANTEN DER DEUTSCHEN PHRASEOLOGISMEN

У статті розглянуто явище фразеологічної синонімії, висвітлено наукові підходи до трактування та розмежування понять фразеологічних синонімів, варіантів, модифікацій.

Ключові слова: фразеологічний синонім, варіант, модифікація.

Die Phraseologismen sind so wie Wörter Bestandteile des Sprachsystems, also zwischen ihnen bestehen dieselben Systembeziehungen, die sich in der Polysemie, Homonymie, Synonymie und Antonymie äußern. Von großem Interesse ist heutzutage das Problem der Synonymie von festen Wortverbindungen. Dafür gibt es verschiedene Gründe.

Obwohl sich mit der Synonymie verschiedene linguistische Disziplinen intensiv beschäftigen, stellen einige Wissenschaftler die Frage, inwieweit in natürlichen Sprachen Synonyme überhaupt vorkommen können. Eines der Argumente ist es dabei, dass es in natürlichen Sprachen keine bzw. sehr wenige Wortpaare gebe, die der traditionellen Definition des Begriffes – Gleichheit der lexikalischen Bedeutung und Austauschbarkeit in der Verwendung – genügen; die Existenz solcher Spracheinheiten widerspreche der Natur der menschlichen Sprache selbst, die maximal ökonomisch organisiert sei; Synonymie ist in diesem Sinne ein Ausnahmephänomen [7, S.13].

Wie die Christiane Hümmer bemerkt, werden in der Linguistik hauptsächlich synonymische Beziehungen von Einzellexemen erlernt, und die phraseologischen Einheiten werden in diesem Zusammenhang kaum erforscht [7, S.13]. Außerdem gibt es bis jetzt eine einheitliche Definition für das Synonym weder für die Lexik noch für die Phraseologie [1, S.123]. Und die Synonymie, auch wie andere oben erwähnte Erscheinungen im Bereich der Phraseologie, hat ihre Besonderheiten, die durch ihre Spezifik bedingt sind [2, S.253]. Diese Tatsachen bestimmen die Aktualität der vorliegenden Arbeit.

Verschiedene Aspekte des Problems der phraseologischen Synonymie werden von heimischen und ausländischen Linguisten erforscht (J. Baran, B. Hinka, Christiane Hümmer, S. Lapinskas, L. Lonska, M. Schewtschuk-Tschernogorodowa, M. Stepanova und I. Černyševa, M. Symomrja, u.v.a.). Mit den theoretischen Problemen der deutschen Phraseologie beschäftigten sich J. Baran, S. Lapinskas, M. Symomrja u.a.; die Ergebnisse einer korpusbasierten Untersuchung der Synonymie bei phraseologischen Einheiten sind in der Arbeit von Christiane Hümmer dargestellt; die Sprachwissenschaftler erlernen die Synonymie der Phraseologismen mit Farbkomponenten in verschiedenen Sprachen (L. Lonska, M. Schewtschuk-Tschernogorodowa) u.a.m.

Die Analyse der sprachwissenschaftlichen Arbeiten zu dem erwähnten Thema zeigt, dass man den Begriff des phraseologi-

schen Synonyms sowohl weit als auch eng versteht [5, S.258]; die Synonymie wird oft im Zusammenhang mit anderen Begriffen (Variante, Modifikation etc.) erforscht, daraus ist unser Ziel diese Begriffe näher zu behandeln und die wissenschaftlichen Ansätze zu ihrer Abgrenzung zu analysieren und zu beschreiben.

Bei den phraseologischen Synonymen, so wie bei lexikalischen, unterscheidet man sinnliche, ideographische, stilistische und territorialgebundene [4, S.198], z. B. *blau sein / blau sein wie ein Veilchen / blau sein wie eine [Strand]haubitze* o. Ä. sind sinnliche Synonyme und bedeuten [völlig] *betrunken sein* (umgangssprachlich) [6].

Ähnliche Teilung findet man bei S. Lapinskas, ergliedert folgende synonyme Varianten aus: 1) vollständige Synonyme (*einen dicken / harten Schädel haben*); 2) Synonyme mit stilistischen Unterschieden (*den Mund / die Schnauze (salopp derb) / die Fresse (salopp derb) halten*); 3) Synonyme mit dialektalen Unterschieden (*den Mund / die Gosche (landsch. süddt., österr.) halten*); 4) Synonyme mit unmotiviertem Zusammenhang (*etw. fällt jm. auf die Nerven / auf den Wecker (ugs.)*) [8, S.56].

In vielen Arbeiten wird es hervorgehoben, dass man bei der Forschung der phraseologischen Synonymie zwischen synonymischen Einheiten und Varianten eines Phraseologismus unterscheiden muss, worin die Linguisten nicht einig sind.

Wenn man den Begriff der Variante (Variabilität) weit versteht, so betrachtet man dabei im Zusammenhang drei benachbarte Phänomene: 1) reguläre grammatische Veränderungen (der Flexionsformen einschließlich ihrer potentiellen Restriktionen); 2) individuelle/okkasionelle Veränderungen (die Modifikationen) und 3) Synonyme [8, 50].

Der Begriff «Variante» im engeren Sinne bezieht sich auf Formabwandlungen der Normalform, die im System gleichzeitig nebeneinander existieren. Nach Fleischer entstehen Varianten dann, wenn sich bei zwei Phraseologismen «weder die Bedeutung noch die stilistische Markiertheit der Konstruktion ändert» (Fleischer; zit. nach S. Lapinskas) [8, S.51]. Ähnlich werden Varianten von anderen Sprachwissenschaftlern charakterisiert, man versteht darunter «(...) die usuellen, gleich strukturierten und (fast) gleichbedeutenden Phraseologismen, die so viele gemeinsame formale Merkmale besitzen, dass sie als dieselbe lexikalische Einheit identifiziert werden können» (Zit. nach S. Lapinskas) [8, S.51]. Und die Bedeutung der Synonyme ist nicht gleich, sondern nur ähnlich.

Außer Synonymen und Varianten unterscheidet man Modifikationen, für die Okkasionalität und die Ableitung von dem gespeicherten Phraseologismus charakteristisch sind, dadurch erreicht der Sprecher einen speziellen Effekt.

Nach Burger u.a. wird Variation (Variante) lexikalisiert, kodifiziert und in die Wörterbücher aufgenommen, und die Modifikation wird nicht lexikographisch kodifiziert [8, S.51].

Die Grundlage der Variabilität von Phraseologismen sehen die Sprachforscher vor Allem in ihrer Mehrgliedrigkeit, die Variationsmöglichkeiten erhöht, weil je mehr feste Wortverbindung Bestandteile hat, desto mehr Variationen zu erwartensind. Andere Gründe dafür sind das Dominieren im Deutschen der Tendenz zu bestimmten Konstruktionen, z.B. zu Wortpaaren bzw. das Streben des Sprechers nach der Verstärkung der Aussage, weil durch die Ersetzung der mit Zeit verblassten Komponenten durch neue steigert die Expressivität des Phraseologismus [8, S.57].

Also, bei der Behandlung der Varianten (Variabilität) von festen Wortverbindungen im weiteren Sinne muss man vor allem zwischen den Synonymen, Varianten und Modifikationen unterscheiden, entscheidend dabei ist es, ob Phraseologismen ihre Bedeutung bzw. stilistische Färbung verändern und lexikographisch (nicht) kodifiziert sind, ob sie (und wie viele) gemeinsame formale Merkmale besitzen.

Список використаних джерел:

1. Баран А.Я., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І.М. Фразеологія : знакові величини : навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. Вінниця : Нова книга, 2008. 256 с.
2. Гінка Б.І. Лексикологія німецької мови : лекції та семінари : навчальний посібник. 2-е вид., переробл. і доп. Тернопіль : Ре-

дакційно-видавничий відділ Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, 2010. 322 с.

3. Лонська Л. Варіанти фразеологізмів із колірним компонентом в українській мові. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2009. Вип. 10. С. 201-206. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1057.
4. Степанова М.Д., Чернышева И.И. Лексикология современного немецкого языка : учебник для ин-тов и фак-тов ин-стр. яз. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Высш. шк., 1986. 247 с.
5. Шевчук-Черногородова М.А. Системные отношения в корпусе английских фразеологизмов с компонентами цветообозначения. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология»*. 2006. №2. Т. 19 (58). С. 256-262. URL: http://sn-philol.cfuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/shevchuk_chernogorodova_48.pdf.
6. Duden K. Online-Wörterbuch: blau. URL: <https://www.duden.de/rechtschreibung/blau>.
7. Hümmel, Christiane. Synonymie bei phraseologischen Einheiten. Eine korpusbasierte Untersuchung. Frankfurt : Peter Lang, 2009.
8. Lapinskas S. Zu ausgewählten theoretischen Problemen der deutschen Phraseologie. Ein Lehrbuch für Studierende der Germanistik. 2013. Universität Vilnius. 277 S. URL: https://www.flf.vu.lt/dokumentai/mokslas/el_knygu_versijos/-S.Lapinskas_Zu_ausgew%C3%A4hlten_theoretischen_Problemen_der_deutschen_Phraseologie2013-12-23.pdf.

The article is devoted to the synonymy of the phraseological units expressions, describes scientific approaches to interpretation and differentiation of concepts of phraseological synonyms, variants, modifications.

Keu words: phraseological synonym, variant, modification.

Отримано: 22.02.2019

УДК 811.111'049.2

Г. А. Кришталюк, кандидат філологічних наук, доцент

ФРАЗЕОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МЕДІА-ПОДІЙ

У статті наголошується, що функціонування фразеологічних одиниць у газетному дискурсі спрямовується на репрезентацію медіа-подій. Залучення процесів концептуалізації, когнітивних структур і механізмів дозволило виокремити фразеологічний вимір репрезентації медіа-подій, що забезпечує чіткі межі для визначення функцій фразеологізмів. Ці одиниці є ефективними у здійсненні впливу на аудиторію, а, отже, у конструюванні медіа-подій завдяки високому ступеню їх конвенційності, символічності та енциклопедичності.

Ключові слова: медіа-подія, концептуалізація, газетний дискурс, фразеологічний вимір, фразеологічна одиниця, функція.

Постановка проблеми. Медіа-подію визначаємо як втілену дискурсивну концептуалізацію певного фрагмента дійсності, що відзначається важливістю, новизною та зміною знання про реальність. Обрана проблематика дослідження відзначається загальною актуальністю, однак поза увагою науковців залишаються окремі лінгвокогнітивні виміри вивчення медіа-подій як-то фразеологічний.

Аналіз останніх досліджень. Лінгвокогнітивний підхід вже застосовувався для пояснення статусу, семантики [1; 3] та функцій [2] фразеологічних одиниць у різних типах дискурсу. Невивченим залишається фразеологічний вимір репрезентації медіа-подій, дослідження якого дає нові знання про мовне конструювання медіа-подій та перспективи їх впливу на аудиторію.

Мета запропонованої розвідки полягає у виявленні ролі фразеологічного виміру в репрезентації медіа-подій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стереотипність, об'ємність та у той же час згорнутість, інтегративність, акцентність, зв'язність [4] – це ті ознаки газетного дискурсу, які корелюють з ознаками фразеологізмів, накладаються на них, а тому дозволяють простежити особливості фразеологічного репрезентації подій в газетному дискурсі, який охоплює і піддає обробці подію в її первинному вигляді. Фразеологічний вимір формується поєднанням значення фразеологічної одиниці та доступу, який ним надається до концептуалізації події із залученням когнітивних принципів, структур та механізмів.

Фразеологічний вимір визначається символічністю лінгвістичного знака, його енциклопедичною приро-

дою. Конвенційне значення фразеологічної одиниці є вказівкою, доступом до контекстуально-інтерпретаційного конструювання значення в дискурсі. Семантика та функціонування фразеологічної одиниці ґрунтується на процесах концептуалізації, що мають сенсомоторне, досвідне походження. Фразеологізми є чудовим матеріалом для підтвердження того, що мовна особистість концептуалізує ситуацію на різних рівнях схематичності [5, с.39].

Конвенційна знаковість фразеологічної конструкції є когнітивною ознакою, яка дозволяє пояснити семантику та дискурсивні функції цих одиниць. Іншим когнітивним механізмом, залученим до дослідження фразеологічних одиниць, виступають образ-схеми – елементарні ментальні структури сенсомоторного походження, які лежать в основі концептуалізації та мови. Більшість досліджених фразеологізмів базуються на динамічних образ-схемах, що підтверджує діяльнісний принцип семантики та функціонування цих одиниць.

Газетний дискурс спрямовується на здійснення впливу на читача, а фразеологічні одиниці вважаються ефективними засобами сугестії та переконання. Особливої ваги набуває значення фразеологічних одиниць, їх структурно-семантичні, загальнокатегоріальні, когнітивні та класифікаційні ознаки. Значення є визначальним для будь-яких функціональних ознак, тому пояснення семантики фразеологічних одиниць є вихідним пунктом нашого дослідження.

З-поміж фразеологічних одиниць помітне, поважне місце займає семантика сили. У газетному дискурсі переважають фразеологічні одиниці зі значенням здатності, нездатності, перешкоди та усунення перешкоди.

Фразеологізми зі значенням здатності вказують на спроможність і достатні можливості учасників подій для того, щоб бути успішними і досягти успіху. У газетному дискурсі функціонують такі фразеологізми зі значенням здатності як-то *to take office, prepare the ground, gain ground, pave the way for, set the stage for, throw light on* та інші. Ключовим компонентом зазначених фразеологізмів є іменники *office, ground, way, stage, light*, які вказують на інструменти для руху та успіху, напр., *It's two weeks till Trump takes office* (The Guardian, 7.01.2017). У наведеному заголовку дієслівний фразеологізм *takes office* з семантикою *'to assume a position of political authority, especially one that is granted as a result of public election'* вказує на здатність учасника події (Trump) здобути високу посаду.

Визначальним для газетного дискурсу є те, що у ньому більшою мірою, ніж у інших жанрах, вибір фразеологізмів обумовлюється асоціативною кореляцією його значення з подіями, які репрезентуються, напр., *How the 'blues' of polar heroes throws light on Sad syndrome* (The Guardian, 13.10.2018). У наведеному заголовку вибір фразеологізма *throw light on* обумовлюється близькістю його соціально абстрагованого значення до реальних фізичних умов відсутності світла в Антарктиці, що негативно впливає на здоров'я дослідників (*polar heroes*). Компонент *light* бере участь у конструюванні значення здатності пояснити синдром (*Sad syndrome*), який трапляється у людей на зазначеній території.

Перспективи подальших досліджень. У майбутньому необхідно поглибити та завершити розробку методики когнітивно-комунікативного дослідження медіа-подій та їх різнорівневої репрезентації.

УДК 978.016:81'243

А. А. Курук, кандидат філологічних наук, старший викладач

JIGSAW TECHNIQUE IN TEACHING ESP

У статті розглядається формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей, основні підходи впровадження сучасних технологій навчання, система дидактичних вправ з удосконалення техніки читання та дидактичний метод групової роботи, такий як груповий пазл або метод мозаїки (Jigsaw technique).

Ключові слова: англійська мова за професійним спрямуванням, система дидактичних вправ, метод мозаїки.

Knowledge of foreign languages is important nowadays. It is a key to success in the modern world. People who learn new languages get many benefits. Foreign language studying is traditionally great. In general, a person who speaks languages is a versatile personality, has the best ability to learn something new, freer and more confident in communicating. Such people gain practical knowledge, learn valuable things about different foreign cultures. They have more flexible and original thinking and discover a whole new world outside of their own.

Reading as a type of speech activity, which is taken from the written language, is considered as obtaining new information from the read text with unfamiliar content. In general, reading is understood as a purpose and means of learning/teaching foreign language. Reading as a goal involves extracting information from the text to replenish some knowledge. This is one of the most important types of students' communicative cognitive activity, which is aimed at obtaining information from fixed written text.

Teachers can attract students by vivid clarity or different forms of work. Frequent changes in activities can form different competencies, but in small amount. These are naturally frequent switching attention, such forms of work will not cause any fatigue among students. Thus, every lesson has the opportunity to include work on reading techniques. Task switching and set-shifting are quite frequent and natural for students. Thus, we can include work on reading techniques at each class.

The reading technique is one of the main concepts in the method of teaching foreign languages. That is why the description of studying reading is presented in all well known foreign teaching materials (K. Fujioka [2], N. Georgieva [3], E. Geyte [4], C.M. Nkwetisama [5], B. Paltridge [6], O. Pometun [1], S.C. Tsai [7] and others). Jigsaw strategy is very effective for all English learners. Effective reading is one of the most necessary skills, which is useful in work and studying. N. Georgieva

Список використаних джерел:

1. Лакомська І.В. Семантика і структура фразеологізмів у газетних заголовках: впливовий аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2018. 26 с.
2. Міщенко Т.В. Когнітивно-риторичні функції фразеологізмів в англійському журнальному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Ніжин, 2016. 262 с.
3. Нагорна О.О. Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів (на матеріалі британського варіанту англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2008. 23 с.
4. Kuznetsov M.I. Idiomatic Vocabulary in Present-day Media Discourse. *Наукові праці. Сер. Філологія*. 2015. Вип. 240. Т. 252. С. 62-65.
5. Langacker R.W. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. N.Y. : Oxford Univ. Press, 2008. 562 p.

The article argues that functioning of phraseological units in the newspaper discourse is aimed at representing media event. The application of conceptualization processes, cognitive structures and mechanisms opened new possibilities for singling out a phraseocognitive dimension of media event representation. This dimension provides exact measures for specifying functions of phraseological units. They are effective means of influencing the audience and construing media events due to the high degree of conventionality, symbollicity and encyclopedicity.

Key words: media event, conceptualization, newspaper discourse, phraseocognitive dimension, phraseological unit, function.

Отримано: 22.02.2019

notes that «learners sometimes report that when reading a newspaper, fiction, or other nongraded sources, they feel their knowledge is often insufficient. This is because learners face those features discussed above – slang, jargon, specialized vocabulary, lengthy texts, etc» [3, p.11].

Jigsaw is cooperative learning strategy in English for specific purposes that helps students with reading comprehension. It is a strategy in which each should get the chance to be an expert on a specific topic. It helps students to take huge amounts of information and break it up into smaller chunks or pieces. Jigsaw learning in ESP empowers students to take charge of their own learning, makes them learn without realizing that they are learning and encourages peer tutoring.

There are several steps of Jigsaw Reading. Students should plan out the reading materials, get into expert groups, assign the reading material to the number of groups, read and take notes on their assignment, discuss and agree on the main ideas, create and rehearse presentations with expert group, get into jigsaw groups (one person from each expert group per jigsaw group), take turns presenting expert presentations, then ask question and take notes. After that they should report back to the original expert group, facilitate a wide discussion, verify information and complete notes.

In this activity teacher should direct the students to get separated into home teams or groups of 4-6 people each or simply divide the class into groups, give each student a topic to research, give them some time to read. After students' moving into home groups and preparing information, teachers help them to move to the expert groups, provide required intervention, assess the learning for each student in a group who takes responsibility from one chunk of a content.

In general, teachers should encourage students' interest in foreign language learning. Language teachers have a great responsibility to make their students more interested in foreign

languages. A nice combination of teaching techniques and practical classes will motivate and inspire students to learn foreign language faster and more effectively.

References:

1. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. К.: Бібліотека журналу «Історія і суспільствознавство у школах України: теорія і методика навчання», 2014. 94 с.
2. Fujioka K. Integrating Project Work in the EFL Classroom. *JALT Conference Proceedings*. Tokyo: JALT, 2012. P. 410-415.
3. Georgieva N.D. Utilising Authentic Video Materials in Business English Teaching. *Vistas of English for Specific Purposes*. U.K., Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015. P. 11-22.
4. Geyte E. Reading For IELTS. London: Harper Collins Publishers, 2013. 145 p.
5. Nkwetisama C.M. The Competency Based Approach to English Language Education and the Walls between the Classroom and the Society in Cameroon: Pulling Down the Walls. *Theory and Practice in Language Studies*. Maroua, Cameroon, 2012. Vol. 2. No. 3. P. 516-523.
6. Paltridge B. *The Handbook of English for Specific Purposes*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2013. 592 p.
7. Tsai S.C. Integration of Multimedia Courseware into ESP Instruction for Technological Purposes in Higher Technical Education. *Educational Technology & Society*. Taiwan, R.O.C., 2012. No.15 (2). P. 50-61.

The article envisages forming a foreign language sociocultural competence of non-philological students, main approaches of the introduction of modern educational technologies, a system of didactic exercises to improve reading techniques and methods of group work, such as Jigsaw technique.

Key words: English for specific purposes, system of didactic exercises, Jigsaw technique.

Отримано: 22.02.2019

УДК 373.5.016:811.111:004.9

О. М. Кужель, викладач кафедри англійської мови

ТИПОЛОГІЯ АВТЕНТИЧНИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ЧИТАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У статті йдеться про можливість використання автентичних англомовних текстів як засобу навчання читанню учнів основної школи та виділено вимоги до них та їх типи.

Ключові слова: читання, школа, англійська мова, тип, текст.

Як методична категорія, автентичний текст відповідає певним вимогам. У методичній літературі дуже ґрунтовно розглянуто вимоги до навчальних текстів [1-3 та ін.]. У цих дослідженнях визначено такі загальні вимоги до навчальних текстів: пізнавальна цінність та інформативність, відповідність темі, відповідність змісту текстів віковим особливостям учнів та інтересам, виховний і розвиваючий потенціал, соціокультурний потенціал, доступність, автентичність, наявність різних форм мовлення.

Окремо слід виділити вимоги до мовного аспекту навчальних текстів:

- наявність граматичних явищ, які відносяться як до активного, так і до пасивного граматичного мінімуму;
- оптимальне співвідношення знайомої та незнайомої лексики;
- представленість у тексті лексики, яка утворює в тексті одне тематичне поле [1, с.62].

Рівень складності текстів визначається за: співвідношенням знайомої/незнайомої лексики; обсягом; ступенем щільності інформації; відхиленнями від нормативного мовлення; ступенем ідентичності тезаурусів автора й читача; типологією та структурно-сисловою організацією текстів тощо [3].

Автентичність визначається тим, що текст написано носіями мови для носіїв мови, а не для тих, хто вивчає її як іноземну і відображає використання мови в реальному середовищі. Автентичний – не обов'язково складний.

Характеристиками автентичних текстів є:

- інформативна автентичність (читання текстів повинно викликати природний інтерес);
- культурологічна автентичність (тексти повинні відображати реалії країни, мова якої вивчається);
- ситуативна автентичність (тексти повинні зберігати автентичність жанру, персонажів);
- автентичність презентації тексту (фотографії, ілюстрації, цитати, тощо). Вона сприяє кращому забезпеченню учня інформацією та створює враження оригінального матеріалу [1].

Якщо автентичні тексти для навчання читання АМ учнів основної школи не відповідають віку, інтересам учнів, їхньому рівню сформованості навичок та вмінь читання, то ми допускаємо їх часткову адаптацію. Вміло адаптований текст з урахуванням перелічених вище вимог справлятиме враження реального, неадаптованого. Головним критерієм має стати ефективність використаного навчального матеріалу, зокрема його відповідність цілям навчання.

Коли в учнів уже сформовані вміння читання адаптованих текстів, можна поступово переходити до автентичних [3].

Н.Д. Гальскова виділяє наступні типи автентичних текстів:

- художні: пісні, казки, розповіді, новели, комікси, драматичні твори, загадки, вірші, сценарії, п'єси;
- прагматичні (регламентують повсякденне спілкування): телефонні розмови, рецепти, інструкції, етикетки, листи, телеграми, біографії, факси, реклама, повідомлення, розклад, білети, програма передач, оголошення;
- публіцистичні: репортажі, газетні статті, науково-популярні статті, інтерв'ю [2].

Ступінь складності текстів для розуміння визначається також їхньою типологією. Читати фабульний текст набагато легше, ніж текст-роздум чи опис. Фабульні тексти сприяють прогнозуванню як на мовному, так і на змістовому рівнях.

Зручність читання друкованого тексту з монітора пов'язана з поліграфічним оформленням, в яке входить декілька елементів: шрифт, колір друку, фон друку, інтерліньяж, форма та величина знаків, наявність та якість ілюстративного матеріалу. Вплив цих елементів на читання пов'язаний з тим, що сприйняття оптичного образу приділяється нормальним функціонуванням зорового аналізатора, відпрацьованістю, пізнавальної функції свідомості, якістю сигналу. При читанні велике значення мають інтерліньяж, довжина рядка, ширина полів. Інтерліньяж не є власне шрифтовою ознакою, він служить засобом виділення букв з фону, і чим зручніше читається шрифт, тим з меншою відстанню між рядками можна давати учням тексти для читання. Коротші рядки сприяють швидкості та правильності читання [3]. Ідеальні умови для покращення умов сприйняття тексту, виконання більшості вказаних вимог, які залежать не від авторів, а від якості набору та друку створюють, на нашу думку, мультимедійні комп'ютерні програми. Вони дозволяють варіювати колір, розмір, форму шрифту чи фону, інтерліньяж, ілюстративність тексту без значних матеріальних затрат.

Слід враховувати й структуру тексту. Ланцюгова структура полегшує його сприйняття, а розгалужена, навпаки, ускладнює [4]. Наявність різних методів викладу подій та структурно-сисловою організація тексту здійснюють вплив на формування когнітивної компетенції.

Із погляду структурно-сислової організації, навчальні тексти повинні мати такі характеристики:

- когерентність (структурна, смислова та комунікативна цілісність);

- зв'язність (зовнішня мовна, внутрішня функціональна);
- композиційно-логічна завершеність;
- інформативність (як ознака смислової структури тексту) [2].

Таким чином, серед специфічних вимог до відбору та організації автентичних текстів для навчання ознайомлювального читання з екрана монітора виділяємо такі: наявність паралінгвістичних засобів, розміщення текстів у комп'ютерних програмах у певній послідовності: спочатку пропонувати невеликі за обсягом тексти, в яких використовується переважно знайомий мовний матеріал, не дуже складний для розуміння в мовному і змістовому планах, поступово переходячи до складніших і більших за обсягом текстів [3].

Тому, беручи за основу запропоновані ведучими методистами вимоги, та доповнюючи їх власними, виділяємо такі основні вимоги до текстів для навчання читання АМ учнів основної школи за допомогою мультимедійних комп'ютерних програм:

- 1) моральний потенціал та виховна цінність текстів;
- 2) формування морально-естетичних норм поведінки учнів;
- 3) пізнавальна цінність та науковість змісту тексту;
- 4) відповідність змісту тексту віковим особливостям учнів;
- 5) простота та доступність мови тексту, врахування труднощів англійської орфографії, навчання читанню на попередньо засвоєному усно лексико-граматичному матеріалі;

- 6) цікавість та змістовність текстів;
- 7) ілюстративність та графічне оформлення тексту, розміщення друкованого матеріалу відповідності до механізму формування читання – поступовому розширенню поля читання (eye-span) і т. д., й підключення опори у вигляді картки, що сприяє кращому розумінню тексту [2].

Список використаних джерел:

1. Борзова Е.В. Тексты для чтения на начальном этапе обучения. *Иностр. языки в школе*. 1990. №4. С. 28-30.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам : пособие для учителя. М. : АРКТИ, 2000. 165 с.
3. Delmonte R. Linguistic knowledge and reasoning for error diagnosis and feedback generation. *CALICO Journal*. 2003. Vol. 20, №3. P. 513-532. URL: https://calico.org/html/article_292.pdf.
4. Derewianka B. Developing electronic materials for language teaching. *Developing Materials for Language Teaching*. London : Continuum International Publishing Group, 2003. P. 199-220.

The article analyses the possibilities of authentic English text for teaching reading of secondary school learners and their types and criteria have been given.

Key words: reading, secondary school, English, type, text.

Отримано: 22.02.2019

УДК 811.133.1'373

Р. В. Кульбанська, старший викладач

LES PRINCIPES CLÉS POUR TRAVAILLER LE VOCABULAIRE DE SPÉCIALITÉ

У статті розглядається необхідність вивчення фахової лексики французької мови студентами нелінгвістичних спеціальностей, з метою її застосування у ситуаціях професійної сфери діяльності, у розвитку комунікативної компетенції майбутніх спеціалістів, а також у написанні анотації, реферату чи повідомлення. Обґрунтовано принципи та засоби опрацювання іншомовної лексики під час навчання іноземній мові професійного спрямування.

Ключові слова: іноземна мова для спеціальних цілей, професійна діяльність, метод, ціль, лексичний матеріал, навчання іноземної мови, принцип.

L'enseignement de la langue française a pour objectif de permettre aux apprenants d'acquérir un savoir, un savoir être et un savoir-faire. Le français général est destiné à l'apprentissage du vocabulaire de la vie quotidienne. Quand on dit langue de spécialité c'est une langue ou plutôt un langage à usage spécifique, un langage limité pour des raisons précises comme pour la médecine, le droit, et la politique, les professionnels de ces disciplines apprennent des langues de spécialités pour pouvoir exercer dans différents pays [2, c.108].

L'objectif de cet article est de rappeler un certain nombre de principes-clés, qui devraient guider dans l'enseignement et l'apprentissage d'un vocabulaire spécialisé.

Les spécialistes modernes ont besoin de parler couramment et exprimer leurs pensées, participer à la communication professionnelle en langues étrangères.

C'est pourquoi le problème du développement et de la formation d'un compétence professionnel en langues étrangères chez les étudiants non linguistiques devient de plus en plus pertinent.

L'objectif principal de l'apprentissage du FOS chez les étudiants est de les préparer pour le marché du travail. Si l'apprenant suit bien ces cours, il sera compétent dans son milieu de travail, dans un environnement. L'une des priorités du cours de FOS est de former les apprenants qui seront employés en tant que banquiers, secrétaires, comptables etc. en langue française dans leurs domaines de spécialité.

L'étude de FOS ne devrait pas reposer uniquement sur la lecture et la traduction de textes dans la spécialité, mais aussi sur le développement actif des compétences en communication orale. Dans l'apprentissage d'une langue de spécialité, la place donnée au vocabulaire est centrale.

L'apprentissage du vocabulaire d'une langue, comme le souligne M.-C., Tréville «consiste à entreposer, dans la mémoire, des mots (avec leurs règles d'emploi et les ramifications qui les relient à d'autres mots), de telle sorte qu'ils puissent en être extraits, en moins d'une fraction de seconde, dès qu'ils sont

nécessaires pour effectuer une tâche langagière» [3, c.53]. Dans le processus d'apprentissage du vocabulaire, il est nécessaire de considérer certains principes:

- utilisation d'un support visuel. L'utilisation d'un support visuel est souhaitable pour la sémantisation et une mémorisation plus facile. Comme les connaissances sont étroitement interreliées et structurées sous formes de «schémas», il est bon
- que le vocabulaire soit présenté de façon systématique et «organisé». Par ailleurs, la mémorisation du vocabulaire s'appuie sur les traits communs des mots et est toujours mise en référence à des mots antérieurement appris. Il est préférable alors d'introduire les mots par ensemble [2, c.211].
- interdisciplinarité. Elle se caractérise par une interaction des disciplines entre elles, par un objet d'études commun, par un partage des mêmes objectifs. Par exemple, l'orientation technique des spécialités de la faculté des technologies de l'information, nécessite l'inclusion dans le programme de langue étrangère issu de disciplines telles que la programmation, les technologies de l'information et de la communication. D'après A. Lowe «l'interdisciplinarité assure un apprentissage plus réel, concret et global. Elle facilite la création de liens et le transfert de connaissances et d'habiletés entre les disciplines, ce qui rapproche celles-ci de la réalité de la vie de tous les jours [4, c.64]. Ainsi envisagée, l'interdisciplinarité scolaire pourrait donc être définie comme, la mise en relation de deux ou plusieurs disciplines scolaires qui s'exerce à la fois aux niveaux curriculaire, didactique et pédagogique et qui conduit à l'établissement de liens de complémentarité ou de coopération, d'interpénétrations ou d'actions réciproques entre elles sous divers aspects finalités, objets d'études, concepts et notions, démarches d'apprentissage, habiletés techniques, etc. en vue de favoriser l'intégration des processus d'apprentissage et des savoirs chez les élèves [5, c.110].
- cohérence. La formation des compétences et des savoirs lexicaux commence par le travail sur des textes adaptés,

compréhensibles et destinés aux enseignants et aux étudiants. La complication graduelle du matériel lexical et grammatical, l'introduction de textes authentiques contribuent à améliorer les compétences et savoir-faires des étudiants, ainsi qu'à accroître les connaissances de l'enseignant d'une langue étrangère dans un domaine professionnel.

- principe de l'approche différenciée. C'est très important pour permettre à chacun d'apprendre mieux et à son rythme, pour favoriser la motivation de tous, et ainsi, favoriser les apprentissages, pour donner des chances égales, pour éviter l'exclusion. Le niveau de formation linguistique des étudiants d'un groupe n'est pas le même. Pour pouvoir choisir le vocabulaire qui va être présenté dans les cours de français, l'enseignant doit distinguer des niveaux des apprenants – surtout le niveau débutant ou élémentaire et le niveau avancé. Par conséquent, l'enseignant doit différencier les tâches des activités dans la classe et dans le choix du matériel pour le travail indépendant. Les tâches trop faciles pour les étudiants forts, et impossibles pour les faibles, réduisent la motivation d'apprendre une langue étrangère et entraînent une perte d'intérêt pour le sujet. Pour tous les niveaux il est important de présenter le vocabulaire systématiquement et en contexte. Le contexte est important pour que les apprenants puissent employer correctement de nouveaux mots.

Après avoir sélectionné les unités lexicales nécessaires il faut les maîtriser. Le choix de la méthode d'enseignement et les genres d'exercices à proposer aux apprenants varieront en fonction des objectifs du cours. Mais dans tous les cas, l'enseignant devra varier les différents types des exercices: conversations, exposés, analyses, etc. de même il doit varier les matériels pour enrichir son cours: audio visuel (films, documents sonores), textes, illustrations, documents authentiques ou semi-authentiques: articles issus de la presse économique, reproduction de page de site Internet, documents professionnels (notes de service, fiches téléphoniques, lettres, bons de commande), rédaction d'annotation, etc. cela permet de développer la connaissance de la langue orale et mener à la pratique de la langue écrite et même facilitent la découverte de la langue étrangère.

Donc, le cours de FOS est un cours de français organisé à partir d'un besoin, ou d'une demande professionnelle ou universitaire dont les objectifs sont orientés vers une spécialité. Le vocabulaire joue un rôle-clé dans l'enseignement / apprentissage du français sur objectifs spécifiques. Pour rendre l'enseignement du lexique plus efficace il est important de mettre l'accent sur des principes et des techniques actives sur lesquelles se basent la planification et la réalisation du processus l'enseignement / apprentissage d'une langue de spécialité.

Список використаних джерел:

1. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іношомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навчальний посібник. Д.: Вид-во ДУЕП, 2005. 248 с.
2. Cuq J.P. Dictionnaire de didactique du français langue étrangère et seconde. Paris: CLE International, 2003. 303 p.
3. Tréville M.-C., Duquette L. Enseigner le vocabulaire en classe de langue. Paris: Hachette, 1996. 191 p.
4. Lowe A. La pédagogie actualisante ouvre ses portes à l'interdisciplinarité. *Faculté des sciences de l'éducation, Université de Moncton*. 2002. Vol 30. №2. P. 57-73.
5. Lenoir Y., Sauvé L. De l'interdisciplinarité scolaire à l'interdisciplinarité dans la formation à l'enseignement: un état de la question. *Interdisciplinarité scolaire et formation interdisciplinaire à l'enseignement. Revue Française de Pédagogie*. 1998. Vol. 125. P. 109-146.

The article proves the necessity of teaching French special vocabulary to the students majoring in non-linguistic subjects regarding the perspective of its practical application in their future profession, academic writing, student's research, and in the development of communicative skills. It defines the main principles and methods of FSP learning focused on the activation of lexical units in in-class and out-class activities.

Key words: LSP, method, aim, principle, professional activity, lexical material, teaching foreign language.

Отримано: 22.02.2019

УДК 378.016:811.111'36

О. М. Литвинюк, кандидат філологічних наук, старший викладач

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОЇ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто проблему формування іношомовної граматичної компетентності майбутніх учителів-філологів та шляхи її розв'язання в контексті лінгвометодичної підготовки.

Ключові слова: практична граматики, граматичні навички, комунікативний підхід, автоматизовано.

Знання граматики англійської мови забезпечує студентам високий рівень володіння комунікативними навичками. Функції викладача в освітньому процесі значно змінилися. Викладач є організатором групової взаємодії (10-15 осіб) студентів. Психологічний фактор вивчення іноземних мов та уміле керування навчальним процесом займають лідируючі позиції у методиці викладання іноземних мов. Важливими факторами при взаємодії викладача та студентів є автентичність спілкування, зважені вимоги і претензії, взаємовигідність, повага до висловлювання думки мовця.

Студенти часто чувають англійську мову у повсякденному житті (інтернет, телебачення, радіо, газети і журнали), вони мають потребу у вивченні англійської мови. Завдання викладача полягає в тому, щоб підтримати ці мотиви, не допустити зниження інтересу студентів до самого процесу навчання, заохотити студентів до самостійного пошуку, викликати зрештою бажання спілкуватися. Для того, щоб мотивація була високою, потрібно наблизити мовленнєву діяльність на практичному занятті до реальної комунікації.

Мотивоване навчання іноземної мови є необхідним для студентів, адже вони повинні відчувати потребу в мовному матеріалі для розширення і поглиблення своїх мовних можливостей, усвідомлюючи близьку і далеку перспективу застосування цих знань. Джерелом мотивації в найзагальнішому розумінні є потреба, що формується на основі суперечностей між тим, що людина має, чим володіє, чого

досягла, і тим, чого вона ще не має, чим не володіє, чого не досягла. Бажання мати, оволодіти, досягти становить зміст потреби. І якщо у сферу таких потреб потрапляє володіння іноземною мовою, вони стають мотивацією до її засвоєння.

Формування у студентів-філологів граматичних умінь та навичок англійського писемного мовлення як самостійного компонента в структурі іношомовної комунікативної компетенції та складника професійної кваліфікації стає однією з необхідних передумов підготовки фахівців філологічного профілю [3]. Проблему оволодіння граматичною стороною іношомовної комунікації досліджували такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як П.Б. Гурвіч, Ю.І. Пассов, Н.К. Склярєнко, Л.М. Черноватий, С.П. Шатілов, J. Allen, M. Finocchiaro, J. Harmer, J. Isenberg та ін.

Мета статті – окреслити мотиваційні компоненти готовності майбутніх філологів до засвоєння ними граматичних навичок англійської мови. Студенти першого курсу мають різні рівні знання щодо граматики англійської мови, рівень сформованості комунікативної компетенції у першокурсників також різняться. Тому для викладача постає завдання обирати оптимальні методи та прийоми при навчанні граматики англійської мови. Головне пам'ятати про прикладний характер дисципліни, важливість значення навичок для майбутньої професійної діяльності, можливість наближення навчального процесу до реальних умов спілкування.

Щоб сформувавши розумний підхід до вивчення граматики англійської мови треба усвідомити, що навіть ідеальне знання граматики не дає повноцінного знання мови, але повноцінне знання мови включає в себе знання граматики. Граматика дозволяє усвідомлювати і засвоювати мовні конструкції багатьох швидше ніж це відбувається природним шляхом.

Практичні цілі навчання граматики у навчальних закладах та завдання полягає у формуванні у студентів граматичних навичок в продуктивних і рецетивних видах мовленнєвої діяльності в межах визначеного програмою граматичного матеріалу. Комунікативна ціль навчання граматики дозволяє сформувати основну вимогу щодо об'єму граматичного матеріалу, який необхідно засвоїти: він повинен бути достатнім для користування мовою як засобом спілкування і реальним для засвоєння в межах програми.

Граматичний мінімум поділяється на активний, до якого включаються явища необхідні для продуктивних видів мовленнєвої діяльності, і пасивний, до якого відносяться граматичні явища, які використовуються в письмовому мовленні і які студенти мають розуміти при читанні та на слух. Таким чином, об'єм пасивного граматичного матеріалу є більше активного.

Граматичний матеріал має бути організований функціонально, а саме: граматичні явища повинні органічно поєднуватись з лексичними. Наприклад, при навчанні правильній побудові та структурі речень потрібно брати до уваги також їх зміст та тематику. Граматичні навички повинні формуватись як на рівні окремих структур, так і на рівні зв'язного діалогічного та монологічного мовлення. Це дозволяє тренувати граматичні структури не лише відокремлено, а й в тематичному зв'язку. Граматичні навички є компонентами різних видів мовленнєвої діяльності, і тому вони відрізняються залежно від виду мовленнєвої комунікації. Наприклад, граматичною навичкою говоріння є ста-

більно правильне і автоматичне, комунікативно мотивоване використання граматичних явищ в усному мовленні. Навички письмового мовлення мають ті ж самі механізми, але вони доповнюються також орфографічними навичками.

Окрім практичних аудиторних занять програма курсу «Практичної граматики першої іноземної мови» передбачає і такий вид роботи як самостійна робота студентів. А для студентів першого курсу дуже важко це робити тому, що вони, по-перше, не мають навичок до самостійної роботи, а по-друге, низька мотивація – не отримують оцінок. На цьому шляху завдання викладача мотивувати студентів до самостійної роботи таким чином, щоб вона перейшла у самомотивацію.

Список використаних джерел:

1. Возна М.О., Гапонів А.Б., Васильченко О.Ю. та ін. Англійська мова для перекладачів та філологів. II курс : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Вінниця : Нова книга, 2006. 344 с.
2. Андрійко І.Ф. Зарубіжні методичні концепції навчання іноземного писемного мовлення та їх застосування в українському ВНЗ. *Іноземні мови*. 2001. №3. С. 22-25.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология. М. : Логос, 2001. 234 с.
4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иномязычному говорению. М. : Просвещение, 1991. 255 с.
5. Черноватий Л.М., Карабан В.І. Практична граматика англійської мови з вправами : посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця : Нова книга, 2005. Т. 1. 288 с.

The article focuses on solving the problem of formation grammatical competence in future teachers- philologists and ways to settle it in the context of linguistics and methodical training.

Key words: practical grammar, grammar skills, communicative approach, automatically.

Отримано: 22.02.2019

УДК 371.134

М. В. Матковська, доцент

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРЕТИЧНИЙ КУРС АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ»

У статті розглядаються можливості використання мультимедійних технологій при викладанні навчальної дисципліни «Теоретичний курс англійської мови». Розкрито два основних напрями, які варто застосовувати для розширення навчально-пізнавальних можливостей студентів, а саме: використання презентацій у програмі Power Point та впровадження новітніх технологій системи MOODLE (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment – модульне динамічне об'єктно-орієнтоване середовище для навчання).

Ключові слова: мультимедійна презентація, програма Power Point, мультимедійні технології, система MOODLE.

Постановка проблеми. Метою застосування мультимедійних засобів є підвищення інформативності заняття, мотивація навчання, реалізація принципу наочності, економія навчального часу, а також вміння працювати з сучасними інформаційними технологіями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками все більшу увагу викладачів та вчених привертає застосування мультимедійних технологій у процесі навчання. Мультимедійні технології широко впроваджуються як у традиційне (денне і заочне), так і дистанційне навчання. Питання технологій дистанційного навчання у процесі вивчення іноземних мов розглядаються у роботах як вітчизняних, так і зарубіжних педагогів, серед яких О. Бондаренко, Н.В. Майер, С.С. Полат, А.В. Хуторський, G. Dudeney, N. Hockly [2]. На думку С.С. Полат, застосування викладачем ІКТ в процесі навчання суттєво впливає на формування нового змісту освіти та модифікацію організаційних форм і методів навчання, значно розширюються можливості методів самостійної наукової і науково-дослідної роботи [2, с.184-187].

Метою статті є визначення основних мультимедійних напрямів, які варто використовувати в процесі викладання англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Використання мультимедійних засобів навчання є необхідним компонентом професійної діяльності викладача. Застосування мультимедійних засобів у навчальному процесі, на думку О. Бондаренко, сприяє:

дійних засобів у навчальному процесі, на думку О. Бондаренко, сприяє:

- 1) зростанню інформативності й репрезентативної цінності навчального матеріалу;
- 2) стимулюванню когнітивних процесів (сприйняття й усвідомлення інформації), а отже, більш глибокому розумінню навчального матеріалу;
- 3) підвищенню мотивації здобувачів до оволодіння навчальним предметом;
- 4) розвитку в студентів навичок спільної роботи й колективного пізнання, формуванню в них прагнення освоювати нові інформаційні технології і застосовувати їх на практиці;
- 5) залученню в навчальний процес матеріалів із реального педагогічного процесу, що уможливорює органічне поєднання теоретичної і практичної складових педагогічної підготовки студентів та поглибленню їхньої професійної готовності до майбутньої професійної діяльності;
- 6) удосконаленню майстерності викладачів навчальних дисциплін унаслідок посилення вимог до проектування навчального заняття з використанням інформаційних технологій [1].

Таким чином, на заняттях із навчальної дисципліни «Теоретичний курс англійської мови» впроваджується використання мультимедійних презентацій під час подання

теоретичного матеріалу, його повторення, узагальнення й систематизації; імплементація мультимедійних засобів для організації як практичної мовної й мовленнєвої діяльності студентів, так і їх самостійної роботи із вказаного курсу.

Традиційно на лекційних заняттях використовуються Power Point презентації – багатофункціональний наочний інструмент, який дає можливість подати значний об'єм графічної, текстової та звукової інформації. Презентація дає змогу сфокусувати увагу на вибраних важливих моментах, продемонструвати значний об'єм інформації та наочно викласти матеріал. Отже, упровадження мультимедійних презентацій у навчальний процес – невід'ємна частина роботи під час вивчення курсу, оскільки суттєво підвищується ефективність навчання, їх застосування дає змогу створювати інформаційний і візуальний образ об'єкта, який досліджується.

Отже, поширеними на заняттях з *Теоретичного курсу англійської мови* є лекційні презентації, створені за допомогою програми Power Point, оскільки мультимедійне забезпечення лекційного курсу допомагає активізувати роботу студентів, збільшити їх мисленнєво-комунікативні здібності, значно підвищити інформативність та ефективність лекцій під час пояснення нового матеріалу, сприяючи збільшенню динамізму і виразності матеріалу, що викладається.

На практичних заняттях вважаємо за доцільне використання різноманітних форм контролю в системі MOODLE. Комп'ютерне тестування, що включає норми мовно-мовленнєвої компетентності, дає змогу оптимізувати й сприяти глибшому сприйманню та розумінню теоретичного матеріалу. Так, для можливості комп'ютерного тестування було розроблено та впроваджено тестові завдання з наступних тем: *The Tense Forms; The Non-Finite Forms of the Verb: The Infinitive, The Gerund, Participle I, Participle II; The Mood: The Suppositional Mood and Subjunctive I, The Conditional Mood, Subjunctive II; The Modal Verbs; Consonant Phonemes: Description of Principal Variants; Vowel Phonemes: Description of Principal Variants*. Тестовий контроль має низку переваг: 1) високий ступінь диференціації студентів за рівнем знань; 2) можливість індивідуалізації навчання; 3) прогнозування темпу та результатів навчання; 4) можливість виявлення структури знань кожного студента для подальшої зміни методики навчання тощо. На-

приклад, після опрацювання теми *The Non-Finite Forms of the Verb: Participle I* студенти виконують наступний тест:

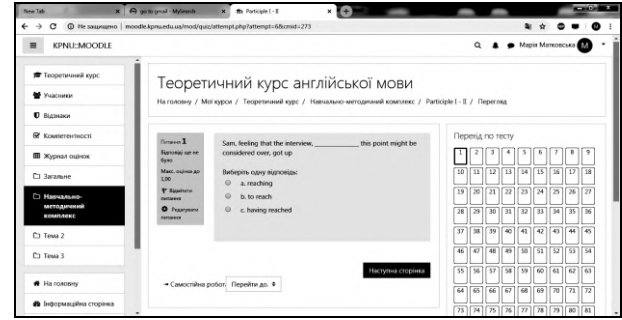

Рис. 1. Приклад тесту множинного вибору з теми *Participle I*

Висновки і перспективи дослідження. Використання мультимедійних засобів на заняттях із курсу «Теоретичний курс англійської мови», полягає в підвищенні пізнавального інтересу студентів до предмета, рівня і якості їхніх знань, умінь і навичок; заняття такого характеру сприяють поглибленню знань із мови, формуванню творчих здібностей, логічного мислення і загальнонаукових компетентностей.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко О. Дидактичні умови застосування мультимедійних технологій у процесі навчання педагогічних дисциплін студентів педагогічних університетів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Черкаси, 2010. 20 с.
2. Полат Е.С. Дистанционное обучение : учебное пособие для вузов. М. : Владос, 1998. 226 с.

The article presents the possibilities of the multimedia technologies usage while teaching the discipline «The Theoretical Course of the English Language». The two main tendencies of multimedia usage have been revealed; mainly the Power Point presentations and tests in e-learning MOODLE system.

Key words: multimedia presentation, Power Point programme, multimedia technologies, e-learning MOODLE system.

Отримано: 22.02.2019

УДК 811.111

І. В. Мельник, кандидат філологічних наук

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОВОКАЦІЙНОГО МОВЛЕННЯ

У статті розглядаються невербальні засоби реалізації провокаційного мовлення. У комунікативних ситуаціях здебільшого зустрічаються акустичні, кінетичні та проксемічні невербальні засоби. Невербальні компоненти доповнюють вербальні дії провокатора і мають вплив на результат комунікації в цілому.

Ключові слова: комунікація, провокатор, реципієнт, невербальні засоби.

Міжособистісне спілкування здійснюється не лише за допомогою вербальних засобів, у процесах мовленнєвої комунікації вербалізуються всі компоненти змісту. Невербальні компоненти спілкування утворюють особливий світ, який співіснує й узгоджується із вербальним. Люди обмінюються інформацією за допомогою багатьох немовних засобів – жестів, міміки, постави тощо. Невербальні засоби спілкування – елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень [2, с.64]. Невербальні засоби тісно пов'язані і доповнюють вербальні, оскільки комунікати взаємодіють один з одним не тільки за допомогою мовних засобів. Невербальні засоби спілкування включають найважливіші сенсорні системи людини: зір, слух, смак, нюх тактильні відчуття, а також темпоральні (часові) характеристики спілкування [2, с.65] і тому служать не лише для вираження людських емоцій, а й мають вплив на розвиток комунікативної ситуації в цілому.

У лінгвістиці не існує єдиної класифікації невербальних засобів, проте в парадигмі невербальних знаків основне місце посідають:

- фонація, тобто різні характеристики голосу (сила, тембр, дикція);

- кінесика, тобто міміка, жести та пози;
- такесика, тобто доторкання до співрозмовника;
- проксеміка, тобто відстань між співрозмовниками [3, с.36].

Комунікація як процес соціальної взаємодії людей спрямована на досягнення конкретної комунікативної мети – запланованого адресантом результату, на який скерована комунікативна діяльність [5, с.49]. Мовна комунікація є упорядкованим явищем, яке ґрунтується на плануванні мовленнєвих дій та виборі оптимального способу досягнення цілей комунікативних розрахована на певний результат, тобто отримання (вишитування) інформації, тому мовленнєва інтеракція керується немовленнєвими завданнями. Маючи перед собою мету і опираючись на свій комунікативний досвід, адресант-провокатор формує комунікативну інтенцію, яка знаходить своє втілення у комунікативній стратегії, що, відповідно, реалізується в мовленнєвих тактиках шляхом вживання мовних засобів та мовленнєвих тактичних ходів, а також невербальних засобів спілкування, які сприяють досягненню поставленої провокатором цілі. Повідомляючи щось, провокатор, насамперед, думає про результативність свого повідомлення, тобто про його ефекти-

вність, поряд з тим враховує різні підходи, які в більшій чи меншій мірі відповідають конкретній ситуації спілкування.

За характером функціонування невербальні засоби комунікації розділяються на навмисні (довільні), тобто контролюючі, ті, які цілеспрямовано використовуються адресантом, та спонтанні (недовільні), неконтролюючі [1, с.74]. Оскільки провокація має стратегічний характер і вимагає прогнозування мовленнєвих дій для забезпечення успішної комунікації, а основне завдання провокатора полягає в його вмінні оцінити ситуацію загалом, адекватному виборі оптимальної мовленнєвої поведінки, мовленнєвих стратегій і тактик, то вибір вербальних та невербальних засобів і їх реалізації в конкретній комунікативній ситуації для забезпечення ефективності спілкування є не випадковим.

Провокація є категорією мовленнєвого впливу, тому під час мовленнєвої інтеракції адресант-провокатор намагається регулювати діяльність реципієнта задля досягнення певного результату, ефекту, що мотивується його комунікативною інтенцією. Відповідно до своєї мети провокатор може вдаватись не лише до комунікативного співробітництва, а й до маніпуляцій та конфлікту. Відповідно вибір як вербальних, так і невербальних засобів з метою впливу на емоційну сферу реципієнта буде змінюватись залежно від стратегії реалізації задуму.

Акустичні невербальні засоби включають: темп мовлення, тон, тембр, манеру спілкування, артикуляцію тощо. Ці засоби визначають тональність спілкування і є важливим способом для вираженої спонукальної сили висловлювання та впливу на співрозмовника. Слід зауважити, що конфліктні комунікативні ситуації реалізації провокації представлені саме акустичними невербальними засобами. Переважно спостерігається спокійний, але досить переконливий тон та тембр голосу провокатора, його наполеглива манера спілкування, що підсилює мовленнєвий вплив на реципієнт і демонструє провокатора як рішучого та впевненого комуніканта або ж розмова може відбуватись у підвищеному, агресивному тоні та в експресивній манері мовлення, що негативно відбивається на кооперації спілкування і є особливою невербальною вираження конфліктної комунікативної поведінки, проте здебільшого не заважає провокатору досягти комунікативної мети.

Кінесика є важливим засобом невербального спілкування і значною мірою впливає на перебіг провокації. Кінетичні засоби включають міміку, поставу, жести, ходу, контакт очима тощо і несуть інформацію про психічний та емоційний стан людини в цілому. У кооперативних комунікативних ситуаціях провокація здебільшого реалізується

кінетичним способом, що передбачає контакт очима, підморгування, посмішки, розслаблену поставу тіла, що свідчить про підготовленість до розмови та впевненість у своїх діях з боку провокатора. Кінетичні невербальні засоби спілкування позитивно впливають на хід комунікації і виконують експресивно-регуляторну функцію.

Проксемика відповідає за просторові стосунки людей в процесі спілкування, оскільки відстань між мовцями, територія, просторове розміщення співрозмовників мають важливе значення для перебігу комунікації та її учасників. Зауважимо, що провокатор детально планує як вербальні, так і невербальні кроки. У ході спілкування провокатор часто порушує індивідуальну дистанцію реципієнта, що відбувається з метою посилення конфліктного впливу на співрозмовника, так і для прояву дружніх, товариських відносин, що сприяє кооперативному спонуканню до мовленнєвих дій, тобто наданню інформації.

Отже, невербальні компоненти відіграють важливу роль у процесі провокаційної комунікації, які супроводжують вербальні дії адресанта-провокатора, доповнюють його повідомлення і впливають на її результат. Невербальні засоби є однією з складових, які можуть сприяти ефективній реалізації провокації в процесі спілкування, а також спричинити комунікативну невдачу.

Список використаних джерел:

1. Анисимова Е.Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов). *Вопросы языкознания*. 1992. №1. С. 71-78.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики : підручник Київ : Академія, 2009. 376 с.
3. Горелов И.Н. Невербальные компоненты коммуникации. М. : Наука, 1980. 104 с.
4. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. М. : Издательство ЛКИ, 2008. 288 с.
5. Яшенкова О.В. Основы теории мовой комунікації : навч. посібник. Київ : Академія, 2010. 312 с.

The article deals with the nonverbal means of the provocative speech. Kinesics, proxemics as well as auditory (phonic) means are mainly used in the provocative speech. Nonverbal communication means supplement the verbal ones and influence the result of the communication

Key words: communication, provoker, recipient, Nonverbal communication means

Отримано: 22.02.2019

УДК 811.112.2'373.7

М. І. Микуляк, викладач

SKETCHNOTES ALS VISUALISIERUNGSWERKZEUG IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT

У статті розглядається система засобів візуалізації в навчанні іноземної мови. Особлива увага приділяється такому засобу як скетчноутінг.

Ключові слова: візуалізація, засоби візуалізації, навчання іноземної мови, скетчноутінг.

Die Modernisierung der Inhalte des Bildungssystems in der gegenwärtigen Entwicklung der Gesellschaft ist eng mit den Innovationsprozessen bei der Gestaltung des Fremdsprachenunterrichts verbunden.

Die Gewährleistung einer hohen Qualität der Organisation des Bildungsprozesses auf der Grundlage des effektiven Einsatzes moderner Bildungstechnologien ist einer der Indikatoren der beruflichen Qualifikation der Lehrkraft in der gegenwärtigen Bildungsentwicklung.

Die Hauptaufgabe eines Fremdsprachenlehrers besteht darin, günstige Bedingungen für erfolgreiche Lernaktivitäten im Unterricht zu schaffen und das Interesse der Lernenden an Sprache zu wecken. Um dies zu erreichen, ist es notwendig, auf interessante, kreative und moderne Unterrichtsmethoden wie die Visualisierung von Material in einem Fremdsprachenunterricht zurückzugreifen. Gleichzeitig ist es wichtig zu verstehen, dass der Informationsreichtum des Bildungsprozesses eine besondere Vorbereitung von Un-

terrichtsmaterial erfordert, bevor es dem Schüler präsentiert wird. Daher ist es notwendig, Wissen und Informationen in komprimierter Form darzustellen. Die größte Stärke bei der Beherrschung des Stoffes besteht darin, Lerninformationen gleichzeitig auf vier Codes zu übertragen: Bild, Zahl, Symbol und Verb. Daher wird im Fremdsprachenunterricht ein breites Spektrum an Visualisierungen verwendet: Videoclips, Filme, Präsentationen, Referenznotizen, Diagramme, Tabellen, Sketchnotes.

Die Visualisierungstechniken können in verschiedenen Lernphasen eingesetzt werden: beim Einsteigen in das Thema, Hinführung, Erarbeitung, Sicherung und Anwendung.

Die Visualisierung des Unterrichtsmaterials im Fremdsprachenunterricht mit modernen Mitteln ermöglicht:

- das Interesse an das Thema zu erhöhen;
- die Menge der gespeicherten Informationen zu erhöhen;
- die erworbenen Kenntnisse zu sichern und systematisieren;

- kreative Prozesse, logische Schlussfolgerungen und Assoziationen anzuregen;
- die kognitive Tätigkeit zu intensivieren;
- kritisches und visuelles Denken zu formen und zu entwickeln;
- die Verbesserung der visuellen Kompetenz und der visuellen Kultur.

Die Verwendung von Visualisierung im Fremdsprachenunterricht, beispielsweise in Form von Sketchnotes, ermöglicht einen schnellen Überblick über das Thema zu bekommen und den Wiedereinstieg in ein Thema zu erleichtern. Gleichzeitig ist es vergleichsweise leicht, ein Thema zu überblicken und Beziehungen zwischen verschiedenen Aspekten deutlicher zu machen.

Der Begriff *Sketchnotes* setzt sich zusammen aus *Sketch* (engl.: Skizze) und *Note* (engl.: Notiz von lat. *notitia* 'Kenntnis, Nachricht'). Sketchnotes sind eine Mischung aus Bildern, Texten und Strukturen, mit denen sich auch komplexere Sachverhalte visualisieren lassen.

Die Visualisierung trägt zur Entwicklung des figurativen und emotionalen Gedächtnisses der Schüler bei. Ein moderner Unterricht Lektion ist nicht nur für die Informationen, die sie erhalten, wertvoll, sondern auch, um zu lernen, wie sie mit Informationen arbeitet.

Die Verwendung des Sketchnotes in einer Fremdsprachenausbildung bietet nicht nur viele Möglichkeiten, um sich mit Fakten, Prozessen und Ereignissen vertraut zu machen, sondern auch, um lexikalisches, grammatikalisches, kommunikatives Wissen in einer leicht verständlichen und leicht verständlichen Form zu vermitteln.

Sketchnotes lassen sich aber nicht nur bei der Aufnahme neuer Informationen einsetzen, sondern dienen ebenfalls der Entwicklung neuer Gedanken und Konzepte in einer Gruppe. Hierbei haben alle Lernenden einen Blick auf das gesamte Thema, indem die Sketchnotes für alle Lernenden sichtbar sind, z.B. im Rahmen von Gruppen- oder Projektarbeiten.

Es geht hierbei nicht um wunderschöne und perfekte Zeichnungen die Notizen ersetzen, sondern um eine passende und sinnvolle Integration von Informationen auf der einen Seite und visuellen Inhalten und Skizzen auf der anderen Seite. Dies könnte zum Beispiel beim Erstellen von Lernpostern, bei Zusammenfassungen einer Unterrichtsreihe helfen.

In erster Linie dienen Sketchnotes dazu, Themen leichter zugänglich zu machen, zum Verständnis beizutragen und das erneute Abrufen von bereits aufgenommenen Informationen zu erleichtern. Gleichzeitig lassen sie sich nutzen, um neue Gedanken zu entwickeln.

Ein Ziel der Arbeit mit Sketchnotes ist es, den Schülern vermehrt Freiheiten bei der Visualisierung von Inhalten zu geben und sie dabei unterstützen und ermutigen neue Lernmethoden auszuprobieren. In diesem Zusammenhang sind natürlich auch andere Methoden zur Visualisierung wie Mindmapping / Concept Maps / Buddybooks oder digitale Herangehensweisen wie zum Beispiel das Erstellen von Wikis, Kahoot, Quizlet, Prezi Präsentationen oder digitalen Pinboards sehr spannend. All diese Techniken zusammen mit den SchülerInnen zu testen und erfahren, bringt für uns Lehrer auch die Chance mit sich, mehr über die verschiedenen Lernprozesse der Schüler zu erfahren und ihr Lernen mehr durch ihre Augen zu sehen. Das Ausprobieren von Visualisierungen schafft Verknüpfungen von Wissen, Einstellungen und auch Kompetenzen und ist auch ein Teil des Lernen lernen.

Literature:

1. Ralf Appelt Lehren und lernen mit Sketchnotes.

The article deals with the system of visualization tools in foreign language teaching. Particular attention is paid to such a tool as sketchnoting.

Key words: visualization, visualization tools, foreign language teaching, sketchnoting.

Отримано: 22.02.2019

УДК 811.111'34

T. B. Мітроусова, кандидат філологічних наук, старший викладач

THE ASPECTS OF PHONETICS AND PHONOLOGY

Мова як система, складається з різних рівнів: лексико-семантичного, фонологічного, морфологічного, синтаксичного, словотворчого. Найменшими компонентами мови є звуки, які є матеріалом для формування основних мовних одиниць – слів і речень. Як раз фонетика і фонологія як окремі взаємопов'язані галузі лінгвістики досліджують і практично описують різні аспекти одних й тих самих об'єктів (звуків), зокрема з лінгводидактичною метою, які становлять матеріальну основу мовної комунікації.

Ключові слова: мова, звук, комунікація, фонема, фонетика, фонологія.

English has developed over the course of more than a thousand years and now it is probably the best studied of all languages. In this language, there is no direct relation between the system of writing and the system of pronunciation. The number of speech sounds in English varies from dialect to dialect, and any account depends greatly on the elucidation of the researcher. In this way, the linguistic phenomenon known as English can provide new data for phonologists. Only by studying both the phonetics and the phonology of English makes it possible to have a full awareness of the use of sounds in speech.

The idea of distinguishing between the functional approach to the study of speech sounds and their material substance was first expressed by the scholar of Polish origin Jan B. de Courtenay, who (together with his former student M. Kruszewski) used the word *phoneme* in 1876, and his work is considered to be the starting point of modern phonology. He worked not only on the theory of the phoneme but also on phonetic alternations, what is now called allophony and morphophonology. At the beginning of the 20th century a number of phonological conceptions appeared in different countries, giving rise to Swiss linguistic school (F. de Saussure), St. Petersburg (Leningrad) phonological school (prof. L. Scherba) and Moscow phonological school (G. Torsuyev, V. Vassilyev, R. Avanesov, A. Reformatsky, P. Kuznetsov, V. Sidorov, N. Yakovlev), London phonological school (where the physical view on the phoneme was originated by prof. D. Jones), American phonological school (E. Sapir and L. Bloomfield, American structuralism), the Copenhagen linguistic circle (prof. L. Hjel-

mslev, H. Uldall). Prince Nikolai Trubetzkoy's posthumously published work, the 'Principles of Phonology' (1939), is considered to be the foundation of the Prague School of phonology. Directly influenced by B. de Courtenay, Trubetzkoy – the founder of morphophonology. In 1968 Noam Chomsky (who has influenced a broad array of academic fields) and Morris Halle published «The Sound Pattern of English», the basis for Generative Phonology.

In recent years a number of excellent works and articles have appeared on many aspects of the relationship between phonology and phonetics: P. Keating, Robert D. Ladd [4], Jean-Michel Fournier proposes a diachronic study of the Roman / Germanic conflict in English. He argues that Latin could not have been the underlying force in the historical evolution of the today's stress assignment system. He further argues that an examination of affixes, more particularly in relation to neutral derivation (stress preservation) and secondary stress positioning, destroys the idea that Romance stressing principles eventually supplanted the Germanic stressing dynamics of the English language. He concludes that English has inherited not *one* but *several* phonologies [1], P. Roach [3] his book allows us, e.g., to set out that word stress assignment in English crucially involves syllable weight (whether analysed in terms of morae or not), Bruce Hayes [2], numerous works of Larry M. Hyman [5; 6].

An important part of traditional forms of phonology has been studying which sounds can be grouped into distinctive units within a language; these units are known as phonemes. For example, in *stop*, *top*, *little*, *kitten*, English speakers intuitively treat sounds as

variations (allophones) of the same phonological category, that is, of the phoneme [t], as the [t] is different in each word.

So, phonology is the subdiscipline of linguistics concerned with the sounds of language. It is the systematic use of sound to encode meaning in any spoken human language or the field of linguistics studying this use. Just as a language has syntax and vocabulary, it also has a phonology in the sense of a sound system. The term typically describes linguistic analysis either beneath the word (syllable, onset and rhyme, phoneme, articulatory gestures, articulatory feature, mora, etc.) or to units at all levels of language that are thought to structure sound for conveying linguistic meaning. Whereas phonetics concerns the physical production, acoustic transmission and perception of the sounds of speech, phonology describes the way sounds function within a given language or across languages to encode meaning. Phonetics is a type of descriptive linguistics, whereas phonology is a type of theoretical linguistics. Some subfields of modern phonology have a crossover with phonetics in the interface with descriptive disciplines such as psycholinguistics and speech perception, resulting in specific areas like articulatory phonology or laboratory phonology.

Generally, phonetics is the study of fine grained details of those sounds, while phonology has traditionally dealt with analysis of greater abstractions. For understandable reasons, the line between the two disciplines is blurring. In short, the ear hears phonetics and the brain hears phonology.

Phonology also includes topics such as phonotactics (the phonological constraints on what sounds can appear in what positions in a given language) and phonological alternation (how the pronunciation of a sound changes through the application of phonological rules,) as well as prosody, the study of suprasegmentals and topics such as accentual structure of words (the position of the accent in disyllabic and polysyllabic words, the degrees of word accent) and the intonation structure of utterances (pitch, stress, tempo, pauses, timbre, rhythm), the

methods of joining sounds together within words and at their junction; syllabic structure of words, the syllabic boundary (as differences in syllable formation involve differences in the capacity of speech sounds to form syllables). Phonological processes act on distinctive features within prosodic groups. Prosodic groups can be as small as a part of a syllable or as large as an entire utterance. Phonological processes are unordered with respect to each other and apply simultaneously.

References:

1. Fournier J. From a Latin Syllable-Driven Stress System to a Romance versus Germanic Morphology-Driven Dynamics. *Honour of Lionel Guierre. Language Sciences*. 2007. Vol. 29. P. 218-236.
2. Hayes B. Introductory Phonology. *Blackwell Textbooks in Linguistics*. 2011. 276 p.
3. Roach P. English Phonetics and Phonology: a Practical Course. 2nd ed. Cambridge : CUP. 2009. 270 p.
4. Ladd Robert D. Phonetics in phonology. *Handbook of phonological theory*. 2d ed. Oxford : Blackwell. 2011. P. 348-373.
5. Larry M. Hyman. A theory of phonological weight. Stanford : CSLI Publications, 2003. 136 p.
6. Larry M. Hyman. The limits of phonetic determinism in phonology. The role of speech perception in phonology. *Academic Press*. 2001. P. 141-185

The language as a system consists of different levels: lexical-semantic, phonological, morphological, syntactical, word-formative. The smallest components of a language are sounds, which are the material for the main linguistic units' formation – words and sentences. That is exactly phonetics and phonology as separate interrelated fields of linguistics study and practically describe various aspects of the same matter (sounds), especially with linguodidactic aim, which are the material basis of communication.

Key words: language, sound, communication, phoneme, phonetics, phonology.

Отримано: 22.02.2019

УДК 811.111'373.2

С. І. Никитюк, викладач

АНГЛІЙСЬКІ НАЗВИ ОБ'ЄКТІВ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядаються групи англійських назв об'єктів матеріальної культури у системі ономастики, їхня історія, найуживаніші приклади та специфіка їх вибору.

Ключові слова: назви засобів пересування, свят, творів літератури, орденів та медалей, церков, преси.

Матеріальна культура (англ. *Material culture*) – сукупність усіх матеріальних цінностей, створених певною культурою, її духовна складова. Оскільки для різних суспільств характерні різні культури, то відповідно, для рівня узагальнення розглядають матеріальну культуру людства, окремого народу. Під матеріальною культурою розуміють сукупність предметів, пристроїв, споруд, тобто штучно створений людиною предметний світ. Іноді його називають «Другою природою».

Крім того, виділяють технічну культуру творців і споживачів предметного світу – це суб'єктивна сторона матеріальної культури. Матеріальна культура розглядається на різних рівнях: від одиничних предметів, процесів і людей до глобальних цивілізацій [4].

Мета статті – розгляд характерних англійських назв об'єктів матеріальної культури (прагмонімів).

Прагмонімами займалася низка учених, як вітчизняних (О.О. Белей, А.В. Беспалова, М.В. Лисаченко, О.Ю. Карпенко, С.О. Шестакова), так і зарубіжних (Р.І. Козлов, З.Г. Самолова, О.А. Леонович, О.В. Суперанська, Р.Н. Ешли, Л. Урданг) [1-3].

Можна навести декілька груп характерних англійських назв об'єктів матеріальної культури.

1. Назви свят, урочистостей та урочистих дат. Більшість свят пов'язані із цикловими явищами природи у році, деякі відображають дати церковного календаря, що повторюються: All Fool's Day, All Saint's Day, All Soul's Day, Ash Wednesday, Boxing Day, Christmas, Easter, Epiphany, Lady Day, StPatrick's Day.

2. Особливу категорію імен представляють назви церков, монастирів та каплиць. Ці культові споруди фу-

нкціонували та продовжують функціонувати і донині: Westminster Abbey, StPaul's Cathedral, Notre Dame de France, Chapel Royal, Holy Trinity, The Mosque, Christchurch, StMary-at-Hill, Queen's Chapel of the Savoy.

3. Власні імена окремих неживих предметів отримали назву хремадонімів. Так, великі дзвони в Англії здавна мають свої власні імена. Сім знаменитих дзвонів у країні називаються Great Paul – дзвін собору Св. Петра в Лондоні, Big Ben – на будівлі парламенту у Лондоні, Great George – дзвін ліверпульського собору, Great Peter – собору в Йорку, Little John – на Ноттінгемській біржі, Great George – дзвін Брістольського університету та Great Tom of Oxford – дзвін башти коледжа Крайст-Черч, Оксфорд.

4. Назви різних поп- і рок-груп. У 40-50-х рр. XX ст. переважала традиція прямого опису: The Andrews Sisters, The Adam Brothers, The magnificent Men. Іноді використовувалися навмисно спотворені слова: The Beatles, The Monkees. У кінці 60-х XX ст. помічається сплеск назв релігійного характеру: The Angels, The Spiritual Five, The Searchers, The Righteous Brothers. Багато із назв рок-груп звучать агресивно щодо істеблішменту: The Enemies, The Animals, The Barbarians, The Grateful Dead. Мотиви створення деяких назв досить закодовані і не піддаються розшифруванню. Можна припустити, що основна мета цього явища – епатаж слухачів, виклик суспільній думці, смакам, звичкам: Iron Butterfly, Clean Bandit, Ledd Zeppelin, Muse, East 17, Adam and the Ants, Arctic Monkeys, Hurts.

5. Назви засобів пересування. Найстаріші назви – це назви англійських військових кораблів, що зберегли певні традиції у королівському флоті, де послугоувалися різними

тенденціями у мотивуванні цих назв. Для надання назв лінійних кораблів у 20-30-х рр. минулого століття використовувалися імена адміралів (Nelson, Benbow, Hood), монархів (Queen Elizabeth), назви колоній (Malaya), різні прикметники (Invincible, Indomitable, Indefatigable) та іменники (Revenge, Repulse). Для крейсерів використовують назви міст і графств (Cape Town, Exeter, York, Norfolk), імена знаменитих мореплавців (Frobisher) і класичні імена (Ceres, Centaur). За традицією, лідери та есмінці отримують імена поетів (Shakespeare, Milton) та відомих аристократів і політичних діячів (Stuart, Warwick); авіаносці називаються: Courageous, Glorious, Argus, Ark Royal; підводні човни: Narwhale, Shark, Sunfish, Thames, Severn.

Є група назв військових кораблів, які традиційно, без змін, передаються із покоління у покоління. У різні століття в морських боях брали участь Victory, Warspite, Orion, Ajax, Swiftsure. Назву Royal Sovereign вперше було дано кораблеві у 1485 році.

6. Назви органів періодичної преси досить традиційні, та можна виділити невелику групу часто повторюваних загальноживаних елементів:

- **times** (the Times, Financial Times, Radio Times);
- **news** (News of the World, the Manchester Evening News, Farming News);
- **telegraph** (The Daily Telegraph, The Sunday Telegraph, Belfast Telegraph);
- **express** (The Daily Express, The Paisley Express);
- **mail** (The Sunday Mail);
- **post** (The Yorkshire Post, The Liverpool Daily Post);
- **mirror** (The Daily Mirror).

Є і дивні назви: The South Wales Argus, The Sunday Mercury, The Northern Echo, The Guardian.

Назви багатьох журналів, як правило, тематичні, що представляють певну галузь людської діяльності: The Illustrated Carpenter and Builder, The Stamp Magazine, Fur and Feathers, Taylor and Cutter, Country Life, Field Vouge.

7. Назви творів літератури утворюють свої специфічні ряди із характерними ознаками. Так, часто зустрічаються назви-фрази: Look, Stranger (W.H. Austen), What I Believe (E.M. Forster), Look! We Have Come Through (D.H. Lawrence), I Knock at the Door (S. O'Casey) – майже неможливі у топонімії та антропонімії.

Найрозповсюдженіші типи літературних назв розподіляють на провербальні, символічні та предметно-описові [2].

До *перших* відносять назви, засновані на народних приказках чи афоризмах самого автора: Much Ado about Nothing, As You Like It, All's Well That Ends Well (W. Shakespeare). *Символічні* назви в короткій формі висловлюють ідею твору: Ulysses (J. Joyce), Trial of Man (P.W. Lewis), Aaron's Rod (D.H. Lawrence), A time of Hope (C.P. Snow). *Предметно-описові* назви прямо чи непрямо позначають об'єкт, про який

йдеться, називають центральну подію чи головну особу книги, місце дії, тощо: Three men in a Boat (J.K. Jerome), Mrs Warren's Profession (G.B. Shaw), A Passage to India (E.M. Forster), A Broken Appointment (T. Hardy).

Поширені книги, названі за іменем головного героя (героїв) твору: у Шекспіра зустрічаємо: Hamlet, Romeo and Juliet, Othello, Makbeth, Julius Caesar та ін. У Б. Шоу знаходимо Caesar and Cleopatra, Major Barbara, St. Joan; у Дж. Свіфта – Hulliver, Д. Дефо – Robinson Crusoe, Г. Фільдінга – Tom Jones, Ч. Дікенса – Oliver Twist, David Copperfield.

8. Власне ім'я будь-якого ордену, медалі (фалероніми). Походження орденів як відзнак пов'язане із духовно-рицарськими та рицарськими орденами, що існували у Західній Європі з XII ст. за взірцем чернечих орденів. У XIV-XVI ст. широко розповсюджуються придворні ордени, засновані монархами для заохочення дворян. Пізніше ці ордени набули ознаки нагород: Order of the Garter – Орден Під'язки, заснований королем Едуардом III у 1348 році; число нагороджених не повинно перевищувати 24 людини. Інші вищі нагороди включають: Order of the Bath, Order of Merit, Order of St John, Order of the British Empire, Order of the Thistle, Victoria Cross, Military Cross/Medal [1].

Так, поява назв об'єктів матеріальної культури зумовлена історичними, релігійними, антропонімічними, традиційними природними, навіть закодованими (з метою епатувати) чинниками.

Назви об'єктів матеріальної культури складають значну частину лексики будь-якої мови, і заслуговують того, щоб їх ретельно вивчали та досліджували.

Список використаних джерел:

1. Леонович О.А. В мире английских имен : учебное пособие по лексикологии. 2-е изд., испр. и доп. М. : ООО «Издательство АСТ»: «Издательство Астрель», 2002. С. 92-99.
2. Щетинин Л.М. Слова. Имена. Вещи: очерки об именах. Ростов н/Д : Издательство Ростовского университета, 1966. 222 с.
3. Шестакова С.О. Семантична мотивованість прагмонімів (на матеріалі власних назв меблів) : зб. наук. пр. *Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej «Filologia, socjologia i kulturoznawstwo. Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki»*. Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2016. С. 13-18.
4. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Матеріальна_культура.

The article deals with the variety of British names of material objects in the system of onomastics. The author depicts their history, groups, most commonly examples and specific factors of their choice.

Key words: names of transport, holidays, works of literature, medals, media.

Отримано: 22.02.2019

УДК 81'373.43:82-93

Т. М. Петрова, кандидат педагогічних наук, доцент

OCCASIONAL WORD FORMATION IN CHILDREN'S BOOKS

У статті розглядається статус літературних новоутворень через призму процесу неологізації, що, певним чином, пояснює особливий характер змісту книг для дітей. Відхилення від мовної норми часто вказує на авторську свободу у творенні слів, що вимагає дослідження літературної неології в контексті.

Ключові слова: окаяніалізм, словотворення, неологія, новоутворення.

In literature, writers have the liberty to deviate from linguistic norms under a principle known as poetic license. Poetic license allows deviation in favour of making language inspiring. The overwhelming presence of coinages in English literature for children implies that lexical innovation is essential to the fantasy-driven world of children's books.

Occasional word formation can be divided into morphosemantic, semantic and morphological. Morphosemantic neology is represented by two sub-classes. The first one is about construction: affixation and composition (compounds and blends), the other concerns phonological motivation with onomatopoeia and ideophones (also called phonaesthesia) [1].

A multitude of potential words can be coined by affixation, for instance, adding an unnecessary suffix (*foulsome* meaning 'foul') or replacing an affix with others (*disgustable*, *disguterous*, *disgustive* instead of 'disgusting'). These are cases of word de-formation. There are also cases of word-creation (e.g. *mispise*, possibly coined from 'despise') [1].

Compounds are typically formed of one recognisable free root combined with a nonsense word (*bumplehammer*, *dogswog-gler*) or two semantically unrelated words: *fizzwiggler*, *gobblefunk*, resulting in vaguely familiar, but ultimately uninterpretable nonce words. When compounds are transparent (e.g. *kidsnatched* for kidnapped, a blend of *kidnapped* and *cradle snatched*), their

coinage is generally unnecessary. Blends are also present in children's literature: *horrigust* [HORR(I)ble + d(I)SGUST] or *wonderveg* [WONDERful + VEGetable]. Three coinages introduced by R. Dahl have the same ending: *delumptious*, *gloriumptious*, *glumptious*. He formed the blends *delumptious* [*deli(cious)* + *scrumpt(ious)*], and *gloriumptious* [*glori(ous)* + *scrumpti(ous)*]. The analysis of *glumptious* is not so obvious and the co-text does not provide any clue as to what the initial *gl* might refer to. There are few words in English that could be clipped to *gl* and overlap in *ous*, namely *glorious*, *glamorous*, *glaucous* and *glutinous*. It is possible that R. Dahl would have coined another lexical blend for 'glorious.' The other three candidates are unlikely to coordinate semantics with 'scrumptious,' especially since the coined adjectives modify 'food' and 'music' [2].

Sometimes phonological motivation can be the only means to understand occasionalisms. For instance, R. Dahl describes a character: The grueful **gruncious** Jack [2]. The word de-formation by affixation grueful < gruesome is easy to understand. However, the word creation gruncious is opaque and its meaning is understood from the reduplication of the alliterative phoneme /gr/ as the growling of a ferocious animal. Such distinctions are complex and hazardous. Onomatopoeias, however, are abundant in children's literature and potentially less difficult to analyse.

Neological onomatopoeias are plentiful in R. Kipling's *Jungle Book* (for instance: *Aaah*, *Aaa-ssp*, *Hhrrmph*, *Hmph*, *Rrrhha*, *Rrrmph*, *Sssss*, *Urrr*, *Yarrh*, etc.) [3]. Such onomatopoeias add a sound effect to the reading. There is not always a semantic link between the onomatopoeia and a possible referent. For instance, Dahl uses *fizz* to coin several occasionalisms:

The filthy old **fizzwiggler!** (an insult).

We is going fast as a **fizzlecrump!** (simile indicating it is something fast), **fizzwinkel** (noun whose meaning can only be guessed from the co-text): «Are you sure there's nothing else to eat around here except those disgusting smelly snozzcumbers?» she asked. «Not even a fizzwinkel», answered the Big Friendly Giant [2, p.14].

Pilffleffizz! (an interjection), **zipfizzing** off (phrasal verb that only partially makes sense with its co-text): «That is all the giants zipfizzing off to another country to guzzle human beans», the BFG said [2, p.32].

In children's literature, sound motivation is very important, especially when the book is likely to be read out loud.

The second category of occasionalisms belongs to semantic neology when the signifier remains identical but the signified is new or modified.

In children's literature, metaphor (transfer of meaning by analogy between two different domains) or metonymy (transfer of meaning by contiguity) are as common as they would be in any other literary context. In J.M. Barrie's *Peter Pan*, the fairy Tinkerbell speaks a language referred to as *tinkle*:

'The loveliest **tinkle** as of golden bells answered him. It is the fairy language'.

Paronomasia, also called punning, uses phonological deviation to associate homonyms. For example, R. Dahl coins *human bean*, an alteration of *human being*. This is not simply a phonological de-formation. In the book, there is an instance of humans being called *half-baked beans* [2]. Since the fiction is about giants eating humans, the semantic transfer is obvious.

The third category of occasionalisms I describe belongs to morphological neology. In contemporary English, morphological neology refers to clipping, initials and acronyms, which follow the least effort principle and as such are very productive.

Coinages in literature are not meant to fill a lexical gap and enrich the lexicon but to enrich the text itself, thus they are referred to as occasionalisms, and not neologisms. Children's literature is the perfect background to playful lexical creations and recreation. In it, where the fantasy and nonsense genres are prominent, it is standard practice to create occasionalisms to name entities which have no existence in the real world. The power of words in concept formation explains the overwhelming presence of coinages in fantasy-driven contexts. The function/effect of occasionalisms is crucial and can there be surprised, amused, or just enjoy the pleasure of poetic sounds [4].

A contextual analysis of occasionalisms in children's books describes three types of their formation: word formation (from existing morphological material), word de-formation (of existing lexical units and phrases) and word creation (from scratch). The formation processes are both lexicological and stylistic what makes no limit to lexical creation and deviation in children's literature.

References:

- Bauer L.A. Glossary of Morphology. Washington D.C. : Georgetown University Press, 2004. 124 p.
- Dahl R. The BFG. London : Jonathan Cape, 1982. 195 p.
- Kipling R. The Jungle Book. URL: <http://www.gutenberg.org/files/236/236-0.txt>.
- Miller D.G. English Lexicogenesis. Oxford : Oxford University Press, 2014. 305 p.
- Ullmann St. Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. Oxford : Blackwell, 1970. 278 p.

This article analyses the status of literary coinages in the scope of neology what describes the specific context of children's literature. Deviation from linguistic norms often implies that writers can take liberties with word formation, thus neology in literary contexts should be addressed specifically.

Key words: occasionalism, word formation, neology, coinage.

Отримано: 22.02.2019

УДК 004:81.2

Я. В. Саволайнен, викладач

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті охарактеризовано український і закордонний досвід використання нових інформаційних технологій у викладанні іноземних мов, проаналізовано методи дистанційної освіти, визначено педагогічну потребу в дистанційному навчанні іноземних мов.

Ключові слова: інформаційні технології, дистанційне навчання, іншомовна комунікація.

В європейських країнах, проходять інтенсивні процеси інформатизації освіти, пошуки шляхів підвищення результативності загальної освіти, вкладаються великі кошти у розробку та впровадження нових інформаційних технологій. Це передбачає виконання державою певних зобов'язань щодо узгодження національних стандартів вищої освіти з міжнародними, а також завдань Болонського процесу стосовно високої якості підготовки; зміцнення довіри між суб'єктами освіти; відповідності європейському ринку праці; мобільності; сумісності кваліфікації на вузівському та після вузівському етапах підготовки; посилення конкурентоспроможності Європейської системи освіти. В сучасних умовах активізується дистанційна педагогічна діяльність (організація дистанційних семінарів, конференцій, робота з аспірантами, олімпіади, вікторини й ін.).

Говорячи про дистанційну форму навчання, варто згадати про створення єдиного інформаційно-освітнього простору, куди слід включати всілякі електронні джерела інформації: віртуальні бібліотеки, бази даних, консультаційні служби, електронні навчальні посібники, спеціально обладнані класи.

Аналіз наукових досліджень показує, що незважаючи на значне просування, яке намітилося останнім часом у реалізації різних комп'ютерних технологій навчання, у тому числі і дистанційному навчанні іноземними мовами, потенціал інформаційних технологій реалізується в навчально-виховному процесі ще недостатньо через відсутність мультимедійних навчальних комплексів, алгоритмів їхньої розробки і застосування, методичних рекомендацій з їхнього ефективного застосування.

Сучасні комп'ютерні технології – це інформаційні технології навчання, що інтегрують аудіовізуальну інформацію будь-яких форм (текст, графіка, анімація й ін.) і різноманітні форми самостійної діяльності з обробки інформації та реалізують інтерактивний діалог користувача із системою. Вони представляють величезний діапазон можливостей для удосконалення навчального процесу і системи освіти в цілому. Дистанційне навчання можна розглядати як кардинальну зміну усієї вищої освіти. Глибина цієї зміни визначається тенденціями у використанні технологій, у перегляді відносин між навчальними закладами, між навчальними закладами і суб'єктами навчання, у появі нових видів діяльності в межах навчального закладу. Нинішня обстановка у системі освіти пропонує навчальним закладам небувалу можливість для створення такого освітнього середовища, де технології будуть насамперед зорієнтовані на потреби суб'єктів навчання.

Розгляд і аналіз організації навчання іноземної мови дистанційно на базі комп'ютерних телекомунікацій показав, що дистанційне навчання іноземних мов має свою специфіку, обумовлену тим, що припускає навчання різним видам мовленнєвої діяльності. Природно, що для навчання таким видам мовленнєвої діяльності, як читання і написання, можна в значній мірі обмежитися мережним курсом, оскільки особливості цих видів мовленнєвої діяльності не вимагають самі по собі об'ємної графіки і навіть значного за обсягом звукового супроводу. Проте, при навчанні говорінню, вимові й аудіюванню обмежитися тільки текстовими файлами не вдається, необхідна опора на звуковий супровід, а також створення різних ситуацій, що стимулюють усні висловлювання суб'єктів навчання, тобто виникає потреба опори на ілюстративний матеріал. Використовувати такий матеріал у мережних курсах, як ми вже знаємо, технічно цілком можливо, але практично, з огляду на реальну ситуацію, поки досить проблематично через великий обсяг пам'яті, що вимагають такі файли.

Провідною метою навчання іноземної мови у вузі є формування комунікативної компетенції, тобто уміння отримувати досить повну інформацію при читанні іноземних текстів, уміння зрозуміти співрозмовника, а також виразити свою думку, точку зору усно і письмово.

Таким чином, особливість предмета «іноземна мова» полягає в тому, що метою навчання є не стільки знання про самий предмет, тобто про мову (мовна компетенція), скільки вироблення певних навичок і умінь різних видів мовленнєвої діяльності на основі знань про способи діяльності (комунікативна компетенція). Відповідно до теорії діяльності навчати будь-якому видові діяльності можна лише в ході виконання цієї діяльності. Звідси випливає, що при навчанні іноземній мові необхідно організувати самостійні дії суб'єктів навчання (причому кожного) у тому виді мовленнєвої діяльності, якому їх навчають. Якщо навчають читанню, то суб'єкту навчання, необхідно надати можливість читати, вправлятися у читанні. При навчанні говорінню – кожному варто надати можливість говорити, виражати свої думки іноземною мовою. При нав-

чанні аудіюванню кожен слухач повинен отримати можливість слухати іноземну мову. Важливо мати на увазі й існуючу закономірність, сформульовану у свій час відомим методистом Рахмановим І.В.: в основі навчання будь-якому видові мовленнєвої діяльності лежать слухо-моторні навички, отже, усна практика необхідна при формуванні умінь будь-якого виду мовленнєвої діяльності.

Досвід впровадження сучасних інформаційних технологій в освітній процес свідчить про можливість створення інфологічного середовища навчання, під яким розуміється середовище, де інформація логічно переробляється в інформаційному середовищі у форми, придатні для самостійного освоєння суб'єктами навчання з різними рівнями базової підготовки. Це в однаковій мірі відноситься до підготовки суб'єктів навчання у школі і у вузі.

Огляд досвіду використання нових інформаційних технологій у викладанні іноземних мов показав, що закордонний досвід викладання набагато випереджає вітчизняний. Аналіз існуючого програмного забезпечення інформаційних технологій в області викладання англійської мови виявив, що обрані дидактичні комп'ютерні програми адекватні розробленим моделям навчання. Існуючі варіанти дидактичних моделей дистанційного навчання іноземним мовам при використанні інформаційних технологій істотно впливають на якість навчання іноземним мовам студентів вузів. Визначено, що дистанційне навчання іноземній мові здобуває все більшу популярність в освітньому просторі. Подальший розвиток інформаційних технологій, інтеграція української дистанційної освіти у світове освітнє співтовариство, неминуча віртуалізація університетів, що проводять свою діяльність у сфері дистанційної освіти, приведе дистанційне навчання іноземним мовам до обов'язкового вивчення не тільки в контексті самостійної дисципліни, але й у сукупності з різними курсами.

Список використаних джерел:

1. Павлова Т. Прикладна лінгвістика та навчання іноземних мов в НТУУ «КПІ». *Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця* : Матеріали VII Всеукраїнської наук. прак. конф. (м. Київ, 29-31 берез. 2006 р.). К. : НАУ, 2006. С. 356.
2. Сніцарева Д. П'ятнадцять поверхів із видом на ЮНЕСКО. *Дзеркало тижня*. 2004. №42. (517). 16-22 жовт. 2004.
3. Глузман О.В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія*. 2009. №2. С. 51-61.

This article describes Ukrainian and foreign experience with new informational technologies applying in the foreign languages teaching. Methods of remote education were analyzed and pedagogical demand for distance learning of foreign languages was defined.

Key words: informational technologies, distance learning (remote education), foreign language communications.

Отримано: 22.02.2019

УДК 81. 255:82-14

І. А. Свідер, кандидат філологічних наук, старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВІРШОВАНИХ ТВОРІВ

У статті розглядається проблема передачі цілісності змісту та форми у перекладах віршованих творів, акцентуються основні типи та способи перекладу. Звертається увага на проблему еквівалентності перекладу.

Ключові слова: вірш, переклад, трансформація, еквівалентність.

Вірш, як твір художньої літератури, має найскладнішу, чітко сформовану структуру та правила написання, так як автор твору ставить на меті викласти свою ідею, утілюючи її в конкретний комплекс особливостей організації віршованої мови. Кожен вірш, як і будь-який художній твір, унікальний, і саме його чітка та незмінна структура виділяє його серед інших. Перетворення або зміна мінімальної одиниці структури вірша спричинить порушення визначеного для даного вірша ритмічного принципу [4, с.168].

Серед основних дослідників російської та вітчизняної теорії поетичного перекладу слід виокремити Л. Бархуда-

рова, С. Гончаренко, В. Комісарова, Л. Рецкер, А. Федорова, І. Алексєєву, П. Бех, М. Дудченко, Л. Коломієць, А. Мішустіну, О. Чередниченко та ін. Але, очевидно, що на сучасному етапі розвитку перекладознавства до цих пір не існує цілісної теорії перекладу вірша, яка б повністю враховувала специфіку поетичного перекладу.

Мета статті полягає у вирішенні складного питання про збереження унікальності вірша у процесі перекладу, якщо при перекладі відбувається не просто заміна слів однієї мови на іншу, а й повна трансформація структури віршованого твору. Наприклад, у процесі перекладу з аналітичної

мови на семантичну багато перекладачів використовують метод підрядкового або точного перекладу, коли акцент робиться на максимальній ідентичності, перекладач не виходить за межі даного змісту для пояснень чи перефразування для читачів. Однак точні переклади часто втрачають загальноприйнятну віршовану форму, тобто наявність рими, розміру, стилю, мовної інтонації. Часто трапляється так, що художній переклад містить типові відхилення у віршованій формі для передачі максимально можливої смислової точності із метою забезпечення «художності» перекладу.

В. Коптілов, стверджуючи, що художній переклад «має бути семантико-стилістичною паралеллю першотвору», доводить, що «перекладаються не слова, не рядки, не речення, не звуки... Перекладається (точніше: передається) система понять у їх взаємовідношеннях і способах вияву цих взаємовідношень. Взаємовідношення понять – це зміст твору, а спосіб їх вияву – це його стиль» [3, с.69].

М. Гумільов, розмірковуючи про способи перекладу віршів; зазначав, що у першому перекладач користується випадковим розміром та поєднанням рим, своїм власним словником, часто чужим автору, на власний розсуд то подовжує, то скорочує оригінал; зрозуміло, що такий переклад можна назвати лише аматорським. Використовуючи другий спосіб перекладач вчиняє так само, тільки приводячи теоретичне виправдання своєму вчинку; він запевняє, що, якби автор вірша писав російською, він би написав саме так. Цей спосіб був дуже поширений у XVIII столітті. XIX століття відкинув цей спосіб, але сліди його збереглися до наших днів. І тепер ще деякі думають, що можна замінити один розмір іншим, наприклад, шестистопний п'ятистопним, відмовлятися від рим, вводити нові образи і так далі. Збережений дух має виправдати все. Однак, поет, гідний цього імені, користується саме формою, як єдиним засобом виразити дух [1]. Отже, можна говорити про існування двох основних типів віршованих перекладів: перебудовування (змісту та форми) та відтворення з можливою повнотою і точністю змісту та форми. І саме другий тип вважається майже єдиною можливістю.

Але необхідно враховувати при перекладі і той факт, що англійська мова в основному моносилабічна, в ній набагато більше односкладових слів, ніж в українській чи російській мовах. Тому англійський віршований рядок вміщує більше слів, і, відповідно, думок, понять, художніх образів, що не може не впливати на ритм. Вільна композиція та умовний характер вірша не завжди надають можливості знайти не тільки прямі мовні, а й прямі метричні відповідності, хоча своєрідність композиції в поезії спирається на стійкий ритмічний лад, тому в першу чергу, щоб знайти стилістичний ключ віршованого першотвору слід розібратися в ритмі та метрі. Ритм, узгоджений зі змістом твору і з відповідними змісту інтонацією та побудовою – всі ці елементи і створюють стиль метричної організації вірша. В першу чергу перекладач повинен перенести на іншу мову співвідношення між ритмом та інтонацією, а не розмір з усіма його метричними одиницями. Необхідно пам'ятати і про цілісність змісту твору, засоби художньої виразності та віршування.

Безумовно, у процесі перекладу віршованого твору неможливо обійтися без втрат. С. Еткінд наголошує: «Мистецтво поетичного перекладу – значною мірою є мистецтвом допускати втрати і робити перетворення. Не зважаю-

чись на втрати і перетворення, не можна вступати в єдиноборство з іншомовною поезією. І найважливіше для перекладача віршів – твердо знати в кожному конкретному випадку, на які саме втрати можна піти і в якому саме напрямку слід перетворювати текст» [6, с.68].

Отож, ми зіштовхуємося із неможливістю ідеального перекладу. Твір потрапляє в руки читача і перекладача у вигляді тексту і в процесі сприйняття текст функціонує як об'єкт, перетворений суб'єктом. Як стверджує Г. Яусс, «віртуальна структура тексту потребує конкретизації реципієнтом, щоб реалізуватися як твір» [2].

Переклад відбувається крізь призму сприйняття перекладача, його накопиченого багажу реалій і тезауруса, суб'єктивних відчуттів викликаних прочитанням оригіналу. У багатьох випадках перекладач жертвує формою заради змісту, оскільки від ступеня усвідомлення перекладачем особистісно-авторської картини світу, відображеної у вірші, залежить, чи зможе він відтворити той настрій, який виник у читачів оригіналу.

Проблема еквівалентності перекладу поетичного тексту пов'язана із низкою невіршених завдань. Це втрата форми віршованого тексту при збереженні лексико-семантичного змісту і, навпаки, – втрата системи образів оригіналу при збереженні його форми. При роботі із поетичним твором перекладачеві необхідно бути максимально уважним до всіх особливостей авторського тексту.

Як зазначає сучасний дослідник поетичного перекладу Р. Чайковський, феномен поезії, що володіє властивостями образності, ритмічності, милозвучності, полягає в найсильнішому комплексному або образному впливі на психіку людини: унікальність структури поетичних творів потужно емоційно впливає на читача, стимулює його фантазію та творчу енергію [5]. Разом з тим, вищезазначені особливості та переваги поезії і визначають необхідність пошуку більш ефективних методів та прийомів перекладу віршованих творів.

Список використаних джерел:

1. Гумилев Н.С. О стихотворных переводах. *Письма о русской поэзии*. М., 1990. С. 73.
2. Дранов А.В. Виртуальный смысл. *Современное зарубежное литературоведение (страны Западной Европы и США): концепции, школы, термины. Энциклопедический справочник*. М.: Интрада ИНИОН, 1996. С. 24-26.
3. Коптілов В.В. Актуальні питання українського художнього перекладу. Київ: Видавництво Київського університету, 1971. 130 с.
4. Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии. Санкт-Петербург: Искусство-СПб, 1996. 846 с.
5. Чайковский Р.Р. Этика художественного перевода в аспекте поликультурности. *Вестник Московского государственного лингвистического университета*, 2013. №15 (675). С. 229-243.
6. Эткинд Е. Поэзия и перевод. Ленинград: Советский писатель, 1963. 431 с.

The article deals with the problem of transferring the integrity of the content and form in the translations of poetic works, the main types and methods of translation are emphasized. Attention is drawn to the problem of the equivalence of translation.

Key words: verse, translation, transformation, equivalence.

Отримано: 22.02.2019

УДК 378.016:811.111:001.895(477)

Т. В. Сторчова, кандидат педагогічних наук, доцент

CLASSROOM MANAGEMENT IN TEACHING TRAINING COURSE

У статті йдеться про роль управління роботою у класі як важливий компонент належної підготовки вчителя англійської мови 21 століття.

Ключові слова: навички управління роботою в класі, інноваційна методика, ролі вчителя, планування, професійна підготовка, інтерактивний та практико-орієнтований підхід.

Classroom management is often one of the most challenging aspects of teaching, particularly for those new to the field. The innovative methodology in the pre-service education of English teachers demands not only modernization learning and teaching process by incorporating the best teaching methods, but it is also focused on classroom management issues. Such methodologists as

Robin H. Lock, Andrea M. Babkie, McConnell M.E., Downing J.A., Provost M.C. [1] described the peculiarities of classroom management implementation in a more effective way.

Classroom management refers to the wide variety of skills and techniques that teachers in the service use to keep learners organized, orderly, focused, attentive, on task, and academically

productive during a class [3]. But how to help to develop strong classroom-management skills of the inexperienced teachers in the framework of the innovative methodology to avoid situations with learners who are not working or paying attention?

Starter teachers need to know how to manage their lessons and their classroom. This includes aspects such as classroom management, the use of L1 rather than the target language and lesson planning. For the last of these, trainers need to think about how they can teach the skills that go into effective planning. A lesson is a combination of various activities that need to fit together and run smoothly, each one building on or complimenting what goes before and helping with what goes after. The ultimate aim is providing activities that develop the learners' fluency and accuracy. Here, again, the role of the teacher is to be selective enough to produce a coherent and rich lesson [2, p.71].

It is certainly the case that teachers need to behave in different ways at different stages of a lesson to manage the classroom and to successfully guide learners through the lesson. These different ways of behaving in and managing the class are called teacher roles. Teachers adopt a number of different roles in every lesson. Teacher roles vary depending on the teaching approach used and on the teachers' and learners' preferred learning styles and learning needs.

In the pre-service education English teachers are prescribed to adopt roles of:

- *planner*, who prepares and reflects on the lesson before teaching, anticipates problems and selects, designs and adapts material;
- *manager*, who organizes the learning space, makes sure everything in the classroom is running smoothly and sets up rules and routines for behavior and interaction;
- *monitor/observer*, who goes around the class during individual, pair and group work activities, checking learning and providing support as necessary;
- *facilitator*, who provides opportunities for learning, helps learners to access resources and develop learner autonomy;
- *diagnostician*, who works out the causes of learners' difficulties;
- *language resource*, who can be used by the learners for help and advice about language;
- *assessor*, who evaluates the language level and attitudes of the learners by using different means of informal and formal assessment;
- *rapport builder*, who tries to create a good relationship with and between learners [4, p.199-204].

This issue includes awareness of teaching and learning context, the teaching approach, the lesson aims, the stage of the lesson, the type of activity and the age, level and attitude of the learners. A teacher using PPP approach will, for example, at different times of the lesson, act as a controller, a model and a guide. However, these teacher roles are not so appropriate for a teacher using a communicative approach. Teacher roles more suitable for a communicative approach include facilitator, resource, provider of language, prompter.

In the teaching training course it is vital to use tasks which are focused on discussions in an interactive and highly practice-oriented approach and exclusively through the medium of English. Some of them are [2, p.71-75].

Task 1. Why is it important to plan?

Complete these two sentences:

Planning is important because ...

A lesson plan should include ...

Task 2. Putting a plan in order

Complete the chart below with the lesson plan cards.

Stage of lesson	What the teacher says/does	What the learners say/do

Task 3. What issues do new teachers have?

1. Put the participants in groups of 4 or 5 and give each group a large piece of paper and some and some pens (marker pens are ideal). 2. Write up the question on the board as a mind map with the sentence 'What issues do new teachers have?' in the centre. 3. Ask the groups to spend ten minutes making their mind map. 4. Next, display the mind maps around the walls and the participants to walk around and look at the other ones. 5. Next, draw a blank mind map on the board and ask the participants to come up with one agreed model.

Usually students identify such issues as – they are worried their English isn't good enough; they are not very good at planning, they keep explaining the grammar to the learners, they only use the coursebook to teach, they give all the instructions in the learners' L1.

Task 4. How can we help?

1. In the same groups, ask the participants how they as trainers or mentors could help the starter teachers with the issues identified in the previous task. 2. Monitor, and help the groups where necessary. 3. After ten minutes have a whole class discussion on the solutions the participants have generated.

Starter teachers need support in more interactive and highly practice-oriented approach: through lab work including task-based learning, the use of case studies, simulations, group projects and problem solving, etc. One way to provide this support is by encouraging them to work closely with their colleagues, advisors and inspectors. This will help them improve and enrich their professional practice and also help them deal with the challenges they will invariably face in the classroom.

References:

1. Be Proactive in Managing Classroom Behavior. URL: <https://doi.org/10.1177/10534512060410031001>.
2. Blandine Akoue, Jean-Clair Nguemba Ndong, Justine Okomo Allogo. Starter Teachers. A methodology course for the classroom, Adrian Tennant : British Council, 2015. 84 p.
3. The glossary of education reform. Classroom management. URL: <https://www.edglossary.org/classroom-management>.
4. Marry Spratt, Alan Pulverness, Melanie Williams. The TKT Course. Module 1, 2 and 3: official preparation materials for TKT. Cambridge University Press, 2011. 256 p.

The article deals with the role of classroom management in pre-service education as an important component of adequate preparation of 21st century English teacher.

Key words: classroom management skills, innovative methodology, teacher roles, planning, pre-service education, interactive and highly practice-oriented approach.

Отримано: 22.02.2019

УДК 811.111'272:81'27.008

А. О. Трофименко, кандидат педагогічних наук, доцент

СТАНОВЛЕННЯ ESP ЯК ГЛОБАЛЬНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобальна мова як семантично, так і термінологічно є безпрецедентне явище в академічній лінгвісторії. Адекватність розуміння її феномена передбачає концептуальне обґрунтування, поєднане з розглядом дивергентних теоретичних позицій, осягнення полісемантичної природи і структури ESP, аргументацію її сьогодишньої претензії на роль глобальної мови і аналіз її взаємин із етнічними мовами.

Ключові слова: ESP, глобалізація, лінгвокультурна глобалізація, міжкультурна комунікація, глобальна мова

У добу глобалізації названа властивість глобальної мови виражено у відомому афоризмі А. де Сент-Екзюпері, який вважав людське спілкування найбільшою розкішшю. У міжнародному контексті вона здійс-

нюється в умовах безпосередньої міжкультурної та міжмовної комунікації. ESP як глобальна мова при цьому виступає механізмом когнітивної комунікації, забезпечуючи доступ до знань, інформації і сприяє розширенню

лінгвокультурного горизонту індивіда, його самопізнання і самореалізації [2, с.305].

Теоретичні оцінки, що передують осмисленню англійської мови як «ексклюзивної» *lingua franca*, мають неодноточну інтерпретацію в середовищі філософів, (соціо)лінгвістів, антропологів і державних діячів.

Деякі докази різноманітності словникового складу ESP, збагатився на різних етапах еволюції за рахунок запозиченої з перерахованих вище мов лексики, знаходимо в дослідженні професора американського університету Райса Сюзанни Кеммер (Suzanne Kemmer). Свого роду доробком стають лексичні пласти, що прийшли з латинської в германську, серед яких лексеми *butter* (від *butere*), *cheese* (від *ceas*), *wine* (від *winum*), *city* (від *ceaster*), *port* (від *portus*), *wall* (від *weall*) та ін. Більш «пізніми» прикладами можуть служити деякі запозичення із скандинавських мов (*law, score, get, give, skin, sky, take, they, she, want* etc.), великий потік лексики із старофранцузької (*government, jury, prison, tax, religion, service, noble, prince, soldier, volunteer, captain, beef, pork, salmon, fruit* etc.), ряд грецьких лексем (*anonymous, atmosphere, catastrophe, comedy, critic, data, history, skeleton, tragedy* etc.), окремі слова із голландської і фламандської (*Leak, reef, landscape, sketch, curl, dollar* etc.), африканські лексичні проникнення (*voodoo, zebra, zombie, banana, jazz, gorilla* etc.) [5].

Вищесказане, таким чином, дозволяє констатувати змішаність ESP, іменованої сьогодні в літературі внаслідок цього «мовою-гібридом», що відображає, крім автохтонних, інкультурні реалії та цінності. Виявляється, що саме через свою гібридність і наявності експресивної сили до змін і запозичень вона стає привабливою і легко сприймається носіями інших мов, особливо, які мають аналогові коріння. Не менш значущими, придатними «глобальності» ESP факторами виступають її аналітичний склад (тобто скудність флексій, компактність і морфологічна гнучкість), ритмічна різноманітність і схильність до збільшення словникового складу. Відносно останнього критерію відзначимо, що за даними міжнародного словника неологізмів online (International Dictionary of Neologisms) їх число перевищує сьогодні 3500. Електронна версія Оксфордського словника (online Oxford Dictionary) також оновлюється щоквартально, максимально відображаючи реалії, які змінюються глобалізованого світу. Поповнюючи загальний лексичний інтернаціональний фонд, ESP стає, безперечно, переважною вихідною мовою запозичень для більшості мов [5].

Сукупний аналіз наведених екстра та інтралінгвістичних чинників дозволяє незважаючи на суперечливість думок (що йде знову ж з неадекватної інтерпретації варіантів ESP та мовних функцій), констатувати релевантність досліджуваної мови статусу глобальної по визначених вище параметрах.

Під впливом інтенсивних процесів суто мовної глобалізації (нагадаємо, до них відносяться інтернаціоналізація, інтелектуалізація, демократизація, локалізація) ESP з «генетично» властивою їй схильністю до гібридизації сама зазнає значної модифікації.

Головною ознакою, в порівнянні з іншими історичними міжнародними мовами, є її всеосяжне проникнення

на рівні транскультури в багато мов і сфер інтернаціональної діяльності від дипломатії і науки до ЗМІ та ІКТ.

Дуже чітко окреслює сфери вживання ESP в епоху глобалізації Д. Граддол. Сьогодні це робоча мова: 1) міжнародних організацій і конференцій; 2) наукових публікацій; 3) міжнародної банківської справи, економічних відносин і торгівлі; 4) реклами глобальних брендів; 5) аудіовізуальних культурних продуктів; 6) міжнародного туризму; 7) вищої освіти; 8) міжнародної безпеки; 9) міжнародного права; 10) посередник в практиці усного та письмового перекладу; 11) технологічних сфер; 12) Інтернет комунікацій [4].

Отже, резюмуючи вищевикладене, підкреслимо, що глобальна мова – це кардинально нове явище, яке в умовах ЛКГ стає велінням часу. Сьогодні ця роль правомірно бере на себе ESP, яка в своєму глобальному варіанті (як спрощений *lingua franca*) значно відрізняється від своїх національних варіантів, хоча і виникає на їх основі. Головна відмінність полягає в тому, що глобальна англійська не є носієм конкретної культури, а виступає механізмом пізнавальної комунікації в рамках глобального або транскультурного простору. Не менш важливою особливістю є її потенція до фрагментації: створюючи все нові різновидності в поєднанні з локальними мовами, вона стимулює варіативні процеси гібридизації як відповіді на локалізацію на окремому етнокультурному ґрунті.

Список використаних джерел:

1. Гришаева Е.Б. Типология языковых политик и языкового планирования в полиэтническом и мультикультурном пространстве (функциональный аспект) : монография. Красноярск : КрасГУ, 2006. 278 с.
2. Смокотин В.М. Многоязычие и проблемы преодоления межъязыковых и межкультурных коммуникативных барьеров в современном мире. Томск : Изд-во Том. ун-та, 2010. 220 с.
3. Смокотин В.М. Язык всемирного общения и этнокультурная идентичность: кооплементарность в условиях глобализации : дис. ... д-ра филос. наук. Томск, 2012. 365 с.
4. De Swaan A. Words of the World: The Global Language System. Cambridge : Polity Press and Blackwell, 2001. 253 p.
5. Kemmer S. Words in English public website Ling/Engl 215 course in-formation. URL: <http://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words/loanwords.html>.

This article provides a brief overview of the spread of ESP throughout the world to the point that it is labeled «as a global language» (a term made popular by Crystal in his eponymous 1997 publication), placing it into a historical and sociolinguistic context, and discussing how the phenomenon is viewed in the literature. The adequacy of understanding of its phenomenon involves a conceptual justification, combined with the consideration of divergent theoretical positions, the comprehension of the polysemantic nature and structure of ESP, the argumentation of its today's claim to the role of the global language and the analysis of its relationship with the ethnic languages.

Key words: ESP, globalization, linguistic cultural globalization, intercultural communication, global language

Отримано: 22.02.2019

УДК 378.016:811.111:001.895(477)

А. В. Уманець, кандидат філологічних наук, доцент

TYPES OF PROJECTS IN TEACHING ENGLISH

У статті розглядаються різні види проектів, які орієнтовані як на процес, так і на продукт мовлення, що сприяє розвитку комунікативних навичок, необхідних для аудиторної роботи та роботи з on-line ресурсами. Звертається увага на складники та види проектної роботи у навчанні іноземних мов.

Ключові слова: проект, проектна робота, комунікативні навички, змішане навчання.

Project-based teaching helps students to collaborate, resolve problem-solving tasks, follow personalised learning items, and supports students independent work. It incorporates some stages which include preparation, producing, presenting ultimate results of a project, summing up, therefore developing more in-depth studies of core-subjects, research and development techniques, technology and informative competence of students.

Current trends in teaching English consider project-based work as a part of blended learning and a valuable means of extending communicative skills acquired in the classroom [1-3].

The topicality of the research consists in elaborating project-work techniques, structural peculiarities and types of projects in teaching English.

Stages of project-based work focus on content learning, they are cooperative and help to bridge the gap between language study and language use.

Students can work on the projects individually or in groups. It will work best in groups of three or four. The following steps can be recommended:

1. Divide the class into groups.

- Students choose their topic. Students should opt for one of the possible objectives given. Encourage them to write in detail about a specific field, rather than more in-depth research.
- Discuss with students the given format of the project. Their project must suit this format.
- Students envisage their projects.
- Students display their projects and / or present them orally.
- Discuss the projects.

We suggest some kinds of project-based work in teaching English.

Project 1. The Destruction of the ozone layer and the greenhouse effect. Possible consequences:

- The rise in temperature may cause the polar ice caps to melt, which would lead to a rise in sea levels. One metre would be enough to flood many coastal regions.
- Storms, droughts and heatwaves may cause destruction, famines, etc.
- The adverse effect on vegetation and crops may lead to widespread malnutrition and even starvation among animals and humans.
- Drinking water may become scarce, reservoirs may dry up.

Possible solutions to the problem:

- Drastically phase out prohibit the production of aerosol sprays and develop alternative compounds to replace CFCs.
- Enforce tough controls on emissions to identify culprits and fine them.
- Burn less coal or oil in order to reduce CO₂ emissions.
- Make heating, lighting, domestic appliances and industrial machinery more energy-efficient; use energy-saving technologies.
- Use better energy-conservation equipment in buildings.
- Employ the huge quantities of waste heat from generators for heating buildings.
- Develop new sources of energy not derived from fossil fuels (wind, water, tidal, geothermal and solar energy, i.e. renewable energy resources).

Project 2. Women in Society. Feminists argue:

- After decades of 'emancipation' and 'liberation' only little has changed for the majority of women: there is still widespread, sometimes even overt, discrimination and prejudice against working women; equal pay for equal work is guaranteed by law, but is not the practice.
- There is only slow progress in the struggle for equal job opportunities: large numbers of women are employed in low-grade work, particularly in the service sector and the textile industry; even well-qualified women have less chance than men of becoming bank managers or top executives.
- Life is harder for many women than it used to be because many have to go out to work to supplement the family's income as well as running the household: such a 'double burden' is a great strain on the women and on family life.
- In cases of redundancy it is often the unskilled women with their part-time jobs who are sacked first.
- Women often retire at an earlier age than men: women's pensions are therefore lower.

Project 3. Mass Media: Radio and TV. Problems of TV today and in the future:

- Twenty, or even as many as 40, programmes may be enough for most viewers: saturation point may have been reached.
- Will competition between the TV stations lead to an improvement in the programmes of public-sector broadcasters like the BBC or does a larger number of channels inevitably lower the standards of all TV programmes?
- More channels do not necessarily mean a wider spectrum for viewers: more variety may be offered by three state-run TV stations than by 30 private channels.
- Trivialized unbalanced news coverage must be avoided.
- Will there be enough programmes for minorities, enough educational and arts programmes, etc.?
- Will satellite and cable TV alter viewing patterns, so that people will spend more time watching TV?
- In order to protect young viewers from violent or pornographic programmes a legal framework and electronic devices in the TV sets are essential: it is a matter of parental control to ensure that children do not have access to such movies on video cassettes.

Project 4. Films. General problems:

- The film industry is confronted with the task of enticing the public back into the cinemas and of surviving in the face of tough competition from television and the video business, especially as more and more feature films are now being shown on TV.
- It is often difficult to find producers willing to finance expensive productions.
- Many producers are interested only in films with great box-office potential rather than ones of artistic value.
- To guarantee diversity there is a need for financial support for independent film productions.

All in all, a wide variety of projects based on authentic sources and blended learning techniques, project-based work integrate four major language skills and require multiple stages of their development.

Список використаних джерел:

- Аверкиєва Л.Г., Чайка А.О. О междисциплинарных проектах на основе интернет-технологий веб-квеста в обучении профессиональному иностранному языку. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2013. №7. С. 15-18.
- Іванишена В.П., Шевченко Ю.В. Використання проектів у навчанні майбутніх юристів іноземної мови за професійним спрямуванням. *Science and Education Pedagogy and Psychology*. 2014. Issue 19. № 11 (9). С. 52-55. URL: www.seanedin.com.
- Цимбал С.В. Використання змішаного навчання дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням». Використання моделі змішаного навчання при викладанні іноземних мов. Київ: Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2018. С. 96-99.

The article reveals different types of projects which are the means of extending communicative skills and on-line activities. It focuses on need analysis and materials development.

Key words: project, project-based work, communicative skills, blended learning.

Отримано: 22.02.2019

УДК 378.016:811.111'36

Н. І. Фрасинюк, кандидат філологічних наук, доцент

THE PROJECT METHOD IN TEACHING ENGLISH

У статті розглядається проектний метод навчання англійської мови, зокрема його основні характеристики, переваги та недоліки, окреслено основні принципи проектної методики навчання іноземної мови.

Ключові слова: проектний метод, навчання, англійська мова.

The project method is a teacher-facilitated collaborative approach in which students acquire and apply knowledge and skills to define and solve realistic problems using a process of extended inquiry. Projects are student-centered, following standards, parameters, and milestones clearly identified by the instructor. Students have control over the planning, refining, presenting, and reflecting of the project [4, с.31-34].

The project method is a medium of instruction which was introduced during the 18th century into the schools of architecture and engineering in Europe when graduating students had to apply the skills and knowledge they had learned in the course of their studies to problems they had to solve as practitioners of their trade, for example, designing a monument, building a steam engine.

In the early 20th Century, William Heard Kilpatrick, an American prominent educator of the 20th century, expanded the project method into a philosophy of education. Kilpatrick saw school not only fulfilling an intellectual purpose but also a social one. For Kilpatrick, education was about the social development of the child rather than their cognitive development through the mastery of content. The emphasis was on learning to think and not focusing on what to think. The curriculum should come from real-life and not compartmentalized subject matter. This idea calls for a need for an integrated curriculum that stressed maximum student participation. These beliefs led Kilpatrick to create a unique form of teaching.

According to Kilpatrick, a project is a whole-hearted purposeful activity proceeding in a social environment. Kilpatrick has classified the project method in four types:

1. **Constructive.** When learners have to construct some things related to social life. e.g. charts, models, maps, parcels etc.
2. **Artistic.** These projects are generally allotted in the aesthetic fields of life. e.g. in music, drawing, painting art and culture.
3. **Problem-Solving.** These projects are given to solve the problems related to any life-situation or related to any subject e.g. how to operate bank accounts? Or how to send an email or letter. These general problems if solved, will make a child efficient for social-life.
4. **Group-Work.** A team of students is assigned a work to be performed. e.g. to develop a garden in the school [5, c.320].

Unlike traditional education, proponents of the project method attempt to allow the student to solve problems with as little teacher direction as possible. The teacher is seen more as a facilitator than a deliver of knowledge and information. A project method classroom focuses on democracy and collaboration to solve «purposeful» problems.

There are advantages and disadvantages of the project method.

Advantages of this method include its educational, social and integrating potential, especially: enabling the realisation of educational activities (with cognitive, educational and upbringing targets – and also therapeutic ones in case of projects bringing the emotional satisfaction); developing the interrogative (way of) thinking, abilities of creative, concept, analytic character; forming the aesthetic sensitivity, achieving the emotional satisfaction; mastering one's intellect; mastering the ability to group-work, co-operation and responsibility for one's own work; mastering one's particular abilities; significance of a team-work adjusted to hobbies of particular team members; developing the interrogative (way of) thinking, abilities of creative, concept, analytic character; sharing the results of community work; forming the democratic habits; developing the experimental mentality; developing the transgressive thinking; the possibility to express one's opinions, thoughts, ideas regardless of the opinions and beliefs of the others.

The main disadvantages are: the project cannot be planned for all subjects and whole subject matter cannot be taught by this strategy; it is not economical from the point of view of time and cost; it is very difficult for a teacher to plan or to execute the projects to the learners and supervise them [1, c.130].

There are six main features of the project method:

1. **Impact.** The project approach makes it possible, even in a short period of time, to pass through all stages from an idea to its implementation and analysis of the results, as it proposes to work immediately with a specific task. This fits the format of a summer camp, where groups, in a very short period of time, squeeze in a wide variety of experiences.
2. **Activity.** A child has the right to make assumptions, to make mistakes, to acquire practical knowledge and to apply

it, and finally to take pleasure in their own successes and the successes of their friends.

3. **Independence.** The role of the adult is changing. They are ceasing to be the mere bearer of knowledge, but becoming coordinators and consultants who guide children and provide them with a field of study.
4. **Practicality.** This often provides children with what they do not receive in a regular school environment: self-motivation and understanding of why they gain knowledge and how this knowledge can be applied in real life.
5. **Critical Thinking.** The world is in a state of constant flux. The whole career roadmap, built ten years ahead, is now becoming obsolete in five or less. Entirely new spheres of activity and professions are emerging. Since the search for information has been greatly simplified with the development of the Internet, the first plan is not to obtain actual knowledge from a teacher, but rather to develop tools such as critical thinking and the ability to look for non-standard solutions.
6. **Competence.** A child doesn't obtain this or that skill passively, but applies them to specific tasks under the guidance of a professional. Therefore, our experts are real scientists and IT pros from Apple, Microsoft and Yandex, professional musicians and artists, theatre directors, and sports coaches, all of whom are happy to share their knowledge and skills with children [2].

So, the project method requires special skills and training from the teacher. The teacher's role and the student changes significantly. Teachers should not only conduct classes in the form of lectures, but need to be flexible, in a certain extent artistic, interesting, and interested in a subject.

The teacher should always keep up with the times and give as much current information as possible and help students in subject's mastering. In the context of this method, students play the role of flagship, and the teacher is only a navigator on this huge ship sailing to knowledge.

The idea of implementing project method is justified by the fact that its using leads to communicative competence's development and is aimed to creating a sustainable motivation for learning English. Interesting and unusual tasks create conditions for successful language learning, as students are involved in educational process. However, do not assume that the project method can exist separately from all other teaching methods. Only in combination with all pedagogical methods and techniques we can achieve positive results.

Список використаних джерел:

1. Медведєва Л.І. Проектна методика вивчення іноземної мови в контексті сучасних педагогічних технологій. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Педагогіка*. Тернопіль, 2011. №4. С. 129-134.
2. Coffey H. Project-based learning. URL: <http://www.learnnc.org/lp/pages/4753>.
3. Howell R.T., Mordini R. The project method increases student learning and interest. *Tech Directions*. 2013. Vol. 62 (8). P. 31-34.
4. Kilpatrick, W.H. (2000). *The project method*: Teachers College. Columbia. P. 319-335

The article is devoted to the value and role of project method in the teaching of English. Particular attention is paid to the advantages and disadvantages of the project method. The idea is substantiated that the use of the project method leads to the development of communicative competence and aims to create a sustainable motivation to learn English.

Key words: project method, teaching, English.

Отримано: 22.02.2019

ТВОРЧИСТЬ ОКТАВА МІРБО В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ РЕЦЕПЦІЇ

В статті аналізується творчість Октава Мірбо в українській перекладацькій рецепції.

Ключові слова: французька література, українська література, переклад.

Леся Українка у ґрунтовній літературознавчій статті «Новые перспективы и старые тени («Новая женщина» западноевропейской беллетристики)» зосереджується якраз на різноманітних аспектах розвитку теми «нової жінки» у норвезькій, англійській, німецькій та французькій літературах. Наголошуючи на особливо прогресивній позиції Г. Ібсена щодо вирішення феміністичного питання у норвезькій літературі, українська письменниця не залишає поза увагою і французьке літературне бачення цієї багатоаспектної теми. «<...> У Франції жіноче питання особливо наболіло і тому викликає особливу пристрасність тону та захоплення при обговоренні його в літературі, а захоплення, істинне чи навіть штучно зігране, завжди заразлив» [4, с.99], – зазначає Леся Українка. Можливо, саме таке захоплення соціальною реалізацією жінки, яким характеризується п'єса «У золотих кайданах» французького драматурга О. Мірбо, привернуло увагу Грінченка-перекладача.

Героїня названого драматичного твору Жермена прагне моральної свободи та поваги, можливості незалежно існувати та працювати: «Хіба я не можу робити? У мене є енергія, щире бажання бути вільною і щасливою» [2, с.55]. Жермена кидає виклик коханому Люсьєну Гарро, словами якого чітко сформульована концепція патріархального суспільного ставлення до жінки: «А ти жінка., громадянство тебе не хоче знати» [2, с.56]. Така ж ідейно-тематична лінія поступового самопізнання свого внутрішнього світу, осмислення свого місця у патріархальному суспільстві, що збігається з феміністичною ідеєю щодо права професійної реалізації жінки та можливості незалежного існування, порушений О. Мірбо, до певної міри виявилась у повісті Б. Грінченка «Сонячний промінь» (1890) [6].

Б. Грінченко багаторазовими зверненнями до Головного Управління в справах друку домагається дозволу на право появи в українському театрі п'єси «У золотих кайданах» у створеному ним перекладі (1908 р.). Окремі твори Мірбо укр. мовою переклали Б. Грінченко, М. Лозинський, М. Вороний, Н. Романович-Ткаченко, В. Дорошенко [1].

Роман «Le Jardin des supplices» (Сад тортур, 1899) є певною декадентською трансформацією ідіостилу письменника у модерне передчуття перших десятиліть ХХ ст., де краса і смерть завжди поряд, а «естетика» вбивства, спокуса і «вишу-

кани» тортури є тлом світосприйняття, способом мислення і формою існування людини, суспільства і влади [3]. В образі головної героїні роману Клари Октав Мірбо втілює всі таємні чоловічі страхи і принади у жіночій дволикості: від диявольської спокусниці, яка породжує усі жахи гріха, до джерела краси, чистоти і неземної насолоди. Роман Мірбо «Le Journal d'une femme de chambre» («Щоденник покоївки», 1900), з вираженими ознаками натуралізму, що з'явився не без впливу братів Гонкурів, сповнений соціального критицизму та відвертого еротизму. Октав Мірбо загострено-сатирично демонструє тло французького суспільства через життєвий досвід покоївки, яка мала можливість безпосередньо дослідити його, працюючи в багатьох «поважних» французьких родинах.

Список використаних джерел:

1. Дубова Т. Перекладна беллетристика в Галичині 1920-х рр.: від переробок до фахових перекладів. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2013. №5.
2. Мірбо О. У золотих кайданах : [драматичний твір]. Київ, 1907. 103 с.
3. Стороха Б. DIE ANDERE SEITE: Подорож у забуття. Література «темного» декадансу. *Альманах Полтавського державного педагогічного університету*. 2009. №2 (29). 244 с.
4. Українка Леся. Новые перспективы и старые тени. («Новая женщина» западноевропейской беллетристики). *Зібрання творів* : у 12 т. Київ : Наук. думка, 1977. Т. 8. С. 76-99.
5. Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914-1939) : бібліогр. покажч. / за заг. ред. О. Лучук, Т. Лучука ; наук. ред. Р. Зорівчак ; редкол.: Б. Якимович (голова) та ін. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 194 с. (Українська бібліографія. Нова серія. Ч. 13).
6. Хоптяр А. Перекладацька діяльність Бориса Грінченка та її роль в українському літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ ст. : монографія. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д.Г., 2017. 276 с.

The article focuses on Ukrainian translator practice

Key words: Ukrainian literature, translation.

Отримано: 22.02.2019

LINGUISTIC MEANS OF WEREWOLF PACK HIERARCHY DESCRIPTION IN «ALPHA & OMEGA» SERIES BY P. BRIGGS

У статті розглядають вербальні засоби характеристики ієрархії вовулаків у художньому світі серії романів «Альфа і Омега» Патриції Бріггс на основі дихотомії доміантності та покірливості.

Ключові слова: художній світ, ієрархія, вербальні засоби, опис, П. Бріггс.

The series of novels «Alpha & Omega» by P. Briggs consists of five novels up to date, namely «Cry Wolf», «Hunting Ground», «Fair Game», «Dead Heat» and «Burn Bright». The series has received cursory attention of scholars mostly concerning the trauma depiction [2]. The werewolf society that is settled in the US territories comprise the greater part of the novel's characters. The article focuses on the werewolf pack hierarchy is important in the series.

The pack hierarchy is based on the key personality feature – dominance or submissiveness: «We who are dominant tend to think of that aspect of being a werewolf as rank: who is **obeyed**, who is to **obey**. Dominant and submissive. But it is also who is to **protect** and who is to **be protected**» [1]. This distinction and the degree of the feature demonstrated in any pack

member is crucial for their placement in the pack. The verbal means used in these situations are universal throughout the book series. The dominance of a werewolf is described as follows: «'Dominant wolves «-she deepened her voice to a passable baritone, but she couldn't quite get Asil's accent-» their instincts tell them to protect with **violence** and control their environment. They are ready to kill. The more dominant the wolf, the quicker he is to **kill**. Less dominant wolves cede the authority to protect to the more dominant wolf» [1]. Interestingly unlike most fantasy texts with werewolf politics descriptions there is secondary feature that is important in the pack hierarchy – the ability to protect those weaker – that distinguishes the placement.

On the other hand of the scale are the submissive wolves: «Submissive wolves are the kinder, **gentler** wolves. They are

missing **the killing instinct**. That doesn't mean they won't kill under the right circumstances, just that it is not their first answer to every problem. They don't need to control everyone around them. With a submissive wolf, a dominant wolf will relax because the lesser wolf is no threat» [1]. There is notably no alluding to the submissive wolves being weak. The description negates this assumption and turns the distinction into a purely psychological one. The submissive wolves are continuously described as a balancing part of the pack: «it is the privilege of the dominants to protect our submissive ones, the heart of our packs» [1], «But mostly he is needed-we have so few submissive wolves. He will **stabilize** his brother's pack, **stabilize** his brother, too, and that will save dozens of wolves» [1]. There is noticeable repetition of the same verbal means in the description of submissive wolves in the series: take care, stabilize, balance, relax.

The head of each pack is called alpha. They are the most dominant wolves: «An Alpha is the ultimate **control** freak, ready to kill anyone who **threatens** his pack. He **protects** the weaker from the strong and suffers no **defiance** of his will» [1]. Again the characteristic is concerned with the ability and primal reaction to protect the weaker wolves from any external threat. The other side of alpha descriptions in the texts in the recurring theme of responsibility: «The Alpha is responsible for the actions of his pack» [1]. This balance of power, aggression, protectiveness and responsibility is described as the features of alpha.

The werewolf society is described as unequal in terms of gender. Female werewolves that are not mated to a male one are considered to be on the bottom of the back hierarchy, no matter their personal characteristics. The mated female werewolves get their place from their mate. If the mate is dominant, the female can use their power: «'Shut up», Leah snapped, and power swept through the room, knocking Sage back two steps. Funny, Anna would have sworn that Sage was the more dominant of the two... then she realized the energy tasted of the Marrok. A woman takes her place from her mate, she thought. She knew that, but hadn't understood that the power was real» [1]. This is a multiple occurrence in the text: «But the wolf knew how to do it, she'd used **Charles's power** to change faster than she ever had before-and she used it now to put strength into her voice» [1]. This power exchange between the mates is de-

scribed on the level of wolf-to-wolf as opposed to human-to-human interaction.

Separate from the pack hierarchy in general are Omega werewolves, described as the wolves outside the pack hierarchy. The point of view of an Omega partially omniscient narrator gives the insight into the pack hierarchy in this novel. Omega wolves can disobey more dominant wolves without consequences: «her voice low and rich with a power that once more slid over Anna and did not touch her» [1]. On the other hand, these werewolves share the responsibility for the pack well-being with the Alpha, as they are not strictly entrenched in the dominance-based structure and have the ability to resolve conflict without violence: «No one gives Omegas crap either, and our job is to protect our packs, even from themselves. The zen part comes because we don't have to kill anyone to get our way» [1]. This shared feature is the protective drive prominently present in the descriptions of dominant wolves.

Hence, the description of a werewolf pack hierarchy is based on the opposition of dominance and submissiveness. These characteristics are consistently described using the same verbal means, notably the words protect, relax, obey, power, control, stabilize, balance. This universal nature of descriptions increases the fantasy universe cohesion.

References:

1. Briggs P. Alpha & Omega: [call of the Hunt]. Internet resource. United States: SFBC Fantasy, 2012. 726 p
2. Davis S. Speculative Fiction Representations of Rape: From The Survivor's Perspective Femspec. 2013, Vol. 13. Issue 2. P. 9. URL: <https://search.proquest.com/openview/d0d1023b6abfd1cb51516179bc08cf9/1?pq-origsite=gscholar&cbl=42681>.

The article focuses on the verbal means of werewolf pack hierarchy description in the universe of «Alpha and Omega» series by Patricia Briggs, based on the dichotomy of dominance and submissiveness.

Key words: universe, hierarchy, verbal means, description, P. Briggs.

Отримано: 22.02.2019

УДК 81'243'342.3]:81'27:008

О. С. Шмирко, кандидат педагогічних наук

АУДІОВАННЯ ЯК ІМІТАЦІЯ УЧАСТІ У ЗАРУБІЖНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ

Аудіювання, як вид комунікативної діяльності, розглянуто як одну з форм навчання міжкультурного спілкування (з точки зору залучення студентів до участі у культурному житті країни, мова якої вивчається). Виокремлено форми та методи роботи з аудіоматеріалом, надано практичні рекомендації щодо його використання на заняттях з іноземної мови.

Ключові слова: аудіювання, іншомовне культурне середовище, відеоматеріали, культурологічний матеріал, зорова опора.

Проблема вивчення культурних та соціальних особливостей життя народу, мова якого вивчається, є досить актуальною в методиці вивчення іноземних мов. Частка вербальної комунікації з іноземними партнерами, як у приватному, так і в громадському житті та медіа-середовищі, невпинно зростає протягом останніх десятиліть. Вхідження в іншомовне культурне середовище взагалі неможливе без розвинутої здатності слухати та деталізовано розуміти автентичні тексти. Тому навчання аудіюванню є одним з найважливіших аспектів у вивченні іноземної мови.

Означеною проблемою займаються іноземні та вітчизняні науковці: К. Вімер (С. Wiemer), Д. Вольф (D. Wolff), Б. Дальхаус (B. Dahlhaus), Р. Дирвен (R. Dirven), Д. Еггерс (D. Eggers), К. Зегерманн (K. Segermann), Г. Зольмеке (G. Solmecke), І. Кану (I. Cauneau), П. Кюн (P. Kühn), Г. Нойнер (G. Neuner), Г. Нойф-Мюнкель (G. Neuf-Münkel), К. Фогель (K. Vogel), Б. Фосс (B. Voss), А. Шуманн (A. Schumann), Є. Капелюшник, Н. Кошман, М. Ляховицький, О. Потураєва, Р. Савенко та ін. Методисти досліджують та вдосконалюють методи роботи з автентичними аудіотекстами на заняттях з іноземної мови. Як зазначають дослідники, організація процесу навчання іноземної мови спрямована на опанування мовою як феноменом національної культури народу, як моделі ба-

чення світу цим народом, сприйняття ним гуманістичних цінностей [3, с.91].

Традиційна методика навчання іноземної мови розглядає аудіювання як вид мовленнєвої діяльності, що не вимагає спеціального дидактичного підходу і обмежується сприйняттям звуків і інтонаційних елементів. Однак, як показує практика, з усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності, навички аудіювання у студентів, зазвичай, є найменш розвиненими. Тому розвиток сприйняття на слух наразі залишається ключовим *проблемним питанням* дидактики іноземної мови, до вирішення якого необхідно підходити системно. За мету нашої статті ми ставимо розглянути аудіювання, як вид комунікативної діяльності, з точки зору залучення студентів до участі у культурному житті країни, мова якої вивчається; виокремити форми та методи роботи з аудіоматеріалом на заняттях з іноземної мови.

Низький рівень володіння навичками аудіювання залежить як від об'єктивних, так і суб'єктивних причин. До об'єктивних чинників належать умови, в яких здійснюється сприйняття на слух іншомовного тексту: наявність незнайомих граматичних явищ, незнайомої лексики, темп мовлення та його індивідуальні особливості, короткочасність інформації, яку необхідно сприйняти. Суб'єктивні чинники визначаються

особливостями психіки студентів та рівнем сформованості у них механізмів аудіювання (наявність навичок фонематичного і мовного слуху, аудитивної пам'яті, уваги, внутрішнього артикулювання, уяви, прогностичних здібностей). Під фонематичним слухом розуміють здатність розрізняти звуки мови і співвідносити їх з відповідними фонемами. Об'єктом мовного слуху є, головним чином, смислові компоненти мови та інтонаційні контури [2, с.53-61].

Аудіювання, як вид комунікативної діяльності, може умовно розглядатися як складова частина іншомовного спілкування, коли між учасниками комунікативного акту відбувається двосторонній обмін інформацією. Процес сприйняття на слух іноземної мови в такому варіанті полегшується наявністю зовнішніх чинників: міміки, жестикуляції, мови рухів тіла, вираз обличчя і іншими способами прояву емоційного стану мовця та його особистісного ставлення до викладеної та одержаної інформації. Тому у методичному плані роботу з розвитку і вдосконалення навичок аудіювання доцільно здійснювати на матеріалі циклу відеосюжетів, тематично об'єднаних з пропонованим навчальним матеріалом. Саме такий підхід забезпечує необхідну / доцільну повторюваність мовного матеріалу, сприяє поліпшенню міцності процесу запам'ятовування, надає можливість для розвитку здогадки, дозволяє вводити при цьому нові порції інформації, посилює для сприйняття, підтримує розвиток інтересу до навчальної дисципліни, виховує почуття поваги до культури країни, мова якої вивчається.

На думку методистів, відеоматеріали, що застосовуються з навчальною метою, мають відповідати певним вимогам. Кожен фільм має являти собою сюжетно закінчений епізод, що дасть можливість викладачеві використовувати матеріал, орієнтуючись на складність сприйняття матеріалу й на рівень мовної та мовленнєвої підготовки студентів. Тривалість фільму має бути невеликою – оптимально – близько п'яти хвилин, що дозволить побудувати окреме заняття, легко інтегрувати його в структуру інших занять, вирішуючи різні методичні завдання. За такої умови відеосюжет, за необхідності, можна переглянути декілька разів, зробити вправи перед переглядом та після нього. Мова у фільмі має звучати в природно швидкому темпі, що дозволить тренувати фонемний і тональний слух студентів, удосконалити навички вимови, привчати їх сприймати різні особливості індивідуального мовлення [1].

Оскільки фільми відображають різні сторони життя, у них наочно представлений культурологічний матеріал, їх перегляд є не тільки додатковим стимулом до спілкування іноземною мовою, але й є надзвичайно інформативним для поглибленого знайомства з культурною сферою країни, мова якої вивчається. З іншого боку, це доцільний матеріал для розуміння і засвоєння стилістичної варіативності мови, що зумовлена соціальними, віковими, професійними та іншими особливостями учасників комунікації.

З іншого боку, аудіювання може бути відносно самостійним видом комунікації, що має вигляд мовного потоку, спрямованого в одному напрямку (наприклад, при односторонньому сприйнятті мови на радіо чи телебаченні). Цей вид аудіювання, безсумнівно, є набагато складнішим.

Основною складністю розуміння аудіотексту є нестійкість звукового континууму, що ми сприймаємо. Тому, для кращого сприйняття, фонетичний континуум пропонується розчленовувати на окремі одиниці, що несуть смислове навантаження [4, с.98]. Тобто, не варто відразу зупинятися на незрозумілих частинах. Слід сконцентрувати свою увагу на очевидних речах: «зачепитися» за знайоме слово, частину слова, корінь тощо і намагатися зрозуміти загальний сенс. Гіпотези, що виникли, перевіряються на реальність при повторному (якщо необхідно – багаторазовому прослуховуванні). Така техніка навчання сприяє кращому розумінню почутого. Проте під час прослуховування має бути реалізована не тільки лексична, але й морфо-синтаксична інформа-

ція та сигнали граматичної фоніки (закінчення дієслів, прикметників; структура речення тощо).

На початкових етапах (маються на увазі не тільки загальні етапи навчання, але й етапи вивчення окремих тем) рекомендовано спочатку використовувати «*erstelle Dialoge*» інсценовані діалоги, що записані в студії у помірному темпі «*поставленими*» дикторськими голосами. На цих аудіозаписах тренується нова лексика, нові синтаксичні структури. Наступний етап опрацювання – «*spontaner Dialog*» – діалог, записаний в умовах реального середовища з природними шумами (шум вітру, води, спів пташок, звуки вулиці, брязкання посудом тощо). Однак шум не має занадто ускладнювати акустичне сприйняття, інакше означений вид роботи взагалі втрачає сенс. «Спонтанні діалоги» записуються в нормальному темпі, але з усіма типовими рисами розмовної мови (співрозмовники можуть спілкуватися під час прийому їжі, перебувати один одного, використовувати неповні речення тощо). Згодом рівень складності може бути збільшений шляхом включення регіональних і діалектних варіантів мови. Лінгвістична складність має зростати залежно від інтелектуальних можливостей студентів та їхньої обізнаності у культурному житті країни, мова якої вивчається.

Аудіотексти можуть відпрацьовуватися як із зоровою опорою, так і без неї. Проте, дуже важливо намагатися спочатку тільки прослухати аудіотексти і не звіряти паралельно почуте з друкованою версією. Такий підхід сприяє кращому сприйняттю звучання і інтонації іноземної мови, розвиває здогадку. Таким чином відпрацьовується здатність сприйняття мови на слух, без необхідності звертатися до довідкового матеріалу. Цілком зрозуміло, що викладач повинен істотно допомагати студентам на початкових етапах опрацювання, наприклад, перед першим / другим прослуховуванням поставити питання, що спрямують їхню увагу на певні аспекти змісту, які вони «відфільтровують» зі звукового потоку. Згодом, однак, студенти повинні навчитися ставити собі завдання самостійно, зважаючи на те, про яке розуміння тексту йдеться: глобальне, вибіркоче або детальне.

Доходимо висновку, що аудіювання, як вид комунікативної діяльності, може умовно розглядатися як складова частина іншомовного спілкування, залучення студентів до участі у культурному житті країни, мова якої вивчається. Розвиток і вдосконалення навичок аудіювання доцільно здійснювати на аудіо- та відеоматеріалі, що відповідає певним вимогам. Перспективи подальших розвідок полягають у ґрунтовному та всебічному дослідженні найбільш доцільних форм та методів роботи з аудіоматеріалом на заняттях з іноземної мови.

Список використаних джерел:

1. Капелюшник Е.В., Потураева Е.А. Интерактивные методы в обучении аудированию. *Современные проблемы науки и образования*. 2016. № 3. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=24568>.
2. Ляховицкий М.В., Кошман Н.М. Технические средства в обучении иностранным языкам : пособие для учителей. М. : Просвещение, 1981. 143 с.
3. Савенко Р.П. Аудіювання як одна з форм навчання міжкультурного спілкування. *Наукові праці. Педагогічні науки : науково-методичний журнал*. 2002. Т. 24. Вип. 11. С. 91-95.
4. Segermann K. *Fremdsprachendidaktik alternativ. Ein Dialog zwischen Theorie und Praxis*. Verlag Empirische Pädagogik. 2012. 152 S.

Listening, as a form of communicative activity, is considered as one of the forms of intercultural communication education (in terms of involving students in the cultural life of the country being studied). The forms and methods of work with the audio material are singled out, practical recommendations for its use in foreign language classes are given.

Key words: listening, foreign-language cultural environment, video material, cultural material, visual support.

Отримано: 22.02.2019

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЇ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРИТЧІ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ НА ЗМІСТОВОМУ РІВНІ

Стаття присвячена розгляду композиції текстів німецькомовних притч на змістовому аспекті. У статті аналізуються приклади притч.

Ключові слова: зміст, композиція, притча, рівень, сюжет, текст.

Головним компонентом змістового аспекту є сюжет притчі. Він завжди присутній, хоча ніколи не сприймається буквально. Сюжет притчі є, радше, фаволою, оскільки має тенденцію до більшої абстрактності, узагальненості.

Зміст притчі слугує для передачі глибокого смислу, що є складним для знакового вираження. Ситуація, яку замальовує автор у притчі, перетворюється на архетип культури. Притча має бути парадоксальною, і це має бути помітним. Лише засвоєння парадоксу, що міститься в ній, відкриває зміст притчі [1, с.101-103].

Парадоксальність сюжету у дослідженні німецькомовної притчі означає наявність і перетин, зіткнення двох логічних ліній, які можуть виражатися: діалогом персонажів; наявністю акцій / реакцій персонажів; описом автора взаємно-протилежних дій, мотивів вчинків; одним або декількома монологіями персонажів і відповідними реакціями.

Текстам німецькомовних притч характерне уведення в сюжет – експозицію (90%), а експліцитна мораль рідко зустрічається у притчах (10%). Наявність експліцитної моралі зближує притчу з байкою, збільшує прозорість метафори і зменшує семантичну сміливість образу-символу притчі.

Наприклад, розглянемо вірш зі збірника С. Рота «Ein Mensch»:

Der Besuch

Ein Mensch kocht Tee und richtet Kuchen: / Ein holdes Weib wird ihn besuchen – / Der Kenner weiß, was das bedeutet! / Na, sie ist da: es hat geläutet. / Doch weh! Hereintritt, sonnegebräunt / Und kreuzfidel ein alter Freund, / Macht sich's gemütlich und begrüßt, / Daß Tee ihm den Empfang versüßt; / Und gar, daß noch ein Mädchen käm / Ist ihm, zu hören, angenehm / Und Anlaß zu recht rohen Witzten. / Der arme Mensch beginnt zu schwitzen / Und sinnt, wie er den Gast vertreibt, / Der gar nichts merkt und eisern bleibt. / Es schellt – die Holde schwebt herein: / Oh, haucht sie, wir sind nicht allein?! / Doch heiter teilt der Freund sich mit, / Daß er es reizend find zu dritt. / Der Mensch, zu retten noch, was bräutlich, / Wird aus Verzweiflung endlich deutlich. / Der Freund geht stolz und hinterläßt / Nur einen trüben Stimmungsrest: / Die Jungfrau ist zu Zärtlichkeiten / Für diesmal nicht mehr zu verleiten [5, с.113].

Введення у дію у цій притчі починається з речення «Ein Mensch kocht Tee und richtet Kuchen». Є підстави назвати це введення динамічним, тому що воно є активним початком дії, яку виконує людина. Це підтверджується вживанням дієслів, які передають дію: *kocht, richtet, macht sich, begrüßt*.

Розвиток дій характеризується наявністю тільки акцій [2, с.27-30], тобто автор лише перелічує дії, що виконує людина. Однак перерахування акцій відбувається динамічно, тобто це не просто констатація результатів дії. Вони представлені послідовно, детально й конкретно у динамічному розвитку. У тексті є кульмінація, яка має напружений характер, вона яскраво виражена і є вершиною конфлікту. Кульмінацією є такі рядки:

Der Mensch, zu retten noch, was bräutlich, / Wird aus Verzweiflung endlich deutlich.

Після напруженої, яскраво вираженої кульмінації, випливає розв'язка, виражена словами:

Der Freund geht stolz und hinterläßt / Nur einen trüben Stimmungsrest: / Die Jungfrau ist zu Zärtlichkeiten / Für diesmal nicht mehr zu verleiten.

Мораль цього тексту виражена імпліцитно. Автор надає читачу можливість самому робити висновок і отримувати з цього певний урок.

Сюжет притчі характеризує одну з головних стильових рис притчі «сюжетність». У текстах притч виявляємо чітко окреслену сюжетну лінію, спостерігається однолінійність, простота сюжету. Розвиток дій у притчі зазвичай зведений до мінімуму, а персонажі нагадують шахматні фігури, які реалізують задум автора [3, с.259].

Як зазначає Л.С. Піхтовнікова, стислий сюжет і відсутність детального опису дій персонажів сприяють концептрації уваги читача на головній ідеї та легкому пізнанню етичних цінностей у текстах притч [3, с.259]. У сучасній притчі ознака сюжетності більш послаблена, і притча цілком зосереджується на певній етичній або філософській проблемі (наприклад притчі Ф. Кафки).

У зв'язку з характеристикою стильової риси «сюжетність» наведемо приклад сучасної притчі ХХ сторіччя Г. Кунерта:

Die Schreie der Fledermäuse

Während sie in der Dämmerung durch die Luft schnellen, hierhin, dorthin, schreien sie laut, aber ihr Schreien wird nur von ihresgleichen gehört. Baumkronen und Scheunen, verfallende Kirchtürme werfen ein Echo zurück, das sie im Fluge vernehmen und das ihnen meldet, was sich an Hindernissen vor ihnen erhebt und wo ein freier Weg ist. Nimmt man ihnen die Stimme, finden sie keinen Weg mehr; überall anstoßend und gegen Wände fahrend, fallen sie tot zu Boden. Ohne sie nimmt, was sonst sie vertilgen, überhand und großen Aufschwung: das Ungeziefer [4, с.105].

У притчі чітко і стисло окреслено сюжет; він має узагальнений характер без уточнень і детального викладу. Мова іде про Кажанів, які в сутінках літають і кричать, але їхнього крику ніхто не чує, крім них самих. Кажани не знаходять вільного шляху і від відлуння голосів, вдаряючись об стіни, падають мертвими до землі, і тоді вони стають жертвами саме тих, кого вони, зазвичай, винищують, – шкідливих комах. Притча є суміжною із типом тексту «приклад»: вона ґрунтується на прикладі тварин, але розповідає в дійсності про людей. На прикладі типової картини із світу тварин у притчі порушується тема суспільно-політичного життя Німеччини. Автор викриває вчинки тогочасного суспільства щодо письменників і митців, які шукали вільний шлях розвитку своєї творчості. Заборона публікацій призводить до припинення їхнього професійного та духовного існування. Голоси кажанів є символами голосів совісті, справедливості, які приречені до тиші, тому що збільшується несправедливість, свавілля «шкідника» (*das Ungeziefer*) – представника тоталітарної диктатури. За допомогою діючих притчових фігур – кажанів – автор реалізує головний задум притчі: засудження тогочасного суспільства.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що у текстах притч спостерігається однолінійність, простота сюжету, які сприяють концентрації уваги читача на головній ідеї та легкому пізнанню етичних цінностей.

Перспективою подальших розвідок є вивчення прагматичних характеристик змістового рівня композиційно-стилістичної структури текстів німецькомовних притч.

Список використаних джерел:

1. Мусхелишвили Н.Л. Притча как средство инициации живого знания. *Философские науки*. 1989. №9. С. 101-104.
2. Пихтовникова Л.С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни (на материале немецких стихотворных басен 18 в.) : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. Киев, 1992. 338 с.
3. Пихтовникова Л.С. Тексты и методы: лингвостилистическая характеристика и интерпретация немецкой притчи как типа текста и как жанра. *Проблемы семантики слова, речения та тексту* : зб. наук. статей. Киев : КДУУ, 2002. Вип. 6. С. 259-265.
4. Neis E. Dichtung in Theorie und Praxis. Die Parabel. Hollfeld / Ofr. : C. Bange Verlag, 1981. 112 S.
5. Roth E. Sämtliche Menschen. Ein Mensch. Mensch und Unmensch. Der letzte Mensch : Carl Hanser Verlag, 2001. 304 S.

The article investigates the text composition of German-language parables in terms of their content. The paper offers a critical analysis of parable examples.

Key words: content, composition, parable, level, plot, text.

Отримано. 22.09.2019

УДК 811.161.2:165.9

І. С. Беркещук, кандидат філологічних наук, доцент

ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА РОМАНУ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «ДІВА МЛИНИЦА»

Пропонована розвідка знайомить з демінутивними та згрубленими утвореннями у романі «Діва Млиниця». Такі утворення поділяємо на тематичні групи. Детально проаналізовані лише ті тематичні групи, які складаються з найбільшою кількістю дериватів.

Ключові слова: експресивна лексика, демінутиви, аугментативи, тематичні групи.

Іменники, які позначають осіб, становлять собою велику та неоднорідну групу слів. Це лексеми, які вказують на загальні назви людей, їх професію, зовнішні риси, особливості характеру, відношення до місця перебування, родинні взаємини тощо. Послугуючись зі зменшено-емоційними суфіксами, вони утворюють оцінні іменники, що виражають здебільшого позитивне ставлення до висловлюваного. У цих випадках пестливі утворення називають малі за віком істоти, у них, крім відтінків симпатії, ласки, присутнє й значення об'єктивної зменшеності. Вони розглядаються в семантичній групі зменшено-пестливих іменників. Отже, емоційне забарвлення в його чистому вигляді можливе лише в назвах дорослих осіб, яким не властиве значення зменшеності. Ця група слів поділяється на підгрупи.

Демінутивні утворення у романі Володимира Лиса «Діва Млиниця» поділяємо на тематичні групи: назви тварин, назви предметів домашнього вжитку, назви осіб за родинними відношеннями, назви осіб за родом діяльності та суспільним відношенням, назви об'єктів екстер'єру та територіального устрою, власні назви, назви одягу, назви рослин, назви емоцій та відчуттів людини, назви грошових одиниць, сакральні лексеми, назви частин тіла, назви продуктів харчування, назви осіб за національністю.

Тематична група назв тварин у творі письменника репрезентована 19 лексемами: *лошатко, лошичка, кобилка, комашика, коник, корівка, соколятка, голубок, свинка, тваринка, мишка, гусьтко, корівчина, телятка, хом'ячок*. Також виділяємо зменшено-пестливі найменування частин тіла тварин: *крильця, пазурики, лапки*. Володимир Лис використовує демінутивні утворення, вказуючи читачам на вік та невеликий розмір тварин і частин їхнього тіла: *Утім, метелику, щоб змазнути крильцями, що зрушає світ, це треба самому стати метеликом* (Лис В. Діва Млиниця, с.7); *Петро закутав лошатко в якусь лахмітину й на руках (було геть легке) приніс додому* (Лис В. Діва Млиниця, с.12); *Панас простяг руку, зловив на долоню маленьку холодну комашику* (Лис В. Діва Млиниця, с.38); *Оно глянь, якого коника воне купили, яку корівку, плуга, поросет, одяжу* (Лис В. Діва Млиниця, с.103); *Йому подобалося облікувати, скільки хто надоїв молока, записувати, як зростає вага в теляток, скільки дала приплоду та чи та свиноматка* (Лис В. Діва Млиниця, с.269).

Подібуємо в тексті зменшено-пестливі лексеми метафоричного значення: *Але офіцерик-метелик змахує крильцями. Поки що крильцями* (Лис В. Діва Млиниця, с.8); *Ось і перший твій інтерес до життя, голубонько, подумав Сашко* (Лис В. Діва Млиниця, с.311).

Звертаємо увагу назви тварин, які у метафоричній формі передають ставлення одних персонажів до інших і підкреслюють негативні риси героїв роману: *І як зайде той голубок, то як подає хто голус, загримите далеко звідси, обіцяю, ви-те мене знайте* (Лис В. Діва Млиниця, с.171); *Дуже приємно, – перекособочений чоловічок спробував посміхнутися, та усмішка була швидше схожа на оскал якогось звірка, може хом'ячка чи що* (Лис В. Діва

Млиниця, с.273). Письменник вводить в текст твору демінутиви, виражаючи через них ставлення головних героїв роману до домашніх улюбленців: *Погладив кобилку по загривку* (Лис В. Діва Млиниця, с.25).

Аугментативи в романі Володимира Лиса «Діва Млиниця» поділяємо на такі тематичні групи: назви осіб за родинними відношеннями, назви одягу, власні назви, назви частин тіла, назви осіб за родом діяльності та суспільним відношенням, назви тварин, назви явищ природи, назви персонажів міфології.

Тематичну групу назв осіб за родинними відношеннями репрезентують такі лексеми: *бабнище, бабище, чоловічище, дідуган, бабисько*. Згрублі лексеми передають значення ненависті, огиди одних персонажів до інших: *І Федоська, як стояла з копачкою в руці, попрямувала до найосоружнішого бабища в селі* (Лис В. Діва Млиниця, с.211); *«Невже це дівчицько щось справді має до коханого?» – думала останнім часом не раз Тоня* (Лис В. Діва Млиниця, с.225); *То й що? – Федора стала закипати. – То й що, кажеш, бабисько дурне* (Лис В. Діва Млиниця, с.287). Поодинокими є випадки вираження аугментативним утворенням великої поваги і величі: *Найкращого у світі чоловічища, її власника і повелителя* (Лис В. Діва Млиниця, с.244).

Звертаємо увагу на емоційно-оцінні лексеми, які доповнюють значення страху: *Той дідуган! Олеся привиждила крок* (Лис В. Діва Млиниця, с.255).

У романі віднаходимо 5 згрублених форм власних назв: *Ганька, Гнатисько, Мокринисько, Мокринище, Мурзючище*. Виділяємо у тексті твору аугментативні утворення, які не несуть негативного значення, а є елементом просторічного мовлення: *Прости, ни стримався, – сказав увечері, коли побачив, як прямує, певно до Ганьки Мирузової на дівочі посиденьки* (Лис В. Діва Млиниця, с.17). Звертаємо увагу на лексеми, які доповнюють значення ненависті одних героїв до інших: *Ой, неспроста тут Гнатисько з'явився* (Лис В. Діва Млиниця, с.168).

Подібуємо в тексті роману парадигми власних назв, ланками яких є аугментативи: *Ганя надула зубки. Їй хотілося бути Гандзею, а не Ганькою. Ганькою*. (Лис В. Діва Млиниця, с.160); *За ті роки двічі засиділи до неї старостів – Прокіп, далекий їхній родич з іншого села, який пам'ятав її ще маленькою, й той же Гнат, Гнатисько* (Лис В. Діва Млиниця, с.166); *Мурзюка... Мурзючище... Скучив хіба?* (Лис В. Діва Млиниця, с.232); *У Федоськи очі на лоба полізли – Мокрина. Мокринисько! Мокринище* (Лис В. Діва Млиниця, с.211).

У тексті роману виділяємо 6 згрублених лексем на позначення частин тіла: *очиська, пащека, горбисько, дуписько, зубиська*. Почасті аугментативні утворення передають ненависть, злість, осуд, зневагу: *Очиська, що світилися в темряві, видряпала б* (Лис В. Діва Млиниця, с.168); *А тому те й тре було – відбіг, і ну далі пащеку роззявляти: – Горбатий Пацюк, горбатий Пацюк* (Лис В. Діва Млиниця, с.267); *Горба свого Левко ненавидів і часом уявляв, як він бере сокиру і стесує якимсь дивом цей проклятий горбись-*

ко (Лис В. Діва Млинища, с.270); *А тая йде й дуписько своє на продаж виставляє* (Лис В. Діва Млинища, с.276). Подибуємо у творі згрублі форми слів, які є частинами метафоричних висловів: *І тоді зеленоокий звір ревноців (Тамлін вислів) вгризався своїми зубиськами в самісіньке горло, перехоплював подих* (Лис В. Діва Млинища, с.353). Віднахомо в тексті один випадок введення в текст парадигми аугментативів з лексичним значенням частин тіла: *З чорної суворой вдяганки тільки й визирали великі жагучі очі. Очиська. Очиці* (Лис В. Діва Млинища, с.66).

У романі Володимира Лиса налічуємо 3 лексеми на позначення назв тварин. Вони розширюють значення слів у складі метафоричних зворотів: *Бий псяку, бий* (Лис В. Діва Млинища, с.158); *Раптом схопив лаписьками, притиснув, відчула гнилий подих з рота* (Лис В. Діва Млинища, с.168); *Що кажуть? Думайш, ни бачила, як на тебе зирив? Красунечка! А я вже хто?.. Кобеляка проклятий* (Лис В. Діва Млинища, с.227).

Назви осіб за родом діяльності та суспільним відношенням репрезентовані у творі 2 лексемами: *солдатисько, селюки*. Аугментатив «солдатисько», згідно з контекстом, служить для підсилення вираження віку людини без чіткої вказівки на це: *Живий, живий, як песь живучий, старий солдатисько* (Лис В. Діва Млинища, с.74). Згрублі слово «селюки» вводиться автором в текст з метою зображення ставлення міщан до селян: *Двоє селюків, хамів, які ніколи, певне, й не вибиралися за межі свого села...Хіба в сусіднє, де такі самі смердючі й примитивні оселі* (Лис В. Діва Млинища, с.121).

Детальний розгляд та аналіз усіх тематичних груп експресивної лексики (демінітивів та аугментативів) твору Володимира Лиса «Діва Млинища» буде здійснений у наступних публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Ємченко М.М. Засоби виразу емоційності в лінгвістиці. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету*: матеріали доповідей звітної-наукової конференції викладачів ун-ту за 2009 р., 10-11 лютого 2010 р. К., 2010. С. 69-72.
2. Коваль Т.Л. Оцінні іменники зі зменшено-пестливим значенням. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика»: [зб. наук. праць]. Херсон, 2006. С. 233-237.
3. Лис В.С. Діва Млинища. Харків, 2016. 364 с.
4. Стадній А.С. Психолінгвістичний аспект емоційно-оцінної лексики. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство*. 2010. Т. 18, Вип. 16. С. 321-325.

The proposed intelligence acquaints with deminutive and rough formations in the novel «Virgo Mlynishcha». Such education is divided into thematic groups. Only those thematic groups, which consist of the largest number of derivatives, are analyzed in detail.

Key words: expressive vocabulary, deminutive, augmentation, thematic groups.

Отримано: 25.02.2019

УДК 82.0

І. В. Волковинська, кандидат філологічних наук, старший викладач

ЕПІТЕТНИЙ КАСКАД: СТРУКТУРНО-АРХІТЕКТОНІЧНЕ ВТІЛЕННЯ І ФУНКЦІОНАЛЬНА РОЛЬ

Стаття присвячена аналізу каскадних епітетних структур як семантико-архітектонічного різновиду епітетних структур у поетичних творах. Доводяться експресивні можливості каскадних епітетних структур та їхня вагома роль в емпізації поетичного тексту.

Ключові слова: архітектоніка, емпіатичність, каскадна епітетна структура.

Епітетна структура за її внутрішньою організацією є двокомпонентною. Архітектонічно ж вона може проявляти себе у різноманітних модифікаціях. Чи не найбільший потенціал до повної й багатоаспектної передачі якості має архітектонічна модифікація епітетної структури, яка вирізняється ступеневою організацією. Такий різновид епітетних структур визначаємо як «каскадні». Поняття «каскад епітетів» застосовує С. Фомін: «Здійснюючи мінімальне збільшення об'єму фрази, епітет здатен передати не лише різні якісні характеристики, але й відобразити динамічні зв'язки (курсив наш. – І.В.) на відміну від сталих стабільних. Цьому сприяє перш за все використання *серії чи каскада епітетів* (курсив наш. – І.В.)» [5, с.14]. Щоправда, дослідник не пояснює, що саме мається на увазі під такою назвою. Ключовим стає характер динамічних зв'язків між ознаками.

Етимологічний словник української мови за редакцією О. Мельничука подає таку етимологію слова «каскад»: «... запозичення з французької мови; фр. cascade походить від іт. cascata «каскад, водоспад», пов'язаного з cascare «стрімко падати»... спорідненими з дінд. šad- «випадати, відпадати», вірм. Բախտ «падати, знижуватись» [1, с.399]. СУМ в 11 томах подає таке первинне тлумачення слова каскад: «Природний або штучний водоспад, що спадає уступами, або *система* (курсив наш. – І.В.) таких водоспадів» [4, с.115]. Таким чином, значеннєвими акцентами слова «каскад» є поняття ступеневої, динаміки, а також системності.

Під **каскадом епітетів** розуміємо систему епітетів і епітетних структур, що підпорядковуються ступеневій організації, дистрибутивно та семантично доповнюють одне одного і відображають динамічний характер цілісної якості. Звідси, **каскадна епітетна структура** – складне архітектонічне утворення, яке характеризується семантико-архітектонічною подільністю на менші структурні елементи, що перебувають у системно-ієрархічних зв'язках і становлять собою семантико-архітектонічну єдність у вигляді епітетного каскаду.

Явище каскадності розглядає Г. Сивокінь, визначаючи його як «ланцюг ознак». Дослідник звертає увагу на характер

зв'язків між ознаками: «... поряд з елементарним взаємовідношенням названого й ознаки... існує в творі взаємовідношення вже складнішого типу – між одним названим та його ознаками й іншим названим з ознаками. Це стає в творі своєрідним ланцюгом, який організовує увагу, інтерес, думку читача, цементує сприймання. Це й справді ніщо інше як ланцюг, тому що одне назване з ознакою, доповнюючи інше, переростає в пояснення його, точніше – в ознаку, але вже дещо іншу, ніж просте означення названого» [3, с.271]. Проте, всупереч переконанням Г. Сивоконоя, варто відзначити, що термін «ланцюг ознак» передбачає семантико-архітектонічну паралельність епітетів один відносно іншого, їхню підпорядкованість лише означуваному слову і не вказує на ієрархічність усієї епітетної структури загалом. З огляду на це терміни «каскад епітетів» та «каскадна епітетна структура» видаються більш прийнятними для позначення багатомпонентної епітетної структури зі ступеневою організацією.

Наявність у тексті епітетних структур, ускладнених епітетними каскадами, вказує на схильність поета до масштабності зображення, а також точності й деталізованості в змалюванні художнього образу. Така архітектонічна модифікація відкриває широкі можливості для створення широкоохопних картин, сприяє створенню макрообразу. Прагнення вловити і передати найтонші нюанси образів втілюється через складне нашарування ознак за принципом «матрьошки».

Для прикладу, у створенні макрообразу світу в поезії В. Свідзінського беруть участь чотири каскадні епітетні структури: «*кривавому хаосі світу земного*» [2, с.49], «*давню забутий світ*» [2, с.277], «*Ростучим блиском світ був новен*» [2, с.341], «*...світ обитий хмарами, наче опрядом опрядений, сірим змотком обмотаний*» [2, с.326]. Через каскадні епітетні структури проступає динамічний характер ознаки, її змінність і невизначеність. У кожній з наведених вище епітетних структур макрообраз «світу» вимальовується як щось алогічне («*хаосі світу...*»), безобразне («*... забутий світ*»), мінливе («*ростучим блиском світ...*»),

закрите для сприйняття («*світ обвитий хмарами...*»). В епітетній структурі «...*світ обвитий хмарами, наче опрядом опрядений, сірим замотком обмотаний*» динаміку якості та пластичність художнього образу увиразнює градація складених і каскадних епітетів.

Розгорнута епітетна структура з каскадною організацією відзначається високою інформативністю. В епітетній структурі В. Свідзінського «*край, де перебіг, як бистрий горностай, відрадісний мого життя початок*» [2, с.328] епітетний каскад не лише вказує на безпосередню якість означуваного поняття «край», а вносить додаткову інформацію про життя ліричного героя.

Засобом створення містких і яскравих образів у поезіях В. Свідзінського часто виступають каскадні епітетні структури зі звуковими скріпами: «*Сонце в одежі, Синій від Стиглої ояси*» [2, с.239], «*Тишею ночі, Туманним блиском Сад зачарований*» [2, с.53] та ін. Алітерація поєднує ознаки, які семантично віддалені одна від одної, в єдину цілісну якість, стає засобом емпатизації епітетної структури й одивнення внутрішніх семантичних зв'язків, які в ній виникають.

Особливе місце в поетичних текстах займають каскадні епітетні структури, до складу яких входять епітети-образи. Такі епітетні структури мають значний сугестивний потенціал і характеризуються високою експресивністю, наприклад у В. Свідзінського: «*біла пушинка... – ЛЕГКЕ СУДЕНЦЕ*» [2, с.106]. Тонкими штрихами в змалюванні образів стають епітетні структури: «*очі – ГЛИБОКА НІЧ*» [2, с.113], «*білий рукав – ЯБЛУНІ ЦВІТ*» [2, с.116], «*Права рука – ОПАЛИЙ ЛИСТ*» [2, с.246]. Епітети-образи – своєрідні концентровані згустки якості. Характер метафоричності, який мають ці епітети, робить їх особливо виразними.

Каскадні епітетні структури в поетичних текстах стають засобами вираження складної якості, що має динамічний характер, сприяють створенню макрообразу. Ступенева організація такого різновиду епітетних структур передає еволюцію ознаки й віддзеркалює багатомірність і неоднорідність художнього образу.

Список використаних джерел:

1. Етимологічний словник української мови : у 7 томах / за ред. О.С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2: Д – Кошці. 570 с.
2. Свідзінський В.С. Твори : у 2 т. / вид. підготувала Е. Соловей. Київ : Критика, 2004. Т. 1. Поетичні твори. 584 с.
3. Сивокінь Г.М. У вимірах сприймання. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій. Київ : Фенікс, 2006. 304 с.
4. Словник української мови : в 11 томах. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4: І – М. 840 с.
5. Фомин С.М. Творческий метод Сидони-Габриэль Колетт : автореф дис... канд. филол. наук : спец. 10.01.05 «Литература стран Западной Европы, Америки и Австралии». М., 1985. 15 с.

The article deals with the analysis of cascade epithetical structures as a semantic and architectonic sort of epithetical structures in the poetic works. Expressive possibilities of cascade epithetical structures and their weighty role in emphasis of the poetic text are proved.

Key words: architectonics, emphasis, cascade epithetical structure.

Отримано: 25.02.2019

УДК 007:304:659.3

О. С. Волковинський, доктор філологічних наук, професор

ЗУМОВЛЕНА НЕОБХІДНІСТЬ СПІВПРАЦІ МІЖ ЖУРНАЛІСТАМИ І ПРАВОЗАХИСНИКАМИ

Задля розбудови демократичного суспільства журналістам і правозахисникам необхідно налагоджувати інтенсивну співпрацю. Лише злагоджена взаємодія ЗМІ і ПО здатна захистити права громадян. Без підтримки правозахисних структур знижується рівень соціального впливу матеріалів ЗМІ. Без високої активності журналістів правозахисникам важко долати інертність і пасивність громадян.

Ключові слова: ЗМІ, журналіст, правозахисник, права людини, ПО.

Інтенсивна співпраця між журналістами і правозахисниками зумовлена самою природою громадянського суспільства, яке сповідує обов'язковий захист прав людини. Коли між журналістами і правозахисниками не існує розуміння, може статися трагедія. До її виру потрапляють конкретні люди. Іноді ситуація обертається летальним наслідком. Так сталося з білоруською правозахисницею Яною Поляковою. Вона пішла з життя після публікації анонімно-го памфлету, що ганьбив її честь і гідність [9]. Публікація безчесного матеріалу була засуджена багатьма журналістами і правозахисниками, представниками громадськості.

До процесу відстоювання прав людини доцільно залучати представників розслідувальної журналістики. Успішно завершені оперативні пошуки, проведені ґрунтовно-глибокі дізнання здатні гарантувати притягнення до відповідальності перед законом і суспільством тих, хто визнається причетним до цькування чи агресивного впливу на представників ЗМІ і ПО. Журналістам і правозахисникам спільними зусиллями вдасться довести винуватих осіб до справедливого покарання. Так активна діяльність журналіста Володимира Тимофійчука стала складовою до надання суспільного резонансу справі щодо загибелі правозахисниці Ірини Ноздровської. Відстоювання журналістами прав людини примушує владні структури реагувати на ті чи ті злочини. У суспільній свідомості формуються усталені переконання, що неухильному дотриманню прав людини не існує жодної альтернативи.

Відсутність скоординованої співпраці знижує рівень ефективності впливу ЗМІ та ПО. У деяких країнах це призводить до того, що самі журналісти і правозахисники потерпають від утисків. Так, «протягом останніх декількох років Мексика стала однією з найнебезпечніших країн у світі для функ-

ціонування журналістики і захисту прав людини. У перші дев'ять місяців 2014 року... було зафіксовано 222 нападів на працівників медіа. У період з січня 2011 року по грудень 2013 року Національна правозахисна мережа в Мексиці «Усі права для всіх» зафіксувала 27 випадків убивства правозахисників, які загинули внаслідок діяльності із захисту прав людини» [11]. Пошуки конкретних шляхів до плідної взаємодії між журналістами і правозахисниками мають стати відповіддю на виклики з боку жорстокого свавілля чи деспотизму.

Останніми роками все частішими стають спроби практично реалізувати функціональне зближення журналістики і правозахисної діяльності. До прикладу, 16 березня 2017 року в Киргизстані відбувся круглий стіл «Відкритий діалог медіаспівтовариства». Захід організував Незалежний союз журналістів Киргизстану. У роботі круглого столу брали участь журналісти, правозахисники, медіаексперти та інші зацікавлені особи. Головна причина зібрання – наступ влади на свободу слова.

Справа в тому, що Генеральна прокуратура держави ініціювала багатомільйонні позови (42 млн. сом) проти деяких ЗМІ [4]. Радіо «Азаттик», ІА «24.kg», Zanoza.kg звинувачують в папложненні честі і гідності президента та політичної партії СДПК.

У виступах журналістів і правозахисників лунали схожі думки. Експерт ЗМІ, журналіст з багаторічним стажем Азамат Тинаєв вважає, що багатомільйонні позови на засоби ЗМІ стають показником авторитаризму. Правозахисниця Динара Ошуракунова висловила припущення, що ЗМІ Киргизстану зумисно намагаються довести до банкрутства. Тоді незручні для влади медіа-ресурси просто перестануть існувати.

Функціональні точки дотику між журналістикою і правозахисною діяльністю створюють відчутні умови для парт-

нерства між представниками цих галузей. Таке завдання не обмежується окремим регіоном або ж країною. «Інформаційне суспільство навряд чи зможе відразу ж подолати ризики і загрози глобалізації. Багато з них набувають відповідний новий епосі вид – інформаційну нерівність, кібер-злочинність, інформаційний тероризм тощо. Але в той же час повинні з'явитися і нові механізми міжнародного співробітництва в області подолання цих ризиків і загроз та захисту від них, у тому числі й правового» [5, с.410]. Журналісти і правозахисники спроможні сприяти ратифікації різноманітних міжнародних документів, положення яких так чи так торкаються прав людини. За такого підходу велетенська співпраця ЗМІ і ПО продукуватиме універсальні сучасні механізми для захисту прав людини в різних країнах.

Журналісти і правозахисники приречені на плідні роботи взаємозв'язки. «Недостатня взаємодія засобів масової інформації з правозахисними структурами громадянського суспільства знижує рівень опублікованих матеріалів і їхню дієвість, відсутність якої породжує песимізм, робить громадянське суспільство пасивним» [7, с.271]. Усвідомлення високого рівня відповідальності перед людьми спонукає працівників ЗМІ і ПО до ефективної взаємодії задля забезпечення належних умов з дотримання прав людини.

Нагальним є питання залучення правозахисників і журналістів до формування законодавчої системи. Залишається актуальною необхідність продукування і прийняття законів щодо підвищення рівня безпеки професійної діяльності співробітників мас-медіа і ПО. У процесі законотворення доречно врахувати світовий досвід зі створення усталених механізмів, дія яких гарантувала би беззастережний захист прав людини.

Ефективну співпрацю журналістів і правозахисників доречно організовувати на принципі симбіозу. Згуртовані дії

здатні принести користь не лише самим співробітникам мас-медіа і ПО. У відчутному вииграші буде й третя сторона – суспільство. Закріплення верховенства прав людини зміцнить соціум. Скоординована співпраця між журналістами і правозахисниками сприятиме тому, що кожний член суспільства відчуватиме себе захищеним від будь-якого свавілля.

Список використаних джерел:

1. О чем говорили на круглом столе по свободе СМИ. URL: <https://kaktus.media/354204>.
2. Тернова Л.О., Гольдин Г.Г. Международно-правовая защита: история, направления, формы : монография. М. : Международный издательский центр «Этносоциум», 2015. 428 с.
3. Третьякова О.В. Проблемы взаимодействия региональных СМИ и правозащитных НПО. *Научные ведомости БелГУ. Серия «Гуманитарные науки»*. 2010. №24 (95). Вып. 8. С. 265-271.
4. Journalists and human rights defenders: difficulties of mutual understanding. URL: <http://humanrightshouse.org/Articles/12502.html>.
5. The Mechanism to Protect Human Rights Defenders and Journalists in Mexico: Challenges and Opportunities. URL: https://www.wola.org/sites/default/files/MX/Jan_2015-The_Mechanism_to_Protect_Human_Rights_Defenders_and_Journalists_in_Mexico.pdf.

In order to build a democratic society, journalists and human rights activists need to intensify their cooperation. Only a coherent interaction between the media and human rights organizations can protect the rights of citizens. Without support of human rights structures, the level of social influence of media materials is reduced. Without high activity of journalists, it is difficult for human rights defenders to overcome the inertia and passivity of citizens.

Key words: journalist, human rights defender, media, human rights, human rights organization.

Отримано: 25.02.2019

УДК 821.161.2-342(477.43)

Т. О. Джурбій, кандидат філологічних наук, старший викладач

ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ ОЛЕКСАНДРИ ВАНЖУЛИ – ПОДІЛЬСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ

У статті здійснено спробу дослідити життя і творчість подільської письменниці Олександри Ванжули. Зосереджено увагу на окремих фактах біографії поетки та зроблено акцент на найважливіших поетичних збірках та стильовій манері письма О. Ванжули.

Ключові слова: Олександра Ванжула, поетка, Поділля, поетична збірка, стильова манера.

В історію української літератури ХХ століття ввійшло багато письменників-подолян. Це представники різноманітних літературних угруповань, спілок, груп. Знаковими постатями стали М. Магера, Гр. Храпач, Р. Боллох, М. Федунець, О. Ванжула, Бр. Гришук, М. Мачківський тощо.

Оригінальною стильовою манерою визначається творчість Олександри Ванжули – самобутньої поетки Поділля. На часі, системного і ґрунтовного дослідження життєтворчості поетки в царині вітчизняного літературознавства не має. Окремі дослідження життя і творчості О. Ванжули зустрічаємо у В. Мацька, А. Глушака, Л. Третяк, А. Сваричевського та ін. Тому виникла потреба цілісного аналізу життєвого та творчого шляху поетки.

Народилася Олександра Семенівна 2 травня 1938 року в с. Велика Стадниця на Вінниччині, у родині службовця. Дитячі роки письменниці припадають на роки Другої світової війни. Тому говорити про спокійне та щасливе дитинство не доводиться. Рано осиротіла, виховувалася у дитячому будинку. Та не зважаючи на важкі умови життя, майбутня поетка вчилася відмінно. Ще у шкільні роки почала віршувати. Її перша поезія була написана, коли Олександра навчалася у шостому класі. Це був конкурсний вірш, присвячений 50-річчю Миколи Островського (прим. авт. – російський письменник українського походження). Після школи навчалася в Одеському технікумі харчової промисловості, а по закінченні – у Московському технологічному інституті.

Працювала технологом, завідувачкою лабораторії, інженером на хлібозаводах у Кривому Розі, інженером-кондитером Хмельницького облхарчопрому, бібліотекарем обласних книгозбірень для дітей та юнацтва. Була і секретар-друкаркою

Хмельницької обласної організації Національної спілки письменників України. За життя була удостоєна Почесної відзнаки президії Національної спілки письменників України та Хмельницької обласної премії імені Якова Гальчевського «За подвижництво у державотворенні». З 1997 року стала членом Національної спілки письменників України.

Літературному дебюту Олександри Ванжули сприяв її чоловік Микола Федунець, завдяки зусиллям якого видана була друком перша поетична збірка авторки «Серпень» (1991). До збірки ввійшли зразки громадянської, пейзажної, інтимної та філософської лірики. Композиційним стрижнем цього видання є синкретичне зображення подій минулого та сучасного ліричної героїні, що дає підстави стверджувати про наявність у ранній ліриці елементів автобіографізму. Збірка пронизана філософськими сентенціями про вічні екзистенційні виміри.

Наступна поетична збірка «Жіноча лірика» (1993) (колективне видання) О. Ванжули засвідчила її творчу еволюцію. Слушно, свого часу, зауважив це М. Мачківський: «З нею трапилася метаморфоза, властива лише творчому обдарованому людині: поетичне слово її виявилось співзвучним нинішньому часу... Вірші виходили з-під пера щодалі зріліші, суспільно значиміші...» [2]. У «Довір'ї» (1995) та «Якби не ти...» (1996) поетка продовжила вже вторований нею шлях у літературі. Вона звертається до традиційних мотивів, образів, сучасні постмодерні тенденції не інтегруються у її творчість.

Збірка «Біль у спадок» (1998) має онтологічний контекст. Це книга роздумів авторки про буття, захоплення пейзажними картинками, це осмислення та пізнання «вічного» – честі, гідності, любові, кохання. Ліричний герой суголосний авторському «Я».

Книга «Горицвіт» (1999) має афористичний характер та багата на риторичну окличність. Тут О. Ванжула сповідує ідею вселюдського прощення. Її слово повертає людей не до розбрату, а до злагоди, милосердя. У збірці «Небесні джерела» переймається поетка й проблемами національно-го характеру, вона поєднує майстерно у поезії особистісне з суспільним. Її хвилюють байдужість та невігластво людей, звиродніння, що так шкодять рідній нації («Деся наша пісня – рій іскрин»). Особистісно трагічними для авторки є питання рідної мови. Вона наголошує, що рідне слово, на жаль, можна почути лише у селах та маленьких містечках:

Давай в село гайнем, там ще не зник
Дух предківський, ще слово є – прозорим.
Заглянем у село, як у словник, –
Довідатись, чи правильно говорим.

(«Прохання») [1].

У збірці поетичних творів «Мос» (2008) болісно звучить мотив дитинства, вбитого війною. Потрясіння, пережите у роки фашистської навали, довго мучило поетку, відбившись у низці поезій:

В той ранок я біля вікна,
Маленька, в теплім затінку сиділа.
І знати не знала, що війна
В моїм селі уже... Не розуміла...
Той ранок, мов страшне кіно...
Посипалися скла осколки сині,
Упали в серце, аж на дно...
Донині там лишаються, донині...

Окрему сторінку творчості займають вірші-присвяти, послання. Художньо досконалі є присвяти Т. Шевченку, В. Булаєнці, В. Чорноволу тощо.

Остання книга поезій «Осіннього листя жмутик» (2013) Олександри Ванжули наскрізь проіннята українсь-

ким духом. Центральними образами книги є діти війни, донька безневинно репресованого батька, поетка пише про пережите, незабутнє. Особливий струм в її доробку вносять вірші, присвячені пам'яті вже покійного чоловіка – поета Миколи Федунця. Стихія її ліризму трагічна і водночас овіяна диханням добра, світла, духовності.

Її літературні здобутки відзначені Міжнародною літературною премією ім. І. Кошелівця (2000), обласними преміями ім. В. Булаєнці (2002) та ім. Я. Гальчевського «За подвизництво у державотворенні» (2000).

Кожен вірш Олександри Ванжули – неповторне творіння. Народжені у ритмах відповідного часу, мелодії цих поезій досить різноманітні, та їх поєднує цілісність, насиченість та гармонійність. Ця самобутня майстриня художнього слова вмє знайти найтонші струни людської душі і змушує їх щемно відзиватися на чутливий доторк.

Список використаних джерел:

1. Літературна Хмельниччина ХХ століття: хрестоматія / упоряд. М.Ф. Федунець. Хмельницький, 2005. С. 333-343.
2. Мацько В. Автопортрет з натури. *Літературна Україна*. 1999. 25 лютого.
3. Сучасні письменники України: бібліографічний довідник / упор. А. Гай. Київ: Київське обласне творче об'єднання «Культура»; Біла Церква: Буква, 2011. С. 55.

The article attempts to investigate the life and work writer Alexandra Vanzhula of the Podillya. The attention is focused on certain facts of the poet's biography and the emphasis is placed on the most important poetic collections and the style of writing texts by O. Vanzhula.

Key words: Alexandra Vanzhula, poet, Podillya, poetic collection, stylistic style.

Отримано: 25.02.2019

УДК 659.1(477.43-21)

Л. І. Громик, кандидат філологічних наук

ЗОВНІШНЯ РЕКЛАМА КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО: ОСОБЛИВОСТІ ТА ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ

У статті досліджується специфіка зовнішньої реклами Кам'янця-Подільського як складової комунікативного середовища міста й ефективність її використання на споживчому ринку.

Ключові слова: зовнішня реклама, комунікаційна ефективність, види реклами, білборд.

У системі масових комунікацій сучасного суспільства рекламі належить особлива роль, пов'язана не лише з економічною діяльністю цього суспільства, а й із формуванням його ціннісних орієнтирів. Набувши статусу соціокультурного феномена, реклама «як форма соціальної комунікації впливає на формування життєвих настанов індивідів, їх особистісні й громадські цінності, сприяє передачі духовного досвіду у вигляді соціальних моделей поведінки споживачів, збереженню та передаванню іншим поколінням національних «стандартів життя»» [5, с.111]. У зв'язку з цим значної ваги набуває вибір засобів поширення рекламної інформації, знання та розуміння особливостей яких зможе забезпечити економічну та комунікаційну ефективність реклами й активізувати її соціально-психологічний вплив на потенційного споживача.

Рекламодавці вже традиційно звертають значну увагу, поряд з рекламою в друкованих ЗМІ, рекламою на телебаченні та Інтернет-рекламою, на зовнішню рекламу як важливий канал передачі різноманітної за змістом і формою рекламної інформації. Сьогодні зовнішня реклама стала не лише «невід'ємним елементом інформаційно-соціального оточення людини» [9, с.60], але й також потужним засобом маркетингової комунікації, здатним продуктивно засвоювати й застосовувати новітні технології та інноваційні стратегії рекламного ринку. Водночас, як справедливо стверджує В. Стеценко, вона також «є декоративно-прагматичною прикрасою сучасних міст, відображає їх соціально-економічну та комерційну активність і, в свою чергу, суттєво пов'язана з архетипами колективного несвідомого, з культурними ідеалами, з масовими стереотипами, тобто, з

усім тим, що певним чином формує суспільну поведінку» [11, с.155]. Усе це зумовлює актуальність досліджень, спрямованих на виявлення особливостей розвитку українського ринку зовнішньої реклами, його характерних тенденцій і перспектив, зокрема й у регіональному розрізі.

Теоретичні питання зовнішньої реклами розглядалися у працях таких науковців, як С. Бердишев [2], А. Владимирська [3], П. Владимирський [3], І. Голуб [4], О. Дяків [4], Р. Крамар [8], Ю. Миронов [8], Є. Ромат [10], Д. Сендеров [10], В. Устін [13] та ін. Різні аспекти розвитку сучасної зовнішньої реклами України досліджували Д. Авраменко [1], С. Довгань [9], А. Крепак [7], К. Пілова [9], Т. Решетілова [9], В. Стеценко [11] та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей зовнішньої реклами сучасного міста на прикладі Кам'янця-Подільського, виявленні найпоширеніших її видів та ключових чинників комунікаційної ефективності.

У Законі України «Про рекламу» зовнішня реклама визначається як «реклама, що розміщується на спеціальних тимчасових і стаціонарних конструкціях – рекламоносіях, розташованих на відкритій місцевості, а також на зовнішніх поверхнях будинків, споруд, на елементах вуличного обладнання, над проїжджою частиною вулиць і доріг» [6]. Сьогодні, будучи тим сегментом рекламного ринку, який досить активно й інтенсивно розвивається, зовнішня реклама стала не просто засобом рекламного інформування, а й суттєвим елементом естетичного оформлення міського простору, його своєрідним ландшафтним і архітектурним

доповненням. Наприклад, Д. Авраменко констатує, що упродовж останніх років «непомітно, проте впевнено зовнішня реклама посіла провідне місце в організації інформаційного простору міст нашої держави, заповнюючи його різноманітними об'єктами, починаючи з невеликих вивісок, афіш, плакатів, закінчуючи світлодіодними екранами гігантських розмірів» [1, с.10]. Подібні міркування про сучасну зовнішню рекламу висловлюють також І. Голуб та О. Дяків: «Проте такий вид реклами й надалі продовжує свій розвиток: удосконалюються її форми, змінюються технічні засоби донесення рекламної інформації до споживача, креативність та дизайн» [4, с.20]. Водночас варто зауважити, що процес активного вторгнення зовнішньої реклами в міський простір проходить значною мірою агресивно й хаотично, що візуально зумовлює, у свою чергу, естетичний дисонанс тих чи інших рекламних конструкцій з архітектурними й ландшафтними об'єктами та часто створює відчуття захаращеності міста зовнішньою рекламою, втрачаючи ним своєї індивідуальності та неповторності.

У ході дослідження зовнішньої реклами Кам'янець-Подільського було виявлено, що переважну більшість її складає комерційна реклама, значно меншою мірою представлена політична, натомість соціальна реклама на місцевому ринку зовнішньої реклами становить загалом лише незначну частку. Досить широким у Кам'янці-Подільському є видовий діапазон зовнішньої реклами та відповідних її рекламоносіїв, з-поміж яких варто виокремити такі: широкоформатні комерційні рекламоносії (білборди, банери, призматрони, брендмауери), вуличну рекламу (вітрини, вивіски, плакати, рекламу на зупинках, афіші, перетяжки, штендери), світлову рекламу (лайтбокси, сітілайти, електронні табло, «живу стрічку», неонову рекламу), а також поодинокі нестандартні рекламні конструкції. Оскільки, як було зазначено вище, у місті переважає зовнішня реклама комерційного спрямування, а з-поміж рекламних носіїв переважають широкоформатні, у межах цієї статті об'єктом дослідження було обрано білборди Кам'янець-Подільського (понад 60 прикладів), які належать до комерційної реклами.

З-поміж усіх носіїв зовнішньої реклами білборди досі залишаються найбільш популярними та розповсюдженими. Термін *білборд* (від англ. billboard – дошка для оголошень) уперше з'явився на початку ХХ століття у США й означає вид зовнішньої реклами у вигляді щита, що встановлюється переважно уздовж трас, вулиць, шосе. Є кілька стандартних розмірів цих рекламних щитів, проте найбільш поширеним є розмір 3 х 6 м, оскільки саме він вважається найбільш оптимальним для привернення уваги і тих, хто користується транспортними засобами, і пішоходів. Білборд має вигляд рами, закріпленої на опорі та оббитої листами оцинкованої сталі чи фанери, які покриті стійкими до впливу атмосферних явищ речовинами. З метою привернення уваги аудиторії у темний час доби білборди можуть мати зовнішню підсвітку.

Абсолютна більшість білбордів Кам'янець-Подільського зосереджена уздовж головних вулиць, проспектів та шосе, а саме: проспекту Грушевського, вулиці Князів Коріатовичів, Хмельницького та Нігинського шосе, вулиці Північної, Героїв Небесної Сотні та Данила Галицького, а особливо в центральній частині міста, де розташовані різні торговельні заклади, центральний ринок, офісні приміщення, автовокзал, заклади швидкого харчування тощо. Головною перевагою і відповідно важливим чинником комунікаційної ефективності зовнішньої реклами у цьому випадку є здатність щодня привертати увагу великої споживчої аудиторії, оскільки з'являється можливість швидкого охоплення центрів скупчення населення чи центрів ділової активності. Тут варто зауважити, що особливість зовнішньої реклами «полягає в тому, що її експозиція повинна одночасно вписуватися в навколишнє середовище і в чомусь відрізнятися від неї, впадати в око» [12, с.139]. Білборди, розташовані в районі центрального ринку, однозначно привертують увагу значної кількості людей, проте їхня висока концентрація, часто нерациональне розміщення та низька якість поліграфічних матеріалів не лише візуально псують цю частину міського простору, але й породжують відчуття психологічного дискомфорту від перенасичення примусовим рекламуванням.

Проаналізувавши змістовий аспект рекламних повідомлень на білбордах Кам'янець-Подільського, можна кон-

статувати той факт, що значна їх частина спрямована передусім на рекламування товарів та послуг, а саме:

- продуктів харчування (філе куряче «Апетитне» від супермаркету «Фуршет»; хлібобулочні вироби від ТзОВ «Товтри»);
- побутової/професійної техніки (пилосос «Rowenta» від «COMFY»; професійний дереворізальний інструмент від фірми «Механік»);
- товарів для дому (матраци від магазину «Світ матраців»; спальні від магазину «Континент»);
- одягу/взуття/аксесуарів (кросівки від магазину «Sportlandia»; одяг на вагу від магазинів «Євро секонд-хенд», «Твій стиль»);
- закладів торгівлі (ювелірний магазин «Ювелір Капітал»; магазин одягу та взуття «OBNOVA Euroshop»; меблевий салон «Арс»);
- підприємств (ювелірний завод «Золотий Вік»; м'ясопереробне підприємство «Федоришен»; м'ясопереробний комплекс «Верест»);
- великих торговельних центрів (торговий дім «Максимум»; торговий дім «Петровский»; торговельний центр «Епіцентр»; «Металобаза»);
- нерухомості (квартири у житлових комплексах «Фортеця», «PodilSky», «Джем», «Boulevard», «Нова будова 2», «Прем'єр»);
- медичних закладів (клініка «Oxford Medical»; медичний центр «YUZKO»; «Центр відновлення зору Анатолія Совви»);
- телекомунікацій/мобільних операторів (аналогове телебачення від компанії «Мережа Ланет»; потужний 4G Інтернет від «Vodafone»);
- навчальних закладів (приватна початкова школа «Школярчик»; центр вивчення іноземних мов «Advance»);
- автомобілів/запчастин/автосервісу (автомобільне скло; автомобіль «Volkswagen Tiguan» від «Престиж-Авто»; акумулятори від «АТЛ автосервіс»; шини, диски, акумулятори від автосервісу «Шипшина»; шиномонтаж від СТО «Престиж»);
- будівництва/ремонту помешкань (металопрокат фірми «Вікант»; двері та меблі від ПП Гаджук; художня ковка);
- готелів/мотелів (готель «Гала Готель»; мотель «Свояк»);
- фінансових установ (кредити від «Pixel»);
- закладів громадського харчування («Burger House»);
- салонів краси («La Belle»);
- охоронної діяльності (охоронна група «Цитадель») тощо.

Важливою вимогою до зовнішньої реклами є її лаконічність, легкість прочитання та запам'ятовування, тому більшість міських білбордів містять мінімум тестової інформації, а головний акцент робиться на образності, колористиці, візуалізації, що суттєво полегшує комунікацію зі споживачами. Наприклад, білборд, який рекламує нерухомість (квартири) у житловому комплексі «PodilSky», містить таке зображення: дві руки, які на одному рівні тримають будинок і автомобіль. Текст рекламного оголошення, крім назви житлового комплексу, складається лише з одного речення-заклику «Купуй квартиру за ціною авто», розміщеного по центру. Ці дві руки, вочевидь, мають асоціюватися у потенційного споживача з шальками терезів, які урівноважують вартість елітної нерухомості в новому престижному житловому комплексі з вартістю автомобіля середньої цінової категорії. На білборді, який рекламує ювелірний магазин «Ювелір Капітал», праворуч зображена молода жінка, ліворуч – золота каблучка, а по центру читаємо привітання «Зі святом весни!». Ця реклама, безсумнівно, покликана полегшити чоловічій аудиторії муки вибору («що їй подарувати на свято?») та стимулювати їх робити жінкам цілком конкретні подарунки.

До важливих факторів, що визначають ефективність рекламної комунікації на білбордах міста, необхідно зарахувати також їх розміщення у безпосередній близькості від рекламованого об'єкта. У цьому випадку реклама покликана активізувати уявлення про товар або послугу, спонукати не шукати далі, бо ось тут, поруч, усе необхідне вже є. Наприклад, білборд з рекламою готелю «Гала Готель» розташований за 200 м

від самого об'єкта, на що вказує відповідно стрілка на щиті й позначка «200 м». Про те, що медична клініка «Oxford Medical» знаходиться від самої рекламної конструкції за 15 м, теж можна дізнатися за вказівкою на білборді. Аналогічно білборд з рекламою одягу та взуття на вагу від магазину «Гвій стиль» розташований за 100 м від нього, про що також потенційних клієнтів інформують відповідні вказівники.

Зважаючи на те, що реклама здійснює психологічний вплив на споживача, важливою складовою її комунікаційної ефективності можна вважати частоту контактів *реклама – споживач*, тобто чим частіше рекламне повідомлення потрапляє на очі споживачеві, тим краще воно запам'ятовується. Цієї вимоги, зважаючи на досить високу вартість широкоформатних рекламних конструкцій та певні обмеження щодо їх встановлення, дотримується лише невелика частка рекламодавців (наприклад, реклама торгового центру «Епіцентр», медичної клініки «Oxford Medical», магазину «Континент», ПП Гаджук, магазину одягу та взуття «OBNOVA Euroshop», компанії «Мережа Ланет», житлового комплексу «Нова будова-2» та ін.), розміщуючи свої рекламні повідомлення на кількох білбордах у різних районах міста.

Ще один, не менш важливий елемент комунікативної ефективності зовнішньої реклами – це її позитивний вплив на споживчу аудиторію, емоційна реакція, що зумовлюється створенням привабливого іміджу рекламованого об'єкта, довірою до нього, прагненням задовольнити запити й потреби споживача, здійснити його бажання та мрії тощо. Найчастіше це функціональне навантаження перебирає на себе рекламний текст, його інформативність та експресія, апелювання не до розуму, а до почуттів: *Будуй країну разом з нами!* (реклама металопрокату фірми «Вікант»); *Святкуй новосілля вже цієї весни!* (реклама квартир у житловому комплексі «Фортеця»); *Час обирати матраці!* (реклама матраців від магазину «Світ матраців»); *Дбай про здоров'я правильно!* (реклама клініки «Oxford Medical»); *-20% на будь-яку послугу в честь відкриття* (реклама салону краси «La Belle»); *Базарні ціни без базару* (реклама торгового дому «Максимум»); *Інструмент для справжніх чоловіків* (реклама торгового дому «Петровський»); *Підключайте якісне аналогове телебачення від Мережі Ланет! Дивіться до 74 каналів без додаткового обладнання!* (реклама послуги від компанії «Мережа Ланет»); *0% розстрочка на мрії* (реклама меблевого салону «Арс»); *Місце, де хочеться жити і відпочивати. Або: Діти ростуть швидко. Квартири на виріст. На виплату до 10 років* (реклама квартир у житловому комплексі «Нова будова-2»); *Розпродаж! Не переплачуй! Або: Робимо життя кращим!* (реклама торговельного центру «Епіцентр»); *Здорові очі – нова якість життя* (реклама «Центру відновлення зору Анатолія Совви»); *Обмежена пропозиція. Необмежені можливості* (реклама автомобіля «Volkswagen Tiguan» від «Престиж-Авто»); *Довіряй професіоналам!* (реклама шиномонтажу від СТО «Престиж»).

Отже, зовнішня реклама є сьогодні одним з найбільш доступних і популярних видів реклами в місті Кам'янець-Подільському. Незважаючи на те, що загалом спостерігається певне згуртування зовнішніх рекламних конструкцій, зокрема білбордів, у місцях підвищеної концентрації населення чи центрах ділової активності, що чинить загалом негативний вплив на естетичний вигляд міста, цей вид реклами досить успішно й ефективно розвивається на місцевому рекламному ринку та швидкими темпами інтегрується у міський простір.

Список використаних джерел:

1. Авраменко Д.К. Проблеми розвитку зовнішньої реклами (на прикладі Волинської області). *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2009. № 2. С. 9-12.
2. Бердышев С.Н. Эффективная наружная реклама : практ. пособ. М. : Дашков и Ко, 2012. 132 с.
3. Владимирська А., Владимирський П. Реклама : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 334 с.
4. Голуб І.М., Дяків О.В. Типологія зовнішньої реклами: історія, трансформаційні процеси, художнє оформлення. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2011. № 3. С. 20-26.
5. Демченко М. Місце сучасної реклами у системі новітніх соціальних комунікацій. *Теле- та радіожурналістика*. 2012. Вип. 11. С. 111-116.
6. Закон України «Про рекламу» від 3 липня 1996 року. Київ : Спілка рекламистів України, 1998. 53 с.
7. Крепак А.С. Еволюція ринку зовнішньої реклами в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип 5. С. 82-86.
8. Миронов Ю.Б., Крамар Р.М. Основи рекламної діяльності : навч. посіб. Дрогобич : Посвіт, 2007. 108 с.
9. Решетілова Т., Довгань С., Пілова К. Гендерні особливості сприйняття зовнішньої реклами. *Маркетинг в Україні*. 2015. №4. С. 59-70.
10. Ромат Е., Сендеров Д. Реклама: практическая теория. Санкт-Петербург : Питер, 2016. 542 с.
11. Стеценко В.В. Зовнішня реклама як сучасний засіб комунікацій міста. *Інноваційна економіка*. 2014. №6. С. 155-158.
12. Телетов О.С. Рекламний менеджмент : підручник. Суми : Університетська книга, 2013. 367 с.
13. Устин В.Б. Искусство наружной рекламы : практ. пособ. Санкт-Петербург : Астрель, 2009. 304 с.

The article deals with the specifics of outdoor advertising in Kamianets-Podilsky as a component of the communicative environment of the city and the effectiveness of its use in the consumer market.

Key words: outdoor advertising, communication efficiency, types of advertising, billboard.

Отримано: 25.02.2019

УДК 811.161.2'367.344:070

Н. М. Дзюбак, кандидат філологічних наук, доцент

РОЗМОВНО-ПРОФЕСІЙНЕ МОВЛЕННЯ ЯК НАСЛІДОК ІНТЕГРАЦІЇ РОЗМОВНОГО Й ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛІВ

У науковій статті з'ясовані основні риси розмовного мовлення та проаналізовано особливості їхнього використання у професійному спілкуванні. Визначено ознаки взаємопроникнення та інтеграції розмовного та офіційно-ділового стилів.

Ключові слова: розмовний стиль, офіційно-діловий стиль, розмовне мовлення, професійне мовлення, літературна мова.

Розмовне мовлення і розмовно-побутовий стиль сучасної української мови посідають особливе місце у сучасній фундаментально-стильовій парадигмі. З одного боку, ці явища протиставляються усім кодифікованим функціональним стилям, а також літературному мовленню. З іншого, вони відбивають сучасні тенденції взаємопроникнення стилів, внаслідок чого їхні риси наявні майже в кожному сучасному функціонально-стильовому різновиді української мови. «Розмовним мовленням користуються люди різного віку в побуті, в неофіційному й офіційному спілкуванні, в навчальній, науковій, виробничій, суспільно-політичній та в інших сферах життя» [3, с.17].

60-80 роки ХХ століття – період найбільш інтенсивного дослідження розмовного мовлення. Про це свідчить низка наукових праць Т.Г. Винокур, О.А. Земської, М.В. Китайгородської, Н.Ю. Шведової, А.П. Грищенко, М.А. Жовтобрюха, Л.І. Бараникової, П.С. Дудика та ін. Увагу науковців привертало ознаки розмовного мовлення й мовні особливості на усіх рівнях мовної системи. Особливої популярності набули фонетичні, лексичні та синтаксичні засоби розмовного мовлення.

З кінця ХХ до початку ХХІ століття ця наукова проблема випала з поля зору українських мовознавців. І лише під кінець першого десятиріччя 2000-х рр. з'являються

окремі розвідки, присвячені розмовно-побутовому стилю та його місцю в системі літературної мови (С.П. Бибик), виявленню рис розмовного мовлення в інших функціонально-стильових різновидах, зокрема науковому (П.О. Селігей). Нові підходи до вивчення мови та потракування мовних явищ диктують нагальну потребу перегляду теоретико-методичних засад функціонально-стильової диференціації мови та вивчення стильових ознак і засобів.

Мета нашої статті – відстежити, проаналізувати й описати основні риси розмовного стилю у професійному мовленні.

У сучасному комунікативному просторі розмовне мовлення зазнало значних змін, зокрема розширились межі використання розмовного стилю під впливом процесів демократизації спілкування та розвитку інформаційних технологій, що призвело до стильового взаємопроникнення. «Функціональні стилі не становлять замкнених систем, між ними існує взаємодія, вони взаємно впливають один на одного» [3, с.18]. Елементи і риси розмовного стилю стали проникати у «книжні» стилі сучасної української мови. Особливо ця тенденція стала помітна в офіційно-діловому мовленні.

Більшість дослідників визначають офіційно-діловий стиль як мову «ділових паперів, що використовуються в офіційному спілкуванні між державами, установами, приватною особою і установою і регулюють їхні ділові взаємини» [5, с.111]. Однак сучасний діловий світ передбачає не лише писемне, а й усне спілкування, що реалізується у таких жанрах, як ділові бесіди, наради, засідання, інструктажі, телефонні та скайп-розмови, перемовини тощо.

Розмовне й офіційно-ділове спілкування мають низку спільних рис, на які звертали увагу мовознавці.

М.Я. Плющ уснорозмовний стиль визначає як «усне літературне мовлення та розмовно-побутове на наддіалектному і діалектному рівнях української мови» [2, с.12].

На думку С.В. Шевчук «розмовний стиль обслуговує офіційне і неофіційне спілкування людей, їх побутові потреби» [5, с.114]. Основне призначення стилю дослідниця вбачає у обміні інформацією, думками, враженнями, проханнями, виховному впливові.

Розмовно-побутову повсякденну мовну поведінку С.П. Бибик характеризує, «як розкуте, демократичне, економне, спонтанне, міжособистісне, неофіційне, конкретно-ситуативне спілкування, унормовану мовну взаємодію учасників спілкування» [1, с.24].

Якщо раніше стилісти переважною рисою розмовного стилю вважали відсутність строгої норми і відповідно визначали його як функціональний різновид мовлення, що обслуговує сферу міжособистісного неофіційного спілкування, то зараз основними його рисами визначають «усність, розмовність, нормативність» [1, с.22], а також «розмаїття ритміко-мелодійних варіацій, неодноманітність, що відтворює природну безпосередність мовців» [3, с.17].

За спостереженнями С.П. Бибик, усність визначає такі параметри розмовного мовлення як безпосередність / опосередкованість, невимущеність, природність, емоційність, імпульсивність, динамічність, рухливість, візуалізованість, інтонаційну та жестову варіативність. Усна форма мови обмежена часовими рамками. Природною формою розмовного мовлення є діалог. Однак тенденції розвитку сучасного інформаційного простору доводять можливість вживання й монологічного мовлення. Цілком очевидно, що усі ці риси більшою чи меншою мірою притаманні й усному професійному спілкуванню, роблять його живим і насиченим, наприклад: – *Маріє Михайлівно, добрий день!* – *Добридень, Наталочко!* – *Маріє Михайлівно, а яку пісню ми будемо сьогодні розучувати?* – *Будете співати хором українську народну пісню «Ой ходила дівчина бережком». – А можна мені поки що слова пісні повчити, ще ж не всі хористи зібралися?* – *Звичайно, візьми відразу аркуш з текстом. – Яка ж мелодійна пісенька: «Ой ходила дівчина бережком, заганяла селезна батіжком...»!* – *Слова так і просяться, щоб їх заспівали, так?* – *Так, Маріє Михайлівно. А які ніжні, красиві вирази: «дударіку», «горенько та печаль»... – Недарма, кажуть,*

Наталочко, що українська мова співуча та солов'їна. – А які веселі рими: «Була а мене дівчина Оріся, тоді в мене сі кучері вилися! Була в мене дівчина Варвара, то вона мені сі кучері порвала!». *Ха-ха, так йому й треба! Я хочу спробувати це проспівати!* – *Ну от зараз зберуться всі хористи, так і заспіваєте весело цю пісню!*

Ознака розмовності мовлення знаходить вираження у мовному оформленні, зокрема фонетичних, лексичних, фразеологічних, морфологічних та синтаксичних засобах. Добір цих засобів під час професійного спілкування визначають такі критерії: ситуація спілкування, індивідуальні особливості мовців (вік, стать, рівень освіти, ступінь знайомства тощо), мета спілкування. Головне завдання ініціатора розмови максимально доступно і зрозуміло донести інформацію до адресата мовлення з метою досягнення кінцевого результату.

Нормативність розмовного мовлення визначається індивідуальною мовною сідомістю комуніканта. Як слушно зазначає П.С. Дудик, «у тому вигляді, якого сучасна українська усно-розмовна літературна мова набуває в масовому мовленні різних категорій населення України, вона не становить зовсім єдиної норми, хоч процес її усталення у фонетиці, лексиці, граматиці відбувається інтенсивно і є загалом доконаним фактом» [2, с.9]. Ситуація професійного спілкування вимагає від мовця «увімкнення» функції контролю, що забезпечує відбір вербальних та невербальних засобів спілкування.

Сучасна тенденція до свідомого унормування розмовного мовлення в усіх його виявах передусім передбачає грамотність побудови фраз, простоту і зрозумілість викладу, виразність, яка досягається вмінням дібрати потрібні слова та синтаксичні конструкції, активним використанням просодичних компонентів виразності усного мовлення – тону, динаміки звучання голосу, темпу, пауз, наголосів, інтонації, дикції, правильної вимови слів, правильного наголошення слів тощо. Безсумнівно, для успішності професійної діяльності фахівця необхідними є такі риси його мовлення, як бездоганна дикція, дотримання всіх орфоепічних норм сучасної української літературної мови, добре поставлений голос, уміння керувати диханням, тобто професійне володіння технікою мовлення.

Не можна собі уявити живого мовлення без емоційно-експресивного забарвлення. Кожне осмислення думки, власної або чужої, може бути правильно виражено й так само сприйнято слухачами лише в тому разі, коли комунікант правильно використає всі компоненти мовлення.

А отже, усне професійне мовлення – це невід'ємна складова професійного спілкування, що поєднує у собі риси розмовного та офіційно-ділового стилів. Основними ознаками розмовного мовлення є усність, розмовність, нормативність, що синтезовано реалізуються в усному професійному спілкуванні з метою досягнення його результативності.

Список використаних джерел:

1. Бибик С.П. Диференційні ознаки розмовно-побутового стилю літературної мови. *Українська мова*. 2011. №4. С. 22-31.
2. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. Київ : Наукова думка, 1973. 288 с.
3. Понотарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. 3-є вид., перероб. і доповн. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2000. 248 с.
4. Плющ М.Я., Бевзенко С.П., Грипас Н.Я. та ін. Сучасна українська літературна мова : підручник. Київ : Вища школа, 2001. 430 с.
5. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 3-тє вид., перероб. і доповн. Київ : Алерта, 2012. 696 с.

The scientific article outlines the main features of spoken language and analyzes the peculiarities of their use in professional communication. The signs of interpenetration and integration of spoken and official-business styles are determined.

Key words: spoken language, official-business style, spoken language, professional speech, literary language.

Отримано: 25.02.2019

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

У статті здійснено спробу проаналізувати регіональні ЗМІ Хмельниччини та визначити ключові тенденції розвитку журналістики області. З'ясовано, що тенденції розвитку регіональної журналістики останніми роками безпосередньо зумовлені законодавчими змінами у сфері мас-медіа.

Ключові слова: регіональна журналістика, Інтернет-ЗМІ, роздержавлення, конвергентні-ЗМІ.

В умовах становлення демократичного суспільства та у зв'язку з розвитком новітніх технологій особливої актуальності набувають дослідження регіональної журналістики, яка є не лише індикатором всенародних змін у конкретних областях, але й показником розвитку громадянського суспільства, яка підтримує етнічні особливості регіону, продовжує загальнонаціональні ідеї [3, с.152]. Основними функціями регіональної журналістики, окрім пізнавальної, функції переконання, контролю, мотивації, інтеграції. Соціалізації, є передусім функції формування і збереження історичної свідомості [3, с.153].

Регіональна журналістика Хмельниччини представлена як традиційними ЗМІ (преса, радіо, телебачення) так і новітніми ЗМК.

3-поміж газет найпопулярнішими є «Проскурівський телеграф», «Проскурів», «Подільські вісті», «Подоланин», «Край Кам'янецький», «Ключ», які представлені також online версіями.

У регіоні діє обласна телерадіокомпанія – Філія Публічного Акціонерного Товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» «Хмельницька регіональна дирекція «UA: Поділля»», яка охоплює 25 ТВК (52 ТВК (м. Славута); 26 ТВК (м. Шепетівка); 37 ТВК (с.м. Білогір'я); ТВК (с.м. Чемерівці); 57 ТВК (м. Городок); кабельна мережа м. Кам'янець-Подільського).

3-поміж програм власного виробництва «UA: Поділля» є інформаційні («Новини», «Панорама тиждень», «Подільська панорама», «Деталі», «Ранок на Поділлі», «Книга скарг», «Гіні забутих злочинів», перша на обласному телебаченні суспільне політичне ток-шоу «Сцена» тощо); *просвітницькі, культурологічні та розважальні* («Битва шкіл», «П'ятниця вечір», «Під абажуром», «Арт-Центр»); *дитячі* («ЧИТАНОЧКА-TV», «Хвилі для дитини»).

Обласне телебачення представлене такими регіональними каналами: «Контакт Славута» (Славута), Лотел СКТБ (Нетішин), Продюсерський Центр «Ексклюзив» (Хмельницький), ТРК «Поділля-центр» (Хмельницька ОДТРК), (Хмельницький), «33 канал» (Хмельницький), КТРКП (Кам'янець-Подільський), FNB (Дунаївці), TV-43 (Деражня), ТРК МІСТО (Хмельницький), ТРК «ТБ-Захід» (Волочиск), ТТК Теофіопольська телекомпанія «ТТК» (Теофіполь), ТВ7+ (Хмельницький).

Усе більшої популярності набувають інформаційні ресурси в мережі Інтернет: «20 хвилин. Кам'янець-Подільський», «3849.com.ua. Сайт міста Кам'янець-Подільського», Інтернет-газета «Вечірній Кам'янець», Інформаційна агенція «Vdalo.info», Інтернет-ресурси медіа-корпорації «Є»: «Сімейна газета», «Ye.ua», «Jobs.km.ua», «Dim.km.ua», «Avto.km.ua».

Тенденції розвитку регіональної журналістики Хмельниччини останніми роками безпосередньо зумовлені законодавчими змінами у сфері мас-медіа. Так, у зв'язку із прийняттям закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» від 17 квітня 2014 року, було утворено «Національну суспільну телерадіокомпанію України» й відповідно до чинного законодавства перейменовано обласну телерадіокомпанію на Філію Публічного Акціонерного Товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» «Хмельницька регіональна дирекція «UA: Поділля»».

Значних реорганізаційних змін зазнали комунальні друковані ЗМІ через прийняття закону України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» від 24 грудня 2015 року. Згідно із новим законом друковані засоби масової інформації, засновниками (співзасновниками) яких є органи державної влади, інші

державні органи та органи місцевого самоврядування і редакції друкованих засобів масової інформації, засновниками (співзасновниками) яких є органи державної влади, інші державні органи та органи місцевого самоврядування (далі – редакції) підлягали реформуванню у такий спосіб: «1) вихід органів державної влади, інших державних органів та органів місцевого самоврядування із складу засновників (співзасновників) друкованого засобу масової інформації та редакції; 2) вихід органів державної влади, інших державних органів та органів місцевого самоврядування із складу засновників (співзасновників) друкованого засобу масової інформації та редакції з перетворенням редакції членами її трудового колективу у суб'єкт господарювання із збереженням назви, цільового призначення, мови видання і тематичної спрямованості друкованого засобу масової інформації; 3) вихід органів державної влади, інших державних органів та органів місцевого самоврядування із складу засновників (співзасновників) друкованого засобу масової інформації та редакції з подальшою приватизацією майна редакції, що перебуває у державній чи комунальній власності, відповідно до законодавства з питань приватизації, якщо трудовий колектив редакції не подає протягом встановленого цим Законом строку пропозиції про свою участь у реформуванні друкованого засобу масової інформації; 4) перетворення друкованих засобів масової інформації, заснованих центральними органами виконавчої влади, в офіційні друковані видання» [2].

Відтак, було роздержавлено обласні газети «Подільські вісті», «Проскурів» тощо. Заслугує на увагу той факт, що Кам'янець-Подільська районна газета «Край Кам'янецький» брала участь у проекті ОБСЄ щодо підтримки реформи державних та комунальних ЗМІ, метою якого було подолання спадщини державного володіння засобами масової інформації у відповідності до Закону «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» [4]. А от газета Кам'янець-Подільської міської ради «Кам'янець-Подільський вісник» відповідно до нового законодавства самоліквідувалась.

Окреслюючи загальний стан ЗМІ Хмельниччини, варто зазначити, що журналістиці регіону притаманні такі негативні риси як цензура, замовні матеріали й хакерські атаки на Інтернет-ЗМІ, а на інформаційних он-лайн ресурсах переважає копірайт, рерайт, копіпаст та перепост новин з офіційних джерел, тоді як змістовні аналітичні матеріали практично відсутні [1]. Однак, можна припустити, що пріоритети розвитку регіональної журналістики будуть за конвергентними ЗМІ, які, завдяки своїм технічним характеристикам, охоплюють найширшу аудиторію, а також за Інтернет-виданнями, що органічно інтегруються у сучасний інформаційний простір. Водночас закриття «Громадського телебачення Podillya.TV» (2014-2017 рр., м. Кам'янець-Подільський) засвідчило неготовність населення переймати світовий досвід фінансування такого виду медіа, який є якісним показником демократичних зрушень у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Вразливе місце хмельницьких інтернет-медіа. URL: <https://imi.org.ua/blogs/vrazlyve-mistse-hmelnytskykh-internet-media>.
2. Закон України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/917-19>.
3. Луцюк І. Регіональні ЗМІ в сучасному суспільстві: функції, завдання та проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2014. Вип. 39. С. 152-157.
4. Про події у медіа-просторі Хмельниччини. URL: <https://imi.org.ua/articles/2016-pro-podiji-i-tendentsiji-u-media-prostori-hmelnichchini>.

The article attempts to analyze the regional media of Khmelnyskyi and determine the key trends of development. It is revealed that the tendencies of regional journalism development in the region in recent years are directly conditioned by legislative changes in the media sphere.

Key words: regional journalism, Online media, denationalization, converged media

Отримано: 25.02.2019

УДК 811.161.2'282(477.43)

Б. О. Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент

АНАТОЛІЙ СВИДНИЦЬКИЙ ТА ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ «НАРОДНОЇ» ПІСНІ

У статті подано спробу з'ясування авторства поезії «Вже більш, як літ двісті...», визначено лінгвальні особливості та говіркові явища, що виявляються у піснях А.П. Свидницького.

Ключові слова: А.П. Свидницький, пісні, лінгвальні особливості, говіркові риси, діалектна лексика.

А.П. Свидницький відомий в українській літературі як представник шістдесятників XIX ст., автор етнографічних нарисів та оповідань, роману «Люборацькі», поетичні твори письменника «Великдень у подолян», «Конокради», «Жебраки» («Очерки из быта подоляских компрачиков»), «Пачковозь», «Гаврусь і Катруся», «Хоч з моста та в воду», «Два упрямых» свідчать про глибоке знання А.П. Свидницьким життя, побуту та психології українського народу. Така обізнаність стосується насамперед подолян, серед яких він зростає.

Свою літературну діяльність А.П. Свидницький розпочав, навчаючись в університеті. Він писав поезії, мав здібності до музики, добре співав, любив народні пісні, збирав їх і сам написав кілька віршів-пісень. Зі спогадів Олени Пчілки дізнаємося про те, що від нього М.В. Лисенко записував слова і мелодії українських народних пісень [2, с.70].

Поезії «Україно, мати наша...», «Вже більш, як літ двісті...», «В полі доля стояла...», «Росте долом березина...», «Коли хочеш нам добра...» та ін. за життя автора так і не були опубліковані.

Мета статті – з'ясувати авторство поезії «Вже більш, як літ двісті...», з'ясувати лінгвальні особливості пісень А.П. Свидницького, виявити говіркові явища

Пісні А.П. Свидницького побудовані за зразком народних і мають антикріпосницьке спрямування. Вони, безперечно, виникли під впливом загальної революційної ситуації в країні, активної громадської діяльності самого автора, а також творчості Т. Г. Шевченка.

Одним з яскравих зразків поезії А.П. Свидницького тих років є вірш «Україно, мати наша», в якому з боєм говориться про сплюндровану рідну землю. Україна постає в персоніфікованому образі жінки-страдниці, в якій «хатиночка сяка-така», «свитина подерта», «дармо тіло збите». Показуючи муки закріпаченого люду, поет іменем прославленого ватажка гайдамацького руху Залізняка проводить ідею розправи з гнобителями.

Щодо форми поезія стилізована під манеру Т.Г. Шевченка (аж до запозичення цілих віршових рядків) і закінчується заклик до народного повстання:

З'явись, з'явись, Залізнице,
Та на Україну вийди!

Широкої популярності набула також поезія «В полі доля стояла». Вірш поширювався нелегально і, перейшовши в фольклор, став відомою революційною піснею, яка дійшла до нас у кількох варіантах. Зіставлення цих варіантів твору, зроблене М.Є. Сиваченком, хоч і не дало змоги з достовірною певністю відновити авторський текст, але дозволило безпомилково з'ясувати його провідний мотив: ця поезія у своїй первісній формі була проінята не лише антикріпосницьким, а й антицарським спрямуванням [3]. Згадавши оспівані Т.Г. Шевченком Умань, гострі ножі, «в крові панів мочені», А.П. Свидницький закликає до священної помсти:

Беріть, хлопці, у руки –
Дайте муки за муки!

Саме ці твори мав на увазі М.П. Драгоманов, зазначаючи, що А.П. Свидницький «по ідеям був гайдамака» і до своїх віршів додавав «куплети про ножі на царів та панів» [1, с.145].

У вірші «Росте долом березина», написаному навесні 1862 р., чітко виявилось ставлення А.П. Свидницького до

кріпосницького характеру «дарованої» царем «волі». Рожеві сподівання кріпаків про вільну працю на себе розвіялися під подихом жорстокої дійсності: не радість від думок про «свою ниву – море», а гіркий розпач обдурених – така селянська доля. У вірші передано настрої обуреної маси, її протест проти «волі», яку пани запроваджують з допомогою березових різок.

Поезію «Вже більш, як літ двісті» вважають українською народною піснею, у якій йдеться про народну тугу за козацтвом і за правами України за часів існування Гетьманщини. Пісня демонструє глибокий народний сум за булими вольностями, констатує невільне і скрутне положення українців в складі Російської імперії. У Вікіпедії зазначено, що «пісня складена в кінці XVIII століття, була популярною в XIX столітті на території всієї України і в Кубані й записана Анатолієм Свидницьким в 1850-х роках». Однак в архіві Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського зберігається збірка пісень, записаних Панасом Мирним в різних містах України. Серед записів є варіанти творів А.П. Свидницького, зокрема на стор. 8 вміщена пісня «Вже більше літ двісті, як козак в неволі». Б.С. Познанський також вважав, що автором цієї пісні був А.П. Свидницький, який у листі до М.Ф. Комарова писав: «історик Зварницький чув, як якийсь старенький потомок запорожця співав старинну запорожську пісню – «Вже більше літ двісті, як козак в неволі...» – утворену, між нами кажучи, в 1860 році покійним Анатолієм Свидницьким». І.Я. Франко, який вперше в 1901 році опублікував текст цієї пісні, її автором вважав А.П. Свидницького: «Анатоль Свидницький, був також автором деяких пісень, що здобули собі велику популярність, із яких одна («Вже більше літ двісті») належала довгий час до улюблених пісень галицької молодіжці, давно перейшла в наші співанники і живе доси в устах народа, хоч певно в неповній і попсованій формі. Одержавши ще 15 літ тому від Впов. В. Б. А., товариша і приятеля Свидницького, текст його пісень списаний мабуть із памяти, ми подаємо його тут без зміни, пропускаючи тільки деякі різкі слова і зазначаючи ті пропуски точками. Без огляду на те, чи поетична вартість тих пісень велика, чи не велика, все таки годить ся, щоб вони були раз опубліковані як пам'ятки дуже інтересного часу (років 1861-1863) і дуже інтересного настрою серед одної частини української громади»:

Вже більше літ двісті,
Як козак в неволі,
Понад Дніпром ходить,
Викликає волю:
Гей, вийди, вийди із води,
Визволь мене, серденько, із біди!

Не вийду, козаче,
Не вийду, соболі!
Хоч рада-б я вийти,
Та й сама в неволі.
Гей, у неволі, у тюрмі,
Під московським калавуром у ярмі.

У ярмі, в кайданах
Од часів Богдана,
Од його самого
В неволю оддана.
Гей, ти, Богдане, гетьмане,

Занапастив Україну і мене.

Із ратищ козацьких
Серпи поробили,
А гострії списи
На леміш зломали.
Де ж наші коні-соколи!
І самії козаченьки як орли!

Ваші коні в плузі,
А козак за плугом,
А вітер сумує
Та говорить з лугом:
«Кинь плуг, козаче, бери ніж
Та, де здибlesh вороженька, там і ...
[Б.К. – ріж].
Тоді всі янголи,
Сам Бог съвятий з неба
Вернуть твою волю
З неволі до тебе.
Гей, ти, Богдане, гетьмане,
Запродав ти Україну і мене! [5, с.43-44].

В Російській імперії і СРСР ця пісня перебувала під суворою забороною цензури, виконання каралося.

Майже усі автографи поезій-пісень А.П. Свидницького втрачені. Однак навіть те, що дійшло до сьогодні, може свідчити про вплив народного мовлення на ідіостиль письменника. Серед говіркових рис, які ми спостерігаємо у поетичній спадщині, виділяємо: форми 3-ої ос. одн. теперішнього часу дієслів II дієвідміни на *-е* замість *-ить*: *Посеред неба красна зірка ходє, А місяць од неї і очей не зводє*; диспалаталізація кінцевого [т'] у дієслівних формах: *Чемодан даю в залог – Оженюся, видит бог*; флексія *-и* замість нормативної *-і* в іменниках жін. р. III відміни: *Тру-тру-тру не до рєчи – В мене руки*

на до *пєчи*; уживання лексем, що зафіксовані у словниках як діалектні: *зарівно* – *діал.* однаково [4, III: с.291]: *Зарівно для мене І здоров'я й безголов'я І людські поговори; видіти* – *бачити* [4, I: с.388]: *Чемодан даю в залог – Оженюся, видит бог*; уживання фразеологізмів, що не зафіксовані словниками: *Миргородські паничі Не сплять ні вдень, ні вночі: Сонце світить, вони н'ють, При місясі-ж воші б'ють* Паничі та ін.

Отже, можемо стверджувати, що «народна» пісня «Вже більш, як літ двісті...» має автора – А.П. Свидницького, а лінгвальний аналіз його поезій-пісень показав, що риси, які маркують його ідіостиль, на нашу думку, знівелювані, про що може свідчити хоча б уживання апострофа, якого у часи написання поезій ще не було.

Список використаних джерел:

1. Матеріали для культурної й громадської історії Західної України. Листування І. Франка і М. Драгоманова. Збірник Історико-філологічного Відділу. Київ, 1928. № 52. Т. I. 510 с.
2. Пчілка О. Микола Лисенко (Спогади і думки). *Літературно-науковий вістник*. Київ, 1913. Т. 61. Кн. 1. С. 56-73.
3. Сиваченко М.Є. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі. Київ, 1962. 416 с.
4. Словник української мови / за заг. ред. І.К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. I-XI.
5. Франко І.Я. Пісні Анатолія Свидницького. *Літературно-науковий вістник*. Київ, 1901. Т. XIV. Кн. 4. С. 43-44.

In the article the attempt to find out the authorship of poetry «It's been already more than two hundred years...» is suggested, the linguistic features and dialect phenomena, which are found in the songs of A.P. Svydnytskyi are defined

Key words: A.P. Svydnytskyi, songs, linguistic features, dialect features, dialect vocabulary.

Отримано: 25.02.2019

УДК 811.161.2'373.7(477.43)

Н. Д. Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ОБРЯДОВОГО ТЕКСТУ НА ЗАНЯТТЯХ З ЕТНОЛІНГВІСТИКИ

У статті досліджено дидактичні можливості власне обрядових текстів, які здатні зберігати світоглядні переконання, традиції, звичаї, нагромаджені впродовж історичного розвитку людства. Текстологія дозволяє під час навчання використовувати як традиційні прийоми опрацювання обрядових лексем і фразем, так і метод етнолінгвістичного аналізу тексту як конкретної реалізації моделі світу.

Ключові слова: етнолінгвістика, обрядовий текст, обряд, фразеологізм, лексема.

Курс «Етнолінгвістика» має велике значення у формуванні загального мовознавчого світогляду студента-філолога, допомагає спостерігати інтенсивні процеси взаємодії мови та культури, наслідки впливу міфології та релігії, давніх звичаїв та обрядів на говіркове мовлення, необхідними знаннями про особливості обрядового тексту.

Різні аспекти сучасної етнолінгвістики як напряму мовознавства передбачають, зокрема, вивчення території поширення культурних явищ, їх просторової варіативності, вивчення загальної етнокультурної, етнопсихологічної, етноментальної, етнофілософської основи мовних явищ із символічним значенням, тобто вивчення постановки, функціонування і розвитку мовного символу. Етнолінгвістичні дослідження ґрунтуються переважно на антропоцентричній основі розуміння мовних явищ.

Мета нашої розвідки – з'ясувати особливу інформативність діалектних текстів на заняттях з етнолінгвістики, адже безсумнівною є цінність діалектних текстів про обряди для діалектології, фольклористики, етнографії, історії та ін. Саме завдання діалектологічної практики – записати тексти діалектного мовлення, зосереджує увагу студентів-філологів на виразних рисах, насамперед диференційних, стосовно літературного стандарту.

Важливими для потреб дидактики під час вивчення курсу «Етнолінгвістика» є записи обрядових (культурних) текстів. Зазначимо, що обрядовий текст складніший, ніж власне лінгвістичний, оскільки поєднує вербальний (словесний), реалемний (предметний), акціональний (дійовий), локативний (просторовий) і темпоральний (часовий) плани

[1, с.35; 2; 3, с.32]. Цінними для досліджень є тексти живого народного мовлення носіїв різних українських говірок про свята календарного циклу та традиційні родинні, де збережено унікальну інформацію про давні номінації обрядів, вірувань, звичаїв та їх елементів.

На основі досліджень П. Гриценка, В. Жайворонка, С. Єрмоленко, В. Конобродської, Н. Хобзей та ін. визначено, що аналіз в етнолінгвістиці зосереджений на окремих аспектах: 1) на ідеях та їхній матеріальній реалізації в життєдіяльності людей; 2) на артефактах, віруваннях і звичаях, що відтворюють спосіб існування етносу; 3) на значеннях культурних предметів, що дають змогу підтримувати соціальні взірці життя соціуму.

Національну мову як культурно-історичний феномен неможливо дослідити без вивчення обрядової дійсності, яка є важливим складником культури – інтегрованого різновиду життєдіяльності людини. Власне обрядові тексти зберігають світоглядні переконання, традиції, звичаї, нагромаджені впродовж історичного розвитку людства.

Саме текстологія дозволяє під час навчання використовувати як традиційні прийоми опрацювання обрядових лексем і фразем, так і випробувати метод етнолінгвістичного аналізу тексту як конкретної реалізації моделі світу. Особливий інтерес становлять фраземи, що найяскравіше демонструють народну обрядовість (обрядофраземи) – вислови, що постали як результат фразеологічної вербалізації обрядових дій.

Для досягнення високого рівня інформаційного та дидактичного забезпечення навчання важливо використовувати великі за обсягом тексти зв'язного мовлення про обряди та звичаї – надійне джерело культурно-звичаєвих та діалектних

особливостей мешканців певних територій України. Проліоструємо можливості тексту на прикладі розповіді про свято, яке в народі називають Покровою і персоналізується, ототожнюючись із християнським святом Пресвятої Богородиці (14 жовтня). На території південноволинських говірок записано текст: *на це с'вата д'їучата заўж'єди / не'зам'їжн'ї ше / кажут' Покр'ївон'їко Покр'ївон'їко покрїї / мойу гол'ївон'ку / хоч /хусткойу хоч /п'їлкойу шоб не' була /д'їукойу // до /цего с'вата заўж'єди д'їучата ста'райу'а шоб /замуж /вийти / так так за'вед'ано до Покрови / а /якшо /каже /п'їсл'а Покрови уже шо не' /вийшла /замуж до Покрови /п'їсл'а Покрови то ўже во'но / /хоче /кожна /д'їучина до Покрови /вийти /зам'їж // о так /каже шо покр'ївайец'а і /лис'т'ам і /сн'їгом і /цм і /дош'чем і /д'їучина /хоче /шоб покрїти /її'її гол'ївон'ку /хусткойу чи /п'їлкойу бо /каже /як не покрїєє н'ї /хусткойу н'ї /п'їлкойу / ну /хоче /шоб до /цего с'вата була во'на уже не' /д'їукойу (с. Воронківці Старокостянтинівського р-ну Хмельницької обл.).*

Отже, із цим календарним святом найтісніше поєднана весільна тематика, саме у час Покрови відбувалися осінні весілля. Особливе значення має внутрішня форма слова Покрова (покривати) – покрити голову хустиною 'вийти заміж' (у більшості говірок української мови). Діалектні словники відбивають побутування фразеологізмів саме в опорі на обрядові тексти, у яких йдеться про жарти й пустоці на вечорницях, під час святкування свят зимового циклу. Підтвердження знаходимо у сучасних збірниках текстів з різних територій України, а також у словниках говірок.

Назва *Зелені свята* зберігає мовну пам'ять про свою архаїчну, до співвіднесення з церквою *Трійцею*, семантику святкування, присвяченого пробудженню сил природи, коли все навколо зеленіє, а ритуали, що в загальних рисах збереглися до сьогодення, так само належать ще дохристиянській культурі. Ці традиції супроводжуються прибранням мого, обійстя, хати всередині й зовні зеленню – «маювання», про що йдеться в записаних текстах-розповідях: *На Зел'єні с'вата їдут /л'уди на /цвинтар /приби'райут /коло /гроб'їу і /майт // маї се назив'айес'а / то шо /Господ' ў /п'їа'дис'атий ден' /п'їсл'ау с'ва'того /духа на /зем'їу /п'їпостол'їу / то /храми /Господн'ї /ук'рашуїу'а /зеле'н'їу і /хати зати'каїут /зеле'н'їоу' / і /хл'їви / і /ўс'о // бо се /Господ' /пос'лау с'ва'того /духа на /п'їпостол'їу на /п'їа'дис'атий ден' /сво'го /воскре'с'їн'а (с. Велика Побійна Дунаєвського району Хмельницької області). Для*

цих свят були обов'язковими звичаї прикрашання усього господарства, люди намагалися теж одягнути новий святковий одяг, прикрашали навіть корів, які у ці дні вперше виходять на пасовисько. У с. Гаврилівцях Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. записано: *а пасту'хи ў /л'їс'ї /мали /за'маїувати /сво'її /корови / то ше /дома /ми с'ї /рїхту'вали до /того / шо /маїємо /маїїти /т'ї /корови // то /ми /при'їезували /шнур'ки / їм до /рог'їу / ўже /по'тому ў /л'їс'ї /були /перше' /б'рали /кусок /хл'їба / шоб /корову /за'маїити до /се'бе /при'їк'ликати /приру'чити // таї ўже /її'її /файно /з'ладїу' // о'дин /за'пи'хау' з'їл'аки /за /тої /шнурок / шо /му /при'їїєзали до /рог'їу / з'їл'аки /зат'а'гали аж /та'ко до /морди / до /носа. /За'уважимо, /цїлком /прогнозованим /у /текстах /діалектного /мовлення є /протиставлення «гарний, /красивий, /прибраний – негарний, /неохайний, /брудний».*

Отже, на матеріалі текстів носіїв різних говірок студенти мають можливість дослідити, як у момент комунікації фразеологізми починають виконувати головну роль у вираженні експресії та емоцій, а обрядові вирази та фразеологізми з компонентами-обрядами витворюють на основі своїх прямих значень вторинні семантичні утворення, зумовлені особливостями народного світобачення.

Список використаних джерел:

1. Барилова Г.К., Глуховцева К.Д. Українська етнолінгвістика : навч. посіб. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 228 с.
2. Гриценко П.Ю. Інформаційний простір діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ : КММ, 2015. С. 100-118.
3. Конобродська В.Л. Курсова і дипломна робота з етнолінгвістики : навч. посіб. Житомир, 2003. 236 с.

In the article the didactic opportunities of ceremonial texts which are capable of preserving ideological beliefs, traditions, customs accumulated during the historical development of mankind are researched. Textography gives possibility during the studying to use both traditional methods of processing ceremonial lexemes and phrases and the method of ethno-linguistic analysis of the text as a specific implementation of the model of the world.

Key words: ethno-linguistics, ceremonial text, ceremony, phraseology, lexeme.

Отримано: 25.02.2019

УДК 811.161.2'42

Р. В. Козак, кандидат філологічних наук, доцент

РОЗВИТОК КОНСТРУКЦІЙ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

У статті розглядається поняття синтаксичної експресивності, прослідковується розвиток конструкцій експресивного синтаксису в східнослов'янських мовах. Подано перелік експресивних синтаксичних конструкцій. Виділено і схарактеризовано три етапи, які проходять експресивні синтаксичні конструкції у своєму становленні.

Ключові слова: експресивність, експресивний синтаксис, розмовне мовлення, усне мовлення, писемне мовлення, художнє мовлення, східнослов'янські мови.

Поняття експресивності у синтаксисі чітко не визначено, що зумовлює актуальність дослідження, проте щодо східнослов'янських мов воно використовується, хоч і спорадично, але досить давно й у зв'язку із вивченням мови художньої літератури. Зокрема, В.В. Виноградов, аналізуючи художню прозу Пушкіна, протиставляв суб'єктно-експресивні форми синтаксису як засіб «експресивної виразності» об'єктивно-розповідним і поєднував це із проблемою суб'єктивних форм оповіді, насамперед із проблемою невластивого («чужого») мовлення [7, с.224].

Мета статті – прослідкувати особливості формування експресивних синтаксичних конструкцій у східнослов'янських мовах.

Оцінку окремих синтаксичних конструкцій розмовного мовлення як таких, що мають «модально-експресивні» значення зустрічаємо в монографії Н.Ю. Шведової [13, с.17]. Але у кінці ХХ – початку ХХІ століття у синтаксичній літературі з'явився термін «експресивний синтаксис», найбільш експліцитно й регулярно уживаний за опису окремих синтаксичних конструкцій писемного мовлення. Цілковито очевид-

ним є сприймання конструкцій експресивного синтаксису в багатьох роботах у зв'язку з новими явищами в галузі граматики [2]: членування синтагматичного ланцюжка є тісно структурною основою, на якій і розвивається експресивний синтаксис. Поняття експресивного синтаксису у цьому значенні відноситься тільки до певної сфери побутування певних синтаксичних структур. Тому необхідно уточнити обидва параметри, які пов'язані між собою.

Зазвичай експресію визначають щодо лексичного рівня, але як на цьому, так і на інших рівнях виявлення цієї мовної функції з'являються такі істотні проблеми: а) як співвідносяться інтелектуальна (номінативна, інформаційна, раціональна) сфера мови й афективна; б) для мови чи мовлення притаманна афективна сфера; в) що входить до складу афективної сфери: експресивність, емоційність, образність тощо. Усі ці проблеми неодноразово обговорювали в українській, білоруській, російській і зарубіжній лінгвістиці.

Класиком визначення проблеми а) вважають Ш. Баллі, який розкрив велике значення афективного фактору, вважаючи його обов'язковим компонентом будь-якого висловлюван-

ня. Проблематика, пов'язана із розмежуванням у мові інтелектуального й афективного, мала для Ш. Баллі програмний характер, причому роль афективного фактору ним перебільшувалася [3, с.5]. Суть співвідношення цих сфер мови, як Ш. Баллі, так й інші відомі лінгвісти, як-от: В. Матезіус, вбачали у тому, що афективне є не факультативним нашаруванням на інтелектуальне (номінативне), а обов'язковим для будь-якого висловлювання. Істотним висновком із цього тлумачення визнається взаємозв'язок обох сфер і їх активне взаємодіяння, хоча й акценти при цьому роблять різні. Так, Ш. Баллі вважав, що будь-яке речення, наприклад, *Спека, Два на два чотири*, які із загальноприйнятого погляду не мають ніякого афективного забарвлення, мають його, бо з'ява їх мотивована якоюсь ситуацією і в цій ситуації вони обов'язково забарвлені певним почуттям мовця. Наприклад, речення *Спека* може відтворювати неприємні фізичні відчуття, навіть те, що через спеку загине врожай [4, с. 22-23].

В. Матезіус вбачав у співвідношенні обох компонентів висловлювання інше: «<...> висловлювання, з одного боку, охоплює ті явища дійсності, які настільки захопили нашу увагу, що ми хочемо про них щось сказати, з іншого, – виражає наше відношення до цієї дійсності. Ці два основних моменти кожного висловлювання, а разом з тим і виявлення двох основних моментів, на ґрунті яких з'являється висловлювання, моменту називного, або номінативного, й моменту формотворчого. Наше мовлення, однак, уже до такої міри автоматизоване, що ми ці два моменти, зазвичай, не усвідомлюємо» [5, с.447].

Загальний висновок із праць В.В. Виноградова, представників праякої лінгвістичної школи й багатьох інших полягає у тому, що усне мовлення входить до мови художньої літератури у зміненому вигляді [6, с.171]. Такі форми письмового мовлення, як наукове й ділове, є найвіддаленішими від усної форми літературної мови і найбільше наближені до логічного типу викладу, що, без сумніву, відбивається на їх синтаксичній організації [2].

Елементи експресії необхідно шукати у тих формах письмового мовлення, які можуть мати настанови передбачуваного впливу й виразності (у розумінні В.В. Виноградова). Це насамперед художнє і публіцистичне мовлення, які найбільше перебувають під впливом розмовного мовлення.

Зовсім іншого значення поняття експресивного синтаксису набуло у зв'язку з описом нових синтаксичних явищ. З огляду на те, що нові тенденції у синтаксисі найбільше виражаються у синтагматичному членуванні, то саме розчленовані конструкції чи конструкції зі слабкими показниками синтагматичного зв'язку й відносять до експресивних. Експресивними вони стають за наявності відповідного стилістичного ефекту, тому що розчленовані конструкції без стилістичного ефекту до експресивних зазвичай не відносять.

Подамо приблизний перелік експресивних синтаксичних конструкцій східнослов'янських мов у такому, вужчому розумінні. Зазвичай до них відносять такі явища, як парцеляція, сегментація, лексичний повтор із синтаксичним розширенням, питально-відповідні конструкції у мовнологічному мовленні, ланцюжки номінативних речень, особливі випадки порядку слів тощо. Новизна цих конструкцій, зрозуміло, є відносною й неоднорідною, бо явища аналітизму відзначаються у східнослов'янському письмовому мовленні з початків формування літературної мови східнослов'янських мов нового часу [1].

На першому етапі влиття усних конструкцій до літературної писемної мови вони копіюються у мовлення персонажів у художніх творах, але це не є копією розмовного мовлення у тому вигляді, у якому спостерігаємо їх у магнітофонному записі. Багато рис усного синтаксису практично не передаються у художньому тексті (багато різновидів повторів, самоперебивання тощо). Отож, на першому етапі окремі конструкції, що є слабкими елементами усного синтаксису, виявляються спочатку в діалозі художніх творів, у мовленні персонажів як імітація усного говоріння. Як і за всякої імітації, вони стають стилістично маркованими (сильними) як чужорідні синтаксичні елементи, на відміну від слабких елементів писемного мовлення, які перебувають у синтаксичній організованості, логічності письмової оповіді.

Другий етап влиття – уживання запозичених конструкцій в авторському мовленні, зазвичай художньому і публіцистичному. Саме тут і з'являються експресивні синтаксичні

конструкції. Суть виявлення експресії полягає у тому, що конструкція стає свідомо підкресленим синтаксичним елементом художнього мовлення, спеціальним прийомом, який має за мету не стільки імітувати усне мовлення, скільки вплинути на читача. Надання розмовного відтінку авторському художньому чи публіцистичному тексту не може слугувати художнім чи прагматичним завданням саме для себе. Дуже часто за уживання експресивних синтаксичних конструкцій маємо справу з різного виду підтекстом, типологія якого не є, на жаль, розробленою. Тому поняття експресивного синтаксису ми пов'язуємо саме з авторською писемною формою мовлення. Однак ми розуміємо синтаксичну експресію вужче, пов'язуючи її з авторською оповіддю і конструктивним принципом – різними видами синтаксичного членування чи послабленням синтагматичних зв'язків.

Третій етап влиття усних конструкцій у писемний синтаксис знаменується тільки стилістичним зрушенням, яке виражається у деякій нейтралізації експресивного відтінку, чому сприяє поширення тієї чи тієї конструкції у таких різновидах літературної мови, як науковому, науково-популярному, деяких жанрах публіцистики. Можливе зменшення експресивного відтінку і в умовах художнього і публіцистичного мовлення. Часто це пов'язано з підвищеною частотністю уживання чи перетворення конструкції у синтаксичне кліше, як, наприклад, уживання деяких різновидів парцельованих конструкцій у мові газет чи сегментованих конструкцій там само або ж у науковій мові. У результаті синтаксична система збагачується новою конструкцією, яка стала чи тільки стає стилістично нейтральною, але структурно відрізняється від свого усного прототипу.

Таким чином, можемо стверджувати, що зазначені синтаксичні конструкції уже були більше чи менше досліджені, проте вони, безперечно, не складають завершеного переліку розчленованих експресивних структур. Багато чого ще буде виявлено дослідниками-лінгвістами, тим більше, що обсяг кожного із названих явищ ще далеко не визначений, а часто і тлумачиться неоднозначно. Загальною структурною основою аналізованих конструкцій є синтагматична розчленованість, але серед них важко виділити провідне, найхарактерніше для експресивного синтаксису.

Список використаних джерел:

1. Акимов Г.Н. Новые явления в грамматическом строе современного русского языка. *Русский язык в национальной школе*. 1980. №5.
2. Арутюнова Н.Д. О синтаксических разновидностях прозы. *Сб. научн. трудов МГПИИЯ им. Тореца*. 1973. Вып. 73.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М., 1955.
4. Балли Ш. Французская стилистика. М., 1961.
5. Матезіус В. Язык и стиль. Пражский лингвистический кружок. М., 1990.
6. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. М., 1973.
7. Виноградов В.В. Стиль «Пикової дамы». О языке художественной прозы. М., 1980.
8. Гастилене Н.А. Экспрессивность как одна из языковых функций. *Сб. научн. трудов МГПИИЯ им. Тореца*. М., 1972. Вып. 65.
9. Кузнецов В.Г. Учение Ш. Балли о соотношении и роли интеллектуального и аффективного факторов в языке. *Сб. научн. трудов МГПИИЯ им. Тореца*. М., 1976. Вып. 94.
10. Мукаржовский Я. Литературный язык и поэтический язык. Пражский лингвистический кружок. М., 1967.
11. Мыркин В.Я. Текст, подтекст и контекст. Вопросы языкознания. 1976. №2.
12. Сильман Т.И. Подтекст как лингвистическое явление. *Филологические науки*. 1969. №1.
13. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи. М., 1960.

The article discusses the notion of syntactic expressiveness, can trace the development of the structures of expressive syntax in East Slavic languages. Lists these syntactic structures. Selected and characterized three stages that are expressive syntactic constructions in its formation.

Key words: exuberant, expressive syntax, colloquial speech, verbal speech speech speech, artistic pisemne, East Slavic language.

Отримано: 25.02.2019

О. М. Колупаєва, кандидат філологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕРВІСНИХ МЕДІА (на матеріалі видання «The Village»)

У статті проаналізовано специфіку функціонування сервісних медіа в сучасному українському онлайн просторі. Особливу увагу приділено тематичній спрямованості, прийомам привертання уваги користувачів при створенні матеріалів інтернет-видання «The Village», які забезпечують ефективність та дієвість медіа.

Ключові слова: сервісне медіа, інтернет-ЗМІ, аудиторія ЗМІ.

Поява нових способів передачі інформації, розвиток нових інформаційно-комунікаційних технологій призводять до необхідності перегляду існуючих інструментів, способів і методів ЗМІ.

Актуальність дослідження зумовлена потребою дослідити специфіку сервісного медіа як передову технологію просування товару або послуги, ефективного способу побудови комунікації зі споживачами. Метою дослідження є розкриття специфіки функціонування сервісних медіа в сучасному українському онлайн просторі. Зокрема, результати дослідження базуються на аналізі матеріалів інтернет-видання «The Village».

Визначенню, завданням та функціонуванню сервісного медіа присвячені праці таких дослідників, як С. Х'ярвард [5], А. Гюльяс [4] та інші.

Головний редактор А. Баштовий зазначає, що «видання «The Village» – це сервісне медіа, оскільки ми не рятуємо світ, а даємо читачам інструменти, що дозволяють їм ефективніше взаємодіяти з містом» [2]. «The Village» позиціонує себе як сервісне медіа, тобто таке, що дає відповіді на конкретні запитання містян.

Джерелом фінансування «The Village» є прибуток від реклами. Частина прибутку надходить від банерної реклами, частина – від нативної. Перевагою нативної реклами є те, що вона є корисною і цікавою для аудиторії. Якщо традиційна реклама прямо спонукає до дій, то нативна реклама не використовує таких нав'язливих прийомів, а лише опосередковано згадує товар або послугу. Ефективність такого формату полягає в тому, що нативна реклама, на противагу традиційній не сприймається споживачами як щось таке, що виділяється з контексту повідомлення.

Видання позиціонує себе як міську інтернет-газету, що висвітлює культурне і громадське життя, сервіс, розваги, їжу та людей у Києві. Метою видання є створення контенту, який допомагатиме покращувати життя у місті. Значна кількість матеріалів на сайті має місцевий характер. До прикладу, «Територію Києва хочуть обладнати безкоштовним Wi-Fi», «20 закладів, які відкрили в Києві у лютому», «Київські магазини та шоуруми з весняними подарунками», «Who Let The Dogs Out: куди в Києві можна (і не можна) зайти з собакою», «Скільки дерев та квітів висадять у Києві у 2019 році» тощо.

До рекламного продукту у виданні застосовується також сервісний підхід, який передбачає, що реклама повинна приносити користь споживачам. Так, у матеріалі «Кишенькова чашка для напоїв з собою» [3] розповідається про проблему використання одноразового посуду та необхідність замінити його на багаторазовий, аби він був екологічний та водночас зручний. У ненав'язливій формі подається інформація про ЕСОСО, крамницю екотоварів, які є аналогами одноразових предметів.

Тобто матеріали здебільшого стосуються міста, яке позиціонується як комфортне і гостинне, талановитих людей, затишних місць і знакові події. Таким чином створю-

ється образ сучасного міста, а також окреслюються певні перспективи для подальшого розвитку.

У рубриці «Їжа» подано огляди закладів харчування, відкриття нових барів, ресторанів. Оскільки комфортність життя в місті залежить і від кількості місць, де можна смачно поїсти. У матеріалі «Гастробар «Бабка й Сапка» на площі Льва Толстого» [1] подається інформація про особливості страв, зазначається меню, що вміщує страви української кухні в новій подачі та інтернаціональної кухні. Однак матеріал не має ознак рекламного характеру, не містить рекламних слоганів, закликів відвідати заклад, Інформація подана у ненав'язливій формі.

Варто зазначити, що заклади харчування для написання рецензій, оглядів редакція «The Village» обирає сама, керуючись вподобаннями цільової аудиторії.

У рубриці «Культура» міститься інформація про культурне життя країни і міста. Новини культури, кінопрем'єри, афіші, розвиток музичної та кіноіндустрії є ключовими у таких матеріалах: «16 концертів березня: Tommy Cash, Tiesto та Little Big», «7 виставок лютого: нове в PinchukArtCentre, NAMU та Мистецькому Арсеналі», «14 концертів лютого: Years & Years, Tom Odell, Poets of the Fall», «Київські мости і «Батьківщина-мати»: 7 кліпів, знятих у Києві 2018-го».

Отже, завданням сервісного медіа є надання корисної, пізнавальної інформації для місцевих жителів у сфері послуг, розваг, харчування. Сервісне медіа особливо враховує інтереси цільової аудиторії, яка взаємодіє із міським простором.

Список використаних джерел:

1. Гастробар «Бабка й Сапка» на площі Льва Толстого. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/food/food-news/28251-3-salat-mizeriya-ta-shokoladna-kovbasa-u-gastrobari-babka-y-sapka>.
2. Головний редактор «The Village Україна»: «У нас сервісне медіа, ми не рятуємо світ». URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/master_clas/golovniy_redaktor_the_village_ukraina_u_nas_servisne_media_mi_ne_ryatujemo_svit.
3. Кишенькова чашка для напоїв з собою. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/service-shopping/style-buy/282497-kishenkova-chashka-vid-ukrayinskogo-brendu-ecoco>.
4. Gulyás Ágnes. Public Service Media in the Digital Age: International Perspectives. URL: <https://www.cambridgescholars.com/download/sample/60113>.
5. Hjarvard Stig. Public Service in the Age of Social Network Media. URL: https://nordicom.gu.se/sv/system/tdf/kapitel-pdf/04_hjarvard.pdf?file=1&type=node&id=39382&force=.
6. The Village. URL: <https://www.the-village.com.ua>.

The article analyzes the specifics of the functioning of service media in the modern Ukrainian online space. Particular attention is paid to the thematic orientation, methods of attracting users' attention when creating the materials of the Internet-edition «The Village», which ensure the effectiveness and efficiency of the media.

Key words: service media, internet media, media audience.

Отримано: 25.02.2019

СИНТАКСИС ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ АРКАДІЯ ЛЮБЧЕНКА

У статті схарактеризовано ідіостиль Аркадія Любченка на рівні синтаксису. Матеріалом дослідження слугували тексти малих прозових жанрів – новел та оповідань. Встановлено, що синтаксис автора у цих творах частотно представлений складними реченнями. Домінуючим є прийом повтору тотожних синтаксичних конструкцій, який формує «синтаксичний» тип ритмізації художнього тексту.

Ключові слова: ідіостиль, синтаксис художнього мовлення, експресивний синтаксис, синтаксичний повтор, ритмізація.

Аркадій Любченко належить до письменників 20–30-х рр. ХХ ст., художня творчість яких репрезентує українську модерну прозу з її особливою стилістикою, ритмічністю, оригінальною синтаксичною будовою, естетизмом. У центрі новел та оповідань Любченка – внутрішній світ персонажів, які живуть у час революційних змін, гостро відчують, вагаються і страждають. Микола Хвильовий, високо оцінивши авторський стиль, назвав письменника вибагливим та вишуканим «мініатюристом, що, очевидно, буде продовжувати Коцюбинського в його європейських імпресіоністичних новелах» [5, с.347].

Творчість Аркадія Любченка сьогодні є об'єктом літературознавчих та мовознавчих студій. Дослідження його художнього та щоденникового дискурсу здійснили В.П. Агєєва, О.Н. Боярчук, Г.О. Костюк, Н.Б. Кудря, І.Л. Михайлин, Л.В. Пізнюк, Ю.Шерех. Мову творів схарактеризували І.М. Бабій, О.В. Галайбіда, С.Є. Ігнатєва, Ю.І. Калашник, І. Мариненко, Я. Полфьорова. Однак розвідки цих науковців не охоплюють усіх особливостей ідіостилу письменника, зокрема на рівні синтаксису. Як влучно спостеріг Ю.І. Калашник, синтаксис прози Аркадія Любченка – «виразний, експресивний, напружений, цілковито підпорядкований змісту твору та характеру змальовуваних образів, тому дослідження в цьому напрямку будуть актуальними й плідними» [1, с.109].

Мета нашого дослідження – проаналізувати синтаксис художнього мовлення Аркадія Любченка, встановити притаманні риси його ідіостилу на синтаксичному рівні. Матеріалом дослідження обрано тексти новел та оповідань письменника, розміщені у виданні: Любченко А. Вибрані твори / передм. Л. Пізнюк. Київ: Смолоскип, 1999. 520 с. [3].

Твори письменника мають виразні ознаки «орнаментальної прози». Ритмомелодійна стилістика, «рубаність фраз», зробили манеру висловлення Любченка динамічною, ліричні образи у його творах зливаються «з музикальністю його словесного, звукового й синтаксичного вираження» [3, с.24]. Це відбито і синтаксичній організації творів письменника. Він, «як і тодішні прозаїки-імпресіоністи, – за висловом М.П. Ткачука, – плевав «рубану прозу», тобто застосовував короткі речення, мов спалахи, які передають хвилинні враження і настрій персонажів, багату кольорову палітру» [4, с.223].

Як засвідчує наш аналіз, однією з яскравих ознак художнього мовлення письменника є ритмомелодійність його творів, яку формують повтори [2].

Спостерігаємо «синтаксичний тип ритмізації», для якого домінуючими є повтори тотожних синтаксичних конструкцій: *Летіли вогненною завірюхою дні і ночі, дні і ночі – спотикалися, перекидалися, падали й знову летіли... // Стогоном земля... // Була ніч, якої не забути... («Зяма», с.44); Де спіткнувся, де упав, – там уже ключця криваве, не тіло... // Де спіткнувся, де упав... («Гайдар (Степова легенда)», с.89); Перед ним скорчилося цюць маленьке, сухе – його батько. Плакало червоними в зморшках очима – його батько. Тремтячи, проклінало за бога, за царя, за кошуство, проклінало й відрікалося – його батько («Чужі», с.60).*

Вдається Любченко нерідко й до парцеляції, що вибудовує «версійність» тексту, творить ритм, уподібнює прозове мовлення до поетичного: *Кошлатий будяк... Жовтий, пересохлий, стебло вже перегнулося, і заплуталось на ньому кілька останніх скручених листочків. // Глянеш – жалко... Але як доторкнешся – вколе, добре вколе. // Отакій Кіндрат, батько («Чужі», с.57); Але дні не – мої <...> Вони – хвилинки. **Непомітні** («Via dolorosa», с.57).*

Окрім того, автор застосовує прийом інтонаційної ритмізації, її графічної візуалізації: виокремлюючи образи, смис-

лові компоненти, структурує текст на, здавалося б, недоречні з погляду норми, абзаци, – як наслідок, мовлення стає більш динамічним, зображення – графічно «змонтованим»:

*Кіль ішов
незмінно
вільно
рівно.
А вітер лютував
невтомно
запінено
хижо («Ворог», с.396).*

Частотною є ритмізація тексту в межах великих синтаксичних побудов, коли взаємодіють різні прийоми: ампліфікація, повтор, парцеляція, паралелізм й ін., що також доповнені графічними засобами. Спостерігаємо це, традиційно, у великих прозових жанрах, наприклад у повісті «Образ»: *Театр, мов величезний оздоблений келих, був повен по віця. Театр шумував <...> // Це були знаменні дні, коли по всьому місту, на кожному стовпі, на кожній крацій вітрині верещали величезні афіші <...> // Це були ті хвилюючі дні, коли ціни на квитки конче збільшувалися <...> // Це були ті відмінні вечори, коли капельдинери особливо старанно зачісували свої проділи <...> // Це були ті вечори, коли дуже мало помічалось сірих сорочок та простої поведінки <...> // Це були... ах, це були вечори, коли не вживалося механізованих конструкцій <...> коли ридала скрипка й серце мліло <...> // Коли виявлялася многогранна душа («Образ», с. 205–206).* У новелах та оповіданнях письменника цей прийом також стилістично активний, що виявляє особливості авторського ідіостилу. Наприклад, у новелі «Вертеп»: *Придивіться краще до цих смарагдових акордів? – хіба не зворушують вас? // До цієї принадної плинності аквамарину <...> // До цих разючих, фіалково-білих, як блискавки, скерцо <...> // До цих небезпечних звивів сріблястої фуги <...> // До цих важких, чорно-лискучих рулад <...> // До цієї рапсодії осінніх зобеленів <...> // До цих голубих, продимлених злегка безмеж <...> («Вертеп», с.268–269).*

За нашим спостереженням, синтаксична організація текстів малої прози Аркадія Любченка обумовлена не лише манерою письма автора, а й жанровими особливостями цих творів – з перевагою ліричної або епічної компоненти. Найбільш репрезентативними зразками особливостей авторського синтаксису вважаємо тексти новел та оповідань «Via dolorosa», «Вертеп», «Два листи», «Кров», «Ворог», інші для нас слугують додатковими джерелами ілюстрацій.

У творах письменника вжиті різні типи простих та складних речень, кожне з яких виконує певну стилістичну функцію, водночас переважання одних одиниць над іншими виявляє притаманні риси ідіостилу Любченка. Методом часткової вибірки встановлено, що в аналізованих творах письменника кількісно переважаючими є складні речення.

Розгорнуті конструкції – СПР з кількома підрядними, складні речення з різними видами зв'язку, СБР – здебільшого містять детальні описи або ж звернення оповідача до читачів: *Сьогодні Корнієнко роздвоївся: за дверима десь там, надворі, був Корнієнко-юнак, що любив бурхливе життя й переможно крутив його за чуба, а тут у низенькій кімнаті – між грамофоном і пелюшками – Корнієнко-рукавель, покінчений і плаксивий, якого скрутило життя руками Антоніни («Тихий хутір», с. 68); Мишко на грі розумівся погано. Коли ж протиснувся й побачив, що завзяття гравців закінчає, що вони доходять такого спирту, як і сам м'яч, що вираз їхнього обличчя стільки ж напружений, скільки й погрозилий, що натовп хвилинами зовсім стихає, аж завмирає або раптово й радісно скрикує, – він і сам почав перейматися захватом («Проста історія», с.381).*

Натомість у межах простого речення стилістично виразними є еліптичні конструкції. Відсутність присудків актуалізує суб'єкт, ознаки дії. Еліipsis певною мірою «заземнює» семантику відновлюваного присудка [1, с.106]: *А місяць – так настирливо, чужинно... («Гордійко», с.33); Я – герой! <...> Я – герой! («Гордійко», с.36); І раптом – на порозі батько! («Гордійко», с.39); Але надвечір – вереск на всю економію («Гордійко», с.39); А внизу – метушня («Чужі», с.61).*

Іноді автор навмисне структурує текст на прості речення, ніби протиставляючи їх складним синтаксичним утворенням. Наприклад, у новелі «Кров» прості речення немовби «прориваються» крізь складні синтаксичні конструкції, передаючи схвильований стан персонажа, надають мовленню експресивності:

Відстань між ним і тим, що мчав попереду, менишала й менишала. Проте він встиг помітити, що відстань між ними і тими, що мчали позаду, теж поменишала.

Ті, що позаду, наближались. [Складні речення].

Він чув уже їхню диштиння.

Вони майже його наздогнали.

Таки наздогнали.

Вони порівнялися.

Йдуть поруч.

Поруч.

І вони його не чіпають.

Ще не чіпають.

Чому не чіпають? [Прості речення].

Як перекодилася перша хвиля страху, він одразу, ніби прозрівши, догадався, що діється насправді. Він почув поперед себе сильний, привабний запах тварини, почув хвилюючий запах утечі, зрозумів, що вони усім гуртом знов переслідують здобич, яку першим помітив той перший, що рвучко метнувся повз нього. [Складні речення] («Кров», с. 342).

Здійснений аналіз дав змогу встановити притаманні ознаки стилю Любченка на синтаксичному рівні, які виокрем-

люють його твори з-поміж творів інших представників «орнаменталізму» в українській літературі 20-30-х рр. ХХ ст. (Миколи Хвильового, Григорія Косинки, Андрія Головка) [2].

Дослідження потребують й інші мовні рівні творів Аркадія Любченка, перспективний аналіз яких дасть змогу повною мірою характеризувати ідіостиль письменника.

Список використаних джерел:

1. Калашник Ю.І. Синтаксична організація речень із ключовими словообразами в прозових творах Аркадія Любченка. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: філологія. № 989. Харків : Видавничий відділ ХНУ, 2012. Вип. 63. С. 104-109.
2. Ладинак Н.Б. Повтор як домінуючий образний засіб орнаментальної прози Аркадія Любченка. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. Вип. 29. Ч. 1. С. 44-46.
3. Любченко А. Вибрані твори / передм. Л. Пізнюк. Київ : Смолоскип, 1999. 520 с.
4. Ткачук М.П. Українська література ХХ : монографія. Тернопіль : Медобори, 2014. 608 с.
5. Хвильовий Микола. «Соціологічний еквівалент» трьох критичних оглядів. *Хвильовий Микола. Твори в п'ятьох томах*. Нью-Йорк : Слово, Смолоскип, 1983. Т. 4. С. 347-377. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Khvylovyyi/Tvory_v_5/piatokh_tomakh_Tom_4.pdf.

The syntactic features of Arkadiy Liubchenko's idiosyncrasy are analyzed at the article. The texts of small prose genres were the source of our research. It was found that the author's syntax is represented mainly by complex sentences in these works. The repetition of the identical syntactic constructions is a dominant method, which forms the «syntactic» type of rhythm.

Key words: idiosyncrasy, syntax of art speech, expressive syntax, syntactic reiteration, rhythm.

Отримано: 25.02.2019

УДК 659.1.148(477)«20»

О. В. Лівіцька, кандидат філологічних наук, асистент

ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ В СУЧАСНОМУ ТЕЛЕЕФІРІ

У статті охарактеризовано особливості лексики та морфології рекламних текстів президентських виборів 2019 року. Об'єктом дослідження було обрано телевізійні реклами на провідних українських каналах. Визначено роль займенників Я, Ми, Вона та їх смислове навантаження в рекламних текстах. З'ясовано особливість функціонування дієслів, а також проаналізовано найчастотніші прикметники політичних реклам.

Ключові слова: вибори, політична реклама, Президент, рекламний текст, телебачення.

Сьогодні напередодні виборів Президента України 2019 політична реклама набуває неабиякого значення. Адже кожний кандидат має мету привернути увагу до своєї кандидатури, сформувати у суспільстві позитивне ставлення до себе, змінити або закріпити певні політичні переконання на свою користь, спонуку людей голосувати, робити свій вибір, віддавати свою перевагу.

Цьогоріч Новий рік збігся з офіційним початком чергових виборів Президента. Хоча насправді потенційні кандидати у президенти розпочали рекламну кампанію ще з літа. Реклама комунікація під час передвиборчих кампаній є одним із складників, який формує й водночас продукує політичну культуру соціуму [2]. Телебачення стало одним з каналів зв'язку кандидатів в президенти з виборцями. Той факт, що завдяки рекламі можна змінити світ і він вже змінюється у нас на очах, очевидний. Роль, яку відіграє реклама, її значення і радіус дії постійно зростають. Зауважимо, що політична реклама «покликана формувати чи підтримувати інтерес до об'єктів політичної реклами, їхніх ідей, поглядів і політичних програм та задумів» [1, с.235]. Це важлива частина політичного процесу в країнах, де допускається реклама кандидатів на виборні пости, оскільки саме реклама визначає наше сприйняття політичної реальності [5, с.129].

Аналіз наукового доробку з досліджуваної проблематики свідчить, що серед вітчизняних фахівців політичну рекламу вивчали А. Акаймова, В. Бебик, Т. Джига, Г. Почепцов, Б. Ольшанський. Зазначимо, що транслювання політичних

реклам стало ефективним засобом впливу на електорат, адже завдяки великій кількості глядачів можна охопити широкую аудиторію. Вперше політична телереклама з'явилася у США в 1952 р. Вона почалася з заставок Россера Рівза «Людина з Ебайліна» і «Ай лайк Айк» («Я люблю Айка») на підтримку Д. Ейзенхауера (Айк – його скорочене ім'я) [3, с.142]. Команда його суперника на президентських виборах Е. Стівенсона практично не використовувала телерекламу. Вважається, що образ «залізного солдата» Ейзенхауера на телебаченні став визначним у його перемозі.

Як відомо, телевізійна політична реклама вимагає певної мовленнєвої стилістики. Стиль звернень політичної реклами можна визначити як близький до публіцистичного, для якого характерні: лаконічність викладу, відбір мовних засобів з метою легкого сприйняття, вживання суспільно-політичної лексики і фразеології, запозиченої з інших стилів, використання мовних стереотипів, кліше, багатозначність, емоційно-експресивна лексика, а також смислова і інформативна насиченість, імперативність, демонстративність.

Також вагомим аспектом є форма подачі політичного повідомлення, відповідно до якої А. Дейян виокремив такі види реклами: примітивна реклама (політик просто відповідає на запитання); «голова, яка говорить» (політик виступає з повідомленням); «негативна реклама» (спрямована на зниження авторитету конкурента); «концептуальна реклама» (несе головну ідею політика чи партії); «правдиве кіно» (кадри спілкування з населенням); «особисті свідчен-

ня» (виступи експертів чи «випадкових перехожих»; «нейтральний репортер» («незалежний рупор»)) [4, с.24].

У ході дослідження було розглянуто рекламні тексти, які функціонують у сучасному телебаченні під час передвиборчої кампанії – 2019, зокрема на каналах «1+1», «ICTV», «Інтер», «Новий канал», «СТБ», «Україна».

Часто в телевізійних рекламних текстах використовують бінарний підхід, згідно якого світ ділиться на чорне і біле. Опозиція «ми – вони» пов'язана з суспільними відносинами, в контексті яких «ми» – це група, з якою асоціює себе індивід, а вони – це ворожа група. І ця пара принципово нероздільна, без однієї сторони не буде існувати інша. Будь-яка політична сила намагається об'єднатися з адресатами реклами, використовуючи слово «ми». Загалом, особові та присвійні займенники І особи множини є найуживанішими в рекламі. Наприклад, «Ми знаємо як повернути мир, побудувати сильну економіку, створити робочі місця, повернути повагу до людей» (О. Вілкул); «Ми можемо і повернемо мир в країну, українцям – гідне життя» (Ю. Бойко); «Також комфортною, заможною і щасливою повинна стати вся Україна, яку ми залишимо дітям»; «Борги України ми повернемо грошима корупціонерів!» (О. Шевченко); «Ми – вільні! Перед нами велике майбутнє»; «Ми – Україна, сильна, незалежна держава, велика держава вільних і щасливих людей» (П. Порошенко); «Бо насправді ми сильні і все зможемо» (Ю. Тимошенко).

Водночас спостерігається і використання займенника «я», завдяки якому робиться акцент на кандидаті: «Я зменшу тарифи вдвічі!» (О. Ляшко); «Я гарантую: ціна на газ, тарифи на тепло та гарячу воду будуть знижені мінімум вдвічі. Справедливість буде відновлена»; «Я вірю в Вас! Я вірю в Україну!» (Ю. Тимошенко). Як бачимо, за рахунок займенника «я» відбувається позиціонування майбутнього президента як сильної особистості і політика, що може взяти на себе відповідальність за країну та сприяти її розвитку та добробуту.

У більшості на виборах кандидати-жінки є в меншості, і тому демонструють свою стать як перевагу. Наприклад, «Кожного дня, куди б вона не поїхала по всій Україні, люди починають розмову з того, що вибори мають принести зміни»; «Вона йде перемагати несправедливість, бідність, корупцію!» (Ю. Тимошенко).

Не залишається поза увагою використання особових форм дієслова: «Відбудую справжню чудову Україну для кожного з Вас!» (О. Вілкул); «Гарантую! Служити українському народу, а не прислужувати будь-кому!»; «Гарантую! Недоторканих не буде! Корупціонери не уникнуть справедливого суду!» (О. Шевченко); «Давайте від них відпочинемо! Почнемо зараз!» (В. Зеленський); «Повернемо українцям гідне життя!» (Ю. Бойко); «Не дамо вивозити український ліс!» (О. Ляшко), за допомогою яких акцентується увага на дії, внаслідок чого рекламний текст стає активним.

Звернемо увагу на використання прикметників, за допомогою яких характеризується передвиборча програма кандидатів, розкриваються основні постулати політиків, а також імідж тих чи тих кандидатів набуває певних характеристик. Наприклад, «Чесний президент – служитиме людям!», «справедливий суд», «стабільна гривня», «нормальна банківська

система» (А. Гриценко); «величезні борги», «справедливі тарифи», «сильна економіка», «чудова Україна» (О. Вілкул); «гідне життя» (Ю. Бойко); «зарплати високі», «справжній патріотизм», «комфортною, заможною і щасливою повинна стати вся Україна», «європейську дорогу», «справедливі тарифи та гідні зарплати» (О. Шевченко); «справедлива ціна», «нова народна Конституція, нова стратегія миру, нова економічна політика», «Новий курс України! Нові можливості для кожного!» (Ю. Тимошенко); «Народний Президент!» (О. Ляшко); «Ми – вільні! Перед нами велике майбутнє», «Ми – Україна, сильна, незалежна держава, велика держава вільних і щасливих людей» (П. Порошенко). Додамо, що такі прикметники як «справедливий», «сильний», «гідний» та «новий» є найуживанішими у рекламних текстах. Йде мова про те, що саме ці ознаки є затребуваними українцями. Людям не вистачає справедливості, вони прагнуть нових змін, гідного життя та мріють жити у сильній державі.

Отже, політична реклама посідає особливе місце в передвиборчій агітації, здійснюючи значний вплив на формування громадської думки щодо політичних лідерів, донесення їх ідей до виборців та стимулювання громадян до активної політичної участі у певному напрямку. Саме телебачення є найефективнішим засобом поширення політичних рекламних звернень. Проаналізувавши телевізійні рекламні тексти кандидатів в президенти 2019 року, можна зробити висновок, що мова текстів є яскравою та містить безліч маніпуляцій: займенники, що об'єднують / акцентують увагу на особі; дієслова, що свідчать про дієвість політичних гасел; прикметники, які надають лише позитивні характеристики життєво важливим речам, які необхідні для нормального функціонування суспільства.

Список використаних джерел:

1. Войтович Н. Політична реклама й агітація на президентських виборах 1999 р. *Збір. пр. Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2000. Вип. 7. С. 233-240.
2. Войтович Н. Розвиток політичної культури в Україні та політична реклама в ЗМІ. URL: http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/publications/visnyk34/Visnyk%2034_P6_02_Voytovych.pdf.
3. Голядкин Н.А. Творческая телереклама. М.: Аспект Пресс, 2005.
4. Дейян А. Реклама. М.: А/О Издательская группа «Прогресс», 1993. 176 с.
5. Егорова-Гантман Е.В., Плешаков К.В. Политическая реклама. М.: Никколо-Медиа, 2002. 428 с.

The article deals with the features of vocabulary and morphology of advertising texts of the 2019 Presidential elections. The subject of research is television advertising on the leading Ukrainian channels. The role of pronouns I, We, She and their semantic meaning in advertising texts are determined. The peculiarity of verb functioning is revealed and the most frequent adverbs of political advertisements are analyzed.

Key words: advertising text, elections, political advertising, President, television.

Отримано: 25.02.2019

УДК 81'373.423:821.161.2

Л. М. Марчук, доктор філологічних наук, професор

КОЛОРАТИВИ ТА ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЯК МЕНТАЛЬНИХ МАРКЕРІВ У СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Ментальність прихована в ландшафті, кожна земля виділяє свої кольори, тому кольори, обрані поетами, не завжди залежать від самих себе, від їх поглядів, смаків, суб'єктивних атрибутів. Психічний словник акумулює етнопсихологічний досвід людей. Особливо це стосується кольорів: жовтого, бурштинового, золотистого: «жовта жито»; «Золота надія»; «Бурштинові гілки», «око колісниці» тощо. У портреті домінує національний менталітет. Ментальність, як відомо, також відображає естетичне уявлення етносу.

Ключові слова: кольорова лексика, розумові маркери, лексико-семантична група, колірний спектр.

У мові художньої літератури активно вживаною є лексика на позначення кольору, яка характеризується багатством семантичної наповненості та виконуваних функцій у контексті твору, що зумовлюється великими естетичними можливостями

цих лексем, їх здатністю створювати різноманітні образи в контексті художнього твору, це й дозволяє розширити традиційну символічність слів, усталені переносні значення. Останнім часом спостерігається поживлення інтересу вчених до

кольорової палітри майстрів слова: адже і в доборі фарб, і у їх використанні відбивається неповторність бачення світу, притаманна творчій індивідуальності. Цікавим у цьому плані є аналіз ментальної кольористики поезії та прози, що не було предметом спеціального розгляду.

Кольористичне сприймання дійсності, що відображається в конструкціях мови, є одним із оцінних елементів будь-якої культури. Словосполучення типу білий як сніг, сіра свита – це усталені звороти, які активно функціонують у живому мовленні і виступають у ролі знакових, національно зумовлених елементів української культури. У художніх текстах кольористичні епітети виконують різноманітні стилістичні функції. Без них важко уявити пейзажний опис, зовнішні і внутрішні характеристики персонажів.

В поезіях М. Рильського можна побачити майже повний кольористичний спектр, проте семантично навантаженими, стилістично виразними для індивідуальної оповіді є епітети (після червоного та його відтінків) синій, блакитний тощо.

Колір, як одна із складових системи художнього вираження, присутній в усіх видах мистецтва.

Назви кольорів привертають увагу і дослідників у галузі когнітивної семантики. Тут насамперед заслуговує на увагу праця А. Вежицької, в якій поставлене завдання опису мовних концептів кольору, в зв'язку з чим враховується необхідність розгляду стійких асоціативних зв'язків між концептом кольору та його еталонним носієм, прототипом [1, с.235]. Наприклад, для позначень кольорів синього частини фізичного спектру таким прототипом є небо.

Увиразнюючи значення синього (блакитного), від простої констатації (вечір синій, синій обрій, очі сині), автор поширює ці зорові картини емоційно і художньо саме за допомогою насичення кольором:

*Як спорожнів, спустів я нині
(Хоч і потовщав)! Як живу
Одноманітно! Навіть синій
Хоч часом колір і назву,
Але то просто вже до стилю,
Та й то – «пораб і перестать»...
Ну й кепсько, коли серце цвіллю
Почне гнилою обростать!* (М. Рильський).

Образ неба, далі постає у динаміці:

*Вони уперше розуміли,
Що небо синє, що трава
Зелена, що буває білий
Папір – а синій теж був,
Лише на радість ту немає,
Яка в дитинстві нас поймає* (М. Рильський).

Синій або блакитний колір входить до кольорів, які складають ментальний образ українського народу.

«Сині квіти», «сині очі» тощо постійно зустрічаються у поета:

*Я знову їхав по **Вкраїні**
По тих дорогах польових,
Де вздовж цвітуть сокирки сині,
Пливе гречок пахучий сніг,
Шепочуть віса сизостеблі
І верби хиляться до греблі* (М. Рильський).

Блакитний колір поєднується з поняттям мрії, крила, вода, створюючи образ щастя, нездійсненого дива – через традиційні літературні образи:

*На крилах шовкових, блакитно-ясних
Я з ними здіймусь, полечу,
І знову не буде у думках моїх
Ні мук, ні страждань, ні плачу* (М. Рильський).

Або:

*Душно. Вікно одчинити? Ні – тихо
Мрії блакитні влетять у вікно,
В серці ж нема для них місця...* (М. Рильський).

До речі – **блакитна мрія** – це національний образ, який набуває ознак універсальних, не дивлячись на індивідуальні конотації, стає образом світової культури і втілюється у творчості інших авторів у значенні чогось нереального, наприклад, у В. Симоненка ця мрія трансформується так:

Я – син краси і голубої мрії.

Великими блакитними очима

Дивлюся я докірливо на світ («Кирпатий барометр»).

Колір завжди був промовистим символом соціального статусу. Таким він залишається і зараз: *білі халати лікарів, чорні халати суддів* тощо. не випадково винокло словосполучення *білі комірці* (англ. *whitt collar* – букв. *білий комірець*), семантична калька з американського «службовець».

В елементах одягу у поезіях Рильського трапляється часто синій колір:

*Він зник, але знайшовся скоро
І грали балагульські балабони,
По ночі бою й метушні:
І маіталір хитався на передку,
Лежав під тином біля двору
І прив'ядав троянди **цвіт**
В закостенілій тишині. **червоний**
На брудно-синім жупані
На синій куртці в лівому кутку
На лобі, в затінку папаху
Щасливі лазили комахи.*

Звичайно, назва кольору може бути у певній мові і негативної ознаки. Наприклад, в українській *синій* – ознака бідності, оскільки – **бідний, аж синій**. Проте на нашому матеріалі такої ознаки не траплялося. У Рильського головне місце застосування цього кольору – природа, мрії, колір очей, національний одяг (тут і одяг воїнів – сині жупани).

Напр.:

*А вечір палить вікна незнайомі,
А синя хмара жаром пройнялася.
А синій ліс просвічує огнем. А вітер віти клонить і співає
Мені в ушах... Це щастя! Це любов!* (М. Рильський).

Пор.:

*Дитячий світ – немов барвінку цвіт,
Що вигляда несміливо за пліт
Своїми ясно-синіми очима* (М. Рильський).

Маємо відтінки темно-синього кольору:

Темно-синій – темніший, ніж синій (середній між голубим і фіолетовим): «*Це лице, освітлене з одного боку – ти навіть посміхаєшся і темно-синє з другого, от-от підеш*... (М. Воробйов); «*А спершу він, той палець, був темно-синім: від ожини*» (Л. Таран).

Микола Вороний сприймав у блакитних кольорах весну:

*Ось вона вже крізь блакить
Майорить,
Довгожданна, нездоланна...
Ось вона – **Блакитна Панна!**...
Гори, гай, луги, поля –
Вся земля
Йй виспівує: «Осанна!».*

Богдан-Ігор Антонич також пов'язував весну із синім кольором:

*Весно – слов'янку **синьоока**...*

Пор. у Олега Ольжича:

*Душа рікою вийшла з берегів.
(Верніть її в джерела воркітливі!)
І небо – **синь**, і **синява** – розлив,
І хвилі – каламутні і мінливі.*

Інтимно-ліричного забарвлення надає поезії С.Гуцала колористичний епітет голубий, уживаючись у своєму традиційному значенні: *Десь пробігла тут кунія по сніжку по голубому, / по сніжку проторочила свій тонкий, химерний слід, / що по вулиці прослався, що веде до того дому, / де криниця, де тополя лебедить біля воріт.*

Пор. також з епітетом **блакитний**: *Напівосаяні **блакитним** світлом, / в глухому фосфоричному возні / латаття губ тремтітиме розквітле, / латаття губ цвісти-ме десь при дні; Визотовляє напої гіркі з приворотного зілля. / Варить коріння й кору, в'ється **блакитний** димок. / Таки начаклує вона своє із зимою весілля / під музику самотніх, неперелітних пташок* (С. Гуцало).

У Василя Симоненка епітет блакитний вжито на ознаку дощу:

*На порозі гість веселий –
Доць блакитний, весняний...
Хто постелю нам постеле
У світлиці запашиній?*

Голубий, блакитний кольори сприймаються у творах Григора Тютюнника як поетичні, овіяні чарівністю: «небо було чисте й голубе», «голубий ранок», «фарба... весела, голуба».

Отже, кожен митець сприймає відтінки синього індивідуально: 1) як характеристику звичних образів; 2) як індивідуально-авторське сприйняття світу.

Отже, сприйняття кольору – це універсальні елементи людського досвіду, які по-різному концептуалізуються в різних мовах. Наприклад, блакитний (укр.) не те саме, що голубой (рос.) і blue (англ.), проте фокуси цих різних сема-

тичних категорій можуть бути відносно стабільними у різних мовах та культурах.

Список використаних джерел:

1. Вежибicka А. Обозначение цвета и универсалии зрительно-го восприятия. *Язык. Культура. Познание*. М., 1996. 288 с.

Mentality is hidden in the landscape, each earth emits its colors, so the colors chosen by the poets do not always depend on them themselves, from their views, tastes, subjective attributes. Mental vocabulary accumulates ethnopsychological experience of the people. This is especially true of the colors: yellow, amber, golden: «yellow rye»; «Golden hope»; «Amber branches», «chariot eye» and others like that. National mentality dominates in the portrait. Mentality, as is known, also reflects the aesthetic representation of the ethnic group.

Key words: color vocabulary, mental markers, lexical-semantic group, color spectrum.

Отримано: 25.02.2019

УДК 811.163.1'373.611

О. М. Мозолюк, старший викладач

ТВОРЕННЯ СКЛАДНИХ СЛІВ У СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКІЙ МОВІ

Автор статті розглядає творення складних слів, зокрема іменників, прикметників, займенників, дієслів, прислівників у старослов'янській мові на матеріалі старослов'янсько-українського словника.

Ключові слова: інтерфікси, основоскладання, складні слова, словотвір, старослов'янська мова.

Слово, особливо давнє, споконвіків привертало й зараз привертає увагу багатьох науковців, письменників, або ж звичайних людей, залюблених у нього. З вивченням саме старослов'янського слова, яке через найдавніші пам'ятки передає знання, величезний культурний пласт, створений поколіннями наших предків, дух правіку, ознаки високого стилю, починається опанування «будь-якої із сучасних слов'янських мов, що зберегли кирило-мефодіївську писемну традицію» [7, с.9].

Глибоке й ґрунтовне дослідження слова відбувається на кожному структурному рівні мови, зокрема й словотвірному, а саме: вивчення будови похідного слова, його складових частин та взаємозв'язків між ними. Важливим завданням словотвору є також вивчення формальних і семантичних ознак похідних слів, принципів розрізнення похідних і непохідних слів, способів словотворення [3, с.97-98].

Мета статті – описати творення складних слів на матеріалі старослов'янсько-українського словника [1].

Зазначимо, що складні слова тісно пов'язані з системою словосполучень, які стають основою їх творення. Основним способом творення складних іменників, прикметників, прислівників в українській мові є основоскладання (лат. *compositus* – складний, складений із частин) – поєднання основ слів або основи та цілого слова за допомогою інтерфіксів о, е або без них.

Аналізований спосіб словотворення продуктивний і в старослов'янській мові. За спостереженнями Р. Цейтлін, у старослов'янських пам'ятках болгарського походження налічується 611 складних слів, тобто приблизно кожне шістнадцяте слово в текстах кирило-мефодіївської доби є складним [6, с.273]. І це, звісно, становить одну з характерних особливостей старослов'янської лексичної системи.

Усі старослов'янські складні слова мають різну давність і різне походження.

Деякі давні типи складних слів не набули розвитку і в старослов'янській мові вже не сприймалися як складні. Сюди належать неінтерфіксовані утворення з двох тотожних або різних коренів [5, с.135]: баба (баба, бабуся; баба-повитуха; нянька) [1, с.16]; папа (глава Католицької Церкви; на початках християнства папами називали єпископів, священників) [1, с.150-151]; глаголь (слово; мова; справа; подія) [1, с.45] < праслов. *gol-golъ; гнзд (гніздо) [1, с.47] – перший компонент гнн- споріднений із санскрит. *pīdās, pīdām* (місце відпочинку; стоянка, ступ, лаг. *pīdus*, а другий компонент має корінь на нульовому ступені *zd- < *zd < *sd < *sēd-* (пор. *chsti* (сісти; зайняти місце; розташуватися; оселитися; залишитися) [1, с.267] < праслов. *sēsti < *sēditi)) та інші.

До рідкісних можна віднести й давні неінтерфіксовані іменники зі збереженою чіткістю обох різних основ, наприклад: братqч#дъ (племінник) [1, с.24]; вельб@дъ (верблюд), вельдаровани~ (щедрість; доброзичливість), вельрнчи~ (вихваляння; багатослівність; пафос) [1, с.27]; невhгласъ (нетямущий; недосвідчений; необізнаний) [1, с.121] – від не вhдѣти і гласъ; громъгласъ (громовий голос, звук), грhхъпадени~ (гріхопадіння) [1, с.50]; мальжена (подружжя, чоловік і жінка) – перша частина маль (du. t.) германського походження [1, с.105]; пакыбыти~ (відродження), пакыпришьстви~ (другий прихід) [1, с.150]; п#тъдес#тъница (П'ятдесятниця, Зіслання Святого Духа, Тройця) [1, с.208-209]; п@тъшьстви~ (шлях; подорож; мандрівка) [1, с.209].

Поширеним структурно-морфологічним типом складних слів у старослов'янських пам'ятках є двокомпонентні утворення з інтерфіксами о [о], е [е]. Вони були обмеженими в праслов'янській мові і стали продуктивними в історії старослов'янської писемності під впливом калькування грецьких складних слів із сполучним голосним о [о] [5, с.136]. Чимало таких слів ми простежуємо в старослов'янсько-українському словнику. Наприклад: богоносць (богоносець, той, хто носить у собі Бога), боголюбць (боголюбець, вірянин), богодлатель (той, хто виконує волю Божу), богопознани~ (богопізнання), богородица (Богородиця), богословъ (теолог, богослов, Богослов – назва Григорія Назіанського (326-390), Отця Церкви), богосварьникъ (той, хто бореться з Богом, богоборець), богопри~мыць (той, хто тримав Бога на руках) [1, с.22]; богочътъць (побожна, богобоязлива особа), братолюбць (той, хто любить братів, братолюбець) [1, с.23]; самовластьць, самодръжителъ, самодръжьць (самодержець, монарх, цсар, кесар, імператор), самолюбць (самолюб, егоїст), самоприхож#и (перебіжчик) [1, с.225]; св#штеньноднѣстви~ (відправа Служби Божої) [2, с.228] та інші.

Про великий вплив калькування на формування старослов'янської мови йдеться і в підручнику зі словника для духовних навчальних закладів, автори якого Леся Біленька-Свистович та Наталія Рибак наголошують, що вчаси Кирила і Мефодія це був дуже продуктивний спосіб творення абстрактної лексики... Наприклад, кальками з грецької мови були слова благоразqмї~, водоносъ, отроковица, законоqчителъ» [2, с.192].

Подібні приклади наводять і відомий мовознавець Анатолій Майборода: благоволенн~, благочъсти~, жестокосръди~, живописць, земл~мери~, иноплемьникъ та інші [4, с.133].

Серед старослов'янських інтерфіксованих складних слів переважають іменники. У них перший компонент представле-

ний основою іменника, прикметника, числівника (лічильного слова), займенника чи прислівника, а другий був опорним і виражався непохідною або здебільшого похідною іменниковою основою, до якої приєднувалися відмінкові закінчення. Наприклад: благо@хани~ (аромат, пахоші) [1, с.20], бллоризьць (святеник не монах; мирянин) [1, с.25], водотчч (потік; течія; струм'я води) [1, с.29], всевладыка (Владар, Володар (Бог)) [1, с.42], всеможствы~ (всемогутність) [1, с.43], добровони~ (аромат, пахоші) [1, с.54], дьводчши~ (сумнів; нещирість) [1, с.58], законоположени~ (закон (Мойсеїв); законодавство) [1, с.68], иноплемьнык (чужинець; варвар) [1, с.80], лжжесьвддгтель (лжесвідок) [1, с.101], милосрды~ (милосердя; співпереживання; милостиня) [1, с.106], самовидьць (очевидець, свідок) [1, с.225], сво-племьнык (одноплемінник, співвітчизник) [1, с.227], с@противовттри~ (зустрічний вітер) [1, с.269], чародди (чарівник, ворожит) [1, с.295] та інші.

Складних інтерфіксованих прикметників дещо менше. В них першим компонентом виступає основа іменника, прикметника, рідше числівника (лічильного слова), займенника або прислівника. Яка виконує функцію означення другої основи. Натомість другий компонент опорний і виражається непохідною або здебільшого похідною прикметниковою чи дієслівною основами, ускладненими прикметниковими суфіксами -нь (більшою мірою) та -ивь, -ьскь, -инь, -ить (меншою мірою): англообразнь (ангельський; подібний до ангела) [1, с.14], великодчшьнь (великодушний) [1, с.26], всеславьнь (найславетніший; всеславний) [1, с.43], медоточнь (який медоточить; солодкий), благочьствь (побожний; богобоязливий; благочестивий) [1, с.20], вселюдськь (загальний (загальна процесія)) [1, с.43], добровьнь (побожний) [1, с.54], тождименить (однойменний) [1, с.274].

Складні прикметники без інтерфікса становлять невелику групу слів давнього походження і вже нетипових для старослов'янської мови: вельлпгь (красивий; величний) [1, с.27], трьблжнь (тричі блаженний, благословенний, преблагословенний) [1, с.277], трьгьбь (потрійний).

У старослов'янсько-українському словнику [1] трапляються також складні дієслова і прислівники, щоправда, їх мало: благовстити [1, с.18], благословити [1, с.20], богословити [1, с.22], благогодити (сподобатися) [1, с.20], высоко@дровати (чванитися, пишатися) [1, с.42], добродллати, длгьдньствовати (довго жити) [1, с.54], законнаслдтити

(успадкувати) [1, с.68], зьлотворити [1, с.73], четвьртовластьвовати (правитичетвертиною царства) [1, с.295], благообразно (пристоїно; належно) [1, с.20], велегласно (дуже голосно, велегласно) [1, с.26], инодчшьно (одностайно), иногда, иностань (постійно) [1, с.80].

Складні займенники майже відсутні, за винятком поодиноких прикладів, а саме: вселикь (всякий; всяк; увесь) [1, с.42], таквьсь (такий) [1, с.270].

Отже, ми спостерегли чималу кількість складних слів у старослов'янсько-українському словнику, які утворилися за допомогою морфологічного способу – основоскладання.

До найбільш продуктивного типу належать інтерфіксовані іменники, а до найменш продуктивного – займенники. Меншою мірою трапляються прикметники. На сторінках лексикографічного видання подибуємо також невелику групу дієслів і прислівників.

Список використаних джерел:

1. Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник. Львів : Свічачо, 2001. 332 с.
2. Біленька-Свистович Л.В., Рибак Н.Р. Церковнослов'янська мова : підручник зі словником для духов. навч. закл. Київ : Криниця, 2000. 335 с.
3. Вакарюк Л.О., Панцьо С.Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2010. 200 с.
4. Майборода А.В. Старослов'янська мова. Київ : Вища школа, 1975. 296 с.
5. Станівський М.Ф. Старослов'янська мова. Київ : Вища школа, 1983. 264 с.
6. Цейтлин Р.М. Лексика старославянського язика. М. : Провсещение, 1977. 336 с.
7. Юсип-Якимович Ю.В., Шимко О.В. Старослов'янська мова : навчальний посібник. Київ : Знання, 2009. 279 с.

The author of the article examines making up difficult words, in particular nouns, adjectives, pronouns, verbs, dialects in an old slavonic language on material of the Slavonic-Ukrainian dictionary.

Key words: interfixes, drafting of bases of words, difficult words, word-formation, old slavonic language.

Отримано: 25.02.2019

УДК 811.161.2'373.612.2:81'42

Р. І. Монастирська, кандидат філологічних наук, старший викладач

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА МЕТАФОРА У ПОЕЗІЯХ Б. ОЛІЙНИКА

У статті йдеться про аналіз кримінально-правової метафори, покликаної утворювати поетичні образи. Виділено кримінально-правові метафори в поетичних текстах Бориса Олійника. Здійснено спробу лінгвістичної інтерпретації одиниць на позначення понять кримінально-правових явищ.

Ключові слова: метафора, поетична метафора, кримінально-правова метафора.

Тривалий час метафору розглядали як образний засіб, оснований на переносному вживанні слів і покликаний орнаментувати художній текст, посилювати його вплив на адресата. Інтелектуальний розвиток людства в другій половині ХХ ст. розширив сферу використання метафори й спричинив переосмислення її ролі в мовно-мисленневих процесах. Було встановлено, що метафора виникає коли людина, спираючись на уяву, формує образи й смисли, яких раніше не існувало. Розуміння метафори на сучасному етапі як потужного лінгвоментального інструмента за допомогою якого людина здатна пізнавати, оцінювати й змінювати дійсність зумовлює актуальність нашого дослідження.

У науці існують різні, іноді діаметрально протилежні лінгвофілософські концепції: від повного заперечення метафори Дж. Локком [3] до розуміння її як моделі істини й методу пізнання об'єктивної дійсності Дж. Лакоффом [4], А.П. Грищенком [6], О.О. Селівановою [5], С.А. Жаботинською [2], О.М. Тищенко [7], Л.І. Белсховою [1]. Таке осмислення метафори зумовлене впливом різних світоглядних парадигм, панівних у ту чи ту культурно-історичну епоху та визначальних для розуміння цього мовного, когнітивного й

культурного феномену, його онтологічних і функціональних властивостей через певну модель мови, яка вибудовувалася у межах узагальнених теоретичних концепцій.

Актуальним є поділ Дж. Лакоффа на концептуальні та художні метафори. *Концептуальна метафора* – це стійке, зафіксоване в культурній традиції етносу використання мовного знака одного концепту на позначення іншого, яке передбачає розуміння сутності позначуваного за аналогією до позначального. Ця метафора визначає спосіб осмислення людиною дійсності в культурі певного етносу [4]. *Художня метафора* – це використання мовного знака одного концепту на позначення іншого, яке характеризується образністю, експресивністю, багатозначністю, оригінальністю. Синонімом до терміна «художня метафора» є термін *поетична метафора*.

Поетична метафора – це вживання мовного знака одного концепту на позначення іншого, якому характерна образність, експресивність, багатозначність. Якщо в мові метафора є своєрідною одиницею комунікації між функціональними підсистемами, такими як мистецтво, наука, політика тощо, то у свідомості народу вона є виразником його унікальності й автентичності. *Поетична метафора* є базовою моделлю укра-

їнської художньої літератури. *Опорною поетичною метафорою* називають об'єктивовану в культурі бінарну структуру, в основі якої – аналогова проєкція структури знань *донорської* зони → на структуру знань *реципієнтної* зони (наприклад, *тканина* → *небо, рослини* → *сонце, вода* → *життя*).

Основними донорськими зонами метафор в українській поезії було визначено три концептосфери: *людина, природа, предмети*. Традиційними реципієнтними зонами української поезії є *душа, серце, доля, життя, смерть, дорога, мова, слово, думка, пам'ять, час, небо, сонце, місяць, зорі, хмари, дощ, вітер, земля, вода, вогонь, хата, місто* тощо.

Велику групу утворюють **кримінально-правові метафори**, наявні в поетичних творах українських митців Б.-І. Антонича, Л. Первомайського, Д. Павличка, І. Драча, І. Римура, Л. Костенко, Б. Олійника тощо.

Предметом нашої наукової розвідки є *кримінально-правова метафора* в поетичному мовленні Б. Олійника, чия словесно-художня реалізація презентує багатство української мови та є оригінальною в образотворчості, розмаїтті стилістичних фігур та тропів. Традиція метафоризації кримінально-правових відносин прийшла з античності, тому більшість оснований на архетіпах. Реципієнтними зонами таких метафоричних утворень є одиниці:

- характеристики часових понять (день вбито, ніч найнята в кілери, перший промінь несе у прокуратуру, прокуратура Дня);
- назв осіб-злочинців за спеціалізацією та професійною діяльністю (*крадій, кілер, повія; убити вкрати*) й виконавців вироку (*кат*);
- характеристики місць позбавлення волі (*каторга, тюрма, в'язниця*);
- назв давніх знарядь катувань (*кайдани, окови*);
- характеристики правоохоронних органів, їх представників та осіб, які співпрацюють з ними (*прокуратура, агентура, судді, агенти*).

Прикметно, що за допомогою цих метафор автор здебільшого дає негативну оцінку зображуваному. Заразом їхній вжиток не викривляє мову поезії, а пов'язує з категоріями драматичного чи трагічного.

Часові поняття є одними з реципієнтних зон метафоризаційних процесів у художньо-поетичному наповненні текстів Бориса Олійника. У мовній свідомості митця метафори, що вербалізують ці часові поняття, різнопланові, але найбільше проводиться аналогізація з **днем, ніччю**: «*День було вбито прицільно, / Найнята в кілери / Ніч / Кинула професійно / З місяця знутий ніж*» (с.199); «*День не спить і вночі, / Бо його агентура мовчить*» (с.46-47).

«*Останні дось перший промінь / Несе у прокуратуру Дня*» (с.47). *День* та *ніч* постають у текстах як живі істоти. Вони активні: виконують дії, притаманні людині.

Найчисельнішими є метафоричні утворення на позначення **назв осіб**, репрезентовані одиницями назв злочинців, правоохоронців, суддів:

- 1) **злочинців**: статечний *злодій* у законі (с.339), маленький *садист* (с.228), *убивці* (с.173), *картелі* (с.458), *зрадник* (с.98);
- 2) **правоохоронців**: *поліціанти-надзирателі* (с.361), *коммутанти* п'ятої колони (с.283), *панове коммутанти* – видатні *мінйли* прапорів (с.281);
- 3) **осіб, які здійснюють правосуддя**: *суддя-поет* (с.339), *судді, командарми* (с.143), *арбітри* ворожі (с.173), *інквізиції майстри* (с.173).

Мовні образи злочинців, правоохоронців та осіб, які здійснюють правосуддя, зображено негативно, окрім метафоричної одиниці *суддя-поет* (с.339), через образ якого автор висловлює сподівання на вищий, справедливий суд і закликає бути свідком.

Тюрму Б. Олійник зображає не як **місце позбавлення волі**, а як прихисток для злочинців, метафоризуючи її з рідною мамою. Автор вербалізує поважне, тепле ставлення злочинців до тюрми, наче матері до сина, яка готова простити йому всі гріхи. Наприклад: *тюрма – як мамця* (с.339).

У художньо-семантичній площині привертає увагу різноманіття одиниць **назв знарядь вбивств**: *рушниця, пугач, пістолет, стилет, кинджал, ніж*.

Рушниця в мовно-поетичній площині Б. Олійника є персоніфікованим образом, якого автор наділяє властивостями людини, яка несе тягар страждань: *рушниця від озлоби чорна* (с.220). Словесно-художня реалізація реципієнтних зон *пугач* (с.188), *кінджал* (с.288), *пістолет* (с.288) есплікується на позначення *судного вироку* (с.288). А своєрідність уживання автором метафоричної одиниці *стилет* (с.288) виявляється в прихованій колочій, холодної зброї, яку маскували в різних предметах, через що той був популярний у найманих убивць і змовників: *Стрілка дзвенить як стилет* (с.459). Також автор використовує образ *ножа* як холодної зброї: *полоснуло, ніби ніж* (с.453). Реципієнтна сфера *куля* у Б. Олійника має важливе метафоричне значення життєвого кінця, спричиненого свинцевим предметом, що вилітає з дула вогнепальної зброї під час пострілу: *краткою кулі* (с.463). В іншому випадку *куля мала* (с.206) одиниця *куля* позначає *набій* загалом.

Лексема *закон* також належить до реципієнтної зони поетичної метафори, регулює найважливіші суспільні відносини. Митець ототожнює *закон* із поєдинком, що має бути справедливим, чесним: *закон у двобої* (с. 136). Незаперечність закону полягає в тому, що ніякий інший орган не може його скасувати або замінити. Його компетенція дуже широка, здатна перевірити на відповідність: *закон як люстерце* (с. 104).

Отже, мовно-поетична площина ліричних текстів Б. Олійника сповнена метафоричними кримінально-правовими конструкціями. На основі проаналізованих одиниць можна зробити висновки, що найбільш широко репрезентовано образи назв осіб *злочинців, правоохоронців, суддів* та *назв знарядь убивств* і як культурно-марковані символи вербалізують переважно внутрішні переживання та страждання людини.

Список використаних джерел:

1. Белєхова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 – германські мови. Київ, 2002. 476 с.
2. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии. *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства*. До 70-річчя професора В.В. Левицького / [за ред. Г. Альтмана, І. Задорожної, Ю. Мацькуляк]. Чернівці : Книга XXI, 2008. С. 357-368.
3. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении : собр. соч. в 3 т. Москва : Мысль, 1985. Т. 1. 621 с.
4. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем. Москва, 2004. 256 с.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
6. Сучасна українська літературна мова : підручник / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін. ; за ред. А.П. Грищенка. 2-е видання. Київ : Вища школа, 1997. 493 с.
7. Тищенко О.М. Метафора Євгена Маланюка : монографія. Київ, 2004. 236 с.

This article is about the analysis of criminal-legal metaphor involved in the formation of poetic images. The author singles out symbolic meanings of criminal-legal metaphor, investigates the speciality of their imaging features in Borys Oliynyk's poetic texts. The features of Borys Oliynyk's metaphors are outlined; an attempt of linguistic metaphorical interpretation of units denoting criminal-legal phenomena is made.

Key words: metaphor, poetic metaphor, criminal-legal metaphor, Borys Oliynyk's metaphors.

Отримано: 25.02.2019

Г. Й. Насмінчук, кандидат філологічних наук, професор

«БЛОКПОСТ» Б. ГУМЕНЮКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ДОКУМЕНТАЛІСТИКИ

Статтю присвячено книзі Б. Гуменюка «Блокпост», яка демонструє перевагу фактуальної та автобіографічної складової в осмисленні сучасного українського світу. З'ясовується настроєва парадигма новелістики і віршів збірки, наголошується на специфіці художнього вирішення проблеми «свій / чужий».

Ключові слова: література non-fiction, Борис Гуменюк, мілітарна тематика, верлібр, «свій / чужий».

Прикметною рисою сучасної мілітарної літератури є перевага документалістики над белетристикою. На сьогодні контекст такої літератури репрезентований цілою низкою вартісних видань. Про те, що «Блокпост» паралельно з іншими явищами художньої літератури послідовно відтворює реальні події, адекватно відповідає на виклики сьогодення, отож, належить до літератури non-fiction, вже писали такі дослідники, як А. Бондар, Н. Головченко, О. Дрималовський, Б. Пастух, Я. Поліщук, О. Соловей та ін.

«Блокпост» прочитується як фронтвий щоденник, часова і подієва канва якого стосується відносно короткого і неймовірно напруженого періоду історичного часу. Книга має дві частини: «2014. Революція гідності. Перший рік війни», «2015. Революція гідності. Другий рік війни». Війна в Б. Гуменюка зображена передусім як випробування. Як шлях, де можна пізнати себе й інших, отримати відповіді на безліч простих запитань, які в мирні часи звучать риторично, зате у воєнні стають життєво необхідними, наприклад, що таке війна і мир, фронт і тил, зрада і відвага, страх і героїзм, свої і чужі на лінії розмежування. Для письменника важливо дати відповіді на ці питання через життєві історії конкретних людей, конкретних бійців. Відтворити «війну в обличчях» – таке надзавдання ставить він собі. І тому дуже обурюється, коли спостерігає, як «зникає людина з репортажів із зони АТО. ЗМІ дають суху статистику: стільки-то разів обстрілювали, стільки-то загинули і поранених з нашого боку, стільки-то – з їхнього боку і – все» [2, с.255].

Книга Бориса Гуменюка багатоголоса, різноаспектна. Її зміст складає неймовірно цікава, а в багатьох випадках і просто потягача низка людських історій, людських доль. Сукупно герої «Блокпосту» створюють збірний образ захисників України. Кожна людська історія – це карб на серці оповідача, бо «влітає людина в твоє життя яскравим космічним спалахом – і світло й тепло від того спалаху залишається з тобою назавжди» [2, с.261].

Укладаючи «Блокпост», письменник послідовно дотримується двох принципів: хронологічного і тематичного. Війну автор розглядає з різних боків – не лише через опис безпосередніх бойових дій, а й через стан людини. Як слушно зауважує Я. Поліщук, «розмова про війну саме в такому її форматі, людському і людяному, лише розпочинається, хочеться сподіватися, що вона буде підхоплена іншими авторами. Бо в цей час потребуємо не лише об'єктивних літописців подій, а й (можє, значно важливіших і цінніших) численних приватних історій людини на війні, її духу, надій і розчарувань, досвіду терпіння й гартування себе» [6, с.123].

Книга Бориса Гуменюка сповнена скупих, але експресивних нотаток про дороги війни. Коли письменник змальовує, наприклад, «звичайний день у Пісках», він зауважує, що масовані артобстріли, канонади, вибухи – це «штатна ситуація», воїни команду «нори!», тобто «в укриття!» чують до тридцяти разів на день. Свої суб'єктивні враження автор передає замальовками, в яких наявні побутові подробиці, що інтимізують оповідь: «Сидимо довкіл буржуйки. Палимо. Сушимо вогні шкарпетки, розігрівасмо на бляту тушонку з кашею, варимо чай. Телефонний дзвінок у когось там. Сутінки. Облич не видно. Лише голос. Сигнал з потойбіч світу пробився під землю до нас» [2, с.233]. Письменник поетапно описує, як війна змінює світогляд людини, як воєнні випробування породжують нові цінності у її житті. Виходить, для фронтників просушити вогні шкарпетки чи напитися гарячого чаю – це розкіш, не завжди дозволена, не завжди можлива, а в тих, хто потрапляв під обстріли, загострюється відчуття цінності миті життя, що стає миттю щастя.

Загалом книзі «Блокпост» притаманний гострий погляд письменника на події в Україні, оцінку яким він дає голосно, часом не добираючи слів, що значно посилює

експресивність замальовок. Усі фронтві тексти просякнуті болем і не залишають читача байдужим. Є багато гніву до зрадників, ворогів – чужих і своїх, непримиренності щодо пустих обіцянок влади. Є у прозових текстах письменника і чимало міркувань з приводу відкритості автора до оприлюднення своїх думок, і тут слово Гуменюка набирає ознак гострої полемічної вибуховості.

Прозові тексти не позбавлені ліричного начала. Наприклад, гранично проникливою є новела «Під захистом дитячих долонь», в якій розповідається про мінометний обстріл території, де розташувалися захисники. Бійці не залишають свого укриття, бо звикли до подібних обстрілів. А оберегом їм служать дитячі малюнки, якими розмальовані стіни хати, і ці малюнки, зроблені дитячими долоньками, «захищають бійців краще за будь-яку броню» [2, с.172]. Таке завершення новели засвідчує вміння письменника висловлюватися про війну не пафосно, не з емоційним надрином, а буденно, беручи свого читача «за живе».

Герой збірки постає самозаглибленим, інтровертним, проте гранично експресивним. Його мова наближена до мови епічних сказань, де переважає речитатив. Для ліричних текстів автор не випадково вибирає форму верлібру. Як відомо, в українській літературі підрунтям верлібру були народні думи, замовляння, голосіння, вірші барокової епохи. У збірці ритміка верлібру найкраще пасує до викладених у слові картин людського болю. Колиш Василь Стус про вірші останньої табірної збірки «Птах душі», яка явно відрізнялася від усіх попередніх своєю ритмікою, писав: «Усі неримовані, близько до розмовної мови, бо в мої 46 років уже й ніби сором римува-ти...», «розміркову над своїми чудернацькими віршами, які вперто бороняться від рим» [5, с.32]. Можна припустити, що тональність «Віршів з війни» зумовлена кращими зразками вітчизняного і зарубіжного прозо-вірша, зокрема вона взорвана і на художню практику Василя Стуса.

Хоча центральною темою «Віршів з війни» є саме війна з Росією, головними в зображенні автора постають не лише люди війни, а й люди миру – цивільне населення. Граничне загострення тих соціальних колізій, які проявили себе ще до війни, саме під час таких випробувань набуває масового характеру. Відразу і в соціумі, і в політичній виокремлюються ті, хто отримує з війни зиск, маніпулюючи і ситуацією, і людьми. Показовим з цього погляду є твір «Цей вірш починався як білий...». Поет розповідає про сім'ю, яка втратила годувальника – сина і чоловіка. І тепер змушена ходити до високих порогів за матеріальною допомогою для трьох малолітніх діток, що лишилися без батька. А далі дорога у пошуках справедливості приводить до народних депутатів, міністрів, їх родичів, таких же байдужих і цинічних, як і місцеві владці. Вони оточили себе барикадами з банкнот, колишніми рекетирами і вбивцями, і до них «не пропхатися». Війну, зрощення продажною влади зі злочинним елементом, а, отже і зсуви у свідомості уособлює в цьому вірші знаний рекетир і вбивця Череп.

Говорячи про такі потворні реалії нашого часу, як продажність, обурлива байдужість владного ешелону до народної біди, поет вдається до іронії, сарказму, гротеску і сюрреалістичних замальовок, які покликані викривати знелюднення високопоставленої номенклатури. Сатиричний гротеск, уведений в позасатиричний контекст, взаємопереходи пафосу і карикатури, трагічного і комічного, високого і низького роблять упізнаваними сьогоденні реалії і сьогоденні «достоїнників-міністрів», до яких через «барикади з грошей» не так просто потрапити. Побачивши ці купи грошей, ліричний герой пробує частину з них взяти, щоб купити своїм хлопцям танк або авіаносець. Але вогненний пекельний песохоронець не дає цього зробити, він готовий горло перегризти кожному, хто посміє наблизитися до міністра і його стат-

ків. Сфера «чужого» – це не лише північна територія, звідки прийшло неочікуване лихо, не лише триколон і георгіївська стрічка, це ще і «свої» провладні кабінети та високі пороги. Тому, говорячи про «чужого» як ворога, поет має на увазі не лише чужинця, а передовсім язирок «свого», який насправді страшніший від явного неприятеля.

Цілком погоджуємося з тим висновком, який з приводу аналізованих поезій зробив Василь Теремко: «Цінність цих творів як психологічно розмислового документа епохи з роками наростатиме. Щоб зрозуміти тих, хто, повертаючись додому, надто драматично вписується в обивательський ландшафт, кого нудить від побаченого довкола, потрібно ці твори читати і думати над ними» [8, с.6].

Трансляючи особистісні рефлексії про досвід Майдану і війни, Борис Гуменюк оприявнює свою позицію передусім як безпосередній учасник усіх подій, а відтак як автор. У збірці «Блокпост» присутні не лише суб'єктивні авторські відчуття чи роздуми. Тут на перший план виходить незаангажована окопна правда, а реальні події стають тлом, на якому фіксується світовідчуття людини в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Гайдук С. Борис Гуменюк: «Письменник завжди пише про те, що знає, тобто – про себе». *ХайВей*. URL: <http://h.ua/story/93240/#ixzz41VRduXdy>.

2. Гуменюк Б. Блокпост: Вірші. Новели. Публіцистика. Київ : ВЦ «Академія», 2016. 336 с.
3. Дрималовський О. Борис Гуменюк: «Війни ще не було. Справжня війна – попереду». URL: <http://wz.lviv.ua/interview/130763-borys-humeniuk-viiny-shche-ne-bulo-spravzhnia-viina-poperedu>.
4. Іванюк Б. Верлібр. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*. Чернівці : Золоті литаври, 2001. С. 87-88.
5. Коцюбинська М. «На цвинтарі розстріляних ілюзій...». *Слово і час*. 1990. №6. С. 21-32.
6. Поліщук Я. У пошуках означення війни. *Слово і час*. 2015. №8. С. 121-124.
7. Соловей О. Війна і вірші. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/04/073709.html>.
8. Теремко В. «...Жив і горів разом зі своєю країною». *Гуменюк Б. Блокпост: Вірші. Новели. Публіцистика*. Київ : ВЦ «Академія», 2016. С. 5-6.

The article is devoted to the book by B. Gumenyuk «Blokpost», which demonstrates the superiority of the factual and autobiographical component in contemplation of the modern Ukrainian world. It is determined the tuned paradigm of novels and poems of the collection, it is emphasized on the specificity of the artistic solution of the problem «own/foreign».

Key words: non-fiction literature, Boris Gumenyuk, militaristic themes, verlibri, «own/foreign».

Отримано: 25.02.2019

УДК 821.161.2-92.09

І. А. Насмінчук, кандидат філологічних наук, доцент

ІРОНІЧНИЙ ДИСКУРС ПУБЛІЦИСТИКИ ОСТАПА ВИШНІ ТА ОЛЕГА ЧОРНОГУЗА

У статті крізь призму онтологічної функції іронії здійснюється ідейно-тематичний та образно-стильовий аналіз публіцистики Остапа Вишні у зіставленні з публіцистичними виступами Олега Черногуза. Статті і фейлетони письменників розглядаються в ідеологічному та соціокультурному контексті доби. Акцентується увага на іронічних, сатиричних, саркастичних прийомах образності.

Ключові слова: іронічний дискурс, Остап Вишня, Олег Черногуз, публіцистика, тоталітаризм.

Іронія як троп і як риторична фігура виокремлює в письменницькій публіцистиці Остапа Вишні й О. Черногуза ті тенденції, які оприявнюють зіткнення антагоністичних світів: радянського – нерадянського, українського – російського. Саме конфліктом між світом радянським як своїм і світом нерадянським, а, отже, чужим, ворожим маркована іронія Остапа Вишні. Що ж до тематики публіцистичної творчості Черногуза, то її визначає багатовекторність політичного простору сучасної України, а її ідейний діапазон вибудовується навколо націософської концепції, де стержнем вектора «політика» виступають взаємини України з Росією на протязі більш як трьохсотлітньої історії.

Фейлетони Остапа Вишні виконані за правилами «ритуалізованого» (Ю. Лотман) типу мистецтва, який передбачає чітке, однозначне дотримання офіційних приписів. І тому, як справедливо зауважує М. Наснко, «творчість Остапа Вишні після повернення з таборів кількісно була значною, але художньо... Це було (з певними дотепами, звичайно) письмо пригніченого, загнаного в кут несвободи атлета на зразок велета-борця Івана Піддубного» [3, с.213].

25 січня 1945 року в газеті «Література і мистецтво» письменник опублікував фейлетон «Наша земля! Радянська земля!». Тут зачеплені складні культурні, історичні і політичні перипетії початку ХХ століття, пов'язані з пограничним розміщенням Перемишля. Це чи не найстаріше місто Галичини почергово переходило від Австрії до Польщі, потім до Німеччини, далі до Радянської України. Невдовзі після опублікування праці Остапа Вишні в результаті радянсько-польського договору місто знову стало польським. В цьому історичному дискурсі локалізується пошук ідентичності і намагання ввести Перемишль у простір радянського проекту. Остап Вишня перебував у Перемишлі у складі письменницької делегації і, очевидно, отримав редакційне завдання затаврувати «українсько-німецьких націоналістів». Комічний ефект «Нашої землі...», попри волю наратора, виникає з тієї причини, що текстовий матеріал фейлетону постав на перетині двох систем: 1) притаманної Остапу Вишні іронічності, яка була його вро-

дженою рисою, 2) абсолютно неорганічної для нього риторики, покликаної обслуговувати панівну ідеологію. Коли письменник жартома називає жителів Перемишля і його околиць нащадками Габсбургів, Потоцьких і Собеських, він не зраджує своєму стилю гумориста. Вишнівська іронія присутня і в топонімічних «розвідках»: «За Перемишлянами є село з типовою австро-угорською чи польською та, мабуть, німецькою назвою Ладанці» [2, с.192]. Але ці індивідуальні художньо-стильові домінанти сходять нанівець у прикінцевому авторському резюме, яке вражає спрощеною колізією, спрямованою на розбудову однієї з найголовніших онтологічних підвалин тоталітарної світобудови про особливий радянський народ і особливу радянську землю.

Фейлетон «Великомученик Остап Вишня», написаний у короткій проміжок по поверненні з таборів, відкривається такою преамбулою: «Побувавши у Львові, я дізнався, що українсько-німецькі націоналістичні газети зняли були гвалт, ніби мене, Остапа Вишню, замучили більшовики. Так от, слухайте, як це насправді було». Попри намагання іронічно спростувати те, чого нібито й не було, письменник підсвідомо тяжіє до свого недалекого травматичного досвіду, коли влада заповязалася була нейтралізувати Остапа Вишню як націоналіста і контрреволюціонера: «Як ударить він (слідчий – І.Н.) його колодочкою у найсвятіший закуток національного «я». Остап тільки «ве»! І душа його – цвірінь-цвірінь – і хотіла вилетіти, а той, чорний, його душу за душу, придавив і давай допитувати...» [2, с.195]. Присутня тут самоіронія виступає пшвидше всього як засіб подолання спогадових імпульсів. Ця іронічність сьогодні не сприймається інакше, як пряме продовження табуованої теми ув'язнення, допитів і заслання, теми не вербалізованої, не проговореної у колі родини, однодумців, а загнаної у підсвідомість. Припускаємо, що в зацитованих словах сфокусовано так званий стокольський синдром, синдром жертви, яка свідомо видобуває з пам'яті гнітючі картини страждань і приниження.

Особистий досвід, почерпнутий зі спогадів батьків, односельців, а також із наполегливих студій над вітчизняними та

іонаціональними документами стає запорукою об'єктивності оцінок і в публіцистиці Олега Черногуза. Цей досвід маркований входженням у ворожий ідеологічний простір і переживанням культурного шоку, спричиненого особливими ментальними, культурними нормами і традиціями чужинця. Письменник висвітлює найтрагічніші періоди життя українського народу у XX столітті, торкаючись найперше «ментальності двох різних народів, яких північний сусід вважає одним. Він переконливо виокремлює ментальність українця від ординської ментальності москвіта, котрий насправді не є русичем і не є... слов'янином» [1]. Так, описуючи у «Відповіді фальсифікаторам» політичні події початку XX ст. на Кубані, яка проголосила себе Кубанською Народною Республікою з наміром прилучення на федеративних засадах до України, письменник показує, якими репресивними заходами Кремль витравлював подібні «етнічні вибрики» з намірів кубанських козаків. Їх цілими родинами, цілими станицями відправляли в Україну, в мертву зону, упродовж 1932-1933 рр. «Захотіли до матері України? Будь ласка», – і трупами засипали товарняки, а висипали вже в українські задалегідь вириті рови – «братні могили». А потім все це зрівнювали, щоб ні горбочка, ні сліду, ні хреста, і тільки п'ятикутна рубінова зірка над Кремлем та над Красною площею» [4, с.54]. Отже, Україна у трансформованому присутності старшого брата просторі постає крайне знекровленою. Не менш вражаючим є спогад про те, як виморювали голодом не лише українських людей, а й українських... коней. Їх «заганяли до конюшень, замикали, ставили варту й не годували. Чекали, доки вони здохнуть» [4, с.54]. Так «старший брат» забезпечував себе від появи кінних партизанських загонів як протидії жорстоким репресіям.

Таким чином, порівняльний аналіз публіцистики Остапа Вишні й Олега Черногуза з погляду використання іронії як тропа і риторичної фігури дає підстави говорити про тяглість традиції іронічного оскарження тоталітаризму, що в різний

спосіб виявляла себе у різних соціально-політичних умовах. Якщо іронія в усмішках і фейлетонах Остапа Вишні завдяки грі тексту і підтексту пропонувала розмаїття інтерпретаційних можливостей, то у публіцистиці Олега Черногуза, твореній в умовах незалежної України, іронія є засобом послідовного оскарження людиноненавистницької поведінки «старшого брата». Та система диференціації «свій/чужий», яка запропонована письменником у його публіцистиці, може бути успішно використана як механізм національної ідентифікації, повернення до національних першоджерел, консолідування на основі національної приналежності в умовах глобалізаційних викликів сучасності.

Список використаних джерел:

1. Буртик І. Слово гостріше від леза меча. *Лит. Україна*. 19 листопада 2015 року. С. 5.
2. Вишня Остап. Фейлетони. Гуморески. Усмішки. Щоденникові записи. Київ : Наукова думка, 1984. 558 с.
3. Наєнко М. «Дозвольте помилитися» – останній сатиричний спалах. *Рідний край* : альманах Полтавського державного педагогічного університету. Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2010. № 1 (22). С. 211-214.
4. Черногуз О. Діти колонії. 2-ге вид., випр. й доп. Київ : КИТ, 2011. 504 с.

In the light of ontological function of irony ideological and thematic, image and stylistic analysis of Ostap Vyshnia's journalism in comparison with the journalistic performances of Oleg Chornoguz are carried out in the article. Writers's articles and feuilletons are considered in the ideological and socio-cultural context of the time. The emphasis is on ironic, satirical, sarcastic techniques of imagery.

Key words: ironic discourse, Ostap Vushnia, Oleg Chornoguz, publicism, totalitarianism.

Отримано: 25.02.2019

УДК 821.161.2.09

С. В. Осяк, аспірантка

ОБРАЗНО-СТИЛЬОВА СИСТЕМА ПОЕЗІЇ МИКОЛИ ВОРОНОГО

Стаття присвячена проблемі творчого стилю М. Вороного, зокрема зосереджується увага на жанрово-стильовій парадигмі художнього світу письменника, крім того акцентується на ролі символічних образів у поезії М. Вороного.

Ключові слова: творчий стиль, поезія, жанр, образ, символ.

М. Вороний збагатив українське письменство новаторським підходом до творення високої і традиційної лірики. Його модерній поезії притаманна емоційно-інтуїтивна заглибленість в культуру слова, сповнення вірша настроєвим нюансуванням, звернення до символічної образності, медитативності, що співзвучно західноєвропейській версифікаційній культурі кінця XIX – початку XX ст.

Таке позиціонування автора, звичайно, не могло залишитись поза увагою критиків та літературознавців, то ж не дивно, що табуїрована в радянські часи творчість М. Вороного все частіше стає об'єктом наукових студій та розвідок (Г. Вервес, О. Камінчук, В. Кузьменко, М. Хорошков, В. Колкутіна, В. Кшевецький та ін.). Однак науковці переважно характеризують мистецтво слова поета в ракурсі його звернення до філософської та громадянської проблематики, компаративних елементів у поезії М. Вороного, що суголосні із художньою творчістю російських та західноєвропейських письменників. В свою чергу, композиційні, стилетвірні та ідейно-тематичні елементи поезії М. Вороного простудійовані не комплексно, спорадично, тому означена проблема досі залишається актуальною і постає як мета нашої студії.

Творчість письменника приваблює неординарністю поетичної естетики, багатогранністю й глибиною порушених проблем, чіткістю та сміливістю літературних декларацій щодо подальших шляхів розвитку українського письменства. М. Вороний серед своїх сучасників одним із перших усвідомив центральний принцип оновлення поетичної форми вірша, його архітектоніки, моделювання лірики за законами краси, за вимогами модернізму. Про це і сам поет свідчить у листі до

М. Старицького від 31 липня 1901 року, запрошуючи його до авторства в альманасі «З-над хмар і з долин» і розкриваючи своє прагнення: «Треба, зрештою, показати, що українська література не цурається і нових течій західноєвропейських, і дати собі щось «модерне», свіже, новітнє» [3, с.78].

Версифікаційна майстерність М. Вороного оприявлена в естетичних компонентах ліричного тексту, факторах художнього вираження, у найменших елементах – метафорах, розмірах, римах. Його поезія увиразнює поліметричну композицію («Мрії-сни», «Плеяди», «Тіні», «Спомини», «Сонце заходить», «Привид», «Скрипонька», «Fiat»), в якій спостерігаємо експериментальну складову із різним комбінуванням-творенням двоскладової та трискладової метричної системи. Останні дозволяють авторові створити вірші із умотивованою архітектонікою, надати їм стрункішої емоційності, виразності. Так, у вірші «Сонце заходить» прочитується глибокий психологічний паралелізм: стану душі героя і природи, стан жалю. Застосувавши різні стопи, зсув ритмомелодики, автор у такий спосіб наче передає неспокій ліричного героя, його настроїв, непевність у завтрашньому дні, психологічний дискомфорт.

У цілком символічному ключі автор пише і вірш «Тіні». Дослідниця В. Колкутіна, аналізуючи поезію М. Вороного, висловлює думку про те, що «Тіні» створено уявою поета під впливом асоціацій [2, с.17]. Символ тіні антитектичний світлу, пов'язаний із негативним почуттям. Мистецтво зчаста використовує світлотіні як засіб розподілу світлих і тінювих штрихів, плям задля передачі у живописній картині об'ємності зображуваного. Однак природне освітлення у вірші М. Вороного трансформувалося в зображення темних тонів відповідно до творчого задуму, який уви-

разнено монологом-маревом під впливом настрою із завершальним мінорним акордом: «Як сумно-сумно...» [1, с.35]. Образ тіні тут розкошує, вона наче створена для чіткішого сприйняття протиставлення позатекстового світлого простору. У наведених ілюстраціях вловлюється асоціативний ряд мистецької атрибутики, яка ледь помітна за спектром сфокусованого імпресіоністично-настрійного принципу акцентуації вражень, що об'єднані спільною емоційно вираженою фоновою концентрацією.

Під враженням живописної картини італійського художника флорентійської школи Сандро Ботічеллі М. Вороного 1911 р. пише сонет «В студії». У творі поет інтимізує почуття, поглиблює любовну тематику: «Відтоді очі ті зі мною, де не рушу, / Блакитним сявом вони мені зорять, / Собою вносячи в мою бентежну душу / Давно жаданий рай і тиху благодать. / Не знаю, хто вона, та невідома панна, / Але душа моя співає їй «Осанна!» [1, с.73]. Сонет М. Вороного, як і належить, містить два катрени і два терцети, але поет залишив право вибору сприйняття й осмислення твору за реципієнтом, залежно від його індивідуальних естетичних смаків, інтенційної свідомості, переживань, сформованої культури, екзистенційних суджень.

Символічний дискурс М. Вороного сягає корінням в історіософію романтичну, відтворюючи аксіологічні параметри патріотичного чину, розгортаючи тему пам'яті історичної у поемі «Євшан-зілля», а також у віршовому циклі «Мандрівні елегії». «Мандрівні елегії» вражають образним світом, багатством зображально-виражальних засобів, ідіоматичної лексики. Означена лексика підсилюється символічними образами: «Снуються дивні витвори нудьги, / До мене линуть, простягають руки... / Я бачу їх, я чую спів і гуки» [1, с.43]. Привертає до себе увагу епітетна метафора із художнім прийомом інверсії слів, що демонструють помежову емоційну напругу тону висловлювання ліричного героя: «скажений душу роздирає крик» [1, с.44]. Останнє словосполучення підсилюється екзистенційним кодом, неначе «крик» стає ворогом, який створює психологічний внутрішній дискомфорт.

У художній практиці М. Вороного звертається до поетичного пейзажного малюнка, ескіза, натюрморту, замальовки, медитативного рисунку з елементами афоризації: «Гора-

ми, горами / Над ярами й борами / На весь край / Горенько, горенько / Розляглося, як моренько, / Через край... / Доля кується / У боротьбі. / Дужий не гнеться, / Гнуться слабі» [1, с.150]. Вірш увиразнює медитативні роздуми ліричного героя над буттям знедоленого народу, але вселяє надію на перспективу, завершується оптимістичним афоризмом, не гнутися перед труднощами, а йти сміливо і перемагати їх. Естетичність почуття досягається завдяки згущеній метафоризації мови, формуванню переносних значень.

Таким чином, у своїй поетичній творчості автор звертався до символізації як образного прийому задля позначення уявних, абстрактних чи конкретних явищ і понять довкілля. Його аперцепційні символи синтезують інтелектуальну рефлексію, внутрішній світ ліричного героя і, безумовно, співвіднесені з внутрішнім світом поета, оскільки голос ліричного героя – це водночас голос автора, його втілення творчого задуму. Прикметно, що поезія М. Вороного яскрава, емоційно насажена глибокою змістовою наповненістю, образністю, християнською і дохристиянською містикою, втіленою у символах. Розмаїття системи символічних назв свідчить про занурення поетичної думки М. Вороного у світ фантазії, осмислення ним міфології, фольклору, історії, а також – про неординарність творчого мислення поета.

Список використаних джерел:

1. Вороного М.К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. Київ : Наукова думка, 1996. 704 с.
2. Колкутіна В.В. Літературно-естетичні погляди Миколи Вороного (за поетичними циклами майстра) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Одеса, 1998. 177 с.
3. Лицар честі і краси. Микола Вороного у спогадах, листах і матеріалах / упоряд., передм. та прим. І.М. Лисенка. Київ : Рада, 2011. 208 с.

The article deals with the creative style of M. Voronyi, in particular, focuses on the genre-style paradigm of the writer's artistic world, and also focuses on the role of symbolic images in the poetry of M. Voronyi.

Key words: creative style, poetry, genre, image, symbol.

Отримано: 25.02.2019

УДК 378.016: 811.161. 2'276.6

Л. В. Поплавська, асистент

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (за професійним спрямуванням)

У статті аналізуються шляхи формування мовної компетенції студентів факультету іноземної філології в процесі вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», визначаються лінгвістичні основи професійної майстерності майбутнього фахівця-філолога.

Ключові слова: мовна компетенція, уміння, навички, вправи, завдання, аналіз, комунікативний, спілкування.

Нова соціально-економічна й освітня політика в Україні, вибір курсу на входження до європейського економічного та освітнього простору, інтеграція з європейськими країнами, інтернаціоналізація ділових стосунків у різних сферах діяльності людини, інтенсивний розвиток інформаційних та освітніх технологій диктують необхідність підготовки професійних фахівців нової генерації.

З огляду на зміни, яких варто очікувати в процесі реформування освітньої галузі, постають і нові вимоги щодо організації навчання студентів у вищих навчальних закладах: майбутні фахівці повинні не лише мати необхідні лінгвістичні знання, як це відбувається нині, а й навчитися бездоганно володіти ними в професійному мовленні, що є необхідною умовою формування професійної компетентності й сприяє становленню різнобічно розвиненої мовної особистості.

Проблемі формування професійної мовнокомунікативної компетенції як студентів-філологів, так і студентів негуманітарних спеціальностей присвячено чимало праць відомих учених (Л. Варзачька, О. Біляєв, М. Вакулєнко, Ю. Аפרесян, Л. Барановська, Л. Головата, С. Караман, Л. Мацько, В. Михайлюк, А. Нікітіна, М. Пентиліюк, Л. Лучкіна, О. Селіванова, Ф. Бацевич та ін.).

Мета статті – дослідження шляхів формування мовної компетенції студентів факультету іноземної філології в процесі вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», визначення лінгвістичних основ професійної майстерності майбутнього фахівця-філолога.

У сучасній науці виокремлюють різні типи компетенції – прагматична, культурна, соціокультурна, стратегічна, комунікативна (предметна). Однак всі вони безпосередньо пов'язані з комунікативною компетенцією. О. Селіванова виділяє такі види комунікативної компетенції: мовна компетенція, дискурсивна, соціолінгвістична, ілокутивна, стратегічна, лінгвокультурна, міжкультурна [5, с.233]. Термін «мовна компетенція», впроваджений у науковий обіг мовознавцем Н. Хомським, набув широкого застосування й трансформувався в професійну сферу як важливий компонент становлення фахівця нової генерації.

Ф. Бацевич термін «мовна компетенція» тлумачить як «знання учасниками комунікації мови (мовного коду), тобто правил, за якими формуються правильні мовні конструкції та повідомлення, здійснюється їх трансформація» [1, с.123]. У працях Біляєва Б., Божович О., Мацько Л. поняття «мовна компетенція» розглядається як система

вироблених і засвоєних у процесі мовленнєвої діяльності (особистого спостереження, спілкування, навчання) мовознавчих правил, достатніх для адекватного сприйняття буттєвих явищ суб'єктами мовлення [2-4].

У межах курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» відбувається формування мовних і комунікативних компетенцій майбутніх фахівців. Вивчаючи цю дисципліну, студенти різних спеціальностей набувають теоретичних знань про фахове спілкування, його етапи й роль у професійній діяльності, засвоюють термінологію майбутньої спеціальності, практикують оформлення ділових документів, формують стійкі комунікативні компетенції, удосконалюють навички послуговування вербальними й невербальними засобами під час обміну інформацією.

Одним із важливих завдань, що ставляться перед студентами факультету іноземної філології у зв'язку із забезпеченням професійної комунікативної компетенції, є укладання власного термінологічного словника. Для закріплення уже вивчених лінгвістичних термінів студентам на практичних заняттях пропонуються різні за змістом завдання: *виписати із фахової літератури (монографій, статей, періодичних, навчальних видань) 10 ініціомовних термінів вашого майбутнього фаху, пояснити їх значення. Чи є українські відповідники до них?*; або: *записати терміни у формі родового відмінка однини, схарактеризувати їх за схемою: 1) дефініція; 2) ступінь спеціалізації (загальнонауковий, міжгалузевий, вузькоспеціальний); 3) походження (питомий, запозичений); 4) спосіб творення; чи: дібрати 10-15 лінгвістичних термінів, до складу яких увіходять інтернаціональні словотворчі елементи: анти-, гіпер-, інтер-, мета-, моно-, нео-, пост-, прото-, суб-, ди-*.

Отже, студенти-філологи повинні вільно володіти термінологічним комплексом, що стосується їхнього майбутнього фаху, вміти аналізувати специфіку лінгвістичних термінів і доречно їх використовувати в тій чи тій мовній ситуації.

Професійна мовнокомунікативна компетенція студентів, котрі вивчають іноземні мови, дуже тісно пов'язана з лінгвокультурною компетенцією, яка потребує вироблення навичок мовленнєвої культури, що передбачає досконале опанування нормами української літературної мови, оволодіння етичними засобами публічного, професійного та приватного спілкування, опанування елементами ораторського мистецтва, формування умінь і навичок правильного й переконливого мовлення, аргументованого доведення й спростування тез.

Після опрацювання теоретичного матеріалу з тем «Спілкування як інструмент професійної діяльності», «Культура усного фахового спілкування», «Риторика. Риторична компетенція. Презентація як різновид публічного мовлення» студенти на практичних заняттях повинні навчитися розрізняти види спілкування, добирати мовні засоби в контексті створюваного чи аналізованого висловлювання відповідно до професійної сфери діяльності, добирати синоніми, антоніми, фразеологізми й уживати їх правильно у відповідній комунікативній ситуації, будувати розгорнутий монолог із фахової проблематики, застосовувати основні закони риторики під час професійного спілкування, проводити індивідуальну бесіду, телефонну розмову тощо. Для закріплення цих тем студентам пропонуються для виконання різноманітні практичні завдання та вправи як усного, так і письмового характеру. Наприклад:

- 1) завдання з елементами порівняння: Використовуючи термінологічні словники, порівняйте значення слів *асиміляція, дисиміляція* у мовознавстві, біології, філософії;
- 2) завдання-пошук: Використовуючи лексикографічну літературу, доберіть до поданих слів синоніми. Складіть із ними речення. *Синтез, білінгвізм, гіпербола, аналіз, абзац, предикат, вербальний, акцент, фактор, флексія, пріоритет, субсидія*;
- 3) завдання зіставно-розрізнювального змісту: З'ясуйте значення слів та утворіть із ними словосполучення. *Уява й уявлення; тактовний і тактичний; компанія і кампанія; декваліфікація і дискваліфікація; виборний і виборчий; гарантований і гарантійний; громадський і громадянський; афект і ефект*;

4) завдання-евристична бесіда: Дайте відповіді на запитання. Організуйте їх обговорення. *Яка роль належить спілкуванню у професійній діяльності? Чи вмієте ви спілкуватися? Чи завжди ваше спілкування є продуктивним? Чому під час спілкування, крім словесних засобів, ви послуговуєтеся й невербальними? Чи завжди ви відчуваєте після нього задоволення й розумієте, що воно є таким самим і для вашого співрозмовника? Які труднощі виникають у вас під час обговорення того чи того питання? Що потрібно для того, щоб ви досягли успіху в процесі спілкування?*

5) завдання-переконання: Доберіть і запишіть 3-4 аргументи, щоб переконати ваших співрозмовників в істинності таких висловлювань: *Найбільша розкіш на Землі – це розкіш людського спілкування (Антуан де Сент-Екзюпері); Кожен чує лише те, що він розуміє (Гете); Не можна збудувати щось словом, коли те ж саме руйнувати ділом (Григорій Сковорода); Не всяку правду сказати можна: про одну промовч заради себе, про іншу – заради інших (Бальтасар Грасіан); Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу будувати найперше з культури його літературної мови (Іван Огієнко).*

Для того, щоб студенти-філологи навчилися володіти основними прийомами та навичками ділового спілкування під час обговорення професійних проблем, виробили уміння етичної поведінки під час проведення нарад, зборів, круглих столів, дискусій, доцільно на заняттях практикувати такий вид співпраці між викладачем і студентом, як ділова гра, яка передбачає моделювання діяльності різних структур (організацій, колективів, органів управління) та дій їхніх працівників, спрямованих на пошуки найкращого варіанту розв'язання певних завдань чи вирішення проблем. Ефективними, на нашу думку, в цьому випадку є завдання відтворювального змісту, наприклад: Змодельуйте й відтворіть бесіду на професійну тему: а) між викладачем і студентом; б) між роботодавцем і особою, котра влаштується на роботу; або: *Змодельуйте та відтворіть нараду оргкомітету щодо проведення студентської наукової конференції; чи: Підготуйтеся й проведіть групову дискусію за темою «Міжмовні зв'язки в умовах сучасної глобалізації суспільства».*

Пізнавальними за своїм змістом і призначенням є також завдання, які акцентують увагу студентів на складні випадки перекладу наукового тексту, «провокативні» завдання, в яких для редагування пропонується ілюстративний матеріал із помилками. Такі види завдань сприяють зосередженості уваги та виявленню кмітливості студентів.

Отже, мовна компетенція особистості є виражальним фактором її освіченості та інтелігентності. Саме вона забезпечує уміння вільно здійснювати мовленнєве спілкування в різних комунікативних ситуаціях і сприяє засвоєнню оптимальних способів оперування мовою як знаряддям досягнення успіху в професійній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 334 с.
2. Беляев Б. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. М. : Просвещение, 1965. 227 с.
3. Божович Е. Развитие языковой компетенции школьников: проблемы и подходы. *Вопросы психологии*. 1997. №1. С. 33-44.
4. Мацько Л. Матимемо те, що зробимо. До питання формування мовної культури. *Дивослово*. 2001. №9. С. 2-3.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

In the article the ways of forming of the language competence of students of the faculty of foreign philology are analyzed in the process of study of the discipline «Ukrainian (after professional aspiration)», linguistic bases of the professional mastery of future specialist-philologist are determined.

Key words: language competence, ability, skills, exercises, tasks, analysis communicative, communication.

Отримано: 25.02.2019

*А. С. Попович, кандидат філологічних наук, доцент,
Н. П. Ковальська, вчитель української мови і літератури*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗІ СТИЛІСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЛІНГВОДИДАКТИЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано стан досліджень із методики навчання стилістики української мови у вищій школі. Увагу акцентовано на дисертаційних дослідженнях, публікаціях у фахових виданнях, навчальних і навчально-методичних посібниках, методичних рекомендаціях і допоміжних видах видань.

Ключові слова: українська лінгводидактика, стилістика української мови, методика викладання, вища школа.

Сьогодні важливо підготувати викладача вищої школи, який успішно розв'язуватиме виклики часу й матиме ґрунтовну фахову підготовку. Відтак актуальності набуває методика викладання тієї чи тієї дисципліни в закладах вищої освіти. Надзвичайно вартісним є обізнаність викладачів із провідними тенденціями розвитку методики мови як науки, орієнтування в дослідженнях останніх десятиліть, виокремлення недосліджених проблем [1, с. 15].

Українська лінгводидактика вищої школи активно розвивається. У цій царині відомі праці З. Бакум, А. Богуш, Н. Голуб, М. Греб, О. Горошкіної, Н. Дикої, Т. Донченко, І. Дроздової, Р. Дружененко, В. Загородної, О. Караман, С. Карамана, К. Климової, О. Копусь, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Мацько, І. Нагрибельної, В. Нищети, А. Нікітіної, Л. Овсієнко, Н. Остапенко, М. Пентиліук, Л. Попової, О. Семенов, Т. Симоненко, Н. Сіранчук, Л. Струганець, І. Хом'яка й інших.

Мета нашої розвідки – схарактеризувати дослідження лінгводидактики вищої школи зі стилістики української мови.

Здійснений аналіз наукових джерел засвідчує таку етапність досліджень зі стилістики в методиці навчання української мови в закладах вищої освіти:

1. Початковий етап (60-80 рр. ХХ ст.), впродовж якого з'явилася типова програма зі стилістики для студентів спеціальності «Українська мова і література» (укладач – О. Блик), надруковано посібники В. Ващенко «Стилістичні явища в українській мові» (1958 р.), А. Коваль «Практична стилістика української мови. Вип. 1. Використання лексичних і фразеологічних засобів мови» (1960 р.), «Практична стилістика української мови» (1962 р.), І. Чередніченка «Нариси з загальної стилістики сучасної української мови» (1962 р.), Т. Ярмоленко «Практична стилістика української мови» (1962 р.), академічний курс «Сучасна українська літературна мова. Стилістика» за загальною редакцією І. Білодіда (1973 р.), І. Опцико «Практична стилістика української літературної мови. Синтаксис» (1964 р.), «Практична стилістика української літературної мови. Лексика і фразеологія» (1968 р.), О. Масюкевича «Нариси з стилістики сучасної української літературної мови» (1967 р.), збірники вправ Н. Бабич «Практична стилістика: збірник вправ» (1977 р.) та А. Коваль «Збірник вправ з практичної стилістики» (1979 р.) тощо.

2. Етап становлення (80-і рр. – кінець ХХ ст.) – друкується третє видання (доповнене й перероблене) підручника А. Коваль «Практична стилістика сучасної української мови» (1987 р.), програма Л. Мацько «Стилістика української мови: для студентів спеціальності 2102 «Українська мова та література» філологічних факультетів педагогічних інститутів» (1988 р.), методичні рекомендації Л. Мацько «Стилістика української мови» (1989 р., 1990 р.), побачив світ підручник О. Пономарева «Стилістика сучасної української мови» (1992 р.), друкується методична студія Ю. Арешенкова «Класифікація функціональних стилів і вивчення стилістики у вищій та середній школі» (1993 р.), розпочинається видання навчально-методичної продукції для закладів вищої освіти: посібники Г. Волкотруб («Практична стилістика сучасної української мови. Використання морфологічних засобів мови», 1998 р.), Г. Гладіної та В. Сеніної («Питання мовленнєвої культури та стилістики», 1997 р.), З. Куньч, Г. Вознюк, О. Микитюк, Г. Наконечної («Практичні завдання зі стилістики української мови для слухачів курсів української мови і підготовчого відділення», 1991 р.), «Практичні завдання і методичні вказівки до теми «Лексичні засоби стилістики української мови», 1993 р., «Морфологічні засоби стилістики. Числівник. Методичні вказівки та практичні завдання з курсу практичної

стилістики української мови для студентів першого курсу всіх спеціальностей», 1995 р., «Завдання для моделювання контролю та самостійної роботи студентів з практичної стилістики української мови для студентів І курсу всіх спеціальностей», 1996 р.), К. Серажим («Фонетичні засоби стилістики», «Лексичні засоби стилістики української мови», «Фразеологічні засоби стилістики» «Стилістичне використання засобів словотвору», «Морфологічні засоби стилістики», 1995-1996 рр.) та ін.

3. Сучасний етап (від початку ХХІ ст. – дотепер) – оприлюднюється нова типова програма зі стилістики української мови для студентів філологічних факультетів університетів України (укладач – Л. Мацько, 2002 р.), видаються підручники й навчальні посібники для закладів вищої освіти Н. Бабич («Практична стилістика і культура української мови», 2003 р.), Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько («Стилістика української мови», 2003 р.), П. Дудика («Стилістика української мови», 2005 р.), А. Капелюшного («Практична стилістика української мови», 2005 р., 2007 р.) й інших, ураховуються вимоги європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи організації освітнього процесу (комплексні навчально-методичного забезпечення дисципліни) й новітні досягнення в царині мовознавства, лінгвостилістики й дидактики, змінюється змістове наповнення лінгводидактичних видань, з'являються навчальні й робочі програми, науково-методичні розвідки викладачів закладів вищої освіти України, розширюється репертуар методичних досліджень (дисертації, словники, довідники, посібники з алгоритмічними приписами, збірники тестових завдань тощо) та їх географія (Київ, Львів, Харків, Луцьк, Житомир, Луганськ, Тернопіль, Глухів, Умань, Черкаси, Рівне, Кам'янець-Подільський, Суми, Переяслав-Хмельницький, Донецьк та ін.) тощо. Аспекти вивчення стилістики спорадично віддзеркалено в наукових статтях, розміщених у наукових фахових виданнях (Н. Баранник, Н. Бондарева, І. Гайдасенко, П. Дудик, С. [І.] Єрмоленко, В. Бадер, З. Бакум, Н. Баранник, М. Греб, Н. Дашенко, О. Караман, С. Караман, І. Коломієць, П. Кордун, К. Климова, Л. Колесник, Г. Конторчук, Л. Кравець, О. Красовська, І. Кучеренко, В. Луценко, Т. Ліштаба, Л. Мамчур, І. Нагрибельна, В. Новосьолова, С. Омельчук, М. Пентиліук, А. Приймак, О. Проценко, Л. Рускуліс, Е. Семененко, Д. Семчук, К. Серажим, Л. Сугейко, Л. Топчій, Л. Шевченко, Н. Шульжук, Н. Янко та ін.).

Зокрема, увагу звернено на наукові засади навчання стилістики (Н. Бондарева, І. Гайдасенко, І. Коломієць, Е. Семененко), психологічні чинники формування стилістичних умінь студентів (Н. Баранник, функційно-стилістичне спрямування в навчанні мови (Л. Рускуліс), специфічні особливості проведення різних форм занять (Т. Ліштаба), методику вивчення стилістичних ресурсів (засобів) української мови (З. Бакум, Л. Бойко), формування комунікативних якостей мовлення на функційно-стилістичних засадах (В. Бадер), вивчення функційних стилів (О. Проценко, А. Приймак), формування стилістичних умінь, навичок і компетентностей майбутніх учителів (Л. Сугейко, Л. Порядченко), зокрема філологів (І. Коломієць, О. Красовська, Т. Ліштаба, А. Приймак, В. Сеніна) та студентів нефілологічних спеціальностей (М. Греб, К. Климова, В. Луценко), специфіку стилістичних вправ (Н. Баранник, С. Єрмоленко, Т. Ліштаба, В. Луценко, С. Цінько), оволодіння методами й прийомами лінгвостилістичного аналізу (Н. Дашенко, І. Коломієць, О. Луценко), самостійну роботу зі стилістики (В. Бадер, Н. Баранник, І. Нагрибельна, С. Цінько, Т. Ліштаба, Л. Топчій), науково-дослідницьку роботу зі стилістики (Т. Фесенко).

Методиці вивчення окремих стилістичних площин у закладах вищої освіти присвячено дисертаційні праці Н. Баранник («Розвиток граматично-стилістичних умінь у студентів філологічних факультетів у процесі самостійної роботи»,

2010 р.), О. Попової («Формування стилістичної вправності мовлення майбутніх учителів початкових класів», 2001 р.), О. Кучерявої («Формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів», 2008 р.), А. Попович («Методична система навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури», 2018 р.).

На допомогу викладачам вийшли друком курси лекцій, навчальні й навчально-методичні посібники, методичні рекомендації, допоміжні видання (словники, довідники) В. Бадер, І. Браги, Н. Бондарєвої, В. Ващенко, Г. Волкотруб, І. Гайдасенко, Г. Гладіної, І. Голубовської, Г. Губаревої, С. Денисової, В. Діц, Т. Ісакової, А. Капелюшного, К. Климової, В. Коваль, Л. Кожуховської, І. Коломієць, Г. Конторчук, Л. Кравець, О. Крижанівської, Г. Кузнецової, З. Куньч, І. Кухарчук, С. Марича, Л. Марчук, Л. Мацько, О. Нагорної, Т. Наумової, Г. Носирєвої, І. Ощипко, Є. Петрової, О. Переломової, І. Побідаш, Л. Погиби, А. Попович, О. Рижко, П. Романюк, В. Сеніної, К. Серажим, Р. Трифонова, В. Чабаненка, І. Чікаліна, Л. Шевченко, Л. Шулінової, Н. Шульжук та інших.

УДК 007:050.316.776.22-23

О. І. Почапська, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент

НІМЕЦЬКА ПРОПАГАНДА ЯК ФОРМА КОМУНІКАЦІЇ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ У 1943-1944 рр.

У статті мова йде про особливості побудови комунікативної стратегії прони́мецькими ЗМІ, що виходили друком на окупованих німецькими військами територіях України. Аналізуючи газету «Відродження», автор приходить до висновку, що стратегічні напрямки побудови системи комунікації між ЗМІ й читачем вибудовувалися навколо таких позицій, як економіка, політика, військової досягнення, культура.

Ключові слова: пропаганда, засоби масової інформації, стратегічні комунікації, комунікаційна стратегема.

Сучасне українське суспільство знаходиться на тій стадії свого розвитку, коли надзвичайно гостро постала необхідність формування власне українського інформаційного простору, що стало би основою для захисту населення від ворожої пропаганди й агресивних інформаційних інтервенцій. Разом з тим, працюючи над розробкою алгоритму формування інформаційної політики в сучасній Україні, необхідно зважати на досягнення німецької і радянської пропагандистської системи, якими досі користується уся світова спільнота. Саме в цьому контексті й **актуалізується** обрана тема дослідження.

Мета роботи – вивчення особливостей німецької пропаганди як форми комунікації на окупованих територіях у 1943-1944 рр.

Аналіз останніх досліджень з проблематики роботи. Загалом, явище пропаганди і її впливу на свідомість українського населення через засоби масової інформації вивчалися і продовжують вивчатися такими науковцями, як В. Лизанчук [5; 6], І. Крупський [3; 4], Г. Почепцов [11], О. Холод [12] та ін. Вказані дослідники розглядають пропаганду як явище в сучасному суспільстві, або в історичному контексті, а також – її вплив на формування свідомості сучасного населення України.

У друкованих періодичних виданнях, які так чи інакше протистояли радянській пропагандистській машині, стратегію донесення інформаційних повідомлень досліджували В. Пастушина [7], М. Чабаненко [13] та ін. Подібні публікації розглядають або сучасні українські ЗМІ, або виключно проукраїнські ЗМІ, які виникали на території України в ХХ столітті. І практично не звертається увага на ЗМІ окупаційної німецької влади.

На території України у 1943 році досить сильною була німецька пропаганда. Провідним прони́мецьким виданням була газета «Відродження», яка виходила друком у 1941-1944 роках у Ромнах двічі на тиждень як орган Роменської міської управи. Газета мала наклад 10-17 тис. примірників, що було досить вагомим як на видання цього періоду.

Газета регулярно вміщувала відозви і звернення Адольфа Гітлера, де мова йшла про здобутки німецької армії, про втрати радянських військ, а також про основні стратегічні напрямки розвитку України під проводом Німецької Республіки. При цьому, найважливіші репліки були виділені напівжирним шрифтом.

Отже, наукові праці засвідчують різноаспектність опрацювання питань навчання стилістики української мови в закладах вищої освіти, вони враховують сучасні тенденції освітнього процесу, а також нові аспекти лінгвостилістичних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі: навч. пос. / О. Горошкіна, С. Караман, З. Бакум та ін. ; за ред. О. Горошкіної, С. Карамана. Київ : АКМЕ ГРУП, 2015. 250 с.

The article analyzes the state of researches on the methodology of teaching the Ukrainian language stylistics in the higher school. Attention is focused on dissertation researches, publications in professional editions, educational and teaching aids, methodical recommendations and auxiliary types of editions.

Key words: Ukrainian linguodidactics, stylistics of the Ukrainian language, teaching methods, higher school.

Отримано: 25.02.2019

Подібні виділення мали на меті не лише привернення уваги читача, але й формування правильної акцентної групи, яка повинна була стати базовою для сприйняття інформаційного повідомлення. По суті, мова йде про співчуття, яке в умовах тотального нерозуміння позицій «друг» і «ворог» стає тією емоційною складовою, яка здатна не лише сформувати систему сумнівів у свідомості українського населення, але й сформувати чітке переконання того, в якому напрямку найпродуктивніше рухатися для формування перспективних напрямів суспільного розвитку.

Для підсилення негативізації образу радянської влади і радянської армії було введено серію репортажних публікацій про те, як живуть українці під керівництвом радянської влади, де обов'язково підсилювалася інформація про нестачу продовольчих товарів, про формування космополітичної концепції співіснування ментально різнорідних народів під егідою Радянського Союзу. Останнє особливо стосувалося негативного ставлення до культурних надбань українського народу, в контексті опису якого максимально підкреслювалося бажання німецької влади сформувати власне український культурний осередок через відзначення дня народження і дня смерті Тараса Шевченка, а також через формування музеїв українських старожитностей.

Контрастність подібних публікацій формує ілюзію інформаційного вибору: між тотальним контролем в умовах СРСР і можливістю національно-культурного розвитку під егідою Німецької Республіки. Емоційність подібних дописів підсилювалася за допомогою коротких речень, які викладали факти, котрі населення не мало змоги достеменно перевірити, що ставило їх у ситуацію вибору: довіряти ЗМІ чи довіряти уривкам чуток, які періодично доносилися з тих територій, які були підпорядковані СРСР.

Авторитет, який здобули ЗМІ ще в ХІХ столітті, коли вони були чи не єдиним джерелом інформування населення, унеможлилював сумніви, котрі могли би виникати стосовно толерантності Німецької Імперії до національно-культурного розвитку українства.

Така інформація була покликана сформувати імідж прогресивного керівника (мова йде про Німецьку Імперію), який дбає про все населення та його розвиток і добробут. Подібна інформація створювала своєрідні гачки, на які чіплялося населення, що всіляко сприяло утвердженню німецької влади на території України.

В цьому ж контексті подається інформація про те, чому необхідно (і навіть дуже прогресивно) їхати на роботу до Німеччини: «Не тяжко передбачити, які переваги будуть мати ті, хто сьогодні першими пойдуть до Німеччини.

Вони перш за все вивчать німецькі методи виробництва та оволодіють ними.

Вони швидко навчаться досконало говорити на німецькій мові.

Після укладання миру вони, звичайно, матимуть в українському господарстві перші й краще за все оплачувані місця.

Вони будуть переважати своїх братів й сестер, які не бачили Німеччини...» [15, с.3].

Інформація про перемоги на лінії фронту, кількість збитих радянських літаків і танків щономера подавалися на першій шпальті («За час з 16-го по 19-е квітня збито 178 советських літаків» [1, с.1], «Під Новоросійськом збито 91 советський літак» [9, с.1] та ін.

Аналізуючи певну приналежність населення до радянського соціуму, сприйняття ним свят (які були нав'язані більшовиками), німецькі стратеги і тактики не намагалися відірвати українців від нав'язаних порядків, але модифікували їх під себе, надаючи їм нового змісту і кардинально нового звучання.

Трапляються критичні публікації в бік опозиційних країн: тут подається аналіз ситуації (і в першу чергу, економічної), яка склалася через «недолугі» (за визначенням журналістів-пропагандистів) дії влади, яка працювала виключно на задоволення власних потреб, забуваючи про потреби населення власної країни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, пропагуючи діяльність німецьких військ і політику Німеччини в цілому, газета акцентує увагу на тих негативних наслідках, які приніс із собою більшовизм, а також усіляко підкреслює, що націонал-соціалісти прагнуть забезпечити народи Сходу таким самим рівнем життя, як в Європі. Окрім того, підкреслюється намагання Німеччини піклуватися про українців через розвиток культури і сільського господарства.

Для підкреслення позитивних зрушень, які приносять із собою соціал-демократи, в газеті використовуються в якості протиставлення інформаційні й інформаційно-публіцистичні повідомлення про негативні наслідки життя в умовах більшовизму («Як живе сьогодні советська людина»). При цьому використовується прийом оповіді від імені реальної людини, яка на власні очі бачила те, що тепер переказує.

Список використаних джерел:

1. За час з 16-го по 19-е квітня збито 178 советських літаків. *Відродження*. 1943. № 31 (138). С. 1.

УДК 821.161.2.09

Л. І. Починок, кандидат філологічних наук, доцент

АНТИТЕЗА ЯК ХУДОЖНІЙ ПРИЙОМ У ПРОЗІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті порушується питання творчого стилю О. Кобилянської, зокрема акцентується на ролі архетипів та образів-символів у художньому світі письменниці. Автор зосереджує увагу на концепті двійництва як образотворчому і композиційному прийомі у прозі О. Кобилянської.

Ключові слова: архетип, образ, символ, антитеза, двійництво, конфлікт.

Проблема дослідження особливостей художнього стилю митця, неповторності його індивідуального творчого почерку набуває дедалі більшого значення у вітчизняному літературознавстві. Особливе місце у цій площині посідає творчий спадок Ольги Кобилянської, який протягом останніх десятиліть здобув належне поцінування та наукове осмислення. І насамперед це стосується питання художнього стилю белетристики, якому присвятили свої наукові студії Т. Гундорова, І. Демченко, Я. Мельничук, Л. Починок.

Дослідники доволі різнобічно освітлюють творчу лабораторію письменниці, акцентують на найбільш вагомих і частотних О. Кобилянською композиційних прийомах і образотворчих засобах, однак деякі аспекти цієї проблеми все ж залишаються не висвітленими і актуальними в загальній площині дослідження індивідуального творчого почерку белетристики. Серед них видається особливо цікавим і глибоким за своїми потенціалами прийом «двійництва», яким послугову-

2. З Німеччиною проти большевизму: боротьба народів Сходу. *Відродження*. № 25 (132). 2 квітня. С. 1.
3. Крупський І. Пропагандистсько-маніпуляційна діяльність російського телебачення як чинник розпалювання міждержавної ворожнечі. *Теле- та радіожурналістика*. 2015. Вип. 14. С. 179-187.
4. Крупський І.В. Цензура й українські ЗМІ: історія й сучасність. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2013. №2 (14). С. 83-87.
5. Лизанчук В. Просвітницька і маніпулятивна пропаганда в умовах нинішньої російсько-української війни. *Теле- та радіожурналістика*. 2018. Вип. 17. С. 22-51.
6. Лизанчук В. Психологія мас-медіа : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 420 с.
7. Пастушина В. Пропаганда як ідеологічна складова журналістики «Сурма» та «Розбудова нації». *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2018. №44. С. 22-27.
8. Перше травня – день визволення від большевизму праці. *Відродження*. №32 (139). 1 травня. С. 1-2.
9. Під Новоросійськом збито 91 советський літак. *Відродження*. 1943. №31 (138). С. 1.
10. Препарат «Церезан». *Відродження*. 1943. №26 (133). 6 квітня. С. 2.
11. Почепцов Г. Пропаганда уверенно шагает в будущее. URL: <https://psyfactor.org/lib/propaganda58.htm>.
12. Холод О. Інмутація суспільства в гіпермаркеті свідомості : у 3 т. : монографія. Київ : КиМУ, 2010. Т. 1: Теорія інмутації суспільства. 213 с.
13. Чабаненко М. Журналістика і пропаганда: у пошуках правильних рішень. Медіакритика. URL: <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyutmedia/zhurnalistyka-i-propahanda-u-poshukakh-pravylynykh-rishen.html>.
14. Як живе сьогодні советська людина. *Відродження*. 1943. №26 (133). 6 квітня. С. 2.
15. Які переваги мають від'їжджаючи на роботу до Німеччини. *Відродження*. 1943. №32 (139). 1 травня. С. 3.

In this article we are talking about the peculiarities of constructing a communicative strategy by the German media printed on German-occupied territories of Ukraine. Analyzing the newspaper «Renaissance», the author comes to the conclusion that the strategic directions of building a communication system between the media and the reader were built around such positions as economy, politics, military achievements, culture.

Key words: propaganda, mass media, strategic communications.

Отримано: 25.02.2019

ється О. Кобилянська в процесі моделювання образів-характеротипів своїх героїв, прагнучи створити ідеальні характерні-моделі, що були б гідні наслідування. Осмислення цього питання й окреслення сфери задіяння письменницею прийому «двійництва» і становить основну мету нашої студії.

Словник літературознавчих термінів тлумачить поняття антитези так: «Антитеза (грец. antithesis – суперечність) – стилістична фігура в художній літературі [...] що полягає у драматичному запереченні певної тези чи у вмотивованому контрастуванні смислових значень бінарних образів» [3, с.48]. Концепт «двійництва» – давній і традиційний прийом зображення протилежних первнів, сутностей, що набирають ваги ідейного протистояння, а відтак, – і полярно протилежного впливу на все оточення. Шкала смислового наповнення цього поняття дуже широка: від звичайного протистояння «героя» та «антигероя» до протидії образів-символів з глибоким філософським змістом, розщеплення людської сутності на два

полярних «его», що конфліктують в собі, і аж до ключового архітектонічного каркасу, що несе на собі основні колізії та конфлікти художнього твору.

Спроби осмислити проблему «двійництва» тісно пов'язані із формуванням теорії «архетипів», що з найдавніших часів розвивається у філософських вченнях Платона, Арістотеля, Декарта, Лейбніца, Берклі, Юнга, вбираючи в себе ключові уявлення людей про світ і себе самих у навколишньому світі. У власне літературному полі вчення про архетипи застосовують такі представники вітчизняного літературознавства, як Н. Зборовська, М. Ільницький, С. Коршунова, В. Даниленко, І. Зварич, Т. Бровіньок, М. Моклиця та ін., вказуючи при цьому на явище поляризації бінарних образів у художніх текстах.

Архетип бінарності понять, образів формується ще у давньому міфологічному комплексі різних народів світу, що відбиває їх уявлення про витoki і першоначала світу і людського життя, протистояння і зіткнення полярних сил і стихій. Така бінарність є ключовою у міфічних оповідях і легендах: світло/темрява, інь/янь, творець/руйнівник, Білобог/Чорнобог, Христос/Люцифер, Каїн/Авель та подібне. Світове письменство віддавна увібрало в себе цей архетипний прийом поляризації понять і образів, запозичуючи сюжетну канву чи мотиви міфологічних мегапластів. Символічне протистояння образів, яке формує ідейно-композиційний каркас твору прочитується у романах М. Сервантеса «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі» (Дон Кіхот / Санчо Панса) і Д. Дефо «Життя і дивовижні пригоди Робінзона Крузо» (Робінзон / П'ятниця), у драмах Ф. Шиллера «Розбійники» (Карл / Франц Моори) і «Вільгельм Телль» (Вільгельм Телль / Герман Геслер), у трагедіях Й.В. Гете «Фауст» (Фауст / Мефістофель) та О. Пушкіна «Моцарт і Сальєрі» (Моцарт / Сальєрі), в романі В. Гюго «Собор Паризької Богоматері» (Квазімодо / Клод Фролло) та й в інших творах світової класики.

Не є винятком у цьому плані й українське письменство, в якому концепт «двійництва» реалізується в найрізноманітніших виявах та ракурсах від ідейно-композиційного до символічно-філософського втілення. Зокрема, вгадується прийом полярної бінарності образів у поемі Т. Шевченка «Великий льох» в уявному протистоянні символічних постатей «двох Іванів». Постежуємо чітку полярність у протистоянні образів Сомка та Іванця Брюховецького в історичному романі П. Куліша «Чорна рада». Характерним є концепт «двійництва» і для романів І. Нечуя-Левицького «Князь Єрмія Вишневецький» (Єрмія Вишневецький / Максим Кривоніс) та «Хмари» (Дашкович / Воздвиженський). Цементуючу архітектонічну функцію виконує цей прийом у романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (Нечипір Вареник / Грицько Чупрун) та повісті «Лихі люди» (Тимофій Жук / Шестірний). На колізії «двійництва» у романі І. Франка «Лель і Полель» (Владко / Начко Калиновичі) наголошує Т. Бровіньок [1]. А М. Ільницький [2] відзначає оригінальну форму «роздвоєння» у «Поєдинку» І. Франка. Та й у поемі «Мойсей» простежується чітка полярна бінарність постатей Єгови і Азазеля.

Особливо плідно концепт «двійництва» реалізується в українському письменстві доби раннього модернізму, забезпечуючи ефект смислової полівимірності тексту, символічну глибину образів та філософську універсальність змісту. Бінарними образами полярного характеру рясніють ідеологічні драми Лесі Українки «Лісова пісня» (Мавка / Килина), «Бояриня» (Іван Перейбийний / Степан), «Камінний господар» (Долорес / Анна), «На полі крові» (Христос / Юда), «У пущі» (Річард Айрон / Годвінсон), «Оргія» (Антей / Меценат) та ін. В оригінальний спосіб вдавався до такого прийому і М. Коцюбинський у повісті «Fata morgana» (Прокіп Кандзюба / Хома Гудзь). Яскравий зразок втілення концепту «двійництва» пропонує В. Винниченко у драмі «Чорна Пантера та Білий Медвідь» (Рита Каневич / Сніжинка).

Не менш вдало застосовує прийом «двійництва» у своїй ідеологічній прозі й О. Кобилянська, апологетка інтелігентних душ та виразниця національно-визвольних змагань українців. Одна з перших, за твердженням І. Франка, українських модерністів, письменниця ще в ранніх своїх повістях «Людина» і «Царівна» поглиблює психологічні студії над людськими характеристиками, використовуючи прийом антитези. Причому О. Кобилянська вибудовує цілу галерею протистоянь, експресивно грабуючи характери в ході сюжету – Стефан Лієвич / «К.» // «К.» / Фельс // Стефан Лієвич / Фельс («Людина»), Муньо Іванович / Василь Орядин // Василь Орядин / Іван Марко («Царівна»). Таким чином письменниця підходить до моделювання ідеальних героїв, відтіняючи їх позитивні характеротипи полярно негативними «антигероями».

Бінарність у новелах і повістях О. Кобилянської виявляється багатогранно і колоритно як у розбудові сюжету, так і в розкритті ключових образів твору. Разом з тим поступово ускладнюється і збагачується смислова наповненість образів-антитез у творчості белетристики, протистояння набуває рис філософичності, а подекуди й біблійної глибини. Особливо це характерно для новелістичного жанру, що ґрунтується на полівимірності змістових пластів та закодованості смислів, – гуцул / панночка («Природа»), панотець / чорна Магдалена («За готар!»), річка / степ («Там звізди пробивались...»).

Символіка і філософізм новелістики Кобилянської з часом перекидаються і на велику прозу письменниці, що має глибинний інтелектуальний підтекст, а тому бінарні образи її повістей набувають філософсько-універсального відтінку і стають втіленням певних абстрактних понять, не втрачаючи в той же час своєї художньої вартості: «кінське копито прози» / «почуття краси» – Олекса / Зоя Яхнович («Ніоба»), «мужик» / «аристократ» – Богдан Олесь / Нестор Обринський («Через кладку»), «світло» / «темрява» // «добро» / «зло» – Іван Чорнай / Йоганнес Шварц («За ситуаціями»).

Найбільш яскравим зразком застосування прийому «двійництва» в інтелектуальній прозі О. Кобилянської є роман «Апостол черні», в композиційній структурі якого простежується цілий комплекс полярних бінарностей, кризь які письменниця проводить ключові ідеї твору. Це і тривале ідейне протистояння двох родів – українського (Цезаревичів) та польського (Альбінських), і абсолютний вияв концепту «двійництва» у образах діда і внука Цезаревичів, що є зовнішньою копією свого предка і навіть має таке ж ім'я – Юліан. Прийом полярної бінарності втілено і в численних жіночих образах роману – Ольга Альбінська / Ева Орелєцька, Ева Орелєцька / Ева Захарій, Ева Захарій / Дора Вальде. Зіткнення і переплетення окреслених «бінарностей» у романі складне й неоднозначне, а тому потребує окремої, більш глибокої студії.

Список використаних джерел:

1. Бровіньок Т. Колізія двійництва в романі Франка «Лель і Полель». *Радянське літературознавство*. 1981. №6. С. 57-65.
2. Ільницький М. Поєдинок із собою: проблема двійництва в «Поєдинку» І. Франка та «Двійнику» Ф. Достоєвського. *Слово і час*. 2006. №8. С. 18-27.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. С. 48.

The article addresses the issue of the creative style of O. Kobylanska, in particular, he focuses on the role of archetypes and symbolic images in the writer's artistic world. The author focuses on the concept of duality as an artistic method of creating images and compositions in prose by O. Kobylanska.

Key words: archetype, image, symbol, antithesis, duality, conflict, composition.

Отримано: 25.02.2019

ЗАГОЛОВОК ЯК ВИРАЗНИК ХУДОЖНЬОГО КОДУ В ТЕКСТАХ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

У статті з'ясовуються природа й особливості заголовка у художньо-документальній творчості українських шістдесятників, визначається його роль як виразника художнього авторського коду у прозі-fiction. Назвопозначення нефікційного нарративу, відповідно до авторської художньої мети, слугують розкодуванню інформаційного поля, пов'язаного з онтологією буття суб'єкта оповіді.

Ключові слова: заголовок, художньо-документальна проза, текст, шістдесятництво, поезика.

Назовопозначення нефікційного тексту постають кондесатом, який убирає в себе міжтекстові смислові компоненти й умотивує їхню семантичну злитість. Такі заголовки лапідарні, що сприяє чіткому структуруванню нефікційного матеріалу. Вони скеровують думку автора, окреслюють його нарративні стратегії, моделюють схему поступового композиційно-сюжетного осягнення тексту, впливають на його членування і визначають змістовий формат.

Здебільшого заголовки нефікційного нарративу, відповідно до авторської художньої мети, слугують розкодуванню інформаційного поля, пов'язаного з онтологією буття суб'єкта оповіді. Відтак оглав заявляє про себе як претекст і вимагає від автора повноцінної реалізації зацентрованих творчих інтенцій. Скажімо, малі жанрові утворення, які здебільшого висвітлюють окремо взятий факт із життя письменника, вимагають такої заголовкової рубрикації, яка найповніше б репрезентувала творчий задум автора. За назву в них можуть слугувати вдало дібрані ноумени, афоризми, різноманітні цитати – синтаксичні конструкції у формі називних, одно- чи двоскладних простих речень.

Найпродуктивніше заголовки функціонують в мемуаристиці, передусім у спогадових збірниках, що пов'язано з маркуванням і конкретизацією цих матеріалів, відмінних за авторою і художнім текстовим наповненням.

Розмаїтість паратекстуальної природи заголовка найкраще ілюструють мемуарні збірники, котрі містять чимало відмінних за жанровими ознаками текстів малих прозових форм (нарис, есе, оповідання, зрідка етюди, замальовки), які балансують на межі художнього, документального й публіцистичного дискурсу. Подеколи входять у спогадові книги й поезії-некрологи. Заголовки всіх таких текстів покликані налаштувати читача на формування в його свідомості збірного образу митця, якому присвячені спогади. Водночас поліфункціональність оглав проявляється й через виявлення, крім інформаційної, низки інших функцій, зокрема апелювальної, яка дає змогу встановити контакт між автором і читачем; емотивної, що засвідчує авторське ставлення до власного повідомлення. Заголовок, таким чином, набуває ролі індикатора художньо-смислового наповнення мемуарного тексту. Кожен завершений фрагмент у його масиві виконує, так би мовити, «естафетне» призначення і сприяє перекодуванню семантичних полів від одного твору до іншого, нарощенню художніх інтерпретацій.

За своєю природою усі заголовки трансформуються в назви-повідомлення й розкодувають основний зміст мемуарного нарративу. У цій ситуації вони можуть виконувати функції портретування та сприйматися як опорна схема, за якою зручно характеризувати ті чи інші аспекти життєтворчої діяльності письменника. Для прикладу, алюзивне наповнення назви збірника спогадів про І. Світличного «Доброокій» [1] дешифрує портретний образ письменника, а заголовки в ньому сприймаються як своєрідний ключ, котрий деталізує особистісну і мистецьку сутність цього шістдесятника. Уже за самими заголовками есе можна схарактеризувати лідера українського Руху Опору: «Светлая личность» (Ф. Пустова), «Грудівник» (Є. Сверстюк), «Садівник» (Р. Корогодський), «Лицар Духу» (Г. Севрук), «Двигун шістдесятників» (Б. Горинь), «Архітект шістдесятників» (М. Горинь). Подібно до цього й за назвами малих жанрових форм із мемуарного збірника «Наш Лукаш» [6] нескладно сформулювати образ відомого українського перекладача, адже спогади А. Перепаді «Пан Мігель і дон Микола», В. Палажченка «Український Дон Кіхот із Кролевця», А. Кочура «Дальше з Сумщини» мають виразний алюзивний підтекст і прямо вказують на роман Сервантеса «Дон Кіхот», неперевірена україномовна версія якого належить перекладачу. Заголовок-портрет-код сприймається як умовна схема, за якою розкриваються особливості творчої натури обдарованої особистості, її мистецькі зацікавлення, така чи інша реакція на зовнішні впливи, визначаються способи та можливості повноцінної самореалізації майстра слова.

Помічасмо типологічну схожість мемуарних есе з матеріалами усної оповіді в плані називання цих текстотворень. Традиційно для заголовків автори використовують назви-цитати, які здебільшого добираються з усноповідного нарративу і сприймаються як його смислове ядро, що допомагає з'ясувати проблематику, за якою ведеться розмова інтерв'юера й респондента. Назвопозначення в усноповідних творах можуть прочитуватися як назви-символи, назви-натяки, назви-повідомлення. Їхня багатоплановість вимагає від інтерв'юера чіткого вирішення ключової думки діалогу й винесення її в заголовок із метою різнобічної характеристики респондента, визначення сфери його особистісних зацікавлень, мотивації поведінки та роду діяльності.

Натомість масштабні мемуарні твори вимагають від письменника використання заголовків, які б окреслювали тривалий онтологічний простір творчої особистості, визначали її світоглядну позицію та творчі інтенції. Зазвичай такі оглави – це філософські максими, що лаконічно означають траєкторію буттєвого саморуку особистості й символізують її духовний вимір, як-от мемуарна хроніка С. Кириченко «Люди не зі страху». Письменниця таким заголовком («кодує»), як зазначається в анотації до книги, «унікальні свідчення про себе та епоху, про відомі провідні постаті новітньої доби нашого національного пробудження, про десятки рядових творців суспільних обставин» [2, с.4]. Автобіографії шістдесятників традиційно іменуються за жанровою ознакою, котра репрезентує текст, у якому на фактологічній основі викладено віхи життя і творчості письменника. Серед нечисленної кількості таких творів окремої уваги в аспекті озгавлення заслуговує хронік В. Стуса «Двоє слів читачеві». Функція нетипового заголовка відтак прочитується: він містить сконденсоване посилення автора до широкого реципієнтського загалу; у назві твору закладений психоемоційний чинник, оскільки звернення до читача спонукає наратора до публічного самовияву, а водночас і до особистісного самоаналізу, до «стороннього» розшифрування власних думок і вчинків, часто незрозумілих і навіть неприйнятних для широкого кола читачів. Тому заголовок «Двоє слів читачеві» прочитується як символ-код, що прояснює психологічний зміст осмисленої діяльності людини.

Записки так само не вимагають заголовку і, як правило, літеруються за видовою назвою. Проте винятком в історії номерного шістдесятництва є невольничі записки В. Стуса «З таборового зошита», а також нотатки І. Дзюби, вживлені в його роман-хроніку «Не окремо взятє життя». У першому випадку, як відомо, засуджений поет мав намір укласти таборовий щоденник, утім, обставини в'язничного перебування не сприяли реалізації задуму. Натомість І. Дзюба сумлінно рубрикує свої записи й ідентифікує їх назвою «дзюбизми». За цим окупаціонізмом – історія становлення шістдесятника як самобутньої творчої особистості. Зафіксовані в його пам'яті ще з дитинства народні морально-етичні максими складають основу цих заміток; до них письменник долучає «мовні перлини», почуті на роботі, у транспорті, на вулиці, від випадкових знайомих. Він нотує просту народну говірку, яка сприймається як джерело сучасної української мови, вказує на оригінальність, дотепність, самобутність мислення її носіїв.

Отже, заголовок як структурний елемент поезики художньо-документального твору надзвичайно продуктивний у плані розкодування семантичних паратекстуальних зв'язків між основними сегментами цілого. Графічно заголовки сприймаються як самостійні одиниці, котрі водночас тісно взаємодіють із текстом.

Список використаних джерел:

1. «Доброокій». Спогади про Івана Світличного / упоряд.: Леоніда і Надія Світличні. Київ : ЧАС, 1998. 572 с.
2. Жиленко І. Homo Feriens : спогади / передм. М. Коцюбинської. Київ : Смолоскип, 2011. 816 с.

3. Кржижановский С.Д. Поэтика заглавий. М. : Никитинские субботники, 1931. 32 с.
4. Ламзина А. Заглавие литературного произведения. *Русская словесность*. 1997. №3. С. 75-80.
5. Лосев А. Знак. Символ. Миф. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. 480 с.
6. Наш Лукаш : у 2 кн. / упоряд. Л. Череватенко. К. : Києво-Могилянська академія, 2009. Кн. 1. 639 с.; 2011. Кн. 2. 639 с.

In the article the peculiarities of poetics of heading in artistic and documentary works of Ukrainian Sixtiers are investigated, its

role as the mouthpiece of artistic author's code in prose-nonfiction is defined. The heading denotation of non-fiction narrative, according to author's artistic goals, serve decoding of information field, associated with the ontology of being of narrative's subject. Among the variety of headings the most actively revealed are the headings-symbol, headings-quotation, headings-notification.

Key words: headings, artistic and documentary prose, text, Sixtiers, poetics.

Отримано: 25.02.2019

УДК 811.161.2'42

А. М. Сірант, кандидат філологічних наук, асистент

ПОНЯТТЯ КОНСТРУАЛА В КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ: АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ

Стаття присвячена аналізу теоретичних поглядів на поняття конструала у когнітивній лінгвістиці. З'ясовано специфіку тлумачення поняття та механізми категоризації й кодування інформації, з якими його пов'язують вчені. Окреслено перспективи подальших досліджень у галузі когнітивної лінгвістики із застосуванням механізмів категоризації знання.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, конструал, категоризація, когнітивна граматики.

Когнітивна лінгвістика, як і будь-яка інша галузь науки, має свій термінологічний апарат, застосовуючи який дослідники вдаються до оперування притаманними лише їм науковими категоріями. Ці наукові категорії знаходяться у межах двох основних підрозділів когнітивної лінгвістики – когнітивної семантики та когнітивної граматики.

Фундаментальним принципом когнітивної лінгвістики є те, що семантику розглядають як первинно когнітивну, а не як таку, що лежить у площині відношень між мовою та світом [5, с.43]. Головним завданням когнітивних підходів до граматики є моделювання мовної системи (ментальної «граматики») способами, які узгоджуються із узагальнювальною та когнітивною лініями, що асоціюються з більшою когнітивною лінгвістичною діяльністю.

Так, у когнітивній граматиці розглядають поняття конструалу. Конструал відносять до механізмів когнітивної граматики. В. Еванс тлумачить це поняття таким чином: «...ідея, що є центральною для когнітивної граматики. Конструал пов'язаний зі способом, яким мовець обирає «набір» та «поточний момент» концептуальної репрезентації як закодованої у мові, що має почерговість у результатах концептуальної репрезентації щодо висловлення, актуалізованого у мисленні слухача. Цього можна досягти, обираючи певне сфокусоване узгодження, тобто лінгвістично організовану специфічним способом ситуацію. Таким чином, мовець фіксує у цій ситуації унікальний конструал» [2, с.41]. Науковець описує два види конструалів: об'єктний та суб'єктний. Об'єктний конструал є формою конструала, який властива експліцитна залежність від ситуації висловлення і, відповідно, від контексту висловлення, що включає учасників, час мовленнєвої ситуації тощо. Чим більшою є увага до ситуації, тим більшою є об'єктивність конструала. Суб'єктний конструал когнітивіст тлумачить як форму конструала, для якої є властивою імпліцитна залежність від ситуації мовлення, відповідно, контекст висловлення, включаючи учасників, час мовленнєвої ситуації і т. ін. не виражені експліцитно [2, с.152, 205].

Характеризуючи поняття конструалу А. Верхаген зазначає, що це загальний термін, який використовують для позначення різних способів бачення певної ситуації. На елементарному рівні конструал є характерною рисою значення усіх мовних виразів тільки як наслідок того факту, що мови забезпечують різні способи категоризації ситуацій, їхніх учасників та специфіку, а також відношення між ними. Тобто, мовлення завжди передбачає вибір засобів та механізмів категоризації. Так, до прикладу, мовець, який детально характеризує просторове поширення певних зірок, може описувати їх за допомогою декількох конкретних форм: *сузір'я*, *група зірок*, *плямки світла у небі* і т.п. Такі вирази є семантично чіткими й зрозумілими, вони відображають альтернативні для мовця конструали, кожен із яких поєднується з реально відображеними властивостями. Той факт, що певну ситуацію можна конструювати альтернативними способами з перспективи когнітивної лінгвістики не є чимось новим і не вимагає глобального доведення. З точки зору мовознавства значно важливішим є те, що мови систематично наповнюють значенням різні види конструалів. Так, чіткий

опис одиничного явища, наведений вище, різниться фреймами знання, відповідно до яких характеризують ситуацію: специфічне поширення зірок у традиційному для культури фреймі знання про структуру неба має назву *сузір'я*, і в той же час ця структура не є обов'язковою для концептуалізації цього явища як групи. Тому один тип конструала у цих прикладах критично відображає фрейм знання (ідеалізована когнітивна модель). Інший тип фокусується на композиційності концептуалізації: обидва вирази – і *група зірок*, і *плямки світла у небі* актуалізують свої об'єкти концептуалізації поєднанням декількох елементів у ціле специфічним способом, тоді як для лексичної фіксації *сузір'я* це не властиво. Знову ж таки, вираз *плямки світла у небі* (з іменником плямки у формі множини) фокусується на множинності явища, що спостерігають, тоді як лексеми *група* та *сузір'я* в інших виразах фіксують конструал когерентної одиниці, тобто форма множини містить семантику множинності.

Підходи до вивчення конструала випрацювали Л. Талмі та Р. Лангакер. Так, Л. Талмі, зокрема вважає, що в межах когнітивної граматики важливим є вивчення конструала щодо того, якими є його форми та моделі в сенсі концептуальної проєкції через мову, що реалізується у граматичних структурах мови. Науковець зосереджує свою увагу на специфічних типах концептуального конструала, що виражені тими аспектами природної мови, що стосуються більшою мірою синтаксису й морфології, ніж лексики. Хоча, на думку вченого, існують деякі форми концептуального конструала, які практично неможливо виразити граматичними структурами, такими як, наприклад, колір. В той час, як інші, наприклад, розрізнення між одніною та множиною, типово виражені засобами синтаксису та морфології.

Зацікавлення Р. Лангакера зосереджуються на відношеннях між лексичними вимірами мови та структурними вимірами – синтаксисом та морфологією.

Отже, з огляду на інтерес науковців до питань когнітивної лінгвістики, що постійно зростає, а також на кількість дослідників, які намагаються ці питання з'ясувати, цілком природним видається існування значної кількості підходів до питань, якими займаються і когнітивна семантика, і когнітивна граматики.

Список використаних джерел:

1. Cognitive Linguistics : basic reading / edited by Dirk Geeraerts. Berlin : Walter de Gruyter GmbH & Co, 2006. V. 34. 485 p.
2. Evans V. A Glossary of Cognitive Linguistics. Edinburg : Edinburg University Press Ltd, 2007. 239 p.
3. Evans V. How words mean: Lexical Concepts, Cognitive Models, and Meaning Construction. Oxford ; New York : Oxford University Press, 2009. 485 p.
4. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York, 2002. 440 p.
5. The Oxford handbook of cognitive linguistics / edited by Dirk Geeraerts and Hubert Cuyckens. New York : Oxford University Press, 2007. 1334 p.

The paper deals with the analysis of the theoretical views on the concept of construal in cognitive linguistics. We stated the pe-

culiarities of term interpretation and mechanisms of knowledge categorisation and coding, that scientists connect it with. The perspectives of the further researches in the branch of cognitive linguistics by means of knowledge categorisation are outlined.

Key words: cognitive linguistics, construal, categorisation, cognitive grammar.

Отримано: 25.02.2019

УДК 811.161.2'373

І. А. Федькова, кандидат філологічних наук, старший викладач

ЗАПОЗИЧЕННЯ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ХОРЕОГРАФІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглянуто використання англомовних запозичень в українській хореографічній терміносистемі. З'ясовано причини появи значної кількості запозичень та окреслено особливості функціонування пропонованої лексики.

Ключові слова: хореографічна термінологія, англіцизми, запозичення, терміносистема.

Метою статті є встановлення місця англіцизмів серед іншомовних запозичень в українській хореографічній терміносистемі та особливості їх функціонування.

Основу кожної природно сформованої терміносистеми становлять власне національні слова. «Саме в термінології заковдані історія й культура народу» [6, с.14-21]. Проте жодна з терміносистем не може існувати без іншомовних елементів або запозичень.

Проблемам запозичення в термінології присвячено праці таких учених, як: В.В. Акуленко, С.П. Бибик, Л.Б. Гаращенко, С.В. Гриньов, В.П. Даниленко, Д.С. Лотте, О.Ю. Медведєва, О.М. Мороховський, Т.І. Панько та ін. Думки дослідників щодо іншомовних запозичень різняться. Одні вчені (Д. Баранник, Я. Битківська, І. Лосєв, П. Селігей, О. Стишов та ін.) вважають запозичення природним процесом збагачення мови, інші (у минулому – І. Нечуй-Левицький, М. Левченко, А. Кримський, Б. Грінченко, М. Сумцов, І. Огієнко, на сучасному етапі розвитку мовознавства – В. Гвоздєв, І. Фаріон та ін.) висловлюють протилежну думку, обстоюючи чистоту мови, «здебільшого кваліфікують іншомовні лексеми як потік слів, що порушує стабільність та самобутність сучасної української мови» [2, с.144].

Спільні тенденції в розвитку термінології різних мов переплітаються з національними традиціями. Синтез запозичених і питомих елементів у сучасній українській термінології не порушує її фонетичної та граматичної структури, а, навпаки, збагачує та урізноманітнює. «Запозичення розглядаємо у термінології як об'єктивний і неминучий фактор її еволюції» [6, с.6]. Попри наукову полеміку, зазначаємо, що цей процес – неминуче явище, оскільки «...характерною ознакою термінології є її творення не тільки на ґрунті структур і моделей загальнонародної мови, а й легкість проникнення в терміносистему іншомовних запозичень...» [5, с.12].

Система хореографічної термінології є відкритою, вона безперервно поповнюється і змінюється. У ХХ столітті на зміну французькій поступово прийшла мова англійська, яка протягом останніх десятиліть набула дуже широкої популярності та майже повністю витіснила французьку мову з міжнародного спілкування. Інтернаціональна лексика англійського походження функціонує нині в багатьох мовах світу [4, с.116], українська мова не стала винятком. Із початку ХХ ст. активно стали проникати в танцювальну культуру нові танці, напрями, стилі та течії, унаслідок чого в українській хореографічній термінології з'явилася численна кількість термінів, запозичених переважно з англійської мови.

У ХХ ст. активно поповнився склад хореографічної термінології на позначення танців, танцювальних стилів тощо: *hastle*, *хасгл*, *хасл* (з англ. поспішність, квапливість) – стиль клубних танців, які з'явилися на основі стилю *диско* 1970-х років; *street*, *стріт* (англ. вулиця) – термін стосується сучасних танців стилів *хип-хоп*, *фанк*, *хаус*, які популярні в підлітково-молодіжному середовищі і виконуються на вулиці або в нічних клубах під музику одноіменних стилів; *айс-ревю* (англ. ice revue) – назва балету на льоду [7, с. 18]; *блюз* (англ. blues від blue devils – меланхолія, журба) – 1) пісня або танець американських негрів, що виконується в повільному темпі; 2) повільний парний бальний танець [7, с.86], *дансинг* (англ. dancing (hall) – танцювальна зала) – зала або майданчик для танців, здебільшого при ресторані або кафе [7, с.151]; *диско* (англ. disco) – стиль танцювальної музики [8, с. 69]; *рок-н-рол* (англ. rock-

and-roll, букв. – розхитуватися і крутитися) – парний імпровізаційний танець американського походження, який широко розповсюдився в середині 50-х років ХХ ст. [7, с.505]; *twist* (англ. twist, букв. крутіння, викривлення) – 1) ритмічний парний побутовий танець американського походження з характерними рухами стегон, що отримав широке розповсюдження у 60-х роках ХХ ст.; 2) музика, пісня в ритмі цього танцю [7, с.565]; *твостеп* (англ. two-step, букв. – подвійний крок) – салонний танець північно-американського походження [7, с.594]; *уан-стен* (англ. one step – один крок) – салонний танець, розвинутий з ту-степу [3, с.130]; *фокстрот* (англ. foxtrot, від fox – лисиця, trot – швидкий крок), є версія, що назва танцю походить від прізвища відомого американського танцівника Гаррі Фокса, який вдало представив цей танець на сцені одного з Нью-Йоркських театрів 1913 року («Фокс вніс деяку плутанину у складну танцювальну термінологію, але своє прізвище він затвердив на довгі роки. Назва «фокстрот» була все ж доречною. Справа в тому, що раніше фокстротом називався особливий крок коня – алюр, що повністю відобразило сутність цього танцю на той час. Його рухи й справді були схожі на рухи коня, який переміщується пошттовхами» [1, с.25]); *халі-галі* (англ. hully-gully) – американський груповий бальний танець, який широко розповсюдився у 60-х роках 20 ст. [7, с.632]; *шейк* (з англ. shake, букв. тремтіння) – сучасний побутовий парний танець англійського походження з різкими рухами плечима [7, с.652] тощо.

Велика кількість англомовних запозичень є у хореографічній термінології спортивних бальних танців. Захоплення спортивними бальними танцями розпочалося ще наприкінці ХХ століття й триває досі. Оскільки більшість танцювальної літератури була англійською мовою, тому англомовні терміни засвоювалися традиційними способами, які властиві запозиченням: калькуванням та транскрипцією, наприклад: *brush tap* – браш теп, *hover cross* – хOVER крос, *fishtail* – фіштейл, *maypole* – мейпул, *samba locks* – самба локи, *time steps* – тайм степ, *hip twist* – хіп твіст, *lockstep* – лок-степ (замкнутий крок) [1] та ін.

Отже, англомовні запозичення займають чільне місце серед іншомовнізмів у складі української хореографічної термінології. Це, головню, терміни на позначення танцювальних стилів та комбінацій і рухів окремих танців. Запозичення проникли в результаті позалінгвістичних (тісні зв'язки в культурі, економіці, політиці між народами, міграцію та еміграцію населення, що призводить до обміну звичаями, традиціями, танцювальною й музичною культурою), та внутрішньолінгвістичних (відсутність в українській мові слова-відповідника на позначення нового поняття танцювальної реальності; використання одного запозиченого слова замість питомої описової конструкції) чинників. Перспективним буде дослідження адаптації англіцизмів на українськомовному ґрунті.

Список використаних джерел:

1. Бальний танець та методика його викладання: навчально-методичні матеріали до курсу / уклад. Б. М. Колногузенко. Харків : ХДАК, 2006. 66 с.
2. Бодик О.П., Рудакова Т.М. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ : Центр учбової л-ри, 2011. 416 с.
3. Дідич Г.С. Термінологічний словник-довідник. З історії західноєвропейської музики. Кіровоград, 2005. 145 с.

4. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи терміновтворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Вид. дім КМ Academia, 2000. 218 с.
5. Крижанівська А.В. Проблеми упорядкування термінологіки на сучасному етапі. *Мовознавство*. 1984. №1. С. 12-19.
6. Панько Т.І. Концептосфера термінологічної розбудови української мови. *Мовознавство*. 1994. №1. С. 14-21.
7. Словник іншомовних слів / уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. Київ : Наук. думка, 2000. 680 с.
8. Юцевич Ю.С. Музика. Словник-довідник. 2-ге вид., переробл. і допов. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2009. 352 с.

The article deals with the usage of English language borrowings in the Ukrainian choreographic terminology system. The reasons for the appearance of a significant number of borrowings and the features of the functioning of the proposed vocabulary are outlined.

Key words: choreographic terminology, English borrowings, terminology system.

Отримано: 25.02.2019

УДК 811.161.2'28(477.43)

Н. П. Шеремета, кандидат філологічних наук, доцент

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВЕСІЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРОК

У статті здійснено системний етнолінгвістичний опис структурно-семантичної організації весільного обряду на Поділлі в аспекті дослідження українських національних традицій, прокоментовано ступінь збереженості вербальних компонентів традиційного весільного обряду у західноподільських говірках.

Ключові слова: весільний обряд, етнолінгвістичний опис, тематична група лексики, лексико-семантична група, подільський говір, західноподільські говірки.

Про традиційне українське весілля написано чимало і наукових, і популярних публікацій дослідників різних часів. Першою спробою наукового видання кращих описів українського весілля з усієї території України за час від XVII до середини XX ст. є посібник «Весілля: у 2 кн.» [2], де подано 22 описи весіль, переважно з нотами. Важливим для вивчення регіональної варіативності української весільної обрядовості є порівняльний аналіз весільних обрядів багатьох регіонів України В. Борисенко у праці «Весільні звичаї та обряди на Україні» [1].

Дослідження весільної обрядовості Поділля має давню традицію. Водночас науковий інтерес був прикутий переважно до фольклорного аспекту. Так, у збірнику «Етнографія Поділля» є записи весільних обрядів кін. 80-х – поч. 90-х рр. XX ст. Пізнавальною, у тім числі і для лінгвістів, є збірка «Весільних пісень» у 2-х книгах [3]. У 2-му томі репрезентовано весільні пісні, записані на Волині, Поділлі, Буковині, Прикарпатті, Закарпатті. Одним із найповніших записів весілля в одному населеному пункті вважається «Весілля в селі Зятківцях» Г.Т. Танцюри [7]. Крім опису обряду тут вміщено 800 весільних пісень та 144 танці.

Сучасні розвідки про весільні обряди у окремих селах вміщено на сторінках «Матеріалів до етнології Поділля: польові дослідження», в розділі «Звичаї та обряди Поділля» [4]. Дисертаційні дослідження виконали М.А. Пилипак «Весільна обрядовість Східного Поділля середини XX – початку XXI століття» [6], С. В. Маховська «Весільні пісні Поділля: функціонування, поетика, символіка» [5], В.В. Щегельський «Гривний фольклор Поділля: регіональна своєрідність та національна традиція» [8] й ін. Водночас лінгвістичного опису весільного обряду Поділля здійснено ще не було.

Мова витворюється у певній культурі, вбирає у себе елементи матеріальної і духовної культури і стає «духовним кодом» певного народу. Тому останнім часом лінгвісти все частіше розглядають мову під етнолінгвістичним кутом зору, вивчають особливості культурологічних явищ певного історичного періоду. Саме поєднання універсального з національним створює самобутність кожного етносу. Вивчення лексики весільної обрядовості на Хмельниччині передбачає встановлення зв'язку між елементами матеріальної і духовної культури, виявлення чинників, які сприяють збереженню номінації традиційних обрядів, розгляд ареальної проекції етнолінгвістичних моделей, що пов'язує запропоноване дослідження з проблемами мовної картини світу.

У цілісній етномовній картині світу дослідників приваблюють фрагменти, заповнені контекстами народних звичаїв, обрядів, вірувань, що на тепер часто є лише раритетними фреймами, оскільки багато чого уже відійшло в минуле, стало історією або й стерлося в ній.

Традиційний весільний обряд на досліджуваній території має три етапи: передвесільний, власне весільний та повесільний. Він охоплює декілька обрядодій: сватання, оглядини, заручини, плетіння вінка, убирання гільця (дерева), випікання короваю, запросини на весілля, викуп мо-

лодої, шлюб, посад, розплітання коси, прощання з родиною, переїзд до молодого й ін.

До тематичної групи (далі – ТГЛ) весільної обрядовості належать найменування на позначення учасників обряду (головні / супровідні / другорядні особи), назви обрядів та обрядодій, найменування обрядових реалій, темпоральна лексика, власне обрядові дієслова, вербальні обереги, кожен з яких має свої особливості у подільських говірках.

Специфіка складу та функціонування досліджуваної ТГЛ визначається особливостями реалемного плану. Зокрема, для найменування елементів обрядів, означення ситуацій, номінації учасників обрядодій, реалій використовується як специфічна лексика (це лексико-семантична група (далі – ЛСГ) назв учасників обряду, ЛСГ назв обрядодій, ЛСГ найменувань обрядових реалій), так і лексика інших тематичних груп, що у контексті обрядовості набуває спеціального значення. Так, наприклад, невід'ємною частиною обрядодійств від найдавніших часів залишається містичне уявлення про те, що за допомогою певних предметів, слів, дій і церемоній можна досягти бажаного, здійснити вплив на ті чи ті об'єкти реального світу. Цікавим прикладом є «магія навпаки» – так звані енантіопатичні акти (засновані на ідеї протилежності). Наші предки вірили, що, свідомо порушуючи ustalений порядок речей, за певних ритуально визначених обставин можна вступити в безпосередній контакт зі світом потойбічних сил (богів, демонів, померлих предків), забезпечити здоров'я і добробут чи заподіяти комусь шкоду й навіть смерть. Таким апотропеїчним за своєю суттю є обряд зустрічі невістки свекрухою, одягнутою у вивернутий наверх вовною кожух і, навпаки, тещі – зятя: «*Теща зятя вітає, кожуха вивертає...*» [9]. Таким чином прагнули відлякати ворожих духів, що могли прийти разом із чужинкою / чужинцем.

У структурі ТГЛ виділяються також темпоральна і локативна лексика як периферійні мікросистеми. До вербального компонента сімейної обрядовості входять також сталі формули, тексти, виголошувані під час виконання тієї чи тієї обрядодії, які не утворюють окремих ЛСГ, але об'єднуються у семантичні мікрополя і входять до метатексту обрядовості.

Наші предки з давніх-давен вірили в силу оберегу свого помешкання від знегоди, злого духу, недоброго ока. Прикладом може бути багатofункціональне використання у весільному обряді рушника, що символічно поєднує людину з її пращурами. Або подарунок молодим – підкова, що одночасно вважається і предметом, що відлякує злих духів, і символом щастя – залежно від того, як її повісити. Якщо підкова висить рогами вниз – для захисту від злих духів, а якщо рогами догори – для удачі і для благополуччя в домі, щоб була повна чаша. Захисну функцію, за давніми віруваннями, може виконувати не лише предмет, а й слово – вербальний оберег. Евфемізм, примовка і замовляння, як основні структурно-семантичні типи українських вербальних оберегів, пов'язані із закоріненним у глибинах народної культури дискурсом, що маніфестує магічну функцію мови.

Більшість весільних номенів зберігають прозорі мотиваційні зв'язки: основні весільні учасники (*молодий*

(найчастіше), *наре/чений, кн'аз', же'ін'іх, же/н'іх – молода* (найчастіше), *наре/чена, кн'а'гин'а, н'і'в'еста; друз'би, рідше – бол'ари; св'і'тл'ки і друз'ки; сват – сваха; старший староста; староста; старша старостина; старостина); специфічні* весільні учасники, що беруть участь лише в окремих обрядодіях (той, хто здійснює сватання; той, хто запрошує на весілля; ті, що випікають коровай; розважальник на весіллі – тамада, сват; весільні гості).

ЛСГ назв обрядодій весільної обрядовості представлена переважно дієслівною лексикою: *ўже на слово при/ход'ат /мама і /роди'єч'ї; ну і ўже с'таростие ўже за/пили'є мого/рич /шо ўже /жен'ац'ї /шо /д'ї'чи'є на /го і /тоди ўже з /мамоў до/го/вару'юч'ї /коли /буде слово; /коли /молод'ї /з'ручу'юч'ї; /дати рушн'и/ки; при/їн'ати хл'їб; /випити мого/рич; їдут про/сити /роди'єч'ї на ве'ц'їл'а; /перше'є /молоду роз-пл'ї'тайут; /тоди їдут до шл'убу. Ритуал ушанування померлих батьків наречених позначають прозорі аналітичні найменування: іти на кладовище, іти на цвинтар.*

Аналіз варіативності назв на позначення весільних обрядодій засвідчує зникнення певних обрядодій з циклу обрядових дійств, змішування обрядів, що передують їх повному занепаду. Назви нерідко мотивовані подібними, а іноді й однаковими чинниками, наприклад: *сватання, заручини, договори*.

Отже, останнім часом дещо відроджується традиційне весілля, тому на Поділлі відновлюються певні складові частини весільної обрядовості. Передшлюбні дійства, розплітання коси, викуп молодої, вінчання, гуляння, дари, коровай, посвята в жінки демонструють, з одного боку, стійкість давньої традиційної системи у рамках національної культури, а з іншого – символічне значення кожного слова.

УДК398.322.416(477.43)

В. В. Щегельський, кандидат філологічних наук, старший викладач

РІЗДВЯНИЙ ВЕРТЕП У м. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ

Автор статті, досліджуючи вертепну драму та її традиції в місті Кам'янець-Подільському та околицях, висвітлює проблему збереження та трансформації зимового обрядового дійства в сучасному соціумі.

Ключові слова: Поділля, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, різдвяна обрядовість, вертеп ляльковий, вертеп «живий» (вуличний), традиція, новація.

Різдвяні свята – чи не найбагатші в річному календарі на обряди з рядженням та маскуванням. Один із них – вертеп. Вертеп, вертебище, печера, яселки, бетлегем, райок – різдвяна лялькова вистава, що поширена в етнорегіонах України і має численні локальні варіанти. Вертепний ляльковий театр має вигляд двоповерхового дерев'яного будиночка, де на другому поверсі показували різдвяну драму, а на першому – сатирично-побутову інтермедію. Перша, різдвяна, частина вертепу, яку називали «свята», мала більш-менш стабільну композицію, натомість, друга змінювалася залежно від місцевих умов, здібності й дотепності вертепників. З часом вертеп із лялькового театру перетворився на справжній вуличний театр, де лялькову вертепну виставу поєднують із грою живих людей, а подекуди і цілковито вся вертепна вистава зводиться до гри живих осіб.

Проблема збереження традиції вертепного обрядового дійства, його автентичних і трансформованих форм, наближених до сучасного соціокультурного середовища, була і залишається актуальною для науковців різних поколінь, а саме Михайла Возняка, Володимира Гнатюка, Олексія Дея, Йосипа Федаса та ін. Однак проблема дослідження регіональних зимових обрядових дійств та локального фольклору в сучасному молодіжному соціумі ще залишається на підвалі наукового інтересу.

У нашому дослідженні ставимо за мету простежити генезис вертепної драми в місті Кам'янець-Подільському та околицях часів боротьби за незалежність України, а також висвітлити проблему збереження та трансформації зимового обрядового дійства в сучасному соціумі.

Зі слів дослідника та організатора вертепного дійства Мирослава Мошак відомо, що історик і культурно-громадський діяч Юхим Сіцінський викупив для музею Кам'яня-

Список використаних джерел:

1. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні. Київ : Наукова думка, 1988. 189 с.
2. Весілля. Частина II / за редакцією Г. Горинь. Київ : Наукова думка, 1970. С. 425-430.
3. Весільні пісні у 2-х книгах. Кн. 2. Волинь, Поділля, Буковина, Прикарпаття, Закарпаття / [упоряд, прим. М.М. Шубравської ; нотний матеріал упорядкував Н.А. Бучель]. Київ : Наукова думка, 1982. 679 с.
4. Матеріали до етнології Поділля: польові дослідження / за наук. ред. В.А. Косаківського. Вінниця, 2005. Вип. 1. С. 78-106.
5. Маховська С.В. Весільні пісні Поділля: функціонування, поетика, символіка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07. Київ, 2004. 18 с.
6. Пилипак М.А. Весільна обрядовість Східного Поділля середини ХХ – початку ХХІ століття: типологія, специфіка, динаміка та географія побутування (на матеріалах картографування): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2011. 19 с.
7. Танцюра Г. Весілля в с. Зятківцях / [упоряд., ред. М.К. Дмитренко, Л.О. Єфремова]. Київ : Редакція часопису «Народознавство», 1998. 404 с.
8. Щегельський В.В. Ігровий фольклор Поділля: регіональна своєрідність та національна традиція : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07. Київ, 2015. 20 с.
9. Щербань О. Весільний кожух і його функції. URL: vesilja.blogspot.com/2014/12/wedding-casing-and-its-functions.html.

In the article the systematic ethnolinguistic description of structural and semantic organization of the wedding ceremony in Podillia is fulfilled in the aspect of the research of Ukrainian national traditions, the preservation degree of verbal components of the traditional wedding ceremony in West-Podillia dialects are commented.

Key words: wedding ceremony, ethnolinguistic description, thematic group of vocabulary, lexical and semantic group, Podillia dialect, West-Podillia dialects.

Отримано: 25.02.2019

Подільського вертепні шопки, у яких рухались постаті: показувалися і ховалися. Досліджено, що походження їх із Франції.

Із середини ХІХ ст., коли утвердилася московська церква, активно почали боротися з вертепами. Чинився саботаж народним звичаям, особливо потерпали південь та схід Поділля. Винищуючи всі залишки реліктів, дозволяли ходити колядувати з громадою на користь церкви та забороняли різдвення, які вважали пережитками язичницької віри.

Незважаючи на протидію ідеологічних «нишпорок», як свідчать друковані документи, «на той час організувати та провести вертепне дійство у 1925 році вдалося парубку Садовому Семену Івановичу, у с. Студениця (колишнє місто на річці Студениці при впадінні її в р. Дністер, яке у 1981 році затоплене водами Дністровського водосховища. – Щегельський В.В.). Символом вертепу була «звізда», що мала форму восьмикутної зірки. У час Великої Вітчизняної війни в Студениці з'явилася ще одна категорія колядників. Зокрема, 7 січня 1942 року сімейні чоловіки відвідали з колядками жителів своїх кутків, насамперед вдів та жінок, чий чоловіки перебували на війні» [1, с. 6].

На шляху до незалежності України в місті Кам'янець-Подільському засновано громадську історико-культурологічну організацію «Подільське братство» (1988 р., голова Мирослав Мошак), життєвим кредо якого стало допомагати українській культурі, популяризувати звичаї, обряди, традиції українського народу. Члени «Подільського братства» здійснили 25 експедицій у населені пункти етнорегіону Поділля, записали легенди, перекази, віншування, колядки, вертепи тощо. Опрацьований матеріал намагались ставити на ноти. У 1989 році члени «Подільського братства» реконструювали та поставили перший «живий Вертеп», який виглядав як спеці-

фічний фольклорний театр костюмованих акторів-аматорів. Ініціаторами виступили небайдужі до рідної культури інтелігенти-просвітителі: викладачі, художники, музиканти. Організоване та вдало поставлене вертепне дійство мало у глядачів великий успіх. З року в рік гуртківці удосконалювали сценарій, експериментували із різними варіантами, розшуканими під час експедицій автентичних сценаріїв вертепного дійства. Був час, коли виступали тільки в масках або в національному одязі. «У 1995 році «народився» сценарій «Вар'ятського вертепу», який був пристосований до сучасності, наприклад: Ірод – Сталін і т. д. «Вертеп» готували три місяці, підбирали костюми, розучували колядки. Глядачі, оцінивши сценарій вертепу та гру акторів, запрошували колядників до хати, адже це символізувало щастя на весь рік. Саме завдяки «братчикам» багато кам'янчан знову побачили те, що пам'ятають хіба старожили» [2, с.2]. Наразі, володіючи досвідом організації та проведення таких дійств, Мирослав Іванович готує до опублічення книги «Порадник молодому українцю. Історія, звичай, обряди, зимові календарні дійства».

Продовжуючи пошуково-дослідницькі традиції на теренах рідної української культури, з 1992 року під керівництвом доцента кафедри української літератури Танасія Колотила та старшого лаборанта навчально-наукової лабораторії етнології Валерія Щегельського, організовуються та проводяться польові фольклористичні експедиції в населені пункти Поділля. Матеріали, зібрані під час таких пошуків, зокрема розшукані сценарії автентичних народних звичаїв та обрядів, інсценізуються студентами факультету української філології та журналістики. Також на основі цих записів вони формують різдвяні привітання для викладачів та співробітників університету, мешканців міста і району. Учасниками різдвяного дійства «живий» вертеп є студенти, не тільки філологи, а й з інших факультетів, що гуртує студентську молодь.

Виконуючи завдання фольклорної практики, студенти-філологи віднаходять рукописні сценарії вертепів, а також мають змогу ознайомитися з уже наявними в лабораторії етнології фондовим матеріалом. «Показовим та практичним у підготовці такого виду роботи є перегляд фондового відеометодичного матеріалу, сформованого на основі виступів минулих років» [9, с.1].

Традиційно на факультеті української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у переддень різдвяних свят проводиться конкурс «Вертепів». Студенти, вивчаючи упродовж навчальних семестрів такі фахові дисципліни, як «Фольклор України», «Етнографія», «Українознавство», мають можливість на практиці засвідчити свої знання. Викладачі народознавчих дисциплін під час лекційних та практичних занять знайомлять студентів з історією походження вертепного дійства, а цьому передують практики відтворення (інсценізація) автентичних сценаріїв народних свят, записаних у тих місцевостях, де мешкають студенти, або фондових рукописних матеріалів лабораторії етнології. Для майбутніх фахівців, яким доведеться працювати з учнівськими колективами, такий досвід поведінки перед публічним зібранням, уміння бути лідером стане орієнтиром у їхньому становленні як спеціалістів. Нагадаємо, що в нашому виші, який має славу історію, такі заходи практикувалися ще задовго до створення навчально-наукової лабораторії етнології (1991 р.), про що нагадують архівні документи: «Гуманітарний гурток Університету університету (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – Щегельський В.В.) відчинив запис осіб бажаючих колядувати // Хроніка. Колядники // Наш Шлях. – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 7 січня. – Ч. 4. – С. 4»; «В Українському клубі пройшов «Концерт колядок», публіки було багато, успіх великий // Хроніка. Колядники // Наш Шлях. – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 21 січня. – Ч.11. – С. 2».

З ініціативи засновника лабораторії, викладача університетських філологічних дисциплін Танасія Колотила такі дійства стали традиційними. Також наставниками студентської молоді у цій справі впродовж багатьох років є знавці української обрядовості – викладачі факультету Василь Товкайло та Валерій Щегельський. У підготовці конкурсу учасники частково забезпечуються реквізитом (традиційний народний одяг подолан, предмети побуту) із фондів лабораторії етнології. Вагому підтримку щодо надання реквізиту та нагородження переможців у всіх номінаціях надає Микола

Моштак – голова профспілки студентів, аспірантів і докторантів університету, який також бере активну участь у роботі журі конкурсу. Варто зауважити, що такі конкурси «Вертепів» проходять під патронатом деканату факультету української філології та журналістики (декан – Борис Коваленко, заступник декана з виховної роботи – Лариса Громик), профкому студентів, аспірантів та докторантів (голова – Микола Моштак); навчально-наукової лабораторії етнології (завідувач – Валерій Щегельський).

Члени незалежного журі оцінюють виступи учасників за такими критеріями: «Досконалість сценарію», «Виконання колядок (хорове звучання)», «Атрибутика (костюми, маски)», «Індивідуальна гра», «Рівень впливу сценічної дії на аудиторію».

У переддень виступу за участю старост академічних груп проводиться жеребкування (визначення порядкових номерів виступу колективів під час конкурсу). Зауважимо, що для багатьох студентів участь у конкурсі є сценічним дебютом у таких ролях. Серед конкурсантів склалася традиція, що минулорічний переможець наступного року захищає свій чемпіонський титул. Група-переможець, окрім призов у завойованих номінаціях, отримує від профспілки студентів, аспірантів і докторантів ще й головний приз – туристичну поїздку (за вибором) на одне із Різдвяних свят в Україні.

Традиційно 7 січня кожного року вертепним дійством проходять театралізовані Різдвяні привітання ректора, деканів, викладачів, студентів і мешканців міста Кам'янець-Подільського. Як тільки на небі засіяє перша вечірня зіронька, весела та гамірна ватага колядників-вертепників під спів колядок і мелодію голосноголосих дзвіночків поспішає до осель, сповіщаючи про чудесну новину – народження дитяти – маленького Ісуса. За Біблійним сюжетом та вертепними традиціями, імпробууючи в ролях, переодягнені учасники дійства шанують господаря, господино, вітають діточок та всю їхню родину, нашу славу Україну і зичать міцного здоров'я, щастя на многа, многа літа.

Неодноразово студентський гурт вертепників брав участь у волонтерських акціях на майданах міста, готельно-туристичних комплексах, репрезентуючи подільську вертепну традицію.

Така робота є необхідною задля відродження найкращих рис нашої ментальності, шанування українських звичаїв і традицій, долучення до збереження та популяризації національної культури українців.

Отже, збереження та примноження локальних календарних традицій та обрядів, особливо різдвяних, є одним зі стрижневих напрямів просвітницької діяльності культурних осередків міста Кам'янець-Подільського, зокрема навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Список використаних джерел:

1. Буга О. Христос рождається. *Студентський меридіан*. 2006. №1570-1571. С. 6.
2. Вар'ятський вертеп. Традиції та сучасність. *Кам'янець-Подільський вісник*. 1995. №3. С. 2.
3. Возняк М. Давньоукраїнська поезія різдвяних свят : Коляди і вертеп. *Народна творчість та етнографія*. 2003. №1-2. С. 5-9.
4. Войтович В. Українська міфологія. 2-е вид., стереотип. Київ : Либідь, 2005. 664 с.
5. Гавришук А. Вітаємо з Новим роком і Різдвом Христовим. *Студентський меридіан*. 2009. №1660. С. 4.
6. Горобець О. Яке Різдво без коляди! *Студентський меридіан*. 2010. №1661-1663. С. 12.
7. Федас Й. Український народний вертеп (у дослідженнях XIX-XX ст.). Київ : Наукова думка, 1987. 128 с.
8. Щегельський В. Добрий вечір, господарю, у Вашій оселі! *Студентський меридіан*. 2009. №1632-1634. С. 6.
9. Щегельський В. Конкурс Вертепів. *Студентський меридіан*. 1999. №1402. С. 1.

The author of the article, investigating the verpet drama and its traditions in the city of Kamyanyets-Podilsky and its surroundings, highlights the problem of preservation and transformation of the winter ceremonial action in modern society.

Key words: Podillya, Kamyanyets-Podilskyi Ivan Ogiyenko National University, christmas ceremony, puppet vobrate, verpet «live» (street), tradition, novelty.

Отримано: 25.02.2019

Секція ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

УДК 316.663:373.2

Т. Й. Бабюк, кандидат педагогічних наук, доцент

СЕРЕДОВИЩНИЙ ІМІДЖ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено короткий аналіз сучасних досліджень проблеми іміджу закладу дошкільної освіти, виокремлено складові іміджу середовища ЗДО, наведено основні принципи організації предметно-розвивального середовища ЗДО, подано рекомендації щодо підготовки педагогічного колективу до створення та розвитку позитивного іміджу ЗДО.

Ключові слова: імідж закладу дошкільної освіти, організація предметно-розвивального середовища ЗДО, складові іміджу середовища ЗДО.

Будь-який навчальний заклад має певний сформований у суспільній свідомості образ, незалежно від того, працює він над його створенням чи ні. Якщо ні, то він формується стихійно, під впливом ситуативної, не завжди достовірної інформації. Тому для навчального закладу важливо цілеспрямовано формувати свій позитивний імідж. На ринку освітніх послуг між закладами дошкільної освіти України поступово виникає і посилюється конкуренція, яка є актуальною як для комерційних, так і для державних ЗДО. Одна з головних проблем, що постає перед керівництвом і колективом закладу дошкільної освіти полягає у формуванні або істотному вдосконаленні його іміджу.

Мета статті – здійснити аналіз досліджень, що стосуються іміджу закладу дошкільної освіти, виділити складові середовищного іміджу ЗДО та дати рекомендації щодо підготовки педагогічного колективу закладу дошкільної освіти до його формування.

Проблеми іміджу в широкому розумінні цього слова виступають предметом дослідження зарубіжних авторів – Л. Браун, П. Берд, Е. Семпсон, М. Спілейн, українських науковців, які займаються проблемами іміджу сучасного ЗДО, – О. Кононко, Н. Погрібняк, Т. Довга. Сучасні педагоги, такі як Т. Живасва, В. Кузьменко, К. Крутій, О. Каплуновська, Г. Нижник, у своїх працях та наукових статтях нерідко звертаються до поняття «імідж закладу дошкільної освіти».

Імідж закладу дошкільної освіти – неоднозначне поняття в сучасній іміджології. Він складається з уявлень про якість освітніх послуг, взаємин між вихователями, вихованцями та їх батьками, кадрового потенціалу та стану матеріальної, методичної й навчально-виховної бази. Таким чином, формується внутрішня й зовнішня аудиторія іміджу ЗДО. Внутрішня аудиторія містить у собі співробітників закладу. Зовнішня аудиторія складається із споживачів, тобто дітей, їх батьків і навколишніх структур. Імідж, за визначенням О. Феофанова, – це «образ, який наділяє явище характеристиками, що лежить за межами його реальної сутності, за межами тієї якісної визначеності, яка стає відомою в практиці безпосередньої взаємодії людини з цим явищем. За допомогою асоціацій те чи інше явище наділяється практично будь-якими характеристиками» [5, с.7].

На думку К. Крутій, імідж закладу дошкільної освіти нового типу – це цілісний образ, що складається з багатьох чинників. Над його створенням можуть працювати психологи, фахівці PR, рекламисти, соціологи, стилісти (але це у майбутньому). У сучасних умовах позитивний імідж впливає на ставлення громадськості, викликає повагу, позитивні емоції. При сприйнятті іміджу закладу дошкільної освіти людина, у першу чергу, спирається на свій життєвий досвід, стереотипи, цінності і певні моральні принципи [3]. К. Крутій вважає, що незважаючи на наявні досягнення в цій галузі, проблема формування іміджу ЗДО залишається недостатньо розробленою – тут є широкі перспективи для

подальшого вивчення. У науково-теоретичному плані дослідниця виокремлює низку протиріч, що пояснюють необхідність їх інтерпретації та пошуку способу подолання між:

- соціально обумовленими вимогами суспільства до формування позитивного іміджу системи дошкільної освіти дітей у соціокультурному просторі та недостатньою розробленістю обґрунтованого підходу до організації взаємодії різних соціальних інститутів з позиції соціокультурного партнерства;
- посиленням прагненням ЗДО до успішного позиціонування на ринку освітніх послуг і слабким використанням потенційних можливостей соціально-культурного партнерства у здійсненні вирішення цього завдання;
- вимогами педагогічної практики в науково-методичному забезпеченні процесу формування іміджу закладу дошкільної освіти та недостатньою теоретичною розробленістю змісту, форм, методів формування іміджу в педагогічній науці [3].

Імідж закладу, як зазначає Н. Погрібняк, повинен будуватися на трьох основних засадах: корпорація (заклад), особистість, репутація. Ці складові мають виступати у єдності, не заперечуючи одна одну [4]. Важливою складовою іміджу сучасного закладу дошкільної освіти є середовищний імідж. Середовищний імідж характеризує середовище перебування людини: її дім, місце роботи, автомобіль, місце проведення дозвілля, відпустки і т. ін.

Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні так тлумачить поняття «розвивальне середовище»: середовище – це оточення, сукупність природних, предметних та соціальних умов, в яких малюк зростає, опановує науку життя, стає компетентною особистістю з притаманними їй індивідуальними особливостями. Розвивальним є предметне, природне та соціальне середовище, яке не гальмує природних життєвих вив дитини, сприяє їх реалізації, становленню, вдосконаленню [2, с.117-118]. Ми виділяємо такі складові середовищного іміджу дошкільного закладу:

- 1) будівля ЗДО, з естетично оформленими і грамотно обладнаними приміщеннями (групові кімнати, музична і спортивна зали, фойє, екологічна кімната, комп'ютерно-ігровий комплекс, методичний кабінет, кабінет завідувача, психолога, допоміжні приміщення – медичний блок, харчоблок, пральня);
- 2) ділянка ЗДО (ігрові майданчики, фізкультурний майданчик, город, квітники, газони, кутки дикорослих рослин, метеомайданчик, майданчик для вивчення правил дорожнього руху);
- 3) мікросоціальне середовище кожної вікової групи, трудового колективу закладу дошкільної освіти.

Створення іміджу є невід'ємною складовою загальної маркетингової стратегії навчального закладу [1, с.24]. Тому

варто поінформувати колектив ЗДО, що образ формують не лише члени творчої групи зі створення іміджу, а й кожен працівник. Середовище закладу дошкільної освіти має бути естетично привабливим, багатофункціональним, комфортним, розвивальним. У створенні такого середовища беруть участь усі члени педагогічного колективу. Проте створення середовищного іміджу не повинно відбуватися стихійно чи інтуїтивно. Проведене нами дослідження з виявлення і апробації педагогічних умов створення позитивного середовищного іміджу ЗДО дає підстави для таких рекомендацій педагогічним працівникам закладів дошкільної освіти.

1. Роботу з педагогами щодо створення середовищного іміджу ЗДО слід починати з моніторингового дослідження рівня знань вихователів, методистів і завідувачів про педагогічний імідж, його види, складові, функції, які він виконує, а також умінь створювати середовищний імідж ЗДО. З цією метою доцільно використати такі методи: анкетування, аналіз оцінки складових середовищного іміджу ЗДО.
2. Методичну роботу з перевірки педагогічних умов створення середовищного іміджу ЗДО доцільно здійснювати в три етапи. На першому етапі необхідно поглибити і систематизувати знання педагогів про процес створення, корекції і реклами середовищного іміджу ЗДО, викликати у них стійкий професійний інтерес до цілеспрямованого створення середовищного іміджу. Роботу другого етапу слід спрямувати на формування елементарних умінь і навичок створення, корекції і реклами середовищного іміджу ЗДО, яка б включала застосування різноманітних методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей, можливостей та потреб. На третьому етапі варто створити умови для узагальнення знань, умінь і навичок педагогів у створенні середовищного іміджу ЗДО, переведення деяких умінь на творчий рівень.
3. Найбільший ефект дає поєднання таких форм навчання педагогів: на першому етапі – лекції і консультації, на другому етапі – семінари-тренінги, на завершальному етапі – ділові ігри, конкурс «Імідж групи».
4. З метою поглиблення знань про середовищний імідж та способи його створення доцільно провести консультації для педагогів з таких тем: «Прес-релізи як основний спосіб інформування ЗМІ про ЗДО», «Рекомендації щодо облаштування розвивального середовища для дітей раннього віку», «Складові предметно-розвивального середовища ЗДО. Принципи і функції предметно-розвивального середовища», «Особливості формування кольорового вирішення в дизайні інтер'єру ЗДО».
5. Для узагальнення знань отриманих педагогами під час консультацій і лекцій та надання можливості застосувати набуті знання шляхом виконання певних практичних завдань варто провести тренінги з таких тем: семінар-тренінг «Облаштування групового майданчика для дітей різних вікових груп», майстер-клас «Герб ЗДО», ділова гра

«Створення сучасного розвивального середовища ЗДО», ток-шоу «Предметно-розвивальне середовище як компонент освітнього простору». Завдання і вправи, які пропонуються вихователям, методистам, завідувачам повинні відображати специфіку професійної діяльності та враховувати наявний у педагогів рівень знань, умінь і навичок створення середовищного іміджу закладу дошкільної освіти.

6. Своєрідним підсумком проведеної роботи має стати конкурс «Імідж групи», який засвідчить наявність системних знань у педагогів і творчий рівень умінь і навичок створення, розвитку і реклами середовищного іміджу ЗДО.
7. Працюючи над створенням позитивного середовищного іміджу ЗДО варто пам'ятати, що цей процес відбуватиметься ефективніше, якщо дотримуватися таких педагогічних умов: 1) наявності у колективу закладу дошкільної освіти знань про імідж закладу, його складові і способи створення; 2) усвідомлення кожним членом колективу необхідності організації привабливого, багатофункціонального, розвивального сучасного середовища ЗДО; 3) володіння уміннями створення середовища ЗДО і його зміни та оновлення відповідно до потреб вихованців і запитів батьків; 4) уміння грамотно рекламувати середовищний імідж закладу дошкільної освіти, залучати спонсорів.

Отже, проблема створення середовищного іміджу сучасного ЗДО наразі є актуальною, а її розв'язання великою мірою залежить від компетентності керівника і педагогічного колективу.

Список використаних джерел:

1. Алексєєнко К. Формуємо імідж навчального закладу. *Практика управління дошкільним закладом*. 2016. №2. С. 22-35.
2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посіб. / наук. ред. О.Л. Кононко. Київ : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.
3. Крутий К. Формування позитивного іміджу навчального закладу. *Практика управління дошкільним закладом*. 2011. №1. С. 21-26; №2. С. 4-10.
4. Погрібняк Н. Створення іміджу сучасного дошкільного закладу. *Дошкільне виховання*. 2004. №11. С. 10-11.
5. Феофанов О. Реклама и общество. *Вопросы философии*. 1980. № 6. С.7.

The article analyses current studies on the problem of the image of preschool educational institution. The components of the image of preschool educational institution environment are defined, the main principles of organization of subject-developmental environment of preschool educational institution are set, and the recommendations on the training of pedagogical staff to create the positive image of preschool educational institution are given.

Key words: image of preschool educational institution, organization of subject-developmental environment of preschool educational institution, components of the image of preschool educational institution environment.

Отримано: 25.02.2019

УДК 378+378,164/169

Н. В. Бахмат, доктор педагогічних наук, професор

ЕЛЕКТРОННІ ОСВІТНІ РЕСУРСИ ЯК СКЛАДНИК ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті означено актуальність проблеми формування інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти в умовах інформатизації освіти; визначено потребу використання електронних освітніх ресурсів як його складника, наведено досвід та ефективність їх застосування у системі підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: інформатизація освіти, хмарні сервіси, суб'єкти освітнього процесу, навчально-методичний матеріал, навчальний кабінет викладача.

Інформатизація освіти спричиняє підвищення популярності вивчення цього напрямку в освіті та у практичному використанні електронних освітніх ресурсів (ЕОР), соціальних і хмарних сервісів.

Практичні досвіди закладів вищої освіти (ЗВО) демонструють, що ІТ у недостатній мірі є залучені до освітнього середовища в якості складника. Сучасне освітнє середовище ЗВО має використовувати переваги доступу до ЕОР та навча-

льних матеріалів. Нині у ЗВО освітнє середовище формуються відповідно до вимог інформаційного суспільства з метою підготовки сучасного, конкурентоздатного педагога та забезпечення потреб кожного здобувача вищої освіти як особистості. Освітнє середовище повинне надавати можливість кожному з них використовувати ефективні, в тому числі й електронні, інструменти навчання, сприяти отриманню необхідних знань та мотивації навчання впродовж усього життя.

Інформаційно-освітнє середовище (ІОС) забезпечує розвиток наукових педагогічних досліджень, призводить до суспільно значущих результатів. Їх поширення та впровадження у педагогічну практику підготовки педагогів і практику їхньої професійної діяльності. Формування ІОС на базі сучасних інформаційних технологій (ІТ), забезпечує оптимальне поєднання науки і практики, інтеграції процесу підготовки майбутніх фахівців у галузі освіти та здійснення наукових досліджень.

Сформованість ІОС ЗВО є шляхом вирішення численних проблем, які виникають, зокрема об'єднання інфраструктур ЗВО в єдину мережу, що дає можливість доступу до електронних засобів та ресурсів навчального призначення тим закладам, які не мають відповідних сучасних потужних ІТ.

Зазначене повною мірою узгоджується з перспективою створення інтегральних (галузевих та національних) електронних баз, масивів навчальних та навчально-методичних матеріалів, електронних ресурсів, що стають доступними для багатьох ЗВО. Для того, щоб скористатися перевагами таких баз, колекцій та галерей у повному обсязі є доцільним упровадження хмарних технологій.

Питання створення ІОС ЗВО та впровадження хмарних сервісів зокрема розкрито у працях представників інформатизації освіти (В. Бикова, І. Захарової, Л. Карташової, Є. Машбиця, В. Монахова, С. Семерікова, В. Сергієнка, О. Співаковського, О. Спірина, І. Теплицького, Ю. Триуса, А.В. Хуторського та інших). Дослідження питань упровадження в освітній галузі, оцінювання, визначення критеріїв якості ЕОР, їх експертизи висвітлено в роботах В. Бикова, Є. Велихова, М. Жалдак, Ю. Жука, Л. Карташової, В. Лапінського, С. Литвинової, Н. Морзе, О. Спірина, Д. Леонтьєвої, В. Роберта, Н. Морзе, О. Глазунової та інших. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень у цих напрямках, питання створення ЕОР як складника ІОС ЗВО потребує глибшого розгляду.

Мета статті: розглянути поняття інформаційно-освітнє середовище ЗВО та ЕОР як його складника, розкрити досвід та ефективність застосування ЕОР у системі підготовки майбутніх учителів.

ІОС ЗВО розуміємо як «сукупність елементів педагогічного інформаційного простору, сформованого з ЕОР, в якому відображається інформація про суб'єкти освітнього процесу, інфраструктуру, яка забезпечує їх доступ до навчально-методичної інформації та інформаційних потоків, що містяться та з'являються у мережі ЗВО та світових педагогічних мережах [1, с.166]. В ІОС ЗВО окремі дидактичні функції передбачають доцільне координоване та інтегроване використання сервісів хмарних технологій.

Інформатизація освіти призвела до створення ЕОР, які в більшості випадків виступають у ролі автономних засобів навчання, призначених для індивідуального управління пізнавальною та навчальною діяльністю здобувачів вищої освіти. Розробка електронних ресурсів (чатів, блогів, Web-сторінок для спілкування в соціальній мережі тощо) забезпечить можливість відстежування обговорення питань в академічній групі, коригування роботи в ній чи надання необхідної консультативної (в тому числі й дистанційної) допомоги.

Як зазначається у «Положенні про електронні освітні ресурси»: «Метою створення ЕОР є модернізація освіти, змістовне наповнення освітнього простору, забезпечення рівного доступу учасників навчально-виховного процесу до якісних навчальних та методичних матеріалів, незалежно від місця їх проживання та форми навчання, створених на основі ІТ. До основних видів ЕОР належать [3]: електронний документ; електронне видання; електронний аналог друкованого видання; електронні дидактичні демонстраційні матеріали; інформаційна система; депозитарій електронних ресурсів; комп'ютерний тест; електронний словник; електронний довідник; електронна бібліотека цифрових об'єктів; електронний навчальний посібник; електронний підручник; електронні методичні матеріали; курс дистанційного навчання; електронний лабораторний практикум.

Для забезпечення доступності користувачам ЕОР, що складають змістовне наповнення ІОС, а також процесів створення та постачання освітніх сервісів застосовують хмарні сервіси. Завдяки цьому створюється персоналізоване ІОС ЗВО – відкрите комп'ютерно-інтегроване навчальне

середовище педагогічних систем, в якому забезпечується налаштування ІТ-інфраструктури (у тому числі віртуальної) на індивідуальні ІТ та операційно-процесуальні потреби учасників навчального процесу [2].

Програма підготовки майбутніх педагогів у ЗВО апріорі передбачає його готовність до використання ІТ в освітньому процесі. Адаже освітні програми підготовки освітян в електронному форматі on-line можна знайти у багатьох державних і приватних ЗВО, які є доступними для здобувачів вищої освіти. Деякі з них пропонують гібридну програму підготовки, яка поєднує курси дистанційного та очного навчання.

Тому, відповідного загострення актуальність досліджуваної проблеми набуває саме з огляду на інформатизацію освіти, що генерує необхідність подолання науково-педагогічними працівниками та студентами ЗВО цифрового та інформаційного розриву, розширення можливостей їхнього доступу до інформаційних ресурсів, зокрема до ЕОР.

Уже в останні роки характерним атрибутом освітніх систем ЗВО відзначається інноваційне розширення площини впливу ІТ. Це вивчення інформаційних технологій як окремої дисципліни та технічних засобів навчання інших дисциплін, створення ЕОР – Веб-сайтів закладу освіти, профільних сайтів, сайтів співтовариств та об'єднань. Зазначені атрибути інформатизації вищої освіти опосередковано сприяють взаємодії та співпраці в освітньому середовищі віддалених один від одного суб'єктів освітнього процесу.

З метою проектування хмаро орієнтованого середовища педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи було створено електронний навчальний кабінет (Е-НК) викладача – електронний освітній ресурс, який є віртуальним відтворенням навчального кабінету (аудиторії) ЗВО в соціальній освітній мережі «Ассес» [4]. Одним із складників Е-НК є навчально-методичний матеріал, який містить ЕОР, розподілені як контент субмодулів: для студентів і для педагогів (рис. 1).

Результати використання в освітньому процесі ЕОР професійно-педагогічного спрямування засвідчили, що, отримуючи вільний доступ до цих ресурсів як засобів підтримки професійної діяльності, спрямованих на підвищення ефективності навчання та якості освіти, з'явилася можливість надавати допомогу майбутнім учителям у засвоєнні знань, сформувати їх мотивацію до здобуття освіти на більш високому рівні. Неодмінно цінним при цьому визначено можливість забезпечення їх доступом до відкритих та таких, які системно поновлюються, джерел навчальних матеріалів.

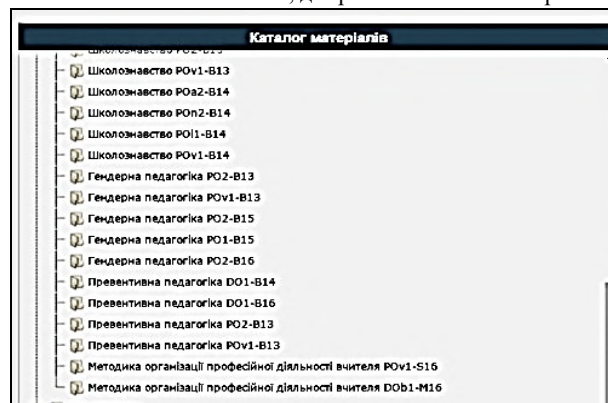

Рис. 1. ЕОР (авторська бібліотека Н. Бахмат як контент особистого електронного кабінету)

Таким чином вдосконалюється процес підготовки майбутніх педагогів, розвивається їх інтерес до здобуття знань через інноваційні застосунки, відкриваються шляхи доступу до сучасних джерел інформації, формуються вміння та мотивація до самостійного опановування знаннями здобувачами вищої освіти.

Застосування та впровадження хмарних технологій забезпечує для учасників освітнього процесу доступність ЕОР, що складають змістовне наповнення ІОС ЗВО, а також удосконалює процеси створення і постачання освітніх сервісів. Завдяки цьому створюється особистісно зорієнтоване ІОС ЗВО – відкрите інноваційне інтегроване навчальне середовище, в умовах якого забезпечується формування ІТ-інфраструктури ЗВО з урахування особистісних потреб учасників освітнього процесу.

Отже, як підтверджує практика застосування ЕОР в освітньому процесі вищої школи, впровадження сучасних засобів навчання, використання можливостей мережі Інтернет, введення хмарних сервісів, здійснення роботи з електронними базами даних, застосування теле-, відео-, аудіо- та інших матеріалів в освітньому процесі ЗВО значно підвищує пізнавальну активність студентів.

Список використаних джерел:

1. Бахмат Н.В. Педагогічна підготовка вчителів початкової школи: інноваційні підходи в умовах хмаро орієнтованого середовища : монографія. Київ : Міленіум, 2016. 360 с.
2. Биков В., Олійник В. Інформаційні мережі відкритого навчального середовища. *Післядипломна освіта в Україні*. 2008. №1. С. 54-63.

3. Положення про електронні освітні ресурси: сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>.
4. Універсальний освітній простір «Акцент». URL: <http://ac-cent.com>.

The article highlights the urgency of the higher education institution informational and educational environment formation in the conditions of the education informatization; determines the need to use the electronic educational resources as a component of it, gives the experience and effectiveness of their use in the system of future teachers preparation.

Key words: informatization of education, cloud services, subjects of the educational process, educational-methodical material, teacher's training room.

Отримано: 25.02.2019

УДК 37,091:001.895(477)(092)

Д. М. Боднар, асистент

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ О. Р. МАЗУРКЕВИЧА

На основі аналізу науково-педагогічної спадщини академіка О.Р. Мазуркевича висвітлено інноваційні аспекти його методичної роботи. Підкреслено, що вчений був одним із представників педагогічної науки другої половини ХХ ст., яка характеризувалася інтенсивними пошуками шляхів удосконалення структури, змісту й методів шкільного навчання, що визначили методичну основу, стали платформою для реформування системи освіти України, починаючи з 90-х рр.

Ключові слова: освіта, методика, методична робота, методологія методики.

Забезпечення якісної освіти, що вирішується сьогодні шляхом розробки та впровадження нового змісту освіти, інноваційних педагогічних технологій, досягнення якісних змін у способі діяльності працівників галузі освіти, стилі їх професійного життя та мислення неможливе без урахування вітчизняної спадщини, досягнень педагогічної науки, педагогічних та методичних надбань знаних науковців, одним з представників якої був академік О.Р. Мазуркевич.

Педагогічна та науково-методична спадщина О.Р. Мазуркевича привертала увагу низки вчених, зокрема питання його методичної роботи як одного з аспектів діяльності науковця розглядалися у працях Л.Д. Березівської, Ю.М. Кравець-Балаховської та ін. Завважаючи їх цінність, зазначимо, що в них недостатньо висвітлено питання щодо інноваційності методичної роботи О.Р. Мазуркевича.

Мета цієї статті – висвітлити інноваційні аспекти методичної роботи в науково-педагогічній діяльності О.Р. Мазуркевича.

Друга половина ХХ ст. характеризувалася різкими змінами в освіті, які однак не мали еволюційної динаміки. В умовах тоталітарно-бюрократичної системи освіти й виховання орієнтувалися не на ознайомлення підрастаючого покоління із загальнолюдськими цінностями для розвитку духовності та інтелекту, а на підготовку законслухняних людей. Втім справедливо буде зазначити, що суспільство ставило перед наукою й завдання вирішення проблем освіти, які вимагали більш поглибленого розкриття, модернізації існуючих наукових надбань у галузі педагогіки та методики викладання шкільних предметів. Однією з них була проблема ефективної координації управлінської, науково-дослідної, науково-методичної діяльності освітніх закладів. Тому дослідження науково-організаційних засад координації науково-методичної діяльності закладів освіти було актуальною потребою, вимагало вивчення стану тогочасної практики та створення якісно нової моделі ефективної взаємодії науки та школи. На вирішення цих завдань й була спрямована робота відділу методики літератури, який очолював О.Р. Мазуркевич. Учений брав активну участь у створенні шкільних програм, підручників, методичних посібників для вчителів літератури, був членом бюро відділення дидактики та часткових методик академії педагогічних наук СРСР, керівником проблемної координаційної ради, членом науково-методичної комісії Міністерства освіти УРСР. Питання розбудови освітньої галузі були пріоритетними стратегічними орієнтирами науковця. Аналіз наукової літератури, архівних матеріалів, зокрема відомостей про діяльність лабораторії методики

літератури, праць О.Р. Мазуркевича з проблеми організації методичної роботи в школі засвідчив, що, здійснюючи керівництво діяльністю лабораторії методики літератури, вчений завжди опікувався проблемою науково-методичного супроводу інноваційної діяльності освітньої установи, спрямованої на забезпечення державних стандартів якості освіти, навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах і підготовкою професійно компетентних учителів, здатних позитивно впливати на суспільний розвиток, вивчення та поширення перспективного педагогічного досвіду щодо оптимізації освітнього процесу.

Будучи серйозним літературознавцем і фахівцем у галузі методики викладання літератури, О.Р. Мазуркевич підходив до дослідження проблем освіти з глибоко наукових позицій. Підтвердженням його наукового підходу до проблем методики літератури є те, що вчений упродовж багатьох років розробляв теоретичні проблеми літератури та історії й методології методики літератури («Теорія літератури. Проспект посібника для вчителів» (1958), «Теорія літератури. Підручник для філологічних факультетів університетів» (1975), «До проблеми аналізу художнього твору в середній школі» (1958), «Метод і творчість» (19), «Нариси з історії методики літератури» (1961) та ін.). Наукову роботу відділу лабораторії методики літератури вчений зосереджував на дослідженні проблем удосконалення змісту та методів вивчення літератури, підвищення її виховного впливу, створення та удосконалення шкільних підручників з української літератури.

Особливої ваги вчений надавав налагодженню зв'язків відділу методики літератури із загальноосвітніми закладами, активним експериментальним дослідженням в них. За керівництва О.Р. Мазуркевича з 1976 по 1980 рік у межах індивідуальних тем працівників відділу мала місце перевірка ефективності методичних рекомендацій з втілення в шкільну практику системи методів і прийомів вивчення образотворчих засобів та композиції епічних творів у 4-10 класах середніх шкіл № 1 м. Сквирі, с. Трушки Київської обл.; навчально-виховної ефективності системи міжпредметних зв'язків у процесі викладання української літератури у 8-10 класах середніх шкіл № 129, № 92 м. Києва; ефективності системи методів і прийомів проведення уроків-бесід з позакласного у середніх школах №1 та №2 м. Вишневого Київської обл. та с. Красиліва Хмельницької обл. і читання. О. Р. Мазуркевич був переконаний, що робота з педагогічними кадрами загальноосвітніх закладів, спільна розробка, проектування структурних етапів уроків та позакласних заходів забезпечує можливість отри-

мання учасниками освітнього процесу науково виваженої інформації.

Актуальною вчений вважав проблему підготовки вчителя, формування його особистості, педагогічного просвітництва [1, с.78]. Тому великої ваги надавав проведенню таких активних форм науково-методичної роботи, як: всеосоюзні та республіканські педагогічні читання, науково-практичні конференції, наукові засідання, семінари, лекції, на яких неодноразово були представлені матеріали виконавців працівниками відділу методики літератури роботи.

За час перебування на посаді завідувача лабораторії методики літератури О.Р. Мазуркевич очолював роботу одного з інноваційних на той час структурного підрозділу науково-методичної роботи методологічного семінару «Методологічні проблеми викладання мови і літератури в школі», діяльність якого була зорієнтована на дослідження питань методології викладання мови і літератури. У межах роботи семінару вчений виступає з оглядовими лекціями, в яких особливу увагу звертає на впровадження активних форм і методів роботи зі слухачами семінару, зокрема проводить творчі дискусії, систематично консультує слухачів з питань самостійної роботи з науковими і літературними джерелами. За тематикою роботи семінару його учасники опублікували майже 40 книг і статей, зокрема підготували колективну монографію «Наукові основи методики літератури».

На протипагу соціальному замовленню школі, яке практично зводилося до надання знань на основі суб'єктивної парадигми навчання, О.Р. Мазуркевич наголошував на необхідності активного залучення учнів до навчально-виховного процесу, коли вони стають його активними суб'єктами, що відповідає сучасному принципу інтегративної взаємодії суб'єктів освітньої діяльності.

Учений піклувався про те, щоб шкільна освіта не втрачала свою самоцінність і була засобом духовного збагачення, становлення й вдосконалення особистості, формування у неї моральних засад, зокрема основною вивчення літератури в школі та її методики він вбачав у всебічному розвитку учнів, прищепленні їм емоційно-художніх навичок пізнання дійсності, розробці шляхів і методів всебічного розкриття перед школярами специфіки літератури як образного відтворення та пізнання світу, формуванні в методиці ефективних заходів, спрямованих на вироблення у молоді любові до прекрасного й уміння самим творити прекрасне у всіх його формах, забезпе-

ченні удосконалення педагогічної майстерності вчителя літератури тощо [3, с.6]. Відбиття цих положень ученого знаходимо у сучасній парадигмі літературної освіти.

В Україні 50-80-х рр. не існувало національної школи, основою навчання у якій була б рідна мова, історія, культурні надбання, звичаї, традиції українського народу. О.Р. Мазуркевич був впевнений, що навчання школярів не може здійснюватися без засвоєння мови, глибин культури свого народу сприйняття його культурних надбань [2]. Учений переконливо доводив необхідність введення до шкільних підручників краєвих творів українських письменників.

Отже, науково-методична діяльність О.Р. Мазуркевича, що характеризується творчим підходом до питань організації методичної роботи, була спрямована на удосконалення змісту освіти, форм і методів навчання, формування професійної готовності освітян до партнерської діяльності з представниками наукових установ, що опікуються проблемами освітньої галузі щодо вирішення актуальних питань освіти та виховання молоді, шляхом застосування інноваційних форм методичної роботи в практиці роботи школи.

Список використаних джерел:

1. Мазуркевич О.Р. Метод і творчість. Київ : Радянська школа, 1973. 253 с.
2. Мазуркевич О.Р. Рідне слово в концепції національної освіти. *Рідна школа*. 1993. №10. С. 7-17.
3. Сторчак К.М., Мазуркевич О.Р., Падалка Н.І. Творчо розвивати методику літератури. *Література в школі*. 1962. №1. С. 3-10.

On the basis of analysis of scientific and pedagogical heritage of academician O.R. Mazurkevych the innovative aspects of his methodical work are highlighted. It has been emphasized that the scientist was one of the representatives of pedagogical science of the second half of the XXth century, which was characterized by intensive search for ways to improve the structure, content and methods of school education, which determined the methodological basis and became the platform for reforming the educational system of Ukraine, starting from the 90's.

Key words: education, methodology, methodical work, methodology of methods.

Отримано: 25.02.2019

УДК 510.2:371.3

О. С. Борейко, кандидат педагогічних наук, доцент,

І. П. Борейко, вчитель-методист Кам'янець-Подільського НВК № 9 імені А. М. Трояна

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті зроблено аналіз життєвих компетентностей. Запропоновано методику формування і розвитку їх на уроках математики в початкових класах. Наведені конкретні приклади формування життєвих компетентностей.

Ключові слова: освітній процес, компетентність, методика формування компетентностей, початкова школа.

Сучасне інформаційне суспільство – це період високих технологій, що потребує від освіти формування компетентної та активної особистості. Поступове впровадження гуманістичної парадигми освітнього процесу веде до певної зміни ролі й функцій вчителя, зростання його самостійності на етапі прогнозування, конструювання й організації, що приводить відповідно до підвищення відповідальності за результати своєї праці. Саме на досягнення кінцевого результату, розвитку особистості через призму формування життєво необхідних компетентностей, націлена сучасна модель освіти.

Світ потребує винахідників, ідей яких кардинально змінять життя нових поколінь. І тільки освіта, яка є одним з найдавніших соціальних інститутів, є центром таких змін. Вона викликана саме потребами суспільства передавати знання, вміння та навички, готувати майбутнє покоління до самостійного життя та до вирішення різноманітних проблем, що стоять на шляху кожного.

Освіта створює середовище в якому дитина зможе показати свої таланти, розкритися, розвинути свій потенці-

ал, стати гідною особою суспільства та досягти поставлених цілей. Саме через освіту здійснюється навчальний процес, через який і здобувається освіта.

Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується посиленням уваги до проблем формування особистості, здатної повноцінно сприймати, розуміти та примножувати матеріальні і духовні цінності. Як зазначено у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. Поняття життєвої компетентності особистості є одним із тих, що засвідчує складне і багатоглядне явище у системі соціалізації людини, її освіти, навчання та виховання. Життєва компетентність охоплює у собі такі надбання особистості, як знання, вміння, навички, способи діяльності, розвинені можливості сприймання, розуміння та творчого використання матеріальних та духовних

цінностей суспільства. Поняття «життєва компетентність» є інтегрованим від понять «компетентність» і «життя».

Вивчення та аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що проблема компетентнісного підходу перебуває в центрі уваги українських учених та дослідників закордоння. Увага науковців спрямована на вивчення сутності та змісту компетентнісного підходу, розроблення шляхів і засобів формування компетентної особистості (Н. Бібік, С. Гончаренко, І. Гушлевська, І. Зимня, В. Краєвський, С. Клепко, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін.); вивченням життєвої компетентності та її складників займалися І. Єрмаков, Л. Мітіна, І. Яшук та інші. Сучасна система освіти має бути побудована на наданні учням можливостей міркувати, зіставляти різні точки зору, формулювати та аргументувати власну точку зору, спираючись на знання фактів, законів, закономірностей, вироблених наукою, власне спостереженнях, досвіді, умінні проєктувати і реалізувати власні навчальні проєкти, творчо і нестандартно розв'язувати навчальні проблеми, бути толерантним до іншої точки зору. За таких умов формування компетентностей різних рівнів засобами змісту освіти є основними завданнями кожного педагога. Навчання з використанням компетентнісного підходу підвищує інтелект дитини, зміцнює її віру у власні здібності, стимулює активність і творчість.

Важливе місце в навчальному процесі займають природничо-математичні дисципліни, а особливо математика, яка є фундаментом багатьох наук та професій. Математична освіта сприяє розвитку інтелекту особистості, формуванню культури мислення, вихованню вольових якостей, уміння долати труднощі, виховує впевненість та дисциплінованість. Підґрунтям досягнення особистістю таких якостей є вивчення математики в початкових класах, від характеру якого залежить подальше її вивчення, сприйняття навколишнього світу, перспективи та її особистого життя.

Перед початковою школою, відповідно до нового Державного стандарту початкової загальної освіти, стоїть завдання впровадження компетентнісного підходу в навчально-виховний процес початкової школи, розробка навчально-методичного забезпечення щодо формування ключових компетентностей молодших школярів, вдосконалення професійної майстерності вчителів початкових класів щодо розвитку компетентностей учнів молодших класів. Новий Державний стандарт України ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти. Сьогодні школа повинна забезпечити формування і розвиток інтелектуальної, творчої і ініціативної особистості, здатної жити в принципово нових умовах, реалізувати себе у житті, бути успішною і сприяти розвитку суспільства.

Тому вчителю необхідно не тільки дати учням певний обсяг знань і вмінь, але й сформувати людину, здатну приймати рішення, мати свою позицію, брати на себе відповідальність, творчо мислити, вміти займатися самоосвітою, критично оцінювати інформацію, співпрацювати в колективі, вміти братися за справу, вміти домовлятися, адаптуватися до умов життя, здатну до мобільності, швидкої зміни соціальних ролей, тобто бути людиною компетентною, людиною, яка ставить мету і досягає успіху.

Важливе місце в навчальному процесі займають природничо-математичні дисципліни, а особливо математика, яка є фундаментом багатьох наук та професій. Математична освіта сприяє розвитку інтелекту особистості, формуванню культури мислення, вихованню вольових якостей, уміння долати труднощі, виховує впевненість та дисциплінованість. Підґрунтям досягнення особистістю таких якостей є вивчення математики в початкових класах, від характеру якого залежить подальше її вивчення, сприйняття навколишнього світу, перспективи та її особистого життя. Для того, щоб учні полюбили урок математики, вміли використовувати математичні знання в повсякденному житті необхідно позитивно налаштувати учнів. Позитивне ставлення до математики, розуміння ключових понять, елементарні математичні навички допомагають учням ближче

знайомитися з навколишнім світом, бути впевненими і самостійними у своїх рішеннях.

На початковому етапі вивчення математики, вчитель має пояснити та разом обговорити з учнями присутність математики в житті кожного, оскільки, знання з цього предмету та увлечення про нього в учнів досить різноманітне. Також учні в процесі навчання, мають зрозуміти, що знання ми використовуємо не тільки коли записуємо, чи розв'язуємо певні задачі, а коли просто розмовляємо, спостерігаємо, міркуємо, виконуємо досліді.

Учні самостійно створюють прості математичні моделі, та вчаться використовувати їх у повсякденному житті за принципом наступності. Прикладом можуть виступати завдання сортування речей за певною ознакою, або ж завдання, що пов'язані з послідовністю дій. Такі завдання розвивають в учнів самостійність, вчать критично мислити та доводити власну думку.

Активна розумова діяльність учня – це передумова для формування глибоких та міцних знань і розвитку творчого мислення. Мислення учня активізується, якщо в нього виникло бажання зрозуміти, вивчати новий матеріал, з'явилася зацікавленість роботою, коли він стає учасником навчально-пізнавального процесу. Тому задачею уроку є збудити інтерес до нової теми, зробити значущою мету її вивчення, показати необхідність введення нового поняття, розширення наявних знань. Орієнтуючи школярів на пошуки оригінальних розв'язків нестандартних задач, учитель сприяє естетичному вихованню учнів і підвищенню їх математичної культури. Найбільший інтерес викликають у учнів задачі взяті з оточуючого середовища, задачі, які зв'язані з відомими учням фактами, які служать для зрозумілої учням цілі. Завдяки інтегрованого підходу в навчанні можливо передбачити рух пізнання учнів від знань, здобутих у конкретних предметах, до світоглядного пізнання, і навпаки, до правильного тлумачення конкретно-наукових істин. В процесі викладання математики вчитель повинен формувати і розвивати розумові здібності учнів по таких напрямках як: спостереження і порівняння, узагальнення й систематизація, відшукання й застосування аналогій і протиставлень, побудова гіпотез і планування дій, розвиток критичного відношення до матеріалу, який вивчається і самоконтроль. Дані уміння і навички важливі не тільки самі по собі, але як зброя ціленаправленого, продуктивного мислення, яка веде до розв'язування поставлених задач. З метою підвищення ефективності уроку як основної форми навчання слід практикувати уроки-лекції, комбіновані уроки, уроки-заліки, використовуючи різні сучасні технології: «мозковий штурм», «коло ідей» навчаючи, вчуся», «мікрофон» тощо «Навчаючи – учусь» – використовується при вивченні блоку інформації або при узагальненні та повторенні вивченого. Він дає можливість учням взяти участь у передачі своїх знань однокласникам. Використання цього методу підвищує інтерес до вивчення математики. При вирішенні компетентнісно зорієнтованих завдань основна увага повинна приділятися формуванню здібностей учнів, використовувати математичні знання в різноманітних ситуаціях, що вимагають для свого вирішення різних підходів, роздумів і інтуїції. Завдання складаються на основі практичної ситуації, яка по можливості, повинна бути наближена до ситуації знайомої для учнів. В рамках запропонованої ситуації повинна виникнути така проблема, для вирішення якої необхідно застосування знань з математики.

Прикладом такого завдання може бути задача. Відомо, що з 60 кг макулатури можна виробити стільки паперу, скільки його виробляють з одного великого дерева. Скільки дерев зберегли учні двох класів, якщо один клас зібрав 300 кг макулатури, а другий – 360 кг?

Наступним видом може бути задача, яка включає встановлення зв'язків та інтеграцію матеріалу з різних математичних тем, необхідних для вирішення поставленого завдання. Учні можуть застосовувати свої знання в різноманітних, достатньо складних ситуаціях. Вони можуть упорядковувати, співвідносити і робити обчислення, вирішувати багатокрокові текстові задачі. Учні можуть виконувати нескладні алгебраїчні завдання, що включають складання виразів, розв'язування систем лінійних рівнянь, визначати значення величин.

Наприклад:

Задача 1. Три білочки збирали горіхи. Перша білочка знайшла 8 горіхів, друга – 5, а третя, лише 2. Ці горіхи білочки поділили між собою порівну. Скільки горіхів віддала перша білочка третій? Друга білочка – третій?

Задача 2. На городі у коротунчиків виросла диня масою 4 кг. На скільки шматочків слід їх розділити, якщо машина Гвинтика та Шпунтика піднімає 90 г. вантажу, а все насіння з дині масою 500 г. коротунчики залишать на городі сушитися?

На уроках вивчення нового матеріалу за допомогою компетентісно орієнтованого завдання можна створити умови для формування понять, виведення і засвоєння формул. Як приклад можна навести урок «Периметр многокутників». Вчитель показує фотографії подвір'я школи, що треба загородити. По ходу обговорення пропозицій дітей допомагає їм сформулювати завдання. Питаннями підводить учнів до розуміння необхідності отримання деяких нових знань, а саме виведення формули обчислення периметра трикутника, чотирикутника, многокутника.

На рівні міркування учні можуть організувати інформацію, робити узагальнення, вирішувати нестандартні проблеми, робити висновки на основі вихідних даних та обґрунтовувати їх. Вони можуть застосувати знання алгебраїчних понять і залежностей, скласти алгебраїчну модель нескладної ситуації. У завданнях такого рівня, перш за все, необхідно самостійно виділити в ситуації проблему, яка вирішується засобами математики, і розробити відповідну їй математичну модель. Розв'язувати поставлену задачу використовуючи математичні міркування та узагальнення, та інтерпретувати рішення з урахуванням особливостей розглянутої в завданні ситуації.

Прикладом таких завдань можуть бути наступні:

У першій, другій та третій квартирах живуть три коти: чорний, білий та рудий. У першій та другій квартирах живе не чорний кіт. Білий живе не в першій квартирі. Який номер квартири кожного кота?

3 яблука і 1 груша важать стільки, скільки 10 персиків, а 4 персики і 2 яблука, важать стільки, скільки 2 груші. Скільки потрібно персиків, щоб зрівноважити 1 грушу?

Компетентісно зорієнтовані задачі відповідають найвищому рівню засвоєння навчального матеріалу – застосування навчального досвіду в змінених умовах. У зв'язку з цим їх доцільно використовувати на завершальному етапі вивчення теми (в межах одного уроку чи кількох взаємопов'язаних уроків) або на етапі контролю навчальних досягнень учнів. Таким чином, компетентісно зорієнтовані задачі можуть виконувати відповідно формувальну, узагальнювальну або контролювальну функції.

Як бачимо, представлені задачі містять матеріал із різних змістових ліній програми; у них описується знайома дітям життєва ситуація; потребують під час виконання аналізу умови й пошуку деяких необхідних для розв'язування даних; спонукають до самостійного прийняття практично вираженого

рішення. Такі характеристики дають підставу вважати, що уведення у процес навчання математики компетентісно зорієнтованих задач сприятиме досягненню освітньої мети та відповідних їй завдань, визначених Державним стандартом, а саме формувати в учнів: розуміння ролі математики у пізнанні дійсності; готовності до розпізнавання проблем, які можна розв'язати математичними методами; здатність обґрунтовувати свої дії, застосовувати знання і вміння у новій ситуації.

Отже, життєва компетентність формує в учнів позитивні якості особистості, що є невід'ємними в сучасному світі. Формування життєвої компетентності має бути на кожному уроці, в тому числі і з математики, щоб в подальшому діти змогли нормально функціонувати в суспільстві.

Потрібно зважати на всі ситуації, що оточують учнів, давати можливість самостійно вирішувати певні завдання, поступово ускладнюючи їх. Ретельно підбирати матеріал та намагатися сформувати особистість, яка потрібна суспільству в майбутньому.

Отже, життєва компетентність формує в учнів позитивні якості особистості, що є невід'ємними в сучасному світі. Формування життєвої компетентності має бути на кожному уроці, в тому числі і з математики, щоб в подальшому діти змогли нормально функціонувати в суспільстві.

Потрібно зважати на всі ситуації, що оточують учнів, давати можливість самостійно вирішувати певні завдання, поступово ускладнюючи їх. Ретельно підбирати матеріал та намагатися сформувати особистість, яка потрібна суспільству в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Головань М.С. Математична компетентність: сутність та структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету*. 2014. №1. С. 35-39.
2. Маценко Н.В. Упровадження нового державного стандарту початкової освіти. *Початкове навчання та виховання*. 2018. №28-29. С. 41-44.
3. Погорелова Т.В. Формування комунікативної компетентності першокласників. *Початкове навчання та виховання*. 2018. №13-15. С. 44-48.
4. Савченко О.Я. Компетентнісний підхід як чинник модернізації початкової освіти. *Наука і освіта*. Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України. Серія «Педагогіка». 2011. №4.
5. Яцук І.П. Формування життєво компетентної особистості: науково-методичний посібник. Хмельницький: Видавництво Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту, 1999. 54 с.

The article analyzes the life competencies. The methods of formation and development of them in mathematics lessons in elementary grades are offered. The concrete examples of formation of vital competences are given.

Key words: educational process, competence, methodology of competence formation, elementary school.

Отримано: 25.02.2019

УДК 373.2. 091

Г. П. Ватаманюк, кандидат педагогічних наук, старший викладач

ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті у розкрито сутність понять «самостійність» «самостійна діяльність дітей дошкільного віку в ігровій діяльності», окреслено структурні компоненти самостійної діяльності; описано форми самостійності дошкільників та визначено чинники впливу на її розвиток.

Ключові слова: самостійність, діяльність, дошкільники, гра, форми самостійності.

Актуальність дослідження зумовлюється модернізацією системи дошкільної освіти, зорієнтованої на виховання життєво компетентного дошкільника, який здатний поводитися самостійно й конструктивно в різних життєвих ситуаціях. Самостійність, при цьому, визначено в Базовому компоненті дошкільної освіти як одну з базових характеристик особистості випускника дошкільного навчального закладу [1, с. 6].

На важливість розвитку самостійності як особистісної якості в різні періоди розвитку науки вказували прогресив-

ні мислителі (Арістотель, І. Кант та ін.); психологи (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, Г. Люблінська та ін.), педагоги (Я. Коменський, М. Монтессорі, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). Низка досліджень присвячена вихованню і розвитку особистості дитини в ігровій діяльності (Л. Артемова, А. Богущ, Н. Бойченко, А. Бондаренко, Н. Гавриш, Г. Григоренко, Р. Жуковська, В. Захарченко, Н. Луцак, А. Матусик, Д. Менджерицька, О. Сорокіна, О. Усова та ін.). Вихо-

вання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності було предметом дослідження М. Савченко.

Мета публікації полягає у розкритті сутності поняття «самостійність» («самостійна діяльність дітей дошкільного віку в ігровій діяльності») та її структурних компонентів; виокремленні форм самостійності та визначенні чинників впливу на її розвиток.

Самостійність розглядається вченими як вольова якість особистості, що відображає її вікові та індивідуальні особливості і виявляється в умінні ставити перед собою мету, наполегливо домагатися її реалізації власними силами, відповідально ставитися до своєї діяльності, діяти усвідомлено й ініціативно як у знайомих так і в нових умовах діяльності, що вимагають подекуди прийняття нестандартних рішень. Самостійність залежить від впливу довкілля (природного, соціального) і характеру взаємодії з ним, потребує цілеспрямованого формування [2, с.5].

На необхідність формування самостійності в дітей дошкільного віку вказували як класики педагогіки (М. Монтессорі, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Ф. Фребель та ін.), так і сучасні вчені (Л. Артемова, А. Богуш, Р. Буре, В. Кузьменко та ін.), які досліджували виховання самостійності в дітей у різних видах діяльності, що виявляється у різних формах: побутова, поведінкова, діяльнісна, пізнавальна, комунікативна. Вченими виявлено, що виховання самостійності як базової якості особистості дошкільника в кожному віковому періоді набуває нових форм та змісту. В ранньому віці перші прояви самостійності з'являються в предметній діяльності та елементарному самообслуговуванні. За даними психологів (Л. Виготський, О. Запорожець), у три роки в дітей формується нове якісне психічне новоутворення, що виступає у класичній формі «Я сам» як наслідок кризи психічного розвитку дітей трьох років. У дошкільному віці розвиток самостійності набуває істотних змін. У зв'язку з розширенням досвіду самостійності та ініціативності дошкільника набувають усвідомленого характеру і впливають на зміст та спілкування дитини із середовищем, змінюється їх спрямованість і характер вияву. Психологи (Л. Божович, Л. Виготський, О. Запорожець, С. Кулачківська, М. Лісіна та ін.) визначили старший дошкільний вік як найбільш сензитивний період для розвитку самостійності дитини. Сприятливі умови для цього створюють такі вікові психічні новоутворення дітей старшого дошкільного віку, як-от: розвиток мотиваційної сфери, поява етичних інстанцій, засвоєння моральних норм поведінки у зв'язку із включенням їх у сферу колективної діяльності, підпорядкування в ній соціально прийнятним нормам і правилам, тобто з'являється суцільність мотивів.

Самостійність дітей дошкільного віку розуміємо як базову морально-вольову якість особистості, що характеризується свідомим і відповідальним ставленням до діяльності, виявляється в наполегливості, ініціативності та критичності під час розв'язання нового завдання, прагненні діяти без сторонньої допомоги, зверненні за допомогою дорослого лише в разі потреби.

Найбільш яскраво самостійність дошкільника виявляється в ігровій – провідній для цього вікового періоду діяльності. Ігрову діяльність розуміємо як спосіб відтворення дітьми дій дорослих, їхніх взаємин (стосунків), спрямованих на пізнання предметного й соціального довкілля. Виховні можливості гри розкрито в роботах психологів Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, С. Рубінштейна). Ученими (Л. Артемова, Г. Григоренко, Р. Жуковська, Н. Кудикіна, І. Рогальська та ін.) доведено, що в процесі ігрової діяльності реалізується потреба дитини в соціальній компетенції, визначається специфіка соціальної ситуації розвитку дитини дошкільного віку, а саме: засвоєння соціальної позиції «Я і суспільство» через моделювання основних типів взаємин людей в ігровій уявлюваній ситуації. Виявлено, що в грі дитина виявляє себе одночасно у двох позиціях: дитина-гравець і дитина-персонаж гри і позиціонує себе як Образ себе (власне Я) і Образ Світу з різних відповідних поглядів. Все це сприяє появі в дошкільників нових якісних психічних новоутворень – ієрархії мотивів поведінки та вмінь самостійно управляти своєю поведінкою.

У Базовому компоненті дошкільної освіти виокремлено освітню лінію «Гра дитини», реалізація якої передбачає фор-

мування у випускників ЗДО ігрової компетенції як уміння дітей самостійно організувати різні види ігор відповідно до їх структури; реалізувати власні ігрові задуми; дотримуватися ігрового партнерства та рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування у процесі гри. Сформованість ігрової компетенції виявляється в ініціативності та самостійності дітей в ігровій діяльності, творчому відображенні ними реальних і казкових ситуацій; ініціованні та розгортанні ігрового задуму і сюжету гри; умінні самостійно об'єднуватися з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань (А. Богуш, Н. Луцан) [1, с.15].

Самостійність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності, М. Савченко визначає як їхню обізнаність з ігровою роллю та змістом гри, незалежність у визначенні задуму гри, відповідальне ставлення дітей до дотримання правил поведінки у грі, активне та вмале володіння рольовими діями й наполегливе досягнення результату гри. У своєму дослідженні вчена виокремлює структурні компоненти самостійності дітей дошкільного віку в ігровій діяльності, як-от: вольовий (виявляється в певній самості дитини, у вмінні досягати результату, виконання свого задуму), поведінковий (вміння дитини застосовувати в самостійній діяльності отримані раніше знання та навички довкілля), морально-ціннісний (ставлення дитини до себе, інших та до ігрової ситуації), когнітивний (обізнаність дитини, прагнення до пошуку нових знань, дослідницька активність, ініціативність, самокритичність). Їх складові характеризують ступінь розвитку кожного з цих компонентів залежно від змісту та спрямованості діяльності дитини, а також її особистісних виявів у грі. Дослідниця зазначає, що реалізація означених компонентів самостійності дитини найбільш ефективно відбувається в ігровій діяльності. Так, спрямованість на реалізацію мети гри, досягнення очікуваного результату, дотримання правил і вимог гри, змагальний інтерес сприяють розвитку вольового та поведінкового компонентів самостійності. Бажання бути прийнятим однолітками у гру, отримати певну роль у ній змушують дошкільника підпорядковуватися встановленим правилам гри, формують у нього відповідальність перед колективом, розвивають уміння узгоджувати свої дії з бажаннями інших, тобто сприяють розвитку морально-ціннісного компонента самостійності. Гра сприяє розвитку в дітей пізнавального інтересу, заохочує до застосування на практиці вже засвоєних способів діяльності та пошуку нових, спрямовує на творче, нестандартне розв'язання ігрового завдання, тобто створює умови для розвитку когнітивного компонента самостійності [2].

Отже, самостійність є інтегральною морально-вольовою якістю особистості, що характеризується певною сукупністю знань, умінь, навичок, відповідальним ставленням як до процесу, так і результату діяльності, вміння самостійно мислити, ставити мету, визначати методи і прийоми її досягнення, орієнтуватися в новій ситуації. форми самостійності – побутова, поведінкова, діяльнісна, пізнавальна, комунікативна. Структурні компоненти – вольовий, поведінковий, морально-ціннісний, когнітивний. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні особливостей самостійності як особистісної якості в інших видах діяльності дошкільників.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер. А.М. Богуш ; авт. кол-в: А.М. Богуш, Г.В. Беленька, О.Л. Богиніч та ін. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. Спецвипуск. С. 1-30.
2. Савченко М. До проблеми визначення структурних компонентів самостійності в дошкільному дитинстві. *Педагогічні науки* : зб. наук праць. Єххерсон : Айлант, 2011. Вип. 58. Ч. 1. С. 153-157.

In article in the entity of the concepts «independence» «independent activities of children of a preschool age in game activities» is opened, are illuminated with structural components of independent activities; forms of independence of preschool children are described and factors of influence on its development are defined.

Key words: independence, activities, preschool children, game, forms of independence.

Отримано: 25.02.2019

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

У статті викладено основні аспекти становлення і розвитку професійної підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів кінця XIX – початку XX століття.

Ключові слова: професійна підготовка, дошкільні навчальні заклади, напрямок, система, розвиток.

Професійна підготовка як чинник соціального зростання особистості завжди розглядалася як інструмент формування громадянського суспільства шляхом творення соціального капіталу на регіональному й загальнодержавному рівнях. Тому значно зростають вимоги до професійної підготовки фахівців, зокрема майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, які повинні забезпечувати гармонійний розвиток дітей.

Основні вимоги до сучасної організації професійної підготовки майбутніх фахівців з дошкільної освіти відображено в положеннях Конституції України, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про дошкільну освіту», Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), Національної доктрини розвитку освіти України, галузевого стандарту вищої освіти України, нормативних документів Міністерства освіти і науки України.

Підґрунтям для творчого впровадження в сучасних умовах основних підходів щодо професійної підготовки фахівців для дошкільної освіти є вивчення історичного досвіду підготовки кадрів дошкільної освіти. Нами розглянуто в історичній ретроспективі підготовку майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Кінець XIX – початок XX ст. – це період розвитку та формування системи суспільного дошкільного виховання в Україні. У педагогічних навчальних закладах цього періоду практично були відсутні викладачі-фахівці з дошкільного виховання. До кінця XIX століття основною і найпоширенішою була початкова школа, тому переважно готували учителів. І тільки з кінця XIX століття почала розвиватися мережа дошкільних виховних закладів – дитячих ясел і дитячих садків, що у XX столітті набула поширення.

Підготовка кадрів для дошкільної освіти на теренах вітчизняної освіти була тісно пов'язана і з розвитком цих питань у провідних країнах світу.

Уперше громадські заклади для малих дітей почали виникати ще 1770 р. Саме тоді німецький пастор Фрідріх Оберлін у кількох селах своєї парафії заснував перші установи для бідних дітей, так звані захоронки. Ними опікувалися побожні жінки, навчаючи дітей молитвам, співу, ручній праці, грамоті, лічбі [6, с.7]. У 1816 р. Фрідріх Фребель організує елементарну «школу» для дітей дошкільного віку. Розвиваючи ідею дошкільного виховання, Ф. Фребель у 1836-1837 рр. заснує в Німеччині «Установу для розвитку інстинкту діяльності для дитинства і юнацтва», якій у 1840 р. сам знаходить назву – «дитячий садок». Цей заклад проіснував сім років і через нестачу коштів був закритий [9].

Майже одночасно Роберт Оуен у Шотландії та в Америці відкриває установи для дітей дошкільного віку з робітничих родин. Здобувши педагогічне обґрунтування в працях Ф. Фребеля, Р. Оуена та інших відомих діячів, дитячі садки поширюються як у Європі, так і в Америці. Це були заклади, які відповідали потребам часу: капіталістичне виробництво бурхливо розвивалося, воно широко використовувало дешеву працю жінок, які раніше самі виховували своїх дітей [2, с.219].

Появу й поширення суспільних дошкільних закладів спричинило, по-перше, розуміння ролі систематичного виховання дітей для їхнього розвитку, по-друге, залучення жінок до промислового виробництва, яке на той час інтенсивно розвивалося.

На відміну від країн Європи та Америки, перші дошкільні заклади виникли в Україні тільки у XIX столітті. У Полтаві в 1839 р. було відкрито притулок, куди приймали дітей безкоштовно від 3 років. Вони отримували їжу і, в разі необхідності, медичну допомогу та одяг [7]. Поступово дитячі садки, орієнтовані на різні соціальні групи, з'являються в інших містах – у Харкові, Миколаєві, Одесі, Сумах та ін. [4, с.58-60].

Перший дитячий садок в Києві був відкритий сестрами Ліндфорс – Марією і Софією у 1871 р. В ньому виховувалися діти з українських інтелігентських родин, і був він водночас осередком національної культури України [8]. Необхідно наголосити на тому, що до революції Київ був центром дошкільної роботи, бо там діяли різноманітні товариства та організації, а саме: Товариство народних дитячих садків, Фребелівське товариство, різноманітні філантропічні організації. Зазначені товариства вели боротьбу з бездоглядністю дітей, відкривали дитячі заклади двох типів: платні для заможних верств населення і безкоштовні – для дітей з бідних сімей, які утримувались на кошти товариств і організацій [3, с.9]. Дитячі садки як суспільно-виховні заклади приживалися дуже важко, відкривалися повільно, а їхня кількість була незначною.

У Західній Україні в 1891 р. питання про організацію дошкільного виховання одна з перших порушила Н. Кобринська на жіночому вічі у Стрию. Того ж року в селі Жужелі Сокальського повіту з ініціативи священника Кирила Сілецького був організований перший на Галичині дитячий садок [6, с. 8]. Організація дошкільних закладів у селах і містах приносила велику користь, допомагала працівникам у вихованні дітей, особливо сільським жінкам під час літніх польових робіт. З ініціативи Н.Кобринської у Львові в 1900 р. було організовано товариство «Українська захоронка», яке сприяло розвитку дошкільного виховання на Галичині [2; 5].

Важливу роль у становленні та розвитку системи підготовки дошкільних працівників до професійної діяльності відіграло Фребелівське товариство педагогічного та благодійно-просвітницького профілю, назване на честь німецького педагога-новатора, автора системи раннього дитячого виховання й розвитку. Товариство заснували педіатр К.А. Раухфус і редактор журналу «Учитель» І.І. Паульсон, які 1869 р. організували педагогічний гурток, що мав сприяти справі поліпшення початкового виховання дітей як сімейного, так і суспільного. Гурток був розроблений статут товариства, затверджений 28 травня 1871 р. (2-а редакція – 5 лютого 1877 р.).

У статуті 1871 р. вказано: «За допомогою розповсюдження виховних ідей Фребеля порушувати й підтримувати в сімействах інтерес до раціоналізації виховання дітей і тим самим сприяти поліпшенню організації виховання взагалі» [8].

У новій редакції статуту, затвердженої 1876 р., було зазначено, що товариство буде займатися підготовкою кадрів до роботи не тільки в дитячих садках, але й у початкових школах. «Поліпшенню справи первісного виховання суспільства можна сприяти не тільки за допомогою поширення ідей Фребеля, але й найрізноманітнішими засобами» [8, с.198], – йшлося у статуті.

Згідно зі статутом 1876 р. товариству дозволялося відкривати курси з підготовки дитячих вихователюк і освічених нянь, власні дитячі садки, проводити конкурси дитячих книжок, публічні лекції, обговорювати реферати, видавати журнали, звіти, нагороджувати почесними відзнаками та медалями осіб, які роблять велику послугу суспільству тощо, що було певним поштовхом для становлення системи підготовки кадрів дошкільного профілю [7].

Список використаних джерел:

1. Алчевская Х.Д. Передуманное и пережитое : дневники, письма, воспоминания. Москва : Тип. т-ва Сытина, 1912. 466 с.
2. Артемова Л.В. Історія педагогіки України : підруч. Київ : Либідь, 2006. 424 с.
3. Бондар А. З історії розвитку дошкільного виховання на Україні (1917-1941 рр.). *Дошкільне виховання*. 1966. №11. С.9-12.
4. Друганова О.М. Внесок інтелігенції Слобідського краю у вирішення проблеми виховання дітей дошкільного віку, збе-

- реження й зміцнення їхнього здоров'я (історико-педагогічний аспект): [моногр.]. Харків: НАНТ, 2014. 216 с.
5. Курси з дошкільного виховання. *Дошкільне виховання*. 1914. №9. С. 5.
  6. Лисенко Н.В., Кирста Н.Р. Педагогіка українського дошкільця: у 2 ч.: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. Ч. 1. 302 с.
  7. Улюкаєва І.Г. Історія розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні. Запоріжжя: Просвіта, 2004. 427 с.
  8. Улюкаєва І.Г. Нариси з історії суспільного дошкільного виховання в Україні: навч. посіб. Бердянськ, 2006. 148 с.
  9. Щербаківа К. Й. Вступ до спеціальності: навч. посібник. Київ: Вища школа, 1990. 166 с.

The article describes the main aspects of the formation and development of vocational training of preschool teachers at the end of the nineteenth and early twentieth centuries.

Key words: vocational training, pre-school educational institutions, direction, system, development.

Отримано: 25.02.2019

УДК 373.2.017.4:172.15

І. О. Газіна, кандидат педагогічних наук, доцент

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПОВАГИ ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті автор торкається проблеми ролі національних цінностей у виховному процесі сучасного закладу дошкільної освіти. Акцентовано увагу на психолого-педагогічних умовах формування інтересу до національних цінностей у дошкільників.

Ключові слова: дошкільне дитинство, дошкільний вік, розвиток, свідомість.

Сучасна українська педагогічна думка, спираючись на наукові досягнення та досвід своїх попередників і зарубіжних вчених, продукує ідею виховання особистості, яке здійснюється на всіх етапах її розвитку, починаючи з раннього дитинства. Дані концептуальні підходи знайшли відображення в державних документах, що регламентують функціонування системи народної освіти України. Згідно Національної доктрини розвитку освіти, «...національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність та цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдаровань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури...» [2, с.5]. А в Законі України «Про дошкільну освіту та виховання» зазначається: «Одним із основних завдань дошкільної освіти та виховання законом визначено формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, пізнавальної активності; виховання у дітей шанобливого ставлення до родини, Батьківщини, поваги до народних традицій та звичаїв, рідної та державної мови, національних цінностей Українського народу» [1].

Відзначимо, що про виключне значення дитинства в процесі становлення особистості завжди говорили дослідники. Так, психолог С. Лур'є наголошував саме на дитячих виткоках особистості [8, с.364]. А сучасний український вчений І. Бех наголошує, що «...виховання особистості має розпочинатися уже з першого року життя дитини» [3, с.157], що саме в дошкільному дитинстві «...починають формуватися високі соціальні мотиви і благородні почуття. Від того, як вони будуть виховані в перші роки життя дитини, багато в чому залежить увесь її наступний розвиток» [3, с.154]. На значенні дошкільного дитинства особливо наголошує О. Кононко, яка визначає цей період як час «...виникнення та становлення особистості, закладання її ціннісного фундаменту, формування первинних світоглядних уявлень» [5, с.1]. Дошкільне дитинство вона класифікує як «унікальний віковий відрізок життя», протягом якого «...дитина за допомогою дорослого, через власну індивідуальну діяльність відкриває себе саму як біопсихологічну реальність» [6, с.68].

Є всі підстави стверджувати, що діти старшого дошкільного віку здатні усвідомити достатньо складні категорії, пов'язані з культурою українського народу, його історичним минулим, сучасними державними та національними символами тощо. Згідно висновків психологів (Г. Бреслав, Л. Долинська, Т. Кричківська, В. Мухіна, З. Огороднійчук, О. Скрипченко та ін.), вже в цьому віці дитина має досить високий рівень розумового розвитку, а також великі пізнавальні резерви. У цей період в основному завершується процес оволодіння мовою. Це дозволяє дитині наприкінці дошкільного віку перейти до контекстної мови, переповідати прочитане вихователем оповідання або казку, описати побачену картину, передати свої враження від почутої музики чи пісні. Інтенсивно зростає словниковий запас. На думку психологів, у дошкільному віці дитина оволодіває всіма формами усного мовлення, що притаманні дорослим.

У дошкільному віці під впливом навчання і виховання здійснюється сенсорний розвиток дитини (відбувається удосконалення відчуттів, сприймання, наочних уявлень), розвивається уява, яка набуває творчого характеру. Діти в цей період здатні створювати образи, діяти в уявних ситуаціях. У цей час відбувається інтенсивний розвиток мислення. Зокрема, здійснюється перехід від наочно-дійового до образного.

Дошкільне дитинство, на думку психологів, – вік найбільш сприятливий для розвитку пам'яті, «...ні до, ні після цього періоду дитина не запам'ятовує з такою легкістю найрізноманітніший матеріал» [7, с.48].

Характеризуючи дошкільників, психологи зазначають, що емоційні процеси до шостого року життя стають більш урівноваженими. Водночас, саме вони залишаються визначальними для процесу усвідомлення дитиною навколишнього світу. На думку Т. Кричківської, «... все, у що включається дошкільник, ... повинне мати яскраве емоційне забарвлення, інакше діяльність не відбудеться або швидко зруйнується. Дитина, відповідно до свого віку, просто не здатна робити те, що їй не цікаво» [7, с.49-51]. Дана характеристика має для нас неабияке значення з огляду на необхідність правильної організації навчально-виховного процесу з метою досягнення найбільшого ефекту.

Фактично, дошкільний вік, що підтверджують дослідження психологів, є важливим етапом формування особистості. Уже в старшому дошкільному віці діти починають керуватися в своїй поведінці моральними нормами, переживати гордість за певні вчинки, їм уже притаманне переважання суспільно важливих мотивів над особистими. До кінця дошкільного віку вони починають розуміти значення виконання моральних норм як у власній поведінці, так і в оцінці нею вчинків літературних персонажів (казкових героїв, персонажів пісень, легенд тощо).

Загалом, надзвичайно влучно й образно характеризує дошкільне дитинство Т. Поніманська: «Перші шість-сім років життя – період найбільш стрімкого розвитку, коли зміни у фізичному і психічному розвитку дитини можна назвати грандіозними. За цей час дитина з беспорядної істоти перетворюється на свідому людину, в якій є все, що у подальшому житті лише розвивається і вдосконалюється. У народі кажуть, що людина двічі живе на світі: перший раз у дитинстві, другий – у спогадах про нього» [9, с.79].

Зважаючи на те, що в період старшого дошкільного віку, відбувається формування тих рис характеру, які й визначають особистість, а також основ свідомості й самосвідомості, вважаємо, що цей вік має виключну вагу для формування тих основ, на яких в майбутньому буде ґрунтуватися розвиток національної свідомості та самосвідомості особистості. На думку В. Якубенко, діти від самого народження повинні «купатися» в рідній народній стихії, оволодівати своєю мовою та засвоювати духовно-культурні традиції свого народу [11, с.12]. Втрачене на цьому етапі надолужити не можливо. Для залучення дошкільнят до активної творчої й пізнаваль-

ної діяльності в різних формах потрібен синтез методів народної педагогіки й новітніх світових досягнень у галузі психології та педагогіки. Естетичний та емоційний розвиток дитини має здійснюватись, насамперед, засобами народного мистецтва та різноманітних видів усної народної творчості. Школа повинна бути спадкоємно пов'язаною з материнською школою, дитячим садком.

За умови здійснення чітко організованої діяльності педагога можна в дошкільному віці виховати необхідні для кожної людини базові риси характеру, що стануть канвою його духовного складу, на якій прокладається життєвий індивідуальний шлях особистості.

Споконвіків формувала систему виховання, яка забезпечувала передачу культурних надбань від покоління до покоління, народна педагогіка. Вона була запорукою збереження самого народу, його традицій та звичаїв. На думку російського дослідника Г. Волкова, «...народна культура виховання є основою будь-якої культури» [4, с.3]. Педагогіка, вироблена самим народом в ході його етногенезу, завжди виходила з того, що виховання дитини потрібно розпочинати в ранньому віці. «З молодого, як із воску: що хочеш, те й виліпиш», «Молоде на всі сторони гнеться», «Як дуба не нахилиш, так великого сина на добре не навчиш». А тому народ радить: «Гни тоді, як іще дубчик, а не тоді, як уже кілок стане»; «Гни дубчик, доки молодий, вчи сина, поки малий» [10, с.62-63].

Отже, дошкільне дитинство є надзвичайно важливим періодом в становленні особистості людини. Саме в цей час формуються її фундаментальні якості, основи світосприйняття, ставлення до себе та свого місця в світі. Це виявляється можливим завдяки інтенсивному розвитку фізіологічних та психологічних якостей, які формуються в дітей саме протягом цього вікового періоду.

У період дошкільного дитинства відбувається становлення основ свідомості й самосвідомості. Цей час є найсприятливішим для формування інтересу дітей до національ-

них цінностей, що створює передумови для формування національної свідомості та самосвідомості особистості.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про дошкільну освіту та виховання». *Освіта України*. 2000. № 30, 26 липня. С. 4-5.
2. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2-х кн. Кн.1.: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
3. Волков Г.Н. Этнопедагогика : учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Издательский центр «Академия», 2000. 176 с.
4. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. ... д-ра псих. наук. Київ, 2001. 30 с.
5. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). Київ : Стило, 2000. 336 с.
6. Кричківська Т.Д. Психологія дошкільного віку : навч.-метод. посібник. Ніжин : Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2001. 61 с.
7. Лурье С.В. Психологическая антропология. М., 2003. 624 с.
8. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки : навчальний посібник. Київ : Абрис, 1998. 446 с.
9. Сявавко Є.І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. Київ : Наукова думка, 1974. 151 с.
10. Якубенко В. Від народознавства – до свідомого патріотизму. *Дошкільне виховання*. 2002. №8. С. 12-13.

In the article the author touches upon the problem of the role of national values in the educational process of a modern institution of preschool education. The emphasis is placed on the psychological and pedagogical conditions of forming the interest in pre-school children's national values.

Key words: pre-school childhood, preschool age, development, consciousness.

Отримано: 25.02.2019

УДК 611.9:616

*Л. Л. Галаманжук, доктор педагогічних наук, доцент,
А. Siedlaczek-Szwed, profesor, doctor habilitovany*

МОРФОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ДІВЧАТОК 7-17 РОКІВ ІЗ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ ТА БЕЗ ВІДХИЛЕНЬ У ФІЗИЧНОМУ РОЗВИТКУ

У період між 7 та 17 роками в дівчаток із церебральним паралічем та дівчаток без відхилень у фізичному розвитку вивчали особливості вияву морфологічних показників. Проведенням дослідженням встановлено подібні риси та розбіжності у значеннях морфологічних показників таких дівчаток. Одержані дані сприяють удосконаленню організації, змісту та підходів до його реалізації під час різних форм фізичної активності, що передбачає інклюзивне навчання в закладі середньої освіти.

Ключові слова: інклюзивне навчання, дівчатка, морфологічні показники, порівняння значень.

На сучасному етапі держава приділяє особливу увагу практичній реалізації інклюзивного навчання у закладах середньої освіти. Це актуалізує наукову проблему, пов'язану з організаційними, змістовими засадами та підходами до реалізації спільної фізичної активності дітей, які мають порушені функції опорно-рухового апарату внаслідок захворювання на церебральний параліч, а також однолітків без відхилень у фізичному розвитку.

Роботу виконано згідно з планом науково-дослідної роботи на 2015-2019 роки проблемної лабораторії «Гендерні профілактично-оздоровчі технології фізичного виховання та реабілітації» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за темою «Програмування профілактично-оздоровчих і розвивальних технологій фізичної культури для дітей та студентської молоді».

За інформацією фахівців з фізичної реабілітації та адаптивної фізичної культури дітей та молоді з порушеними функціями опорно-рухового апарату [1-4] питанню морфологічного статусу таких дівчаток і хлопчиків у період 7-17 років присвячено значну кількість досліджень.

Аналогічним є результат вивчення питання про морфологічний статус дівчаток 7-17 років, яких віднесено до основної медичної групи, оскільки вони не мають відхилень у фізичному розвитку [5; 6].

Проте, загальновідомим є факт про необхідність, щонайменше один раз на десять років уточнювати дані про

морфологічні характеристики дітей 7-17 років. У зв'язку з цим та визначальним місцем інклюзивного навчання в закладах середньої освіти на сучасному етапі відзначаємо необхідність проведення досліджень в означеному напрямі.

Мета дослідження. Зреалізоване дослідження було спрямоване на визначення особливостей вияву морфологічних показників у дівчаток із церебральним паралічем (ЦП) та дівчаток без відхилень фізичного розвитку (ФР) у період між 7 та 17 роками. Для досягнення поставленої мети використовували групу адекватних методів дослідження, зокрема загальнонаукові, а саме аналіз, систематизацію; із педагогічних – констатувальний експеримент; із медико-біологічних – антропометрію; математичної статистики [7, с.39]. У дослідженні взяли участь загалом 75 дівчаток із геміпарезом, гіперкінезом й атонічно-астатичною формою ЦП і 127 дівчаток ФР. Дослідження здійснювалося протягом п'яти навчальних років, щоразу у період вересень-жовтень.

Насамперед відзначили, що в період 7-17 років у дівчаток із ЦП зміна морфологічних показників відзначалася періодами з високим приростом показників. Так, збільшення довжини і маси тіла виявили у чотирьох періодах, об'єднаних розмірів – у шістьох періодах (табл. 1).

Натомість у дівчаток ФР високим темпом покращувалася, передусім довжина тіла, у дещо меншу кількість вікових періодів, але в обох випадках однаково по величині розвитку – об'єднаних розмірів та маса тіла.

Таблиця 1

Бальна характеристика темпів приросту морфологічних показників у дівчаток з ЦП і ФР у період 7-17 років

Віковий період	Дівчатка з ЦП						Сума балів/рівень
	Довжина тіла		Маса тіла		ОГК		
	t	Бал	t	Бал	t	Бал	
7-8	+	3	+	3	+	3	8/В
8-9	+	3	+	1	+	3	8/В
9-10		1	+	1		2	5/С
10-11		0		0		0	0/Ск
11-12		0		0	+	3	2/Н
12-13		0	+	3	+	3	6/С
13-14		0	+	3		1	5/С
14-15	+	3		2	+	3	9/В
15-16	+	3	+	3	+	2	8/В
16-17		2		1	+	3	5/С

Віковий період	Дівчатка ФР						Сума балів/рівень
	Довжина тіла		Маса тіла		ОГК		
	t	Бал	t	Бал	t	Бал	
7-8	+	2		1		2	4/С
8-9	+	3		1		1	4/С
9-10	+	3	+	3	+	3	8/В
10-11	+	3	+	3		1	7/В
11-12		1		0	+	3	5/С
12-13	+	3		0		0	2/Н
13-14	+	3	+	3	+	3	9/В
14-15		1	+	2		0	2/Н
15-16	+	3	+	3	+	3	9/В
16-17		0		0		0	0/Ск

Що стосується середнього приросту показників, то у дівчаток із ЦП найбільше періодів з таким приростом виявлено для обвідних розмірів тіла, значно меншу кількість періодів – для маси, але особливо – для довжини тіла.

Порівняння сумарного темпу приросту морфологічних показників, тобто за приростом усіх досліджуваних морфологічних показників, виявило таке. У дівчаток ФР було чітко виокремлено періоди високого приросту показників, якими були: в початковій школі – 9-11 років, основній школі – 13-14 років, старшій школі – 15-16 років. У дівчаток із ЦП високі прирости відбувалися в дещо іншому віці, зокрема 7-9 та 14-16 років. Водночас відзначили, що субкритичні періоди приросту також не співпадали: у дівчаток із ЦП таким був період 10-11 років, тоді як у дівчаток ФР – тільки між 16 і 17 роками.

Висновки. 1. На сучасному етапі особливої актуальності набувають дослідження, результати яких дозволяють удосконалити організаційні, змістові засади та підходи до реалізації спільної фізичної активності дівчаток із ЦП та

без відхилень у фізичному розвитку. 2. Процес росту в дівчаток із ЦП і ФР суттєво відрізняється: найбільш інтенсивно морфологічні характеристики перших розвиваються в 7-9 і 14-16 років, других – у 9-11, 13-14 і 15-16 років, а найменш інтенсивно – в 11-12 та 12-13, 14-15 років відповідно.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на розроблення нормативів оцінки морфологічних показників дівчаток із ЦП та ФР у період 7-17 років.

Список використаних джерел:

1. Випасняк І.П. Теоретико-методичні основи корекційно-профілактичних технологій фізичного виховання студентів з функціональними порушеннями опорно-рухового апарату. *Науковий часопис Нац. пед. у-ту імені М.П. Драгоманова*. Серія №15. «Науково-педагогічні проблеми фіз. культури / Фіз. культура і спорт». 2018. Вип. 5 (99). С. 50-57.
2. Єдинак Г.А. Загальні закономірності та особливості вікової динаміки морфофункціональних показників дівчат 7-17 років з церебральним паралічем і фізично здорових однолітків в умовах традиційно організованої фізкультурної діяльності. *Концепція розвитку галузі фіз. вих. і сп. в Україні*. 2006. С. 145-154.
3. Єдинак Г.А. Закономірні тенденції й особливості динаміки морфофункціональних показників фізично здорових і дівчат з церебральним паралічем. *Вісник КІНУ імені Івана Огієнка*. 2008. Вип. 6. Т. 4. С. 190-194.
4. Єдинак Г.А. Фізичне виховання дітей з церебральним паралічем: монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2009. 394 с.
5. Єдинак Г.А. Стан вирішення завдання з поліпшення психофізичного стану учнів початкової школи на сучасному етапі. *Вісник Чернігівського нац. пед. у-ту*. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. 2015. Вип. 129, Т. 3. С. 122-128.
6. Носко М.О. Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні: монографія. Київ: СПД Чалчинська Н.В., 2014. 340 с.
7. Шиян Б.М., Єдинак Г.А., Петришин Ю.В. Наукові дослідження у фізичному вихованні та спорті: навч. посібник. Кам'янець-Подільський: ПП Видавництво «Оіом», 2012. 280 с.

Between 7 and 17 years in girls with cerebral palsy and girls without abnormalities in physical development, the features of the manifestation of morphological characteristics were studied. The conducted research has established similar features and differences in values of morphological indices of such girls. The obtained data will contribute to the improvement of the organization, content and approaches to its implementation during various forms of physical activity, which involves inclusive education in a secondary education institution.

Key words: inclusive education, girls, morphological indicators, comparison of values.

Отримано: 25.02.2019

УДК 373.2.016:796-055.2

*Л. Л. Галаманчук, доктор педагогічних наук, доцент,
J. Juszczyk-Rygallo, doctor*

ПСИХОФІЗИЧНИЙ СТАН ДІТЕЙ З РІЗНОЮ РУХОВОЮ АСИМЕТРІЄЮ У ДОШКІЛЬНИЙ ПЕРІОД

Розглянуто дані літературних джерел про зумовленість вияву показників психофізичного стану дошкільників спрямованістю їх рухової асиметрії. Виявлено існування такої зумовленості, з'ясовано причини формування рухової асиметрії та необхідність її врахування під час занять дошкільників різними видами діяльності, у тому числі фізичної. Урахування рухової асиметрії дитини сприяє кращому психофізичному розвитку.

Ключові слова: дошкільники, рухова асиметрія, розвиток, психофізичний стан.

У дошкільний період закладаються основи фізичного, духовного, інтелектуального і творчого розвитку особистості дитини. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають проблеми дошкільного розвитку та виховання [6; 9; 10]. Але успішне вирішення таких завдань є неможливим без належного психофізичного стану дитини [3; 4]. Проте він відзначається відхиленнями від норми, передусім у зв'язку зі зниженими показниками фізичного здоров'я, посиленням дисгармонійності в загальному розвитку, збільшенням кількості соматичних і психічних захворювань [12, с.40].

Розв'язанню проблеми можуть сприяти заняття фізичними вправами, адже є одним із провідних чинників поліп-

шення психофізичних показників дошкільників [1; 2]. Їх реалізація повинна відбуватися на засадах диференційованого й індивідуального підходів: із 3-ох років діти вже виявляють особливості морфофункціонального розвитку [3-5; 7; 13]. У зв'язку з цим відзначаємо недостатність вивчення питання щодо ефективності використання рухової асиметрії (РА) для реалізації означених підходів. Перспективність використання такої ознаки при формуванні однорідних вибірок опосередковано підтверджується таким: рухова асиметрія має надзвичайно складний вияв; залежить від статі; зумовлює рівень вияву певних видів координації [4; 7; 13]. Водночас, роботи з вивчення в комплексі показників психофізичного стану дошкі-

льників, урахувавши їх РА та використовуючи лонгітюдинальний метод організації дослідження, практично відсутні. Це зумовлює необхідність проведення таких досліджень.

Мета роботи полягала у вивченні на теоретичному рівні дослідження стану розв'язання проблеми, пов'язаної з поліпшенням психофізичного стану дітей у дошкільний період, урахувавши під час занять фізичними вправами спрямованість РА їх рук. Для досягнення такої мети використовували загальнонаукові методи, зокрема аналіз, узагальнення літературних джерел [11, с.45].

На сучасному етапі все більше уваги приділяється проблемі використанню РА як ознаки для формування однорідних вибірок дітей. Один з її виявів – надання дитиною переваги лівій або правій руці (нозі, напрямку) під час виконання різних рухових дій. Протягом 20-го століття кількість ліворуких збільшилася майже вчетверо [13, с.8]. РА рук необхідно розглядати не з позицій кращого розвитку правої або лівої руки, а з позиції рухових центрів півкулі, що здійснює управління нею. Така спеціалізація забезпечує високий рівень компенсаторних можливостей мозку, а відмінності в якості виконання рухів правою і лівою руками відображають нерівнозначність та специфіку функціонування півкуль мозку.

Базовим є уявлення, що ліва півкуля оперує словами чи іншими умовними знаками, права – образами й іншими невербальними сигналами, тобто їхня основна діяльність полягає у логіко-вербальному та просторово-образному мисленні відповідно. Це пояснює причину обрання кожного разу ліворукими не логічного шляху із дотриманням раніше визначеного алгоритму, а нового (іншого) шляху від постановки проблеми до її розв'язання, застосовуючи для цього, на перший погляд, недоцільні й нерациональні методи. Відзначають також вищі творчі здібності дітей з лівою спрямованістю РА, але повільнішому, ніж у дітей з правою РА, формуванню навичок діяльності, що потребують взаємодії обох півкуль [7; 8; 13].

Крім цього, в зв'язку з порушенням оптико-просторових, зорових, психомоторних і деяких інших функцій, у дітей з лівою спрямованістю РА часто мають місце труднощі в навчанні читанню, письму, лічбї. Вони відстають від дітей з правою спрямованістю РА рук у розвитку дрібної моторики, координації дій руками, дозріванням кори великих півкуль. Тому діти з лівою спрямованістю РА рук неспроможні тривалий час концентрувати увагу на одному об'єкті, мають низьку швидкість її розподілу і переключення, менший обсяг короточасної, довготривалої, довільної й уявної пам'яті, а також неспроможні швидко орієнтуватися в ситуації, переходити від одного виду діяльності до іншого, одночасно слідкувати за декількома явищами без втрати жодного з поля зору своєї уваги.

Діти з лівою спрямованістю РА відзначаються випередженням емоційно-вольових, але відставанням психомоторних функцій і просторового сприйняття, у зв'язку з першим – більш швидкою втомою, порівняно з дітьми, які мають праву спрямованість РА. У певні періоди фізичний розвиток таких дітей має суттєві відмінності в природі функціональних можливостей, зокрема фізичних якостей, загальної фізичної працездатності.

Висновки. 1. На сучасному етапі збільшується кількість дітей з лівою спрямованістю РА рук. 2. Діти однакового віку, але з лівою та правою спрямованістю РА, відрізняються виявом і станом розвитку психічних функцій і психологічних характеристик, що зумовлює необхідність урахування існуючих особливостей у процесі їхнього навчання.

Подальші дослідження потрібно спрямувати на вивчення статево-вікових особливостей вияву та зміни показників психофізичного стану дітей з різною спрямованістю РА рук у дошкільний період із наданням конкретних рекомендацій щодо її врахування в практичній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бар-Ор О., Роуланд Т. Здоровье детей и двигательная активность: от физиологических основ до практического применения. Київ : Олімп. л-ра, 2009. 528 с.
2. Вільчковський Е.С., Денисенко Н.Ф., Цось А.В., Шиян Б.М. Оптимізація фізичного виховання дитини у вітчизняній системі освіти : монографія. Запоріжжя : ЗОШПО, 2010. 250 с.
3. Галаманжук Л.Л., Балацька Л.В., Єдинак Г.А. Організація і методика фізичної активності дітей дошкільного віку з формування рухового потенціалу : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Друкарня Рута, 2014. 160 с.
4. Галаманжук Л.Л. Превентивний розвиток рухової активності дітей дошкільного віку : монографія. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2015. 500 с.
5. Єдинак Г.А., Галаманжук Л.Л. Стан розвитку функціональних можливостей і фізичних якостей у дітей дошкільного віку на сучасному етапі. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»*. 2017. Вип. 5К (86) 17. С. 117-121.
6. Калуська Л.В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.
7. Коротка Г.П. Роль асиметрії головного мозку в регуляції рухових та вегетативних функцій організму : автореф. дис. ... канд. біол. наук : 03.00.13. Київ, 2002. 20 с.
8. Леутин В.П., Николаева Е.И. Функциональная асимметрия мозга: мифы и действительность. Санкт-Петербург : Речь, 2005. 276 с.
9. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція) : у 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / наук. керівник О.Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с.
10. Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд. О.М. Байер, Л.В. Батліна, А.М. Богуш [та ін.] ; наук. керівник акад. А.М. Богуш ; за заг. ред. Л.В. Батліної. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 200 с.
11. Шиян Б.М., Єдинак Г.А., Петришин Ю.В. Наукові дослідження у фізичному вихованні та спорті : навч. посібник. Кам'янець-Подільський : ПП Видавництва «Оіон», 2012. 280 с.
12. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2017 рік. МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». Київ : МВЦ «Медінформ», 2018. 458 с.
13. Kuhl, J., Kazen, M. Hemispheric asymmetry: Does power beat wisdom? : Manuscript submitted for publication. Seattle : Hogrefe and Huber Publishers, 2005.

The data of literary sources about the condition of display of indicators of psychophysical state of preschool children by the direction of their motor asymmetry is considered. The existence of such a condition was revealed, the causes of the formation of motor asymmetry and the necessity of its inclusion during the employment of preschool children by various types of activities, including physical, were clarified. Taking into account the motor asymmetry of the child contributes to the best psycho-physical development.

Key words: preschoolers, motor asymmetry, development, psychophysical condition.

Отримано: 25.02.2019

УДК 37.037(09)

С. Г. Гапоненко, аспірант

УПРАВЛІНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ, ЇЇ СКРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ

У статті порушуються проблеми сутності управлінської компетентності вчителя фізичної культури, її головних характеристик, структурних компонентів

Ключові слова: компетентний, управлінська компетентність, структура

Значення управлінської компетентності вчителя в умовах переходу на особистісно зорієнтовану систему освітньої діяльності складно переоцінити, оскільки її голо-

вними функціями є уміння управляти освітнім процесом у комплексі всіх його складових, формувати конструктивні взаємовідносини зі всіма учасниками навчально-виховного

процесу, а також формувати та корегувати освітнє середовище, сприятливе для самореалізації його суб'єктів. Саме тому в структурі професійної діяльності вчителя висока питома вага належить організаційно-управлінській компоненті. Окрім того, надважливою функцією управлінської діяльності вчителя є сприяння розвитку здатності учня управляти своєю навчальною діяльністю, процесом самовиховання, особистісного саморозвитку.

Закономірною є позиція, відповідно до якої вчитель, який покликаний сприяти формуванню вищезазначених якостей та компетенцій у школярів, повинен, передусім, сам володіти ними. Проблеми професійної компетентності є предметом активних та цілеспрямованих досліджень таких науковців як Н. Волкова, Т. Волобуєва, Б. Гершунський, І. Зимня, В. Кремінь, Л. Майборода, В. Петрук, Дж. Равен, Ю. Татур, О. Торічний, А. Хуторський та багато інших. Науковцями О. Бойком, І. Зязюном, В. Носковим, В. Масловим, О. Романовським, В. Свистун, Р. Торчевським та іншими аналізуються й обґрунтовуються проблеми професійної підготовки фахівців до здійснення управлінської діяльності, у тому числі педагогів.

Управлінська компетентність учителя трактується вченими як пріоритетна складова його загальної професійної компетентності. Професійна управлінська компетентність у сучасній науці розглядається як сукупність особистісних можливостей посадової особи, її кваліфікаційні знання, досвід, що дають змогу брати участь у виробленні певного кола рішень або самостійно вирішувати певні питання завдяки наявності відповідних знань і навичок [1].

Управлінська компетентність структурується як комплекс наступних складових: знання, що дозволяє розпізнавати проблеми та знаходити способи їх вирішення; досвід управлінської діяльності як комплекс знань і навичок, набутих у процесі практичної діяльності методом проб і помилок, оцінювання та усвідомлення успіху, аналізу результатів, зокрема й недоліків; мистецтво управління, тобто здатність співпраці з людьми, узгодження їхньої діяльності; уміння налагоджувати комунікативні зв'язки і формувати позитивні стосунки в колективі; середовище: професійні якості працівників, організація управління як розподіл функцій, ставлення до роботи, технології вирішення проблем, взаємодія ланок, інформаційне забезпечення тощо [2].

Ці загальні позиції управлінської діяльності в освітньому процесі повною мірою стосуються управління вчителем навчальною діяльністю студентів. Управлінська компетентність вчителя, за результатами досліджень різних вчених, характеризується повнотою, системністю управлінських, педагогічних, правових, економічних і спеціальних знань у сфері освіти, здатністю їх ефективно застосовувати у конкретній ситуації, розумінням особливостей управління навчальним процесом в умовах переходу на компетентнісну систему освіти, високим рівнем сформованості педагогічного, управлінського мислення; здатністю до конструктивної співпраці з іншими суб'єктами навчального процесу, володінням комунікативною культурою, здатністю до самоорганізації, саморегуляції емоційних станів та ін.

На основі систематизації та узагальнення різних підходів учених до визначення сутності управлінської компетентності у сфері освіти, її характерних особливостей та структурних компонентів визначаємо управлінську компетентність учителя як здатність: ефективно управляти навчально-виховним процесом школярів в умовах переходу компетентнісну освітню парадигму. Управління якістю та результативністю педагогічного процесу; до формування

позиції студента як суб'єкта професійного становлення та розвитку, готового до ефективної самоуправлінської діяльності; трансформувати управлінську діяльність в організації навчальної діяльності студентів у самоуправлінську, в умовах якої студент буде програмувати та забезпечувати власний професійний, особистісний, фізичний саморозвиток; до адаптивного управління в педагогічних ситуаціях, що постійно змінюються; до управління процесом власного професійного розвитку (індивідуальна, особистісно орієнтована траєкторія освітньої діяльності), саморозвитку.

Особливості управлінської компетентності вчителя фізичної культури визначаємо через специфіку його фахової діяльності, пов'язаної з сучасними фізично розвиваючими та здоров'язберігаючими технологіями, орієнтованими на перспективний фізичний розвиток учня, студента, готовністю до управління цими процесами. Структура управлінської компетентності вчителя включає: розуміння теоретичних основ (закономірностей, механізмів, принципів) управлінської діяльності, особливостей їх реалізації в педагогічному процесі загалом, здатність враховувати особливості формування професійної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури, зокрема; здатність до прогнозування, моделювання, стратегічного та оперативного планування, орієнтування на цілі та враховуючи особливості системи професійної підготовки вчителя фізичної культури, конкретної педагогічної ситуації у її контексті; готовність до управління розвитком власної професійної, фахової діяльності (самоуправління), реалізації потенціалу саморозвитку фізичної культури, орієнтування на базові стандарти якості; володіння методами та засобами діагностичної, аналітико-рефлексивної діяльності як засобу відслідковування ефективності розвитку системи підготовки вчителя фізичної культури загалом, кожного її конкретного сегмента зокрема; здатність управляти освітніми ресурсами, формуючи та адаптуючи відповідний комплекс до конкретної цілі та ситуації в системі підготовки вчителя фізичної культури; спроможність здійснювати управління колективом, групою учнів, максимально враховуючи їх потенціал фізичного розвитку, індивідуальні, особистісні характеристики; володіння особистісно орієнтованою методикою формування фізичної культури школярів, здатність до вибору адекватного комплексу методів, прийомів, технологій.

Виходячи з вищезазначеного, особливостями сучасного трактування сутності та структурної організації управлінської компетентності вчителя фізичної культури є його інтегральна спроможність до організації навчального процесу на особистісно орієнтованій основі, в умовах якого управлінські функції викладача переходять на рівень самоуправлінських, забезпечуючи неперервність процесу професійного саморозвитку студента як майбутнього педагога.

Список використаних джерел:

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [за заг. ред. О.В. Овчарук]. Київ : К.У.С., 2004. 112 с.
2. Носков В. Компетентність як складова підготовки фахівців у гуманітарному вищому навчальному закладі. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=62&c=1376&setcss=1&nc>

The article raises the problems of managerial competence' essence of the physical culture teacher, its main characteristics, structural components.

Key words: competent, managerial competence, structure.

Отримано: 25.02.2019

МІЖНАРОДНІ СИСТЕМИ ТЕСТУВАННЯ ЯК ОРІЄНТИР СТАНДАРТИЗАЦІЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті зацентовано увагу на міжнародних системах тестування як інструменті виявлення стану розвитку національної освіти та вироблення напрямів підвищення ефективності її функціонування.

Ключові слова: система освіти, тестування, Нова українська школа, математична галузь.

Зростання суспільної уваги до проблеми модернізації загальноосвітньої школи, аналіз основних напрямів її розвитку, визначених у Концепції Нової української школи, є важливою ознакою сьогодення. Наріжними каменями модернізації початкової ланки освіти є дитиноцентризм в організації освітнього процесу, розроблення нового змісту навчання, орієнтованого на формування компетентностей учнів як необхідної умови їхньої успішної самореалізації, запровадження педагогіки партнерства, наступність дошкільної і початкової освіти, формування сучасного освітнього середовища [1]. Система інспектування освіти має бути поступово замінена на функціональну систему освітньої аналітики та статистики, а формування системи забезпечення якості освіти не може здійснитись без участі країни у міжнародних обстеженнях якості всіх ланок освіти.

Особливості організації і проведення міжнародного дослідження якості освіти PISA (Programme for International Student Assessment) та міжнародного порівняльного дослідження якості природничо-математичної освіти TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) висвітлено в працях Н. Бобак, Т. Вакуленко, А. Васильченко, М. Головка, Н. Кошеленко, К. Краснянської, Н. Марочко, О. Мартинюк, Т. Мешкової, Г. Мурніної, С. Науменко, С. Оксамитної, Н. Прокопенко, Т. Хорошківської та інших. Зважаючи на важливість результатів порівняльних міжнародних досліджень для створення ефективної вітчизняної системи моніторингу якості загальної середньої освіти, виникає необхідність ґрунтовного аналізу її мети, завдань, особливостей реалізації та відповідного інструментарію з урахуванням актуальних проблем освітньої галузі України.

Результати міжнародних порівняльних досліджень оцінювання якості навчання країни світу використовують як основу власних моніторингових систем, застосовують як одну з багатьох складових програми аналізу стану освіти. Спостереження тенденцій у реалізації освітніх програм різних країн, оцінка готовності учнів аналізувати, міркувати, практично застосовувати отримані знання й уміння в ключових предметних областях, визначення чинників, що впливають на рівень навчальних досягнень учнів є підґрунтям ключових стратегічних рекомендацій, які сприяють покращенню показників освітніх систем країн-учасниць і створюють основу для міжнародної співпраці у визначенні освітніх цілей та їх досягненні.

У рамкових документах програми PISA зазначено, що метою дослідження є виявлення того, чи володіють учні 15-річного віку знаннями й уміннями, необхідними для майбутнього повноцінного функціонування в суспільстві. «Стратегія-2020», схвалена 2015 року, передбачає, що Україна не лише братиме участь у програмі PISA, а й посяде місце серед 50 найкращих країн у рейтингу «Міжнародної програми оцінки освітніх досягнень учнів».

Досвід участі української загальноосвітньої школи у порівняльному дослідженні якості природничо-математичної освіти TIMSS, яке проводиться з метою оцінювання підготовки учнів четвертих, восьмих, а з 2015 року й одинадцятих класів (математика і природничі предмети), засвідчив, що значною мірою вітчизняна шкільна освіта залишається зорієнтованою на формування репродуктивних знань. «Значні труднощі учні загальноосвітніх навчальних закладів відчували, виконуючи завдання на порівняння та класифікацію, формулювання оціночних суджень, усвідомлене розуміння природи як цілісної системи. Незначним є такий складник навчальної діяльності, як самостійне планування та прийняття рішення щодо реалізації шкільного навчального експерименту, що є надзвичайно важливим для шкільної природничої освіти» [4]. Отже, українська система освіти недостатньо

відповідає потребам її економіки, не гарантує випускникам глобальної конкурентоспроможності.

Результати досліджень підтвердили нагальну потребу переорієнтації початкової освіти із знаннєвої парадигми на парадигму компетентнісного навчання, результатом якого будуть сформовані у випускника початкової школи ключові компетентності. Участь у міжнародних програмах дасть Україні можливість запозичити досвід країн, які активно використовують результати дослідження для визначення чинників, що впливають на якість освіти й здійснити реформування вітчизняної освітньої галузі на основі реальних даних про навчальні досягнення учнів.

Оскільки математика посідає особливе місце в освітній, науковій, суспільній сферах життя людини, оволодіння математичними знаннями відіграє важливу роль у розвитку особистості, впливає на її успішність у професійному становленні. Математика дає можливість розвинути уміння використовувати математичні моделі та створювати такі моделі для вирішення проблем, уміння в процесі спостереження предметів та явищ навколишнього середовища порівнювати їх, вирізняти суттєві й несуттєві властивості, аналізувати, синтезувати, узагальнювати, міркувати доказово, що необхідно для адаптації у сучасному суспільстві.

Враховуючи результати міжнародних досліджень, останніми роками низка країн переглянула свої освітні стандарти та програми, що стосуються навчання математики в школі, зокрема початкової, акцентувавши в них увагу на формуванні математичної грамотності як здатності особи до визначення й усвідомлення ролі, яку математика відіграє у сучасному житті, до створення математичних моделей об'єктів, явищ, процесів навколишнього світу та застосування досвіду математичної діяльності під час розв'язування навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих завдань.

В Україні моніторингове дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читачької та математичної компетентностей випускників початкової школи загальноосвітніх навчальних закладів» було ініційоване Міністерством освіти і науки України (Наказ від 29 грудня 2016 року №1693) з метою здійснення зрізу поточної якості початкової освіти, результати якого в майбутньому будуть використані для порівняльних досліджень якості початкової освіти, заснованої на принципах НУШ. За підсумками проведення першого етапу цього дослідження якості початкової освіти мають бути сформульовані пропозиції до проектів програм другого та третього етапів, що відбуватимуться у 2020 та 2022 роках відповідно.

У звіті про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти наведено результати тестування учнів-учасників основного етапу моніторингового дослідження з математики. Високий поріг подолали 17,7% випускників початкової школи, середній – 56%, а базовий – 86,4%, передбазовий рівень сформованості математичної компетентності мають 13,6% учнів, які завершили курс початкової школи у 2018 році [5]. На основі сукупності отриманих даних передбачається коригування освітніх стандартів, навчальних програм для початкової школи; прийняття управлінських рішень щодо стратегії підвищення якості початкової математичної освіти; оптимізація навчальних програм із курсу методики викладання математики в початковій школі у закладах вищої педагогічної освіти; вдосконалення практики викладання математики в початкових класах.

У світлі викликів і завдань сьогодення пріоритетами освіти мають бути визначені: радикальна зміна якості системи вчительської освіти і професійного статусу вчителя; ефектив-

на підготовка студентів до професійного функціонування у змінному світі інтелектуальних та інформаційних технологій; виховання потреби у самоосвіті впродовж всього життя.

Список використаних джерел:

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : МОН України, 2016. 40 с.
2. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»» від 12 січня 2015 року, №5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%2020?lang=ru>.
3. Науменко С. Модель міжнародних порівняльних моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2016. Вип. 21 (2-2016). Ч. 1. С. 250-258.
4. Головка М., Науменко С. PISA-2018 як індикатор стану загальної середньої освіти в Україні. *Український педагогі-*

чний журнал. 2017. №2. С. 8-20. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/707421/1/4.pdf>

5. Звіт про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти» 2018 р. Частина II. Математика. Київ, 2019. 169 с. URL: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/2019_ZVIT_MDYAPO_MATEMATYKA.pdf.

The research paper focuses on the international assessment systems as an instrument of identification of the national education development state and framing of directions for increasing the efficiency of its functioning.

Key words: system of education, assessment, New Ukrainian School, mathematics.

Отримано: 25.02.2019

УДК 378.147.091.31-051:94

О. В. Горбатюк, кандидат педагогічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ

У науковій статті розглянуто трактування сутності комунікативної компетентності вчителів історії. Виділено структуру комунікативної компетентності, що складається із: емоційно-мотиваційного компонента, когнітивного компонента, поведінкового компонента. Виділено функціональні особливості комунікативної компетентності вчителів: комунікативну, перцептивну й інтерактивну. Узагальнено та охарактеризовано необхідні компетентності вчителів історії: мовленнєва; мовна; дискурсивна; соціокультурна та соціолінгвістична; стратегічна.

Ключові слова: комунікація, компетентність, комунікаційна компетентність, навички, мова.

Комунікаційні зв'язки, вміння та можливості вибудувати контакти та встановлювати контакти з аудиторією є важливим аспектом у підготовці вчителів, зокрема вчителів історії. Важливим є формування вмінь передачі інформації та знань майбутніми вчителями історії, особливо, в сучасних умовах, що визначається інформаційною активністю та мінливістю інформаційного простору. Комунікативна компетентність вчителя історії може виявлятися у встановленні контактів з учнями, тому формування навичок комунікації є важливим у роботі вчителя історії, що значно підвищує актуальність тематики дослідження.

Питаннями формування комунікаційної компетентності у підготовці вчителів займалось багато сучасних вітчизняних науковців, зокрема: Когут І.В., Корніяк О.М., Кошонько Г.А., Щербакова Т.Н. та багато інших. Проте, формування комунікативних якостей майбутніх учителів історії – є мало дослідженими.

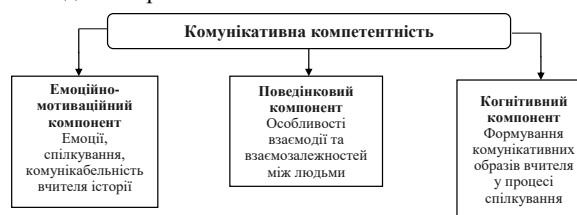
На думку Кошонько Г.А., комунікативна компетентність являє собою цілісне, інтегративне, психічне утворення, що визначає ефективність спілкування. При спробі виділити структурні компоненти комунікативної компетентності ми також зустрічаємося з відсутністю єдиного підходу до даної проблеми. Зокрема, автори виділяють наступні компоненти комунікативної компетентності: знання й уміння (Л. Петровська); знання, уміння, навички й способи (Л. Мігіна); знання, уміння, позиції, якості (В. Маркова); комунікативні здібності, комунікативні вміння й комунікативні знання, адекватні комунікативним завданням і достатні для їхнього рішення (О. Сидоренко); комунікативну спрямованість, комунікативну поінформованість (знання, уміння, навички), комунікативні здатності (Попова); понятійно-операційний блок (знання й уміння) і особистісний (якості, позиції) (І. Нестерова) [4].

Т. Щербакова обґрунтовує трикомпонентну структуру комунікативної компетентності, вважаючи, що до неї входять:

- емоційно-мотиваційний компонент, який створює потребу в контактах, мотиви розвитку компетентності, цінності спілкування, цілі тощо;
- когнітивний компонент, який включає сприймання, яву, мислення; когнітивний стиль; рефлексивні, оцінні й аналітичні здібності; знання з царини взаємовідносин людей, спеціальні психологічні знання, отримані в процесі навчання; смисли, образ іншого як партнера взаємодії; соціально-перцептивні здібності; особистісні характеристики, які творять комунікативний потенціал особистості;

- поведінковий компонент, тобто індивідуальну систему оптимальних моделей міжособистісної взаємодії; суб'єктивний контроль комунікативної поведінки [7, с.53].

Структура комунікативної компетентності особистості наведена на рис. 1.

Рис. 1. Структура комунікативної компетентності особистості

Комунікативна компетентність, за допомогою якої суб'єкт реалізує у процесі діяльності й спілкування три основних функції: комунікативну, перцептивну й інтерактивну, об'єднує у своєму складі три основних групи вмінь, або здатностей: 1. Комунікативно-мовленнєву здатність, що об'єднує такі вміння: а) отримання інформації; б) адекватне розуміння смислу інформації; в) програмування й висловлення своїх думок в усній і письмовій формі. 2. Соціально-перцептивну здатність як сприймання і розуміння сутності іншої людини, взаємопізнання і взаємооцінка. Ця здатність передбачає такі вміння: а) створення образу іншої людини (розуміння її психологічної й особистісної сутності); б) моральні уявлення (емпатія як усвідомлення почуттів, потреб, інтересів інших людей, повага до партнера зі спілкування, тактовність тощо); в) рефлексію (самоусвідомлення – розуміння своїх внутрішніх станів, емоцій, ресурсів, уподобань, інтуїція). 3. Інтерактивну здатність як вміння організувати й регулювати взаємодію та взаємовплив і досягати взаєморозуміння [3].

Комунікативна здатність людини ґрунтується на таких компетенціях: мовленнєва; мовна; дискурсивна; соціокультурна та соціолінгвістична; стратегічна (табл.1.).

Таблиця 1

Види комунікаційної компетентності особистості вчителя історії*

№	Компетенції	Вид компетенції
1	Мовленнєва	розуміння, говоріння, письмо
2	Мовна	знання фонетики, графіки, орфографії, лексики, граматики

Продовження таблиці 1

3	Дискурсивна	комунікативні вміння, пов'язані з умовами реалізації окремих мовленнєвих функцій із застосуванням адекватних мовних моделей зразків
4	Соціокультурна та соціолінгвістична	знання, уміння використовувати у спілкуванні та пізнанні соціокультурні і соціолінгвістичні реалії
5	Стратегічна	розвиток здатності студентів/учнів до самостійного навчання і самовдосконалення, бажання спілкуватися, слухати, розуміти інших, адекватної оцінки та самооцінки

*Складено на основі [2]

Формування комунікативної компетентності, як слушно зазначає С. Савичов, відбувається поступово, що пов'язано з необхідністю опанувати різні рівні. У розвитку цієї компетентності можна виділити чотири рівня: перший рівень – неусвідомлена компетентність; другий – репродуктивна компетентність; третій – продуктивна компетентність; четвертий – творча компетентність [1, 6].

Педагогічними умовами, які забезпечують формування комунікативної компетентності, якісну підготовку студентів до викладання дисциплін лінгвістичного циклу, на нашу думку, є: 1. Комплексне засвоєння студентами психолого-педагогічних, лінгвістичних та методичних знань. 2. Викладання методики вивчення української мови на основі сучасних дидактичних технологій. 3. Розробка системи методико-лінгвістичної підготовки майбутніх учителів у руслі сучасних тенденцій гуманізації, гуманітаризації, інтеграції, диференціації навчання. 4. Оновлення змісту лінгвістичної освіти як за рахунок удосконалення традиційних дисциплін, так і розробки системи нових курсів, які забезпечують методико-лінгвістичну спеціалізацію. 5. Проведення інтегрованих спецкурсів, які сприяли б глибшому розумінню студентами внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків. 6. Розробка підручників та посібників на інноваційних засадах з урахуванням вимог компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх вчителів [5].

Формування комунікативних компетенцій визначає вміння комунікувати з учнями, педагогами, подавати та наводити новий теоретичний та практичний матеріал. Серед видів комунікаційної компетенції, яку варто вивчити

майбутнім педагогам: мовленнєва, стратегічна, соціокультурна та соціолінгвістична. Перспективними з точки зору подальших досліджень є вивчення питань напрацювання комунікаційних навичок майбутніх вчителів.

Список використаних джерел:

1. Ашиток Л. Комунікативна компетентність педагога: структура, етапи формування. *Молодь і ринок*. 2015. №6. С. 10-13.
2. Когут І.В. Методика формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя: дослідно-експериментальна робота. *Молодий вчений*. 2015. №7 (2). С. 53-56.
3. Корніяк О.М. Розвиток комунікативної компетентності фахівця : традиції та інновації. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 10. С. 56-64.
4. Кошопько Г.А. Комунікативна компетентність майбутніх педагогів у системі вищої освіти. *Формування професійної компетентності майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти* : зб. наук.-метод. пр. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 75-78.
5. Олійр М.П. Формування комунікативної компетентності фахівців : традиції та інновації. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. №14 (239). С. 94-99.
6. Савичев С.С. Проблема развития коммуникативной компетентности студентов высшей школы. URL: http://www.ssc.smr.ru/media/journals/izvestia/2010/2010_5_78_80.pdf.
7. Щербакова Т.Н. Психологическая компетентность учителя: содержание, механизмы и условия развития : монография. Ростов н/Д, 2005. 320 с.

The article deals with the interpretation of the essence of the communicative competence of history teachers. The structure of communicative competence, which consists of: emotional and motivational component, cognitive component, behavioral component, is allocated. The functional features of communicative competence of teachers are distinguished: communicative, perceptual and interactive. The necessary competences of history teachers are summarized and characterized: speech; language; discursive; socio-cultural and sociolinguistic; strategic.

Key words: communication, competence, communication competence, skills, language.

Отримано: 25.02.2019

УДК 372.064.1:372.4

М. С. Гордійчук, кандидат педагогічних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВЗАЄМОДІЇ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ І СІМ'Ї У МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Дослідження зазначеної проблеми, без сумніву, важливе як для загального мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, так і для їхньої підготовки до систематичного навчання в школі. Важливим вихідним положенням процесу формування граматично правильного мовлення дітей дошкільного віку є твердження, що мовленнєвий досвід охоплює, по-перше, практичне володіння рідною мовою, по-друге, «емпіричне узагальнення спостережень над мовою, одержаних її носієм незалежно від спеціальних знань про мову», що відповідає феномена «чуття мови».

Ключові слова: мовленнєвий розвиток дошкільника, психолого-педагогічний супровід художньої діяльності дітей дошкільного віку, спільна змістова діяльність, словесна творчість дошкільника.

Дошкільна освіта є першою ланкою системи неперервної освіти, яка закладає основи соціокультурного становлення особистості. Серед першочергових завдань, спрямованих на підсилення ролі дошкільної освіти і виховання в сучасних умовах, є перехід до їх гуманізації, що виходить із піднесення цінності людини. Це пов'язується насамперед із реалізацією компетентнісного підходу, який протистоїть понятійній триаді ЗУНів (знання – вміння – навички), заперечує самоцінність знань, які розглядаються лише як засіб набуття особистісних сенсів, орієнтування в соціокультурному довкіллі, спосіб задоволення особистості дитини. Звідси основне завдання дошкільної освіти і виховання – «сприяти свідомому та діяльному буттю дошкільника, розвитку у нього самосвідомості, самобутності та самодіяльності, виховання природо- та культуровідповідної поведінки» [1, с.397-398].

Дошкільна освіта і дошкільне виховання покликані забезпечити:

- емоційний і мотиваційний розвиток дитини;

- її інтелектуальний і мовленнєвий розвиток;
- розвиток довільної поведінки.

Подальший індивідуальний шлях розвитку особистості дитини продовжується в початковій школі. Підготовка дітей до школи має відповідати вимогам і критеріям оцінки дошкільної зрілості дитини, що передбачає її фізичний, емоційний, пізнавальний і особистісний розвиток, готовність до взаємодії з довколишнім світом, розвиток специфічних видів діяльності, які визначають і забезпечують легку адаптацію дитини до нового соціального статусу і є фундаментальними для дошкільного дитинства [2, с.51].

В основу реалізації Державного стандарту покладаються особистісно орієнтований і компетентнісний підходи, що зумовлює чітке визначення результативної складової змісту виховання в початковій школі. Провідне місце в ньому належить сукупності компетентностей, у тому числі й комунікативній компетентності, під якою розуміється «здатність особистості застосувати у конкретному спілку-

ванні знання мови, способи взаємодії з оточуючими і віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями» [2].

Завдяки емоційній близькості з дорослими, в дитини формуються відкритість до соціальних впливів, готовність сприймати інших людей, інтерес до спілкування з ними [1, с.3-5]. Залучаючись у систему взаємин із дорослим, дитина першочергово є об'єктом його активності, але, «володіваючи пропонованою дорослим провідною діяльністю, стає суб'єктом цих взаємин» [1, с.29], а отже, і суб'єктом культури спілкування.

Досліджуючи питання впливу дорослого на становлення і розвиток дитини, Ш. Амонашвілі переконливо показав, що принциповий шлях до переборення ускладнень, які виникають у процесі виховання, – у спілкуванні, заснованому на взаємно зацікавленій співпраці педагога з дітьми, поєднанні вимогливості з повагою і довірою до дітей, демонстрації на власному прикладі важливості дотримання норм культури спілкування.

Діти сліпо копіюють вчинки та поведінку дорослих, тому щирість, чуйність, доброта, ввічливість, чесність, справедливість мають бути обов'язковими професійними якостями вихователя. Вихователь «має замислюватися не лише над змістом вимог, які він висуває до дитини, а й формою і тоном їх пред'явлення. Дитина дуже чутлива до слова педагога. Грубе слово, необміркований вчинок дорослого, несправедливе покарання можуть нанести дитині глибоку, іноді невиліковувану рану. ... Треба терпляче вислуховувати дитину, вміти дати пораду, втішити, заспокоїти» [3, с.72]. Сучасний рівень розвитку психолого-педагогічної науки свідчить, що багато чого у поведінці людини виникає на основі спостереження за поведінкою іншого. Тому, чим більше дитина має можливостей для спілкування з дорослими та однолітками, особистісні якості і поведінка яких можуть бути охарактеризовані як гуманістичні, тим більша вірогідність того, що вона буде поводитися так само [2, с.33]. Гуманістичний стиль ставлення педагога до дитини – коліска духовного її народження. Формування у дітей моральних норм поведінки, залучення їх до кращих зразків культури спілкування може забезпечити лише гуманне ставлення дорослих до дітей, тому що воно створює середовище любові, співчуття, взаємної поваги, що, по суті, є поведінкою, яка відповідає нормам моралі. Дитина поступово за своєю цю мораль, а надалі вже сама здатна виявляти доброзичливе ставлення до оточуючих людей [1, с.74].

Дитині потрібне співчутливе, емпатійне розуміння, готовність прийняти її повністю, навіть із недоліками [2, с.46]. Адже діти вразливіші за дорослих. Тому дія низької самооцінки відбивається на них більшою мірою.

Коли ми говоримо про спілкування педагогів із дітьми, маємо на увазі педагогічне спілкування, яке виконує декілька взаємопов'язаних функцій: інформативну, регулятивну, корегуючу, емоційну та ін. Але саме емоційний аспект відіграє визначальну роль у встановленні особистісних довірливих контактів дитини з дорослим, які слугують орієнтиром для неї в навколишньому світі, є сигналом про правильну або неправильну поведінку, допомагають розібратися в тій чи іншій ситуації. Емоційна функція спілкування виявляється у взаємовпливі, взаємопереживанні та взаємозбагаченні людей. При цьому спрацьовують такі механізми, як наслідування, навіювання, співпереживання, зараження позитивними справами та вчинками. За допомогою цих механізмів діти сприймають, засвоюють, закріплюють у свідомості та поведінці моральні погляди, почуття, норми, які склалися.

Педагогічне спілкування – продуктивне спілкування. Його результатом є духовне збагачення двох сторін: і педагога, і дітей. Однак таке збагачення можливе лише за умов, коли педагог, займаючи позицію суб'єкту контакту, ставиться до дитини, учня також як до суб'єкту. Тобто спілку-

вання педагога з ними набуває суб'єкт-суб'єктної характеристики. У реальності це означає:

- по-перше, повагу до особистості кожної дитини, визнання її суб'єктивної волі, права на незгоду, вибір поведінки і дій;
- по-друге, інтерес до внутрішнього світу дітей, співпереживання їхнім проблемам;
- по-третє, сприйняття індивідуальності кожної дитини з усіма притаманними їй якостями.

Отже, важливими орієнтирами на шляху реалізації особистісно орієнтованої, гуманістичної, діалогічно-проблемної моделі виховання є впровадження в практику принципу активності – сприйняття дитини як активного суб'єкта діяльності, а педагога – як його провідника у зовнішньому та внутрішньому світах.

Отже, педагог повинен ставитися до дитини з повагою, вірити в її здібності й можливості, бути глибоко переконаним у тому, що вона бажає особистісного вдосконалення. Безперечно, педагог, якому властиві щирість, правдивість, досягає більших результатів у виховній роботі.

Демократичний стиль педагогічного спілкування не сумісний з відчуженням вихователя від вихованців; дистанція між ним і дітьми близька, адже він, так би мовити, «живе з ними» [2, с.18-19].

Не заперечуючи того, що кожний педагог повинен мати індивідуальний стиль педагогічного спілкування, в якому виражається своєрідність його особистості, вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що цей підхід «не заперечує того, що ефективне педагогічне спілкування передбачає здатність до гнучкого переходу від одних способів спілкування до інших, більш адекватних ситуації» [1, с.43]. Очевидно, що найбільш продуктивним є «гармонійний або збалансований стиль спілкування, в якому яскрава вираженість певних якостей педагога поєднується із здатністю гнучко й адекватно реагувати на мінливі ситуації педагогічної взаємодії» [3, с.43].

Отже, беручи до уваги зазначене, доходимо висновку, що спілкування педагога з дітьми має бути особистісно орієнтованим (увага та інтерес до особистості кожної дитини); носити суб'єкт-суб'єктний характер (повага, інтерес до дитини і сприйняття її особистості); бути гармонійним (поєднання індивідуальних якостей педагога з його гнучкою поведінкою); будуватися на принципах діалогу (дитина є активним учасником, а не об'єктом впливу) і бути демократичним.

Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. 344 с.
2. Білан О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль : Мандрівець, 2017. 255 с.
3. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник. Київ : Вища шк., 2007. 542 с.

An important starting point for the process of forming grammatically correct speech for preschool children is the assertion that the language experience encompasses, firstly, the practical possession of the native language, and secondly, the quote; empirical generalization of observations of the language received by its native speaker, regardless of special knowledge of the language; which corresponds to the phenomenon of quote; sense of speech; and quote.

Key words: speech development of preschool children, psychological and pedagogical support of artistic activity of children of preschool age, common content activity, verbal creativity of preschool children/

Отримано: 25.02.2019

УПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИК ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті проаналізовано впровадження ідей НУШ в освітній процес ЗВО з метою забезпечення реалізації ключових компетентностей майбутніх педагогів НУШ відповідно до нового Державного стандарту початкової освіти; описано заходи з реалізації завдань підготовки в університеті сучасного педагога початкової освіти до роботи в НУШ.

Ключові слова: Концепція Нової української школи, Державний стандарт початкової освіти, компетентнісний підхід, умови НУШ.

Питання впровадження ідей Концепції НУШ в освітній процес ЗВО і ЗЗСО є актуальним і потребує ретельного розгляду. Одним із завдань, яке ставить перед ЗВО Концепція НУШ, є підготовка в університеті сучасного педагога, який зміг би повноцінно зреалізувати компетентнісний, діяльнісний й особистісно зорієнтований підходи. Тому кафедра теорії та методик початкової освіти спрямовує свої зусилля на вирішення цього завдання.

Метою статті є проаналізувати впровадження ідей НУШ в освітній процес ЗВО з метою забезпечення реалізації ключових компетентностей майбутніх педагогів НУШ відповідно до нового Державного стандарту початкової освіти й описати заходи з реалізації завдань підготовки в університеті сучасного педагога початкової освіти до роботи в НУШ.

З метою поінформованості учасників освітнього процесу зі спеціальності 013 Початкова освіта про нові законодавчі акти у галузі освіти на лекційних і практичних заняттях зі здобувачами обговорюються нові законодавчі акти у галузі педагогічної освіти, зокрема Закон України «Про освіту», який регулює основні засади нової освітньої системи; Державний стандарт початкової освіти; Концепція Нової української школи; Типові освітні програми, розроблені під керівництвом Савченко О.Я. та Шияна Р.Д.

З новими законодавчими актами у галузі освіти студенти можуть ознайомитися на сайті кафедри.

Науково-педагогічні працівники кафедри мотивують студентів до проходження онлайн-курсів для вчителів початкової школи на платформі MON-EDERA-OSVITORIA та активно обговорюють із ними нові методи та прийоми впровадження освітньої діяльності в умовах НУШ.

Упродовж 2018-2019 рр. проведено такі заходи під час становлення НУШ: 20 квітня 2018 р. у межах проведення II етапу всеукраїнської студентської олімпіади зі спеціальності Початкова освіта проведено на базі кафедри науково-практичний семінар «Нова українська школа: проблеми і перспективи розбудови». Розглянуто такі питання: теоретичні та практичні проблеми формування професійної поведінки майбутнього вчителя початкової школи в контексті становлення Нової української школи; формування мовно-літературних, математичних, природничих компетентностей молодших школярів в умовах НУШ тощо. Учителю-методист Кам'янець-Подільського НВК № 3 у складі ЗОШ І-ІІІ ступеня та ліцею Хмельницької області Бондарчук Оксана Миколаївна висвітлила питання практичного впровадження концепції НУШ в освітній процес (пілотний клас); 04 жовтня 2018 р. – навчально-виховний захід «Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського в концепції Нової української школи». Студенти педагогічного факультету залучені повсякчас до заходів; 25 жовтня 2018 р. – інтернет-конференція «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи». Під час конференції розглянуто питання підготовки вчителя початкової школи в умовах зміни освітньої парадигми; інтеграцію як умов підвищення якості навчання в початковій школі; формування життєвих компетентностей молодших школярів у початковій ланці навчання; застосування інноваційних педагогічних технологій у початковій школі тощо; 26 жовтня 2018 р. – науково-практичний семінар «Нова українська школа: проблеми і перспективи розбудови» на базі кафедри спільно з Управлінням освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради. На захід були запрошені вчителі початкових класів міста та Кам'янець-Подільської спеціальної школи-інтернату І-ІІІ ступенів Хмельницької обласної

ради. Оксанюк Аліна Миколаївна, методист початкової освіти науково-методичного центру Управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради, тренер НУШ, ознаямила присутніх із шляхами формування професійної компетентності вчителів НУШ (інформація про роботу семінару висвітлено на шпальтах Кам'янецького часопису «Ключ» від 14 грудня 2018 р., вип. 50 (356); 8-9 листопада 2018 р. – участь науково-педагогічних працівників кафедри в онлайн-конференції «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; 21-26 січня 2019 р. – участь у міжнародному семінарі доцентів кафедри Гудими Н.В., Гнатенко О.С., Борейка О.С., старшого викладача Московчук Л.М. з експертизи підручників для 2 класу НУШ на базі Інституту модернізації змісту освіти (м. Київ); 8 лютого 2019 р. – районний семінар-практикум «Наступність між дошкільною та початковою ланками освіти в контексті впровадження Нової української школи» на базі Довжопського ЗДО «Веселка», у якому взяли участь завідувач кафедри Гудима Н.В. і старший викладач кафедри Московчук Л.М. (інформація про роботу семінару висвітлено на шпальтах Кам'янецького часопису «Ключ» від 15 лютого 2019 р., вип. 7 (365).

У межах проведення II етапу всеукраїнської олімпіади зі спеціальності Початкова освіта заплановано провести 18 і 19 квітня 2019 р. два науково-практичних семінари на тему «Реалізація компетентнісного підходу в підготовці вчителя початкової школи» та «Нова українська школа: нові підходи».

Доцент Гудима Н.В. та старший викладач Мелекесцева Н.В. підготували наукову роботу «Реалізація компетентнісного підходу у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка в підготовці вчителя Нової української школи як агента змін» на X Міжнародну виставку «Інноватика в сучасній освіті», яка здобула золоту медаль у номінації «Інноваційна діяльність закладу освіти в умовах впровадження Концепції Нової української школи».

Науково-педагогічні працівники кафедри публікують у збірниках наукових праць статті, у яких розкривають питання особливостей організації освітнього процесу ЗЗО та ЗВО в умовах НУШ.

Для активізації сучасного освітнього середовища започатковано створення кабінету початкової освіти (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України, №137 від 13.02.2018 р. про затвердження Примірного переліку засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для навчальних кабінетів початкової школи). У кабінеті є мультимедійний проектор, екран для проекції, дошка аудиторна магнітна маркерна та осередки відповідно до освітніх галузей початкової освіти.

Оновлено комплекси навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін згідно з Концепцією НУШ та оновленим Державним стандартом початкової освіти, зокрема методик навчання освітніх галузей «Мови і літератури», «Математика», «Природознавство», «Суспільствознавство», «Технології» та «Мистецтва» для здобувачів ступеня вищої освіти «бакалавр»; технологій вивчення галузей «Мова і література», «Математика», «Природознавство» та «Суспільствознавство», «Здоров'я і фізична культура» «Технології» та «Мистецтва» для здобувачів ступеня вищої освіти «магістр».

Унесено зміни до всіх робочих програм практик зі спеціальності 013 Початкова освіта відповідно до концепції НУШ.

З метою реалізації ключових компетентностей майбутніх педагогів НУШ відповідно до нового Держстандарту початкової освіти проведено наукові та методичні семінари у 2018-2019 н.р. Так, асистент Дорож І.А. доповіла про формування предметної проектно-технологічної компетентності дітей початкової школи засобами предметно-перетворювальної діяльності в умовах НУШ. Доцент Гудима Н.В. та старший викладач Мелекесцева Н.В. підготували доповідь «Реалізація компетентнісного підходу в підготовці вчителя початкової школи як агента змін». Доцент Борейко О.С. проаналізував освітні програми і підручники для 1 класу НУШ. Заплановано на червень 2019 р. розглянути питання формування у здобувачів освіти першого рівня здатності до змін навколишнього світу засобами сучасних технологій в умовах НУШ (старший викладач кафедри Ковальчук А.Ф.).

Доцент Гудима Н.В. провела відкрите заняття на тему «Вмотивований учитель у концепції НУШ» (для магістрантів 2 курсу спеціальності 013 Початкова освіта, навчальна дисципліна «Актуальні проблеми початкової освіти»).

Для налагодження співпраці кафедри з Управлінням освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради, закладами освіти міста, закладами вищої освіти України з питань підготовки сучасного педагога початкової освіти до роботи в умовах НУШ укладено договори про спільну науково-педагогічну діяльність між кафедрою теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Управлінням освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради; Департаментом освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації; кафедрами за профілем початкової освіти ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука», Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

УДК 37.018.53.(447)«18»

В. А. Гурський, кандидат педагогічних наук, доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ НЕДІЛЬНИХ ШКІЛ В УКРАЇНІ

У статті висвітлюється створення та діяльність недільних шкіл в Україні на початку другої половини XIX століття. Зокрема розкривається активна участь в їх роботі національно – патріотичної інтелігенції того часу.

Ключові слова : недільні школи, студенти, Київський університет, св. Володимира, просвітницька діяльність, національно-патріотична інтелігенція.

Важливим напрямком збагачення змісту освіти є вивчення та аналіз достовірної історії її розвитку як невичерпної скарбниці цінних думок і практичних починань, які з певних об'єктивних причин у свій час не були повністю реалізовані, але можуть творчо застосовані і розвинуті у сучасних умовах державотворення. Адже знання історії України та аналіз національної історії педагогіки сприяють розширенню науково-професійного світогляду особистості, виробленню в неї науково-критичного ставлення до минулого.

Вивчення педагогічної спадщини дає можливість бачити закономірності розвитку освіти та педагогічних ідей в Україні, виділяти загальне, особливе і часткове. Осмислення прогресивних ідей минулого з погляду сьогодення є необхідною передумовою всебічного розуміння нових проблем, що постають перед педагогічною наукою і практикою.

Тенденції до розширення сутності культурно-просвітницького та педагогічного руху в Україні в другій половині XIX століття знаходимо у наукових сучасних дослідників історії педагогіки Л. Березівської, Л. Вовк, Н. Гупана, І. Зайченка, В. Кузя, Н. Побірченко, О. Сухомлинської та інших, які розглядають цей феномен в контексті історії України.

Однією з малодосліджених тем у національно-педагогічній історіографії є створення та діяльність недільних шкіл в Україні на початку другої половини XIX ст.

Науково-педагогічні працівники кафедри є членами наукової лабораторії «Технології підготовки конкурентоздатного педагога до реалізації концепції НУШ в умовах інноваційного освітнього середовища» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (керівник – професор Бахмат Н.В.).

Викладачі кафедри (професор Бахмат Н.В., доценти Гудима Н.В., Гнатенко О.С., Борейко О.С., старші викладачі Мелекесцева Н.В., Московчук Л.М., асистент Дорож І.А.) є експертами електронних версій проектів підручників для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти.

Проте перед нами є низка завдань щодо структурних і змістовних змін у підготовці вчителя початкової школи.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>.
2. Концепція НУШ. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/-zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
3. Початкова освіта : Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі Типової освітньої програми для 1 класів закладів загальної середньої освіти / кол. авт. під кер. О.Я. Савченко; методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті; орієнтири для календарно-тематичного планування (1 клас НУШ). Київ : УОБЦ «Оріон», 2018. 160 с.

The article analyses the process of introduction of the ideas of the New Ukrainian school into the educational process of the institution of higher education with the aim of ensuring the realization of the key competencies of future teachers of the New Ukrainian school according to the new State standard of primary education. The steps on the realization of the tasks of preparation of the modern teacher of primary school to the work in the New Ukrainian school at the university are described.

Key words: Conception of the New Ukrainian school, State standard of primary education, competence-based approach, conditions of the New Ukrainian school.

Отримано: 25.02.2019

Як свідчать архівні джерела, 14 вересня 1859 року 16 студентів та 25 жовтня цього ж року 17 студентів Київського університету св. Володимира звернулися до попечителя Київського навчального округу М. Пирогова з проханням про відкриття на Подолі на новому Стросній дарових недільних та святкових шкіл [6].

М. Пирогов цілком підтримав ці прохання студентів перед Міністерством народної освіти, відзначивши, що недільні школи ставлять за мету безкоштовно поширювати освіту серед людей ремісничого та іншого трудового класу, що проживають у Києві. Згодом, оцінюючи внесок М. Пирогова в культурно-просвітницьку діяльність на посаді попечителя Київського навчального округу, українська газета демократичного спрямування «Рада» в дні святкування 100-річчя з дня його народження відзначала, що «цей великорос зрозумів культурні потреби нашого народу і щиро підтримав ідею заснування недільних шкіл для простого народу, що конав у темряві [4].

Хто ж були ці студенти, що першими підписали колективного листа до куратора навчального округу. Це: М. Драгоманов – згодом видатний громадський політичний діяч та вчений; Ф. Вороний – професор Ніжинського ліцею, директор Прилуцької та Кишинівської гімназій; А. Свид-

ницький – відомий письменник національно-демократичного спрямування; К. Шейковський – автор п'ятитомного «Опыта южнорусского словаря» і «Быта Подолян» та члени Харківсько-Київського тасного товариства М. Муравський, Г. Стрижневський, А. Тишинський та інші.

Перша недільна школа відкрилася у приміщенні Київського повітового дворянського училища на Подолі 11 жовтня, друга – 25 жовтня 1859 року у приміщенні повітового училища на Новому Стросні. Біля університету 31 січня 1860 року при Другій жіночій гімназії було організовано першу жіночу недільну школу. В жовтні-листопаді 1960 року було відкрито ще недільні школи при Першій чоловічій гімназії, Фундуклеївській жіночій гімназії. При активній громадсько-педагогічній діяльності студентів до кінця 1860 року в Києві працювало дві жіночі та п'ять чоловічих недільних шкіл [1, с.13].

Часописи демократичного спрямування «Отечественные записки» та «Современник» позитивно оцінювали виникнення в Києві та наступне поширення в інші регіони України недільних та святкових шкіл. Цей громадсько-освітній процес участі студентської молоді і національно-патріотичної інтелігенції у просвітницькій діяльності вони називали «відрадным явищем». На сторінках журналів відзначалося, що це явище набуло характеру «національної справи», бо в більшості випадків серед учнів переважало місцеве населення [3].

Вчителі недільних шкіл, при активній підтримці «Громад» та національно-патріотичної інтелігенції відстоювали національний зміст навчання, влаштували театральні вистави, лекції, народні читання, створювали бібліотеки-читальні, розповсюджували твори українських поетів та письменників. Основною метою своєї діяльності вони вбачали дати простому народові освіту в найбільш доступній для нього формі народною українською мовою.

Організатори недільних шкіл в своїй просвітницькій діяльності намагалися дати дорослим і дітям основи письма, математики, літератури, етнографії тощо. Для цього навчання проводилося безкоштовно у недільні та святкові дні. Вчителі недільних шкіл використовували у своїй роботі діючі форми та методи навчально-виховної діяльності, прогресивні ідеї К. Ушинського, сучасні підручники, зокрема «Граматику» П. Куліша, «Буквар южноруський» Т. Шевченка, посібник «Домашньої науки» К. Шейковського та ін.

Активний розвиток просвітницького руху в кінці 50-х початку 60-х років, відкриття недільних та святкових шкіл на Наддніпрянщині, як зазначала С. Русова, викликало «жвавий рух до народної освіти: гімназисти, студенти, вчителі середніх шкіл та інші добровольці пригадали той великий обов'язок, що лежить на усіх свідомих громадянах – хоч крихіткою освіти поділилися з темними людьми» [5, с.39].

За прикладом Києва недільні школи почали створюватися в губернських і повітових містах: Кам'янці-Подільському, Ніжині, Полтаві, Харкові, Чернігові, а згодом у багатьох інших містах України. Перші недільні школи набули великої популярності.

Значний інтерес до діяльності недільних шкіл виявив Т.Г. Шевченко. Спеціально для цих шкіл поет написав і за власний рахунок видав «Буквар южноруський». У листі від 4 січня 1861 р. до М. Чалого він писав: «Посилаю вам на показ 10 примірників мого «Букваря», а з контори транспортів отримаєте 1000 прим. Збереже гроші, то положіть їх в касу вищих недільних шкіл...». У 1860 р. з Петербурга він передав для чернігівських і київських недільних шкіл 100 примірників «Кобзаря» для продажу на їх користь недільних шкіл.

Успішна діяльність перших недільних шкіл підбадьорила прихильників нової ідеї: мережа недільних шкіл охопила не лише губернські та повітові міста, а й невеликі поселення та села. Суспільна популярність недільного навчання була настільки вражаючою, що такі нетрадиційні освітні заклади для народу створювалися при лікарнях, нічліжних та робітничих будинках і навіть при тюрмах.

Однак короткочасний період розквіту українського національного відродження на межі 50-60-х років, що характеризувався відкриттям і поширенням мережі недільних та святкових шкіл і широким культурно-просвітницьким рухом поступово почав згасати після видання у 1863 року відомого циркуляра міністра внутрішніх справ Валуєва, коли в Наддніпрянській Україні наступила категорична заборона вживання в усіх освітніх закладах української мови та видання друкованої продукції рідною українською мовою. Активні учасники культурно-просвітницької діяльності почали переслідуватися реакційними силами царизму та зазнали утисків і репресій. Згодом усі офіційно дозволені недільні школи були закриті.

Досвід освітньо-виховної діяльності студентів Київського університету св. Володимира та національно-патріотичної інтелігенції в кінці 50-х початку 60-х років XIX століття може бути використаний в організації навчально-виховної діяльності студентів вишів, а окреслені аспекти більш глибокого і детальніше вивчені і проаналізовані вітчизняною історико-педагогічною наукою.

Список використаних джерел:

1. Абрамов А.В. Наши воскресные школы: Их прошлое и настоящее. Санкт-Петербург, 1900. 351 с.
2. Лист Т.Г. Шевченка від 4 січн. 1861 р. «До М.К. Чалого». Повне збір. тв. : у 6 т. Київ, 1964. Т. 6. С. 276-277.
3. Отечественные записки. 1861. №1; Современник. 1860. №5.
4. Рада. 1910. №258.
5. Русова С. Просвітницький рух на Україні в 60-х роках. *Світло*. 1911. Кн. 6. С. 34-42.
6. ЦДА України. Ф. 707. Оп. 25, Спр. 352. Арк. 1; 11; 13.

The article deals with the formation and activity of the Sunday schools in Ukraine at the beginning of the II half of XIX c. Their active participation in work of national-patriotic intellectuals of the period is being high lighted.

Key words: Sunday schools, students, Kyiv St. Volodymyr University, educational activity, national-patriotic intellectuals.

Отримано: 25.02.2019

УДК 373.2.016:7.012

К. І. Демчик, кандидат педагогічних наук, старший викладач

СИСТЕМА ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАНЯТТЯХ НАРОДОЗНАВЧОГО ХАРАКТЕРУ

Статтю присвячено огляду освітньої роботи на основі народознавчого матеріалу в сучасних закладах дошкільної освіти. Акцентовано увагу на різних формах організації життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку на матеріалі з українського народознавства. Запропоновано методичні рекомендації для педагогів закладів дошкільної освіти стосовно роботи на матеріалі українського народознавства.

Ключові слова: духовний, етнокультура, народознавчий, патріот, патріотичний.

На сьогодні реформування освіти в Україні та дошкільної, зокрема, зумовило педагогів замислитись про дієві форми організації життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку. Не залишається осторонь проблема національно-патріотичного виховання дошкільників, яке можливе за умови систематичного використання народознавчого матеріалу в освітньому процесі сучасних закладів дошкільної освіти. Зауважимо, що науковці-теоретики та практики умовно кажучи об'єдналися у

вирішенні такого нагального питання дошкільної освіти. Загальновідомо, що ефективною є цілеспрямовано вилагоджена систему роботи в тісному тандемі теорії та практики стосовно національно-патріотичного виховання старших дошкільників під час різних форм організації життєдіяльності дітей у закладі дошкільної освіти.

Проблематикою патріотичного виховання дошкільників займаються провідні науковці сучасності (А. Богуш,

О. Князєва, Е. Корнєєва, Н. Лисенко, С. Ніколасва, Н. Ноткіна, Л. Ніконова та інші). У їхніх дослідженнях досить виразно простежується ідея патріотичного виховання, яке епізодично розглядається в руслі екологічного виховання, причому науковці роблять акцент на залученні дітей до культурної спадщини українського народу [2].

Педагоги закладів дошкільної освіти націлені на національно-патріотичне виховання старших дошкільників, що зумовлює створення парціальних програм, низки методичних посібників, освітніх веб-сайтів тощо.

Отже, щоб виховати патріота своєї країни, потрібно сформувати в дошкільника комплекс відповідних компетентностей, особистісних якостей та рис характеру. Тобто ведеться мова, зокрема, про: патріотичну свідомість, громадську відповідальність, ініціативність та активність, готовність працювати на загальний добробут та авторитет Батьківщини; повагу до Конституції, законів Української держави, її правових форм, потребу щодо їх дотримання, високу правосвідомість; досконале знання державної мови, турботу про піднесення її престижу і функціонування в усіх сферах життя та побуту; повагу до батьків і свого родоводу, до традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього; дисциплінованість, працьовитість, творчість, турботу про екологію та природу; фізичну досконалість, високоестетичну культуру; гуманність, шанобливе ставлення до культури, вірувань, традицій та звичаїв народів, які населяють Україну, високу культуру міжнародного спілкування [3].

У світлі останніх подій в Україні педагоги закладів дошкільної освіти змушені повертатися до історії українського народу, відроджуючи, пробуджуючи до життя національні традиції, національний дух нашого народу, ми виховуємо свідомого громадянина і патріота нашої держави [1, с.9]. Загальновідомо, що таку роботу потрібно з раннього віку в сім'ї, продовжувати в закладі дошкільної освіти, а далі – в школі. Таким чином вибудовуватиметься система роботи народознавчого характеру, яка повинна включати різні види завдань.

Завдання пізнавального характеру, які передбачають розширення знань дітей про Україну, її історію, культуру, природні багатства.

Такий тип завдань спрямований на ознайомлення дітей з найближчим оточенням, з яким вони щодня контактують. На наступному етапі роботи дітей ведуть поступово стежиною рідного краю до столиці України – Києва, інших міст та пам'ятних місць Батьківщини.

Слід зазначити, що коли на заняттях діти вперше долучаються до державних символів та народних національних оберегів, то предметом їхнього обговорення мають бути й родинні корені кожної сім'ї, кожної родини. Перед педагогом постають освітні завдання – стимулювати й заохочувати дітей до пізнання свого родоводу [1, с.18].

Методично правильно буде продовжувати вивчення дітей у закладі дошкільної освіти ознайомлювати їх з побутом українського народу як у минулому, так і на сучасному етапі. При чому потрібно пам'ятати про те, що старші дошкільники повинні знати (впізнавати, розрізняти) українські національні іграшки, національний одяг, взуття, посуд, предмети побуту та хатнього інтер'єру та екстер'єру; українську національну обрядовість, народні свята, ігри, народні прикмети, кухню, національне мистецтво, ремесла та промисли. Також пізнавальні завдання реалізуються й у ознайомленні дітей з природою рідного краю.

Завдання навчального характеру передбачають формування перших наукових народознавчих та історичних понять. Педагог повинен спрямовувати свої зусилля на розвиток пізнавальної активності дітей, прагнення якнайглибше пізнати свій народ, свої національні корені; формування стійких інтересів до народознавчого матеріалу, бажання пізнати його глибше, навчання використовувати його в побуті, у своєму дитячому житті, запам'ятовування малих фольклорних жанрів; прищеплення дітям елементарних трудових навичок, пов'язаних з народними ремеслами (виготовляти різні вироби: іграшки, глиняний посуд, вибілки, витинанки, аплікації тощо).

Оскільки завдання розвивального характеру передбачають розвиток усіх психічних процесів у дитини (запам'ятову-

вання, уважності, зосередженості, логічного мислення, уяви), то педагог повинен пам'ятати що завдання такого типу повинні бути спрямовані на здобуття старших дошкільниками умінь самостійно аналізувати, зіставляти, порівнювати народознавчі поняття, звичай минулого та сучасного, відокремлювати місце, регіональне від загальнотрадиційного національного.

Наступний вид завдань, – мовленнєві, є супутніми під час проведення будь-якої форми організації життєдіяльності дітей народознавчого характеру. Словник старших дошкільників поповнюється образними виразами, коли вони слухають фольклорні твори та твори українських письменників, пригадують знайомі з раннього дитинства малі фольклорні жанри. При цьому кожна форма заняття організації життєдіяльності дітей супроводжується їхніми розповідями про побачене, почуте, пережите тощо.

Використання педагогами завдань виховного характеру мають на меті прищепити дітям любов до рідного краю, до землі своїх предків, до рідної мови, оселі, до батьківщини, почуття гордості за свій народ, повагу до національної культури, національних звичаїв та оберегів.

Загальновідомо, що природними національними рисами характеру українців є щирість, гостинність, доброта, мудрість, щедрість, добре почуття гумору. Тому їх потрібно виховувати у старших дошкільників, використовуючи для цього багатий народознавчий матеріал.

Варто зауважити, що заняття народознавчого характеру сприяють вихованню у дітей духовності на національному ґрунті, доброзичливості, чесності, взаємоповаги, чемності, скромності, товарищескості, поваги до культури інших народів, вшанування їхніх традицій, оберегів тощо. Саме під час проведення різних форм залучення старших дошкільників до народної творчості, мистецтва, безпосередня участь у національних святах виховують у дітей естетичні почуття, розвивають художнє світобачення, наповнюють емоційну сферу дитину радіощами, піднімають настрій, формують естетичний смак.

Окрім наведених вище різних видів завдань, форм організованої життєдіяльності дітей не менш важливим у системі освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку на заняттях народознавчого характеру є організація свят. Як зазначає А. Богуш, календарно-обрядовий матеріал повинен обиратися з мінімальним релігійним звучанням [2]. Враховуючи це, педагог закладу дошкільної освіти повинен пам'ятати, що відхилення від змісту тлумачення основних подій, традицій, що їх використовують на занятті або святі, допускати не можна.

Таким чином, система організації освітнього процесу в сучасних закладах дошкільної освіти на народознавчому матеріалі повинна спрямовуватися перш за все на усі грані суспільного життя українського народу, його побут, ремесла та промисли, національне образотворче мистецтво, український фольклор тощо. Педагог закладу дошкільної освіти в свою чергу повинен заохочувати старших дошкільників до примноження духовних цінностей України в цілому.

Список використаних джерел:

1. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. 2-ге вид., перер. і доп. Київ : Вища школа, 2002. 407 с.
2. Методичні рекомендації «Вивчення патріотичного виховання в ЗДО». *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/library/metodicni-rekomendacii-vivcenna-patriotcnogo-vihovannna-v-zdo-86357.html>.
3. Кисіль Н.В. Школа маленьких патріотів. Проект освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Харків : Основа, 2016. 221 с.

The article is devoted to the review of educational work on the basis of ethnographic material in modern institutions. Attention is paid to various forms of organization of life of children of preschool age on materials from Ukrainian ethnography. Methodical recommendations for teachers of pre-school establishments in relation to work on the material of Ukrainian ethnography are offered.

Key words: spiritual, ethnoculture, ethnology, patriot, patriotic.

Отримано: 25.02.2019

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРИРОДИ

У статті розкрито, що в останні роки зростає увага до проблем теорії і практики естетичного виховання як засобу формування всебічно розвиненої, духовно багатой особистості. Показано, що від вирішення проблем, пов'язаних з естетичним вихованням, багато в чому залежить подальший розвиток культури особистості. Обґрунтовано, що естетичне виховання особливо важливо здійснювати в найбільш сприятливому для цього молодшому шкільному віці. Досліджено роль природознавства у формуванні естетичних смаків молодших школярів.

Ключові слова: естетичне виховання, молодші школярі, природа.

Молодший шкільний вік є принципово новим соціальним ступенем розвитку особистості дитини. В цей період відбувається перехід до шкільного життя, що супроводжується зміною провідної діяльності з ігрової на навчальну. Дитина починає виконувати суспільну діяльність – вчиться. Перехід від домінуючої ігрової діяльності до навчальної відбувається порізному для кожної дитини, адже разом з новою соціальною роллю, дитині доводиться також прийняти ряд норм та обмежень. Національна доктрина розвитку освіти в Україні визначає як пріоритетні завдання виховного процесу – розвиток особистості і творча самореалізація, виховання людей, здатних оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства. Невід'ємною частиною розвитку особистості дитини як члена суспільства є її естетичне виховання [4]. В останні роки зростає увага до проблем теорії і практики естетичного виховання особистості як найважливішого засобу формування її ставлення до дійсності, засобу морального і розумового виховання та формування всебічно розвинутої, духовно – багатой особистості. При цьому формувати особистість і її естетичну культуру, – особливо важливо в найбільш сприятливому для цього молодшому шкільному віці. У наш час вирішення проблеми естетичного виховання і розвитку особистості та формування її естетичної культури є одним з найважливіших завдань, що стоять перед школою. Зазначена проблема розроблена достатньо повно в працях вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів, серед яких слід виділити публікації Д. Джола, Д. Кабалевського, Н. Кищенко, Б. Ліхачова, А. Макаренка, Б. Неменського, В. Сухомлинського, М. Таборідзе, В. Шацької, А. Щербо та ін. У наукових працях окремих вчених висвітлено загальні проблеми естетичного виховання молодших школярів (О. Абдуліна, Л. Ахмедзянова, А. Верхова, А. Зімічев, О. Купрін, А. Ліненко, Г. Нагорна, Л. Нечипоренко, В. Семиченко, Р. Хмелюк, О. Цокур, А. Шевченко), досліджено своєрідність процесу формування естетичної особистості (О. Берак, Е. Карпова, Н. Кічук, З. Курлянд, Н. Мартинович, О. Саган, В. Сластьонін) та естетичної культури школяра в умовах загальноосвітньої школи (Л. Гарбузенко, С. Гармаш, П. Кравчук, Г. Кутузова, С. Мельничук, М. Пічкур).

Ми спробуємо окреслити шляхи реалізації естетичного виховання школярів на уроках природознавства у початкових класах. Естетичні смаки дітей частково формує і вчитель початкових класів. Саме він закладає фундамент всебічного розвитку особистості, навчає своїх вихованців бачити прекрасне у навколишньому житті та у вчинках людей. Багатство духовної культури людини завжди визначається тими цінностями, які вона засвоює і осмислює, глибиною здобутих знань, умінням активно використовувати і застосовувати їх на практиці. Переважно завдання естетичного виховання в освітньому процесі початкової школи вирішуються через такі предмети, як музика, образотворче мистецтво, літературне читання, природознавство і трудове навчання. Здійснюючи естетичне виховання, вчителі необхідно враховувати вікові особливості розвитку мислення, сприйняття, пам'яті, уяви дітей молодшого шкільного віку і будувати виховний процес у відповідності з цими особливостями.

Здійснювати цей процес, зокрема виховання естетичних смаків та поглядів дітей молодшого шкільного віку, особливо актуально засобами природи, адже у дитини сприйняття природи гостріше, ніж у дорослого, тому що вона стикається з нею вперше. В. Сухомлинський писав: «Навколишній світ дитини – це передусім світ природи з безмежним багатством явищ, з невичерпною красою» [2]. Учені (Ж. Вартанова, М. Каган, Є. Яковлев та ін.) розгляда-

ють естетичний смак людини як суттєвий компонент структури її життєдіяльності, що забезпечує регуляцію взаємин з природним, предметним, соціальним та художнім середовищем. Виділено декілька підходів до осмислення сутності естетичного смаку: соціально-історичний, культурологічний та особистісний. Найменш дослідженими в сучасній теорії та практиці залишається питання естетичного смаку як особистісної категорії. Результати аналізу наукових досліджень (В. Кремень, Л. Овчаренко, М. Ярмаченко та ін.) дають змогу стверджувати, що естетичні смаки у своєму розвитку та функціонуванні є залежними від зовнішніх чинників – соціального середовища, цінностей художньої культури, практики освоєння навколишньої дійсності за законами краси. Водночас на розвиток і формування естетичних смаків впливають внутрішні процеси, пов'язані з такими психологічними явищами, як почуття, мислення, діяльність людини [3]. Естетичний смак як особистісна категорія, відіграє важливу роль на всіх вікових етапах формування особистості. Особливо відчутною є його роль у шкільному віці, коли особистість активно формується, визначаються її ціннісні орієнтири, конкретизуються критерії оцінки прекрасного в дійсності та мистецтві, виявляються потенційні можливості і здібності щодо творчого освоєння прекрасного в мистецтві [4]. Результати наукового пошуку вчених (Т. Аболіна, А. Ананьєв, Н. Миропольська та ін.) переконують, що естетичний смак належить до складних за своєю структурою явищ і тому вимагає системного підходу до осмислення його сутності та особливостей розвитку. Він є синтезом складових, які утворюють систему, здатну до самореалізації, вияву адекватної реакції на зовнішні та внутрішні чинники впливу. Як системотвірне явище естетичний смак поєднує у собі емоції, естетичні почуття, естетичне сприйняття, оцінювальну діяльність, а також індивідуальні естетичні потреби особистості (А. Молчанова). Інтегруючи в собі найважливіші явища ціннісного ставлення естетичний смак виявляється на рівні емоційності, інтелектуальної та практичної активності особистості.

Це дає змогу виділити такі складові естетичного смаку молодших школярів: емоційну, інтелектуальну та діяльну. Емоційна складова естетичного смаку реалізується через здатність реагувати на предмети та явища навколишньої дійсності, встановлювати з ними активний емоційно-чуттєвий зв'язок [2]. Велика роль у збагаченні словника дитини естетичними поняттями, розвитку естетичної спостережливості, формуванні здатності до естетичного судження, активізації сенсорної сфери, стимулюванні позитивних естетичних емоцій належить сезонним та щоденним спостереженням за природою під час прогулянок та екскурсій, які є одними із форм організації навчально-виховного процесу в ГПД.

Естетичне виховання здійснюється і на уроках природознавства. Воно являє собою систему педагогічної діяльності, яка містить сприйняття й осмислення естетичних якостей природи під час спостережень на уроках, в позаурочний час. Залучити дітей до краси природи – важливе завдання вчителя. В. Разумний відмічає, що великого значення в діяльності людини відіграє природа. Вона є величезним джерелом для естетичних переживань школярів. На відміну від творів мистецтва природа натуральна і мінлива. Картини природи завжди свіжі і натуральні, в них великий спектр фарб, який постійно змінюється в залежності від пори року, доби і погоди. Кожен момент оточуючого природного середовища має щось прекрасне. Природа ушляхетнює почуття, впливає на весь духовний світ дитини. Феєрія фарб заходу сонця на морі, різнобарв'я квітів і відблиск снігу – все це постійно, з перших наших кроків накопичує наші пережи-

вання. Вони досить звичні для нашої психіки, так органічно переплетені з першими і неусвідомленими дитячими враженнями, що створюється ілюзія вічності почуття краси природи. Це звичайно є результатом виховання. Таке виховання пов'язане, перш за все, з тим, що увага дитини звернена на дивовижну красу природи, на досконалість її форм, фарб, ліній, на органічність і цілісність її творінь. Ця увага базується на невичерпній допитливості дитини, на кожному кроці який відкриває перед нею світ, із дивуванням сприймаючи чудо прекрасного в природі [5, с.59]. Природа – це один з факторів, що впливає на розвиток і формування естетичних почуттів, невичерпне джерело естетичних вражень і емоційного впливу на людину. Естетичні почуття – це чуття краси в явищах природи, в праці, в гармонії барв, звуків, рухів і форм. Гармонійна злагодженість в об'єктах цілого та частин, ритм, консонанс, симетрія викликають почуття приємного, насолоду, яка глибоко переживається та впливає на душу. Аналіз програми з природознавства початкової школи показав, що в ній передбачені такі форми організації навчальної роботи, які дають учителю можливості для естетичного виховання: уроки милування природою, екскурсії, прогулянки, проведення спостережень над змінами у природі, практичні заняття на пришкольній ділянці, куточка живої природи, проєктна діяльність, інтегровані курси. Завдання вчителя полягає в тому, щоб навчити дітей бачити, розуміти красу природи, цінувати та оберігати її, розвивати естетичні смаки, судження, почуття.

Для молодших школярів, у яких естетичний досвід ще незначний, для спостережень слід обирати об'єкти, які характеризуються виразністю, максимально концентрують у собі естетичні якості. Спілкуючись із природою, важливо показати дітям красу рідної природи у різні пори року: безмежне багатство барв у тихі, сонячні дні «бабиного літа», урочисту красу білосніжної зими, весняне пробудження природи, квітання садів, буйноцвіття влітку. Важливо не лише самим яскраво описувати спостережувані явища, а допомагати дітям підібрати образні порівняння, епітети, метафори, синоніми. Наприклад, ліс чорний, похмурий; трава вмила россою, золотий колос, пісня лється, сосни шепочуть, пташки пурхають і щебечуть. Красуня берізка простягає свої руки до сонця та інше. Під час подорожей у природу, які відбуваються взимку, восени, навесні, діти відкривають (з допомогою вчителя десятки відтінків кольорів, вони слухають музику природи, бачать гру барв, дивляться на світ через краплинку роси, слухають бджолину «арфу» в розквітлому саду або «оркестр» коників-стрибунців у надвечір'ї. В лісі, на березі річки, у полі слід привчати дітей вслухатися у спів птахів і шепіт колосків, дзюрчання струмочка і стук дятла, шурхіт листя. Необхідно, щоб діти відчули і ніжний запах конвалії, і медовий – липи, і солодкуватий – білої акації, і ледь гіркуватий берези, вдихнули тонкий аромат тополіних бруньок, ялинової хвої, прілого листя. Для допитливого ока буде цікавим і миле ластів'ятко, яке виглядає з гнізда, і лелеки, які

турботливо годують своїх малят... Як бачимо, вражень від природи й естетичних переживань, пов'язаних з її впливом у дітей багато. Процес формування естетичних смаків можна пожвавити за рахунок яскравих за назвою, цікавих за змістом «уроків милування» в природі, відтворювати емоційно-естетичний зміст споглядання певного об'єкта чи явища природи, нести в собі певну образну інформацію. Доцільними будуть «уроки милування» для 1-4 класів такої тематики:

Золото осені. Щедрі дарунки осені. Осінь-плакса. Танок осіннього листя. Казки зимового лісу. Зимове срібло. Зимові витинанки. Сніжинки-балеринки. Перша зелень весни. Вернісаж весняних кольорів. Свято весняних квітів. Біле марево садків. Якого кольору літо. Лісові сюрпризи. Запам'ятаймо літо на запах і на смак. Рум'янець року та ін. [1].

Важливе значення для підвищення рівня естетичного смаку молодшого школяра має естетичний досвід, самого викладача, який будується на єдності естетичних знань і естетичної діяльності. Щоб допомогти дітям набутися цього досвіду, слід залучати їх до різних видів мистецтва, збагачувати зміст уявлень про прекрасне, розвивати творчість школярів, використовуючи різні форми роботи. Вчителям необхідно мобілізувати всі можливі доцільні засоби і методи для здійснення естетичного виховання дитини. Продумана система формування естетичних смаків засобами природи сприяє збагаченню духовної культури дитини, формуванню високих моральних якостей.

Список використаних джерел:

1. Коваль Л.Г. Виховання почуття прекрасного. Київ : Радянська школа, 1983. 120 с.
2. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю. Київ : Радянська школа. 1998. 303 с.
3. Эстетическая культура и эстетическое воспитание: Кн. для учителя / сост. Г.С. Лобковская. Москва : Просвещение, 1983. 304 с.
4. Пацалюк І.І. Педагогічні умови формування естетичного смаку молодших школярів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія Педагогіка*. Тернопіль, 2007. №10. С. 48-58.
5. Разумный В.А. Эстетическое воспитание. Москва : Мысль, 1969. С. 59.

In recent years, there has been increasing attention to the problems of theory and practice of aesthetic education as means of formation of all-round, spiritually wealthy person. The further development of the individual culture largely depends on the solution of problems related to aesthetic education. Aesthetic education is especially important to perform in the most favorable of the primary school age. The article shows the role of subjects in the aesthetic education of younger schoolchildren.

Keywords: esthetic education, younger schoolchildren, nature.

Отримано: 25.02.2019

УДК 373.3.015.31:7-056.45

*І. А. Дорожж, кандидат педагогічних наук, асистент,
А. Ф. Ковальчук, старший викладач*

КЕРІВНИЦТВО ОБРАЗОТВОРЧОЮ ОБДАРОВАНІСТЮ УЧНІВ ЯК ОДНА ІЗ ОСНОВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ОСВІТИ

Уміння правильно визначити образотворчою обдарованих учнів дає можливість вчителю забезпечити компетентне керівництво розвитку їх здібностей і талантів та удосконалити власну педагогічну майстерність. Дана стаття висвітлює основні напрямки обдарованості учнів та ознаки її виявлення і впливу.

Ключові слова: образотворча обдарованість, компетентність, здібності, педагогічна майстерність.

Розбудова державності в Україні зумовила нові тенденції в розвитку освіти. З'явилася нагальна потреба суспільства у творчих, діяльних, обдарованих, інтелектуально, творчо і духовно розвинених громадянах.

Кожна дитина по-своєму неповторна. Вона приходить у цей світ, щоб творити своє життя, знайти себе: хтось здібний до музики, образотворчого мистецтва, художньої праці, хтось до математики, хтось пише вірші, оповідання.

Скільки дітей – стільки й здібностей, які залежать від психолого-фізіологічних особливостей людини, соціального оточення, сім'ї та школи [3].

У сучасній літературі з'являється все більше статей, публікацій, які так чи інакше торкаються цієї теми. У зв'язку із цим варто відзначити дослідження відомого психолога, доктора психологічних наук Н.С. Лейтеса. Його праці з вивчення психіки обдарованих дітей займають про-

відне місце в російській психології. Багато психологічних принципів розвитку у дітей молодшого шкільного віку висунули С. Белова, А. Доровської, А. Запорожець, Н. Поддьяков, А. Савенков. Свої психологічні моделі були розроблені і рядом західних психологів: Дж. Гілфорд, Дж. Рензуллі, А. Таннебаум, П. Торренс та ін. У вивченні цього питання ми спиралися на праці таких представників російської, радянської та вітчизняної психології, як Б. Теплов, С. Рубінштейн, А. Матюшкін, В. Юркевич і ряд інших.

Б. Теплов визначає обдарованість як якісно своєрідне поєднання здібностей, від якого залежить можливість досягнення більшого або меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності.

У результаті досліджень науковцями виділено такі характерні особливості обдарованих дітей: часто «перескакують» через послідовні етапи свого розвитку; у них чудова пам'ять, яка базується на ранньому мовленні; рано починають класифікувати інформацію, що надходить до них; із задоволенням захоплюються колекціонуванням, при цьому їхня мета – не приведення колекції в ідеальний порядок, а її реорганізація, систематизація на нових підставах; мають великий словниковий запас, із задоволенням читають словники чи енциклопедії, придумують нові слова і поняття; можуть займатися кількома справами одразу, наприклад, стежити за декількома подіями, що відбуваються навколо них; дуже допитливі, активно досліджують навколишній світ і не терплять жодних обмежень своїх досліджень; можуть тривалий час концентрувати свою увагу на одній справі, вони буквально «занурюються» у своє заняття, якщо воно їм цікаве; мають розвинене почуття гумору; постійно намагаються вирішувати проблеми, які їм поки що не під силу; відрізняються різноманітністю інтересів, що породжує схильність починати кілька справ одночасно; часто роздратовують ровесників звичкою поправляти інших і вважають себе такими, що завжди мають рацію; їм бракує емоційного балансу, вони часто нетерплячі та поривчасті.

Дитячий вік – період становлення здібностей, бурхливих інтеграційних процесів психіки. Рівень і широта інтеграції характеризують формування і зрілість самого явища – обдарованості. Одним із найбільш дискусійних питань, що стосуються проблеми обдарованих дітей, є питання про частотність прояву дитячої обдарованості. Існують два протилежні погляди: «всі діти є обдарованими» та «обдаровані діти зустрічаються украї рідко». Тому вкрай важливим стає питання визначення певних ознак дитячої обдарованості [1].

Для оцінки соціального розвитку дитини, творчих здібностей, інтелекту практичні психологи повинні використовувати різні психодіагностичні методи, що доповнюються відомостями батьків, даними спостережень за дитиною.

Існує багато методик, які допомагають пізнати творчу, обдаровану дитину з креативністю її мислення.

Зокрема: методика Векслера допоможе визначити рівень інтелектуальних здібностей; методика Кетелла допоможе оцінити інтелектуальні можливості дитини; методика Айзенка допоможе визначити рівень інтелекту; методика «Неіснуюча тварина» допоможе визначити, наскільки в дитини розвинена творча уява, оригінальність мислення, емоційний стан; методика «Прогресивні матриці Равена» допоможе визначити рівень аналітико-синтетичних умінь; анкета з визначення здібностей учнів за методикою американських вчених Хаана і Кафа допоможе визначити на основі співставлення з інтересами одноліток особливості спрямованості даної особистості.

Виявлення обдарованих і талановитих дітей – це тривалий процес. Обдарована дитина сама собі допоможе, якщо вчитель творчий, а навчальний процес цікавий, різнобічний, результативний.

Яких же дітей необхідно називати обдарованими і що таке обдарованість? Нині існує понад сто визначень обдарованості, при чому серед них немає жодного, яке цілком влаштовувало б хоч якусь частину психологів і педагогів.

У найновішому словнику української мови зазначено що обдарованим (талановитим) є той, хто має великі здібності; дар (талант) – це видатні природні здібності, хист, обдарування.

Ще одне визначення: обдарованість – своєрідне поєднання здібностей (окремих психічних якостей, що обумовлюють можливості людини в тій чи іншій діяльності), єдність, яку вони складають у своїй взаємодії; обдарованість

містить у собі здатність до узагальнення, інтелектуальну потенцію, високу креативність та високий рівень мотивації.

Існують різні типи обдарованості. Так, дуже дефіцитна і найменш вивчена лідерська або соціальна обдарованість. Така обдарованість характеризується здатністю розуміти інших людей, будувати з ними конструктивні взаємини, управляти ними. Ще один тип обдарованості – художня. Цей тип обдарованості, як правило, виявляється у високих досягненнях у художній діяльності – музика, танці, живопис, скульптура, сцена. Психомоторна (спортивна) обдарованість виявляється дуже помітно, але в контексті середньої загальноосвітньої школи не являє спеціального інтересу. Учні зі спортивною обдарованістю часто не зовсім добре вчаться. Це пов'язано насамперед із недостатньо часу та належного бажання. Якщо в школярів, що захоплюються спортом, створити відповідну мотивацію, тобто настій, то вони, як правила, можуть чудово навчатися.

Пряме відношення до школи мають таких три типи обдарованості: академічна, інтелектуальна і творча (креативна).

Академічна обдарованість являє собою яскраво виражену здатність навчатися. Академічно обдаровані школярі – це завжди генії самого навчання, це блискучі професіонали шкільної праці, чудові майстри швидкого, міцного та якісного засвоєння.

Інтелектуальна обдарованість – це не тільки і навіть не стільки здатність навчатися, скільки вміння думати, аналізувати, зіставляти факти, тобто виконувати складну інтелектуальну роботу. Носії такої обдарованості – розумники та розумниці. Вони іноді блискуче, іноді непогано, іноді чудово з одних предметів і погано з інших – це залежить від їхнього ставлення до предмета й до викладача.

Творча обдарованість (креативна) – це те що, виявляється в нестандартному баченні світу, в нешаблонному мисленні і в тому, що суспільство оцінює над усе. У творчої обдарованості багато різних варіантів: є учні, які виявляють неабиякі творчі можливості буквально в будь-якій діяльності, за яку беруться, але бувають учні, в яких таке нестандартне бачення виявляється досить яскраво лише в одній сфері.

Кожна обдарована (талановита) дитина – індивідуальність і потребує особливого підходу.

Виявити талант мають психологічні служби, а створити умови для виявлення суто педагогічне завдання.

Виявлення обдарованих і талановитих дітей – це тривалий процес. Обдарована дитина сама собі допоможе, якщо вчитель творчий, а навчальний процес цікавий, різнобічний, результативний.

Критерії для виявлення ознак обдарованості у дітей молодшого шкільного віку: прекрасна пам'ять, яскрава уява, тонка моторна координація, розвинута оперативна пам'ять і логічне мислення, володіння мистецтвом мовної комунікації, оригінальність словесних асоціацій, величезна допитливість, схильність до активного навколишнього світу, успіх у багатьох починаннях, установка на творче виконання завдань, володіння основними компонентами уміння вчитися, створення в уяві альтернативних систем, наполегливість у своїх діях, нерідко наближена до самовпевненості, нечіткість у розмежуванні реальності і фантазії, егоцентризм, прагнення до товариства старших дітей та дорослих, гостра реакція на несправедливість, нестриманість почуттів і емоцій.

Останні п'ять ознак свідчать самі за себе: виховання обдарованої дитини – справа дуже складна і серйозна.

Тому фасилітація художнього розвитку молодшого школяра передбачає надання дитині можливості «дозріти», побути просто дитиною, якій, для того щоб вирости в обдарованого дорослого, потрібні не тільки факультативи та олімпіади, але і багатство вражень, відчуття кольорів життя, відпочинку і смак дитинства.

Список використаних джерел:

1. Карпенко Н.А. До проблеми проявів дитячої обдарованості. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. / [под ред. В.О. Моляко]. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2008. Вип. 5. Ч. 1. Т. 12. С. 224-234.
2. Масол Л.М., Гайдамака О.В., Колотило О.М. Мистецтво : підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Генеза, 2018. 144 с.
3. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

4. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 класи. Київ : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.

The ability to correctly identify gifted in art pupils enables the teacher to provide competent guidance for the development of their abilities, talents and to improve their own pedagogical

skills. This article is concerned with the main areas of pupils' giftedness and the signs of its discovery and influence.

Key words: talent for the fine arts, competence, ability, pedagogical mastery.

Отримано: 25.02.2019

УДК 37.013.2:37(477)(092)

О. М. Дутко, кандидат педагогічних наук, доцент

РЕЛІГІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКІ ПОГЛЯДИ М. КОСТОМАРОВА ТА ЇХ ПОХОДЖЕННЯ

У статті зроблено спробу визначити чинники формування світоглядних поглядів М. Костомарова, розглянуто дитинство, юність майбутнього просвітника, вузлові події його життя. Встановлено, що з дитинства майбутній просвітник відчував прихильність, повагу до всього українського. Визначено, що важливу роль у життєдіяльності М. Костомарова зіграла глибока релігійність характеру вченого, яка визначала характерну релігійно спрямовану просвітницьку позицію і залишалася незмінною упродовж життя.

Ключові слова: М. Костомаров, просвітницька діяльність, духовність, релігія, духовенство, народна просвіта, рідна мова.

XIX століття в Україні можна вважати часом активізації культурно-освітніх процесів, що супроводжувалися виникненням української історичної науки (з'явилися історичні розвідки М. Костомарова, В. Антоновича, П. Куліша, О. Лазаревського, М. Драгоманова, Д. Яворницького, Д. Багалія та ін.), появою етнографічних досліджень, розгортанням народознавчої роботи, поширенням освіти та просвітництва в народі, активним формуванням національної свідомості широких народних мас.

Зазначений період був надзвичайно багатий на імена видатних педагогів, мислителів, суспільних діячів – поборників української культурницької ідеї. Одне з чільних місць серед них посідає ім'я видатного історика, педагога, етнографа, письменника Миколи Івановича Костомарова (1817-1885), чия педагогічна спадщина й просвітницька діяльність тісно пов'язана з формуванням національної культури і освіти України.

Науково-історичний доробок М. Костомарова став об'єктом дослідження у працях сучасних науковців: О. Гончар, Ю. Пінчук, Н. Романцова, В. Сарбей, В. Смолій. Художню творчість діяча розглядали у своїх працях І. Богданова, В. Зубань, Я. Козачок, Л. Підгорна. Етнографічні праці Миколи Івановича вивчали В. Качкан, Б. Литвак, С. Пилипчук, П. Попова, Т. Шамберко, М. Яценко; політичні та філософські погляди вченого досліджували С. Світленко, А. Сініцина, І. Огороднік, Т. Чалаєва, Н. Фокіна. Про М. Костомарова як про просвітника згадується у дослідженнях М. Антоновича, С. Дмитренко, В. Омельчук, Н. Побірченко. Однак проведений історіографічний аналіз показує, що в сучасній науці ще не розглядалося питання становлення світоглядних поглядів вченого, що спрямовували його просвітницьку діяльність, що й зумовило вибір теми дослідження. З метою встановлення об'єктивної картини життєдіяльності педагогічної персоналії, осмислення та справедливого аналізу поведінки діяча, важливо спробувати визначити основні події, постаті, умови життя, які сприяли формуванню особистісних якостей персоналії, визначали вектор його майбутньої діяльності. У статті зосередимося на розгляді релігійно-просвітницьких поглядів М. Костомарова, чинників їх формування та розвитку.

Безпосереднє вивчення автобіографічних, публіцистичних, художніх, історичних творів М. Костомарова та аналіз мемуарної спадщини друзів діяча дав можливість конкретизувати умови виховання малого Миколи, найближче коло спілкування, в якому формувалася світогляд майбутнього просвітника.

Виховання в родині російського поміщика і української кріпачки неабияк вплинуло на формування юного Миколи Костомарова. Його батько був людиною освіченою, багато читав, вписував книжки, вивчив французьку мову. Однак, Іван Петрович був прихильником матеріалістичного вчення і вирізнявся «крайнім безвір'ям» [7, с.427], яке за результатами нашого дослідження, не сприймалося хлопчиком.

Завдячуючи протистоянню і впливу матері (української кріпачки), вихованої у православно-християнських традиціях, яка відіграла в житті М. Костомарова важливу

роль, вже в ранні роки, як згадувала близька приятельки М. Костомарова Н. Білозерська «...релігія мала для нього велике значення через те, що була принагідно забороненого плоду... в релігії знаходив він утіху в своїх дитячих, а згодом в серйозніших злигоднях життя» [1, с.623].

Для встановлення історичної справедливості варто вказати на трагічні випадки дитинства М. Костомарова. Вже в одинадцять років, ставши учнем Московського пансіону, М. Костомаров розлучився з рідною домівкою, з рідною матінкою. В той же втратив батька. Як з'ясувалося згодом, І. Костомаров був жорстоко вбитий кріпаками, які свій злочин пояснили так: «Сам пан винен, що нас спокусив; бувало почне всім розповідати, що бога немає, що на тому світі нічого не буде...» [7, с.438].

Ускладнювало життя хлопчика ще й те, що Микола залишався кріпаком, оскільки був народжений до вінчання своїх батьків. Тетяна Петрівна кілька років по тому виборювала свободу для свого сина.

Спіраючись на думку сучасних психологів, які доводять, що релігійність не є іманентно притаманною особистості властивістю, а формується у релігійно спрямованому соціальному середовищі, можна стверджувати, що в дитячі роки саме в таких умовах перебував М. Костомаров. Постать матері, православної християнки, зростання серед дітей українських кріпаків, які дотримувалися релігійних традицій, а також психологічно складні епізоди дитинства (суперечливі погляди батька, за які він поплатився життям) відіграли неабияку роль у формуванні релігійно світоглядних поглядів майбутнього вченого.

Згодом, навчання з 1833 р. на історико-філологічному факультеті Харківського університету сприяло захопленню юним Костомаровим історією, одночасно він почав вивчати народні пісні, традиції, звичаї, вірування, духовні надбання українського народу.

На думку відомого російського культуролога О. Пипіна, науковий інтерес, який з'явився у М. Костомарова і спрямовував його діяльність до історико-етнографічних студій, був викликаний «літературою, в якій в самих різноманітних проявах відображалася ідея народності» [11, с.778]. Пізніше знайомство Миколи Івановича з відомим етнографом, фольклористом, педагогом І. Срезневським та його творами («закріпили інтерес та бажання вивчати малоруську народність» [7, с.447]. По-новому розуміючи і сприймаючи все українське, М. Костомаров перечитував твір І. Котляревського «Енеїда», твори Г. Квітки-Основ'яненка та інші книжки українською мовою, що існували на той час. Обмежена кількість літератури народною мовою викликала у М. Костомарова розуміння необхідності вивчати життя народу не лише із книжок, а й через близьке, живе знайомство з ним.

Вже в дисертаційному дослідженні «Об историческом значении русской народной поэзии» (1844 р.) М. Костомаров зробив першу у вітчизняній науці спробу засобами етнографії виявити найхарактерніші риси духовного, історичного і суспільного життя українців. Свою наукову працю, що ґрунтувалася на дослідженні пам'яток усної народної творчості, він розпочав з розділу «Життя духовне», у

якому розглянув погляди народу на ставлення людини до вищого начала – Бога і до природи загалом. Релігійність М. Костомаров розглядав як «найважливішу умову народного характеру», а народну поезію – як джерело, яке допоможе пізнати її [10, с.51].

Захоплений «малоруським» фольклором Микола Іванович, ще у 1840 р. пише художньо-літературний твір «Сорок літ. Народна малоруська легенда», який крім основного сюжету містить роздуми автора, які транслюють читачам його тогочасні релігійні переконання. Зі сторінок твору М. Костомаров виступає проти проповідників атеїзму, які поступово нищили моральну сутність людини, найвищою нагородою для людини розглядає духовний розвиток, пов'язаний з вірою в Бога [4, с.407].

Показовим також є програмний твір Кирило-Методіївського товариства «Книга буття українського народу» (1846), який сучасний український учений-історик В. Качкан називає «сто чотири афоризми М. Костомарова, написані стилем «Біблії» [2, с.45]. В творі проголошено ідею українського національного відродження та ідею українського месіанізму. Автор упевнений, що «встане Україна зі своєї могили», а слідом за нею вся слов'янщина і «не залишиться ні царя, ні пана, ні холопа», а на основі християнської любові вдасться досягнути рівності і гідності людських прав [5].

Згадані погляди вченого, висловлені в зазначених наукових, літературних, філософсько-релігійних творах, дають змогу стверджувати, що вже в ті роки у свідомості М. Костомарова істотно домінували релігійні переконання, а також зародилися ідеї національного відродження, які сформували внутрішню мотивацію до певної поведінки науковця в майбутньому і життєвого стилю загалом. Його майбутня просвітницька, громадська національно зорієнтована діяльність з одного боку визначалася релігійними поглядами, сформованими моральними цінностями, з іншого – прихильним ставленням до всього українського.

Так, сповідуючи упродовж життя християнські цінності в 1862 році у публіцистичній статті «Християнство і кріпацтво» М. Костомаров доводить необхідність вільного становища людини. Вчений упевнено переконував: «...не купував нас Христос у підданство, а іскупив із підданства і кріпацтва» [9, с.10]. Суголосними з цими є й слова з «Книги буття українського народу», де вчений писав: «...ще гірша неправда: буцім установлено од Бога, щоб одні панували і збагатились, а другі були у неволі і нищі...» [5, с.53], тим самим транслюючи власне глибоке прихильне ставлення до християнства, його моралі, і віри у його визначальне значення для українського народу.

У 60-ті роки XIX ст. у період активної просвітницької діяльності Миколи Івановича, його позитивне визначальне ставлення до релігії виявляється у зверненні до української інтелігенції з вимогою надрукувати для народу науково-популярні книжки насамперед релігійного змісту, завдяки чому й вийшли друком «Оповідання із Св. Письма» С. Опатовича. У дусі своїх світоглядних пріоритетів М. Костомаров наголошував, що освіта народу повинна мати православно-християнське спрямування [8, с. 3], що мало створити умови для збереження української народності, важливою ментальною ознакою якого є релігійність і глибока духовність.

Зі спогадів В. Менчиця, відомого громадського діяча, письменника, члена Петербурзької громади, дізнаємось, що М. Костомаров надавав безперечно позитивного значення культурній місії духовенства у справі національного відродження українського народу, його мови і збереження від винародовлення. На культурних зібраннях членів Громади у ті ж роки М. Костомаров зазначав, що необхідно «дати Україні самостійну, незалежну церкву; якби вони (східні патріархи – прим. О.Д.) утворили духовенство таке, котре б провело народно мову в казання, до школи, до церковних одправ і таким

робом мову народню було висвячено, то я переконаний глибоко, що українському народові не було б рації лякатися за те, що вона зникне з лиця землі, як національна святість» [3, с.69].

У 80-ті роки XIX ст. у статті «Малорусское слово» (1881) він знову висловив негативне ставлення до заборони читати церковні проповіді народною мовою у церквах на українських землях. На думку Миколи Івановича, згадані заходи вели до розвитку ворожого ставлення народу до духовенства і духовності, укорінювали життєву байдужість [6, с.404].

Отже, можна констатувати, що М. Костомаров протягом життя залишався глибоко релігійною, духовною людиною. Ще з дитинства його захоплював побут, релігійні традиції, звичаї, духовне життя українського народу, що впливало на визначення його життєвого шляху, формування світоглядних позицій. В часи заборони всього українського, прагнучи послаблення антиукраїнської політики царського уряду виступав проти поневолення людей, за просвіту простого люду. Цитуючи християнські твердження прагнув свободи для всіх народів, покращення моральності в суспільстві. В просвітницькій місії важливе місце відводив християнству, а також духовенству, яке б мало опікуватися освітою, розширювати сферу вживання української мови, сприяти збереженню релігійних традицій українського народу, його віри, а від так і народності.

Список використаних джерел:

1. Белозерская Н.А. Николай Иванович Костомаров в 1857-1875 гг. *Русская старина*. Санкт-Петербург, 1886. №3. С. 609-636.
2. Качкан В.А. Українське народознавство в іменах : навч. посібник : у 2 ч. Київ, 1994. Ч. 1. 336 с.
3. Костомаров в петербурзькій громаді 1860-х р. З споминів Вол. Менчиця [подав А. Михалевич]. *Україна*. Київ, 1925. №3. С. 66-68.
4. Костомаров М.І. Сорок літ. Малоруська народна легенда. *Твори в двох томах. Том другий. Повісті*. Київ, 1990. С. 350-409.
5. Костомаров М.І. Закон Божий : (Книга буття українського народу) / [уклад. І.І. Глизь]. Київ : Либідь, 1991. 39 с.
6. Костомаров Н.И. Малорусское слово. *Вестник Европы*. Санкт-Петербург, 1881. № 1. С. 401-407.
7. Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография / сост. В.А. Замлинский ; примеч. И.Л. Бутича. 2-е изд. Киев : Либидь, 1990. 735 с.
8. Костомаров Н.И. О преподавании на южнорусском языке. *Основа. Южно-русский литературно-ученый вестник*. Петербург, 1862. № 5. С. 1-6.
9. Костомаров Н. Мысли Южнорусса. Християнство і кріпацтво. *Науково-публіцистичні і полемічні тисання Костомарова* / за ред. М. Грушевського. Київ : Державне видавництво України, 1928. С. 140-142.
10. Костомаров Н. Об историческом значении русской народной поэзии. *Слов'янська міфологія*. Київ, 1994. С. 44-200.
11. Пыпин А. Обзор малорусской этнографии. Н.И. Костомаров. *Вестник Европы*. Санкт-Петербург, 1885. №10. С. 777-804.

The article presents an attempt to identify the factors of M. Kostomarov's worldview formation that have evoked the scientist's stance in life and activities, in particular, the future enlightenment luminary's childhood and youth, the key events in mature Kostomarov's life. It has been established that the future enlightener felt devotion and respect to everything Ukrainian. As he was studying the Ukrainian people's history and culture these feeling grew stronger and deeper, defining his enlightenment activities aimed at improvement of the Ukrainian people's fate. It has been established that deep religiousness of Kostomarov's personality, which defined his characteristic religiously induced enlightenment activities and stayed unchanged throughout his life, played a significant role in the scientist's life and work.

Key words: M. Kostomarov, enlightenment activities, spirituality, religion, clergy, people's enlightenment, native tongue.

Отримано: 25.02.2019

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто інноваційні компетенції, методи навчання, впровадження в освітній процес інтерактивних технологій та їх вплив на якість професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти у процесі інтеграції навчання з наукою, що сприятиме їх конкурентоздатності. Актуалізується коло наукових інтересів щодо дослідження інноваційно-освітніх технологій в аспекті підготовки майбутнього вихователя.

Ключові слова: інноваційна освітня діяльність, інноваційні компетенції, якість професійної підготовки, фахівці дошкільної освіти.

Проблема фахової підготовки конкурентоспроможного вихователя закладу дошкільної освіти актуалізується в період реформування системи вищої освіти, запровадження Базового компоненту дошкільної освіти України, впровадженням нового Державного стандарту початкової освіти.

Потреба в модернізації освіти акумулювала збільшення, нових підходів до процесу організації освітнього процесу, засобів та технологій навчання й виховання. Як наслідок, актуалізується коло наукових інтересів щодо дослідження інноваційно-освітніх технологій в аспекті підготовки майбутнього вихователя.

Головним завданням модернізації дошкільної освіти в Україні є зміна її цілей. Визначаючи провідну роль педагога в розвитку освітньої галузі, державною політикою визначено підтримку й розвиток його інноваційної діяльності. Тому під час підготовки майбутніх вихователів надзвичайно важливо сформувати в них інноваційні компетенції. Під інноваційними компетенціями розглядається такий рівень професійності, який виявляється у здатності об'єктивно оцінювати нові ідеї та готовності творчо освоювати і використовувати у своїй роботі все нове, прогресивне [2, с.24].

Проблеми підготовки майбутніх фахівців до професійної педагогічної діяльності, їхнього професійного становлення, формування педагогічної майстерності тощо розглядалися в дослідженнях Л. Артемової, Н. Гавриш, О. Дубасенюк, І. Зязюна, К. Крутій, Н. Нічкало, І. Шоробури та інших. Розробку та впровадження інноваційно-освітніх технологій навчання відображено у працях І. Вачкова, С. Крамаренко, А. Мартинець, О. Пометун та ін. Проектними технологіями займалися Дж. Дьюї, З. Таран та ін. Використанням інформаційних і мультимедійних технологій у сучасному світі займається цілий ряд вітчизняних і за рубіжних науковців: І. Беліцин, Ю. Єгорова, М. Жалдак, О. Чубукова [3, с.195].

У науково-методичній літературі визначена певна термінологія нововведення – нові форми організації праці та управління, нові види технологій, які охоплюють різні сфери. Стосовно педагогічного процесу інновація означає введення нового у цілі, зміст, методи і форми навчання і виховання, організацію спільної діяльності викладача і студентів. Інновація є суттєвим діяльним елементом розвитку освіти взагалі, реалізації конкретних завдань у навчально-виховному процесі.

Основна ідея модернізації системи вищої освіти полягає в тому, що ефективність навчання у вищій школі може бути поліпшена завдяки проєктуванню і впровадженню новітніх освітніх систем і технологій. У соціально-психологічному аспекті, на думку В.М. Пінчука, інновація являє собою створення і впровадження різних видів нововведень, які спричиняють зміни в соціальній практиці. Розрізняють соціально-економічні, організаційно-управлінські, техніко-технологічні інновації. Інноваційна діяльність не піддається формалізації, потребує врахування людського фактора, зокрема переборення соціально-психологічних бар'єрів. Подоланню їх сприяють: 1) врахування установок, ціннісних орієнтацій, етичних норм поведінки; 2) застосування соціально-психологічних методів активного навчання учасників процесу з метою розвитку в них інноваційних здібностей, формування готовності до сприйняття та участі в інноваційних заходах.

Інновація освіти – цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог [2]. Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості

педагога, яка виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів і методів, здатних забезпечити цю готовність [2]. Інноваційний потенціал педагога характеризується творчою здатністю генерувати нові уявлення та ідеї, що зумовлено професійною установкою на досягнення пріоритетних завдань; вміннями проєктувати і моделювати свої ідеї на практиці.

Сутністю інноваційних процесів у освіті є, по-перше, проблема вивчення, узагальнення і розповсюдження передового педагогічного досвіду, і, по-друге, проблема впровадження досягнень психолого-педагогічної науки у практику. Ці дві проблеми мають вирішуватися інтегровано. Саме інноваційне середовище забезпечує введення інновацій в освітній процес навчального закладу.

Основними складовими освітньої інноватики є [3; 4]: а) теорія створення інновацій у системі освіти (педагогічна неологія); б) методологія сприйняття, оцінки та інтерпретації нового в соціології, дидактиці, психології, педагогіці, менеджменті; в) технологія і досвід практичного застосування освітніх інновацій. Ці складники утворюють суть інноватики. Серед дослідницьких завдань освітньої інноватики передусім такі: обґрунтування її місця в системі загальнонаукового і психолого-педагогічного знання; розкриття основних функцій та їх ролі в теоретичному осмисленні шляхів модернізації; визначення перспектив функціонування університетської освіти, розвитку і управління вищими навчальними закладами; впровадження освітньої інноватики як критеріальної оцінки передового педагогічного досвіду; розроблення категоріального апарату; виявлення тенденції розвитку інноваційних процесів у вищій школі; розробка навчально-методичного забезпечення інноваційних процесів. Освітня інноватика передбачає міждисциплінарний синтез соціологічних, дидактичних, психологічних, акмеологічних, економічних та інших завдань. Вона виявляє глибинні процеси створення і застосування нового в системі освіти, яким притаманні особливості, пов'язані з учасниками цього процесу, суб'єктами розвивальної взаємодії.

Джерело розвитку навчального закладу міститься у творчості викладачів, у їх інноваційній діяльності, яка характеризується розробкою та впровадженням нових форм і механізмів організації освітнього процесу як результату взаємодії теорії і практики.

Безперечно, з одного боку, забезпечення інноваційної діяльності передбачає глибоке вивчення теоретичних питань удосконалення освітнього процесу, позитивних сторін педагогічних теорій, ідей, технологій, які вже досліджувалися і впроваджувалися у педагогічну практику. З іншого – об'єктивним стає відмова від узвичасних штамів, стереотипів у навчанні, вихованні й розвитку особистості студента, вихід за межі діючих нормативів, створення нових підходів до індивідуально спрямованої, особистісно-творчої діяльності педагога і вихованця.

Інновація не виникає сама по собі. Вона є результатом вияву дослідницького інтересу педагога до тих або інших педагогічних явищ, що стали для нього проблематичними, викликали внутрішню напругу, змусили думати і діяти. Головне в цій ситуації – усунення обмежень у професійній діяльності, що дозволяє сприймати значно ширший спектр педагогічної діяльності. Важливо також максимально уникати упередженості, нав'язування суб'єктивних думок і суджень, створювати оптимальні умови для вільного доступу до потоку інформації, що забезпечує необхідну свободу у творенні інновації, як реакції на зовнішні і внутрішні зміни. Ці зміни безпо-

середньо пов'язані із суспільним життям та розвитком мислення людини.

Отже, результатом якісної вищої освіти є не просто набуття студентом певного обсягу знань і умінь, необхідних для майбутньої професії, а можливість формування здібностей самостійно і кваліфіковано мислити, а надалі самостійно працювати, вчитися, перенавчатися, підвищувати власну кваліфікацію.

Таким чином, удосконалення освіти забезпечують інновації, що інтегрують освіту, науку і виробництво, і є основним інструментарієм набуття професійних компетентностей майбутнім педагогом дошкільної освіти.

Список використаних джерел:

1. Аматыєва О., Гавриш Н. Формування інноваційної культури педагога. *Дошкільне виховання*. 2002. №10. С. 11-13.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.
3. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике : обучение на основе исследования, игры и дискуссии. (Анализ зарубежного опыта). Рига : НПЦ «Эксперимент», 1995. 176 с. URL: http://pedlib.ru/Books/7/0030/7_0030-1.shtml.

4. Косенчук О.Г. Інноваційні технології в дошкільній освіті : зб. абстрактів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Переяслав-Хмельницький, 28-29 березня 2018 р. / за заг. ред. Л.О. Калмикової, Н.В. Гавриш. Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. педагог. університет імені Григорія Сковороди», 2018. 266 с.

The article deals with innovative competence, methodological teaching, implementation, educational process of interactive technologies and their influence on qualitative professional training of preschool education specialists in the process of integration with science that promotes their competitiveness. The range of scientific interests concerning the research of innovation and educational technologies in the aspect of the training of the future educator is updated.

Key words: innovative educational activity, innovative competencies, quality of professional training, specialists in pre-school education.

Отримано: 25.02.2019

УДК 37.035:331(477)«18/20»

Г. П. Ковальчук, кандидат педагогічних наук

ТРУДОВА ПІДГОТОВКА ДІТЕЙ У ШКОЛАХ УКРАЇНИ В ДОРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД (XIX – початок XX ст.).

У статті розглядається питання становлення трудової підготовки дітей у народних школах. На основі аналізу історико-педагогічної літератури, періодичних видань цього періоду узагальнено вітчизняний досвід та специфіку роботи у системі трудової підготовки та особливості залучення школярів до суспільно корисної праці із чітко вираженою виховною спрямованістю.

Ключові слова: народна школа, трудове підготовка, освіта, трудове навчання, ручна праця, трудове виховання, трудова школа, земства.

У сучасних складних умовах життя, переходу до ринкових відносин та утвердження української державності зростає значимість досліджень історії національної школи. Все більш важливою стає потреба об'єктивної оцінки історичного вітчизняного досвіду на основі фактів, записаних у різних документах, порівняльного аналізу, неупередженого ставлення дослідників до ідеологій чи персоналій на різних етапах розвитку України, з врахуванням ментальності і традицій народу. Важливе місце тут належить трудовій підготовці учнів, організації продуктивної праці, що трансформуються у сучасні форми і методи їх профільної підготовки. Такий підхід до організації освіти старшокласників не лише найповніше реалізує принципи особистісно орієнтованого навчання, а й дає змогу створити найоптимальніші умови для їхнього професійного самовизначення та подальшої самореалізації [2]. Тому історичний аналіз передового досвіду трудової підготовки й організації продуктивної праці у взаємозв'язку з навчанням старшокласників є актуальною проблемою сьогодення, зумовили вибір теми статті: «Трудова підготовка дітей у школах України в дорадянський період (XIX – початок XX ст.).»

Світова педагогіка з проблеми трудового навчання, виховання і всебічного розвитку молодого покоління володіє великою спадщиною. Перші пам'ятки про підготовку дітей до праці, життя в суспільстві висвітлювалися у працях давньогрецьких філософів-мислителів (Антисфен, Демокрит, Кратет Фіванський та ін.).

Питання трудової політехнічної освіти, поєднання навчання з продуктивною працею висвітлювалися у працях Томаса Мора, Томазо Кампанелли, Жан-Жака Руссо, І. Песталотці, Роберта Оуена.

Великого значення проблемі поєднання навчання з продуктивною працею, формуванню практичних умінь і навичок підростаючого покоління надавали вчені XIX – першої половини XX століття, зокрема К. Ушинський, М. Корф, П. Блонський, С. Шацький, С. Русова, А. Макаренко.

Питанням трудової підготовки учнівської молоді засобами політехнічної освіти і продуктивної практики присвячені роботи П. Атутова, С. Багишева, К. Івановича, В. Полякова, Д. Сергієнка, М. Скяткіна, Д. Сметаніна, С. Шабалова, О. Шибанова.

Психолого-педагогічні особливості трудової підготовки школярів досліджували І. Бех, А. Божович, В. Бон-

дар, Є. Верещак, Ю. Гільбах, О. Киричук, С. Максименко, В. Моляко, Є. Мілерян, П. Чамата, В. Чебишева.

Важливі аспекти проблеми трудової підготовки учнів вивчали А. Вихрущ, В. Гайдукевич, С. Дем'янчук, Л. Денисенко, А. Дьомін, В. Журавель, Н. Калініченко, М. Кареліна, Г. Ковальчук, Б. Кобзар, Г. Кондратюк, В. Кухарський, О. Любар, Г. Левченко, В. Мадзігон, М. Матюша, С. Мазуренко, В. Моцак, В. Оржеховська, Є. Павлутенков, М. Панченко, В. Сидоренко, Б. Струганець, Д. Гарнопольський, Г. Терещук, М. Тименко, Д. Тхоржевський, Б. Федоришен, М. Хитарян, М. Шульга та ін.

Метою статті є узагальнення досвіду організації трудової підготовки учнів у школах України в кінці XIX – початку XX ст. та розкриття можливостей їх використання в сучасних умовах розбудови національної школи.

Кінець XIX ст. – початок XX ст. був періодом наростаючих змін в Російській імперії загалом і в Україні зокрема. Перш за все вони проходили в соціально-економічній галузі – індустріалізація почала набирати досить швидкі темпи в великих містах і цілих регіонах України. Трудове навчання здійснювалось переважно в окремих початкових школах і не спиралось на наукову основу. Праця викладалася як обов'язковий предмет. Найбільш поширеними в цей період були відділення і класи навчальних закладів з видами ремесел: бондарне, гончарне, живописно-малярне, кравецьке, столярно-токаряне, ковальсько-слюсарне, столярно-модельне, слюсарно-механічне, швейне та сільськогосподарські види праці. З ініціативи земств відкривалися школи, де готували ткачів, майстрів з плетіння соломою та лозою; вивчалися основи бджільництва, садівництва, шовківництва, виноградарства. Різним ремеслам навчалися не тільки хлопчики, а й дівчатка [1, с.66]. Проте шляхи і методи його, застосовувані прогресивними педагогами того часу, їх практичні зусилля наблизити школу до потреб життя становили певний інтерес для дослідників. З цієї метою по всій Російській імперії створювалися реальні училища, а до навчальних планів і програм початкових та середніх загальноосвітніх закладів впроваджувалось трудове навчання. Професійної підготовки молоді бажали також і міська та сільська біднота, що бачила в цьому засіб поліпшення свого тяжкого становища. Про це відомий український педагог Т. Лубенець писав: «Всюди

селяни виявляють бажання, щоб при школах у них були і ремісничі відділи, де б їх діти навчалися різних ремесел, які необхідні в сільськогосподарському побуті, що мало б великий вплив на поліпшення економічного становища селян» [3, с.34]. В одночасних і двокласних міських та сільських школах відкривались ремісничі відділи і класи, де мали готувати підмайстрів ремесел, необхідних для даної місцевості. Однак така спроба наблизити народну школу до потреб життя далеко не задовольняла вимог часу. Ремісничі відділення не мали і належної матеріальної бази. Для практичних занять учнів використовувались частково державні, а частково приватні майстерні з примітивним технічним устаткуванням.

Наприкінці XIX століття в окремих загальноосвітніх народних школах, крім ремісничих відділів, практикувались уроки ручної праці. Питання організації її обговорювалось з'їздами діячів професійно-технічної освіти, земствами, педагогічною громадськістю, вивчалось окремими педагогами і висвітлювалось у пресі. При цьому пропагуючи виховне значення ручної праці, прихильники запровадження її в народній школі у своїх практичних заходах здебільшого обмежувались утилітарними, вузько ремісничими завданнями.

Найбільш поширеною у народних школах була предметна система ручної праці, яка полягала в тому, що учні виготовляли набір певних предметів. Викладачі Петербурзького учительського інституту К. Цируль, В. Касаткін та інші внесли деяку послідовність у виготовлення цих предметів – від простих до більш складних, наприклад, від кілочка для квітів і грабельного зубця до складних виробів з дерева. Однак, вони недооцінювали відомих вже на той час операційної і операційно-предметної систем. К. Цируль вимагав, щоб ручна праця учнів базувалась не на окремих вправах, а на «цілих предметах». Він склав список 137 типових моделей-зразків предметів, які учні мусили виготовляти у визначеній ним послідовності. До цього списку увійшло чимало речей, рекомендованих шведським педагогом Отто Саломоном. На Україні активно поширювали так звану «систему Цируля» А. Мирза (Феодосія), В. Фармаковський (Одеса), В.М. Єфімов (Харків) та інші. Проте значна частина педагогів-практиків під впливом прогресивної думки, зокрема російського інженера С. Володимирського, який у 90-х роках запропонував операційно-предметний метод, піддавала критиці цю систему, доводячи, що вона не відповідає ні педагогічним, ні утилітарним вимогам. Проте, в окремих загальноосвітніх школах тих часів практикувалось ознайомлення учнів з кількома ремеслами, в тому числі і слюсарною справою. Здійсненню завдань школи заважала, насамперед, її матеріальна бідність, низька педагогічна підготовка вчителів (переважно більшість їх становили ремісники), а також обмежений строк навчання. Керівники школи, наприклад, лише мріяли про системне навчання, яке вони вважали край необхідним [8, с.8].

У дослідженні розвитку трудової підготовки в Україні важливе значення мають погляди українських мислителів на цю проблему. Одним із представників національної педагогічної думки є український громадський і культурний діяч, письменник, поет і учитель із Закарпаття Олександр Духнович (1803-1865). Ще на початку XIX століття він висловлював думку про необхідність трудового виховання та підготовки дітей до суспільної праці. Він був першим українським педагогом, який теоретично обґрунтував мету і завдання трудового навчання, визначив його як засіб всебічного виховання, сформував зміст і методи трудового виховання за видами праці. Педагог був переконаний, що розвиток ремесла та кустарно-художніх промислів певною мірою сприяють добробуту селян та зростанню народної культури. Він визначив також методи трудового навчання: пояснення учителя, показ трудових дій учнем чи батьками та вправи [4, с.34].

Про значення трудового навчання в шкільній освіті кінця XIX – початку XX століття говорив і І. Франко (1856-1916). В його доробку праця розглядалася як найважливіша суспільна категорія, без якої неможливий суспільний прогрес. У процесі праці нагромаджуються матеріальні та духовні цінності, через працю людство досягає свого розвитку. «Єдиною основою людського щастя і добробуту, – підкреслював мислитель, – є праця» [6, с.49]. Основним завданням

трудового навчання І.Франко вважав опанування дитиною знаннями про природу та оволодіння вміннями та навичками користуватися цими знаннями у процесі діяльності.

Великий вплив на розвиток педагогічної думки в Україні мали праці та діяльність видатного педагога К. Ушинського (1824-1870), який вперше в Російській імперії почав серйозно вивчати проблему взаємозв'язку праці і виховання. Він зазначав, що виховання має готувати дітей «до праці в житті». Педагог найповніше розкриває ці ідеї у статті «Праця в її психічному та виховному значенні» (1861), де критикує традиційні методи виховання та навчання за пасивність і говорить про те, що «часто в самому класі навчаються вихованці «убивати» час. Вчитель роз'яснює новий урок: учні, знаючи, що знайдуть цей урок в книзі, дивляться на вчителя, але не чувають ні жодного слова з того, що він каже» [5, с.120].

Ідеї К. Ушинського щодо праці та трудового навчання здійснили великий вплив на всю подальшу вітчизняну педагогічну думку, на світогляд багатьох українських педагогів, і зокрема О. Музиченка, Я. Чепіги, С. Русової та багатьох інших, які намагалися будувати навчання на основі трудового принципу. Відомий український педагог Т. Лубенець поклав цей принцип в основу своєї концепції. Він вважав, що ручна праця має приносити реальну користь селянам, щоб «їхні діти навчилися виготовляти граблі, вила, вміли полагодити сані, віз, зробити вісь до воза чи поставити на неї колесо» [3, с.551]. Він підкреслював, що завдання школи – готувати учня до життя, а тому ручна праця повинна приносити практичну користь.

Увагу освітян викликав практичний досвід створення нової трудової школи, педагога, інженера П. Христіановича, який наприкінці 1889 року відкрив при залізничній станції Катеринослава двокласну загальноосвітню школу, де навчалось щороку біля 150 учнів 9-12 років. Вона проіснувала до 1917 р. Він був незадоволений станом середньої освіти в Росії (як гімназійним, так і реальним), вважав, що ці заклади сприяють розвитку у молоді вимог до життя, а не здібностей для їх задоволення власними силами. Звідси і завданнями створеної ним школи стали: допомога учням дисциплінувати свою волю, надання потрібних для подальшого життя знань та навичок, виховання поваги до праці та вміння працювати. Головною метою трудових занять передбачався духовний розвиток. П. Христіанович зазначав, що його метою було розвинути не тільки трудові здібності учнів, а й ділові в широкому розумінні цього слова, причому здібності не виконавчого, а творчого, абстрагуючого і навіть наукового характеру [7, с.14]. Сьогодні нам зрозуміле досить негативне ставлення дослідників радянського періоду до досвіду школи, що базувалася на ідеях вільного виховання і ручної праці. Ми ж вважаємо ідеї і досвід П. Христіановича цікавими і плідними, які відповідають сьогоднішнім пошукам в освіті.

Помітне місце в громадсько-політичному житті, в розвитку освіти другої половини XIX – початку XX ст. посідали земства – органи місцевого самоврядування, створені в 1864 р. Вони відігравали значну роль і в розвитку освіти, і зокрема трудового навчання, впровадження ручної праці в школах та їх методичному забезпеченні. За оцінками сучасників, саме земства були найбільш зацікавленими в розширенні навчання з ручної праці; земські органи відкривали майстерні при школах, допомагали в їх оснащенні, асигнували кошти на трудове навчання.

Отже, в цілому набутті знання, уміння, практика діяльності школи була оригінальною і прогресивною. Свідченням цього є спроби, нехай неспіліві практично наблизити школу до потреб життя, про що в той час висловлювались лише думки і побажання, прагнення виховувати в усіх без винятку учнів повагу до фізичної праці всупереч презирливому ставленню до неї, яке культивувалось тодішнім суспільством і школою, використання праці для виховання волі і фізичного розвитку дітей. Досвід дорадянських народних шкіл не був позбавлений обмеженості, зумовленої конкретно-історичними обставинами, але він сприяв формуванню вітчизняної прогресивної теорії трудової підготовки. Проаналізувавши історичний аспект даної проблеми необхідно зазначити, що потрібно впроваджувати в навчальний процес нові форми, методи та прийоми, які б сприяли активізації трудової діяльності школярів на уроках праці.

Список використаних джерел:

1. Калініченко Н.А. Трудова підготовка учнів учнів сільської школи в Україні. Друга половина XIX-XX століття : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. 744 с.
2. Концепція профільного навчання у старшій школі. Наказ МОН №1456 від 21.10.13 року. URL: <http://www.mon.gov.ua>.
3. Лубенец Т.Г. Какие требования предъявляет народ к школе. Педагогические беседы. – 2-е изд. СПб. : Изд-во П.В. Луковникова, 1913. 580 с.
4. Машталер В. Педагогічна і освітня діяльність О.В. Духновича (1803-1865). Київ : Рад. школа, 1966. 147 с.
5. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні. *Вибрані педагогічні твори*. Київ : Радянська школа, 1983. Т. 1. С. 104-120.
6. Франко І.Я. Педагогічні статті та висловлювання. Київ, 1960. 187 с.

7. Христианович П.И. Опыт устройства общеобразовательной школы с целью большей подготовки учащихся к жизни. М., 1912.
8. Ярошенко М.М. Трудове навчання в школах дореволюційної України. *Радянська школа*. 1960. №10. С. 7-14.

The article deals with the issue of the formation of children's labor training in popular schools. On the basis of the analysis of historical and pedagogical literature, periodicals of this period, the domestic experience and specifics of work in the system of labor training and the peculiarities of involving schoolchildren in socially useful work with a clearly defined educational orientation are generalized.

Key words: folk school, labor training, education, labor training, manual labor, labor education, labor school, zemstvos.

Отримано: 25.02.2019

УДК 37.091.12:005.962.131

І. О. Кучинська, доктор педагогічних наук, професор

ПРОФЕСІЙНА ГОТОВНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті акцентується увага на важливості готовності науково-педагогічного працівника до професійно-компетентної педагогічної діяльності у сучасній вищій школі.

Ключові слова: компетентність, компетенції, науково-педагогічний працівник, вища школа.

Готовність науково-педагогічного працівника до професійної педагогічної діяльності полягає в засвоєнні повного складу спеціальних знань (з предмета, навчальної дисципліни, курсу) психолого-педагогічних дій у вищій школі, соціальних відносин, компетентності, у сформованості й зрілості професійно значущих і громадських якостей особистості.

Українськими вченими, членами робочої групи спільного проєкту МОН, НАПН України та Програми розвитку ООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному» в Україні *ключову компетентність було визначено* як об'єктивну категорію, яка фіксує суспільно визнані як плекси певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, які можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини. Вона може бути визначена як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми. Кожна з таких компетентностей передбачає засвоєння тими хто навчається не окремих, не пов'язаних один з одним елементів знань і вмінь, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного виділеного напрямку набуття є відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер.

Мета статті: висвітлити ключові позиції професійної готовності науково-педагогічного працівника до педагогічної діяльності у сучасній вищій школі.

Вважаємо за доцільне підкреслити *характерні ознаки ключових компетентностей*, а саме: *багатофункціональність* (дає змогу людині вирішувати різні проблеми в повсякденному, професійному та соціальному житті, досягати важливих цілей і вирішувати різноманітні завдання); *багатомірність* (передбачають різні розумові процеси та інтелектуальні вміння); *надпредметність* і *міждисциплінарність* (можуть застосовуватися в різних ситуаціях у професійній, соціальній та побутовій сферах); *динамічність* (залежать від пріоритетів суспільства та особистості, які мають рухливу природу).

До ключових компетентностей відносимо: 1) *фахова* (ґрунтується на здатності науково-педагогічного працівника здобувати знання, опанувати професійні вміння, виконувати певні функції в межах професійної діяльності); 2) *соціальна* компетенція (передбачає здатність науково-педагогічного працівника до соціальної взаємодії та роботи в команді); 3) *загальнокультурна* компетенція (вимагає здатності дотримуватися загальнокультурних норм поведінки, проявляючи творчу ініціативу щодо розвитку культури соціуму); 4) *здоров'язбережувальна* компетенція (потребує готовності до здорового способу життя, збереження власного здоров'я та

здоров'я оточуючих людей, дбале ставлення до природних ресурсів); 5) *громадянська* компетенція (передбачає прояв здатності орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, а також захищати власні права і свободи, виконувати громадянські обов'язки); 6) *інформаційна* компетенція (вимагає прояву умінь використовувати інформаційно-комунікаційні технології для виконання професійних обов'язків із застосуванням комп'ютерної техніки).

Зауважимо, ключові компетентності вимагають значного інтелектуального розвитку: абстрактного мислення, рефлексії, визначення своєї власної позиції, самооцінки, критичного мислення. Оволодіння ключовими компетентностями забезпечить, з одного боку, успішне особистісне та соціальне функціонування особистості, а з іншого – задоволення суспільних потреб у людських ресурсах певної якості.

Сучасний науково-педагогічний працівник вищої школи повинен володіти *загальнопрофесійними компетентностями*, а саме: 1) *психолого-педагогічною* (знання системи нормативних документів сфери освіти; специфіки та психолого-педагогічної сутності навчально-виховного процесу у вищій школі; дидактики вищої освіти; особливостей функціонування педагогічної системи; методів діагностики ефективності навчально-виховного процесу; сучасних тенденцій розвитку вітчизняної, європейської та світової систем вищої освіти); 2) *науково-дослідницькою* (знання методології наукового пізнання; сучасних наукових категорій та концепцій філософії освіти; сутності та основних вимог до організації та проведення наукового дослідження, оформлення його результатів; методів проведення досліджень, статистичної та математичної обробки їх результатів; особливостей використання експериментальних даних в освітньому процесі; основних напрямів науково-дослідницької діяльності студентів); 3) *педагогічного менеджменту* (знання наукових основ філософії управління; особливостей управління соціальними системами; наукових основ освітнього менеджменту; психології управління; наукових основ само менеджменту). Неможливо, у контексті вище зазначеного, не звернути увагу на важливість *професійно-значущих якостей особистості*, а саме: *якості професійної спрямованості*: позитивне емоційне ставлення до педагогічної діяльності; захопленість дисципліною, яка викладається; зацікавленість у результатах педагогічної діяльності; прийняття особистості студента; спрямованість на професійно-особистісний розвиток; інноваційність; креативність; наявність професійного ідеалу, позитивної Я-концепції, здатність до рефлексії; *педагогічні здібності*: властивості мислення; комунікативні та організаційні здібності.

Сьогодні, безперечно важливо звернути увагу і на необхідність грамотного формування **спеціально-професійних компетентностей** викладача вищої школи. Маємо на увазі: *фахово-теоретичну компетентність* (розуміння ролі та місця дисципліни в загальній схемі підготовки майбутнього фахівця; знання змісту дисципліни, що викладається; знання у галузі фундаментальних, природничих, соціально-економічних наук для реалізації міжпредметних зв'язків; уміння аналізувати літературу з конкретної проблеми, трансформувати наукові знання в засіб вирішення педагогічних завдань); *фахово-методичну компетентність* (знання специфічних особливостей навчання з конкретної дисципліни; змісту та основних вимог програми дисципліни; вимог до розроблення методичного супроводу дисципліни; уміння використовувати методи структурування, систематизації та узагальнення наукових та навчальних матеріалів з дисципліни; розробляти та використовувати методику навчання та моніторингу навчальних досягнень студентів; розробляти навчально-методичне забезпечення дисципліни).

Підсумовуючи, вище зазначене, вважаємо за необхідне підкреслити *соціально-значущі якості особистості професійно-грамотного, компетентного педагогічного працівника*: патріотизм; відданість ідеалам демократичної України; політична культура; активна життєва позиція; усвідомлення відповідальності за долю країни; толерантність до проявів відмінностей між народами, культурами,

релігіями; дотримання норм законодавства; моральна стійкість, непримиренність і протидія порушенням суспільної моралі; наявність соціальнозначущих позитивних ідеалів; гуманність; повага до особистості; здатність активно відстоювати свої переконання; здатність до колективної діяльності; широкий світогляд; цілеспрямованість, здатність до подолання перешкод, що виникають у процесі діяльності; організованість; відповідальність; комунікабельність.

Список використаних джерел:

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексійний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* : Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 47-52.
2. Драч І.І. Компетентнісна модель майбутнього викладача вищої школи. *Гуманітарний вісник*. Додаток 1. Вип. 27. Том II (35): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ : Гнозис, 2012. С. 94-102.

In the article attention is accented on the importance of readiness of scientifically-pedagogical worker to professional-ly-competent pedagogical activity at modern higher school.

Key words: competence, competences, scientifically-pedagogical worker, higher school.

Отримано: 25.02.2019

УДК 371(477)

І. Ю. Лебідь, кандидат педагогічних наук, доцент

СПІВРОБІТНИЦТВО ШКОЛИ І СІМ'Ї МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ОСВІТЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Актуальним у цьому контексті постає оновлення стратегії й тактики взаємодії педагогів і батьків, зміна її векторів та акцентів у напрямі функціонування на засадах партнерства.

Ключові слова: партнерство, зміст освіти, принципи освітньої роботи, освітній простір.

Школа повинна виконувати роль культурного осередку громади, методологічну і методичну функцію щодо вироблення єдності стратегії і тактики виховання дитини, вона не повинна перетворюватися у центр авторитаризму, а навпаки, стати центром виробництва партнерських стосунків з різними суб'єктами виховання, взаємодії, в першу чергу, з сім'єю. Відповідно, віссю координат, є «школа – сім'я», що означає наявність між ними партнерської взаємодії. Дане озвучення дає підстави для висновку щодо глибокого розуміння багатofункціональної сутності сім'ї як традиційної соціальної спільності. Тобто, мова йде про обов'язкову участь сім'ї виховання у освітньо-виховному процесі.

Зокрема, основоположні засади взаємодії школи і сім'ї окреслено в працях зарубіжних (Дж. Байярд, Т. Гордон, Дж. Джінотт, М. Джеймс, І.А. Ільїн, Я.А. Коменський, Ю.Я. Левков, П.Ф. Лесгафт, І.Г. Песталоцці, Б. Спок, В.Я. Титаренко, А. Фромм, Ю. Хьямляйнен та ін.) та вітчизняних учених (Т.Ф. Алексєнко, І.Д. Бех, О.М. Коберник, В.Г. Кузь, А.С. Макаренко, С.М. Соловейчик, М.Г. Стельмахович, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський та ін.) та ін., які ввійшли до освітньо-національної скарбниці наукових досягнень. Однак, питання про особливості співробітництва школи і сім'ї молодших школярів у освітнянському просторі України залишається недостатньо висвітленим. Зростання інтересу до цієї проблеми в останні роки свідчить про її актуальність і своєчасність.

Мета статті: з'ясувати особливості взаємодії школи та сім'ї учнів початкових класів в освітньому просторі України.

Взаємодія сім'ї і школи є актуальною складною проблемою, що характеризується наявністю цілого різноманіття підходів до її розв'язання. Вона і сьогодні не втрачає своєї актуальності, наповнюючись новим змістом, на який вагомий вплив чинять процеси, що відбуваються як у суспільстві, системі освіти, так і в кожній окремій сім'ї.

Запорукою успішної навчальної та виховної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі є, ніщо інше, як спів-

праця класного керівника з батьками, адже родина впливала і продовжує чинити значний вплив на процес розвитку особистості учня, а отже зробити батьків активними учасниками освітнього процесу – це важливе й відповідальне завдання вчителя та навчального закладу загалом [2, с.40-42].

Аналізуючи нормативно-правові акти, що регулюють взаємини школи із сім'ями учнів регламентуються, насамперед, державними документами: Концепція державної сімейної політики (1999 р.), Національна програма «Репродуктивне здоров'я 2001-2005 рр.» (2001 р.), Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» (2012 р.), Концепція Нової української школи (2017 р.).

Однак, у Законі України «Про освіту» вказано на права і обов'язки батьків щодо виховання, зокрема відзначено, що на батьків покладено однакову відповідальність за виховання і розвиток дитини. Без допомоги батьків педагогічному колективу важко домогтися значних успіхів [1].

Варто зауважити, що у всіх вище зазначених нормативних документах передбачається реалізація програмного змісту освітньої роботи з дітьми відповідно до такої структури: принципи роботи, співпраця з родиною, зростання особистості, завдання та зміст освітньо-виховної роботи, показники успішного розвитку дитини, умови успішної педагогічної роботи тощо. У програмі наголошується на тому, що процес становлення і розвитку дитини відбувається неповторно, має свій темп і траєкторію руху, однак кожна дитина у свій час опанує необхідний рівень життєвої компетентності, що базується на знаннях і вміннях, ціннісних орієнтаціях та сформованих якостях. Важливим у цьому контексті є оптимальне поєднання різних форм роботи партнерства в освітньому просторі, щоб кожна дитина могла розвинути особистісні якості та досягти зрілості. Така думка дуже важлива у контексті нашого дослідження.

Вважаємо, що сім'я як соціальний інститут, з яким пов'язана педагогічна діяльність навчального закладу, знаходиться сьогодні на досить складному етапі свого розвит-

ку. Процес соціальної адаптації особистості, безліч протиріч, які його супроводжують, дуже сильно уповільнюють і заважають виконанню батьківських функцій. У результаті ми бачимо велику кількість батьківських «виховних прорахунків, помилок, недоліків», усунути які можна тільки у взаємодії з учителями, педагогами та психологами школи.

Безсумнівно, сучасна сім'я розвивається в умовах якісно нової суперечливої суспільної ситуації. З одного боку, спостерігається поворот суспільства до проблем сім'ї, розробляються і реалізуються комплексні цільові програми із зміцнення та підвищення її значущості у вихованні дітей. З іншого, в умовах, коли більшість сімей стурбовані рішенням проблем економічного, а деколи і фізичного виживання, посилилася соціальна тенденція самоусунення багатьох батьків від вирішення питань виховання і особистісного розвитку дитини. Батьки, не володіючи достатньою мірою знаннями вікових та індивідуальних особливостей розвитку дитини, іноді здійснюють виховання наосліп, інтуїтивно. Все це, як правило, не дає позитивних результатів. У таких сім'ях немає міцних міжособистісних зв'язків між батьками і дітьми і, як наслідок, «авторитетом» стає зовнішнє, часто негативне оточення, що призводить до «виходу» дитини з-під впливу сім'ї. І якщо школа не буде приділяти належну увагу вдосконаленню освітньо-виховного процесу, спрямованого на взаємодію батьків і педагогів то, відбудеться відчуження сім'ї від освітньої установи, педагогів – від сім'ї, сім'ї – від інтересів творчого і вільного розвитку особистості дитини.

Ці питання знайшли своє відбиття в Державних програмах, які стосуються розвитку інституту сім'ї й виховання в ній дітей, що активізує замовлення на проведення спеціальних досліджень з цих питань та підготовку на їх основі різноманітних матеріалів (планів, програм, методичних рекомендацій, тематичних розробок для вчителів щодо організації та проведення роботи з батьками), які друкуються на сторінках педагогічної преси (журнали «Рідна школа», «Педагогіка і психологія», «Початкова школа», «Джерела», «Оберіг»; газети «Освіта», «Шкільний світ», «Початкова освіта», та ін.), виходять окремими навчально-методичними посібниками, збірниками.

Звернімо увагу на те, що в процесі розв'язання даних проблем, сприятимуть різноманітні форми взаємодії сім'ї та школи представлені на рис. 1.

Рис. 1. Форми роботи з батьками

Таким чином, враховуючи усе вище сказане, можемо визначити основні чинники, що позитивно впливають на процес взаємодії сім'ї та школи:

- активність педагогів школи, використання різних методів співробітництва з сім'ями учнів, продумане планування роботи з батьками;
- розуміння батьками зв'язку між наявним у них рівнем підготовленості до взаємодії зі школою, рівнем педагогічної культури та успіхами в особистісному становленні дитини;
- встановлення особистих контактів між батьками та вчителями як підґрунтя для створення рівноправних відносин у шкільному співтоваристві;
- створення в школі середовища, спрямованого на сім'ю, з метою досягнення більшої відповідності її культурним, економічним та соціальним особливостям, що значною мірою впливає на рівень досягнень дітей у школі [3, с.91].

Результати теоретичного аналізу праць, присвячених проблематиці нашого дослідження умотивовують до твердження, згідно з яким, в умовах сьогодення спільна робота школи й родини має ґрунтуватися на принципах **гуманістичної педагогіки: пріоритетності сімейного виховання, громадянськості, демократизму, гуманізації відносин педагогів і батьків, ретроспективності, педагогізації батьків.**

Результати теоретичного аналізу праць, присвячених проблематиці нашого наукового дослідження умотивовують до твердження, згідно з яким, взаємодія педагогів, дітей, батьків вимагає об'єднання зусиль педагогів, адміністрації школи, батьків, представників інших соціальних інститутів. У практиці взаємодії сім'ї та школи може бути успішною, якщо являє собою чітко вибудовану систему на основі цільової комплексної програми, яка може включати такі напрямки: вивчення сімей учнів, їх освітніх і інформаційних потреб і запитів, виховного і культурного потенціалу; використання різних форм взаємодії, наповнення їх сучасним змістом; створення умов для включення батьків в діяльність школи як рівноправних суб'єктів; підвищення педагогічної, правової, інформаційної культури суб'єктів освітнього процесу; організації батьківського всеобучу; формування єдиного інформаційного простору, що сприяє неконфліктній взаємодії педагогів, дітей, батьків.

Вважаємо, що педагогічний колектив та колектив батьків – це має бути єдиний живий організм, об'єднаний спільною метою, гуманними стосунками та високою відповідальністю.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» URL: <https://osvita.ua/legislation/-law/2231>.
2. Новікова О.А. Коледж. Родина. Дитина. Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2001. №1-2. С. 40-42.
3. Панфилова Л. Взаимодействие семьи и школы: общие проблемы и совместные действия. 2006. №6. С. 86-92.

In this context, an update of the strategy and tactics of interaction between teachers and parents, changing its vectors and accents in the direction of functioning on the basis of partnership appears relevant in this context.

Key words: partnership, content of education, principles of educational work, educational space.

Отримано: 25.02.2019

УДК 372.461-057.874:37=161.2

О. В. Мартіна, кандидат філологічних наук, доцент

НАСТУПНІСТЬ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У МОВЛЕННЕВО-ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті описано методику формування мовленнєвих умінь старших дошкільників та учнів початкових класів засобами ігрових технологій, а також принцип наступності й перспективності у використанні методів і форм навчальної роботи з дошкільниками й молодшими школярами.

Ключові слова: мовленнєво-ігрова діяльність, мовленнєві вміння, мовленнєва ситуація, мовна особистість, комунікативна компетенція, зв'язне мовлення.

Формування комунікативно-мовленнєвих умінь – одна з основних проблем сучасної методики навчання мови, оскільки відсутність належної кореляції між теоретичними знаннями і практичними мовленнєвими вміннями познача-

ється на кількісних і якісних характеристиках мовлення, породжує різного типу мовленнєві помилки й недоліки. З метою запобігання їм, окрім опанування теорії мови, дітям необхідно вчити орієнтуватися в конкретній мовленнєвій

ситуації, відповідно до цього добирати зміст та мовні засоби для вираження думки, володіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах спілкування [2, с.25].

Мовленнєве спілкування є одним із перших видів діяльності, яким дитина оволодіває в онтогенезі; воно є універсальною умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства. У процесі різнопланового спілкування в ігровій діяльності дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ, що її оточує, в його цілісності і різноманітності; формує і розкриває свій власний внутрішній світ, засвоює і створює культурні цінності, виступаючи при цьому активним суб'єктом взаємодії. Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу сформованість у нього комунікативної компетенції, яка продовжує свій розвиток у початковій школі [1, с.21].

Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт з довіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Водночас, як засвідчує практика, поширення комп'ютеризації, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними і дітям дошкільного віку, і школярам обмежують безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, внаслідок чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва. Своєчасний і якісний розвиток зв'язного мовлення – важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку випускника як дошкільного навчального закладу, так і випускника початкової школи.

Важливе місце в системі засобів розвитку зв'язного мовлення дитини посідає гра. Її вплив на виховний процес дітей було розкрито в роботах педагогів-класиків (А.Я. Коменський, С.Ф. Русова, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський та ін.), психологів (Ю.А. Аркін, М.Я. Басов, П.П. Блонський, Л.С. Вигоцький, Н.Д. Виноградов, Д.Б. Ельконін, С.Л. Рубінштейн, Д.Н. Узнадзе, та ін.), сучасних педагогів (Л.В. Артемова, А.К. Бондаренко, Г.І. Григоренко, Р.І. Жуковська, В.Г. Захарченко, Т.О. Маркова, Д.В. Менджеричка, О.І. Сорокіна, О.П. Усова, Г.С. Швайко, К.І. Щербакова та ін.). Однак, аспекти ігрового потенціалу у процесі формування мовленнєвих навичок і, зокрема, зв'язного мовлення дошкільників, залишаються поза увагою науковців.

Мета статті – описати методику формування мовленнєвих умінь старших дошкільників та учнів початкових класів засобами ігрових технологій, що ґрунтуються на особистісно-орієнтованій моделі взаємодії її учасників (вчителів та учнів).

Зважаючи на вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, де переважають ігрові інтереси, довільна поведінка, наочно-образний характер мислення, практичне ставлення до розв'язування завдань, доцільно в поурочній роботі з кожного предмета застосовувати елементи гри в поєднанні з бесідою, елементами самостійної роботи, спостереженням. Заняття-ігри різних типів (індивідуальні, індивідуально-групові та групові) є провідною формою навчання учнів рідної мови та розвитку мовлення. Дітям подобаються ті види навчальної діяльності, які дають їм матеріал для роздумів, можливість виявляти ініціативу і самостійність, потребують інтелектуального напруження, винахідливості та творчості. «Гра є найсприятливішою атмосферою для спілкування, тому заняття з розвитку мовлення слід проводити цікаво, в захоплюючій та ігровій формі на добре знайомому матеріалі. Дитина починає гратися у ранньому віці, коли ще не може виконувати найпростішого трудового процесу. Гра для неї – супутник життя оскільки дитина, граючись, живе і, живучи, грається. У процесі ігрової діяльності у дітей розвивається самостійність у мисленні, творчі задатки, такі життєво необхідні якості, як кмітливості і винахідливості» [4, с.24-26].

Гра як метод навчання, передачі досвіду старших поколінь молодшим люди використовували з давніх-давен. Широке застосування гра знаходить у народній педагогіці, у дошкільних і позашкільних установах. У сучасній школі, що робить ставку на активізацію та інтенсифікацію навчального процесу, ігрова діяльність використовується в таких випадках:

- як самостійні елементи в технології для засвоєння поняття, теми та навіть розділу навчального предмета;
- як елемент більш загальної технології;

- як урок або його частини (введення, контроль);
- як технологія позакласної роботи.

Поняття «ігрові педагогічні технології» містить досить велику групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різних педагогічних ігор. На відміну від ігор взагалі, педагогічна гра має істотну ознаку – чітко поставлену мету навчання й відповідні їй педагогічні результати, які можуть бути обґрунтовані, виділені в явному вигляді й характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю. Ігрова форма занять створюється на уроках за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, що виступають як засіб спонування, стимулювання до навчальної діяльності [3, с.21].

Реалізація ігрових прийомів і ситуацій при визначеній формі занять відбувається за такими основними напрямками:

- дидактична мета ставиться перед учнями у формі ігрового завдання;
- навчальна діяльність підкоряється правилам гри;
- навчальний матеріал використовується в якості її засобу;
- у навчальну діяльність вводиться елемент змагання, що переводить дидактичне завдання в ігрове;
- успішне виконання дидактичного завдання пов'язується з ігровим результатом.

Зацікавити школярів мовою як предметом навчання можна передусім шляхом уникнення одноманітності, шаблону і схематизму в роботі над словом, позбавлення учнів необхідності нудно зубрити визначення і правила. Чітке і доказове опрацювання мовних явищ та варіювання форм, методів і прийомів навчання, адекватних виучуваним фактам, є тими чинниками, які збуджують пізнавальний інтерес і стимулюють самостійне мислення школярів. У зв'язку з цим має бути належно оцінена роль і місце у навчальному процесі цікавих мовних матеріалів.

Урок має бути насичений такими вправами й іграми, які б дали змогу чергувати види діяльності учнів. Організм дитини потребує рухів, тому загальмованій під час уроку руховій енергії дітей необхідно дати вихід. Ігри на уроках мови, підпорядковані загальному навчальному завданню, допомагають розрядити обстановку на уроці, стимулюючи розумову активність учнів.

Формування навчальної діяльності починається із усвідомлення того, що учень виконує певні дії для того, щоб навчитися чогось, з формування бажання вчитися. Метою ігрової діяльності є емоції, розвага, мало усвідомлені цілі. Навчальною метою є потреба в знаннях, а от спосіб здобуття цих знань може бути більш або менш привабливим. Диференціація ігрових і навчальних цілей настає у дошкільника не одразу. Навчальні завдання часто ставляться дошкільнику в ігровій формі, що забезпечує емоційність, привабливість учіння. Це дає змогу йому долати труднощі в процесі учіння. Дослідники вказують на можливість формування в дітей дошкільного віку передумов, а не самих компонентів навчальної діяльності [5, с.36].

Вікові особливості дітей старшого дошкільного віку та учнів перших класів школи мають значну подібність, цим зумовлюється необхідність дотримання наступності у формах і методах навчальної діяльності з цими віковими групами дітей. У навчально-виховній роботі з ними важливо встановити наступність не лише у змісті навчання й виховання, а й у формах, методах та прийомах навчання.

Отже, гра посідає важливе місце в житті дітей старшого дошкільного й молодшого шкільного віку. Вона є природним станом, потребою дитячого організму, засобом спілкування й спільної діяльності дітей. Гра створює той позитивний емоційний фон, на якому всі психічні процеси проходять найбільш активно. Вона виявляє індивідуальні здібності дитини й дає можливість визначити рівень її знань і уявлень.

Список використаних джерел:

1. Андрусенко І. Вплив гри на розвиток особистості. Початкова освіта. 2002. №8 (152). С. 8.
2. Бадер В.І. Взаємозв'язок розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ : 2004. 36 с.
3. Богуш А.М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах : навч. посібник. Київ : Вища школа, 1993. 327 с.

4. Варзацька Л.О. Інтегровані уроки рідної мови і мовлення в перших класах загальноосвітніх шкіл : методичний посібник. Київ : Юніверс, 2000. 144 с.
5. Жорник О.М. Формування пізнавальної активності учнів у процесі спільної ігрової діяльності. *Рідна школа*. Київ, 2000. №3. С. 37-39.

The article deals with the methods of forming speech skills of senior preschoolers and primary school pupils by

means of game technologies, as well as with the principles of continuity and potential in the use of methods and forms of educational work with preschoolers and junior pupils.

Key words: speech-game activity, speech skills, speech situation, language personality, communicative competence, connected speech.

Отримано: 25.02.2019

УДК 378:373.3.011.3-051(477)«XX»

Н. В. Мелкесцева, кандидат філологічних наук, старший викладач

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ВІДПОВІДНО ДО КОНЦЕПЦІЇ НУШ

У статті схарактеризовано особливості підготовки майбутнього вчителя іноземної мови в початкових класах в умовах Нової української школи. Описано основні принципи системи методичної освіти майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи та доповнено новими вимогами з урахуванням концептуальних засад НУШ.

Ключові слова: компетентнісний підхід, вчитель іноземної мови, початкова школа, Концепція «Нова українська школа».

В умовах реформування національної системи освіти та запровадження Нової української школи (НУШ) актуалізується потреба в підготовці вчителя нової формації, агента змін в освіті, здатного впроваджувати новітні методики й технології навчання та забезпечити якісну освіту учнів молодшого шкільного віку.

Відповідно потребує модернізації й процес професійної підготовки вчителя іноземної мови, адже на сучасному етапі розвитку суспільства спілкування іноземними мовами – це життєво необхідне вміння особистості XXI століття, одна з ключових компетентностей НУШ.

Відгуком на нове соціальне замовлення – підготовку вчителя англійської мови Нової української школи – стало навчання педагогічних працівників, організоване за сприяння Британської Ради. Підготовка перших тренерів розпочалася ще в 2016 році – році англійської мови. У 2017 році в межах проекту «Вчителі англійської мови – агенти змін» організовано підготовку тренерів майже у всіх областях України. Крім того, з 2018 року для вчителів англійської мови запроваджено підвищення кваліфікації – очно-заочне навчання. Наразі вчителі англійської мови отримали доступ до онлайн-платформи з матеріалами з методики викладання англійської мови в початковій школі, яка базується на рекомендаціях Міністерства освіти і науки України, а також на всесвітньо визнаних стандартах навчання іноземної мови (методичні статті, поради, записи вебінарів тощо), провайдерами яких є Британська Рада в Україні та департаменти Кембриджського університету в Україні.

Особливо важливою в окресленому контексті постає проблема підготовки фахівців у закладі вищої освіти. Дослідженню питань загальної професійної та методичної освіти майбутніх учителів іноземної мови початкової школи присвячено праці українських учених О. Бігич, Н. Бориско, О. Коломіної, С. Ніколасові, С. Роман, проте запровадження освітньої реформи актуалізувало вдосконалення наявної системи іноземної методичної освіти здобувачів вищої освіти з урахуванням концептуальних засад НУШ.

Мета статті – схарактеризувати особливості підготовки майбутнього вчителя англійської мови початкової школи відповідно до «Концепції Нової української школи».

В умовах впровадження Нової української школи освіта набуває нового змісту – це компетентнісна освіта, яка передбачає переорієнтацію освітнього процесу із засвоєння знань на здатність застосовувати їх для вирішення практичних завдань, спрямована на самореалізацію людини в сучасному суспільстві.

Компетентність «спілкування іноземними мовами» конкретизується такими вміннями: належне розуміння іноземної мови, усне й письмове висловлювання та тлумачення понять, думок, почуттів, фактів і поглядів (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів; здійснення посередницької діяльності та міжкультурного спілкування [5, с.11].

Оскільки сучасна школа покликана сформувати основні життєві компетентності учнів, їх необхідно сформувати і в

майбутніх учителів, які навчатимуть дітей в Новій українській школі. Отже, студенти повинні набути певного рівня професійно-методичної компетентності вчителя англійської мови початкової школи, достатнього для успішного формування іноземної комунікативної компетентності молодших школярів, яка інтегрує мовленнєву, мовну, соціокультурну, соціолінгвістичну, дискурсивну та стратегічну компетентності.

Методична освіта вчителя іноземної мови початкової школи є компонентом системи державної вищої професійно-педагогічної іноземної освіти в Україні, згідно з якою фахівець готується до здійснення навчально-виховної, науково-методичної та організаційно-управлінської діяльності на уроках іноземної мови в початкових класах закладу загальної середньої освіти.

До основних принципів системи методичної освіти майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи належать:

1. Формування методичної культури, яка охоплює: *знання* про освітній процес з іноземної мови в початковій школі та про себе як учителя; *навички* здійснення методичної діяльності щодо навчання, освіти, виховання і розвитку молодших школярів; *вміння* реалізувати професійні функції вчителя іноземної мови початкової школи, а також *бажання* бути вчителем іноземної мови початкової школи, яке пронизує попередні складники.
2. Професійна спрямованість.
3. Спрямованість на підготовку вчителя-дослідника – науково-дослідна робота студентів є інтегративним складником системи їх методичної освіти.
4. Функціональність – моделювання методичної діяльності вчителя на основі проєктувальної, адаптаційної, організаційної, мотиваційної, комунікативної, контролюючої, пізнавальної діяльності та допоміжних видів діяльності (співу, гра на музичному інструменті, малювання тощо).
5. Спрямованість на формування особистості вчителя.
6. Забезпечення фундаменталізації освіти, що передбачає оволодіння здобувачем вищої освіти найсучаснішими основами наук.
7. Забезпечення загальногуманітарної освіти студента, яка є інтегративним складником професійної освіти.
8. Забезпечення високого рівня практичного оволодіння студентами методичною майстерністю, що залежить, передусім, від співробітництва закладу вищої освіти та початкової школи.
9. Інтегративність системи методичної освіти вчителя іноземної мови початкової школи: інтеграція навчальних курсів педагогіки, психології і методик викладання; інтеграція іноземної мови як фахового предмету з методикою, педагогікою й психологією та циклом лінгвістичних дисциплін; інтеграція трьох підсистем методичної освіти: «Класна робота», «Позакласна робота», «Науково-дослідна робота».
10. Забезпечення можливості індивідуальної самореалізації кожного студента, що передбачає проєктування індивідуальної траєкторії особистісного і професійного становлення, самоосвіти.

11. Усвідомлення соціальної значущості навчального предмета «Іноземна мова».
12. Диференційоване оцінювання *методичної компетентності* вчителя іноземної мови початкової школи як сукупності методичних знань, навичок і вмінь, індивідуальних, суб'єктивних й особистісних якостей, що функціонує як здатність проектувати, адаптувати, організувати, вмотивувати, досліджувати й контролювати навчальний, пізнавальний, виховний і розвивальний аспекти іншомовної освіти молодших школярів у класній і позакласній роботі з іноземної мови [1, с.9-13].

Окреслені принципи професійно-методичної освіти майбутніх учителів іноземної мови початкової школи вважаємо за необхідне доповнити такими напрямками: студентоцентроване навчання; використання сучасних практик навчання іноземної мови, зокрема інтерактивних методик; культуровідповідність освіти; орієнтація на рефлексію та інновації у професійній діяльності, співпраця з іншими вчителями; білінгвальність освіти студентів; подолання усталених стереотипів щодо ролі вчителя в освітньому процесі як ретранслятора інформації та сприяння усвідомленню майбутніми вчителями власної ролі як організатора процесу навчання, що зосереджує особливу увагу на навчанні та навчальних досягненнях учнів.

В умовах масової комп'ютеризації та інформатизації всіх аспектів життя формула Нової української школи передбачає наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі. Вивчення іноземної мови сприяє не лише формуванню нової особистості, яка увібрала в себе досвід рідної та іншомовної культури та здатна функціонувати у полімовному просторі, але й інформаційно грамотну особистість XXI століття, яка здатна орієнтуватися у розмаїтті медіаінформації, використовуючи її для становлення власної життєвої позиції. Тому нова структура школи передбачає широке використання електронних освітніх ресурсів як засобу формування інформаційно-цифрової компетентності учнів на

уроках англійської мови, зокрема таких Web 2.0 tools як WordArt, Jigsaw, Puzzle, Padlet, Tricider, StoryJumper, WheelDecide, MeetingWords, Jeopardy, Kahoot, Mentimeter.

Отже, перед закладом вищої освіти постає завдання підготувати компетентного, кваліфікованого, вмотивованого фахівця, який вміє спілкуватися в багатокультурному середовищі, працювати в команді, критично мислити, самостійно й творчо опрацьовувати інформацію, застосовувати інтегрований підхід у навчанні, а також організує дитиноцентрований освітній процес з максимальним наближенням навчання та виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей, можливостей, потреб, запитів і життєвих планів.

Список використаних джерел:

1. Бігич О.Б. Теорія і практика формування методичної компетентності вчителя іноземної мови початкової школи : навчальний посібник. Київ : Ленвіт, 2006. 200 с.
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
3. Підготовка вчителів іноземної мови в рамках впровадження Нової української школи. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <http://publishing.linguist.ua/wp-content/uploads/-2018/05/teacher-training.pdf>.

The article deals with the peculiarities of training future foreign language teacher of primary school under the conditions of New Ukrainian School. The basic principles of the system of methodological education of future foreign language teachers of primary school are described and supplemented with the new requirements according to the Concept «New Ukrainian School».

Key words: competence approach, foreign language teacher, primary school, Concept «New Ukrainian School».

Отримано: 25.02.2019

УДК 373.3.015.31:7

Л. М. Московчук, кандидат педагогічних наук

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто структурні компоненти естетичного виховання здобувачів початкової освіти як діяльності. Розкрито його суб'єкт, об'єкт, мету, зміст, засоби та результат. Проаналізовано різні підходи сучасних науковців до їх визначення. Уточнено зміст поняття «естетична вихованість».

Ключові слова: естетичне виховання, здобувачі початкової освіти, структурні компоненти естетичного виховання, естетична вихованість.

На початку XXI століття відбуваються динамічні процеси в розвитку теорії естетичного виховання, розширюється і переосмислюється зміст багатьох традиційних категорій. Одним із ключових компонентів формули нової української школи постає педагогіка партнерства. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія і співпраця між учителем та учнем.

У зв'язку з цим актуалізується визначення естетичного виховання як спільної діяльності учителя та учня, котра ґрунтується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії та є спрямованою на формування естетично розвиненої особистості учня.

Обґрунтуванню концептуальних засад естетичного виховання здобувачів початкової освіти присвячено роботи багатьох науковців (О. Аліксійчук, Г. Б. Арему, А. Владімірова, М. Ганжа, Т. Голінська, Ю. Гончаренко, І. Гриценко, О. Гудовсек, О. Земляна, О. Комаровська, М. Лещенко, О. Лобова, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Михайличенко, О. Ростовський, О. Максимова, Т.А.Г. Оладімеджі, Т. Пагута, М. Семеницева, І. Таран, Т. Турчин, М. Черніка, А. Чернишова, Т. Шмельова та ін.). Здійснений аналіз цих досліджень дозволив зрозуміти, що визначення змісту категорії «естетичне виховання здобувачів початкової освіти» можливе шляхом розкриття компонентів естетичного виховання як діяльності, що і стало метою нашого дослідження.

Вважаємо за необхідне розглянути такі компоненти естетичного виховання, як його суб'єкт, об'єкт, мету, зміст, засоби та результат.

Вивчення психолого-педагогічних праць свідчить про те, що суб'єктом естетичного виховання є вчитель, котрий, як зазначає О. Везумська [1], стоїть у витоків тривалого й складного процесу розвитку й становлення особистості, а учень виступає і як об'єкт виховання, і як *суб'єкт самовиховання*. Педагогічна взаємодія вчителя та учня будується на основі гуманізації та діалогічності.

В умовах модернізації вітчизняної освітньої системи і її входження в європейський освітній простір змінюються пріоритетні мета і завдання мистецької освіти, що відображено у державних законодавчих документах, зокрема у Державному стандарті початкової освіти.

У Типовій освітній програмі для закладів загальної середньої освіти під керівництвом О. Савченко зазначено, що метою навчання мистецтва у школі є всебічний художньо-естетичний розвиток особистості дитини, освоєння нею культурних цінностей у процесі пізнання мистецтва; плекання пошани до вітчизняної та зарубіжної мистецької спадщини; формування ключових, мистецьких предметних та міжпредметних компетентностей, необхідних для художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті [8, с.225].

Визначаючи *зміст* естетичного виховання, доцільно зауважити, що в психолого-педагогічній літературі немає загальноприйнятої думки щодо його структури.

Для більш комплексного визначення змісту естетичного виховання візьмемо за основу підхід А. Семашко, котрий зазначає, що зміст існує на різних рівнях: а) науко-

вому (система виховання виступає у вигляді цілісної теорії); б) навчально-методичному (система, втілена у документах та посібниках, які програмують виховний процес у навчальних закладах); в) практичному (система практичної організації виховання) [7, с.75-76].

Аналіз досліджень, зокрема А. Галімова [2], С. Жукова [4], Т. Пагути [6], О. Шумейко [9], та ін., свідчить про те, що на науковому рівні у змісті естетичного виховання містяться такі компоненти як естетичні сприйняття, естетичні знання, естетичні почуття, естетичні судження, естетичні переживання, естетичні смаки; естетична насолода, естетичний ідеал, естетична культура.

На навчально-методичному рівні зміст естетичного виховання, як вказує О. Шумейко [9], конкретизується в програмах з літератури, музичного та образотворчого мистецтва, основ наук, у різних самодіяльних об'єднаннях, у роботі студій, під час факультативних занять різних видів художньої творчості, мистецтва тощо.

На практичному рівні зміст естетичного виховання містить сукупність принципів, методів та форм.

Науковцями також виявлено низку засобів естетичного виховання. Так, з'ясована виховна ефективність для здобувачів початкової освіти музичного мистецтва (Н. Фолomesва), українського музичного фольклору (І. Таран, О. Аліксійчук, В. Процюк, Г. Яківчук, А. Владімірова), хорового мистецтва (О. Васильєва), сучасної популярної естрадної музики (О. Сапожнік), засобів масової інформації (С. Сургай), шкільного театру ляльок (Л. Чуриліна, М. Левченко), образотворчого мистецтва (Е. Белкіна, О. Земляна), світової художньої культури (Л. Ващенко, В. Біруля), позакласного читання (Л. Руденко), казки (М. Гагарін), математики (Т. Чабанова), української мови (О. Кучерук), хореографічної діяльності (Ю. Гончаренко), українського кинематографу (О. Стрілець), історико-природних заповідників Криму (Н. Карпенкова), синтезу мистецтв (Т. Голінська).

Важливим є питання, що є результатом естетичного виховання молодших школярів.

Проведений аналіз наукових праць з проблеми дослідження свідчить про те, що більшість сучасних учених (І. Ільїнська [5], І. Гусленко [3] та ін.) результатом естетичного виховання вважають естетичну вихованість учня.

Підсумовуючи наведене, вважаємо за доцільне визначити естетичну вихованість не як властивість, чи якість, а як цілісну систему, особистісне утворення, що складається із сукупності естетичних знань, умінь та навичок; естетичних потреб, мотивів, інтересів, цінностей, переконань та ставлень до оточуючого світу і до себе.

УДК 373.3.016:811.111:004.9

Т. В. Олинець, кандидат педагогічних наук, старший викладач

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті обґрунтовано значення та охарактеризовано переваги використання інформаційних технологій на заняттях з іноземної мови у початковій школі. Визначено функціональне призначення комп'ютерних програм. Представлено способи використання інформаційних технологій на уроках іноземної мови. Подано зразок завдань підручника із супроводжуваним диском для навчання молодших школярів.

Ключові слова: іноземна мова, учні початкової школи, інформаційні технології, урок.

В сучасному суспільстві роль іноземних мов набуває все більшого значення. Той факт, що в новій модернізованій школі іноземну мову пропонується вивчати з 1-го класу, є визнанням об'єктивно існуючого соціального інтересу до вивчення іноземних мов і підтвердженням важливості предмета для реалізації перспективних завдань різнобічного розвитку особистості.

Останнім часом методика викладання іноземних мов зазнала певних змін в організації процесу та методів навчання, його структури та змісті. На сьогоднішній день найпоширенішим та дієвим методом викладання та навчання іноземних мов, безперечно, є комунікативно орієнтований, який покликаний максимально наблизити учнів до реальних умов іншомовного середовища. А активне застосування комп'ютерних технологій є одним із засобів реалізації цього методу.

Завдання дослідження виконано, мети досягнуто. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок у контексті розглянутої проблеми можуть стати дослідження методики формування естетичної вихованості здобувачів початкової освіти.

Список використаних джерел:

1. Везумська О.М. Естетичний розвиток учнів початкових класів. *Таврійський вісн. освіти* : наук.-метод. журн. Херсон, 2011. №4 (36). С. 109-116.
2. Галімов А.В. Щодо змісту естетичного виховання особистості. *Зб. наук. пр. Хмельницьк. ін-ту соціальн. технологій ун-ту «Україна»*. Хмельницький, 2012. №5. С. 39-42. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpkhist_2012_5_10.pdf.
3. Гусленко І. Критерії та показники естетичної вихованості студентів гуманітарних спеціальностей. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент* : зб. наук. пр. Київ, 2012. №4. С. 16-19.
4. Жуков С. Естетична культура, естетичне виховання як складові всебічного розвитку особистості. *Зб. наук. пр. Уманськ. держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини*. Умань, 2011. Ч. 2. С. 101-109. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpudpu_2011_2_14.pdf.
5. Ильинская И.П. Критерии оценки уровня сформированности эстетической культуры младшего школьника. *Начальная школа* : науч.-метод. журн. М. : Начальная школа и образование, 2009. № 1. С. 20-25.
6. Пагута Т.І. Роль естетичного виховання в розвитку особистості молодшого школяра. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія* : зб. наук. пр. Ялта, 2013. Вип. 39 (4). С. 108-115. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rpsro_2013_39\(4\)_18.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rpsro_2013_39(4)_18.pdf).
7. Семашко А. Система и принципы эстетического воспитания студентов. *Эстетическое воспитание студентов* : сб. науч. ст. Москва : Политиздат, 1980. С. 75-76.
8. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 класи. Київ : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.
9. Шумейко О.А. Естетичне виховання та естетична культура в системі духовного розвитку студентів. *Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи* : матеріали V міжнар. наук. конф., 24-25 квітня 2014 р. Харківськ. нац. ун-т міськ. господарства. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/39161/1/160-165.pdf>.

The structural components of junior pupils' aesthetic education as their activity are examined in the article. Its subject, object, aim, content, means and result are defined. Different current scholars' approaches to their definition are analyzed. The notion «aesthetic breeding» is specified.

Key words: aesthetic education, junior pupils, structural components of aesthetic education, aesthetic breeding.

Отримано: 25.02.2019

тенції, що забезпечується лінгвістичним, мовленнєвим і соціокультурним досвідом, узгодженим із віковими можливостями молодших школярів.

Особлива увага приділяється використанню на уроках іноземної мови новітніх інформаційних технологій, а саме: комп'ютерні технології, Інтернет ресурси та мультимедійні технології [4, с.127].

Традиційні форми і методи роботи не забезпечують належного рівня оволодіння англійською мовою молодшими школярами, тому потрібно використовувати нові технології, які спрямовані на підвищення мотивації навчальної діяльності учнів, ефективності засвоєння учнями навчального матеріалу та створення цікавого і змістовного уроку.

Впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій у навчально-виховний процес початкової школи є доцільним і перспективним. З приходом дитини до школи різко змінюється не тільки уклад її життя, але й соціальний статус, ігрова діяльність відходить на другий план, провідною стає діяльність навчальна, яка вимагає від молодшого школяра великих вольових зусиль. На жаль, інтерес до навчальної діяльності в дитини поступово починає згасати.

Психологи вбачають декілька причин цього. Вони можуть мати особистісний характер – недоліки в розвитку пізнавальної діяльності або в розвитку особистості (мотивація учіння, самоорганізація, самодисципліна). Але спричинити зниження інтересу до навчання може й обрана вчителем методика навчання.

Завдяки ж використанню ІКТ навчальне середовище можна доповнити відео, звуком, анімацією. Усе це здійснює значний вплив на емоційну сферу молодшого школяра, сприяючи активізації навчальної діяльності учнів [4, с.35].

На думку академіка М.К. Горшкова, нові методи навчання через інформаційно-комунікативні технології, поширення інновацій сприяють процесу навчання, а саме:

- швидкому засвоєнню матеріалу на уроках, оптимізації навантаження учнів;
- збільшенню творчого потенціалу, зростанню пізнавального інтересу учнів до предмета;
- індивідуальному підходу до учнів, підбору завдань із урахуванням психологічного чинника;
- формуванню навичок самостійної роботи, стимулюванню учнів до саморозвитку;
- створення атмосфери партнерства у взаємовідносинах учителя й учня;
- згуртуванню колективу, створенню сприятливого психологічного клімату в класі [3, с.8].

Комп'ютерні програми з іноземної мови для початкової школи використовуються насамперед для формування навичок аудіювання, а також читання та письма [4, с.125].

За функціональним призначенням комп'ютерні програми поділяють на: навчальні, ігрові, інформаційні, контрольні, комбіновані. Але, враховуючи важливість ігрової діяльності для молодшого школяра, логічно дійти висновку, що пріоритетними для цього віку мають стати ігрові або комбіновані комп'ютерні програми з елементами гри, самонавчання і самоконтролю. Бо саме за допомогою таких програм молодшому учню легко уявити себе в ролі носія

іноземної мови або спостерігача функціонування однієї або навіть двох мов: іноземної, української [2, с.41].

Використання інформаційних технологій може відбуватися різними способами, відповідно до потреб конкретного уроку. Їх можна представити таким чином:

- використання інформаційних технологій – як у фронтальній, так і в груповій роботі;
- використання електронних підручників, енциклопедій, словників, довідників, комп'ютерних навчальних програм тощо;
- використання окремих типів файлів (зображення, відео, аудіо, анімації);
- створення власних уроків (інтеграція різних об'єктів в один формат – презентації, web-сторінки) [1, с.26].

Впровадження комп'ютерних технологій великою мірою впливає на розробку навчальних посібників для викладачів, адже новітні можливості в області графіки дозволяють суттєво урізноманітнити кількість та види вправ.

Сьогодні надзвичайно популярними є підручники з іноземної мови із супроводжуваними дисками. Наприклад, у підручнику «Family and Friends. Class book» (2-й клас) пропонується тематичне вивчення лексики, граматики та фонетики із використанням компакт диску (14 розділів). Кожен розділ складається із 4 підрозділів із завданнями: «Words» (Match the words and picture), «Song» (Listen and sing the song), «Phonics» (Listen to the chant. Play the game), «Grammar» (Read and choose) [5].

Отже, уроки іноземної мови у початковій школі з використанням новітніх інформаційних технологій дозволяють вчителю збагатити навчальний процес, зробити його яскравішим і цікавішим; дають можливість реалізувати принципово нові форми і методи, що, безумовно, позитивно відображається на ефективності навчання.

Список використаних джерел:

1. Волосюк А.А. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках іноземної мови : тематичний збірник праць / упоряд. А.А. Волосюк. Рівне : РОШПО, 2013. 29 с.
2. Коломінова О.О. Сучасні технології навчання англійської мови у початковій школі. *Іноземні мови*. 2010. №2. С. 40-48.
3. Коритнікова Н.М. Інформаційно-комунікаційні технології для формування ключових компетенцій учнів. *Педагогічна майстерня*. 2012. №11. С. 2-9.
4. Руднік Ю. Актуалізація проблеми застосування інноваційних технологій у навчанні іноземних мов. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. С. 124-131.
5. Quintana J., Benne R.R. Oxford heroes: class book. Oxford : Oxford University Press, 2016. 108 p.

The article substantiates the importance and characterization of the advantages of using information technologies at English lessons in primary school. Functional assignment of computer programs is determined. The ways of use of information technologies at foreign language lessons are presented. A sample of the tasks of the textbook with the accompanying disk for teaching primary school pupils has been given.

Key words: foreign language, primary school pupils, informative technologies, lesson.

Отримано: 25.02.2019

УДК 37.037:372

О. М. Олійник, асистент

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА-ДОШКІЛЬНИКА ЗАСОБАМИ ПАРТНЕРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

У роботі розкриваються формування професійно компетентної особистості педагога-дошкільника через призму партерської педагогіки, аналізуються умови для формування професійної компетентності і творчої самореалізації.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, партнерська педагогіка, досвід.

Становлення та реформування сучасної освітньої системи вимагає радикального переосмислення традиційних підходів до професійної підготовки вихователя дошкільного навчального закладу. Зростання ролі і місця дошкільної освіти в суспільстві орієнтує методичну службу на провідні

тенденції підвищення професійної майстерності педагогів-дошкільників.

Питанню професійної підготовки кадрів для системи дошкільної освіти присвячені дослідження Л. Артемової, Г. Беленької, О. Богініч, Н. Гавриш, Л. Загородньої, Ю. Ко-

сенко, І. Луценко, Л. Машкіної, Т. Поніманської, М. Шутя, де автори розкривають змістовні, методичні й технологічні аспекти підготовки фахівців за спеціальністю «Дошкільне виховання». Проблему становлення професійної педагогічної майстерності вихователя дошкільного навчального закладу досліджували Л. Загородня, Г. Люблінська, С. Кулачківська, С. Тітаренко [1, с. 128].

Поняття професійна «компетентність» суміжні з поняттям «педагогічна майстерність», «кваліфікація», «професіоналізм». Аналіз різних наукових тверджень дозволив нам визначити професійну компетентність педагогів як інтегровану характеристику, що включає когнітивний, діяльнісний та професійно-особистісний компоненти, визначає готовність та здатність педагога виконувати в безпосередній діяльності професійно-педагогічні функції.

Нині у світовій практиці ефективність освіти пов'язується з реалізацією компетентнісного підходу. Розглянемо поняття «компетентність». Це динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

У світовому досвіді склалось розуміння компетентності як інтегрованого результату освіти, присвоєного особистістю, зміщення акцентів вироблення і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах. Таке досягнення передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативних визначених знань, умінь і навичок на вироблення і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах (коли, наприклад, дефіцит інформації про щось, обмаль часу для розгорненого пошуку відповіді, коли невідомі причино-наслідкові зв'язки, коли не спрацьовують типові варіанти рішення тощо). Саме тоді створюються умови для включення механізмів компетентності – здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягати результату.

До ознак ключових компетентностей належать такі: поліфункціональність; надпредметність; міждисциплінарність; багатоконпонентність; спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції.

Ключові компетентності пов'язують воедино особистісне і соціальне в освіті, відображають комплексне оволодіння сукупністю способів діяльності, що створює передумови для розроблення індикаторів їх вимірювання; вони виявляються не взагалі, а в конкретній справі чи ситуації; набуваються людиною не лише під час вивчення предметів, але й засобами неформальної освіти [5].

Аналіз сучасних науково-теоретичних досліджень науковців Богиніч О., Макрідіної Л., Манчуленко Л., Приходько О., Слободян О. дає можливість стверджувати зацікавленість вчених питанням творчого професійного розвитку педагога. У дослідженні Макрідіної Л. зроблено спробу визначити і сформулювати нові якості професійно-особистісного блоку: творчу спрямованість та творчі здібності – здатність мислити оригінально, нешаблонно, критично; ініціативність; здібність до творчої уяви, фантазії, здатність винаходити щось нове; потяг до самореалізації. Дослідженнями науковців визначено спрямованість та зміст фахової підготовки педагога, і серед професійних вимог до педагогічних якостей неодноразово згадано професійну мобільність, педагогічну майстерність та ігромайстерність, як креативний, творчий розвиток особистості [4, с.16].

У процесі професійної підготовки освітня система покликана виконувати завдання формування мобільності, творчих якостей педагога та розкриття його особистості. Важливо стимулювати педагогів, виявляти бажання до створення передумов для розкриття їхніх творчих та професійних можливостей, інноваційної діяльності.

Інноваційний потенціал здебільшого формується під час роботи. Творчий потенціал педагога залежить від особистісних якостей та умінь самовдосконалюватися. Якщо фахівець вимогливий до себе, він прагне новацій. А ще, коли робиш те, що тобі подобається, результат обов'язково буде успішним. Як вихователь-методист керує професійним кредо: «Талановитий педагог – талановиті діти!». Розумію, що потрібно цікаво організувати роботу з педагогами, стимулюючи в кожного з них творчі резерви, активну життєву позицію та потребу в інноваційній діяльності.

Безумовно, з тенденціями розвитку суспільства, змінюється звичайний уклад життя родини, а тому змінюються і пріоритети розвитку наших дітей. В порівнянні з однолітками з минулого, сучасні діти лавиноподібно вбирають потік інформації дорослого змісту. Сьогодні, дорослих, уже не дивує той факт, що дво-три річний малюк, граючись, без проблем, користується сучасними гаджетами, використовує у спілкуванні словник технічної термінології тощо. Разом із розвитком дитини змінюються і акценти у вихованні, дорослі постійно у пошуках ефективних шляхів виховного впливу. Сучасне суспільство має розуміти дитину серцем та розумом. Запорукою успіху у розвитку гармонійної особистості дитини має бути нерозривний органічний зв'язок «педагог – дитина – батьки». Тому педагогу слід постійно проводити психолого-педагогічну просвіту батьків щодо розвитку творчих нахилів їхньої дитини, вчити їх вдумливо розв'язувати будь-які проблемні питання, шукати оригінальні способи виходу з таких ситуацій [2, с.11].

Принциповим пріоритетом у вихованні має бути педагогіка партнерства (співробітництва), яка ґрунтується на принципах гуманізму й творчого підходу до розвитку особистості через взаємодію між всіма учасниками освітнього процесу [3, с.23]. Головним завданням педагогіки партнерства є подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. Це завдання реалізовується у спільній діяльності педагога й дитини, педагога й батьків, що передбачає взаєморозуміння, єдність інтересів і прагнень з метою особистісного розвитку дитини.

Принципи партнерства в педагогіці є такими:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах;
- діалог – взаємодія – взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [5].

Враховуючи викладене вище, можемо зазначити, що в процесі професійного саморозвитку, необхідно цілеспрямовано розвивати професійну мобільність педагога та формувати його професійну компетентність. На зрешення хотілося б акцентувати увагу на тому, що організуючи освітню діяльність педагогів щодо формування їхньої професійної інноваційної компетентності маємо підстави виокремити педагогіку партнерства як один з найефективніших засобів педагогічного впливу на комфортний та природний розвиток особистості, потужний виховний потенціал в освітній роботі з дітьми дошкільного віку. Багатогранний процес виховання є унікальним, як для кожної дитячої особистості, так і для дорослих, які поряд з дитиною. Вважаємо принциповим у побудові освітнього процесу уважитися у дітей. Інколи діти, зокрема їхні бажання, підказують у якій спосіб можна удосконалити організацію освітнього процесу. Саме творчий, енергійний, активний, доброзичливий дорослий допомагає дитині прожити день цікаво та з користю.

Список використаних джерел:

1. Загородня Л.П., Тітаренко С.А. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу : навчальний посібник. Суми : Університетська книга. 2010. 319 с.
2. Кононко О. Особистісна компетентність дошкільника: інформаційний та технологічний аспекти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2015. №2. С. 4-13.
3. Крутій К. Компетентність і компетенції дітей дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2015. №5. С. 18-28.
4. Олійник О. Удосконалення акторської майстерності педагогів. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. №9. С. 20-27.
5. Софій Н.З. та ін. Нова українська школа: поради для вчителя : навч.-метод. посіб. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2018. 204 с. URL: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>.

The article describes the stages of formation of lively competent personality of a pre-schooler through the intellectual development, the author analyses the conditions of formation of his lively competence and creative self-consciousness.

Key words: pedagogical process, game, competition, memory, imagination, attention, creativity.

Отримано: 25.02.2019

УДК 37.015.311:005

С. В. Поліщук, кандидат педагогічних наук, старший викладач

РОЛЬ ШКІЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У ВИХОВАННІ І СТАНОВЛЕННІ УЧНЯ ЯК ОСОБИСТОСТІ

У статті звертається увага на значення шкільного менеджменту, як засобу виховання учнівської молоді, її становленню, що проявляється в здатності застосовувати набуті ними знання на практиці, виробляти нові вміння на базі вже сформованих.

Ключові слова: виховання, менеджмент, вплив, готовність, становлення, процес.

Розбудова незалежної Української держави вимагає виховання нового покоління, яке б було здатне підняти державу на більш високий економічний і соціальний рівень її розвитку, відродити її духовність, виховати в ній найкращі моральні цінності тощо. У процесі виховання формується внутрішній світ дитини. Тобто виховання формує дитину як особистість, оскільки цілеспрямований виховний вплив на неї передбачає формування в ній позитивних якостей і подолання наслідків впливу на неї негативних об'єктивних чинників.

Особлива роль у формуванні людської особистості належить шкільному менеджменту, який безпосередньо впливає на формування світогляду учня. Саме шкільний менеджмент регулює трансформування змісту освітньої діяльності. Шкільний менеджмент сприяє створенню сприятливого середовища для динамічної взаємодії освітніх процесів та розвитку в учнів готовності до зміни в умовах життєдіяльності, до творення свого майбутнього [2, с.133].

Процес виховання і становлення учня як особистості переслідує різні завдання, розгортається за різними напрямками. Його ефективність значною мірою залежить від того, наскільки виховання здатне передбачити необхідність розв'язання конкретних виховних завдань [3, с.237-242]. При цьому слід відмітити, що шкільний менеджмент безпосередньо впливає на навчально-виховний, навчально-пізнавальний та самоосвітній процеси, які мають прямий вплив на становлення учня як особистості.

Тому актуальність вибраної нами теми не викликає сумніву.

Дослідженню теми впливу шкільного менеджменту на виховання і становлення учнівської молоді як особистості приділяють увагу ряд провідних вітчизняних і зарубіжних вчених-педагогів, а саме: Л. Даниленко, А.М. Карамушка, В.І. Маслов, В.Ф. Паламарчук, А.В. Семиченко, В. Панюк, Т. Титаренко, Т.Ю. Базаров, А.К. Зайцев, М.П. Маличкіна, Д. Шапіро, Є.І. Рогов і ряд інших.

Метою статті є дослідження доробку не лише вітчизняних, а й зарубіжних вчених-педагогів з питань виховання і становлення учнівської молоді як особистості.

Зміст статті має певний науковий характер, оскільки в ній проаналізовано ряд наукових праць з питань управління навчальним і виховним процесами, які здійснюють безпосередній вплив на учнівську молоді, сприяють формуванню її світогляду і формуванню в неї високих моральних якостей.

Слід відмітити, що безпосереднім завданням шкільного менеджменту є забезпечення розробки та реалізації організаційної структури управління взаємодією освітніх процесів з урахуванням можливих варіантів за всіма їх параметрами.

Шкільний менеджмент передбачає створення умов для динамічної взаємодії шкільних процесів. Значення шкільного менеджменту у вихованні і становленні учня як особистості впливає із його мети, а саме:

- забезпечення ефективного і планомірного використання сил, можливостей і часу всіх працівників навчального закладу та учнів;
- визначення відповідності діяльності менеджерів освітнього процесу школи та інших навчальних закладів конкретним цілям і реальним планам соціально-економічного і духовного розвитку суспільства;
- забезпечення повноти, узгодженості, взаємопов'язаності, конкретності й реальності певних цілей, підпорядкованості їх основній меті – вихованню і розвитку школяра як вільної, відповідальної і творчої особистості, формуванню в нього активної життєвої позиції, вмінь і знань, що сприяють досягненню успіху в навчанні, духовних орієнтирів та моральних чеснот.

Завданням шкільного менеджменту як діяльній взаємодії освітніх процесів у школі є забезпечення:

- відображення періодичності та послідовності як окремих дій виховання, так і всієї управлінської діяльності керівництва;
- визначення вимог до якості результату діяльності та ефективності способів досягнення цілей, забезпечення оптимальних затрат зусиль і часу;
- визначення кількості необхідної інформації та її основних джерел з позиції оптимальності;
- визначення і передбачення основних правил контролю, врахування динаміки взаємодії та результатів діяльності виконавців [2, с.141-142].

Підсумовуючи, вище зазначене, ми можемо зробити висновок про те, що шкільний менеджмент передбачає створення умов для динамічної взаємодії шкільних процесів, що сприяє виховному процесу і становленню учня як особистості.

Список використаних джерел:

1. Менеджмент в управленні школою : учебное пособие / под науч. ред. Т.И. Шаповой. Москва, 1992.
2. Освітній менеджмент : навчальний посібник / за ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. Київ : Шкільний світ, 2003. 40 с.
3. Поліщук С.В. Виховання дітей у контексті вчень зарубіжних педагогів-реформаторів. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 24 (1-2018). Ч. 1. С. 237-242.

The article draws attention to the importance of school management as a means of educating young people, its development, which is manifested in the ability to apply their acquired knowledge in practice, to develop new skills based on already formed.

Key words: education, management, influence, readiness, becoming, process.

Отримано: 25.02.2019

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розкрито проблему формування професійної компетентності майбутнього вихователя дошкільного закладу, а також представлено сучасні вимоги до професійної компетентності вихователя. На основі аналізу наукової літератури розкрито поняття «професійна компетентність». Визначено шляхи формування професійної компетентності вихователя дошкільного закладу.

Ключові слова: дошкільна освіта, вихователь дошкільного закладу, компетентність, професійна компетентність, компетенція.

*Дух закладу живе не на папері, не в стінах,
а в характері більшості педагогів,
і від них приходить до характеру вихованців.*

К. Д. Ушинський

Сучасні тенденції розвитку освіти визначають потребу у педагогах, здатних адаптуватися до умов, що постійно змінюються, до роботи з навчальною інформацією, що постійно оновлюється. Важко не погодитися з думкою багатьох науковців та практиків, що сучасним дітям потрібні сучасні педагоги, педагоги-новатори, які здатні вносити у власну діяльність щось нове, корисне та нестандартне. Йдеться про спеціалістів не лише знаючих, та тих, хто вмів використовувати свої знання у стандартних, типових ситуаціях, а компетентних, здатних до креативності, аналітичного мислення, особистісної, професійної самореалізації. Тому, сучасна особистісно орієнтована модель дошкільної освіти висуває високі вимоги до особистісного та професійного розвитку вихователя дошкільного закладу.

Закономірно, що дану модель освітньої діяльності може реалізувати лише той педагог, який сам відзначається високим рівнем професійної компетентності, здатністю до її постійного ефективного розвитку та саморозвитку. Теоретико-концептуальні підходи щодо формування професійної компетентності вихователя містяться в роботах І. Беха, Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Бондаря, І. Зязюна, Н. Лисенко, Н. Ничкало, Т. Поніманської, М. Холодної та інших.

Професійна компетентність більшістю дослідників трактується як складне системне утворення, що інтегрує знання, вміння, особистісні якості, особистісно орієнтовану методику та стиль діяльності, а також чітко виражену потребу в саморозвитку впродовж життя. Так, І. Зязюн вважає, що «складниками професіоналізму у будь-якій професії є компетентність та озброєння системою вмінь» [3, с.112].

Хоча, М. Холодна вважає, що «компетентність – це особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дозволяють приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності. На її думку, знання повинні задовольняти таким вимогам: різноманітності (множина різних знань про різне); структурованості; гнучкості; оперативності і доступності; здатності до застосування знань в нових ситуаціях; категоріальний характер знань; володіння не тільки декларативними, але й процедурними та конструктивними знаннями; рефлексії, тобто знання про широту і глибину своїх знань» [4, с.207].

Щодо реальної компетентності сучасного вихователя, то вона визначається саме вмінням використати набуті теоретичні знання у практичній діяльності. Педагогічний процес складний і багатовимірний і кожна конкретна педагогічна задача потребує, передусім, її осмислення через призму відповідних теоретичних основ. Педагог повинен самостійно визначити суть проблеми, поставити адекватну задачу, знайти ефективні способи її вирішення, проаналізувати та визначити рівень ефективності її вирішення. Лише високий рівень теоретичної компетентності, усвідомленого володіння теоретичними знаннями сформує відповідні практичні орієнтації в кожній конкретній педагогічній ситуації.

Безальтернативним вважаємо судження, що сучасний вихователь повинен інтегруватися в систему розвитку інноваційної освіти, що має тенденцію до постійних змін, які диктуються змінами соціально-економічного розвитку держави, відповідно, зміною попиту на відповідний тип особистості молодшої людини, здатної не лише до них адап-

туватися, а і бути суб'єктом інноваційного розвитку у всіх сферах життєдіяльності.

Професійна компетентність вихователя дошкільного навчального закладу характеризує його здатність виконувати професійні завдання діяльності на основі фахових знань і умінь, що інтегруються з розвитком особистісних професійно значущих якостей, серед яких провідними є любов до дітей, що поєднується з вимогливістю, емпатія та комунікативність. Професійні компетенції вихователя дошкільного навчального закладу визначені Галузевим стандартом вищої освіти. До таких компетенцій належать: оздоровчо-профілактична, діагностико-прогностична, плануюча, навчально-розвивальна, виховна, комунікативна, просвітницька, організаційно-педагогічна, контролююча і самовдосконалення [2, с. 112].

Стосовно основ розвитку та саморозвитку професійно-педагогічної компетентності вихователя, то тут науковці, вказуючи на особливості педагогічної професії, значну увагу акцентують на сутності саме педагогічної компетентності як мобільної системи педагогічних знань та здатності до їх використання в ситуаціях, які постійно змінюються, тобто які щоразу потребують осмисленого та творчого практичного використання цих знань. Щодо розвитку професійної компетентності сучасного вихователя, то слід зазначити, що більшість наукових робіт порушують проблеми підвищення педагогічної компетентності в системі професійної підготовки у вищому навчальному закладі, а також післядипломної освіти, значно менше – в системі професійного саморозвитку вихователя.

Таким чином, компетентнісний підхід полягає у зміщенні акценту з накопичування знань, умінь і навичок на формування й розвиток у педагогів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки у ситуаціях професійного зростання.

Отож, щоб відповідати сучасним вимогам – вихователь дошкільного закладу має стати справжнім професіоналом, майстром своєї справи, досягти усіх вершин педагогічної майстерності.

Список використаних джерел:

1. Беленька Г.В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання : монографія. Київ : Світоч, 2006. 304 с.
2. Беленька Г.В. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в умовах університетської освіти. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер.: Психолого-педагогічні науки.* 2012. №4. С. 114-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2012_4_25.
3. Педагогічна майстерність / [І.А. Зязюн, Л.В. Карамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.] ; за ред. І.А. Зязюна. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.
4. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 272 с. (Серия «Мастера психологии»).

In the article the problem of formation of professional competence of future teacher of preschool institution and presents the modern requirements to the professional competence of kindergarten teacher. Based on the analysis of scientific literature the concept of «professional competence». Defined ways of formation of professional competence of teachers of preschool children.

Key words: preschool education, the teacher of the preschool, competence, professional competence, competency.

Отримано: 25.02.2019

ШКІЛЬНІ БІБЛІОТЕКИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Висвітлюються питання становлення та розвитку бібліотек початкових навчальних закладів у Київській, Подільській та Волинській губерніях у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Показано кількісні та якісні показники їх розвитку, забезпечення літературою тощо. Вказано на реакційну політику царизму, галузі освіти та бібліотечної справи, яка гальмувала духовний розвиток українського народу.

Ключові слова: бібліотека, початкова школа (міністерське училище, церковнопарафіяльна), підручник, книга.

Дослідження процесу становлення і розвитку бібліотек у Правобережній Україні у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. дає можливість відтворити діяльність шкільних бібліотек, узагальнити досвід бібліотечного будівництва, визначити роль і місце книгозбірень краю в соціокультурному середовищі. Звідси й актуальність дослідження, адже бібліотеки є скарбницями суспільного досвіду, відіграють важливу роль в інформаційному, культурно-освітньому просторі, є одним з важливих чинників впливу на рівень освіти, культури народу.

Шкільні бібліотеки Правобережної України вивчали дослідники ХІХ – початку ХХ ст., торкалися даної тематики науковці радянської доби, активізували дослідження сучасні українські історики, бібліотекознавці. Серед сучасних дослідників найближче дану проблему висвітлювали В.С. Перерва, І.П. Петренко, І.В. Сесак, О.Б. Айвазян, В.С. Прокопчук, Л.В. Дитинник, О.С. Покусова та багато інших. У ракурсі своїх досліджень висвітлюють дану проблему історики освіти, педагогіки, краєзнавці, однак спеціальних комплексних наукових робіт на всеукраїнському рівні не має.

Метою дослідження є наукова реконструкція процесу становлення та розвитку бібліотек початкових шкіл у правобережних губерніях України у кінці ХІХ – на початку ХХ ст., визначення їх ролі і місця в культурно-освітньому житті населення регіону.

Заснування та діяльність шкільних бібліотек мало соціально-політичне значення, оскільки, складаючись в основному з російськомовних книг, царський уряд намагався проводити русифікацію місцевого населення. Нормативно-правова база діяльності бібліотек, зводилась в основному до нагляду і контролю за книгозбірнями, обмеження книжкових фондів, заборони української літератури.

Серед різних типів бібліотек, що діяли у досліджуваній період, найбільше було шкільних бібліотек, які створювалися і діяли разом із заснуванням початкових навчальних закладів. У 1914 р. з 75,9 тис. бібліотек Російської імперії 78% складали бібліотеки шкіл [1].

У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. у Правобережній Україні сформувалася система початкової освіти, яка включала близько 30 різних типів шкіл, серед яких переважали церковні школи. Так, у 1900 р. у трьох губерніях діяло 5.308 церковнопарафіяльних шкіл і 927 шкіл грамоти, які підпорядковувались Св. Синоду, тоді як у віданні Міністерства народної освіти було всього 779 шкіл. Правда, в подальшому ці цифри змінилися на користь міністерських училищ. У 1911 р. кількість церковнопарафіяльних шкіл зменшилась до 4.350, а шкіл грамоти до 508, тоді як міністерських училищ збільшилось майже у 3 рази – 2.122 [2].

Переважаючи кількісно церковні школи Правобережжя мали і найбільше бібліотек. Так, у 1902 р. їх було 4.412 [3]. Загальна кількість бібліотек початкових училищ Міністерства народної освіти у 1896 р. становила 1.326. Зокрема, у Київській губернії – 351, Волинській – 486 і Подільській – 489 [4].

Шкільні бібліотеки початкових шкіл, особливо церковного відомства, мали малі фонди, мізерні асигнування, а відповідно і поповнення. У звіті Подільської єпархіальної училищної ради за 1891-1892 навчальний рік зазначалося, що «...шкіл, при яких існують бібліотеки з книгами по 160-200 екземплярів, у Подільській єпархії не більше 30-40» [5].

Не всі церковні школи мали добре організовані бібліотеки. Так, у Київській єпархії на початку 1907 р. при церковнопарафіяльних школах було 1.523 бібліотеки з 403.624 книгами [6], а церковних шкіл було 2.048 (1.697 церковнопарафіяльних і 351 шкіл грамоти) [7]. Як бачимо, 525 церковних шкіл не мали бібліотек.

Бібліотеки церковних шкіл поповнювались у значній мірі за рахунок діяльності Видавничої комісії, яка була створена у кінці ХІХ ст. при Училищній раді Св. Синоду. Вона на замовлення з місць видавала і направляла через книжкові склади в бібліотеки відповідну літературу, в основному релігійного характеру. Із-за нестачі у шкільних бібліотеках підручників, навчальних посібників більш заможні селяни купляли своїм дітям книжки (букварі, часослови, псалтирі, молитвеники) за власні кошти.

З розвитком і зміцненням матеріальної бази початкових шкіл, зростали фонди їх бібліотек, засновувались і бібліотеки для позакласного читання. Так, згідно статистичним даним у 1900 р. у трьох правобережних губерніях України 4.185 церковнопарафіяльних шкіл мали бібліотеки для позакласного читання, у яких налічувалося 513.304 книг. Зокрема, у Київській губернії – 1.425 шкіл (247.451 книг), у Подільській – відповідно 1.468 (136.273), у Волинській – 1.292 (129.580) [8].

Значно більші фонди мали бібліотеки народних училищ Міністерства народної освіти. Так, у кульмінаційний період (початок 1916 р.) розвитку у трьох правобережних губерніях України, за нашими підрахунками, в учнівських бібліотеках нараховувалося 653.807 томів, на суму 225.460 руб., 535.869 учнівських навчальних посібників на суму 304.298 руб., а в учительських бібліотеках 232.626 томів на суму 143.883 руб. та 966.679 «руководств» на 304.939 руб. [9]. Однак, як зазначається у звіті попечителя Київського навчального округу за 1915 р. «...бібліотеки більшості початкових училищ варто визнати бідними» [10].

Як свідчить проведене дослідження, з розвитком початкової освіти у Правобережній Україні у кінці ХІХ – на початку ХХ ст., збільшувалась і мережа шкільних бібліотек, особливо міністерських (в т.ч. земських). Найкращими вважались бібліотеки земських шкіл, які з'явилися на Правобережжі на початку ХХ ст. (1904 р.). Вони відкривались і утримувались на кошти земств. Так, Київське земство у 1912 р. виділяло бібліотекарю 60 руб. за рік, на книги – 170 руб. у рік відкриття бібліотеки і 30 руб. у наступні роки для придбання книг [11]. У земських бібліотеках була найбільша видача книг, кращими були фонди, здійснювалася безплатна видача посібників тощо.

Серед основних причин, що гальмували розвиток бібліотек, була реакційна політика царизму, мале фінансування, низький рівень грамотності населення тощо. Однак, бібліотеки ставали осередками не тільки шкільного, але й громадського життя. Ними користувались не тільки школярі, але й грамотні випускники, місцеві жителі. Шкільні бібліотеки ставали місцем проведення позашкільних заходів, морально-духовного виховання.

Список використаних джерел:

1. Библиотечная энциклопедия / гл. ред. Ю.А. Гриханов. Москва : Пашков Дом, 2007. С. 1168-1169.
2. Степанович Є.П. Мережа учбових закладів України у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. (початкові, середні та спеціальні). *Історичні дослідження: Вітчизняна історія*. Респ. міжвідом. зб. Київ, 1986. Вип. I. С. 26 (підрахунки автора).
3. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Ф. 442. Оп. 656. Спр. 132, ч.5. Арк. 20.
4. Статистические сведения по начальному образованию в Российской империи за 1896 год. Санкт-Петербург, 1898. Табл. V. С. 58-59.
5. Отчёт Подольского епархиального училищного совета о состоянии церковноприходских школ и школ грамоты Подольской епархии за 1891-1892 учебный год (продолжение). *Подольские епархиальные ведомости*. 1893. №5. Часть офиц. С. 79.

6. Западно-Русская начальная школа. 1908. №1 и №2, январь и февраль. С. III.
7. Степанович Є.П. Вказ. праця. С. 26.
8. Церковные школы Российской империи в 1900 году (Извлечение из всеподданнейшего отчёта обер-прокурора Св. Синода за 1900 год). Санкт-Петербург, 1903. С. 45.
9. Отчёт попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1915 год. Отдел X. Київ, 1916. С. 5-6.
10. Там само. С. 7.
11. Отчёт попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1912 год. Отдел X. Київ, 1914. Часть VIII. Внешкольное образование. С. 6.

The article is devoted to the issues about establishment and development of primary library in the county of Kyiv, Podil and Volyn during the end of XIX and the beginning of XX centuries. There are quantitative and qualitative characteristics of their development, replenishment with books etc. The question about the retrogressive policy during the reign in the sphere of education and library and its influence on the spiritual development of Ukrainian nation is also analyzed.

Key words: library, primary school (ministry college, church), book

Отримано: 25.02.2019

УДК 372.461-057.874:37=161.2

Н. В. Третяк, кандидат філологічних наук, доцент

ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Поглиблення функціонально-стилістичного підходу в навчанні мови в початкових класах зумовлене потребою в науково достовірній і комплексній подачі теоретичних знань з лінгвістики і стилістики. У статті окреслено напрями удосконалення мовленнєвої культури молодших школярів у процесі граматики-стилістичної роботи під час вивчення частин мови.

Ключові слова: стилістика, комунікативна компетентність, стилістична вправність, уміння, навички.

Формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості – основне завдання сучасної загально-освітньої школи та один із пріоритетних напрямків лінгводидактики. Належний рівень комунікативної компетентності учнів складається із багатьох чинників – досконалого розвитку їхніх умінь і навичок комунікативно виправдано користуватися мовними засобами всіх рівнів української мови, семантичної та стилістичної вправності комунікантів, знань усіх складових ситуації спілкування.

Знання стилістики сприяють підвищенню грамотності людини, виробляють уміння користуватися мовними засобами в різних сферах спілкування і в різних життєвих ситуаціях. Ефективною в цьому плані є ідея вивчати мову у функціонально-стилістичному аспекті, давати учням знання і формувати в них уміння й навички не тільки з граматики і правопису, але й зі стилістики. Теоретико-практична розробка проблеми розвитку зв'язного мовлення на функціонально-стилістичній основі ученими М.І. Пентиліок, В.І. Капінос, С.М. Іконниковим, П.П. Кордун, Л.М. Паламар, Т.І. Чижовою дала можливість удосконалити мовленнєву культуру учнів старших класів. Зокрема, М.І. Пентиліок створила цілісну концепцію навчання школярів стилістики, описала завдання, зміст, методи і прийоми формування стилістичних умінь і навичок на основі засвоєння стилів української мови.

Мета статті – визначити й охарактеризувати дидактичні засади формування стилістичної компетентності молодших школярів.

Стилістична вправність учнів – необхідна умова високої мовної культури. Учень, який добре знає граматику матеріал, але не вміє користуватися ним у певній мовленнєвій ситуації, не може вважатися грамотним. Мовлення учнів часто засмічується діалектизмами, жаргонізмами, канцелярськими штампами. Однак навіть без цих недоліків грамотно побудоване мовлення не буде правильним, якщо воно невиразне, позбавлене стилістичного забарвлення.

Для побудови методичної системи навчання рідної мови важливим є розуміння суті основних завдань і категорій функціональної стилістики, їх взаємозв'язку з функціональними аспектами мови та мовлення, з'ясування закономірностей використання стилістичних ресурсів мови в різноманітних комунікативних актах.

Однак відомості з функціональної стилістики в початкових класах надзвичайно обмежені й подаються в основному тільки в розділі «Текст», а функціонально-стилістична спрямованість у засвоєнні вивчаних мовних одиниць є недостатньою; в учнів формуються здебільшого вміння та навички мотивовано використовувати мовні засоби відповідно до теми й змісту висловлювання. При цьому не беруться до уваги мотиви мовлення, завдання спілкування,

здум, сфера, форма мовлення, провідні стильові риси та ряд інших факторів, які диктують вибір мовних засобів.

Таким чином, поглиблення функціонально-стилістичного підходу в навчанні мови та мовлення в початкових класах зумовлене як потребою в науково достовірній і комплексній подачі теоретичних знань з лінгвістики і стилістики тексту, так і практичною необхідністю навчати будувати висловлювання, підпорядковуючи їх зміст і форму тим життєвим умовам, у яких вони продукуються. Запровадження елементів функціональної стилістики потребує визначення в початковому курсі навчання мови змісту стилістичної роботи, методів і прийомів розвитку стилістичних уявлень, а також розробки системи тренувальних вправ.

Активний словниковий запас школяра – одна з основних умов красивого, доречного, правильного формулювання його думок, і разом з тим один із основних чинників успішної мовленнєвої комунікації. Дуже важливо для розвитку стилістичної компетенції молодших учнів використовувати вправи, метою яких є поповнення й удосконалення лексичного запасу школярів. Одним із таких видів роботи є лексико-стилістичні вправи і завдання, що передбачають аналіз стилістичних значень вивчаних частин мови, їх відтінків і функцій. Доречно поєднувати вивчення лексико-семантичної структури мови із аналізом стилістичних можливостей цих мовних одиниць, з подальшим введенням їх у власні висловлювання. Наприклад, проаналізуйте в тексті стилістичні можливості частин мови, знайдіть (чи доберіть) синоніми та антоніми, метафори і порівняння.

Для поглиблення і систематизації найважливіших відомостей із стилістики, розвитку стилістичних умінь і навичок учнів необхідно запроваджувати систему спеціальних вправ. Стилістичні вправи – це «усні і письмові вправи, що допомагають учням зрозуміти завдання функціональних стилів, основні загальні риси і мовні особливості на фонетичному, лексичному, граматицічному рівнях» [6, с.120]. В основу пропонованих вправ і завдань із стилістики покладено класифікацію стилістичних вправ М.І. Пентиліок [5], яка виділяє такі їх види: фонетико-стилістичні, лексико-стилістичні, граматики-стилістичні, стилістичні.

Наприклад, пропонуємо відгадати загадку: *На городі при доріжці стоїть сонечко на нізці, тільки жовті промінці не дають тепла руці.*

- За якими ознаками ви відгадали загадку?
- На що схожий соняшник?
- Що спільного між сонцем і соняшником?
- З чим порівнюються пелюстки соняшника?
- Послухайте, як ще називають соняшник: злоголовик, сонцеворот, сонцепоклонник, сонцелюб, сонцеподібний, сонце промінний. Що спільного в цих назвах?

- Для спостереження над стилістичною функцією прикметника пропонуємо вірш Лесі українки.

*Вже сонечко в море сіда; На хвилях зелених тремтять
У тихому морі темніє; Червоної іскри блискучі.
Прозора, глибока вода, І ясним вознем миготять,
немов оксамит, зеленіє. Мов блискавки з темної тучі.*

Робота над текстом:

- Як розфарбувало сонечко хвилі зелені морські? Що нагадують сонячні промені? (*Червоної іскри, блискучі, ясний вогонь, мов блискавки з тучі*).
- Як виграють, виблискують вони на хвилях? (Тремтять, миготять).
- Намалуйте словесну картину «Сонечко в море сіда», використовуючи прикметники як образні вислови.

Серед усіх частин мови найбагатшою стилістичною категорією є *дієслово*. Л.А. Булаховський писав про роль дієслова: «В таких мовах, як наша, дієслово з виразно окресленими функціями забезпечує мовну чіткість процесу мислення і виразне відрізнєння думки в стадії формування – від думки готової, думки в стадії вироблення – від думки, одержаної пасивно» [1, с.8].

Дієслово активне в усіх стилях, тому що без нього фактично немає речень, воно головне в предикативному центрі, але різні стилі надають перевагу неоднаковим дієслівним формам. В офіційно-діловому стилі помітними є інфінітиви, дієприкметники та дієприслівники, у науковому поряд з ними виділяються безособові дієслова. Художній стиль користується всіма дієслівними формами, проте надає перевагу особовим формам та формам минулого часу дієслів [4, с.46]. Динамізм реального та уявного світів, різноманітні метаморфози виражаються переважно через семантику і різні форми дієслів. Наприклад: *Над ялицями лютувала буря, і трясла ними, ігнула їх, і робила їх тим кріпшими. Тим гордіше вони свої вершки і купали їх у золотому сонячному промінні. За все те вони мали право здійснитися аж до хмар і бути гордими* (О. Кобилянська).

У формуванні мовних і мовленнєвих умінь при вивченні дієслова вирішальну роль відіграють вправи, які мають забезпечувати здатність аналізувати виучувану час-

тину мови, визначати її функціональне призначення і комунікативну доцільність, конструювати словосполучення і речення, враховуючи лексичну, граматичну сполучуваність і відповідність мовленнєвій ситуації, а також вживати дієслівні форми у власних висловлюваннях.

Таким чином, практичне засвоєння стилістичних функцій мовних засобів у процесі сприймання, розуміння і продукування текстів художнього, наукового, ділового, розмовно-побутового стилів дає можливість засвоювати мову як діяльність, спрямовану на вироблення вмінь орієнтуватися в умовах, завданнях, ситуації спілкування, правильно обирати стиль майбутнього висловлювання, мотивовано використовувати мовні засоби.

Список використаних джерел:

1. Булаховський Л.А. Синтаксис (зв'язки) другорядних членів речення. Відмінкова залежність (керування). Київ : Радянська школа, 1959. 34 с.
2. Концепція Нової української школи / упор. Л. Гриневич, О. Єлькін, С. Калашнікова та ін. Київ, 2016. 40 с.
3. Концепція нової української школи: розпорядження КМУ №988-р від 14 грудня 2016 року Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258.
4. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.
5. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах / за ред. М.І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2004. 123 с.
6. Словник-довідник з української лінгводидактики / кол. авторів за ред. М.І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2003. 149 с.

The use of functional-stylistic approach in teaching language in primary school is conditioned by the need for a scientifically reliable and comprehensive presentation of theoretical knowledge in linguistics and stylistics. The article deals with the ways of improving junior pupils' speech culture in the process of grammar and stylistic work while learning parts of speech.

Key words: stylistics, communicative competence, stylistic abilities, skills, habits.

Отримано: 25.02.2019

УДК 37.091.31:37.091.113

В. В. Федорчук, кандидат педагогічних наук, доцент

ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі місця і ролі освітніх технологій в діяльності сучасного керівника закладу освіти. Охарактеризовано поняття технології, освітньої технології, педагогічної технології, технології навчання; виділено чотири класи освітніх технологій. Обґрунтована необхідність керівника бути обізнаним з усіма новітніми тенденціями в освіті, до яких належать і освітні технології.

Ключові слова: технологія, освітні технології, педагогічні технології, технології навчання, керівник закладу освіти.

Освіта, її цілі завжди залежали від потреб, рівня розвитку суспільства. Відповідно до Закону України «Про освіту», метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей [2]. Тому важливо, щоб сучасна освіта забезпечувала такі можливості усім учасникам освітнього процесу. Сприяйте цьому, на наш погляд, реалізація принципу варіативності, що дає змогу педагогічним колективам закладів освіти обирати і конструювати педагогічний процес за будь-якими моделями, зокрема й авторськими.

Сучасні тенденції модернізації закладів освіти потребують від керівників нових компетентностей, що дозволять їхнім закладам бути конкурентоспроможними в освітньому просторі. Одним із ефективних засобів на цьому шляху є освітні технології, які все частіше стають не просто викликом, а потребою сьогодення.

До основних ознак технології належить стандартизація процесу, можливість його ефективного та економічного відтворення відповідно до заданих умов. Технологічний процес завжди передбачає чітку послідовність операцій з використанням необхідних засобів (матеріалів, інструментів) за певних умов. А провідним у будь-якій технології

вважається детальне визначення кінцевого результату і точне досягнення його.

Застосування технологічного підходу і терміна «технологія» до соціальних процесів, до області духовного виробництва – освіти, культури – це явище відносно нове для соціальної дійсності в нашій країні.

На сьогодні правомірним є розмежування таких понять, як «освітня технологія», «педагогічна технологія», «технологія навчання (виховання, управління)», оскільки кожне з них має свою ієрархію цілей, завдань, змісту.

Освітня технологія відображає загальну стратегію (загальний план) розвитку освіти. Призначення освітніх технологій полягає у розв'язанні стратегічних для системи освіти завдань: прогнозування розвитку освіти, проектування і планування цілей, результатів, основних етапів, способів, організаційних форм освітньо-виховного процесу. Такими освітніми технологіями є концепції освіти, освітні закони, освітні системи. У сучасній Україні такими освітніми технологіями є гуманістична концепція освіти, Закон України «Про освіту» тощо.

Педагогічна технологія відображає способи реалізації освітніх технологій у навчально-виховному процесі. Педагогічні технології відповідають на питання: яким чином можна

досягнути мети, реалізувати план визначені освітньою технологією? Тому кожна конкретна педагогічна технологія відображає модель навчально-виховного процесу, об'єднуючи в собі певний зміст, форми і засоби. До таких технологій належать: нові інформаційні технології, валеологічні (які зберігають здоров'я), вальдорфська педагогіка тощо.

Технологія навчання (виховання, управління). Цей тип технології моделює шлях освоєння конкретного навчального матеріалу (поняття) в межах відповідного навчального предмета, теми, питання. За багатьма ознаками технологія навчання подібна до окремої методики. Адже дидактична технологія охоплює зміст, форми, методи навчання. До технологій навчання можна віднести інтерактивні технології, до виховних технологій – ТРВЗ та ін. [1, с.68].

Таким чином, кожна з означених технологій охоплює певну частину освітнього простору. Ця область педагогічної реальності, з одного боку, включає в себе ряд складових її діяльностей (і відповідних технологій), з іншого боку, сама може бути включена як складова частина в діяльність (Технологію) більш широкого (високого) рівня. У цій ієрархії можна виділити чотири класи освітніх технологій.

1. Метатехнології представляють освітній процес на рівні реалізації державної політики в галузі освіти. Це загальнопедагогічні технології, які охоплюють цілісний освітній процес в країні, регіоні, закладі освіти. Приклади: технологія розвиваючого навчання, технологія управління якістю освіти в регіоні, технологія виховної роботи в даній школі.
2. Макротехнології, або галузеві педагогічні технології, охоплюють діяльність в рамках будь-якої освітньої галузі, сфери, напрямки навчання або виховання. Наприклад: технологія викладання навчального предмета, технологія компенсуючого навчання.
3. Мезотехнології, або модульно-локальні технології, є технології здійснення окремих частин (модулів) навчально-виховного процесу або спрямовані на вирішення приватних, локальних дидактичних, методичних або виховних завдань. Приклади: технологія окремих видів діяльності суб'єктів і об'єктів, технологія вивчення даної теми, технології уроку, технології засвоєння, повторення або контролю знань.
4. Мікротехнології – це технології, спрямовані на вирішення вузьких оперативних завдань, і які стосуються індивідуальної взаємодії. Приклади: технологія формування навичок письма, тренінгів по корекції окремих якостей індивіда [3, с.25-27].

Зважаючи на різноманітність підходів до визначення поняття технології, до існуючих класифікацій технологій, важливо, щоб кожен педагог орієнтувався в існуючому розмаїтті технологій, що можуть бути застосовані в освітньому процесі. Але рішення застосовувати освітні технології часто залежать не лише від педагогів, але в першу чергу від керівника закладу освіти. Приміром, запровадження системи М. Монтесорі, вальдорфської педагогіки потребують цілісних, системних змін в освітньому просторі закладу освіти, забезпечити які стане можливим лише за умови ефективної співпраці всього педагогічного колективу та за ініціативи керівника. В іншому випадку, ініціатива про використання інновацій може належати окремим вчителям чи вихователям. Але для її втілення часто необхідним буває спеціальне навчання педагога. В такому випадку важливою буде різнобічна підтримка керівника, якщо він зацікавлений в професійному зростанні своїх підлеглих, в підвищенні конкурентоспроможності очолюваного закладу і т.п.

Таким чином, на сьогоднішній день компетентність керівника закладу освіти в освітніх технологіях є не просто перевагою управління, але й вимогою часу. Сучасний керівник має бути обізнаним з усіма новітніми тенденціями в освіті, до яких належить і освітні технології, щоб завжди бути конкурентоспроможним на ринку освітніх послуг.

Список використаних джерел:

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии : учебное пособие. М. : Народное образование, 1998. 256 с.

The article deals with the role of educational technologies. Its position in the modern administrator activity of educational institution is observed. Educational, teacher training, learning technologies and the term technology are characterized. The administrator's necessity to be competent with all the up-to-date tendencies in the education studies where educational technologies included as well is sustained.

Key words: technology, educational technologies, teacher training technologies, learning technologies, an administrator of educational institution.

Отримано: 25.02.2019

ЗМІСТ

Секція ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

<i>Абрамович С. Д.</i> Сотворение мира в иллюстрациях к «Библии Франциска Скорины» как модернизация византийской традиции.....	3
<i>Голубишко І. Ю.</i> Середньовічна легенда в літературі та мистецтві нового часу.....	4
<i>Кеба О. В.</i> Особливості наративної структури роману М. Етвуд «Сліпий убивця».....	5
<i>Кишинецький В. С.</i> Traditions of the European Poetry of the XVI Century in the Poetic Cycle «Dreams of Mankind» by Valery Bryusov ...	6
<i>Лаврова А. О.</i> Особливості хронологу Г. Ф. Лавкрафта.....	8
<i>Лісевич В. В.</i> Роман Філіпа Рота «Людське тавро» в оцінці сучасного літературознавства.....	9
<i>Маланій Н. І.</i> Дизабіліті в художньо-філософській візії англійського ренесансу.....	10
<i>Нешута О. В.</i> Роль російської літературної спадщини у формуванні світогляду Мартіна Еміса.....	12
<i>Притуляк В. Г.</i> Майстерність психологічного аналізу Мопассана-новеліста.....	13
<i>Семелюк Р. М.</i> Проблеми історичного дискурсу в новітньому британському романі.....	15
<i>Стахнюк Н. О.</i> Реалізація міфу про «Скляні будинки» у «Провесні» Стефана Жеромського.....	16
<i>Шаповал О. Г.</i> Роман В. Голдінга «Володар мух» у кінематографічній інтерпретації (на матеріалі фільму Г. Хука «Володар мух», 1990).....	17
<i>Шулик П. Л.</i> Концептуальна основа вивчення давньої літератури.....	18

Секція МОВОЗНАВСТВА

<i>Барбанюк О. О.</i> Гендерна асиметрія гіперреального світу фентезі (на матеріалі творів Урсули Ле Гуїн циклу про земномор'я).....	20
<i>Білушова Т. П.</i> Презентація неологізмів у «граматико-стилістичному словнику шевченкової мови» Івана Огієнка.....	21
<i>Боднарчук Т. В.</i> Використання технології «дебати» на заняттях німецької мови.....	22
<i>Вишневецька Л. Б.</i> Методологічні засади вивчення фразеологічних інновацій (на матеріалі польської мови).....	23
<i>Гавловська Т. А.</i> Символіка роману Теодора Фонтане «Еффі Бріст».....	24
<i>Галайбіда О. В.</i> Стилістичне навантаження простого ускладненого речення у повісті Джерома К. Джерома «Троє у човні».....	26
<i>Главацька О. І.</i> Англійські неонімації особи тематичної групи 'Захист навколишнього середовища'.....	27
<i>Городиська О. М.</i> Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних факультетів.....	28
<i>Дворницька Н. І.</i> Порівняльно-історичний аспект вивчення слів 'янської лексики.....	29
<i>Діяконович І. М.</i> Етимологія англійських слів з афіксом 'de-'.....	30
<i>Добринчук О. О.</i> Модальні частки: труднощі при поясненні та особливості використання.....	31
<i>Дубінська А. В.</i> Гендер та невербальні засоби спілкування.....	33
<i>Зданюк Т. В.</i> Використання онлайн-сервісу kahoot на занятті з німецької мови.....	35
<i>Казимір В. О.</i> Die Tendenzen in der Deutschen Gegenwartssprache.....	36
<i>Калинюк Т. В.</i> До проблеми визначення стійкості фразеологічних одиниць.....	37
<i>Крецька Ю. А.</i> Varianten der Deutschen Phraseologismen.....	38
<i>Кришталюк Г. А.</i> Фразеологічна репрезентація медіа-подій.....	39
<i>Курук А. А.</i> Jigsaw Technique in Teaching Esp.....	40
<i>Кужель О. М.</i> Типологія автентичних текстів для читання англійською мовою.....	41
<i>Кульбанська Р. В.</i> Les Principes Clés Pour Travailler Le Vocabulaire De Spécialité.....	42
<i>Литвинюк О. М.</i> Проблемні питання практичної граматики англійської мови.....	43
<i>Матковська М. В.</i> Використання мультимедійних технологій у викладанні навчальної дисципліни «Теоретичний курс англійської мови».....	44
<i>Мельник І. В.</i> Невербальні засоби реалізації провокаційного мовлення.....	45
<i>Микуляк М. І.</i> Sketchnotes Als Visualisierungswerkzeug Im Fremdsprachenunterricht.....	46
<i>Мітроусова Т. В.</i> The Aspects of Phonetics and Phonology.....	47
<i>Никитюк С. І.</i> Англійські назви об'єктів матеріальної культури.....	48
<i>Петрова Т. М.</i> Occasional Word Formation in Children's Boks.....	49
<i>Саволайнен Я. В.</i> Дистанційне навчання іноземної мови.....	50
<i>Свідер І. А.</i> Особливості перекладу віршованих творів.....	51
<i>Сторчова Т. В.</i> Classroom Management in Teaching Training Course.....	52
<i>Трофименко А. О.</i> Становлення ESP як глобальної мови в контексті лінгвокультурної глобалізації.....	53
<i>Уманець А. В.</i> Types of Projects in Teaching English.....	54
<i>Фрасинюк Н. І.</i> The Project Method in Teaching English.....	55
<i>Хоптяр А. О.</i> Творчість Октава Мірбо в українській перекладацькій рецепції.....	57
<i>Хохель Д. Ю.</i> Linguistic Means of Werewolf Pack Hierarchy Description in «Alpha & Omega» Series by P. Briggs.....	57
<i>Шмирко О. С.</i> Аудіювання як імітація участі у зарубіжному культурному житті.....	58
<i>Яремчук І. М.</i> Особливості композиції німецькомовної притчі при дослідженні на змістовому рівні.....	60

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Беркещук І. С.</i> Експресивна лексика роману Володимира Лиса «Діва млинища».....	61
<i>Волковинська І. В.</i> Епітетний каскад: структурно-архітектонічне втілення і функціональна роль.....	62
<i>Волковинський О. С.</i> Зумовлена необхідність співпраці між журналістами і правозахисниками.....	63

<i>Джурбій Т. О.</i> Життєтворчість Олександри Ванжули – Подільської письменниці.....	64
<i>Громик Л. І.</i> Зовнішня реклама Кам'янець-Подільського: особливості та чинники ефективності.....	65
<i>Дзюбак Н. М.</i> Розмовно-професійне мовлення як наслідок інтеграції розмовного й офіційно-ділового стилів.....	67
<i>Загоруйко Н. А.</i> Стан та перспективи розвитку регіональної журналістики Хмельниччини.....	69
<i>Коваленко Б. О.</i> Анатолій Свидницький та історія однієї «народної» пісні.....	70
<i>Коваленко Н. Д.</i> Особливості вивчення обрядового тексту на заняттях з етнолінгвістики.....	71
<i>Козак Р. В.</i> Розвиток конструкцій експресивного синтаксису в східнослов'янських мовах.....	72
<i>Колупасва О. М.</i> Особливості функціонування сервісних медіа (на матеріалі видання «The Village»).....	74
<i>Ладиняк Н. Б.</i> Синтаксис художнього мовлення Аркадія Любченка.....	75
<i>Лівіцька О. В.</i> Особливості текстів української політичної реклами в сучасному телебаченні.....	76
<i>Марчук Л. М.</i> Колоративи та їх функціонування як ментальних маркерів у сучасній художній літературі.....	77
<i>Мозолюк О. М.</i> Творення складних слів у старослов'янській мові.....	79
<i>Монастирська Р. І.</i> Кримінально-правова метафора у поезіях Б. Олійника.....	80
<i>Насмінчук Г. Й.</i> «Блокпост» Б. Гуменюка в контексті сучасної документалістики.....	82
<i>Насмінчук І. А.</i> Іронічний дискурс публіцистики Остапа Вишні та Олега Черногуза.....	83
<i>Осяк С. В.</i> Образно-стильова система поезії Миколи Вороного.....	84
<i>Поплавська Л. В.</i> Формування мовної компетенції студентів-філологів під час вивчення української мови (за професійним спрямуванням).....	85
<i>Попович А. С., Ковальська Н. П.</i> Дослідження зі стилістики української мови в лінгводидактиці вищої школи.....	87
<i>Почаська О. І.</i> Німецька пропаганда як форма комунікації на окупованих територіях у 1943-1944 рр.....	88
<i>Починок Л. І.</i> Антитеза як художній прийом у прозі Ольги Кобилянської.....	89
<i>Рарицький О. А.</i> Заголовок як виразник художнього коду в текстах шістдесятників.....	91
<i>Сірант А. М.</i> Поняття конструала в когнітивній лінгвістиці: аналіз теоретичних підходів.....	92
<i>Федькова І. А.</i> Запозичення з англійської мови в сучасній українській хореографічній термінології.....	93
<i>Шеремета Н. П.</i> Структурно-семантична організація весільної лексики Подільських говірок.....	94
<i>Щегельський В. В.</i> Різдвяний вертеп у м. Кам'янець-Подільський: традиції та новації.....	95

Секція ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

<i>Бабюк Т. Й.</i> Середовищний імідж закладу дошкільної освіти.....	97
<i>Бахмат Н. В.</i> Електронні освітні ресурси як складник інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти.....	98
<i>Боднар Д. М.</i> Інноваційні аспекти методичної роботи в науково-педагогічній діяльності О. Р. Мазуркевича.....	100
<i>Борейко О. С., Борейко І. П.</i> Формування та розвиток життєвих компетентностей на уроках математики в початкових класах.....	101
<i>Ватаманюк Г. П.</i> Гра як засіб формування самостійності у дітей дошкільного віку.....	103
<i>Вонсович В. П.</i> Професійна підготовка вихователів дошкільних навчальних закладів в історичній ретроспективі.....	105
<i>Газіна І. О.</i> Умови формування поваги до національних цінностей у вихованні дітей дошкільного віку.....	106
<i>Галаманжук Л. Л., Siedlaczek-Szwed A.</i> Морфологічний статус дівчаток 7-17 років із церебральним паралічем та без відхилень у фізичному розвитку.....	107
<i>Галаманжук Л. Л., Juszczyk-Rygallo J.</i> Психофізичний стан дітей з різною руховою асиметрією у дошкільний період.....	108
<i>Гапоненко С. Г.</i> Управлінська компетентність учителя фізичної культури, її структурна організація.....	109
<i>Гнатенко О. С.</i> Міжнародні системи тестування як орієнтир стандартизації освіти України в глобальному освітньому просторі.....	111
<i>Горбатюк О. В.</i> Проблеми комунікативної компетентності в контексті підготовки сучасного вчителя історії.....	112
<i>Гордійчук М. С.</i> Організаційно-педагогічні умови взаємодії навчального закладу і сім'ї у моральному вихованні дошкільників.....	113
<i>Гудима Н. В.</i> Упровадження концепції нової української школи в освітній процес кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.....	115
<i>Гурський В. А.</i> Діяльність недільних шкіл в Україні.....	116
<i>Демчик К. І.</i> Система освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку на заняттях народознавчого характеру.....	117
<i>Довгань О. С.</i> Формування естетичних смаків молодших школярів засобами природи.....	119
<i>Дорож І. А., Ковальчук А. Ф.</i> Керівництво образотворчою обдарованістю учнів як одна із основних компетентностей вчителя початкової ланки освіти.....	120
<i>Дутко О. М.</i> Релігійно-просвітницькі погляди М. Костомарова та їх походження.....	122
<i>Каньоса Н. Г.</i> Впровадження інноваційних технологій у підготовці фахівців дошкільної освіти.....	124
<i>Ковальчук Г. П.</i> Трудова підготовка дітей у школах України в дорадянський період (XIX – початок XX ст.).....	125
<i>Кучинська І. О.</i> Професійна готовність науково-педагогічного працівника до педагогічної діяльності у сучасній вищій школі.....	127
<i>Лебідь І. Ю.</i> Співробітництво школи і сім'ї молодших школярів у освітянському просторі України.....	128
<i>Мартіна О. В.</i> Наступність розвитку мовлення старших дошкільників і молодших школярів у мовленнєво-ігровій діяльності.....	129
<i>Мелексєцева Н. В.</i> Підготовка майбутнього вчителя англійської мови початкової школи відповідно до концепції НУШ.....	131
<i>Московчук Л. М.</i> Структурні компоненти естетичного виховання здобувачів початкової освіти.....	132
<i>Олинець Т. В.</i> Застосування інформаційних технологій у процесі вивчення іноземної мови у початковій школі.....	133
<i>Олійник О. М.</i> Формування інноваційної компетентності сучасного педагога-дошкільника засобами партнерської педагогіки.....	134
<i>Поліщук С. В.</i> Роль шкільного менеджменту у вихованні і становленні учня як особистості.....	136
<i>Пукас І. Л.</i> Формування професійної компетентності вихователя дошкільного закладу.....	137
<i>Сесак І. В.</i> Шкільні бібліотеки Правобережної України у кінці XIX – на початку XX ст.....	138
<i>Третяк Н. В.</i> Функціонально-комунікативний підхід до вивчення граматичного матеріалу в початкових класах.....	139
<i>Федорчук В. В.</i> Освітні технології в діяльності керівника закладу освіти.....	140

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ПРАЦІ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

**Збірник за підсумками звітної наукової конференції
викладачів, докторантів і аспірантів**

5-6 березня 2019 року

Випуск 18

Том 3

Підписано до друку 21.11.2019. Формат 60 x 90 1/8.
Гарнітура "Таймс". Папір офсетний. Друк різнографічний.
Умовн. друк. арк. 18. Обл.-вид. арк. 26,6.
Тираж 55. Зам. № 873.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.